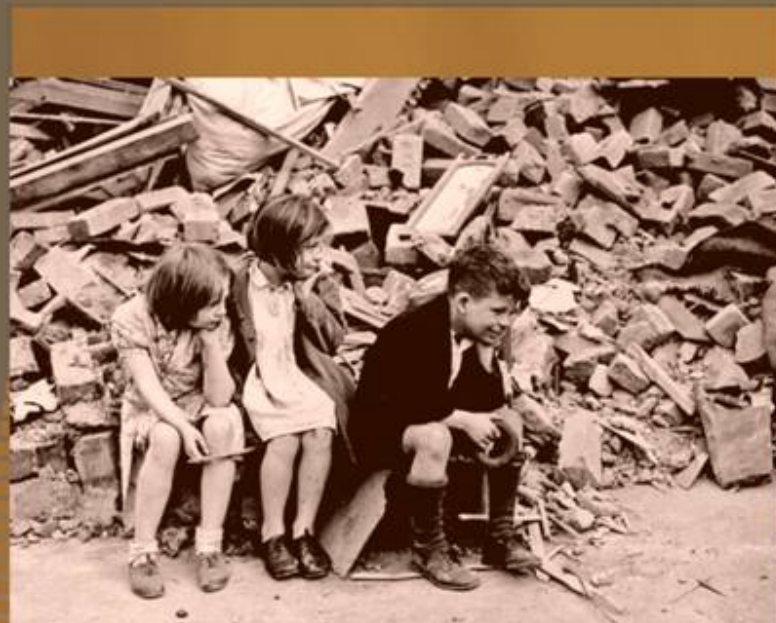

БОРИВОЈЕ М. КАРАПАЊИЋ

ГРАЂАНСКИ РАТ

У СРБИЈИ 1941-1945

Кливеланд - Ваљево, 2010

*Грађански
рат у Србији
1941-1945*

*"И познаћете истину и
истина ће вас избавити."*
(Јов. 8, 32)

БОРИВОЈЕ М. КАРАПАЊИЋ

**ГРАЂАНСКИ
РАТ У СРБИЈИ
1941-1945**

ВАЉЕВО, 2010.

*Ово дело посвећујем својој вољеној мајци
Ангелини Карапанџић (рођеној Богдановић),
која рано премину у преголемој чежњи
за својим изгнаним синовима.*

Писац

РЕЧ УЗ ОВУ КЊИГУ

Писати документарну историју о догађајима, који су ковитлали Србијом од 27. марта 1941. до 17. јула 1946. године, представља много мање тежак него мрзак задатак. Пред том чињеницом ја сам понекад застајао у својој намери да ову књигу пишем. А онда би сваки пут из мене прозборио несавладиви нагон, који би разагнао облаке малодушности. Тај импулс се рађао из силе догађаја, који би ми се неодољиво обнављали у свести у облику најсрамније епохе нашег националног постојања, у виду пожара велике породичне задруге, у којој су страх Божји и стид људски били постали предмет смеха и поруге.

Сред мркле ноћи и судбоносног политичког невремена над континентом, кућу су, грешним нехатом, запалили чланови једне бескрупулозне дружине укућана, у очигледној јединој намери да њоме загосподаре. И кад пламен букну, они пограбише благо и утекоше. А стихија настави своје!

У том призору ужаса, ја сам својим очима гледао шта су преостали укућани радили. Највећи број се скаменио, па не поима шта се с кућом тако ненадно збило. Један велики број се измиче уз реч: "Вруће, а може и да опече, - најбоље се држати по страни". Једнима се свест одузела, па ускачу и искачу, кроз прозоре и врата, у пламен и из њега, кукајући и рукама млатарајући. Један део цара по огњу и разноси га куд још није допро. - "Дај, помози, народе, да се с нашом муком не би користио душманин!" Једни, опет, плачкају што им под руку дође и у помрчини се губе, а други гуле врата и прозоре, и продају их комшијама: "Боље ишта, него ништа!" Једни износе мртве из пламена, а други живе у масама у њ бацају. Једни пожар гасе, а други из помрчине на њих: "Издајници, плаћеници!", међусобно се крвећи ко ће, после, бити газда на згаришту. А кроз пламеном осветљену, језиву помрчину и лом огња, једва се чују последњи крици пожаром савладаних несрећника ...

И кад све би готово; кад некад поносно газдинство постаде гомила праха, коју олуја догађаја разнесе са згаришта, на њему се са тољагом и вешалима, појави један белосветски разбојник. Гомила из помрчине се на то разби по широком свету, да пева песме и прича легенде о својим херојским подвизима за Отаџбину - уверена, да је дубока тама догађаја заувек замела траг истини.

И сад, бележити верну хронику тих догађаја, значи виделом истине посветлити у све углове и све сенке таме, и *in flagrante* греха и зло-

чина затећи многе од тих вајних родољуба наших. Томе греху и злочину равна је и срџба којом они реагују на појаве оваквих сведочанстава, као и подземна (и надземна) акција да се истини на пут стане, а писце овим или оним именом жигоше.

Али, историја се не пише за савременике и учеснике. Овако крвава, и крвљу писана, она је будућим поколењима намењена. И то што она њима треба да каже, било је меродавно у мојој одлуци да с овом књигом изађем пред јавност.

А онима што мржњом кипе?...

Њима бих могао да кажем што и Вергилије оном демону, који хтеде да заплаши његовог сапутника:

"Taci maledetto lupo, consuma dentro te con la tua rabia!"

(Данте: Инф. VII, 8-9).

Али, нећу.

Све њих и онако време гази непоштедно, а остају документа пред којима је оно непомично. Њима других и тежих клетви не треба од таквих докумената.

Писац

ПРОПАСТ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Капитулација

Председник пучистичке Владе, армијски ђенерал Душан Т. Симо-вић, који је, уједно, био и Начелник штаба Врховне Команде Југосло-венске војске, наредио је, после низа неуспеха и вртоглавог бежања Владе и Врховне Команде испред надирућих Немаца, да се непријате-љу понуди капитулација. Ову неславну улогу, Председник Владе до-делио је армијском ђенералу Данилу Калафатовићу, који је Немцима понудио примирје 15. априла 1941. године, док се цела Влада још на-лазила у Никшићу. Немци су примили понуђену капитулацију, о чему је одмах била извештена Краљевска Влада. А сам акт о капитулацији потписан је у Београду 17. априла 1941. године у 21,00 час. Докуме-нат су потписали: у име Југословенске оружане силе др Александар Цинцар - Марковић и ђенерал Радивоје Јанковић; у име Врховног Ко-манданта немачке војске, Командант II Армије, армијски ђенерал фон Вајхс (von Weichs); у име италијанске ратне силе, пуковник Луиги Бо-нефати (Luigi Bonfatti).

Текст потписане капитулације, Врховна Команда достављала је одмах потчињеним јој штабовима, тражећи од ових, да се у свему др-же одредаба закљученог примирја. Тако је, на пример, Врховна Ко-манда под О. бр. 201. од 19. априла 1941. године доставила акт о капи-тулацији Команданту II Армијске Области, а овај штабу Босанске Ди-визијске Области, који је, опет, под Стр. Пов. Ћ. бр. 2111. од 20. апри-ла 1941. године исти доставио Управнику Војне Академије. Овим на-чином биле су све јединице обавештене о закљученом примирју, јер је акт од највишег војног Штаба ишао ка нижим. А Врховна Команда у своме акту о капитулацији, извештавала је следеће:

"Закључено је примирје између Краљевине Југославије и Сила Осовине. Први дан примирја је 18. април од 12,00 часова. Примирје је закључено под овим условима:

1) Потписивањем Уговора о примирју Југословенска оружана си-ла има да капитулира безусловно и одводи се у ратно заробљеништво. Команданти јединица јавиће се у том циљу код најближих немачких официра.

2) Трупe се имају прикупити по јединицама тамо где се налазе. Док се не изврши предаја, југословенски официри одговорни су у пу-ном смислу за дисциплину и ред и зато остају код својих јединица.

Према војницима, који се после закључења примирја и извршеног прикупљања удаље из својих трупних јединица, примениће се смртна казна.

3) Оружје и ратни материјал остају начелно код односних јединица. Ове ће га предати тек када то буде наређено одређеним официрима - органима немачке оружане силе.

(Одредбе о ратном материјалу у појединостима виде се из прилога).

4) До 25. априла 1941. године, има да се поднесе извештај о следећим тачкама:

а) На којим местима се налазе поједине прикупљене јединице;

б) Где се налазе артиљеријска, аутомобилска, интендантска и остала слагалишта;

в) Где су постављена минска поља;

г) Где су извршене припреме за рушење мостова и осталих објеката.

5) Сва средства за везу имају се употребљавати једино за спровођење услова о примирју. Ради контроле бежичног саобраћаја, има да се доставе на знање фреквенце и таласне дужине. Дозвољава се само предавање отворених депеша.

6) Док се не изврши предаја, о исхрани ће се старати Југословенска Врховна Команда. Пољске кухиње и трупне коморе остају начелно код својих јединица и оне ће их понети са собом и после извршене предаје. Сем тога, сви војници има да понесу собом прописну спрем (шињел, ћебад, прибор за јело). Исхрана, подразумевајући и храну за стоку, има да се обезбеди за 6 дана уколико је могуће.

7) Коњи и товарна стока имају се, такође, прикупити по јединицама, уколико се не буду употребили за запрегу пољских кухиња и трупних комора.

8) Југословенска Врховна Команда одговорна је за све мере у санитетском смислу. Нарочито имају да остану код својих јединица припадајући санитетски официри и санитетско особље. Има да се извести, где се налазе места болница и завојишта.

9) Дунавска флотила има да се прикупи у Земунском пристаништу до 25. априла 1941. године.

10) Сви немачки, италијански и мађарски заробљеници и интернирани има одмах да се пуне на слободу.

11) Сва недостајућа акта у Председништву Владе, Министарству Иностраних Послова и Министарству Војске, имају се предати најдоцније у року од три дана, уколико је могуће. Места чувања има да се саопште. Гарантује се за потпуну и неоштећену предају тих аката.

12) Органи Жандармерије и Полиције, који су морали да напусте своја мирнодопска места са одступајућим трупима, имају се сместа упутити на своју редовну дужност. У својим мирнодопским местима морају се одмах јавити немачким посадним трупима. За повратак, који се има извршити без ватреног оружја, могу се код одстојања већег од дневног марша употребити моторна возила. Ова морају бити обележена белим заставама, а возари морају бити снабдевени путним исправама. Жандармеријске официре и жандарме не упућивати у крајеве Слободне Хрватске и у оне крајеве окупирани од Мађара, Бугара и евентуално и Румуна. О овоме се распитати код немачких власти.

13) Сва копнена и обалска утврђења имају се предати са оружјем, муницијом, материјалом и плановима, каогод и постројења сваке врсте.

14) Војним лицима је забрањено да напусте земљу. Ко буде учествовао у борби против Осовине, са њим ће се поступити као са франктирером. Даље је забрањено бродове, оружје и опрему и ваздухоплове односити у непријатељско или неутрално иностранство.

15) Ратна Морнарица остаје у својим лукама. Минска и обалска утврђења имају се назначити. Одбранбена постројења Ратне Морнарице имају се предати. Излажење трговачких бродова је забрањено. Бродови који се налазе у вожњи имају се позвати натраг у југословенске или у луке сила Осовине. Брод носач авиона "Змај" има се предати.

16) Ваздухопловима је забрањено полетање. Свако полетање сматраће се као непријатељски акт.

17) Сва уређења и постројења војне силе и привреде, урачунавши и саобраћајна средства, имају се предати неоштећена.

18) Уговор о примирју ступа на снагу 15,00 часова после извршеног потписивања, тј. 18. априла у 12,00 часова, по немачком летњем времену. Покрети немачких трупа овим се не прекидају. При поновном пружању отпора, овај Уговор ступа ван снаге и борбено дејство немачке војне силе биће поново обновљено највећом жестином.

Одредбе о ратном материјалу у појединостима. - Потпуна предаја оружја и прибора - муниције, коња, возила, моторних возила, оклопљених возила, гумених делова моторних возила, погонски материјал, резервни делови, радионице, одећа и остала опрема (нарочито чизме, кожа), логорска опрема, нарочито шатори, карте и томе слично; храна, санитетски и ветеринарски материјал, ваздухопловни материјал и ваздухоплови.¹

Док је Врховна Команда разашилјала свим потчињеним јединицама упутства наведена у предњем акту, дотле је Влада, на челу са сво-

¹ Архив Димитрија Љотића.

јим Председником и Начелником Штаба Врховне Команде Душаном Т. Симовићем, била увелико у бекству изван земље, препуштајући поробљени народ његовој тешкој судбини.

Министри и шачица избеглих официра повели су са собом и младога Краља, који је требало да им буде гарант, да би их Енглези, бар колико толико, пристојно примили.

Капитулација је донела и распарчавање државе

Актом о капитулацији, Краљевина Југославија је, фактички, била разбијена. Силе Осовине поделиле су је између себе. Најпре су основали "Независну Државу Хрватску", у којој су устоличили усташког "Поглавника" Анту Павелића. Овој вештачкој држави, Немци и Италијани дали су и многе покрајине са знатним деловима српског становништва (Лику, Кордун, Банију, Срем, Босну и Херцеговину).

Затим су, Немци и Италијани поделили међусобно Словенију. Црну Гору су у целости запосели Италијани. Косово и Метохија били су дати Арнаутима, Стара Србија Бугарима, северни крајеви Мађарима, док су предкумановску Србију прогласили за "Подручје Војног Заповедника Србије", коју су запоселе немачке трупе. Банат је, ради велике немачке мањине у њему, проглашен аутономном привредно-административном јединицом. Једино, пријатељска Румунија ништа није желела да узме од раскомадане Југославије.

Разбијањем Краљевине Југославије, највише је, свакако, био погођен српски народ. Зато ће баш Срби, током наступајућих ратних година, доживети тешка страдања. И то не само у "Независној Држави Хрватској", већ на целом југословенском простору.

После Срба, много ће страдати и Словенци, који су искрено волели Југославију и у њој гледали своју истинску Отаџбину.

За Србима и Словенцима, претрпеће страдања и они Хрвати, који су били југословенски оријентисани и који се никада нису могли солидарисати са оним што су чиниле усташе.

Комунистичко-усташка спрега срушила је Југославију

Југославија је била кичма Балканског полуострва. Као таква, она је имала све услове да постане стожер мира, реда и јединства међу балканским народима. Тога је била, нарочито, свесна Комунистичка Интернационала (Коминтерна).

Коминтерна је врло добро знала, да на балканском подручју неће моћи постићи остварење својих комунистичких планова, доклегод по-

стоји Југославија као слободна и независна држава. Зато је на VII Конгресу Комунистичке Интернационале, који је одржан у Москви 1935. године, било одлучено, да све снаге Коминтерне, а најпре Комунистичке Партије Југославије, имају бити усмерене на разбијање Југославије. И, да би се то постигло, наређено је Компартији Југославије, да се у акцији рушења ове државе удружи са свим рушилачким организацијама и покретима, који су, такође, имали за циљ разбијање Југославије. То су били: усташки покрет на челу са Антом Павелићем; терористичко-македонствујушча организација Ванче Михаилова (ВМРО); разне рушилачко ревизионистичке групе Хабзбурговаца, Мађара, Кобурга, као и Косовски Комитет, који су, сви скупа, увелико радили на разбијању Југославије, ради задовољења својих циљева.

Следећи упутства VII Конгреса Коминтерне, Комунистичка Партија Југославије закључила је и заједнички споразум са усташама. Овај споразум је склопљен 1937. године у Сремској Митровици, у Казненом заводу, где су се заједнички нашли на издржавању казне ради антидржавне делатности и водећи комунисти и усташе. У име Компартије Југославије, споразум је потписао Моша Пијаде, а у име усташког покрета Стипе Јавор. Циљ споразума је био: заједничка акција на рушењу и распарчавању Југославије.

Овај споразум је дошао до пуног изражаја баш у времену несрећног краткотрајног рата, када су се и усташе и комунисти натјецали, ко ће дубље забости нож у леђа нападнутој, са свих страна, Краљевини Југославији. Вршили су свестрану издају, само да би убрзали пропаст унесрећене државе. Комунисти су, на пример, као лешинари ишли за Врховном Командом и осталим трупима југословенске војске, позивајући их да бацају оружје пошто немају за кога да се боре. Растворили су прогласе Компартије у којима се саветовала предаја и капитулација. Ево шта дословно каже један од признатих комунистичких историчара:

"Субота, 12. април (1941) - Седми дан рата -

"... Срео сам Махмуда Бушатлију. Рекао ми је да ћемо у подне добити проглас Централног Комитета. Треба га расподелити по граду. Видео сам и неког инжењера из Београда. И он тражи везу. Обећао сам му летке. Свратио сам у кафану "Европа". Ту су неки министри и читава "Политика" на челу са Тановићем и Владом Рибникаром. Прилично кисело расположење у "Европи". У једном крају Енглези. Мира Стевановић ме зове да седнем и с њима да ручам. Ту је и судија Фића Филиповић из Суда за заштиту државе. Устајем с ручка и Буш ми предаје летке. Унео сам их у кафану и почео да делим..."²

² Владимир Дедијер: "Дневник", Београд 1951, стр. 15.

Ово се дешавало у Сарајеву, где је у то време била Врховна Команда, коју су у стопу пратили чланови Централног Комитета Компартије, вршећи своју петоколонашку улогу, а све са једним циљем: да убрзају капитулацију и пропаст Југославије.

Када је до капитулације заиста и дошло, захваљујући баш највише овој издаји изнутра, усташе и комунисти су тријумфовали. Све је то било у духу Митровачког споразума, који никада није био прекидан ни са усташке, ни са комунистичке стране.

По слову овог споразума, усташе су чували усред Загреба Генералног Секретара Комунистичке Партије Југославије, кога су у погодном тренутку пропустили у Србију, да би подигао комунистичку револуцију. Стеван Клисолд (Stephen Clissold), један од енглеских људи у Загребу у то време, говорећи како су се Павелић и Кватерник договарали о пребацивању вође комуниста у Србију, наводи да је Дидо Кватерник рекао усташком поглавнику:

*"Ти се сећаш како је Лењин дошао да подигне револуцију у Русији. Немци су га пропустили преко своје земље у једном пловном вагону. Ми не бисмо могли да нађемо драгоцену експорт за Србију од Тита. Срби ће имати да плаћају за то следећих двадесет година!"*³

Најзад, када су разбијени комунистичко-партизански одреди били протерани са територије окупиране Србије у "Независну Државу Хрватску", тамо су добили индиректну помоћ Анте Павелића и целокупног усташког Покрета, чиме је споразум у пракси остварен, иако није био предвиђен у овом виду.

У рушењу Југославије, и комунисти и усташе су се издашно користили иностраном помоћу. Комунистима су ту помоћ пружали Совјетска Унија (СССР) и целокупна Коминтерна, а усташама Италијани, Мађари и Немци. Међутим, мада је ова страна помоћ била врло издашна, тешко, врло тешко би на тако брз и лак начин дошло до пропасти Краљевине Југославије да томе, у многоструком, нису допринели и последњи ненародни режими у самој земљи.

Ненародне Владе својим слепилом убрзале су пропаст Отаџбине

Од смрти Блаженопочившег Краља Александра Првог Ујединитеља, који је био истински чувар нашег народног јединства и државне независности, као и искрени поборник мира и слоге међу балканским народима, а који је пао као жртва удружених комунистичко-усташко-македонствујућих мрачних сила, - на управу наше земље долазили

³ Stephan Clissold: "Whirlwind", Лондон 1949, стр. 98.

су ситни, мали, кукавни људи, који нису били дорасли ни дужностима које су вршили, ни времену у коме су живели, а понајмање стихијским догађајима којима су ишли у сусрет.

Све од 1934. па до 1941. године, ређале су се, као по некој злој коби, све слабије и слабије екипе на врху државе, које су биле не израз воље и тежњи народа, већ представници разних личних и партијских клика и котерија, којима су властити и партијски интереси били изнад општих народних и националних. Отуда се и могло десити, да је баш та такозвана "политичка и друштвена елита" тога доба била неупућена у међународна збивања, не схватајући, готово нимало, суштину великог ратног пожара од 1939. године, који се све више и више приближавао границама Југославије.

Из ове неупућености, проистекла је и једна од најкобнијих одлука југословенске Владе Цветковић - Мачек, која је имала страшне и крваве последице по цео народ и државу. Противно уверењу и ставу краља Александра Првог: "Не пружати руку убицама руског цара и руског народа", Влада Цветковић - Мачек, не само да је пружила руку крвавим убицама руског цара и руског народа, већ је широм отворила врата комунистичкој акцији. Признавањем Совјетског Савеза и успостављањем дипломатских односа, као и довођењем искусног большевика Плотњикова у Београд, Влада је, такорећи, озваничила Комунистичку Партију Југославије и њен рад. Са Плотњиковим је у Југославију дошао читав низ большевичких агената, а домаћи су се били толико окуражили, да су јавно пљували на народне светиње и без икаквих скрупула рушили оно, што су генерације и генерације својом крвљу стварале.

Последња Влада је отворено толерирала комунистичку акцију у Краљевини Југославији. Не само да је Влада дозвољавала, да разни большевички агенти као на пример, Фјодор Махин, Мирослав Крлежа, Александар Вучо, Оскар Давичо, Ђорђе Јовановић, Ото Бихаљи, Велибор Глигорић, Милан Богдановић, Вук Драговић и многи још други, просто преплаве југословенско јавно мњење својим разорним комунистичким књигама, већ је чак дозволила да се формирају и такозвани "Студентски батаљони", који су, вежбани државним оружјем и подучавани краљевским официрима, припремили свој командни кадар за своју комунистичку револуцију, коју ће с невиђеном мржњом развити после државног слома.

Успостављањем пријатељских односа с Москвом, том цитаделом међународног комунизма, Влада је дозволила, да се у земљу врате и сви они комунистички терористи, који су се под црвеном заставом большевизма борили у Шпанском грађанском рату од 1936. до 1939. године. Тако су Југославију били просто преплавили прекаљени кому-

нистички револуционари, који ће свој терор и своје револуционарство, ускоро, применити на свој сопствени народ.

Влада је, такође, из домаћих затвора и казних завода пуштала на слободу комунисте, који су почели вршљати широм целе земље. Сам Председник тадашње југословенске Владе, Драгиша Цветковић, лично је, на пример, наредио, да се пусте на слободу водећи комунистички вођи, Иво - Лола Рибар и Коча Поповић.

Док је Краљевска југословенска Влада овако радила у односу на комунизам и комунисте, дотле је, на један запањујући начин, прогонила националисте и антикомунистичке борце, као и оно мало анти-бољшевичке штампе.

Најпре је, одлуком Владе, била забрањена сва антикомунистичка литература, а њени писци прогањани. Вредан је помена случај са књигом инг Милосава Васиљевића, бившег Директора београдског Сајма. У време када су комунисти преплавили југословенску јавност својим комунистичким издањима, која су штампана и растурана са дозволом самих власти, инг Васиљевић је написао одличну и снажно документовану књигу "Истина о СССР". Међутим, од стране владајућег ненамерног режима, ова књига је била забрањена још у самој штампарији чим је била завршена!

Па не само да је режим забрањивао књиге, којима се супротстављало комунизму, већ је повео праву хајку против виђених антикомуниста, затварајући их, па чак и у концентрационе логоре одводећи! Тако је, међу првима, ухапшен истакнути београдски новинар и публициста Ратко Живадиновић, Генерални Секретар Југословенског Антимарксистичког Комитета. Затим су били похапшени и многи виђени чланови Југословенског Народног Покрета "Збор", међу којима и: др Велимир Даниловић, лекар из Београда; Борислав Нешић и Бранко Стојановић, власници предузећа "Узор"; др Сташа Цонић, директор Аграрне Привилеговане банке; др Станко Шифрер и Драго Јефремовић, индустријалци; др Димитрије Најдановић, професор и др.

Режим је, такође, био похапсио и велики број припадника омладинске националне антикомунистичке организације "Бели Орлови". Осим Врховног Старешине ове организације, Владимира Ленца, били су затворени, поред осталих, и: др Нико Маринковић, Божа Најдановић, Рада Павловић, Ратко Обрадовић, Бога Павловић, инг Сима Керечки, Роко Калѐб, Небојша Мандић, Младен Билић, Слободан Недељковић, инг Светолик Лазаревић, Воја Мандић, Југ Лабус, Мома Кнежевић, Шиме Ловрић, Славко Фистрић, Васке Хасановић, Васа Ђуровић, Мирослав Перан и други. Поједине је режим држао затворене у београдској "Главњачи", док је већину похапшених послао у интернацију у Брус.

Али, ни то није било све! Влада Цветковић - Мачек толерира је, поред комунистичке, и усташку акцију у земљи. Не само да се није супротстављала усташкој идејној и пропагандној делатности, већ није ни усташким терористичким делима. Као најкарактеристичнији пример, нека послужи случај са угледним загребачким адвокатом Здравком Ленцем, великим поборником југословенске мисли. Овог великог Југословена усташе су убили усред Загреба 1940. године, када је још постојала Краљевина Југославија и када су били на снази сви позитивни југословенски закони! Власти не само да нису казниле убицу, већ га нису смеле ни тражити! Али, зато су држале у концентрационом логору сина тога убијеног родољуба, који је само истрајно и јуначки ишао очевим путем!

Једном речју, ненародни режими, а нарочито последњи, водили су Отаџбину пуном расулу. Отуда је капитулација Краљевине Југославије уследила, као последица унутрашњег разорног дејства недораслог и неспособног југословенског политичког и државног вођства - с једне, и рушилачке спреге мрачних сила - с друге стране. И још кад је спољашњи непријатељ својим оружаним силама упао у земљу, пропаст је морала бити неминовна.

Срби су највише погођени капитулацијом

Пропашћу државе, били су највише погођени Срби. На њих је био изливен бес свих могућих окупатора, а нарочито усташа. Зато ће сви они, једном невиђеном бестијалношћу, уништавати Србе широм Југославије.

Пре но што је био и потписан акт о капитулацији, Срби су, већ у свој страхоти, били осетили рушилачки бес Немаца. Наиме, ови су 6. априла 1941. године извршили ваздушно бомбардовање Београда, којом приликом је погинуло око 17.000 Београђана. Осим Београда, биле су бомбардоване и друге српске вароши, а из ваздуха су били ми-траљирани многи путеви, којима су се кретале трупе у повлачењу и народ у бежању. Гинули су и војници и цивили. А када је уследила капитулација, тада су у масама нарочито Срби одвођени у заробљеништво, док су припадници свих осталих народоносних група пуштани својим кућама. Рачуна се, да је из разних војних јединица одведено у заробљеништво око 250.000 Срба.

Заробљеници су одвођени у заробљеничке логоре махом преко Хрватске, а добрим делом и преко Бугарске и Румуније. Делове заробљеничких колона, које су пролазиле кроз Београд, Немци су задржавали ради чишћења рушевина, јер је Београд, после бомбардовања,

одавао страшну слику. Несахрањени лешеве су се распадали, делови града су остали без осветљења и воде, многе улице су биле непроходне, смрад се осећао на све стране, претила је опасност од заразних болештина. Свакоме је било јасно, да се нешто мора предузети, да би се народ спасао од заразе и болештина, да би се ред завео, да би се грађанство оспособило, бар колико толико, за нормалан живот.

Да би се све ово постигло, могло се, срећом, позвати на сам акт о капитулацији, чије су извесне одредбе (члан 12.) предвиђале успостављање реда и мира у земљи са сопственим органима јавне безбедности. Уз то, поред тога што су Немци поштовали одредбе Примирја, они су још дали и иницијативу Србима, да образују неку врсту цивилне управе, која би својим радом олакшала тешко стање, створено ратом и окупацијом. Отуда су се извесни Срби, у јединој жељи да помогну своме народу, бацили на посао, да заведу ред, мир, безбедност и нормалан живот бар у Београду и на територији окупиране Србије. Тако је, још у тим првим тешким данима народне и државне несреће, дошло до формирања Комесарске Управе у Србији.

КОМЕСАРСКА УПРАВА

Како је образована Комесарска Управа

Немачке војне снаге, које су запоселе Београд, најпре су, на основу самог акта о капитулацији, дозволиле Драгом Јовановићу, Шефу Специјалне полиције Управе Града Београда, да оспособи службу јавне безбедности у поробљеној престоници. Драги Јовановић се прихватио тога посла, те је врло брзо успоставио ред и мир у Београду. Поред овога, сами Немци су повели још и иницијативу, да се Срби приме организовања сопствене администрације, којој је окупатор био вољан да да потпуну административну аутономију на територији која ће остати под њиховом окупацијом. Отуда су ступили у везу са извесним политичким људима у Београду, међу којима је најзначајнији био Милан Аћимовић, бивши Управник Града Београда и бивши Министар Унутрашњих Послова у Влади др Милана Стојадиновића.

Разговоре о образовању српске администрације под окупацијом, Милан Аћимовић је водио са др Турнером (dr Turner), Шефом Управног Штаба немачког Војног Заповедника Србије. С друге стране, пак, Аћимовић је око себе окупљао и виђене људе из свих политичких група: Радикалне Странке, Демократске Странке, Југословенске Радикалне Заједнице и др, које је држао у току својих разговора са др Турнером. Тако се око 25. априла Аћимовић срео у Београду и са инг Милосавом Васиљевићем, истакнутим чланом Југословенског Народног Покрета ЗБОР. При сусрету га је упознао са оним што Немци предлажу и упитао га о Димитрију Љотићу, као и о томе да ли би ЗБОР био вољан да помогне напоре политичких људи, који се залажу да колико-толико помогну поробљеном српском народу.

Инг Васиљевић је узвратио Аћимовићу, да не зна шта је с Димитријем Љотићем, који је, као резервни потпуковник, формирао у Бијељини (Семберија) свој пук са којим је ушао у рат. Постојале су две могућности: или је Љотић одведен у заробљеништво или се налази на своме имању у Смедереву. Остало је на томе, да се Васиљевић распита о Љотићу, па да јави Аћимовићу, који је на сваки начин желео да о целој овој акцији разговара са Димитријем Љотићем и чује његово мишљење. Васиљевић је одмах сутрадан предложио, да се оде у Смедерево и да се код саме породице распита о Љотићу. Аћимовић је пристао, те је инг Васиљевићу ставио на расположење аутомобил, односно по Васиљевића је дошао и заједно с њим кренуо у Смедерево не-

мачки мајор Краус, ранији београдски дописник бечког листа "Zid-Ost Echo".

Када су стигли, на имању крај Смедерева затекли су Димитрија Љотића, кога су и Краус и Васиљевић одмах упознали са циљем свога доласка. После дугих разговора, најпре Љотића са мајором Краусом, а после, када је овај отишао, Љотића са Васиљевићем, који су дискутовали целу ноћ о акцији српских политичких људи, као и о томе да ли их треба помоћи или не, Љотић се решио, да сутрадан са Васиљевићем отпутује у Београд.

Дошавши у Београд, Димитрије Љотић се састао и са Аћимовићем и са осталим политичким људима, који су с Немцима преговарали о формирању српске администрације. Међу ове последње спадали су: Риста Јојић, бивши Министар, у име Демократске Странке; др Лазо Костић, професор Универзитета, у име Радикалне Странке; др Душан Летица, бивши Министар, у име групе др Милана Стојадиновића и други.

Свима њима је Димитрије Љотић објашњавао значај тога, што Немци траже контакт баш са представницима партија, јер то значи, да је њима стало до тога да се покажу да поштују одредбе Међународног права, на које се нарочито треба позивати у даљем општењу са окупатором. Подвлачио је, не улазећи у политичке разлоге немачког става, да су српски политички људи дужни, да искористе ову прилику, па да Немце заиста обавезу на поштовање одредаба Међународних уговора, а нарочито Уговора о примирју између Југославије и Немачке од 17. априла 1941. године, затим Хашких конвенција из 1899. и 1907. године, као и свих доцнијих допуна. Љотић је још нарочито нагласио, да ће окупација као привремено стање да се заврши и да ће поново наступити режим примене закона и правних одредаба, те да дужност налаже, да се у овом послу под окупацијом нико не сме огрешити о принцип законитости, који тражи да се потписане обавезе правног карактера имају поштовати. Па пошто је окупатор изнео своја права, зато је дужност и српских политичких првака да и они окупатору изнесу своје услове, који ће, разуме се, бити засновани на одредбама Међународног права.

Милан Аћимовић и његови пријатељи су замолили Љотића да састави услове у горњем смислу, а које ће они предати Немцима. Љотић је на то пристао. Још су представници политичких партија тражили од Димитрија Љотића, да и он лично уђе у ту аутономну Управу, која ће се образовати по пристанку Немаца. Међутим, на ово Љотић није пристао. То је објашњавао чињеницом, да ће чланови Управе бити предметом страховитих напада, нарочито од комуниста, па ће зато он на себе узети улогу адвоката Цивилне Управе и пред домаћом јавношћу

и пред спољним светом. И Аћимовић и остали политички људи, били су необично захвални Димитрију Љотићу на овој незахвалној улози, које се добровољно прима.

Пре него што су образовали Цивилну Управу, српски политички људи предали су Немцима своје услове у виду меморандума, који је написао Димитрије Љотић. Бошко Н. Костић, лични секретар Димитрија Љотића, наводи да су ти услови били следећи:

*"Да Немци поштују одредбе Међународног права, да остану у снази наши грађански и кривични закони, као и наше судске власти, пошто је постављање полиције и службе безбедности од наших органа сама југословенска влада предвидела уговором о примирју; да Српска православна Црква има да настави свој рад неметано и са истом организацијом и у новој ситуацији, а наше власти имају је у томе и даље помагати; да наша домаћа управа мора располагати својим финансијама да би била у стању да чини неопходне помоћи, као: исплате породицама ратних заробљеника и помоћи невољнима рачунајући ту и избеглице из осталих крајева Југославије; да се чланови српске цивилне управе у Београду зову комесарима министарстава и имају се сматрати адвокатима нашег народа пред окупационим властима. У овом смислу потребна нам је и званична потврда од стране врховног представника немачких окупационих власти на нашем земљишту; да се у црквама има и даље за време службе помињати име Њ. В. Краља Петра II и српског Патријарха као и надлежних Архијереја и да слике Краља Петра по надлештвима и приватним домовима имају остати и бити поштоване, јер ми остајемо и даље верни поданици своје Краљу; да судови имају пресуде да изричу у име Њ. В. Краља Петра II (Немци на овај услов нису пристали); да српска цивилна управа у Београду има права доношења уредби ради регулисања насталих проблема у народноме животу; да има права постављања и отпуштања свих чиновника, а лица у која окупатор не буде имао поверења и чије остајање на положајима буде сматрао угрожавањем своје безбедности, окупатор ће оптуживати пред нашоом цивилном управом, која ће даље поступати по одредбама Међународног права и закона осталих на снази; да се приватна и црквена својина, као и она државна која не служи непосредно рату, имају поштовати."*⁴

Тек пошто су Немци, претходно, признали ове услове, образована је Комесарска Управа у коју је, ипак, инсистирано да уђе и Димитрије Љотић као Комесар за Привреду. Међутим, Љотић је остао при своје образложењу, те није ушао.

⁴ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил 1949, стр. 18-19.

Комесарску Управу, која је образована 30. априла 1941. године, сачињавала су следећа лица: Милан Аћимовић, бивши Министар Унутрашњих послова и члан Странке др Милана Стојадиновића, - Комесар Министарства Унутрашњих послова; Момчило Јанковић, адвокат и бивши народни посланик из Странке др Милана Стојадиновића, - Комесар Министарства Правде; Душан Летица, бивши Министар и члан Странке др Милана Стојадиновића, - Комесар Министарства Финансија; Душан Пантић, бивши Министар у Влади Драгише Цветковића, - Комесар Министарства пошта, телеграфа и телефона; Ристо Јојић, професор и бивши Министар, члан Главног Одбора Демократске странке, - Комесар Министарства просвете; инг Милосав Васиљевић, бивши Директор Београдског сајма и члан Југословенског Народног Покрета ЗБОР, - Комесар Министарства привреде (спојена Министарства пољопривреде и шума и руда); др Лазо Костић, професор Универзитета и члан Народне Радикалне странке, - Комесар Министарства саобраћаја; Јеремија Протић, бивши Помоћник Министра финансија и члан Главног Одбора Југословенске националне странке, - Комесар Министарства Исхране; др Стеван Иванић, Начелник Министарства социјалне политике и народног здравља, члан Југословенског Народног Покрета ЗБОР, - Комесар Министарства социјалне политике и народног здравља; инг Станислав Јосифовић, Помоћник Министра грађевина, - Комесар Министарства грађевина.

Најстарији у Комесарској Управи био је Милан Аћимовић и под његовим председавањем одржаване су седнице Управе.

Рад и тешкоће Комесарске Управе

Овако састављена Комесарска Управа остала је на дужности све до краја августа 1941. године. За све то време, премда је учинила много у оспособљавању окупираног подручја Србије за нормалан живот, Комесарска Управа је у своме раду наилазила и на страховите препреке баш од самих Немаца, који су на сваком кораку правили сметње.

Иако ће на другом месту бити посебно речи, овде је потребно нагласити, да је Комесарска Управа - а доцније и Недићева Влада - са успехом организовала пријем, смештај и исхрану неколико стотина хиљада српских избеглица из свих крајева Југославије, као и десетину хиљада Словенаца, које су Немци, такође, протерали у Србију. Затим је Комесарска Управа оспособила рад свих надлештава и у Београду и широм Србије, регулисала плате свима чиновницима, службеницима и породицама заробљеника. Оспособила је и Црвени Крст на челу са др Петром Зецом да обави свој задатак и у односу на избеглице и у

односу на заробљенике. Па, онда, преко жандармеријских станица успоставила је релативан мир и ред и у последњој сеоској Општини у Србији. Све је то позитиван биланс Комесарске Управе, који је постигнут упркос бројних сметњи од стране окупатора. Да би се видело са каквим се све тешкоћама борила Комесарска Управа, потребно је навести неколико најкарактеристичнијих примера.

Немци су, на пример, тражили, да Комесарска Управа донесе Закон о Јеврејима, по коме би Јевреји требало да изгубе сва права у земљи. Међутим, Комесарска Управа је сложено и одлучно одбила овај захтев, мотивишући такав Закон као политички, који прелази надлежност Комесарске Управе. Немци су на овакав став српске Управе били огорчени, те су сами донели тај Закон и његову примену спроводили преко Гестапоа и својих полицијских и војних органа, а да им српске власти никада у томе послу нису дале ни најмању подршку.

Такође су Немци захтевали од Комесарске Управе, да призна границе Павелићеве "Независне Државе Хрватске". Комесарска Управа је и то одлучно одбила, позивајући се на Конференцију мира, која једино може да мења границе између држава.

Исто тако, Немци су тражили од др Стевана Иванића, Комесара Министарства социјалне политике и народног здравља, да донесе Закон о принудном раду, како би се могли принудно слати радници на рад у Немачку. Др Стеван Иванић је ово одлучно одбио уз подршку целокупне Комесарске Управе. Такође је одбијен и Закон о Фронту рада, који су Немци захтевали да се формира по узору на немачки Фронт рада. То никада није учињено, већ је задржана Радничка Комора са свим њеним ранијим функцијама.

Једном приликом сам Шеф Управног штаба Војног Заповедника Србије др Турнер лично је тражио од инг Милосава Васиљевића, Комесара Министарства привреде, да Комесарска Управа дозволи продају банатским Немцима исушени Панчевачки рит близу Београда, који је износио око 60.000 хектара плодне земље. Ако ово учине, др Турнер је обећао смањење окупационих трошкова и друге повластице Комесарској Управи. Међутим, Комесарска Управа је ово најодлучније одбила, јер су Панчевачки рит насељавали југословенски добровољци из ратова за Народно Ослобођење и Уједињење од 1912. до 1918. године. Прихватити немачку понуду, значило је истерати на улицу хиљаде југословенских ратника, а на њихова добро уређена имања, чији је власник (и ту је кобна предратна југословенска котеријашка политика чинила своје!) била држава, пустити странце. Комесарска Управа то нипошто није хтела дозволити, сматрајући да она уопште није ни надлежна, ни власна да отуђује државну имовину.

Било је још и разних других тешкоћа, али побројани примери су довољни, да се види какву је све борбу Комесарска Управа морала да води са Немцима, једино да би користила своје поробљеном народу. Но, са свим тим недаћама издржало би се којекако, да се над српским обзорјем нису почели гомилати тамни облаци, пуни неизвесности и црне страве. Уколико су они постајали тучоноснијим, утолико се ближио дан, када је Комесарска Управа морала у целости да одступи. Истине ради треба подвући, да су појединци као: др Лазо Костић, Комесар Министарства саобраћаја, Душан Летица, Комесар Министарства финансија и Ристо Јојић, Комесар Министарства просвете, - раније иступили из Комесарске Управе. Већина, пак, остала је на својим положајима, истрајно и свесно носећи незавидно бреме служења поробљеном роду, све док прилике нису захтевале, да се наместо њих појави јунак и мученик ђенерал Милан Ђ. Недић. А ђенерал Недић се појављује у тренуцима, када су рушилачке страсти почеле да играју кржаве оргије над поробљеном Отацбином и народом без слободе.

Трагедија у Смедереву и образовање Изванредног Комесаријата за обнову Смедерева

Још одмах у почетку окупације, српски народ задесила је једна страшна несрећа. То је била трагедија у Смедереву.

5. јуна 1941. године експлодирале су у Смедереву огромне количине сакупљене сваковрсне муниције бивше југословенске војске. Експлозија - ни до данас није познато како је настала - разрушила је, готово, цео град, док је погинуло више од хиљаде људи. Много лешева било је затрпано под рушевинама, а пошто се несрећа догодила усред лета, претила је опасност, да се, услед распадања, појаве разне болештине. А како није било радне снаге, то је Димитрије Љотић одмах позвао припаднике свога Покрета, како из оближњих места око Смедерева тако и из Београда, да у што већем броју ступе у постојећу Доброволну Радну Службу, коју су надлежни из престонице хитно послали у Смедерево.⁵

⁵ Доброволна Радна Служба била је формирана овако. Чим је била образована Комесарска Управа, др Стеван Иванић, Комесар за Социјалну политику и народно здравље, био је предложио, да се формира Општа Радна Служба са циљем, да се омладина склони са очију Немаца, а и да се учини имуном од комунистичке агитације. Ова би се омладина имала употребити, углавном, за рашчишћавање рушевина у Београду. Међутим, Немци су уз подршку Тасе Динића, Помоћника Комесара Унутрашњих дела, спречили формирање Опште Радне Службе, јер су се плашили да њоме не преовладају чланови Покрета Димитрија Љотића. Када је, пак, пропала ова ствар, онда је, у другој половини месеца маја 1941. године, била формирана Доброволна Радна Служба, чији је први Старешина био пуковник Милош Масаловић. Припадници ове Службе рашчишћавали су рушевине у Београду, а кад се догодила катастрофа у

У Добровољној Радној Служби били су првенствено ђаци, студенти и млађи људи. Они су, раније у Београду а сада у Смедереву, раскопавали рушевине и вадили лешеве, те их сахрањивали уз помоћ чланова породица погинулих. То је био врло тежак и мучан посао, јер се обављао без икаквих средстава, а лешеве су били скоро у распадајућем стању. Али, ипак, ови младићи истрајали су на овом претешком послу, тако да су били предмет искрене захвалности не само преживелих Смедереваца, већ и целог народа, који је дубоко саосећао трагедију града Смедерева.

По експлозији у Смедереву, Шеф Комесарске Управе Милан Аћимовић, предложио је, да се оснује Изванредни Комесаријат за обнову Смедерева, те је понудио Љотићу да се прими ове дужности. Димитрије Љотић је пристао, па је на дужности Изванредног Комесара за обнову Смедерева остао за цело време окупације, настојећи да преданим радом и личним примером помогне што се год више може разрушеном Смедереву.

Под Љотићевим старањем, најпре су рушевине биле потпуно раскрчене и рашчишћене, лешеве сахрањени, настрадали свесрдно помогнути, а затим се приступило изграђивању порушене вароши. Само Смедерево и његови грађани најбоље знају, колико је Димитрије Љотић својим несебичним и самопрегорним радом учинио на обнови и изградњи унесрећеног Смедерева.

ПОКОЉ СРБА ИЗВАН ГРАНИЦА СРБИЈЕ

У "Независној Држави Хрватској" Срби су стављени ван закона

Чим су усташе на челу са Павелићем формирали своју "Независну Државу Хрватску" под заштитом немачких и италијанских бајонета, прва им је брига била, да се обрачунају са српским народом. Из усташа је избила она стара франковачка мржња према свему што је српско. А да би та мржња могла тријумфовати у свој њеној рушилачкој и злочиначкој пуноћи, требало је Србе, пре него што буду стављени под нож, ставити ван закона. Зато је усташки режим донео Уредбу, по којој су Срби, Јевреји и Цигани обезакоњени, тј. одузета су им сва људска и човечанска права. А када је то учињено, онда је ступио у дејство усташки план, по коме се: један део Срба требао поубијати, други насилно поримокатоличити и трећи протерати у Србију. Ово је јавно рекао на збору у Госпићу Миле Будак, усташки "доглавник". Маколико да су усташе били запојени крволочним инстинктима, свакако да нису могли ликвидирати народ од два и по милиона, колико је било Срба у "Независној Држави Хрватској", те су зато и донели горњи план. И тада је отпочела крвава усташка оргија, од које није било поштеђено ни најмање српско насеље.

Под усташки нож све се ставља – од Владике до детета у колевци

Према усташким плановима, требало је, најпре, ликвидирати српско духовно вођство у "Независној Држави Хрватској"; затим, целокупну српску интелигенцију, па тек после, када народ буде обезглављен и препуштен сам себи, поубијати све што дође под усташку каму и пушку. Оно што преостане, и ако преостане, само ће тражити да пређе у римокатоличку веру, а они који баш избегну и ножу и покрштењу, побећи ће у Србију, те ће се тако и њих ослободити.

Тако су усташе резоновали, чинећи све да нахушкају што више Хрвата на обесправљене Србе. У овоме су се просто натецали разни усташки "доглавници" и "стожерници". Један од најбезобзирнијих је, свакако, био Виктор Гутић, усташки велики Жупан у Бања Луци, који је, поред осталог, на збору у Санском Мосту 30. маја 1941. године јавно рекао и ове речи:

*"Нема више српске војске. Нема Србије! Нема греха, наших крвопија, нестало је циганске династије Карађорђевића, А КОД НАС УСКОРО ДРУМОВИ ЋЕ ПОЖЕЉЕТИ СРБАЉА, АЛИ СРБАЉА ВИШЕ БИТИ НЕЋЕ. Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, А СЛЕДЕ НОВЕ ЗА ПОТПУНО ИСТРЕБЉЕЊЕ. Не будите слаби ни спрам једног. Држите увек на уму да су то били наши гробари и уништавајте их где стигнете, а благослов нашег Поглавника и мој неће вам изостати. СРБИ НЕКА СЕ НЕ НАДАЈУ НИЧЕМУ, А ЗА ЊИХ ЈЕ НАЈБОЉЕ, НЕКА СЕ ИСЕЛЕ, НЕКА НЕСТАНУ ИЗ НАШИХ КРАЈЕВА, ИЗ НАШЕ ДОМОВИНЕ."*⁶

И када су се, после оваквих и сличних хушкања, усташе "духовно" припремили за свој посао, почео је да ради усташки нож. Разуме се, прво је почео парати срца српских православних Владика, свештеника, лекара, професора, учитеља, трговаца, занатлија, сеоских домаћина, па све редом - до детета у колевци.

Од првосвештеника, међу првима је стављен на муке Митрополит Дабробосански Петар Зимоњић, који је трпео страдања гора него Срби које су Турци на кочеве набијали. Њему се ни дан данас гроба не зна. Уосталом усташе своје жртве у гробља нису ни сахрањивали, већ су их бацали у реке, планинске увалине, шумске јаме и јаруге. У некој од њих, сигурно је бачено и трошно тело великог духовника Петра Зимоњића.

Затим су усташе на најзверскији начин убили и Бањалучког Владика Платона, заједно са протом Душаном Суботићем. Њих су усташе, најпре, мучили, ножевима боли, па, на крају, бацили у реку Врбас.

Исто тако, усташе су под самим дворима свога "Поглавника" на тешке муке ставили и Загребачког Митрополита Доситеја, који страховна мучења није могао претрпети, већ је умом померио. Изгледа, да усташама није било стало да српског духовника ликвидирају у таквом стању, већ су га оставили да сведочи поплашеној српској раји, докле може довести човечији ум крваво усташко оргијање.

Такође су усташе ликвидирали и Горњокарловачког Владика Саву Трлајића, који је, после страшних и човека недостојних понижења, убијен на најзверскији начин у Плашком.

Када су ликвидирали Владике, онда су, разуме се, дошли на ред свештеници. Ни броја им се не зна, јер толико их је много страдало од усташа! Убијани су на разне начине, после ужасних злостављања, тако да су својим грозотама усташки злочини превазишли све оне, које је историја икада упамтила.

⁶ Из другог Меморандума о покољима и мучењима српског народа у "Независној Држави Хрватској", који је св. Синод Српске православне Цркве упутио генералу Данкелману августа месеца 1941. године.

Свакако да по своме крволоштву међу најужасније злочине спада онај, који су усташе извршили над протојерејом Милошем Мандићем из Среза Грачачког. Проту Мандића су усташе, најпре, страшно батинали, затим му забијали ексеру у главу и ишчупали браду. Онда су му усташе скалпирали главу. Потом су га распорили, напунили сламом и обесили о дрво.

Страшним мукама су уморени и многи други свештеници. Они су били верни чувари своје пастве и зато су им усташе и наменили грозне муке. Тако су, после тешких мучења и злостављања, побијени још у првим месецима усташког оргијања следећи српски свештенослужитељи: прота Богдан Опачић из Глине; свештеник Никола Вучковић из Дрљаче; свештеник Дане Бабић из Свињца; свештеник Грозданић из Радуча; свештеник Петар Мајсторовић из Дољана; прота Бранко Добросављевић из Вељуна, Срез Слуњски; прота Пајо Обрадовић, бивши сенатор из Бруна; свештеник Дамјан Штрбац из Босанског Грахова; свештеник Илија Будимир из Црног Луга; свештеник Илија Баћац из Дрвара; свештеник Ристо Ћатић из Стојковића код Ливна; свештеник Ђорђе Богић из Нашица; катихета Воја Војиновић из Осијека; прота Живко Даниловић из Љубије код Приједора; прота Богдан Брањешевевић заклан је у Крупи на Врбасу крај Бања Луке; прота Стеван Ђурчић из Огулина; свештеник Милан Тришић из Врлике; свештеник Михаило Минић из Биљешева код Зенице; свештеник Милош Петровић из Лужана код Дервенте; свештеници Милош Савић, Душан Бобар, Јанко Савић, Љубо Јакшић и Драго Маскиревић, сви из Власенице; свештеник Боривој Божић из Палаче код Вуковара; прота Шпиро Старовић из Гацког; прота Видак Вишњевац из Гацког; проте Владо Гвозденовић и Јевто Вујевић, као и свештеници Огњен Радић, Петар Стојановић и ђакон Душан Аскрабић, сви из Мостара; свештеник Богуновић из Доњег Лапца; свештеник Брзин из Болча; калуђери Деретић и Манастирлић из Љубиња; загребачки ђакон Лазар Живадиновић и још многи други за чија се имена тада није знало.⁷

Пошто су побили владике и свештенике, онда су усташе палили и рушили српске цркве. Терали су саме Србе, да руше оно што су стотинама година стварали у зноју лица свога. Тако је попаљено и разрушено око две стотине богомоља, међу којима и прекрасна православна Црква у Бања Луци, од које није остао чак ни темељ.

Било је случајева, да су усташе покупили српску паству из једног краја, довели је у њихову богомољу, затворили је, па Цркву са свима верницима у њој запалили. Такав језиви случај био је у Глини.

⁷ Подаци узети из другог Меморандума о покољима и мучењима српског народа у "Независној Држави Хрватској", који је Свети Синод Српске православне Цркве упутио генералу Данкелману августа месеца 1941. године.

Када су, пак, владике и свештенике побили, цркве порушили, онда су усташе почели да убијају све одреда. Ко год би им запао под нож, светло Божијег дана више не би видео. Убијали су интелигенцију, привреднике, сељаке, жене, децу. И то на најгрозније начине. Најјезивији пример јесте случај са младим Теслићем, сином познатог српског индустријалца Теслића из Сиска. Њега су усташе, најпре, камама изболи, у ране сипали со, затим му срце из груди извадили, па, на крају, бесно оргијали над тако изнакаженим телом.

Било је случајева, да су усташе порили жене у благословеном стању, да би видели, да ли под срцем носе мушко или женско чедо. А већ су безбројни примери, да су убијали и на ножеве набадали децу из колевки. До Бога је вапијући случај, који се десио у Травнику. Поред низа ликвидираних Срба, усташе су били ухапсили и на свакојаке муке ставили угледног травничког Србина Станка Турудију, инжењера. Њему су усташе на прсима клали рођеног сина, па када су га заклали, онда су преклали и самог Станка.

У бесконачност би се могли ређати страшни усташки злочини. У поменутом Меморандуму Светог архијерејског синода Српске православне Цркве о покољима и мучењима Срба у "Независној Држави Хрватској", послатог августа месеца 1941. године генералу Данкелману, наводи се да је само за три месеца усташке страховладе побијено 180.000 Срба! То значи, да је сваки дан, дневно, убијано по две хиљаде Срба!

По објективној процени рачуна се, да је до краја постојања усташке државе побијено укупно око 750.000 Срба. Ови бројни усташки злочини биће једног дана, свакако, предмет посебне пажње за будућег историчара, јер да се обради овај крвави и у историји беспримерни погром у "Независној Држави Хрватској", потребни су читави томови.

"Месо за Јованову пијацу"

Усташе су свој злочиначки посао обављали јавно, на очи целога света, не стидећи се ни Бога ни људи. У своме цинизму ишли су тако далеко, да су на најјезивији начин стављали до знања и самим Србима у Србији шта раде са њиховом браћом у "Независној Држави Хрватској". Тако су, на пример, усташе многе побијене и изнакажене српске жртве увезивали конопима и жицом на даскама, па их пуштали да плове низ Саву. На жртве су прикивали табле са натписом: "Месо за Јованову пијацу".

Београђани су, на обалама Саве, гледали у масама ове лешеве са стравичном језом у својим душама. Многе су лешеве вадиле из воде,

па скромно сахрањивали, стављајући на гробове само крстаче без икаквог натписа.

Насилно поримокатоличавање Срба

Чим је створена "Независна Држава Хрватска", усташе су приступили и насилном поримокатоличавању Срба на територији своје "Независне Државе Хрватске". За овај посао имали су одрешене руке свога вођства. А и сам Ватикан је индиректно подстицао усташе на "жесту спасавања шизматичких душа". Тако су Ватикан и његова Света Конгрегација за Источну Цркву упутили 17. јула 1941. Прот. Н. 2116 упутства Загребачком председнику бискупских конференција у погледу прелажења православних на римокатоличанство. Тај акт гласи:

*"Света Конгрегација за источну цркву свраћа позорност Вашој Преузвишености да римокатолички жупници у Хрватској буду потакнути од својих преузвишених бискупа, (надпастира), да у случају пријелаза несједињених (отпадника) не спријече њихово природно враћање на источни обред кад се ради о онима, који су прије били чланови католичке Цркве (заједнице) источног обреда, али су под пријетњама и притиском православних (ортодоксних) одступили од католичке вјере. Ако Ваша Преузвишеност предочи ту потребу својој часној браћи (бискупима) у Хрватској, СТЕЋИ ЋЕ ПОНОВНУ ЗАСЛУГУ ТИМ СВОЛИМ ДРАГОЦЈЕНИМ ДОПРИНОСОМ ЗА ПРАВИЛАН РАЗВОЈ КАТОЛИЦИЗМА, ГДЕ ПОСТОЈЕ ТОЛИКЕ НАДЕ ЗА ОБРАЋАЊЕ НЕСЈЕДИЊЕНИХ. Користећи се радо овом приликом понављам осјећаје свога поштовања и биљежим се Вашој Преузвишености одани кардинал Еугеније Тисеран в. р. тајник; Ант. Аратта, надбискуп Сарда в. р. асесор."*⁸

А када су усташе имали већ благослов за насилно поримокатоличавање православних онда су, природно, следила и одговарајућа упутства. Постоји, на пример, низ наредаба о присилном поримокатоличавању Срба, које непобитно сведоче на какав су се незаконити и осионични начин усташе користили у масовном поримокатоличавању српског народа у "Независној Држави Хрватској".

Рачуна се, да је укупно, насилним начином, поримокатоличено око 250.000 православних у Хрватској. Разуме се, Срби су се римокатоличили да би сачували бар свој голи живот. Али, нажалост, многи чак ни то није помогло, јер су се и приликом прелаза у римокатоличанство чинила разна зверства. Наиме, било је случајева, да усташе приведу свештеницима масе Срба ради прелаза у римокатоличанство,

⁸ Др Виктор Новак: "Magnum Crimen", Загреб 1950, стр. 623.

па када свештеници обаве обред, онда неки усташки "доглавник" или "стожерник" одржи говор покрштеним Србима, у коме каже - да има да захвале "Господину Богу" што су покрштењем "спасили своје душе", али да хрватску земљу не би "кужио српски накот" то морају искусити казну. И тада би, обично, усташе отпочели масовни покољ и над покрштеним Србима. Тако се дешавало, да многим и многим Србима ни сам прелаз у римокатоличку веру није спасао главе.

Један део Срба усташе протерују у Србију

Разуме се да два и по милиона Срба није могло бити стављено под нож, нити све поримокатоличено, јер је физички то било неизводљиво. Зато су усташе доследно спроводили и трећи део свога плана: протерати у Србију са прадедовских домова преостали део Срба. Наравно, многи су и сами бежали, довијајући се како су најбоље знали и умели, али највећи део Срба је насилно протеран.

Најпре су у Србију почели стизати пломбирани вагони са децом, чији су родитељи били поубијани. Та деца била су у таквом стању, да су изазивала страховито сажаљење. Била су гола, боса, измучена глађу и жеђу, да су пре личила на костуре него на жива бића. Када су на београдској жељезничкој станици отворени ови вагони, људи су се стресали од језе, јер су такав мученички изглед одавала ова јадна и недужна српска деца.

Поред деце, у масама су стизали и одрасли, људи и жене, отерани са својих дедовина. И њихов изглед је одавао сву страхоту, коју је преживљавао српски народ у "Независној Држави Хрватској". То су били измучени људи, многи у живим ранама, доста њих са поломљеним деловима тела, ногу или руку, на многима су се налазили конопи или жице урасле у тело, којима су били везани од усташа.

Велики део избеглица је долазио и личним сналажењем. Данима су бежали планинама и шумама до граничних река, па их после прелазили уз велике животне опасности. Многи су и своје кости оставили у хладним речним таласима, али их је много већи број био, који су се спасли помоћу браће с друге стране. У томе спасавању, велику улогу ће одиграти Српски добровољачки одреди и органи Недићеве Српске Граничне и Српске Државне Страже, о чему ће бити речи у посебним поглављима.

По слободној процени рачуна се, да је у Србију пребегло око 600.000 избеглица, људи и жена, из разних Западних крајева Југославије, и око 80.000 нејаке деце. Сви су они били предмет истинске па-

жње и бриге, не само Српске Цивилне Управе, већ целог народа у Србији, који их је пригрлио као своје најрођеније.

Комесаријат за избеглице

О свима избеглицама старао се, првенствено, Комесаријат за избеглице, који је основала Комесарска Управа чим су избеглице почеле придлазити у већим групама.⁹

Људи и жене избегли из "Независне Државе Хрватске", као и осталих крајева (Косова, Метохије и др), били су, углавном смештени по селима и варошицама, на пољопривредним имањима, бановинским и државним добрима. А уколико је међу избеглицама било чиновника и службеника државних и самоуправних установа, већина су у Србији добили одговарајућа запослења у разним надлештвима.

Деца су била смештена по многим бањама и летовалиштима бившег Ферилног Савеза. Најбројније дечије избегличке колоније биле су у: Бањи Ковиљачи, Врњачкој Бањи, Боговађи, Летњиковцу код Шапца и другим местима, док централно место заузима Недићев Дечији Град код Крушевца, у коме је било смештено преко 10.000 избегличке деце. Живот српске деце у овој Граду, чини посебно поглавље бриге ђенерала Милана Недића о српским избеглицама.

Избеглице у Србији ниучему нису оскудевале. Њима се првенствено делила и одећа и обућа и намирнице. Делили су: и Комесаријат за избеглице, и поједина Министарства, и окружна и среска Начелства, градске и сеоске Општине, а највише сам српски народ, који је давао и капом и шаком, јер је Србија, иако поробљена, захваљујући ђенералу Милану Недићу, била у могућности да својој унесрећеној деци пружи довољно не само хлеба, већ и преко хлеба.

Ипак, поред ђенерала Недића, највећа заслуга што су бројне избеглице биле свесрдно примљене, збринуте и за будућност обезбеђене, припада Комесаријату за избеглице. Овај Комесаријат, са свим оним што је учинио за спас несретне браће из Северних, Западних и Јужних крајева Југославије, чини част целокупном српском народу у Србији за сва и вечита времена.

Ради пуне истине, мора се одати и дужна захвалност још једном великом Србину, човеку и родољубу, који је целог себе био ставио у

⁹ Комесаријат за избеглице произишао је из једног одељења Комесаријата Социјалне политике, коме је др Стеван Иванић, одмах по пријему дужности у овом Комесаријату, доделио у део круга рада збрињавање избеглица. Овај посао је водио др Федор Аранички прва три месеца Комесарске Управе. Др Аранички је често са инг Божићем - Дарком Петровићем ишао на Дрину, да би на лицу места организовали прихват, пријем и смештај избеглица. Тек када су избеглице почеле стизати у масовном броју, основан је посебан Комесаријат.

службу својој унесрећеној браћи. То је Тома Максимовић, који је стајао на челу Комесаријата за избеглице. Максимовић је са много љубави, пажње и добре воље обављао поверену му дужност. Са невиђеном предусретљивошћу утирао је хиљадама и хиљадама унесрећених сузу бола и патњи. Зато је цео српски народ гајио велико поштовање према Томи Максимовићу, који је на своме положају остао све до онога часа, када су Титове комунистичке јединице упале у Београд, те међу првима ухапсиле овог честитог човека и искреног патриоту, кога и данас стотине хиљада Срба спашених испод усташког ножа носе у својим срцима као неког од најрођенијих својих.

Мађарска зверства над Србима

И Мађари, који су добили Бачку, нису много заостајали иза усташа. И они су у масама затварали Србе, а затим их мучили и убијали на најзверскије начине.

Мађари су Србе клали и убијали, вешали и масакрирали, и на свакојаке муке стављали. Ово су чинили и по јавним местима, по прометним улицама и парковима, по трговинама и у сопственим кућама несретних жртава. Разуме се, све је то вршено уз невиђену пљачку. Мађари су од Срба узимали све што је било од вредности: новац, накит, као и све друго што је представљало ма и најмању драгоценост. Чак су жртвама секли прсте ради прстења и вадили целе вилице да би дошли до златних зуба. Највећи терор и најужаснија зверства Мађари су починили у Новом Саду, а затим и по другим местима.

Најнечовечије и најбездушније уништење српског народа, Мађари су извршили у Новом Саду у зиму 1941-42 године. Похапшене и повезане Србе и Српкиње, Мађари су довели на залеђени Дунав. Ту су до гола скинули несретне жртве, и мушке и женске. Онда су на једном месту пробали лед, па приводили једну по једну жртву. Пред рупом на леду, модерни Хуни убијали су жртву метком у потиљак, па је после бацали под лед. А многе су и живе бацали кроз рупу у воду. Тако су страдали многи и многи Срби и Српкиње.

Сем у Новом Саду и околним местима, Мађари су починили велика зверства нарочито у Шајкашкој, која са својих четрнаест села груписаних у два Среза (тителском и жабаљском) чини најчистији део Српства у Бачкој. У жабаљском Срезу највише је побијено Срба у Чуругу (око 4.000), у самом Жабаљу (око 3.000) и у Ђурђеву (око 500). Злочини у овим местима почели су на сам православни Бадњи дан и трајали први и други дан Божића 1942. године. У самом народу је ова трагедија запамћена као "Ђурушко-жабаљска рација". А у тителском

Срезу Мађари су починили највеће покоље у: Тителу, Мошорину, Гардиновцима и Вилову.

Сва ова убиства, која су извршили Мађари, имали су за циљ, да се уништи што већи број водећих Срба и народних домаћина у Војводини, како би после они преостали били сасвим обезглављени и натерани на покорност страшним хонведима.

Сматра се да су Мађари укупно побили око 35.000 Срба и Српкиња, које су, обично, бацали у реке, јаме, јаруге, а многе сахранили у заједничким гробницама без икаквих крстача или каквих других хришћанских ознака.

Било је, разуме се, доста Срба и Српкиња и из ових крајева, који су успели да побегну у Србију, те се на тај начин спасу од мађарског терора. Сви такви били су, такође, предмет бриге и старања и Комесаријата за избеглице и целокупног српског народа у Србији.

Словеначке избеглице

Поред Срба и Српкиња, који су долазили у Србију са свих страна некадашње Југославије, српски народ на територији окупиране Србије прихватио је и преко десет хиљада Словенаца. Њих су Немци протерали из Марибора, Цеља и других места Словеније, чији део су они били окупирали.

Све ове Словенце и Словенке, Срби у Србији примили су са пуно братске љубави и саосећајности. По многим местима, као на пример у Ваљеву, основане су читаве словеначке колоније, које су домороци помагали у сваком погледу. Многи Словенци и Словенке добили су запослења као тумачи и преводиоци у разним српским надлештвима, а велики број их је био запослен у општинским и државним установама.

Избегле Словенце Срби у Србији нипочему нису одвајали од српских избеглица. Коликогод су им ови били драги, мили и предмет свакидашње бриге, тако су исто били и Словенци и Словенке.

Вредан пажње је помен, да су Немци из Словеније депортирали у Србију и једну комплетну душевну болницу са свим њеним болесницима. Срби у Западној Србији прихватили су ове измучене болеснике и све од себе дали, да им кроз све време трајања рата омогуће пристојан и сношљив живот.

И словеначке избеглице биле су, исто тако као и све друге, предмет старања Комесаријата за избеглице на челу са Томом Максимовићем, који никада, ни у једној прилици, није одвајао Србе избеглице од Словенаца.

Интервенција Српске Цивилне Управе због усташких злочина

Природно да органи Српске Цивилне Управе нису седели скрштених руку, гледајући како усташе у "Независној Држави Хрватској" убијају и прогоне Србе. Зато се Милан Аћимовић у неколико махова консултовао са Димитријем Љотићем, шта да предузму да би, бар колико толико, олакшали муке и страдања прогоњених Срба. Љотић је саветовао, да треба написати документован и оштар меморандум о усташким злочинима, па да га Комесарска Управа колективно преда Војном Заповеднику окупирани Србије. И Милан Аћимовић и остали Комесари прихватили су овај Љотићев предлог, па су у заједници с њим написали један меморандум у коме су изнешена сва дотадашња усташка зверства, те је у име правде и Међународног права тражено од Немаца да стану на пут Павелићевим злочинима у "Независној Држави Хрватској".

Овакви меморандуми су и доцније понављани и не би се могло рећи, да нису имали никаквог позитивног дејства. Напротив, с времена на време, јењавала је јачина погрома, а повећавао се прилив избеглица. Уз то, помоћу Немаца могао је из "Независне Државе Хрватске" да се извуче и покоји Србин из разних усташких казамата и мучилишта, као што је био, на пример, Јасеновац.

Такође се у овим меморандумима тражило од Немаца, да нареду својим савезницима Мађарима, Бугарима и Арнаутима да и они престану са својим злочинима над Србима у оним крајевима, који су њима били дати. Исто тако, тражено је да се пусте из затвора похапшени Срби и упуте у Србију, која ће се старати о њиховом пријему, смештају и издржавању. И, заиста, било је много Срба избеглица и из Старе Србије, и са Косова и Метохије, као и из Војводине, којима је интервенција Српске Цивилне Управе омогућила да изиђу из затвора и да се пребаце у Србију.

А Димитрије Љотић написао је меморандум београдском Надбискупу Ујчићу у коме је молио, да римокатоличка Црква интервенише и заузме се да престану покољи Срба. Љотић је нарочито указао на чињеницу, да је римокатоличка Црква са својим утицајем толико јака и моћна у Хрватској, да ако се она буде заузела за Србе, да тамо покоља не може бити. Подвукао је још и то, да је дужност римокатоличке Цркве као хришћанске да се заузме за српски народ и да спречи покоље. Надбискуп Ујчић одговорио је Димитрију Љотићу, да је његов меморандум спровео надлежним црквеним факторима и да је добио одговор, да ће римокатоличка Црква узети у заштиту Србе.

Писани су и меморандуми у којима се тражило од Немаца, да пу-
сте из заробљеничких логора Србе заробљенике о којима би се старао
сам народ у Србији. Наравно, Немци нису хтели у свему да прихвате
тражења Српске Цивилне Управе, али је било случајева да су они из
заробљеничких логора пуштали кућама старе, болесне и исцрпљене
заробљенике о којима се, по доласку у Београд, најпожртвованије ста-
рао Српски Црвени Крст на челу са др Петром Зецом.

И Српска православна Црква на челу са Митрополитом Јосифом интервенише за прогоњене Србе

У тим данима страшног прогона српског народа, од огромног зна-
чаја била је и интервенција Митрополита Јосифа у име Српске право-
славне Цркве.

Митрополит Јосиф, који је замењивао интернираног Патријарха
Гаврила, снажно је дигао свој глас и против усташких злочина и про-
тив насилног поримокатоличавања Срба. Познат је меморандум, који
је Митрополит Јосиф упутио крајем јула 1941. године тадашњем Вој-
ном Заповеднику Србије генералу Фон Шредеру. У том меморандуму,
пored осталог, стоји и следеће:

*"Од самог почетка усташке власти почеле су да терором
преводе у католичанство многе православне Србе. Зна се за ин-
тимну везу која постоји између католичке цркве и усташке вла-
сти, што сведочи факат да међу стожерницима усташке власти
има и приличан број католичких свештеника. Понуда за католиче-
ње учињена је најпре државним чиновницима православне вере.
Сви су они добили формуларе у којима су требали да одговоре на
постављена питања односно проверавања. Скренута им је па-
жња да у државној служби могу остати само они који приме ка-
толичку веру. И не само то. Лишавајући српски народ његовог све-
штенства католичка црква насилним мерама нагони православне
на вршење католичких обреда. Према исказу г. Јанка Бјелогорића,
пароха крбавичке парохије, епархије Горњокарловачке, католички
свештеници долазе са наоружаним усташама, затварају право-
славне цркве и одузимају црквене матице пошто претходно
опљачкају све црквене драгоцености. Прота Атанасије Богић, се-
кретар Црквеног суда пакрачког, сведочи, да су католички све-
штеници 12. јуна ушли у епископски двор у Пакрацу и заузели кан-
целарију у њему, а саборну цркву запечатали..."¹⁰⁾*

¹⁰ Др Виктор Новак: "Magnum Crimen", Загреб 1950, стр. 633.

И износећи сва недела, која усташе чине према Србима, Митрополит Јосиф најенергичније тражи од Немаца, да томе стану на пут. То је, после, тражио и цео Свети Синод Српске православне Цркве у својим специјалним меморандумима, упућеним крајем августа 1941. и 15. јануара 1942. године немачком Војном Заповеднику у Србији.

Све су ово непобитни докази, да је Српска православна Црква у Србији одлучно устала у заштиту своје верне пастве на територији "Независне Државе Хрватске", бранећи најпожртвованије, како је најбоље знала и умела, своје прогоњене вернике.

Свети Синод Српске православне Цркве обавештава и светску јавност о усташким злочинима над српским народом

Свакако да су били од значаја ови бројни меморандуми, које су и Српска Цивилна Управа и Српска православна Црква упућивали разним одговорним немачким факторима у Србији. Међутим, Димитрије Љотић је сматрао, да се на неки начин мора и сама светска јавност, у првом реду велике Западне Силе, упознати са страшним злочинима, које врше усташе над српским народом. Зато је Љотић, који је био Подпретседник Епархијског Савета Браничевске Епархије, предложио Браничевском Епископу Венијамину, да се напише један документован меморандум о усташким злочинима у "Независној Држави Хрватској" и да се на сваки начин достави југословенској избегличкој Влади у Лондону. Епископ Венијамин потпуно се сложио са овим Љотићевим предлогом, те је са истим упознао Свети Синод Српске православне Цркве.

Свети Синод је прихватио Љотићев савет, те је написан меморандум за Владу у Лондону. То је, уствари, био препис меморандума, који је крајем августа 1941. године Свети Синод упутио генералу Данкелману. Овај меморандум је у име Св. Синода потписао Епископ Будимљански Валеријан, Викар Његове Светости Патријарха.

Када је све ово било написано, требало је наћи погодну личност која ће у иностранство пренети меморандум. Избор је пао на београдског лекара др Милоша Секулића, који се примио овога посла. Др Секулићу је омогућен излазак из земље и он је доспео у Цариград 28. септембра 1941. године. Из Цариграда др Секулић је депешом доставио Влади у Лондону шта се догађа у "Независној Држави Хрватској". Но, Влада је тражила да др Секулић дође у Лондон, где је и приспео 4. новембра 1941. године. Доласком у Лондон др Секулић предао је лично генералу Симовићу донешени меморандум. Међутим, југословенска избегличка Влада у Лондону није предузимала никакве интервен-

ције по томе меморандуму, који је, уствари, био страшна осуда усташких злочина у "Независној Држави Хрватској".

Поменути меморандум доспео је, некако, у препису у руке Константину Фотићу, југословенском Амбасадору у Вашингтону. На своју одговорност Фотић га је објавио у целини у листу "Американски Србобран" у бројевима од 23. октобра до 6. новембра 1942. године. Претходно је "Американски Србобран", 4. новембра 1941. године, био донео само кратак извештај о усташким покољима, који је био састављен на основу Секулићевог телеграма из Цариграда, а са којим текстом је био упознат и Надбискуп од Кентербериа. Али, када је у Лондон био стигао др Секулић и меморандум у целини, и када се видео сав ужас усташких злочина, тада је југословенска избегличка Влада, на захтев њених хрватских министара, сакрила пред светском јавношћу текст меморандума Светог Синода Српске православне Цркве. Тиме је пропао покушај националних људи из Србије, да се за времену спрече даљи покољи српског народа у "Независној Држави Хрватској", који би одлучним ставом југословенске Владе и интервенцијом Западних Савезника сигурно могли бити спречени. Да је то било учињено, била би спасена која стотина хиљада Срба, који су после овога били побијени. А што је, пак, меморандум био објављен у "Американском Србобрану", листу америчких Срба исељеника, није имало никаквог стварног значаја, осим општег гнушања самог српског народа у иностранству. Сасвим другојачије би било, да је меморандум званично био достављен шефовима савезничких Влада, те од њих тражена одлучна интервенција.¹¹

* * *

Док су истакнути Срби, представници Српске православне Цркве и Српске Цивилне Управе у Србији све чинили, да олакшају муке и патње народу, да спасу бројне Србе који су бежали из западних и других крајева, - дотле су се у Србији, по шумама и планинама, појавили наоружани људи, које је народ звао у почетку само једним општим именом - "Шумски људи".

¹¹ Подаци у овом поглављу, у вези приспећа др Секулића у иностранство, узети су из написа: Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Бојиште са три противника", "Порука", Лондон, бр. 10. од 1. фебруара 1953. године, стр. 10.

ШУМСКИ ЛЈУДИ

Коме су шума и планина биле уточишта

По капитулацији Краљевске југословенске војске, многи војни обвезници нису допали заробљеништва. Не знајући какав ће однос окупатора бити према њима, а плашећи се какве казне што су избегли заробљавање, многи официри, подофицири и војници нису уопште силазили у градове, већ су се, раздељени у мање групе, држали планинских гробена и села. Они су, обично, становали и живели по пастирским појатама у шумама и планинама, ступајући, једино, у додир са сељанима из најближих села. Преко њих су се обавештавали о животу у градовима и интересовали, шта и како раде Немци у додиру са окупираним становништвом. Народ је, у почетку, све њих називао "Шумски људи", јер нити су се они по нечему међусобно делили, нити по било чему другом разликовали. Народ је сматрао, да су остали у шуми једино због бојазни да не допадну у немачко заробљеништво.

Тек доцније, постепено, почели су да се диференцирају ови "Шумски људи". Најпре се чуло за Војводу Косту Пећанаца и његове четнике. Затим, за ђенерала Љубу Новаковића и извештан број официра и војника с њим, па онда за пуковника Драгољуба - Дражу Михаиловића и део његовог одреда. И тек на крају, чуло се за "партизане". Али, поред свих ових, у шумама и планинама налазио се и приличан број криминалаца и робијаша, одбеглих из разних наших казних завода, који ће, ускоро, да се придруже појединим од наведених група, у којима ће, у већини случајева, вршити срамне улоге кољача.

Војвода Коста Пећанац

Војвода Пећанац је у краткотрајном рату учествовао са својим Четничким одредом. Када је била потписана капитулација, избегао је заробљавање. Настанио се у својој Топлици. Није распустио свој Одред. Држао га је уза се, прикупљајући четнике с разних страна. На Видовдан 1941. године одржао је збор својих четника на Два Соколова Виса. Том приликом је Војвода Пећанац одржао говор у коме је рекао, да је окупација тешка ствар, али да је много теже дизати устанак кад му време није. Подвукао је, како је 1917. године дизао преурањени устанак у окупираној Топлици, када је у црно био завио свој народ, те

више то не жели да ради. Зато је саветовао, да се четовође разиђу у своје крајеве, да седе мирно, а кад дође време да се поведе борба за народно ослобођење, он ће их већ позвати. И људи су се стварно разишли. С њим је остала само његова најужа пратња.

Нешто доцније, када су га позивали, прво ђенерал Љубо Новаковић, а потом и пуковник Михаиловић, да заједно дижу устанак против окупатора, Војвода Коста Пећанац је и њима слично одговорио. Нагласио им је, да је његов устанак 1917. године, који је подигао у Топлици, коштао српски народ 40.000 живота, те више не жели да улази у сличне авантуре. Зато није желео да има било шта заједничког ни с Љубом Новаковићем ни с Дражом Михаиловићем.

Тиме се Војвода Коста Пећанац још у самом почетку разишао са овим вишим официрима Краљевске југословенске војске. Седео је мирно са својим четницима у Топлици (једно кратко време је био на Букуљи). Тек са појавом партизана, Војвода Коста Пећанац афирмираће се као бескомпромисни антикомунистички борац, формираће своје четничке одреде и прићи ђенералу Милану Ђ. Недићу. Тиме ће Војвода Пећанац одиграти значајну улогу у угушивању комунистичке револуције у Србији.

Ђенерал Љубо Новаковић

Непосредно после завршетка рата, у којем је учествовао као Командант Комског одреда, ђенерал Љубо Новаковић се обрео у селу Лелићи, Срез ваљевски. Одатле је по једној сељанки упутио писмо своме добром пријатељу Божи Матићу, трговцу у Ваљеву, с којим се познавао још пре рата, јер су заједно сарађивали у "Соколу" и Колу јакхача. У своме писму ђенерал Новаковић јавља Матићу, да је био Командант Комског одреда југословенске војске, да је био дошао са својом јединицом до пред Скадар на Бојани у свом напредовању и да се сада крије у селу Лелићи под лажним именом и да сељаци мисле да је он принц Ђорђе, да има доста државног новца код себе у сребру, нарочито у сандуцима, и да се не осећа довољно сигурним ради новца од сељака, који га могу опљачкати и убити једног дана и ако са собом у пратњи има два официра, поручника Јакова Пантовића, Црногорца, који је живео у Ваљеву, и још једног потпоручника. Затим, позива Божу Матића да одмах дође к њему ради хитног договора и његовог силаска у Ваљево и легализовања код Немаца, као заробљеника на одсуству.

Одмах сутрадан по пријему овога писма, Божа Матић се одазвао позиву ђенерала Љубе Новаковића. Сео је у чезе и заједно са жандар-

мериским наредником Јованом Кукољем, који је био у пуној ратној спреми, отишао у село Лелић, где је у кафани "Слатке воде" затекао Љубу Новаковића, који му је у писму био назначио да ће га ту наћи. Када су се сусрели, изљубили су се. Ђенерал Новаковић и његова пратња били су врло невесели и забринути. Жалили су се Матићу, да су их неки Андрићи, наоружани сељаци из места, напали и сребрни новац из државних кола, који су имали са собом, однели и опљачкали. Божа Матић је одмах с наредником Кукољем отишао кућама Андрића, где су нашли главнога домаћина. Припретили су му и натерали га да призна где је сакрио новац. Под претњом власти све је признао и показао се. Божа Матић и Јован Кукољ нашли су три сандука сребра по 20-30 хиљада динара, који су били закопани у штали под јаслама. Сами Андрићи су под Матићевом и Кукољевом пратњом снели сандуке до кафане. Ту је Божа Матић ђенерала Љубу Новаковића огрнуо својим цивилним капутот, повезао му главу (као да је болестан) својим оковратним шалом, метнуо га у чезе и њих двојица кренули су у Ваљево. А наредник Кукољ је с поручником Пантовићем натоварио сандуке с новцем у државна кола и кренули за Матићевим чезама на траг у Ваљево истим путем. Други пратилац ђенерала Новаковића није пошао с њима. Он се доцније појавио као Дражин поручник Цветковић у истом селу, где је организовао Одред ДМ.

Љубо Новаковић, Божа Матић, Јаков Пантовић и Јован Кукољ стигли су у Ваљево без икаквих сметњи. Немачке страже на уласку у варош нису им правиле никакве неприлике. Сви су се упутили Матићевој кући. Ту су истоварили новац, као и Новаковићеве и Пантовићеве ствари и оружје. Кола и коње је Божа Матић предао Општини у Ваљево као ратни плен, а ђенерала Новаковића се, одмах сутрадан, обукао у цивилно одело и регулисао код немачких власти као добар и честит ђенерал, који је јако изнурен и болестан, те да му је потребно брзо лечење. Циљ му је био да га убаци на лечење у Војну болницу, што је и успео.

Управник Војне болнице мајор др Тика Михаиловић, као и његов помоћник мајор др Стајић, примили су ђенерала Новаковића с пажњом и предусретљивошћу. У болници се Љубо Новаковић упознао с многим официрима, који су били на лечењу а водили се као "заробљеници на одсуству". Међу овима су се налазили и капетан Славић, потпоручник Радивоје Јовановић - Брадоња, који је био члан СКОЈ-а (Савеза Комунистичке Омладине Југославије) још пре рата, те као такав и свршио академију, и други. Ђенерал Новаковић је у болници добио засебну собу, али је највише времена проводио у болничкој башти у шетњи и то баш с потпоручником Јовановићем - Брадоњом. Кадгод би долазио у болницу да посети болеснике, Божа Матић је скоро редовно

затицао ову двојицу заједно. Није на то обраћао неку нарочиту пажњу, али су му доцније многе ствари постале јасније.

Божа Матић је код Немаца гарантовао за Љубу Новаковића животом и имовином да ће бити исправан и коректан, а нарочито да ће се придржавати прописа као заробљеник на лечењу. То је све знао и ђенерал Новаковић, који је и сам потписао изјаву о лојалности пред двојицом сведока: Божом Матићем и Бохуславом Виншом, српско-немачким тумачем у Крајскоманди, иначе натурализованим Чехом, који је у Ваљеву упражњавао електричарски занат. Међутим, Љуби Новаковићу се досадило лежање у болници, те је једног дана, када су га посетили Матић и Винш, изјавио жељу, да њих двојица издејствују од Крајскоманданта дозволу да се може слободно кретати кроз варош, како би посетио своје бројне пријатеље и познанике, а и мало се разонодио. И ова двојица оду Крајскоманданту. Овај одбије да изда тражену дозволу Новаковићу. Матићу је било жао ђенерала Новаковића, те говори Винша да на своју руку узме потребан формулар из немачке команде, што је овај и учинио. Онда су Матић и Винш "издали" дозволу Љуби Новаковићу о слободном кретању кроз град. Лекари нису сумњали у исправност дозволе, те ђенералу Новаковићу нису чинили никакве сметње. И Новаковић се слободно кретао кудагод је хтео. Али, једног јутра, дошла је у стан Божи Матићу сестра артиљериског капетана Вучка Игњатовића. Донела му писмо од ђенерала Новаковића, који је отишао у шуму. Матић се запрепастио. Не толико што се ђенерал играо његовом главом, колико људском неискреношћу и незахвалношћу. У своме писму Божи Матићу Љубо Новаковић пише: како под неком његовом великом визијом види скору пропаст Немачке, како ће мајка Русија и браћа Руси све прегазити као од шале и донети свима слободу, како ради тога одлази у шуму да прими команду од Драже и да је спреман да са војском дочека браћу Русе, како ће Матића и Винша добро наградити за њихов патриотизам, итд.

Тек што је Вучкова сестра била отишла и Божа се мало прибрао од толиког изненађења, кад му у кућу упадоше два немачка "Фелцандарма", до зуба наоружани. Наредише му, да одмах с њима иде у Крајскоманду. Тамо је затекао на окупу: немачког ђенерала, Команданта Дивизије што је стационирао у Ваљеву, Крајскоманданта, мајора др Михаиловића, мајора др Стајића и тумача Винша. Одмах му је било јасно шта је посреди. Али, пре но што је ишта био и упитан, опет се појављује сестра Вучка Игњатовића с писмом Крајскоманданту. Настаје тајац. Тумач чита и преводи писмо, које је, такође, писао лично ђенерал Љубо Новаковић и у коме стоји: молба да му Немци све опросте, да га разумеју, да никога не криве за његово бекство, да је његова болест тешка и на нервној бази, да ће га ускоро наћи обешеног

у некој оближњој шуми, да је дозволу добио од неког немачког војника пореклом Пољака, који је био у болници и пре два дана прекомандован, итд.

Када је Божа Матић чуо садржину писма, тренутно је донео одлуку да и он подржава све Новаковићеве наводе. Нарочито што се тиче његове болести. Тако је и учинио. Када је завршио са својим излагањем (а Матић је одлично говорио немачки, јер је у Бечу учио трговачке науке), немачки генерал пита лекаре Михаиловића и Стајића, да ли је заиста ђенерал Новаковић био тежак нервни болесник, а што су оба доктора једнодушно потврдили. Тада је немачки генерал рекао, да један српски генерал мање или више не игра никакву улогу за Немце и њихову победу, те је отпустио све присутне, рекавши им да су слободни.

Отада настаје друго поглавље о ђенералу Љуби Новаковићу. Успео је да сакупи око педесетак људи и да с њима побегне барјак у близини Равне Горе, позивајући Дражу Михаиловића да му преда команду и да му се потчини. Дошло је до борбе и Љубо Новаковић је морао да се повуче. Отишао је на Букуљу, где се кратко време, пре но што ће прећи у Топлицу, налазио Војвода Коста Пећанац. Венерал Новаковић се ставља на расположење Војводи Пећанцу, који га поставља за свога Начелника Штаба. Чим је примио дужност, Новаковић је, без знања и одобрења Војводе Пећанца, разаслао четничким одредима строго поверљиво наређење у којем позива све Костине четнике, да се дигну на оружје и поведу борбу противу Немаца јер је наступио прави час за борбу. Када је Војвода Коста Пећанац дознао за ово, оштро је замерио Новаковићу, рекавши му - да нипошто не жели да се више понавља оно што је било у Топлици 1817. године. И не желећи да му у Штабу седи такав "војни стручњак", Војвода Пећанац га је напросто најурио од себе. Тада је Новаковић са својом најужом групом људи отишао на други крај Букуље, где је, извесно време, мирно седео, не узнемиравајући никога. Једино је над сељанима из оближњих села вршио контрибуцију за своје људство.¹²

И ко зна докле би ђенерал Љубо Новаковић седео тако мирно, не представљајући ни за кога никакву опасност, да се нису у шумама почели појављивати комунисти. Долазећи појединачно из "легале" у "илегалу", комунисти су, нарочито они из Београда, наишли на ђенерала Новаковића и његове људе.

Пошто су, у тим првим данима, комунисти били скоро сасвим неорганизовани у шуми, нарочито доласком на сасвим непознат терен, то су видели да увелико могу искористити ђенерала Новаковића.

¹² Сви подаци узети из писма Боже Матића, које је упутио писцу 4. августа 1957. године из Бирмингама, Енглеска.

Зато су му се комунисти, најпре, понудили да их прими међу своје људство. Он је то оберучке прихватио, јер му је требало што више људи. А када су на суседном Руднику комунисти били формирали свој први "Партизански одред", ђенерал Љубо Новаковић је то сматрао као добру ствар за реализовање својих планова. Зато је ђенерал Новаковић 4. септембра 1941. године склопио с комунистима на Руднику "Пакт о узајамном ненападању". По томе "Пакту":

*"Остављена је слобода рада комуниста и националиста - забрањено врбовање присталица туђих чланова одреда, - дозвољено да свака страна може истицати своје амблеме, а да их друга страна неће вређати, уговорено међусобно помагање у борби противу окупатора, са циљем ослобођења земље. Кад пак земља буде ослобођена, онда ће слободном вољом грађана, народ одредити форму владавине."*¹³

Када је склопио овај споразум с комунистима, онда је ђенерал Љубо Новаковић, верујући да му "Пакт" даје велику снагу, одлучно позвао пуковника Дражу Михаиловића, да се потчини његовој (Новаковићевој) команди. Дража је то још одлучније одбио. Тада је ђенерал Љубо Новаковић осудио на смрт ђенералштабног пуковника Драгољуба Михаиловића. Али, ни Дража њему није остао дужан. Својом специјалном наредбом и он је осудио на смрт ђенерала Љубу Новаковића.

Ово међусобно осуђивање и прогањање ова два висока официра Краљевске југословенске војске трајало је све дотле, док кржави вихор комунистичке револуције није одвејао ђенерала Љубу Новаковића у Црну Гору. Ту су га комунисти ухватили заједно са сином Јакшом. Упркос позивања на закључени споразум с њима, "партизани" су их, по наређењу политичког комесара Крсте Попиводе, обојицу ликвидирали код Бјелица, у Катунској нахији, крајем септембра 1943. године.¹⁴

Очевидно је, да је ђенерал Љубо Новаковић постао жртва сопствене наивности и слепила. Желео је да игра улогу неког народног вође, верујући да ће му снагу дати комунисти и некакви споразуми с њима. Међутим, десило се обратно. Док је ђенерал Новаковић требао комунистима, они су га користили, а када им је стао на пут, макар као и најмања препрека, остварењу њихових комунистичких циљева, ко-

¹³ Димитрије Љотић: "Дража Михаиловић и Комунисти (II)", "Наша Борба", Београд, Год. I, бр. 13, 30. новембра 1941, стр. 2.

¹⁴ У извесним круговима постоји уверење, да су Михаиловићеви четници ликвидирали ђенерала Новаковића. Међутим, писац трагајући за истином установио је, да је Михаиловићев Шеф оперативног Штаба ђенералштабни мајор Захарије Остојић, чија је сестра била удата за ђенерала Љубу Новаковића, овога свагда штитио преко подручних му четничких јединица.

мунисти су му скинули главу. Тако је јадно завршио свој живот Краљевски југословенски ђенерал Љубо Новаковић.

Ђенералштабни пуковник Драгољуб - Дража Михаиловић

По једној верзији, рат је ђенералштабног пуковника Драгољуба - Дражу Михаиловића затекао на положају Шефа Оперативног Одељења Друге армије, а по другој - на положају Помоћника Начелника Штаба исте армије, чије је привремено седиште Штаба око 10. априла било у Брчком. Ту је на дан 11. априла 1941. године стигла једна група официра, подофицира и војника из Осијека, који су припадали 41 пешадиском пуку, чији је командант био потпуковник Рудолф Укмар. Пошто је пук био састављен претежно од људства из Славоније, то се, након проглашења "Независне Државе Хрватске", био сасвим распао. У тој ситуацији, потпоручник Владимир Ленац и наредник водник Божо Перовић узели су пуковску заставу и са још неколико официра (мајором Мирком Станковићем, поручником Живићем и др), као и са нешто људства кренули пут Саве према Брчком. Када су дошли у Брчко, предали су пуковску заставу лично пуковнику Михаиловићу, а Командант дивизије ђенерал Миливоје Алимпић наредио је, да се спреми предлог за одликовање спасилаца заставе. Пуковник Михаиловић задржао је потпоручника Ленца код себе.

На дан 12. априла 1941. године, пуковник Михаиловић је преузео дужност Начелника Штаба Друге армије. Истог дана предвече Штаб армије премештен је у Грачаницу. Сутрадан, 13. априла поверено је Дражи Михаиловићу, да образује Брзи одред са циљем: да спречи пљачкање државних магацина у Дервенти и околним местима, и да изврши насилно извиђање у правцу Славонског Брода, одакле су надирали Немци. За свог ађутанта, пуковник Михаиловић поставио је потпоручника Владимира Ленца.

По формирању Одреда, пуковник Михаиловић добио је наређење, да изврши насилно извиђање. У овом циљу, Одред је стигао у Дервенту 14. априла 1941. године, одакле је кренуо ка Босанском Броду. У путу је Одред наишао на немачку претходницу и примио борбу. У овој борби погинуло је 12 Немаца и онеспособљено 4 мотоцикла. По завршеној борби, Одред се на челу с пуковником Михаиловићем вратио у Дервенту, где га је сачекало наређење за повлачење у правцу Добоја. 15. априла 1941. године Дража Михаиловић је с Брзим одредом у Добоју, где им ђенерал Алимпић саопштава, да је потписана капитулација и да Одред треба да преда своје оружје у Маглају. После ове тешке вести, пуковник Михаиловић се са својим људством упутио

ка Маглају. Међутим, код села Шеварлије Брзи одред наилази на Немце, који отварају митраљеску ватру. Дража са својим људима искаче из камиона, те се склањају у оближњу шуму да би избегли брисани простор. Ипак, прихватају борбу, али бивају разбијени. Одатле је пуковник Михаиловић са једва тридесетак војника и седам официра успео да се повуче ка Истоку, идући вододелницом река Спрече и Криваје.

16. априла 1941. године, делови разбијеног Одред на челу с пуковником Михаиловићем предахнули су у једном српском селу. 17. априла кренули су даље. Тога дана, Михаиловићу су се придружили жандармериски капетан Милојко Узелац, звани "Тарас", командир Жандармериске чете у Винковцима, капетан Петар Дејановић и неколико жандарма. Идући ка Србији, Михаиловић је са својим људством стигао 20. априла у Петрово Село. Ту им се придружио Добојски четнички одред у јачини од тридесетак људи. Сви скупа су цео дан 21. априла провели у поменутом селу. Наставили су пут 22. априла, а 23. априла су рушили пругу Завидовићи - Хан Пијесак. Следећег дана, 24. априла, имали су одмор у селу Солун. 25. априла група је одбила напад Муслимана из села Олово. Истога дана дошли су у село Мислово, на путу Зворник - Сарајево, где су и преноћили. 26. априла Дража Михаиловић је са својим људством прошао кроз Хан Пијесак, те дошли у село Кусаче, где су и преноћили.¹⁵

27. априла 1941. године пуковник Михаиловић је са својом групом дошао у село Сјеверско. А 28. априла Михаиловићу су се придружили недалеко од Хан Пијеска: мајор Миодраг Палошевић, капетан Миленко Рељић, поручник Божидар Илић - Дебарац, потпоручник Павле Мешковић, наредник Гојко Ајвас и једанаест војника. Они су припадали Палошевићевом Јуришном батаљону, који је био скоро сасвим уништен од Немаца у Бијељини, Семберија.

Увече 28. априла извршен је покрет у правцу реке Дрине. 29. априла Дража Михаиловић је са својом групом, која је сада бројала око осамдесет људи, стигао у село Стари Брод на Дрини. Изјутра тога

¹⁵ Радоје Л. Кнежевић у своме чланку "Почеци покрета отпора", који је објављен у органу Југословенског Народног Одбора "Порука", Лондон, бр. 16, 1. новембар 1953, Стр. 8-9, као и у "Књизи о Дражи", (I), Виндзор, Канада, 1956, Стр. 7-14, пише следеће: "26. април. Михаиловић напао једну немачку колону 6 км северно од Хан - Пијеска". Међутим, потпоручник Владимир Ленац, тадашњи ађутант пуковника Михаиловића, који је био на лицу места, у своме писму од 3. октобра 1955. године, упућеном аутору ове књиге из Лос Анђелоса, Калифорнија, Сједињене Државе Америке, пише следеће: "Није истина да смо ми имали икакву борбу код Хан Пијеска са Немцима. Ствар је напротив била у овоме. Кад смо се приближавали дворцу Краљевом у Хан Пијеску ишли смо испред колоне Дража и ја, и разговарали. Кад смо дошли до дворца, ја наједном приметим Немце, у дворишту дворца како перу камионе. Ухватим Дражу за руку и покажем му у правцу Немаца. Дража се стреловито окрене ка колони и да знак да се пође за њим, те ти се ми стуштисмо са друма у шуму и тако неопажени се изгубимо у шуми, да нас Немци нити чули ни видели нису."

дана извршено је пребацивање чамцима преко Дрине. Предвече 29. априла група је избила на стару границу Србије и Босне, изнад села Вежња - Заовине, у подножју саме планине Таре. Ту су остали све до 4. маја 1941. године. Међутим, Председник Општине, плашећи се репресалија, пријавио их је Немцима у Бајиној Башти, те је Дража напустио село и отишао са људима у Ловачки дом на планини Тари. Ту су преноћили. 5. маја су се упутили према манастиру Рача. Тога дана поподне нашли су се скоро сасвим опкољени од Немаца у Калуђерским Барама. Ту су попалили сву архиву, отерали коње у шуму, те се пузећи једва извукли из немачког обруча. Увече су се спустили у долину реке Драча, а око поноћи прошли око манастира Рача, заноћивши у селу Николићи. Сутрадан, 6. маја, на сам Ђурђевдан, од пуковника Михаиловића су се одвојили: мајор Мирко Станковић, капетан Петар Дејановић, поручник Божидар Илић - Дебарац, потпоручници Андрић, Живић и Мартиновић, професор Рамадан и неколико војника, док је Добојски четнички одред од самог Михаиловића добио посебан правац даљег повлачења (Рудник - Островица), с тим да се кроз десет дана опет састану. С пуковником Дражом Михаиловићем остали су: мајор Миодраг Палошевић, капетан I класе Милојко Узелац - "Тарас", капетан II класе Миленко Рељић, поручници Илија Пажина и Бора Илић, потпоручници Владимир Ленац и Павле Мешковић, наредник водник Божа Перовић, марински наредник Фрања Сеничар, пешадиски наредници Гојко Ајваз и Божа Величковић, жандармериски поднаредник Ђура Станковић, резервни поднаредници Улман и Ђура Шијачки, као и шест редова, међу којима и Јеврејин Бењамин, родом из Босне.

Пуковник Михаиловић са својом групом извршио је 6. маја 1941. године прелаз друма Бајина Башта - Ужице. Време од 7. до 11. маја провели су на путу ка Суворору. У овим данима пуковник Михаиловић са преосталим људима прешао је Јелову Гору, Гојну Гору, друм Ужице - Ваљево изнад Косјерића, а 11/12. маја заноћио испод саме планине Маљен, у Тометином Пољу. Предвече 12. маја спустили су се сасвим низ Маљен и дошли у село Планиницу. Одатле су ноћу 12/13. маја 1941. године сви дошли на Равну Гору, планинско седло између Суворора и Маљена.¹⁶

¹⁶ У чланку Радоја Л. Кнежевића, цитираног у "Фус ноти" под 15, стоји и следеће: "12 мај... Михаиловић са заставником Перовићем отишао је у село Струганик, кући мајора Александра Мишића. Остали су током ноћи одведени на Равну Гору. Сутрадан зором, на Равну Гору дошао је и Михаиловић. Био је уторник, 13 мај". Међутим, Михаиловићев ађутант, потпоручник Владимир Ленац, у већ споменутом писму пише следеће: "Дража се пре доласка на Равну Гору није нигде одвајао. Већ након два или три дана како смо седели на Равној Гори, после једне конференције коју смо имали, било је решено на предлог Палошевићев, да пођемо у Струганик до Аце Мишића. Тако ми једне вечери кренемо, мени се чини или истог дана или сутрадан. И то: Дража, Палошевић и ја, а као пратња су пошли са нама Божа, онда неки жан-

За све време пута ка Равној Гори, пуковник Михаиловић је официрима, подофицирима и војницима, који су ишли с њим, излагао своје мисли и погледе, како на новонасталу ситуацију, тако и на политичке проблеме. Најчешће је разговарао, сасвим природно, са својим ађутантом потпоручником Владом Ленцем. Тада, у самом почетку, пуковник Михаиловић није имао још никаквих одређених планова за будућност, али је сматрао да капитулацију не треба признати, да се треба склонити у шуму, да треба прикупљати и организовати људство које је избегло заробљавање, те тако чекати на даљи развој догађаја. Михаиловић је веровао, да се Савезници неће тако лако помирити са губитком Југославије и да ће нешто морати предузети да би је отргли од непријатеља. Још је пуковник Михаиловић износио и своје погледе у односу на Савез Совјетских Социјалистичких Република. Јасно се видело још тада, да Дража Михаиловић уопште није познавао комунизам и његове револуционарне циљеве. Тако, на пример, Михаиловић није двојио СССР од Русије; називао ју је, обично, као и толико неупућених, "Совјетском Русијом"; сматрао ју је заштитницом Словена; веровао је да неће остати равнодушна према земљи и "братском" народу, који је задесила толика несрећа; био је убеђен у слање помоћи из "Русије", итд. Потпоручник Владимир Ленац, који је, још пре рата, годинама водио активну борбу против комунизма и био изграђени антикомунистички борац, покушавао је да пуковника Михаиловића увери у његовим погрешним схватањима, наглашујући му: да СССР нипошто не сме идентификовати са некадашњом царском Русијом, да Совјетска Унија није, нити може бити, заштитница Словена а да је њено стално истицање Словенства само маска за што лакше остварење њених, односно комунистичких циљева, да је крајњи циљ Совјетије светска револуција, преко које ће Стаљин и Коминтерна покушати да остваре диктатуру пролетаријата у целом свету, па да, ради свега тога, не би смели наседати бољшевичко-комунистичкој пропаганди, која је усмерена на то, - да обмане народ и да га баци у још већу несрећу. Међутим, пуковник Михаиловић је остао упоран у својим схватањима, дубоко верујући да ће поробљеном народу најиздашнију помоћ дати баш "Совјетска Русија", како је бољшевичку Совјетију називао.

По доласку, пак, на Равну Гору, пуковник Драгољуб Михаиловић је, у прво време, држао конференције са председницима, сеоским кнезовима и виђеним домаћинима из најближих сеоских Општина: Брђана, Теочина, Бањана, Планинице и других. С њима се договарао, да снабдевају његове људе разним животним потребама, које ће он уред-

дарм Ђура или Ђока, не сећам се више, и мислим два или три војника, који су остали напољу као стража, док смо Дража, Палошевић и ја унутра разговарали."

но плаћати. У том циљу, да би имао довољно средстава, пуковник Михаиловић је издао наређење потпоручнику Ленцу, да оде у Београд и изврши прикупљање прилога од виђених Београђана. Али, пре но што ће отићи у Београд, Ленац је добио још једну специјалну мисију од Драже Михаиловића. Наиме, када се решио да остане на Равној Гори, пуковник Михаиловић је водио дуге разговоре са својим људима, како да створе једну организацију на војничкој основи, која би, када дође погодно време, имала да допринесе ослобођењу земље од окупатора. У вези тих планова за будућност, потпоручник Ленац, тадашњи ађутант пуковника Михаиловића, пише следеће:

"Пре мога одласка за Београд ми смо много разговарали о свему, а највише о томе како организовати покрет, и тада смо се сагласили да су за организовање таквог једног покрета потребни људи и то искрени националисти и борци. Дража ми је тада поставио питање, би ли било могуће да ја на повратку доведем неке своје другове који би радили на тој ствари. Ја сам му казао, да верујем да ћу ја моћи пронаћи уз помоћ Љотића једну такву екипу и да ћу га о томе обавестити. По моме доласку у Београд, и кад сам објаснио Љотићу целу ствар, он се сложио са тиме, да се пошаље Дражи једна екипа која би му била од помоћи. Тако је дошло до организовања нашег одласка на Равну Гору, и кад су све припреме биле готове, дође вест као гром из ведрога неба: да је Дража направио споразум са Титом! Љотић нас позва и саопшти нам ту ствар, а потом нам рече: 'Ваш пут се одлаже, јер у оваквој ситуацији ви нема шта да тражите горе, већ можете само главе погубити'. Иначе, новац смо сакупљали Бошко и ја, уз помоћ Љотића, и послали га по једној Дражиној рођаци."¹⁷

Тако се завршила мисија Владимира Ленца с којим су требали ићи на Равну Гору код пуковника Михаиловића: Ратко Парезанин, Директор Балканског института у Београду, и Бошко Н. Костић, лични секретар Димитрија В. Љотића. Природно, више се на Равну Гору није враћао ни Дражин ађутант потпоручник Ленац.

Споменути споразум с комунистима, који су се с одређеним планом појавили на позорници окупиране Србије, пуковник Драгољуб Михаиловић склопио је у договору са својим политичким саветником Драгишом Васићем, који се, у одсуству Владимира Ленца, сасвим изненадно био обрео на Равној Гори.

Пошавши заједно с комунистима, првобитни планови пуковника Драгољуба Михаиловића сасвим су се изменили и његова акција кренула је путем, којим се он уопште није надао.

¹⁷ Из писма Владимира Ленца, упућеног аутору 3. октобра 1955. године из Лос Анђелоса, Калифорнија, Сједињене Државе Америке.

Комунисти

Слом Југославије, потписивање капитулације и распарчавање земље, били су догађаји на које је Комунистичка Партија Југославије двадесет година чекала.

На слому, ликвидацији и распарчавању Краљевине Југославије, Компартија издашно помагана од Коминтерне, истрајно је радила годинама и годинама пре Другог светског рата. Зато, када је 1941. година донела све ове несреће земљи и народу, комунисти су се нашли у своме правом елементу. Наступило је, како су они говорили, њихових "пет минута".

Пошто је у данима југословенског државног слома и окупације земље, Совјетски Савез био у пријатељским односима са Хитлеровим Трећим Рајхом, а на основу склопљеног Пакта од 23. августа 1939. године, комунисти су према Немцима заузели сасвим пријатељско држање. И још више од тога! Отворено су се ставили у службу Немцима. То им је наредила сама Партија. Позната је Окружница број 6. од 5. јуна 1941. године, којом вођство Компартије за Србију наређује својим члановима, поред осталог, и следеће:

*"Сви другови и другарице који говоре немачки, јавиће се одмах на службу Немцима као тумачи и канцелариске снаге. На тој дужности изводити са највећом прецизношћу инструкције 4141. Пратити будно активност свих наших непријатеља и све појединце и групе нама противне пријављивати немачкој полицији."*¹⁸

Држећи се ових инструкција, комунисти су се сасвим ставили у службу окупатору. Стављали су им се и комунисти и комунисткиње. Први, као чиновници, тумачи, компањони у разним трговачким и црноберзијанским пословима. Друге, као љубавнице. А сви скупа, достављали су "Гестапоу" (Немачкој тајној полицији) и "Вермахту" (Немачким војним органима) доставе противу водећих и истакнутих националиста, проказивали Јевреје, састављали спискове чланова Слободнозидарских ложа, намерно уносећи и имена оних који то нису били, предавали све то Немцима, те ови - на основу свега тога - вршили безбројна хапшења.

Најтипичнији примери оваквог криминалног рада комуниста, представљају случајеви Владислава Рибникара, власника београдског дневног листа "Политика", др Јоже Вилфана, Генералног секретара Председника "Федеративне Народне Републике Југославије" и Воје

¹⁸ Архив Димитрија Љотића.

Гавриловића, инжењера хемије, истакнутог предратног члана Компартије.

Владислав Рибникар отворено је ступио у сарадњу с Немцима чим су ушли у Београд. У заједници са окупатором, Рибникар је основао "Српско издавачко предузеће", које је штампало дневни лист "Ново време", вечерњи лист "Обнову" и недељни илустровани лист "Коло". Рибникар је био у нарочитом пријатељству с др Хрибовшеком Бергеом, Хитлеровим аташеом за штампу у Београду. Преко овога истакнутог нацисте, Владислав Рибникар чинио је све што му је наређивала Комунистичка Партија Југославије. И, разуме се, у свему је успевао.

Највећи подвиг учинио је Владислав Рибникар, када је заједно са нацистом др Хрибовшеком Бергеом дочекао у Београду Тита, Генералног секретара Комунистичке Партије Југославије, који је са изузетном усташком пажњом био доведен до Земуна. А када је, пак, прешао Саву, онда је са нарочитом благонаклоношћу високог нацистичког новинара био допраћен у Ботићеву улицу број 5. на Дедињу, где се налази Рибникарева вила. Ту је Тито становао за све време свога боравка у Београду. Ту је, уједно, био и Штаб Централног Комитета Комунистичке Партије Југославије. У овој фамозној вили приређиване су вечеринке и пијанке, на којима су редовни гости били виђени чланови Нацистичке партије (НСДАП) на челу са др Бергеом и комунистичко вођство на челу са Титом. Ту су се држале и међусобне здравице. То оргијање на Дедињу трајало је све дотле, док Тито није отишао на такозвану "ослобођену територију" у Западну Србију.

Али и после Титовог одласка из Београда, Владислав Рибникар је увелико наставио своју сарадњу с Немцима. Српска полиција, која је почела да сумња у Рибникара, била је немоћна да било шта учини, јер је био под моћном заштитом Гестапоа. И под овом заштитом био је све дотле, док са целом једном групом комуниста није отишао у Босну, у Главни комунистички Штаб, снабдевен свим могућим немачким објавама и пропусницама. У комунистичким књигама, тај догађај забележен је овако:

*"30. јуна 1943: на Мајевцу је стигао Влада Рибникар с Миланом Рајтер, Ђорђем Куном, Славком Парентом, Браном Перовић и још неким друговима из Београда."*¹⁹

Др Јоже Вилфан био је, најпре, чиновник у немачкој картотеци у кажњеничким логорима у Бегуњу код Бледа, а затим у Шт. Виду, где је нацистима увелико проказивао своју браћу Словенце. Доцније, када су Словенци из ових логора били транспортовани у Србију, дошао је и Јоже Вилфан, који је успео да се запосли као тумач код немачке

¹⁹ Владимир Дедијер: "Дневник", Београд 1951, стр. 499.

"Крајскоманде" у Нишу. Са тога положаја, кроз пуне две године, Вилфан је снабдевао комунисте немачким објавама, које су увелико биле коришћене у пребацивању комуниста из вароши у шуму и, још више, у обављању курирске службе између комунистичких одреда. Тек 1943 године, др Јоже Вилфан одлази у IX Партизански корпус, где добија одговарајући положај, да би, на крају, по успостављању комунистичке диктатуре, за изванредне заслуге учињене Компартији био постављен на положај Титовог Генералног секретара, односно његове "Федеративне Народне Републике Југославије".

Кулминацију, пак, комунистичко-хитлеровске сарадње чини рад инжењера хемије Воје Гавриловића, који је обављао најпрљавије комунистичко-гестаповске послове.

Инжењер Воја Гавриловић је ступио у Компартију одмах по њеном оснивању, још 1919. године. Као одличан конспиратор, као познавалац неколико страних језика и као добар говорник, Гавриловић се убрзо истакао у Партији, те га је вођство необично ценило и поверавало му најделикатније задатке.

Када је почетком 1921. године Компартија била забрањена, Гавриловић бежи у иностранство. Најпре је отишао у Француску, а одатле у Москву, где је завршио специјални курс ГПУ-а, болшевичке тајне полиције. У Москви је био представљен и самоме Стаљину и упознат са водећим функционерима из Коминтерне. Том приликом су га упознали и са Виљемом Пиком, вођом Немачке Комунистичке партије, као и с Пиковим помоћником др Лангеом, који је, после преузимања власти у Немачкој од стране Хитлера, постао одушевљени присталица национал-социјализма.

Воја Гавриловић је напустио Москву 1925. године. Из Москве је дошао у Париз. Ту се упознао са једном "Совјетликом" (грађанком Совјетског Савеза), која је, такође, била у служби Коминтерне. Она му је постала љубавница, те убудуће заједно раде. У Паризу, Гавриловић ступа у контакт и најинтимније сарађује с Миланом Горкићем, тадашњим Генералним Секретаром Централног Комитета Комунистичке Партије Југославије, који је овај положај заузимао пре Тита, а кога је Стаљин, доцније, ликвидирао у Москви због "скретања с линије". Гавриловић се у Паризу упознао још и са инжењером Илићем и др Радивојем Увалићем, који су радили на прикупљању и пребацивању југословенских добровољаца-комуниста у Шпанију 1936. и 1937. године. Њима се Гавриловић прикључио и свесрдно им помагао у послу.

По слому Француске, 1940. године, Воја Гавриловић се пребацује у Берлин, где је обновио своје пријатељство са др Лангеом, који је већ био истакнути функционер Национал-социјалистичке партије. Помоћу веза са Лангеом, Гавриловић са својом љубавницом успева да дође

у Београд пред сами 27. март 1941. године. У Београду га затиче државни слом.

Када су Немци извршили окупацију земље, инг Гавриловић је, на основу препорука др Лангеа, ступио у везу с немачким капетаном Крајгером (Kreiger), ађутантом Војног Заповедника Србије фон Шредера (von Schröder). С Крајгером, Гавриловић је направио аранжман, да као истакнути комунистички функционер ради за немачку обавештајну службу. Као прву услугу за ово, Воја Гавриловић је од Немаца добио један реквирирани луксузни јеврејски стан у Страхињића Бана улици број 74. и комесарску управу над једном јеврејском дрогеријом на Теразијама. Али, пошто је овим немачким предусретљивостима постао доста упадљив, Гавриловић је, убрзо, напустио комесарску управу над поменутом дрогеријом, те је своју канцеларију организовао у једном одељењу апотеке познатог београдског комунисте Ђорђа Пашића, у улици Краљице Марије.

Одавде је Воја Гавриловић одржавао везе са београдском комунистичком организацијом и са "партизанским" одредима на терену, које је увелико помагао сваковрсном помоћи. Помоћ је ишла преко апотекара Ђорђа Пашића, који је и сам често одлазио на своје имање у село Кораћицу, испод Космаја. Ова се помоћ састојала у материјалу, новцу и другоме.

Српске власти биле су установиле несумњиве везе Воје Гавриловића и са Компартијом Југославије и са Коминтерном, па су га крајем 1943. године ухапсиле. Међутим, на интервенцију највиших немачких фактора у Србији, пуштен је на слободу. Али, приликом овога хапшења, српске власти су откриле везе немачких политичких и војничких фактора са самим Титом, које су ишле преко Гавриловића.

Др Воја Гавриловић обављао је акцију присне сарадње између Немаца и Тита све до почетка августа месеца 1944. године, када су га четници преко београдског адвоката Рајка Павловића извукли из његовог стана и одвели, најпре, у најближу Команду организације Драже Михаиловића, у село Врчин код Београда. Одатле је био спроведен на Равну Гору, где је био осуђен на смрт.

Захваљујући својим везама са истакнутим немачким функционерима, комунисти су успели да створе своју обавештајну мрежу и у самим немачким "Крајскомандатурама" и "Ортскомандатурама", где су улоге комунистичких обавештача вршили разни "Зондерфирери". Најинтересантнији случај, поред низа других, био је у Ваљеву, где је "Зондерфирер" Јохан Винтер (Johann Winter), у "Крајскомандатури" обављао најневероватније ствари комунистима. Винтер је ометао рад органа српске полиције, није дозвољавао да се хапсе комунисти, похапшене пуштао из затвора (чак је исценирао бекство и чувеној Мил-

ки Минић, која је лежала у ваљевском затвору!), преко партиске везе обавештавао комунисте о свакој евентуалној акцији противу њих, итд. Винтерова веза са Компартијом била је (а истовремено и љубавница) Деса "Шпањолка", револуционарка из Шпанског грађанског рата, доцније жена Мике Радовановића - "Шодера" из Граца (део ваљевске вароши на десној обали Колубаре). Јохан Винтер учинио је неоцењиве услуге Компартији Југославије и био је један од највиђенијих нацистичко-комунистичких "Зондерфирера" у Србији, обављајући несметано своју улогу за све време окупације, а да му ништа нису могле учинити српске власти, јер су га највише немачке, и војне и управне власти, свагда штитиле.

Круна комунистичко-хитлеровске сарадње јесте мисија Титовог ђенерала Владимира Велебита. Он је под лажним именом "др Петровић" био од стране Тита акредитован као званични представник Врховног комунистичког Штаба код Хитлеровог Главнокомандујућег генерала у Загребу Глајзеа фон Хорстанауа (Gleise von Horstenau). Њих двојица, Хорстенау и Велебит уговарали су чак и заједничку партизанско-немачку акцију противу Англоамериканаца у случају њиховог искрцавања на Јадрану.²⁰

Овако су радили комунисти и у Србији и широм Југославије, када су је Немци окупирали са својим сателитима. Овакав посао сарадње с нацистима комунисти су увелико продужили и после 22. јуна 1941. године. Тога дана избио је рат између Трећег Рајха и Совјетског Савеза, те је Комунистичка Партија Југославије добила наређење од Стаљина (чија је агентура била), да организује такозвану "Народно-ослободилачку борбу" у Југославији. Али, и поред те лажне борбе, комунисти су наставили своју сарадњу с Немцима, коју никако неће ни прекидати за све време своје револуције, која уствари, није ни била никаква народно-ослободилачка борба, већ отпочињање грађанског рата, најпре у Србији, а затим широм земље, и безобзирна борба за успостављање комунистичке власти у Југославији, служећи се у остварењу тога циља свим могућим средствима: и Немцима и Енглезима и Американцима, а понајвише, разуме се, бољшевичким Савезом Совјетских Социјалистичких Република.²¹

²⁰ Видети књигу: "Die geheime Front" - од Валтера Хагена (Walter Hagen), стр. 264, или: Виљема Хетла (Wilhelm Hoettl), које је право Хагеново име: "The Secret Front", Лондон, 1953, стр. 169 (Хаген, одн. Хетл заменио је Владимира - Владу Велебита с његовим оцем Љубом).

²¹ Подаци за ово поглавље узети из архива Обавештајног отсека Штаба Српског Добровољачког Корпуса и реферата Стевана Штерића, референта IV-ог (Антикомунистичког) одсека Специјалне полиције Управе Града Београда.

КОМУНИСТИЧКА РЕВОЛУЦИЈА И ГРАЂАНСКИ РАТ У СРБИЈИ

Стање у шуми после 22. јуна 1941. године

Комунисти су почели постепено напуштати варош и одлазити у шуме тек после избијања Немачко-совјетског рата. Обично су одлазили у тројкама, а често и појединачно. Прва етапа пута били су им, засеоци и села у којима су имали своје чланове и симпатизере. Код таквих су се, најпре, окупљали, сачекивали појединце који су пристизали с разних страна, па, онда, са сељацима, својим присталицама и симпатизерима, изабирали обично какав скривен забран у дубини шуме и ту правили логор. Спавали су у колибама, направљеним од грања и прућа, а дане проводили, углавном, у дугим и бесконачним дискусијама. Уједно су, преко сељана у крају у коме су се налазили, прикупљали сакривено оружје и муницију, које су чистили и подмазивали. Онда су, са то оружја што су имали, изводили обуку. Уз то су, као најважније, вршили међусобно повезивање, па тек онда вршили формирање одреда, које су, обично, називали именом краја у коме су се налазили. На чело одреда су постављани команданти, редовно комунисти чланови Партије, као и политички комесари - Политкоми, такође партијци. Онда је вршено заклињање одреда, који у почетку нису били бројни. Пре него што ће отпочети своју револуцију, комунисти су имали једино ове одреде: Ваљевски, I Шумадиски, II Шумадиски, Космајско-посавски, Моравско-ибарски, Јагодински, Крагујевачки, Чачански и Ужички. Као што се види, углавном у Западној Србији. А то ради тога, што су комунисти смишљено и плански изабрали баш Западну Србију за почетак своје револуционарне акције. То су учинили из ових разлога.

У Западној Србији, са седиштем на Равној Гори, отпочео је да спроводи своју организацију Ђенералштабни пуковник Драгољуб - Дража Михаиловић. Он је с Равне Горе слао једног по једног од својих официра у разна села са задатком, да формирају четничке одреде. Тако су се Михаиловићеви људи расејали по Рађевини, Подгорини, Ваљевском крају, Колубари, Тамнави, Посавини, Руднику, Посаво-Тамнави, Поцерини, Мачви, итд. И по добијеним инструкцијама оснивали су одреде, дајући им имена краја где су своју акцију спроводили.

Комунисти су, разуме се, знали за ову акцију пуковника Михаиловића. Отуда је, вођство Компартије издало наређење, да комунисти

одмах дођу у додир с Дражиним командантима и да изврше инфилтрацију у четничке одреде, којима, временом, треба да постану апсолутним господарима. И, заиста, водећи комунисти из градова, потпомогнути комунистима и њиховим симпатизерима из села, приступали су четничким одредима и њиховим командантима, тражећи: да заједнички организују одреде, да договорно припреме и воде борбу противу окупатора и да заједнички руководе том борбом. Али, и поред тога што су комунисти приступали четницима, и уопште народу по селима, са националним амблемима, кличући Краљу и Савезницима, нападајући окупатора а хвалећи "мајку Русију" која ће им помоћи, - четнички команданти, изузев појединих случајева, нису пристали да их приме у своје одреде. Међутим, комунисти се нису дали збунити. Одмах су пронашли друго решење, како би ипак остали на терену поред четника, те њиховом помоћу формирали своје властите одреде. Просто су предложили четницима: да се међусобно помажу, да заједнички објашњавају народу циљеве своје борбе, да заједно врше мобилизацију људства, тако да се народ сам опредељује, хоће ли у четнике или у "партизане", како су се комунисти, смишљено, почели називати. И, четнички команданти, овоме су насели, јер уопште нису били свесни крајњих комунистичких циљева. Зато се, на чисто четничком, Драже Михаиловића терену у Западној Србији, имала једна врло трагична ситуација: официри Краљевске југословенске војске држали су, раме уз раме, зборове са истакнутим члановима Комунистичке Партије Југославије. Ево шта се, на пример, дешавало у Срезу колубарском (Мионица), који је био кула пуковника Михаиловића, јер се налазио на самом домаку Равне Горе.

Колубарски Срез, као и саму Мионицу, дели на два дела река Рибница, која се код села Диваца улива у Колубару. С десне стране Рибнице, према Равној Гори, врве четници на челу са пуковником Михаиловићем и његовим командантима потпуковником Павловићем, мајором Палошевићем, мајором Мишићем, мајором Фреглом, Светом Пантићем и низом других. С леве, пак, стране Рибнице, према селу Пауне, где им је био Штаб, врве комунисти на челу са Родољубом - Роћком Чолаковићем из "Врховног партизанског Штаба за Србију" и низом истакнутих комуниста: Филипом - Фићом Кљајићем, Милошем Минићем, Бранком Крсмановићем, Здравком Јовановићем, Драгојлом Дудићем и другим. И не само да несметано вршљају једни поред других, већ заједнички држе зборове по селима, па и у самој Мионици. Када су држали мобилизациони збор у Мионици, на истом подијуму стајали су и "партизански" руководиоци и четнички команданти. И једни и други говорили су истим речником: позивали су народ у борбу за Краља и Отаџбину. Комунисти су још, будући необич-

но вешти у своме послу, објашњавали народу: како су се све партије заједнички ујединиле пред наступајућу борбу противу окупатора, па се зато они и зову "партизани", а њихови одреди "партизански". Наравно, то је било најобичније заваравање и завођење невиног народа, који се нашао у недоумици коме да приђе. Лепо су причали и једни и други, остављајући самом народу на вољу да се определи. И онда је, поред Политичког комесара Драгојла Дудића седео Командант Колубарског четничког одреда, те заједнички уписивали мобилисане - први у "партизане", други у четнике. Пришао је и мионички кафеџија Драган Кевих, те се уписао и у један и у други списак. Кад су му рекли, да не може и тамо и овамо, Кевих је узвратио: "Море, може! Партизанима ћу ја слати у Пауне опанке, чарапе, сукно и брашно, а четницима на Равној Гори јаловице и паре. Биће задовољни сви, а вала и ја ћу бити миран". И Кевиха су, тако, мобилисали и "партизани" и четници. Када је ходио четничком страном Колубаре, носио је прописну војничку шајкачу, а када би се обрео на "партизанској" страни, само би преврнуо шајкачу, која је, тада, добијала облик капе "партизанке".

Испочетка се свршавало само на мобилизацији. По обављеном послу, и четници и комунисти повлачили су се у своја логоришта. Преко дана обављали су своје "текуће" послове, у које је спадало поред осталог, и хватање сеоских коњокрадица и кокошара, што су обично били Цигани да би дошли до које паре.

Комунистима је било сасвим јасно, као, уосталом, и самим четницима, да не постоје ама баш никакви услови за борбу противу окупатора, који је имао, тада, поред силних одреда Гестапоа, само у Србији три комплетне дивизије (704, 714 и 717) са Штабом у Београду. Поред ових, и у Босни налазила се још једна, 718. пешадиска дивизија са Штабом у Бања Луци, која је, као што се доцније и догодило, у најкраћем времену могла бити у Србији. Дакле, окупатор је био силан, моћан, бесан, наоружан најмодернијим оружјем, а ови у шуми нису имали чак ни пушке на сваку главу, а и у самој муницији били су сасвим оскудни.

Знали су комунисти шта и колико они сами вреде, па зато нису ни помишљали да ударају на Немце, пре него што својом вештом тактиком не нагнају четнике у борбу. Четници су морали бити ти, који за комунисте треба да "извлаче кестење из ватре". А да би се то и постигло, требало је створити неред, анархију, крвопролиће, навући бес окупатора на српски народ, па тек онда у мутном ловити што је за лов. И управо баш ради тога, комунисти тек сада показују своје право лице. Отпочињу борбу не противу окупатора, већ противу српског народа. Точак комунистичке револуције снажно креће напред.

Покушај Димитрија Љотића да заустави точак комунистичке револуције још у самом почетку

Пре него што ће крвави точак комунистичке револуције добити своју замајну снагу и пре него што ће се српски народ наћи под жрвњем комунистичке револуције, Димитрије Љотић је учинио снажан покушај да заустави точак болшевичке револуције у Србији.

Љотић је на најнесебичнији начин учинио неколико покушаја, да ђенералштабном пуковнику Дражи Михаиловићу укаже на сву страхоту, која ће задесити поробљени народ ако не престане четничко-комунистичка сарадња на самом терену. Поручивао му је преко разних емисара, да та сарадња не дозвољава српском народу да сагледа право лице комуниста. А тај је случај са целом Западној Србијом, где четничко-комунистичка сарадња држи широке народне слојеве у потпуном слепилу. Међутим, сасвим други случај био је у Источној Србији, где, у то време, скоро нису ни постојали четнички одреди, већ су се у шуми нашли само комунисти. Зато је тамо народ сасвим другојачије реагирао на "партизанску" акцију. Тако, на пример, када су комунисти из Параћина и Јагодине отишли у шуму и образовали "партизански" одред, нису у том крају уопште наишли на четнике. Одмах су извршили мобилизацију и повели мобилисане сељаке у акцију. Али, чим су извршили паљевину архиве у првome селу, мобилисани сељаци су преко ноћи побили све комунисте у одреду, њих око тридесет на броју. То признају и сами комунисти, који у својој историји тај догађај описују овако:

*"Ту су се увукли кулаци и после паљевине једног села наговоре сељаке и побију 30 наших другова, а остале предаду Немцима, који их јавно стрелају у Јагодини и Параћину. Тако је пропао напад на Параћин и Јагодину. Изгубили смо једну од наших најбољих чета - све параћински радници. Тако смо оставили слободан пролаз непријатељу на најважнијој комуникацији, и дозволили му да нас удара с бока."*²²

Димитрије Љотић, који је одлично познавао комунизам и његове крајње циљеве, а знајући добро шта се све збива у Источној, а шта у Западној Србији, упорно је поручивао пуковнику Михаиловићу, да се какогод зна одвоји од комуниста, па ће онда народ сагледати комунистичке циљеве, те ће их ударати не само "с бока", већ право у главу.

У овоме смислу, значајан је одржани састанак Димитрија Љотића с поручником Перићем (конспиративно презиме), који је тих првих дана дошао Љотићу као емисар пуковника Михаиловића. Љотић је

²² Владимир Дедијер: "Дневник", Београд 1951, стр. 39.

Перићу изложио тешку ситуацију у Србији и умолио га, да ђенерал-штабном пуковнику Драгољубу Михаиловићу пренесе, — да је неопходно потребно да не одржава више никакву везу с комунистима, јер доклегод та веза постоји, српском народу су завезане руке да било шта предузме противу комуниста. Тада се између Љотића и поручника Перића водио овај дијалог:

"Перић: 'Шта вам ми сметамо тиме што седимо у планини?'

Љотић: 'Мени не сметате ништа. Али сметате српском народу те не може да види разлику између вас и комуниста. Ви сте ти који тиме дозвољавате да се комунисти могу огрнути националним плаштом. Да вас нема, да су сви националисти у селима и градовима, онда би народ знао да су само комунисти у шумама, и онда би друкчије његово држање било. Овако народ не зна. А ви сте ти који га у заблуди држите.'

Перић: 'Али ми нећемо да сарађујемо са комунистима.'

Љотић: 'То је сад. А већ сутра мора бити друкчије. Данас ви седите на Равној Гори, а на два километра од вас комунисти пале пошту у Кадиној Луци. Општинска архива из Кадине Луке није својина ни потреба окупатора, већ потреба и својина српског народа. Ви пак мирно гледате то. За мене је то зло значајна ствар кроз коју видим ваше будуће односе. Зашто пале архиву комунисти? Да нашкоде Немцима? Сигурно не. Они то чине да би развили револуцију, јер нема револуције бољшевичке док се не уништи двоструки ред шипки на кавезу у коме је људска животиња затворена, два реда шипки: страх од Бога и страх од власти. Палећи несметано архиве они уствари на делу показују народу да власти нема, те да је страх од ње илузоран, - а онај први страх, од Бога, то је већ подмукла пропаганда поиздаље, годинама радећи несметано, довољно ослабила. Њихов рад је усмерен, на ослобођењу људске животиње из кавеза ради њеног слободног излаза и разорног деловања.

Кад комунисти благодарећи вама и вашем ставу буду довољно револуционирали масе, кад буду довољну брзину дали точку револуције, ви, последњи, са својим друговима, имаћете да бирате: хоћете ли с њима или против њих. Управо нећете моћи да бирате. Бићете далеко слабији, јер вам ваш став нерада не може снаге дати. И ви ћете против своје воље бити увучени у револуцију од стране комуниста.'

Перић: 'Не! То неће бити!'

*Љотић: 'То ће вам већ сутрашњица показати'."*²³

²³ Димитрије Љотић: "Дража Михаиловић и Комунисти (I)", "Наша Борба", Београд, Год. I, бр. 12, 23. новембра 1941, стр. 2.

И сутрашњица је, заиста, и показала, давши пуно право Димитрију Љотићу, чије су речи остале глас вапијућег у пустињи.

Ђенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић није никако могао да схвати, да његов тренутни став неутралности и међусобног трпљења с "партизанима", уствари баш и јесте оно, што је требало комунистима, и то из два разлога:

"Први разлог је у чињеници да комунисти покрећу револуцију. Њен точак је исувише тежак да би комунисти могли да га покрену, ако би се други одупрли, јер комуниста је сасвим мало, а других огроман број. Зато је потребно и довољно да последњи седе неутрални, да не сметају ничим комунистима. Кад се точак револуције пак покрене, кад добије довољну замајну снагу, онда ће и сви остали, који седе скритених руку сад, имати или да играју како им се свира, или ако покушају точак револуције зауставити, онда ће их револуција смрвити.

"Други разлог је у чињеници, да се код народних маса комунисти нису ни могли ни смели показати у почетку у правој светлости и с правим својим лицем. Они су зато себе назвали 'партизанима' и објаснили народу да су то све српске партије уједињене. Њима је било потребно да се у својој акцији могу да огрну националним плаштом. Без тога им не би било успеха. Није било потребно да их пуковник Михаиловић огрће тим плаштом. Било је довољно да им он тај огртач не скине. И он је на то пристао."²⁴

У томе је суштина става и односа ђенералштабног пуковника Драгољуба Михаиловића и комуниста у лето и у јесен 1941. године.

И сада, када су комунисти у Западној Србији били осигурани "с бока", снажно су покренули точак комунистичке револуције, у коју су, постепено, били увлачени и истакнути Михаиловићеви команданти са својим четничким јединицама. Наравно, сходно комунистичким циљевима, револуција је била усмерена, искључиво, противу српског народа, који се, обманут, заведен, ошамућен, - нашао под крвавим комунистичким жрвњем, који га је почео млети као нико и никада у његовој историји.

Овако је револуција почела

Жариште бољшевичке револуције у Србији било је у Ваљевској нахији, где су баш четници пуковника Михаиловића били најмногобројнији. А сама застава комунистичке револуције развијена је овако.

²⁴ Исто.

Увече 22. јуна 1941. године, на сам дан објаве немачко-совјетског рата, стигао је у Ваљево из Београда Титов лични курир Бранко Крсмановић, Инструктор за војне комитете Комунистичке Партије Југославије и бивши Политички комесар Југословенске комунистичке противтенковске батерије на Арагонском фронту у Шпанији.

Крсмановић је донео Титову поруку Милошу Минићу, Инструктору Покрајинског комитета Партије при Окружном Комитету за Ваљево, на који је положај био постављен још пре рата, с обзиром да је Ваљево било важан комунистички центар, скоро најважнији у унутрашњости Србије.

Тито је по Крсмановићу наређивао Минићу, да сви комунисти из Ваљева, - који су били врло бројни с обзиром на фабрику "Вистад", војне гарнизоне (три и Штаб Дринске дивизије), две средње и три стручне школе, - изиђу постепено из града, да формирају "партизански" одред, који треба да буде језгро комунистичког војног организовања у Западној Србији, и да руководе револуцијом у том крају.

Милош Минић је одмах стриктно извршио Титово наређење. Ваљевски комунисти су се, такорећи, скоро преко ноћи, нашли у шуми. Разуме се, излазили су на разним градским излазима, али свако је унапред знао своје зборно место, док је само вођство имало да се састане у селу Златарићу, Срез подгорски (Ваљевска Каменица). Ту је сутрадан, 23. јуна 1941. године, у сеоској основној школи одржан партијски састанак Покрајинског комитета Компартије. Учитељица у овој школи била је Зора Дудић, члан Партије, ћерка Драгојла Дудића, најстаријег партијца у Ваљевском округу.

На овоме састанку у селу Златарићу, формиран је Ваљевски партизански одред. За команданта Одред постављен је Здравко Јовановић, активни санитетски наредник водник, најстарији члан Комунистичке Партије у ваљевским гарнизонима. За политичког комесара Одред постављен је Милосав Милосављевић, радник, секретар Окружног комитета Комунистичке Партије Југославије за Округ ваљевски.

Комунистички руководиоци на челу с Милошем Минићем, поделили су Ваљевски партизански одред на три чете: Азбуковачку, Колубарску и Подгорску.

За командира Азбуковачке чете постављен је Мишо Дудић, активни потпоручник Краљевске југословенске војске, члан Компартије и синовац Драгојла Дудића. За политичког комесара ове чете постављен је Жикица Јовановић - Шпанац, студент и Политком из Шпанског грађанског рата. Азбуковачкој чети одређен је терен: Ваљевска Каменица - Завлака - Крупањ.

За командира Колубарске чете постављен је Радивоје Јовановић - Брадоња, активни потпоручник Краљевске југословенске војске, који

је накнадно дошао од пуковника Михаиловића с Равне Горе и примио тај положај. За политичког комесара одређен је Драгојло Дудић, стари партијац, родом из села Клинаца, Срез ваљевски. Терен ове чете био је између Мионице (Срез колубарски) и Љига (Срез качерски), значи на самим падинама Равне Горе.

Подгорска чета поверена је др Миши Пантићу, лекару, и Бори Симићу, раднику, предратним члановима Компартије из Ваљева. Ова чета кретала се граничним атаром срезова Подгорског и Ваљевског, боравећи, најчешће, у селима више Ненадовићеве Бранковине.

За седиште Штаба Ваљевског партизанског одреда одређено је село Пауне, Срез колубарски (Мионица), које је, отприлике, било средокраћа терена на коме је требало да врше акцију поменуте чете. Уз то, овај део Колубаре био је крај, у коме је Драгојло Дудић двадесет година неометано ширио комунизам међу сељацима. Зато је, испочетка, уз Штаб Одреда била и Колубарска чета.

Доласком на одређене терене, комунисти су се одмах дали на посао. Иако су у крајевима у које су дошли затекли бројне четничке снаге пуковника Михаиловића, комунисти су неометано спроводили своју организацију и вршили мобилизацију. Како је већ споменуто, држали су заједно с четницима мобилизационе зборове, остављајући самом народу на вољу да се опредељује где жели. И "негде с тробојком и Краљевом сликом, негде с петокраком звездом, они су успевали да се народним масама представе као ослободиоци, јер су грдили оне које је грдио и пуковник Михаиловић. И људи пуковника Михаиловића и комунисти су били за народ 'шумски људи', и народ није видео неку страшну разлику међу њима".²⁵ И, захваљујући овој чињеници, народ се, колико у четнике, скоро приближно јављао и у "партизане". Зато су партизанске чете почеле расти и бројно стање им се повећавати. А чим су се осетили приближно снажним четницима, комунисти су тек онда почели показивати њихово право лице. Наиме, почели су палити архиве сеоских општина, демолирати вршалице и палити летину, уништавати народну муку и труд, прокламујући пред застрашеним и ошамућеним народом - "устанак".

У овим злоделима нарочито се истакла Азбуковачка чета Ваљевског партизанског одреда, која је за свога политичког комесара имала прекаљеног револуционара из Шпанског грађанског рата - Жикицу Јовановића - Шпанца. Ова је чета прва, уствари, и развила црвену заставу комунистичке револуције у Србији. То се збило на овај начин.

Сваке године на дан 7. јула одржава се традиционални вашар у ваљевској Белој Цркви. Тако се и 7. јула 1941. године сакупио народ

²⁵ Димитрије Љотић: "Дража Михаиловић и Комунисти (I)", "Наша Борба", Београд, Год. I, бр. 12, 23 новембра 1941, стр. 2.

да одржи свој вашар. Тога дана дошла је у Белу Цркву и Азбуковачка чета Ваљевског партизанског одреда, која је тих дана "шумовала" на планини Рожањ, више Пецке. Чета је дошла у свом пуном бројном стању на челу с потпоручником Мишом Дудићем и комесаром Жикицом Јовановићем - Шпанцем. У самој Белој Цркви, комунисти су затекли доста сакупљеног народа, који је дошао из неколико срезова: Азбуковачког, Ваљевског, Колубарског, Подгорског, Рађевског и других. Разуме се, овако велики народни скуп био је одлична прилика комунистима за њихову пропаганду и акцију. Зато су одржали велики пропагандни збор. Говорили су: Миле Милатовић, студент из Ваљева, и Жикица Јовановић - Шпанац, политички комесар. Народ их је мирно и погнутих глава слушао. Комунистички "агитпроповци" позивали су народ на "устанак". И да би што очигледније показали народу на какав устанак их позивају, Жикица Јовановић - Шпанац, сасвим изненада, мучки, заплотњачки, пришао је двојици српских жандарма, који су мирно, попут свег осталог народа, слушали говорнике, - те их обојицу убио мецима из револвера. Када је народ видео, шта се то тако изненада збило, распршио се на све стране.

Ово је, уствари, био почетак комунистичке револуције у Србији. Почетак, који је јасно и недвосмислено показао, да је циљ комуниста био борба противу српског народа и за успоставу комунистичке диктатуре над њим. А да је то заиста тако било, посведочио је и сам Тито, који је 7. јули 1941. године - када су погинула два српска жандарма - прогласио даном "Народног устанка у Србији", а Жикицу Јовановића - Шпанца "Народним херојем". Овог вајног "хероја", чији су меци прорешетали српске груди, задесила је, доцније, заслужена казна. Наиме, српски национални одреди у јуначкој борби убили су Жикицу Јовановића - Шпанца у селу Радановцу 13. марта 1942. године, којом приликом је био уништен и цео "Штаб групе одреда за Западну Србију".

Да је убиство двојице српских жандарма био сигнал свима комунистима за борбу противу српског народа, а не противу окупатора, најречитије је потврдио и сам Милош Минић, руководицац револуције у Западној Србији, који је, поводом 7. јула 1941. године, јавно утврдио:

*"Одмах иза тога уследила је читава серија успешних акција на жандармериске станице. Није прошло ни петнаест дана, а готово све општине биле су парализоване, архиве попаљене, а до половине августа није се задржала ниједна жандармериска станица."*²⁶

²⁶ Милош Минић: "Држање омладине у устаничким данима остало ми је у неизбрисивој успомени", "Недељне Информативне Новине", Београд, Год. IV, бр. 183, 4. јули 1954, стр. 4.

Дакле, нема ни говора о неком устанку противу окупатора, већ о борби - о крвавој комунистичкој револуционарној акцији - противу српскога сељака, противу његових општина, противу његових домова, противу његових задруга, противу чувара његовог мира, реда и законитости - српских жандарма. Једном речју: борба противу српског народа. Зато, почев од 7. јула 1941. године, жрвањ комунистичке револуције у Србији почиње немилосрдно да меље српске главе.

Српски народ под жрвњем комунистичке револуције

Оно што се десило у Белој Цркви, био је сигнал за све комунисте у Србији шта и како има да раде. Српски народ се одједанпут нашао под страшним жрвњем комунистичке револуције. Почеле су, на све стране, да падају српске главе. Већ 7. августа 1941. године наступају заједно четници и мачвански комунисти у нападу на Богатић. Ушли су у варошицу са музиком, заставама и сликама. Четници су носили тробојнице и Краљеве слике, а комунисти црвене заставе и слике Стаљина. Народу су објашњавали, да је млади Краљ Петар II испросио Стаљинову кћер Светлану себи за жену, да су "партизани" и четници једно и да су заједнички дигли "устанак" да "отерају окупатора". Али, уместо да "терају окупатора", дограбили су Среског Начелника и његовог помоћника, те их просто искасапили. Сем њих, убили су и виђене националисте др Младена Милошевића, лекара, Немању Станковића, адвоката, и Уроша Петковића, чиновника. Затим, кренули су даље. У селу Липолисту убили су угледне сеоске домаћине Бјелића, деловођу Општине, и Маринковића, општинског кмета. На путу између Мачванског Прњавора и Лешнице ухватили су, 11. августа 1941. године, јеромонаха Митрофана Матића, старешину манастира Чокешине и талентованог песника. Оца Митрофана комунисти су убили на најзверскији начин, не дозвољавајући, чак, ни тело да му се сахрани. Потом су убили Жику Димитријевића, народног посланика из Лознице. Убиства из Мачве, пренела су се и у остале крајеве. Комунисти су се просто натецали ко ће више скинути српских глава. Тако су убили и угледног чачанског трговца Николића, кога су затекли на путу. Па, онда, стрељали су Хајдуковића, Среског Начелника у Гучи. Затим су ликвидирали сеоског домаћина Радовића из Љубића. Убили су и про-ту Николу Стоиловића на вршењу свештеничке дужности. Ухватили су и ђенерала Путниковића, који је ишао да се придружи Дражи, те су га свега измасакрирали. И тако редом, ређала су се на све стране убиства, да им се ни број није знао. А успут, кудагод су прошли, комунисти су палили општинске архиве и на суднице истицали црвене барја-

ке. Уз то, демолирали су и онеспособљавали вршалице, палили жита, амбаре са храном и претили народу крвавом осветом ако настави вршидбу "издајничке жетве".

Од ових комунистичких злодела у народу је завладао страх. Зато је народ почео да избегава сваки додир и са четницима и са "партизанима". Међутим, комунистима је било стало, да српски народ натерају к њима, а то су могли учинити само навлачењем окупаторове одмазде на недужни и заплашени народ. Зато, комунисти отпочињу сада спроводити и други део своје револуционарне акције. Наиме, почињу из заседа убијати немачке офицере, подофицере и војнике, који су мотоциклима и аутомобилима вршили курирску службу. Тако су, 18. августа 1941. године, уочи самог Преображења, комунисти убили једног немачког официра у Мачванском Прњавору, због чега су Немци истога дана стрељали 110 Прњаворчана на челу се свештеником Драгутином Јовановићем.²⁷

Само пар дана доцније, једна комунистичка тројка припуцала је из зарђалих шкљоцара на један немачки тенк у селу Петловачи, које лежи између Шапца и Прњавора. Разуме се, тенку нису наудили ништа. Али, зато су наудили српском народу у Петловачи. Одмах су моторизованом колоном дошли Немци и побили 132 српска домаћина и попалили село Петловачу. Том приликом запалили су и кућу протојереја Данила Милановића, Председника Свештеничког удружења Епархије Шабачке. А само два дана после овога, комунисти су убили из заседе - борбу противу окупатора они нипошто нису прихватили, јер су борбу водили против српског народа - шест Немаца код села Јаребице, па кукавички побегли. Немци су одмах дојурили, па су на лицу места побили 620 српских домаћина. Иза овога страшног догађаја, комунисти су убили у аутомобилу код села Скеле (између Шапца и Обреновца) два Немца, а окупатор је дошао, па је стрељао 80 сеоских домаћина и цело село Скелу претворио у гар и пепео. И тако редом: комунисти убију једног Немца, а Немци сто Срба, или комунисти ране једног Немца, а Немци побију педесет Срба. Тиме су, уствари, комунисти свесно навлачили одмазду окупатора на народ. А народ је бежао из страха у шуму, да би бар голу главу на рамену сачувао. А то је и било баш оно, што је и требало комунистима! Њихови партизански

²⁷ А шта су тада, док се пушила врела српска крв, радили четници, најбоље се види из описа Константина Хаци-Поповића, који у своме роману "Под четничком заставом" пише, како је Церски четнички одред на Широј Равни, на домаку Прњавора, пропратио ову тешку српску трагедију. Хаци-Поповић дословно пише: "Освану и Преображење. Још пре зоре Широка Раван личила је на мравињак. Све је било ужурбано и у послу. Прасићи, заклани и уређени већ су се окретали на ражњевима. Од ватри, које су светлукале у бледом праскозорју, ширио се оштар мирис дима помешан са пријатним мирисом тек заруделог меса". - "Српска Борба", Чикаго, Год. IX, бр. 155, 17. јуни 1954, стр. 6.

одреди били су бројно врло мали, јер је Компартија имала у целој Југославији свега 12.000 партијаца и неколико хиљада Скојеваца - чланова Савеза Комунистичке Омладине Југославије. Од укупног овог броја, држи се да је нешто више од половине комуниста било на подручју окупираних Србије. Значи, недовољно за револуцију, коју је, ипак, поштопото требало спровести. Зато је и био циљ комуниста, да страхом заплашени и ошамућени српски народ натерају у партизанске одреде. И комунисти су у томе потпуно успели, захваљујући својој пакленој акцији - с једне стране, и четничкој толеранцији - с друге стране.

Милош Минић, један од најважнијих комунистичких руководиоца у Србији, пише о томе периоду следеће:

*"То време био је период огромног пораста наших чета. Оне су бројчано нарасле, на пример Колубарска чета је већ бројала стотину људи."*²⁸

Разуме се, сада, када су им чете "бројчано нарасле" и, скоро, прерасле четничке јединице, комунисти су просто повукли и четнике у крваво коло револуције.

Један од четничких сведока, објашњавајући како су се четници и комунисти нашли раме уз раме, дословно пише:

"Партизански план акције дијаметрално се разликовао од нашега. Они су хтели неприпремљен и слабо наоружан народ да изведу на бојиште што пре. Њихова замисао оправдавала је доцније речи које им се у народу приписују: 'Кад нестане Срба, доведићемо Кинезе. Совјетски Савез је нападнут, и ми га морамо до последњег бранити.'

Њихово превремено излетање било је планирано у њиховом Врховном штабу. Њихово играње са ватром из дана у дан постало је све опаснијим. Огањ је могао свакога часа да плане. Убијање изолованих војника или жандарма, од њихове стране, није могло користити ни народу, ни слободи, па чак ни Стаљину. На измаку лета, ватра је планула. Прво једна, па неколико, и на крају Србија се нашла у устанку.

Алтернатива пред нама, који нисмо желели устанак пре но што буде добро припремљен и усклађен у општи савезнички план, била је - теориски говорећи - ова:

а) Спречити Партизане силом оружја да народ гурну у скупу а бескорисну војничку пустиловину;

*б) Заједно с Партизанима ударити..."*²⁹

²⁸ Милош Минић: "Држање омладине у устаничким данима остало ми је у неизбрисивој успомени", "Недељне Информативне Новине", Београд, Год. IV, бр. 183, 4 јули 1954, стр. 4.

²⁹ Звонимир Вучковић: "Устанак у Западној Србији", "Књига о Дражи", (I), Виндзор, Канада,

И упркос чињенице, што комунистичка акција "није могла користити ни народу, ни слободи" (једино је користила Стаљину и светском комунизму), четници су пошли заједно с комунистима, јер, уствари, они више нису ни могли да бирају, пошто су били далеко слабији од комуниста. Управо се догодило оно, што је Димитрије Љотић предочио поручнику Перићу, емисару пуковника Михаиловића: "Ви ћете против своје воље бити увучени у револуцију од стране комуниста." (Види ст. 59-60)

Тек сада, када су и четници пуковника Михаиловића били увучени у револуцију, та фатална четничко-комунистичка спрега почела је да односи на хиљаде српских живота.

Саветовање Централног Комитета КПЈ - Прве заједничке акције комуниста и Дражених команданата

Дуго времена после избијања немачко-совјетског рата, врховно вођство Комунистичке Партије Југославије на челу са Титом, Генералним секретаром Партије, седело је у самом Београду. Штаб им је био у вили Владислава Рибникара на Дедињу - Ботићева улица бр. 5. Ту је Централни Комитет Партије на дан 4. јула 1941. године одржао своју партијску конференцију. На овом састанку било је решено, да се, упоредо с револуцијом у Србији, имају покренути комунистичке снаге и у свим осталим крајевима окупирани Југославије. У том циљу били су одређени за руководиоце комунистичке револуције следећи чланови из вођства КПЈ:

За Србију: Сретен Жујовић - Црни, Родољуб Чолаковић - Роћко, Филип Кљајић - Фића, Никола Груловић и Бранко Крсмановић.

За Црну Гору: Моша Пијаде и Милован Ђилас.

За Босну и Херцеговину: Светозар Вукмановић - Темпо и Коста Нађ.

За Хрватску: Раде Кончар и Владо Поповић.

За Словенију: Миха Маринко, Франц Лескошек и Едвард Кардељ - Бевц.

Од комуниста, одређених за Србију, сви су, изузев Сретена Жујовића, дошли на територију Ваљевског партизанског одреда и имали су свој Штаб у селу Паунама, Срез колубарски.

Остали комунисти, одређени за руководиоце револуције, одлазили су на своје терене постепено, снабдевени, разуме се, немачким легитимацијама и објавама.

И када су се одређени партијци разишли из Београда, Тито је још увек седео у Рибникаревој вили, где је, преко курира, био обавештаван о комунистичкој акцији на терену. Тито се никако није решавао да напусти Београд, све док негде, у дубокој немачкој позадини, не буде створена такозвана "слободна територија". Стога је Тито, у саветовању са осталим својим доглавницима, изабрао као крај у који ће отићи - Срез рађевски. То је учинио из два разлога. Прво, што се Рађевина, стварно, налазила дубоко у позадини од главних комуникација и седишта већих немачких гарнизона. Друго, што се налази у близини Дрине, те се брзо може ухватити веза с Босном, Црном Гором, Херцеговином, Хрватском, а преко ове и Словенијом, што је за Тита и комунисте било од првостепене важности.

Зато Тито, 17. августа 1941. године, издаје наређење "Партизанском Штабу за Србију", да припреми Крупањ, средиште Среза рађевског, за његов долазак. И "Штаб за Србију" одмах се дао у припрему за извршење Титовог наређења.

"Партизански Штаб за Србију" био је свестан, да је ово прва већа и значајнија комунистичка акција, те зато нипошто није смео дозволити да не успе. Стога је вођство послало у Рађевину целокупну Азбуквачку, Подгорску и део Колубарске партизанске чете са самим Штабом Ваљевског партизанског одреда. Уз то, да би комунисти стопроцентно били сигурни у свој успех, а поготово што је требало савладати и немачку посаду рудника антимона у Столицама више Крупања, то су навели и саме четнике у заједничку акцију. Најпре су ступили у везу с Михаиловићевим четничким командантима у Рађевини: потпуковником Веселином Миситом, поручником Ратком Мартиновићем и свештеником Владом Зечевићем. Њих су комунистички команданти позвали у заједничку борбу за "ослобођење" Крупања, не говорећи им, наравно, да ту треба да буде Врховни комунистички штаб. И Дражини команданти, без икаквог претходног обавештавања пуковника Михаиловића, прихватили су комунистички позив. На заједничком састанку, који су одржали четници и комунисти на Мачковом Камену, потпуковник Мисита постављен је за команданта сектора, поручник Мартиновић за начелника заједничког штаба, а поп Зечевић за помоћника политичког комесара.

Потпуковник Мисита спровео је одмах насилну мобилизацију народа у Рађевини и са свим тим народом, партизанским одредима и четницима напао рудник антимона и Крупањ. Немци су, у неколико махова, авионима бомбардовали цео тај простор, порушили скоро цео Крупањ и митраљирали недужан народ. Оно мало Немаца, што је било као посада, побегло је ка Ваљеву, потпуковник Мисита продужио је да "ослобађа" Бању Ковиљачу и Лозницу, где је и погинуо 31. авгу-

ста 1941. године, а комунисти су се, међутим, лепо сместили у Крупањ, пустивши четнике да слободно "извлаче кестење из ватре" (Стаљинове речи) за њих, "партизане".

Када су се добро сместили у Крупњу, комунисти су, ускоро, дочекали и самога Тита, кога су уселили у вилу директора рудника на Столицама. Тито је из Београда пошао с немачком објавом, коју му је набавио Рибникар преко Хитлеровог аташеа за штампу др Хрибовшека Бергеа, а преко Западне Србије путовао је са објавом Пожешког четничког одреда, коју му је, такође, Рибникар набавио преко свога пријатеља Милутиновића, свештеника из Ивањице, који је четничким послом долазио у Београд.

Титовим доласком у шуму, отпочео је невиђени терор над српским народом

Чим је Тито дошао у Крупањ, одмах се осетило у целој Западној Србији, да је "главнокомандујући" код комуниста стигао "у шуму". Следице су одмах нове наредбе из главног комунистичког Штаба, упућене свима партизанским одредима, који су почели вршити невиђени терор над српским народом. Тек сада, почело се убијати и стављати под нож све оно, што се ма и једном речју није слагало с комунистима.

Највише су страдали жандарми, који су се, у почетку, били стављали под заштиту четника, који им нису дозвољавали да пружају макакв отпор комунистима. Сада, када су, пак, жандарми хтели да се силом свога оружја супротставе партизанима, већ је било доцкан. Комунисти су их убијали без икаквог суда, као "преостале чуваре југословенске буржоазије" - како су црвени говорили.

Иза жандарма, дошли су на ред свештеници и учитељи, па председници, кметови, деловође сеоских општина, и уопште виђени сеоски домаћини. Стрељали су их, или клали, без ислеђења и суђења, многе су, претходно, стављали на невиђене муке.

У овоме крвавом послу, нарочито су се истакли Иштван Борота, командир, и Јосиф Мајер, политички комесар једне чете у Посавском партизанском одреду. Њих двојица, својим злоделима, у црно су завиле Западну Србију, а нарочито Ваљевску нахију. Шта су, и како су радили са српским народом, нека најбоље послужи следећи пример.

Када су са својом четом стигли у село Дивци, Срез ваљевски, ухватили су Председника дивачке Општине - Петровића, једног од највиђенијих домаћина у Ваљевском крају. Сазвали су цело село, па је, онда, лично Мајер, уз асистенцију свога помоћника Стевана Фили-

повића - Фиће и самог командира Бороте, ставио несретног Петровића на невиђене муке. Најпре су од греда направили ногаре, сличне онима на којима се стружу дрва. Онда су на те "ногаре" повалили Председника Општине и увезали га жицом и конопцима. Затим су узели шумску тестеру за тестерисање дрва, "пилу", па су несретном Петровићу претестерисали, најпре, ноге, па, онда, руке. Када би несретни човек језиво закукао због страховитих болова, "ослободиоци" би га убодима ножа ућуткивали. А када је Петровић у најужаснијим мукама издисао, Мајер и Борота сипали су му со у живе ране.

Док су овако радили сами комунисти, ништа мањи терор није био ни тамо, где су били у пуној спрези четници и комунисти. То сведочи и следећи случај, који је исто толико језив као и претходни.

Стојадин Лазаревић, угледни српски домаћин из Колубаре, чуо је да су му комунисти ухватили рођеног брата Миладина Лазаревића, кафецију из Ваљева, па је пошао да потражи брата. Стојадин је био снабдевен легитимацијом Колубарског четничког одреда и ишао је тереном, који су држали заједнички четници и комунисти. У трагању за несталим братом, Стојадин је стигао у село Причевић, Срез подгорски (Ваљевска Каменица), где су му партизани саопштили, да су му брата стрељали. Тада је Стојадин почео, на сав глас, да грди комунисте. Међутим, партизани су га одмах везали и спровели у Крупањ. Ту су га извели пред такозвани "Народни суд". Судили су му: Милијан Јеремић, у име комуниста, и поп Владо Зечевић, у име четника. Стојадину Лазаревићу нимало није помогла његова четничка објава, нити позивање на заједничку четничко-комунистичку сарадњу. Све му је то било узалуд! Осудили су га на смрт. Али, какву смрт! Стојадину Лазаревићу везали су ноге, затим руке на леђа, а за леђа везали столицу, па, онда, испалили у груди један метак и тако га оставили. Сутрадан су му испалили други у леђа, а прекосутра трећи у главу, тако да је, мученик, умирао три дана и три ноћи у невиђеним мукама. На крају, пошто је и после три дана показивао знаке живота, преклали су га камом и бацили у оближњи поток.

Српски народ пред биолошким уништењем

Док су овако радили комунисти у спрези с четницима, правећи још и некакве планове за "заузимање градова", дотле су се Немци припремали да докрајче српски народ због те комунистичко-четничке акције.

Као што је већ напред споменуто (стр. 58), Немци су имали у Србији комплетне три дивизије: 704, 714 и 717, а уз њих и многе поли-

цијске одреде. Међутим, почетком месеца септембра Фелдмаршал Лист (Wilhelm List), Војни заповедник Југо-Истока, који је био потчињен непосредно Хитлеру, тражио је од Фирера, да се пошаљу појачања у Србију и да се постави специјални Командант операција на подручју окупиране Србије, предлажући за ово место ђенерала Франца Бемеа (Franz Boehme).

Хитлер је усвојио тражења Фелдмаршала Листа. Најпре је Фирер 16. септембра 1941. године потписао чувену наредбу о репресалијама, којом се за једног убијеног немачког војника има стрељати 100 грађана, односно за једног рањеног 50. А под истим датумом, издао је Команданту Југо-Истока упутства за угушење побуна, именујући за Команданта свих немачких снага у Србији ђенерала Франца Бемеа, коме су, поред постојећих снага, имала да се пошаљу и нова појачања. Венерал Беме је још од Хитлера био овлашћен, да може тражити помоћ од мађарских, румунских и бугарских трупа, као и Павелићевих усташа.

Као немачка појачања у Србију стигле су следеће јединице: најпре 718 пешадиска дивизија из Босне, а затим 125 пешадиски пук из Солуна (5. септембра), 342 пешадиска дивизија из Немачке (25. септембра) и 113 пешадиска дивизија из Немачке (половином новембра). Са овим јединицама дошао је и велики број тенкова и оклопних возова. Али, пре него што су и стигла сва ова појачања, инжењер Франц Нојхаузен (Franz Neuhausen), Генерални опуномоћеник за привреду окупиране Србије, предложио је немачком Главнокомандујућем генералу у Београду, да не треба упропашћивати немачке трупе, већ да се окупирано подручје Србије подели између усташа, Мађара, Бугара и Арнаута, па да се њима дозволи да заведу потребан мир и ред у Србији. Нојхаузен је тражио, да Немци задрже само Београд, односно "Еуген-Штадт", како га је он звао.

Дозволити да се спроведе горња одлука, значило је биолошки уништити српски народ, јер усташе, Мађари и Арнаути просто су горели од жеље да упадну у Србију, гарантујући Немцима да ће за четрдесет осам сати завести мир и ред на целом српском подручју. Међутим, то се по сваку цену морало спречити. А то је могао учинити само човек и јунак, који је био у стању да се понесе и са Немцима и са комунистима, а и са четничким слепилом. То је био Милан Ћ. Недић, армијски ђенерал. Али, пре него што је ђенерал Недић образовао Српску Владу Народног Спаса, ђенералштабни пуковник Драгољуб - Дража Михаиловић га је и у томе претекао. Наиме, Михаиловић је образовао у шуми једну врсту своје Владе.

Централни Национални Комитет пуковника Михаиловића

Половином месеца августа 1941 године, пуковник Михаиловић формирао је Централни Национални Комитет, као највише политичко тело свога покрета.

У овом Комитету били су, испочетка, као чланови: Драгиша Васић, Младен Жујовић, Стеван Мољевић, а доцније и, Владимир Белајчић, Мустафа Мулалић, Адам Прибићевић, Живко Топаловић и други. Већина чланова Михаиловићевог Централног Националног Комитета били су, по својим политичким схватањима, републиканци, а по неки и марксисти. Констатовање ове чињенице јесте од велике важности за правилно тумачење и разумевање даљих догађаја у којима су пуковник Михаиловић и његови четници ишли руку под руку са комунистима.

Образовање Централног Националног Комитета на Равној Гори, и то још у почетку четничке акције, јасно је сведочио, да су четници, на челу са ђенералштабним пуковником Драгољубом - Дражом Михаиловићем и његовим најближим сарадницима, имали, још тада, политичке аспирације, а не само војничке.

То су констатовали и доцнији енглески емисари у Штабу пуковника Михаиловића, који су своје надлежне извештавали чак о примарности Михаиловићевих политичких циљева над војничким.

У једном поверљивом британском приручнику, намењеном Главном Штабу Савезничких Снага, стоји записано:

*"... Ма какви били његови (Михаиловићеви - ауторова примедба) први циљеви када је створио свој Штаб на Равној Гори и одбио да призна капитулацију Југославије, његове доцније акције су показале, ДА ЈЕ ОН СЕБЕ СТВОРИО ВОЂОМ НЕ ЈЕДНОГ ПОКРЕТА ОТПОРА, ВЕЋ ЈЕДНЕ ГРУПЕ ЧИЈИ СУ ЦИЉЕВИ БИЛИ ВИШЕ ПОЛИТИЧКЕ НЕГО ВОЈНИЧКЕ ПРИРОДЕ..."*³⁰

А о самим личностима у Михаиловићевом Комитету, у истом документу вели се следеће:

"У августу 1941 г, према личној Михаиловићевој изјави, формирано је политичко тело Централни Национални Комитет, у коме су се налазили: Драгиша Васић, новинар са изразито шовинистичким убеђењима и Мољевић, босански Србин, са једва нешто мање екстремистичким погледима, и други мање познати политичари. Овај Комитет је обухватио такође једну словеначку сек-

³⁰ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, Април 1941 - Јули 1944. г, Г - 2 (П. Б.), Главни Штаб Савезничких Снага, Септембар 1944" - тач. 23.

цију, али што говори само за себе у довољној мери, не и хрватску."³¹

Према изнетом, Централни Национални Комитет био је, уствари, Михаиловићево највише политичко тело, помоћу кога је Дража, са својим најближим сарадницима, желео да оствари своје циљеве, који су били "више политичке него војничке природе". А какви су, пак, били ти циљеви, показаће се у току комунистичке револуције и грађанског рата.

Ђенерал Милан Недић и образовање Српске Владе Народног Спаса

Ђенерал Милан Ђ. Недић појављује се на окрвављеној позорници Србије из најплеменитијих и најузвишенијих побуда. Недић не долази ни због власти ни због сласти, ни због части ни због славе, а најмање, пак, због неке политике или неког странчарења. Ђенерал Милан Недић дошао је на управу земље, која је била без слободе, а под крутом кнутом окупатора. Дошао је да би сачувао српски народ од биолошког уништења. То се збило овако.

Изазивањем комунистичке револуције у окупираној Србији и навлачењем страшних одмазди на српски народ, а што су комунисти свесно чинили, било је јасно, - да над Србима виси Дамоклов мач. Радило се о Србиновом бити или не бити. То је најбоље и најјасније уочио Димитрије Љотић. Он је видео, да земља срља једној општој анархији, која ће, поготово ако се оствари Нојхаузенев план, биолошки уништити српски народ. Зато је Љотић сматрао, да се све мора учинити да се српски народ спасе од биолошког уништења. Било му је јасно, да је за ту спасилачку улогу сасвим слаба Комесарска Управа, којој су Немци, ионако, чинили страховите сметње у њеном раду. Стога је сматрао, да Комесарска Управа треба да одступи, а на њено место да дође Влада на челу са човеком од општег народног поштовања и ауторитета, који ће бити у стању да се одупре анархији, којој цела Србија иде у сусрет. Зато је Љотић саветовао својим пријатељима др Иванићу и инг Васиљевићу, који су били чланови Комесарске Управе, да напишу оставке. Они су то учинили, те су оставке предали на првој идућој седници Управе. Њихове оставке повукле су пред Немцима и оставку целокупне Комесарске Управе. Тако је ова одступила.

После овога, Димитрије Љотић дошао је одмах у везу с Миланом Аћимовићем и многим другим виђеним српским јавним и културним

³¹ Исто. - тач. 24.

радницима у Београду. Свима њима Љотић је изложио стварну ситуацију у земљи. Нагласио им је, да је окупација страшна ствар, али да је од окупације много страшнија анархија, коју су у земљи без слободе изазвали комунисти. Подвукао је, да се земља налази на прагу грађанског рата и да Србима, услед двоструке опасности: комунистичког терора и немачких одмазди, прети биолошко уништење. Зато је изразио мишљење, да се од Немаца морају тражити већа права и гаранције, као и дозвола за реорганизовање и стварање већих оружаних снага за борбу против комуниста, којима жандарми нису били у стању да се супротставе. Све ово може од Немаца да тражи само једна снажна духовна и морална српска личност, која ужива поверење и поштовање целог српског народа. Љотић верује, да је таква личност - армијски ђенерал Милан Ћ. Недић, који се као заробљеник налази интерниран у самом Београду. Стога је саветовао, да Аћимовић предложи др Турнеру да повери ђенералу Недићу образовање српске Владе.

Испочетка се Цинцар - Марковић и Милан Аћимовић нису сагласили са Љотићевим предлогом, већ су сматрали да би погоднија личност био ђенерал Данило Калафатовић, који је предложио капитулацију и у кога би, по њиховом уверењу, и сами Немци имали веће поверење. Међутим, Димитије Љотић остао је при своме, наглашујући - да је Недић ту, на лицу места, у самом Београду, и да га само треба приволети за то, док се ђенерал Калафатовић налази у заробљеништву и узело би доста времена док би се у Београд довео, а ситуација у земљи је тако тешка, да тражи што хитније решење. С овим су се, најпосле, сложили и Цинцар - Марковић и Аћимовић.

Затим, била је сазвана конференција свих виђених и истакнутих Срба у Београду, међу којима су били и представници свих политичких партија, академици, професори београдског Универзитета, представници разних Комора: адвокатске, инжењерске, лекарске, трговинске, и други. Пред свима њима, Димитрије Љотић изложио је све напред наведено. Ту је, тада, био пао предлог, да Димитрије Љотић уместо ђенерала Недића буде та личност, која би се примила тог тешког и одговорног задатка. Међутим, Љотић је остао при своме, наглашујући: да Милан Недић, као непартијска и неполитичка личност, јесте најпогоднији за један тако велики задатак. Присутни су се сложили с Љотићем, те је била заказана нова конференција, на коју је требало да се позове и ђенерал Милан Недић, коме би се све ово објаснило, па га онда сви колективно замолили да се прими ове тешке дужности.

На тој новој конференцији, на којој је био присутан и ђенерал Милан Недић, овај је одбио да се прими једног тако тешког положаја, који је, разуме се, изискивао страховиту одговорност. После овога, ситуација је била више него очајна. Комунистички терор био је све ве-

ћи, немачке одмазде су се непрестано ређале, а Београд и уопште Србија били без икакве српске Управе.

Димитрије Љотић опет узима иницијативу. Предлаже, да се одржи нови састанак с ђенералом Недићем и да га представници српског народа још једном најусрдније замоле да се прими спасилачке улоге свога поробљеног рода. Тако је дошло до нове конференције, на којој је Александар Белић, Председник Српске Краљевске Академије Наука, плачући и са склопљеним рукама молио ђенерала Недића, испред свих сакупљених Срба, следећим речима:

*"Господине Министре, Ви сте у нашој слободној земљи заузимали највише положаје. Били сте командант армије, Начелник Главног Ђенералиштаба и Министар војске и морнарице. Уживали сте тада све почести. Данас је дошло време да се примите једног заиста тешког и незахвалног посла под окупацијом. Данас се ради о биолошком спасавању српског народа, који Ви не смете напустити..."*³²

После ових узбудљивих речи, и суза које су избијале из многих очију, ђенерал Милан Недић, дубоко свестан како тешког и незахвалног посла се прима, дао је свој пристанак, наглашујући: да неће у земљи под окупацијом дозволити вођење никакве друге политике, до политике спасавања српских глава.

Након Недићевог пристанка, а по сагласности др Турнера, ђенерал Милан Недић формирао је 29. августа 1941. године Српску Владу Народног Спаса, коју су сачињавала следећа лица: Милан Ђ. Недић, Председник Владе; Милан Аћимовић, Министар унутрашњих дела; Момчило Јанковић, Министар при Председништву Владе; армијски ђенерал Ђура Докић, Министар саобраћаја; армијски ђенерал Јосиф Костић, Министар пошта, телеграфа и телефона; бригадни ђенерал и Канцелар Краљевих Ордена; Панта Драшкић, Министар рада; др Милош Трифунац, Министар просвете; др Чеда Марјановић, Министар правде; др Јован Мијушковић, Министар социјалне политике и народног здравља; Михаило Олћан, Министар народне привреде; др Милош Радосављевић, Министар пољопривреде; Душан Летица, Министар финансија; инг Огњен Кузмановић, Министар грађевина.

Из ове Владе ускоро су изишли: професор Трифунац и Летица, те је на положај Министра просвете дошао Велибор Јонић, а на положај Министра финансија Љубиша Микић, Вицегувернер Народне Банке.

Димитрије Љотић, пак, за све време окупације остао је искрени сарадник и интимни политички саветник ђенералу Милану Недићу, олакшавајући му, коликогод је више могао, претешко бремене његове незахвалне улоге.

³² Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил 1949, стр. 45-46.

Прве речи Ђенерала Недића поробљеном српском народу

По образовању Владе, Ђенерал Милан Недић обратио се први пут српском народу 1. септембра 1941. године. Тада је упутио Србима и следеће речи:

"Дошао сам на Владу да спасавам народ, да се међусобно не истреби, да завлада ред и мир, рад и братство, да сачекамо свршетак рата здружени под српским барјаком 'Само Слога Србина Спасава'. Шта ми можемо сад да учинимо? Ништа! Само себи зло. Ми смо зрно песка у узбурканом светском мору. Данас се врше обрачуни највећих сила света. Ту ми нити можемо помоћи нити одмоћи.

*Немој да се мешамо у туђе ствари, јер ко се меша у туђе ствари, извуче обично дебљи крај."*³³

А у посланици, упућеној српском народу 9. септембра 1941. године, Ђенерал Недић је рекао и ово:

"Дошло је пресудно време. Време када се мора мислити својом главом, српском главом. Дошао је последњи час да се отворе српске очи, да кроз њих видите бистро и јасно и догађаје и људе, а пре свега интересе нашег народа.

Децо моја, не трујте се пићем из отровног туђег брлога, напajaјте се чистом водом са извора здраве српске народне свести. Ту ћете једино наћи најлепшу историју коју може један народ да доживи. Ту ћете, ако погледате, ако само духом својим захватите, наћи дела својих отаца и задрхтаће вам срце од радости пред тим откривењем.

Децо моја, синови Србије! Ја дижем славу српску заставу за чије су часно и неупрљано лепришање милиони дали драговољно животе своје. Хајте под ту заставу вере и наде, части и јунаштва, која ће одагнати од нас патње и све поразе наше. Прихватите је и носите је, чувајте је и браните је.

Омладино српска! Ове моје речи су аманет и тестамент мој вама упућен. Кроз моју душу и моје срце говоре вам они милиони из гробова који су славно, пожртвовано пали на бојним пољима вас ради, вама да буде боље.

Последњи тренутак избија. Вратите се дому своме, огњишту очинском! Вратите се Отаџбини!

*Вратите се мајци Србији. Дођите да заједно са мном узвикнете: Све за њу, ништа против ње!"*³⁴

³³ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил 1949, стр. 46-47.

Тако је у тим несретним данима зборио ђенерал Милан Недић, коме, по љубави према своме народу и свесној жртви коју за њега приноси, није било равног у целој поробљеној Европи.

Ђенерал Недић шаље Подофицирске оружане одреде у борбу против комуниста

У Београду је, у то време, био велики број војних лица, које је окупатор сматрао као "заробљенике на одсуству" и које је у свако доба могао да пошаље у заробљеништво. Немци су водили евиденцију оваквих и знали су, углавном, за све активне официре и подофицире Краљевске југословенске војске. Међутим, ђенерал Недић успео је да издејствује код Немаца, да се од ових војних лица образују Подофицирски оружани одреди у јачини од 120 до 350 људи и да им Немци даду потребно наоружање. На челу ових Одредна налазили су се виши активни официри, које је постављао лично ђенерал Недић. Упознавши их, најпре, са циљем због кога су и формиран, ђенерал Недић је Подофицирске оружане одреде са својим старешинама почео слати у унутрашњост Србије, ка Обреновцу, Крагујевцу, Ваљеву, Шапцу итд. Веровао је, да ће ове јединице бити у стању да се ухвате у коштац са комунистима и да их потпуно савладају. Али, на несрећу, са Подофицирским одредима стале су се дешавати невероватне ствари.

Мада су људи у свим овим Одредима били млади, храбри, примерни родољуби и добро војнички обучени, доласком на терен, где су наишли на пуну четничко-комунистичку спрегу, ови борци просто су се збунили. Четнички став толеранције према комунистима сасвим их је поколебао у мисији, коју им је наменио ђенерал Недић. Зато: или су листом прилазили четницима, или, најчешће, одбили да без четника нападају на комунисте. Било је и изузетака, - много је зависило од самих старешина - где су подофицири јуначки ушли у борбу, сатирући просто комунисте, као што је, на пример, био случај са Одредом у Ваљеву, коме је био Командант жандармериски потпуковник Драгомир Лукић, кога је ђенерал Недић доцније унапредио у чин пуковника. Али, у већини Подофицирски оружани одреди су промашили свој циљ, јер политички, идеолошки и духовно уопште нису били припремљени за борбу противу комуниста, а уз то, четничко-комунистичка сарадња на терену потпуно их је парализовала у намењеној им акцији. Дешавале су се чак и овакве ствари.

Ђенерал Недић послао је у Шабац два Подофицирска оружане одреда у јачини од 300 људи. На чело им је поставио два елитна Кра-

³⁴ Исто. - стр. 47.

љевска југословенска виша официра: потпуковнике Саву Милутиновића и Бору Милошевића, званог "Бардањол". При поласку их је очински и старешински посаветовао ђенерал Недић. Рекао им, пре него што уђу у борбу противу мачванских комуниста, да успоставе везу с четницима и настоје да заједно ударе на комунисте, јер од њих је све зло у Србији. И потпуковници Милутиновић и Милошевић по доласку на терен, оду на састанак код капетана Рачића, Команданта Церског четничког одреда. Пренесу му поруку ђенерала Недића и кажу му, да имају у Шапцу 300 одлично наоружаних младих бораца. Рачић, пошто их је примио и саслушао, сазове у манастиру Петковици, где му је тада био Штаб, свој ратни савет: пуковника Крејаковића, мајора Ђукановића, капетана Ковачевића, поручника Туфегџића, поручника Сокића и друге. Пошто их је упознао са мисијом Милутиновића и Милошевића, те о свему продискутовали, одлуче да сам Рачић донесе потребну одлуку. И капетан Рачић, Командант Церског четничког одреда, доноси следећу одлуку:

*"Морам одмах да известим Небојшу, - продужи Рачић. - Видећемо шта ће он одговорити: ОД ЊЕГОВОГ ОДГОВОРА ЗАВИСИ ДА ЛИ ЂЕМО ПРИСТАТИ ИЛИ НЕ."*³⁵

Четнички командант, активни Краљевски југословенски капетан, тражи пристанак од једног ноторног комунисте Небојше Јерковића, Команданта Мачванског партизанског одреда, против кога је ђенерал Недић и послао своје подофицире, да ли може он, краљевски капетан, да прими сарадњу армијског ђенерала Милана Ђ. Недића, српског јунака и српског родољуба! Толико је, чак, била четничка слабост у односу на комунисте! Ко није преживео те трагичне дане у Србији, тешко може да појми, какве су се све невероватне ствари догађале у земљи.

И разуме се, Небојша Јерковић, одговорио је "другу четничком команданту" негативно. Али, ево шта четнички ратни савет поручује ђенералу Милану Недићу:

*"Најзад после дужег саветовања дођоше до закључка да Недић свакако није упознат са правим стањем ствари и да се због тога прихватио посла, који у овим околностима изгледа неразумљив. Зато би га требало тачно упознати са ситуацијом на терену и ПОЗВАТИ ГА ДА И ОН УДАРИ ИЗ БЕОГРАДА. ПРИТЕШЊЕНИ ИЗМЕЂУ ДВЕ ВАТРЕ НЕМЦИ БИ МОРАЛИ ДА БЕЖЕ ИЗ ЗЕМЉЕ."*³⁶

³⁵ Константин Хаџи-Поповић: "Под четничком заставом", "Српска Борба", Чикаго, Година X, бр. 189, 24. фебруара 1955, стр. 6.

³⁶ Исто.

Ово су поручивали четници, када је, поред силних снага у Србији, на Дрини стајала одморна "Казнена експедиција", која је само чекала заповест, да Србију претвори у гар и пепео!

Срећом, по Србију и српски народ, ђенерал Милан Недић није послушао Рачићев савет. Да га је, којом несрећом, био послушао, не би имали четници где главу заклонити само нешто мало доцније, када је страшна немачка казнена експедиција завила у црно целу Мачву и део Западне Србије. Тада су се, уместо Немаца, четници и комунисти нашли "притешњени између две ватре", па готово сви четници преконоћ постали недићевци, а што ће се видети из даљих докумената.

Разуме се, Немци нису могли трпети колебљиво, а понегде и сасвим дезертерско држање Подофицирских оружаних одреда, те су их почели разоружавати. Тако су у целини разоружали и напред помену-те одреде у Шапцу.

Све ово, много је било нашкодило самом ђенералу Милану Недићу, који је видео да је потпуно промашио његов план са подофицирским јединицама, те су Немци увелико изражавали сумњу у способност Срба, да сопственим снагама угуше комунистичку револуцију. А још када се сазнало, да су комунисти уништили и многе жандармеријске станице, које су као упоришта требало да послуже у даљој борби противу комуниста, Немци су били решили, да пусте своју "Штраф експедицију" из Босне и да отворе границе усташама, Мађарима, Бугарима и Арнаутима.

У овим тренуцима, ђенерал Недић са својом Владом био се нашао скоро у сасвим безизлазној ситуацији. Дошао је, да угуши комунистичку револуцију, да спасе Србију и српски народ, а, овамо, крај српској трагедији није се дао ни сагледати. Ђенерал Милан Недић био је решио да одступи.

Стварање Српских добровољачких одреда

На седници српске Владе, која је одржана 14. септембра 1941. године, ђенерал Милан Недић је члановима свога Кабинета изложио ситуацију у земљи, која је била више него црна. Саопштио је, да је решио да одступи, да поднесе оставку, да се повуче. Желео је, да спасе српски народ, али види да му спаса нема.

Тада је устао Михаило Олћан, Министар народне привреде, сестрић чувеног научника Михаила Пупина, и са свом својом речитошћу и срчаношћу рекао ђенералу Недићу, да он не сме да напусти своју дужност, да мора да остане на своме положају, да мора до краја да изврши спасилачку улогу, да Отаџбина и српски народ једино још

у њему гледају свога спасиоца и да зато не сме да их препусти вољи окрутног окупатора. А да би уистину био у стању да спасе народ и Отаџбину, Олћан је саопштио ђенералу Недићу, - да ће му за 24 сата ставити на расположење пет стотина његових младих другова, припадника Љотићевог "Збора", свесних и изграђених антикомуниста, који ће бити кадри, да се ухвате у коштац са комунистима. За пар недеља, Олћан је обећао ђенералу Недићу, да ће прикупити пет хиљада свесних антикомунистичких бораца, а он, ђенерал Недић, нека захтева од окупатора, да не пушта ни своје експедиције, ни усташе, Мађаре и Арнауте на тло Србије, јер ће свесни српски борци, које му ставља на расположење, бити у стању да угуше комунистичку револуцију у Србији.

Ђенерал Милан Недић, у заједници са целокупном Српском Владом, прихватио је предлог Михаила Олћана. Исто вече, ђенерал Недић одржао је говор, у коме је српском народу упутио и ове вапајне речи:

"Србија се у овом тренутку налази на прагу грађанског рата. Приберите се и схватите сву величину опасности која нам прети. Њене претешке последице сносиће и они који је желе и они који се против ње боре, и они који су криви и они који су прави.

Од чега нам долазе те опасности?

Од оних истих, који су нам већ тешка зла нанели.

Од оних, који су се ставили у службу туђину, верујући да ће данас у данима нашег страдања, у држави без слободе, најлакше остварити циљеве које им комунизам проповеда..."³⁷

Овај говор ђенерала Недића тако је деловао на народ, да су слушаоци, и дуго после говора, остајали неми испод звучника и покрај радио апарата.

То вече, 14. септембра 1941. године, чим је Михаило Олћан напустио седницу Владе, дошао је у стан Димитрија Љотића и обавестио га о његовом обећању ђенералу Недићу. Љотић се сложио са Олћановим поступком и одобрио, да се саопшти свим студентима, ђацима и радницима, припадницима "Збора", који су живели у Београду, да се сутрадан сакупе у Гарашаниновој улици бр. 8, где се налазила Добровољна Радна Служба, чији су припадници радили на рашчишћавању рушевина у Београду.

Сутрадан, 15. септембра 1941. године, сакупило се у Гарашаниновој улици око три стотине припадника Љотићевог "Збора". Ту им је Димитрије Љотић објаснио циљ због кога су сазвани. И сви су се уписали у добровољце.

Пошто се од београдске полиције и жандармерије могло прибавити само око стотинак пушака са потребном количином муниције, то је

³⁷ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил 1949, стр. 48.

одмах формиран Трећи ђачки добровољачки одред, све од самих ђака, студената и младих радника. Њима је за команданта постављен први активни официр добровољац, артиљериски поручник Будимир Никић, зет пуковника Миливоја Алексића, прослављеног српског јунака из ратова за Народно Ослобођење и Уједињење од 1912. до 1918. године.

Одмах је, природно, образована и Српска Дорбовољачка Команда у Београду, на чије чело је ђенерал Милан Недић поставио инжењерског пуковника Косту Мушицког, бившег ађутанта Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља, Краљице Марије и Краља Петра II. За начелника Штаба постављен је потпуковник Радослав Таталовић, а за ађутанта Команде геодетски поручник Миодраг Најдановић. Седиште Штаба Српске Добровољачке Команде било је, прво време, у Министарству привреде, а доцније у Главном Ђенералштабу, у Милоша Великог улици.

Прва победа Српских добровољаца - први пораз комуниста

Трећи ђачки добровољачки одред, одевен у униформе бивше Краљевске југословенске војске, са српским ознакама и са српском тробојком, кренуо је из Београда на челу са поручником Никићем 17. септембра 1941. године. Вредно је нагласити, да је Одред био наоружан само крагујевачким пушкама и бомбама "Крагујевчанкама".

Прве Српске добровољце испратио је на терен са очинским саветом Димитрије Љотић. Том приликом, Димитрије В. Љотић, у своме говору добровољцима, рекао је и ове речи:

"... Жао ми је ваше младости, јер ће многи од вас погинути... Али, више од тога ми је жао, што ћете и ви морати да убијате, јер у борбу идете... Ви сте добили оружје, али морате знати да је оно моћно и благословено једино у достојним рукама Јунака и Човека... Да се не размећете њиме, и да га никад не употребите као силеџије, насилници или, не дај Боже, убице... Ви се борите да се успостави ред и мир у вашој земљи, и да народ не страда више, да престане да даје бесциљне жртве... Али, ви морате знати и свој положај: свако јутро кад се пробудите, ви себи да кажете да сте робови..."³⁸

Трећи ђачки добровољачки одред је одмах, истог дана када је напустио Београд, 17. септембра 1941. године, улетео у борбу противу комуниста код Гроцке. У једном снажном, одушевљеном јуришу, уз поклике Краљу Петру II и Србији, Српски добровољци просто су са-трли Космајски партизански одред на који су били наишли у селу

³⁸ "Записи из добровољачке борбе (I)", Минхен 1954, стр. 12.

Дражњу. Још тада, у тој првој борби, у својој првој победи, Српски добровољци су, по речима песника, - "показали непоколебљиву вољу, високо уздигнут национални идеал и готовост за жртве". Што су били овакви, - "то је, свакако, стога што млади верују да има нешто за што вреди положити живот". Зато је песник Сима Пандуровић, поред предњих, написао о добровољцима и ове редове:

*"Данаиња српска омладина има ту веру. Она је остала верна земљи у којој је рођена, остала је верна огњишту својих предака, и бескрајно одана простору своје будућности."*³⁹

Уколико се 7. јули 1941. године сматра почетком комунистичке револуције у Србији, утолико се 17. септембар 1941. године - дан прве добровољачке победе код Дражња (Гроцка) на комунистима - има сматрати даном почетка грађанског рата.

Победа код Гроцке само је охрабрила Српске добровољце. И кад су добровољци хрлили из борбе у борбу и ређали победу за победом, почело је, увелико, да се враћа поуздање и самом српском народу у његову животну снагу. Док су Српски добровољци крвљу исписивали јуначке победе код Варовнице, Хациних Ливада, Раче, Петровца на Млави, Црног Врха, Горњег Милановца и других места, дотле је српски народ целим својим бићем осећао, да га Господ заиста није напустио и да га самом својом божанском руком са ивице понора води у лепши и светлији живот.

На овом месту важно је истаћи, да је међу изгинулим и заробљеним комунистима било најмање српских сељака, и да су већину чинили: Мађари, Немци, Јевреји, Арнаути, Цигани, итд. У борби код села Дражња Српски добровољци запленили су, између осталог, и комплетне униформе, заједно са легитимацијама, двојице немачких подофицира, који су били комунисти и учествовали у организовању партизанских чета као инструктори. Ове униформе Љотић је послао Шефу немачког Војно-управног Штаба др Турнеру, те су отада немачки фактори у даљим односима према српској администрацији постали мање надмени, јер су имали најочигледнији доказ, да поред осталих Несрба и сами Немци помажу комунистичку револуцију у Србији.

Све је ово сведочило, да српски сељак, српски домаћин, уопште није дао ни најмању подршку комунистичкој револуцији, јер је својим здравим народним инстинктом осетио, да је црвено безбожје сасвим страно српској души.

Међутим, баш у то време, када комунисти трпе прве поразе и страшне губитке, када је свесна и родољубива српска омладина почела истрајно и бескомпромисно да уништава большевичке одреде у Ср-

³⁹ "Тврђава, збирка добровољачке лирике", Београд, 1944, Уводна реч Симе Пандуровића, стр. 3.

бији, дошло је до састанка и закључења споразума између ђенералштабног пуковника Драгољуба Михаиловића и Тита, Генералног Секретара Комунистичке Партије Југославије.

Први састанак и споразум између пуковника Михаиловића и Тита

До овога састанка није дошло ни по жељи пуковника Михаиловића, ни по потреби четника. Овај састанак, као и сам споразум, требали су Титу, требали су комунистима, а никако четницима.

Комунисти су желели, да буду осигурани "с бока", то јест да буду сигурни, да им четници неће правити никакве сметње у спровођењу њихових револуционарних комунистичких циљева, а нарочито да их неће којом "грешком" напасти у борби против Недићевих оружаних јединица. Зато су комунисти хтели да имају споразум са самим пуковником Михаиловићем. Стога је лично Тито ставио у дужност Милошу Минићу, Инструктору Покрајинског Комитета Комунистичке Партије при Окружном Комитету за Ваљево, да организује састанак са Дражом.

Милош Минић, следећи Титово наређење, уговорио је састанак са пуковником Михаиловићем у селу Струганику, Срез колубарски. Састанак је одржан 19. септембра 1941. године у кући Војводе Живојина Мишића. Са комунистичке стране састанку су присуствовали: Тито, Милош Минић и Драган Јовановић, лекар Ваљевског партизанског одреда. Са четничке стране били су присутни: ђенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић, адвокат Драгиша Васић и мајор Александар Мишић, син Војводе Мишића.

Овај састанак, и циљ истог, најбоље је објаснио гардиски поручник Звонимир Вучковић, командант Михаиловићевог II Равногорског корпуса (у то време Таковског четничког одреда), који је тога дана био на лицу места. Поручник Вучковић пише од речи до речи:

"... Вођа партизана Тито, беше дошао да преговара са Чичом. Са њим су били неки Јовановић, лекар из Ваљева и један студент. (Чини ми се да се звао Стамболић.⁴⁰) Остатак пратиоци. Њих око двадесетак, за наше прилике добро наоружани. Имали су неколико пушкомитраљеза и доста бомби. Тито у сељачком оделу и цокулама на ногама. Средњег раста и мало дежмекаст. Очи ситне али поглед оштар. Поглед човека сигурног, у себе. Мене је лично интересовао. ОСТАЛИ НИСУ СМАТРАЛИ ЗА ПОТРЕБНО ДА УПИТАЈУ:

⁴⁰ Вучковић није знао, да је то био Милош Минић.

КО ЈЕ ТИТО? Да је ко други дошао на преговоре, чак и Пећанац, гужва би била већа.

УДРУЖЕНИМ СНАГАМА ПРОТИВУ НЕМАЦА. ДРАЖА И ТИТО СЛОЖИЛИ СУ СЕ У ТОМЕ. СПОРАЗУМ ПО СВИМ ПИТАЊИМА БИО ЈЕ ЗАКЉУЧЕН. НАРОДУ СЕ НИШТА СИЛОМ НЕЋЕ НАТУРАТИ. НЕКА ПОСЛЕ РАТА ОДЛУЧИ КОЛИК ЋЕ ПУТЕМ. ПОЗАДИНА ЋЕ БИТИ ВОЈНИЧКИ УРЕЂЕНА. У ОСЛОБОЂЕНИМ ГРАДОВИМА ЗАЈЕДНИЧКА КОМАНДА. РАТНИ ПЛЕН ЋЕ СЕ КОМИСИЈИ ДЕЛИТИ. ДИВЉЕ ОДРЕДЕ, И НАШЕ И ЊИХОВЕ, ЗАЈЕДНИЧКИ УНИШТАВАТИ. Драгиша Васић закључио је састанак:

- НАРОДНУ ВОЉУ ЋЕМО ПОШТОВАТИ. КАД СВРШИМО ПОСАО НАРОД ЋЕ ОДЛУЧИТИ. И НИШТА СИЛОМ...

- И НИШТА СИЛОМ - одговорио је Тито и са групом кренуо пут Маљена.

- Ми смо остали. Замисли. Не знам о чему су други размишљали. ЈА САМ БИО ЗАДОВОЉАН."⁴¹

Тако је протекао овај састанак, и закључен споразум, по самим четничким изворима. Разуме се, био је задовољан не само поручник Звонимир Вучковић, командант Таковског четничког одреда, и њему слични четнички команданти, већ и Тито и сви комунисти са њим.

Овај споразум између Тита и Михаиловића, само је дао оправдање четничким командантима Мисити, Мартиновићу и Зечевићу за све оно што су заједнички учинили са комунистима у Рађевини, а многе је окуражио, као Рачића, Палошевића, Смиљанића и друге, да тек сада отпочну, раме уз раме са комунистима, предузимати заједничке акције, које су још већма повећале трагедију српског народа.

Споразум Тито-Михаиловић дошао је у дане, када су српски добровольци почели беспощедно уништавати комунистичке одреде и када је српски народ, нарочито српски сељак, почео да се припрема за коначни обрачун са бољшевичком губом. Тито је то, итекако, осетио, и зато је споразум са пуковником Михаиловићем требало да му обезбеди пуну четничку подршку, која је, тада, комунистима била од животне важности. И ђенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић им је ту подршку обезбедио.

Истини за вољу мора се подвући, да је Дража Михаиловић интуитивно осећао, да код Тита - о коме тада још ништа није знао - постоје задње намере, те је према њему био врло резервисан. То сведочи и казивање судије Н. Н. (налази се у Отаџбини), који је у то време био код Драже, а после споразума са комунистима напустио га. Овај судија је причао, да се Тито у два маха дизао да напусти састанак услед велике резервисаности пуковника Михаиловића. Међутим, оба пута Тита је задржао Драгиша Васић, на чије је заузимање и дошло до споразума,

⁴¹ Звонимир Вучковић: "Дневник једног 'ратног злочинца'." - "Американски Србобран", Питсбург, Год. 40, бр. 9074, април 10, 1946, стр. 4.

при чему је Васић водио главну реч. То јасно сведочи и сам поручник Вучковић у своме "Дневнику".

Када је, пак, Тито свршио с пуковником Михаиловићем овај врло значајан посао по комунисте, отишао је у Крупањ, у коме је одржао састанак са водећим комунистима из целе Југославије.

Прво саветовање "Врховног Штаба Партизанских Одред Југославије"

По доласку из села Струганика, Тито је на Столицама, више Крупња, одржао 26. септембра 1941. године први састанак са водећим комунистичким руководиоцима из целе Југославије. На овоме састанку били су присутни следећи руководиоци Комунистичке Партије Југославије: Тито, Генерални Секретар Партије; Александар Ранковић - Марко, организацијски Секретар Партије; Иван Милутиновић, члан Главног Штаба; Иво Рибар - Лола, Секретар Централног Комитета Савеза Комунистичке Омладине Југославије; у име "Главног Штаба Србије": Сретен Жујовић - Црни, Филип Кљајић - Фића, Родољуб Чолаковић - Роћко; у име "Главног Штаба Босне и Херцеговине": Светозар Вукмановић - Темпо, Слободан Принцип - Сељо; у име "Главног Штаба Хрватске": Раде Кончар, Владо Поповић; у име "Главног Штаба Словеније": Миха Маринко, Франц Лескошек. На састанку су узели учешћа још и следећи руководиоци Партизанских одреда из Србије: Коча Поповић - Пера, командант Посавског одреда; Здравко Јовановић, командант и Драгојло Дудић, комесар Ваљевског одреда; Небојша Јерковић, командант Мачванског одреда.

Састанак је отворио Тито, а после су комунистички руководиоци поднели своје реферате. На крају, Тито је дао завршну реч, којом приликом је рекао и следеће:

*"Ово савјетовање има велики хисторијски значај за наш покрет, јер ће оно омогућити друговима који се враћају у своје крајеве, да организују и руководе овом великом борбом на живот и смрт У КОЈУ СУ ПОШЛИ НАШИ НАРОДИ НА ПОЗИВ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ."*⁴²

Дакле, још тада, у самом почетку комунистичке револуције пуштена је кроз уста Тита велика лаж, - да су "наши народи пошли" у неку борбу, коју је прокламовала Комунистичка Партија Југославије! Уствари, шака међународних безбожника пошла је у борбу, али не у име Отаџбине и за њено ослобођење, већ противу и српског и хрватског и словеначког народа, којима су комунисти на челу са Титом же-

⁴² Родољуб Чолаковић: "Записи из Ослободилачког рата" (I), Загреб 1947, стр. 305.

лели да наметну комунистичку диктатуру. Да би то и постигли, комунисти су свагда оперисали са придевом "народни" ("народна револуција", "народна борба" итд), да би се лажно представили пред страном јавношћу и да би она добила утисак, да се они боре у име народа. А уствари, од самог почетка своје револуције, па све до њеног краја, комунисти су водили борбу по директивама из Москве, цитаделе међународног комунизма, чији је најобичнији агент био Тито.

На овом првом комунистичком саветовању одлучено је, да се највиши комунистички штаб назове "Врховни штаб партизанских одреда Југославије", а штабови у појединим покрајинама: "Главни штаб Србије", "Главни штаб Хрватске", "Главни штаб Словеније" итд. Још су решили и то, да вођство њихових одреда сачињавају: командант, заменик команданта и политички комесар. Такође су, тада, одредили и амблеме партизанских одреда, који се састоје: из заставе српске, хрватске и словеначке са црвеном петокраком звездом у њиховим срединама. Исто тако, решено је, да се партизани између себе поздрављају большевичким поздравом: стиснутом песницом.

По завршеном саветовању, комунистички руководиоци пошли су на своје терене, испраћени од заједничких комунистичко-четничких стража и патрола, које су вршиле обезбеђење и осигурање Титовог Штаба и за време одржања конференције. Сам Тито, пак, почео је одмах да издаје наређења својим командантима, да - сходно закљученом споразуму са пуковником Михаиловићем - наведу и саме четничке команданте у акцију "освајања градова". Уствари, то је значило, свесно терање четника на беспштедне жртве и навлачење немачке казнене експедиције на недужни српски народ.

Комунистичко-четнички напади на српске вароши

Било је четничких команданата, који су одмах, чим су чули о закљученом комунистичко-четничком споразуму у Струганику, предузимали са партизанима заједничке акције без икаквог претходног одобрења пуковника Михаиловића и његовог Штаба. А било је и других, који су вршили скупне нападе "по плану" заједничких штабова. Типични примери су: првих - Шабац, а других - Краљево. Но, и једни и други напади били су крваво угушивани од стране окупатора, који је сав свој бес искалио на недужни српски народ, јер су нападачи, обично, бежали. Случај са Шапцем и Краљевом то најречитије потврђује.

Напад на Шабац извео је капетан Драгослав Рачић, командант Церског четничког одреда, у заједници са Мачванским партизанским одредом Небојше Јерковића. Напад је извршен у ноћи између 22. и 23.

септембра 1941. године. Четници су вршили напад са Истока и Југоистока од Поцерине, а комунисти са Севера, из Мачве. Распоред четничко-комунистичких снага био је, управо, овакав: од савске обале, источно од последњих варошких кућа, до пута Шабац - Текериш, држао је стражу I батаљон Церског четничког одреда на челу са капетаном Ковачевићем; на његово лево крило, наслањао се II батаљон капетана Милорада Чупића и простирао се до пута Шабац - Богосавци; од Чупићевог одсека до пута који води за село Штитар, мотриле су четничке снаге III батаљона поручника Милића Матића; од Матићевог сектора до табановачког пута, везивао је ланац IV батаљон поручника Милуна Миловића; најзад, у продужетку ових четничких снага, почев од табановачког пута па све до Саве, код ушћа Кочиног Канала, северно од Шапца, налазили су се комунисти из Мачванског партизанског одреда чији је командант био Небојша Јерковић. Штаб капетана Драгослава Рачића био је у селу Богосавцима, а штабске осматрачнице биле су избачене на ивицу Јевремовачке Косе.

Циљ четничко-комунистичког напада на Шабац био је, да потпуно овладају градом. Међутим, Немци су Шабац били утврдили снажним појасима од бетонираних бункера и бодљикавих жица, тако да четничко-комунистички напад није, практично, нанео никакве штете окупатору у Шапцу, али је нанео огромну несрећу српском народу у овом крају Западне Србије. Наиме, Немци су за сваки случај извршили појачање своје посаде у Шапцу са једним усташким пуком из "Независне Државе Хрватске", па када су одолели нападу, онда су сутрадан, 23. септембра 1941. године, наредили: да се сви грађани Шапца од 14 до 65 година старости, имају сакупити на месту одређеном од окупатора. Када се тако сакупило око 7.000 Шапчана, Немци и усташе су их у трчећем кораку спровели у Кленак. Успут су убијали свакога, ко је услед малаксалости био заостао на путу. На тај начин, усташе и Немци побили су 164 лица, а у самом Шапцу побили су још 40 особа, које су пронашли сакривене у становима. Осим ових грађана из Шапца, усташе су на своју руку покупили сељаке из села Засавице и Ноћајски Салаш, те их све отерали у село Јарак, на усташку територију. Успут су побили око 50 сељана, који су на путу били заостали.

Тако је комунистичко-четнички напад на Шабац коштао српски народ 250 невиних српских жртава и неколико хиљада интернираног народа, коме је живот висио о концу. Међутим, са четничко-партизанске стране није учињен никакав покушај, да би спасли овај народ од окупаторовог уништења. Шта више, били су побегли и са свог властитог "шумског" терена, када су видели да су својим поступком навукли и казнену експедицију, која је од Дрине ишла Подрињем и Мачвом, палећи и уништавајући све пред собом. Немци су покупили око десет

хиљада српских домаћина из Јадра, Мачве и Поцерине, које су спровели у бивше касарне југословенске војске у Шапцу. На општу српску срећу, сав овај народ успео је да ослободи ђенерал Милан Недић, истрајно интервенишући код Војног заповедника Србије, дајући му обећање да ће српски добровољци и други његови национални одреди спречити даље комунистичке акције.

На овом месту важно је истаћи, да су у ослобођењу похапшеног народа у Шапцу велику улогу одиграли: протојереј Данило Милановић, председник Свештеничког удружења Епархије Шабачке; стари шабачки прота Паун Протић и адвокат Милојко Петковић. Они су трчали и молили на све стране, да би се пустили на слободу сви похапшени Срби.

Случај, пак, са Краљевом је још трагичнији. Комунисти су, ширећи страховите неистине, успели да заведу српски народ из неколико срезова: љубићског, трнавског, драгачевског и жичког, - терајући га да "осваја" Краљево. Првенство су, тобоже, дали четницима, да они "први уђу" у варош. Догађаји су се развијали овим редом.

Комунисти су, најпре, преко својих политичких комесара и чланова "Агитпропа" говорили народу, да је цела Србија "ослобођена", да су "Руси" дошли и "запосели" Крагујевац, да "надиру" и према њиховој територији, па је зато потребно да партизани и четници заједничким снагама "ослободе" Краљево, да би се у њему састали с "братском руском армијом". И, наравно, пошто није било никога да се супротстави овој комунистичкој пропаганди, дошло је до стварања заједничке партизанско-четничке команде, а затим до блокаде и напада на Краљево почетком октобра 1941. године. Ова акција донела је Краљеву ореол најстрашнијег мучеништва.

Командант операција на Краљево био је Дражин мајор Радослав Ђурић, једна од најфаталнијих војних личности у Штабу пуковника Михаиловића, иначе члан Комунистичке Партије. Начелник Штаба био је капетан Јован Дероко. С четничке стране у опсади и нападу учествовали су следећи одреди: Љубићски, Трнавски, Јелички, Жички, Ибарски и други, у укупној јачини око 3.500 четника. С комунистичке стране било је присутно око хиљаду партизана на челу с професором Павлом Јакшићем и Станисављевићем, званим "Моле". Изгледало је, да се операције воде по заједничком четничко-партизанском плану, а уствари иза Радослава Ђурића стајао је Тито, стајала је Комунистичка Партија.

У нападима на Краљево, који су вршени у неколико махова, погинула су свега 23 Немца, док су губици са четничке стране износили око 800, а са комунистичке једва десетак. Међу четницима погинуо је и капетан Јован Бојовић, командант Јеличког четничког одреда. Пали

су и истакнути четнички официри Лаушевић и Дејановић. Од партизанских руководилаца, разуме се, нико. Међутим, Немци су за своја 23 пала војника, извршили страшну одмазду над недужним грађанима у самом Краљеву. По своме кључу: сто Срба за једног убијеног немачког војника, Немци су у Краљеву стрељали 2.300 Срба из свих друштвених слојева и припадника разних политичких партија. Том приликом, стрељано је и око две стотине припадника Љотићевог "Збора", међу којима и сам посланички кандидат Јовица Новаковић, угледни краљевачки домаћин.

Да зло буде још и горе, комунисти и четници су и даље вршили опседање Краљева, иако им је било јасно да га не могу освојити, јер су га Немци бранили својим бројним снагама, које су располагале и тенковима и свим другим могућим тешким оружјем. И ко зна, колико би још жртава прогутала ова акција на Краљево, да није почело страшно превирање међу самим четницима, и уопште - међу заведеним српским народом у томе крају, којима је, тек после силних жртава око Краљева и у самом Краљеву, наједном пукло пред очима, те видели (четници), да их комунисти користе као топовско месо, ради остварења њихових комунистичких циљева, са којима Срби немају ама баш никакве везе.

У овим трагичним данима, национални антикомунистички фронт у Србији бива појачан и четницима Војводе Косте Пећанца, који листом прилазе Ђенералу Милану Недићу, те заједно са српским добровољцима и осталим оружаним одредима, раме уз раме, учествују у даљем уништавању партизанских одреда и гушењу комунистичке револуције.

Споразум између Ђенерала Милана Недића и Војводе Косте Пећанца

Желећи да потпуно успе у својој мисији, Ђенерал Милан Недић је настојао да ангажује све српске националне снаге у борби за биолошко очување српског народа, а за потпуно уништење комуниста. Стога је Ђенерал Недић, у својству Председника Српске Владе Народног Спаса, чинио снажне покушаје, да - с једне стране - пуковника Драгољуба Михаиловића одвоји од комуниста и придобије за заједничку антикомунистичку борбу, и с друге - да Војводу Косту Пећанца са његовим четницима, такође, приволи за одлучну борбу против партизана.

Ђенерал Недић поручивао је, најпре, Дражи, да се састану и заједнички договоре о томе, шта им обојици ваља чинити да би српском

народу што корисније послужили. Тако је ђенерал Недић, почетком септембра 1941 године, позвао пуковника Михаиловића, пре него што се овај и састао са Титом, на заједнички састанак и договор. Међутим, Дража није прихватио позив ђенерала Недића, али је, ипак, послао у Београд потпуковника Драгослава Павловића и мајора Александра Мишића.

Павловић и Мишић су се састали са ђенералом Недићем. На томе састанку ђенерал Недић говорио је Михаиловићевим изасланицима исто оно, што је раније говорио и Димитрије Љотић Дражином емисару поручнику Перићу. Недић им је саветовао, да кажу пуковнику Михаиловићу да се по сваку цену одвоји од комуниста, те да помогне борбу националних одреда, како би партизани били што пре сатрвени. На српску несрећу, ни потпуковник Павловић ни мајор Мишић нису никако могли да схвате ђенерала Недића. Напротив, правдали су пуковника Михаиловића и његов однос са комунистима. На томе се и завршио овај неуспели састанак.

Да трагедија, пак, буде још и већа, ђенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић, уместо да се састао са ђенералом Недићем, или, бар, примио његов савет послат по Павловићу и Мишићу, састао се са Титом, те закључио и званични споразум с комунистима у Струганику, и то - чак и после посете четничких делегата ђенералу Недићу!

Осим ђенерала Недића, покушао је и његов сарадник, ђенерал Панта Драшкић, Министар рада, да приволи Михаиловићеве четнике за борбу против комуниста. Наиме, ђенерал Недић био је наредио ђенералу Драшкићу, да састави план операција за борбу против комуниста. Тај план ђенерал Драшкић састављао је заједно са Цеком Ђорђевићем, Шефом Јавне безбедности у Министарству унутрашњих дела, Александром Јоксићем, вишим саветником Министарства унутрашњих дела, пуковником Славком Јаковљевићем, шефом Драшкићевог кабинета, и пуковником Јованом Тришићем, командантом Жандармерије. У операцијски план, а на сектору око Ваљева, ђенерал Драшкић унео је, поред Недићевих одреда, и Михаиловићеве одреде, верујући да ће по самој природи ствари, када се националисти нађу уз четнике на њиховом терену, четници пре поћи са Недићевим одредима него са Титовим партизанима. Овим је ђенерал Драшкић желео, да једним спонтаним начином уједини Михаиловићеве и Недићеве одреде у борби против комуниста. Али, пуковнику Тришићу, који је био Недићев службеник а тајно припадао Дражи и извршавао његова наређења, те таквим својим ставом као командант Жандармерије унео међу жандарме дух расула и капитулације, тако да су чак и партизанке разоружавале целе жандармеријске станице (као што је, на пример, учитељица Наталија Дугошевић разоружала и побила 12 жандарма у Куче-

ву), - учинило се, да је ђенерал Драшкић ненадлежан да уједињује националисте у заједничкој борби, па је похитао да о томе извести пуковника Михаиловића.

Пуковник Тришић позвао је себи Дражиног емисара у Београду поручника Пипана, чије је конспиративно презиме било Перић (то је исти онај што је разговарао и с Димитријем Љотићем, и открио му план ђенерала Драшкића.⁴³) Тада је поручник Пипан предложио, да обојица оду код Драже и предају план о операцијама. Тришић, у чију се некоректност ђенерал Недић био уверио па га сменио, предавао је, баш тих дана, дужност дивизијском ђенералу Стеви Радовановићу, те није могао прихватити позив поручника Пипана да с њим лично иде код Драже. Зато је одредио жандармериског потпуковника Марка Олујевића да пође с Пипаном и однесе у шуму план, који му је ђенерал Драшкић био дао на разраду. Олујевићу и Пипану Тришић је дао и свој луксузни ауто заједно са шофером, да би што пре стигли на Равну Гору. Али, на путу, код Белановице, похватају их партизани, на чијем се челу налазио Стеван Сингер, чувени комуниста из тога краја. Партизани их сву тројицу спроведу у Љиг. Разуме се, комунисти им нађу и план о операцијама. По кратком поступку, својственом само комунистима, осуде их на смрт. Потпуковника Марка Олујевића убију, а поручник Пипан и шофер побегну. О овоме случају одмах се сазнало, те је ђенерал Драшкић морао да саставља сасвим нови операциони план.

Ђенерал Милан Недић, видећи шта се све ово ради и да му је узалудно уздање у пуковника Михаиловића, усмери, онда, све своје моћи да придобије Војводу Косту Пећанца за заједничку борбу.

Најпре је ђенерал Недић успоставио везу са Војводом Костом Пећанцем, коме је поручио, - да жели да му у његов Штаб пошаље специјалну мисију, па га моли да исту прими и саслуша. Када је Коста Пећанац дао позитиван одговор, ђенерал Недић му је, тада, послао поруку по нарочитом своме опуномоћенику. Недићев емисар био је Зоран Вуковић, истакнути предратни антикомунистички борац и члан Љотићевог Покрета "Збор", а син угледног нишког привредника Пере Вуковића.

По Зорану Вуковићу, ђенерал Милан Недић поручио је Кости Пећанцу, - да су комунисти у црно завили српски народ и да Србима прети биолошко уништење, ако властитим снагама не буду у стању да угуше комунистичку револуцију, коју су подигли комунисти за рачун туђина, за рачун бољшевичке Москве и међународног комунизма. Зато му предлаже, да са својим четницима помогне у борби против ко-

⁴³ Видети: Јован Тришић: "Комунистичке лажи против Драже Михаиловића пред судом - (VI-II)", "Американски Србобран", год. 49, бр. 11420, 21. јули 1955, стр. 2.

мунизма националне одреде Српске Владе Народног Спаса, а он, ђенерал Недић, обавезује се, да четницима обезбеди оружје, муницију, одећу, обућу и потребно издржавање.

Војвода Коста Пећанац примио је најсрдачније Недићевог опуномоћеника Зорана Вуковића. А када је саслушао поруку ђенерала Недића, Пећанац је рекао Вуковићу, - да се потпуно слаже с Недићевим ставом и радом, јер је дубоко свестан, да српски народ може врло скупо коштати, и у животима и у народним добрима, устанак, који је подигнут за рачун туђина.

Том приликом, Војвода Пећанац казао је Зорану Вуковићу, да саопшти Председнику Српске Владе, - да је већ једном и он, Коста Пећанац, са својим четницима дизао један преурањени устанак за време окупације у Првом светском рату, па је та акција коштала српски народ 40.000 жртава и небројеног народног добра; то је било 1917. године када су га савезници са Солунског фронта спустили авионом у Топлицу, иако су се у њој тада налазиле бројне немачке и бугарске окупационе трупе. Пећанац је још подвукао, да је у односу на окупатора и његове снаге сада још много гора и тежа ситуација у погледу дизања оружаног устанка, па зато сматра да је убитачно за српски народ оно што раде пуковник Михаиловић и комунисти на челу са Титом. Нарочито је нагласио, да је Топлички устанак њему донео огромно искуство и зато сматра, да му дужност и национално родољубље налажу, да помогне ђенерала Милана Недића и његове националне одреде у борби против комуниста како би ови били што пре уништени. Стога је Војвода Пећанац по Зорану Вуковићу дао свој пристанак ђенералу Недићу, да ће са својим четницима свесрдно помоћи борбу правих српских родољуба да се угуши комунистичка револуција у Србији.

Пошто је Пећанац пристао на Недићеву понуду, то је међу њима склопљен споразум у погледу заједничке борбе на терену. Решено је, да поред Главног Штаба Косте Пећанца у шуми, постоји и Штаб за везу у Београду. Оба штаба би координираном акцијом руководили борбом противу комуниста у целој Србији. Војвода Пећанац је ово прихватио, те је за свога Начелника Штаба у Београду одредио Радомира - Рашу Арсенијевића, Војводу Ртањског, коме је за ађутанта поставио поручника Бабунског, синовца славног српског четничког Војводе. С Недићеве стране у Штаб за везу одређен је Боривоје Милоновић (конспиративно име), као Секретар Штаба. Нешто доцније, Војвода Пећанац је Војводу Ртањског поставио за свога Помоћника, а за Начелника Штаба у Београду одређен је, у сагласности са ђенералом Недићем, ђенералштабни мајор Божа Ђорђевић. А када је, пак, Војвода Ртањски био смењен, за Помоћника Косте Пећанца постављен је

мајор Милош Павићевић. Овај Штаб руководио је борбом Пећанчевих четника, углавном, у Шумадији и у Западној Србији. У овој борби нарочито су се истакли са Пећанчеве стране: Милорад Радић, Војвода Ваљевски; Душан Обрадовић, Војвода Стишки; Милија Мајсторовић, Војвода Сремско-банатски; Дака Тешановић, Војвода Лознички; Мика Бирчанин, Војвода Подгорски; као и војводе Божа Торлачки, Будимир Тамнавски, Каменица Љишки, Будимир Церски и други. Сви су се они са својим четницима борили у садејству са српским добровољцима, којима је командовао пуковник Коста Мушицки, и реорганизованим жандармериско-подофицирским одредима, којима су командовали (према терену на коме су се налазили): пуковник Љуба Бабић, потпуковник Драгомир Лукић, потпуковник Веља Јовановић и мајор Милан Калабић.

Овако сједињене српске националне снаге продирале су све дубље у унутрашњост Западне Србије, ка главном комунистичком гнезду, односећи победу за победом над комунистичким одредима.

Под народним револтом погоршавају се односи Михаиловићевих четника са партизанима

У овим последњим данима месеца септембра, као и током целог октобра, постојала је, из дана у дан, све неиздржљивија ситуација на такозваној "ослобођеној територији", где су се још увек налазили у заједничкој спрези четници Драже Михаиловића и комунисти. Поједина места, као Ивањицу, Пожегу, Косјерић, - држали су само четници, а у неким, као на пример, у Чачку, били су, са знатним снагама, и једни и други, док су у Ужицу, које су комунисти назвали "Ужичком Републиком", биле само партизанске снаге, али је постојала и Четничка команда места на челу са пуковником Сретеном Страњаковићем. У Ужицу је још, у Титовом "Врховном Штабу" седео и капетан Милорад Митић, опуномоћени делегат Драже Михаиловића код Тита. Али, међу свима њима, односи су постајали, из часа у час, све затегнутији. Мањи је разлог томе била неравномерна подела оружја, муниције и осталог "ратног плена", колико међусобна нетрпељивост самих комуниста и четника. Овим последњим, бивало је све јасније, да их комунисти напросто користе. Уз то, а што је било од огромног значаја за рушење комунизма у Србији, и самом народу, првенствено српским сељацима, пукло је пред очима шта комунисти смерају. Комунизам у пракси потпуно је отворио очи српском народу. Народ је јасно видео, да сав онај терор, сва она злостављања, сва она давања до црног испод нокта, као и све оне силне жртве до тада дате, - долазе од комуниста,

који поштопото желе да остваре своје комунистичке циљеве. Зато је српски народ свим својим силама тежио, да се ослободи комунистичког присуства у својим крајевима. Стога су сељаци по селима почели, да просто туткају четнике противу партизана. Тако је почело најпре, долазити до појединачних сукоба између четника и комуниста, а после и до групних, док је сам народ то све више потпиривао са очитом жељом, да би четницима сасвим омрзли комунисте.

Бенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић и његов Штаб на Равној Гори све су то гледали сопственим очима. Јасно су видели, да мора, или пре или после, доћи до отвореног обрачуна између четничких и комунистичких јединица. Али, иако су све то видели, нису имали снаге да се, још за времена, отворено и јуначки ухвате у коштац са комунистима. Сматрали су, да је најбоље да се праве невешти у погледу тих међусобних сукоба. Но, сам народ тражио је отворену борбу. Нарочито српски сељаци хтели су, да, поштопото, потпуно очисте губу из своје торине. И, заиста су је чистили. У Косјерићу сам народ је, заједно са четницима Филипа Ајдацића, похватао и разоружао једну групу комуниста, те их све побио. У Пожеги су, опет, разоружавали сваког комунисту, који је ногом крочио на рејон капетана Вучка Игњатовића. Наравно, ни комунисти четницима нису остајали дужни. Узвраћали су им на нападе и спремали се, да им се у потаји освете. Наиме, комунистички командант у Горњем Милановцу, учитељ Ракић, спремао се да разоружа Таковски четнички одред, којим је командовао гардиски поручник Звонко Вучковић. Михаиловићев Штаб на Равној Гори то је, ипак, на време сазнао, те желећи да спречи властите жртве и престиж, потпуковник Драгослав Павловић, у својству Дражиног Начелника Штаба, издао је наређење Вучковићу да предухитри Ракића, па да изненадно разоружа партизана у Горњем Милановцу. Међутим, тада се догодило нешто, што је и дан данас за многе неразумљиво: народ хоће борбу са комунистима, четници хоће борбу, сам Начелник Штаба Драже Михаиловића жели разоружање комуниста, - док потчињени командант, поручник Вучковић неће да изврши наређење и остаје на своме положају некажњен! Мада му је јасно било наређено шта треба да уради, Вучковић је напосто одбио да то учини, јер није хтео да се бори против "браће"! Зато је Павловићево наређење пренео свом помоћнику Крсти Кљајићу. Такве су се, чак, аномалије дешавале, у то време, међу Михаиловићевим командантима! Сам Вучковић овако описује тај догађај:

"- Крсто, наредили су да их разоружам. ЈА ТО НЕ МОГУ А И УМОРАН САМ. ИДЕМ У ВРНЧАНЕ, ГДЕ ЋУ СЕ ОДМАРАТИ ДО КРАЈА РАТА. МЕНИ ЈЕ СВЕГА ДОСТА.

Крста ме је гледао забезекнуто. Та он и моји људи би и без наређења то извршили. Колико су ми пута до сада то већ рекли. ИПАК ЈА НАПУСТИХ ОДРЕД. У Врнчанима, домаћин, мој пријатељ, код кога сам дошао, такође ме није разумео.

- Па они су гори од свега, - покушао је да ме убеди.

Пробудио сам се врло рано. Или боље речено устао сам, јер целе ноћи ока нисам склопио. Мучила ме је мисао колико ће бити мртвих? У свануће бану једна моја тројка. По њиховим лицима видех да је посао већ обављен.

- Колико мртвих? - упитах нестрпљиво.

Наш Радован је погинуо а са њихове стране нема жртва, рапортираше они весело. Али све смо их разоружали. Чекамо Вас у Такову."⁴⁴

Тако су радили српски сељаци и обични борци - с једне, и Михаиловићеви команданти, као Вучковић, - с друге стране.

Но, пуковник Михаиловић тек сада се нашао у непријатној ситуацији. У савезу је са Титом, а већ на Равној Гори има око 350 заробљених партизана. Просто није знао шта да ради с њима! Да их врати Титу, плашио се реакције народа, да их држи као заробљенике, плашио се да их комунисти не одроби нападом на сам његов Штаб. Пуковник Михаиловић стварно се био нашао у врло тешкој неприлици. У тим бригама, затекла га је и прва енглеска мисија.

Долазак прве енглеске мисије на Равну Гору

Када су Енглези чули, да у Србији постоји један пуковник, који није признао капитулацију југословенске војске и да око себе окупља људе ради подизања устанка, - порадовали су се што и на Балкану има некога, ко ће за рачун других да извлачи кестење из ватре. Још су се понадали и томе, да се у Србији, евентуално, може отворити и "други фронт", па онда, таман, да Британци мало одану душом од силних Хитлерових напада на њихово острво. Зато је Влада Његовог Британског Величанства, у сагласности са егзилном Југословенском Владом, донела одлуку, да томе пуковнику пошаље своју специјалну мисију.

И, заиста, једне тмурне ноћи пристала је нечујно једна енглеска подморница на обале плавог Јадрана и искрцала четири човека. То је било 22. септембра 1941. године код Петровца у Паштровићима. А искрцани људи, који су требали да сачињавају мисију, били су следећи: капетан Хадсон (Duane Turrell Hudson), бивши директор рудника у За-

⁴⁴ Звонимир Вучковић: "Дневник једног 'ратног злочинца'." Питсбург, "Американски Србо-бран", Год. 40, бр. 9079, 17 априла 1946, стр. 3.

јачи, мајори Краљевске југословенске војске Захарија Остојић и Мирко Лалатовић, и наредник Вељко Драгићевић, радио телеграфиста. Ова мисија је одмах, преко Црне Горе, кренула у Србију. Али, док је стигла до Равне Горе, мисија је постала крња. Радио телеграфиста Вељко Драгићевић пришао је у Ужицу комунистима, од којих се више никада није вратио. Сам Тито га је узео за радио телеграфисту у свој "Врховни Штаб". И погинуо је, бранећи Тита својим грудима. Наиме, када су Немци 25. маја 1944. године извршили десант на Дрвар, Вељко Драгићевић је тада погинуо, штитећи одступницу Титу.

Остали чланови мисије, капетан Хадсон и мајори Остојић и Лалатовић, стигли су на Равну Гору 25. октобра 1941. године. Пуковник Михаиловић са својим Штабом примио их је, да не може бити боље. Четничке старешине одмах су им изложиле ситуацију на терену, тражећи, разуме се, њихова мишљења и савете. А пошто је капетан Хадсон дошао, да ствара "други фронт" у Србији, то јест да првенствено води бригу о енглеским интересима, то се ватрено залагао за наставаљање борбе у заједници са комунистима. И захваљујући оваквом Хадсоновом држању, већ сутрадан по његовом доласку, ђенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић по други пут се састао са Титом и продубио споразум са комунистима. То је био резултат првог државничког потеза мисије Његовог Британског Величанства и Краљевске Југословенске Владе.

Али, пре него што је дошло до овог другог састанка између пуковника Михаиловића и Тита, десила се једна тешка несрећа, која је у црно завила цео српски народ. Реч је о крагујевачкој трагедији, која је резултирала као последица пуне комунистичко-четничке спреге.

Крагујевачка трагедија

Спроводећи доследно своје комунистичке циљеве по принципу: "Што горе (по српски народ), то боље (по комунисте) ", партизани су у заједници са четницима извршили напад на III батаљон 749 немачког пешадиског пука, који је добио наређење, да се из Крагујевца пробије у правцу Горњег Милановца и да ослободи заробљену 6 чету из 920 пука, која се налазила у рукама четника. Међутим, по начину како је извршен, напад је имао једини циљ, да изазове одмазду и да, на тај начин, натера Крагујевчане да дођу у "шуму".

Овај напад догодио се 16. октобра 1941. године између села Баре и Љуљака. У нападу су учествовали са четничке стране: мајор Миодраг Палошевић, капетани Дуја Смиљанић и Милош Глишић, поручник Стојановић и потпоручник Мојсиловић, а са комунистичке стра-

не: Раја Недељковић, командант Крагујевачког партизанског одреда (чији је политички комесар био Владимир Дедијер), професор Драгутин Марковић, студент Радисав Лазаревић и земљорадник Милоје Симоновић, који су били комунистички руководиоци у томе крају. Комунисти и четници извршили су напад из заседе, којом приликом су побили девет и ранили 27 Немаца, од којих је, доцније, још један умро. Када су Немци хтели да понесу своје побијене и рањене другове, комунисти и четници су желели да им то спрече. Зато су ови последњи изишли иза скривених положаја и отворили непосредну концентричну ватру на Немце, спречавајући их у њиховој намери. Немци су узвратили на ватру, којом приликом су погинули четнички команданти поручник Стојановић и потпоручник Мојсиловић, као и знатан број четника. Немци су се морали повући ка Крагујевцу, остављајући своје мртве. Тада су нападачи извршили ужасан масакр над побијеним Немцима. Одсекли су им полне органе, па им ставили у уста, изломљили им ноге и руке, повадили очи и ишчупали језике.⁴⁵ То су учинили једино са циљем, да Немци изврше што крвавију одмазду над невиним српским становништвом. И, разуме се, нису се преварили. Уследио је један од највећих покоља Срба, који је Шумадију, и уопште целу Србију, у црно завио.⁴⁶

Догађаји везани за крагујевачку трагедију, развијали су се овим током.

Још пре, него што су комунисти и четници извршили масакр над побијеним Немцима (по Вучковићу, то су извршили Палошевићеви одреди, јер одлучно тврди да партизани "нису испалили ни метка"), налазила се једна чета српских добровољаца у Аранђеловцу. Генерал Недић наредио је овој чети, преко Добровољачке Команде у Београду, да оде у Крагујевац и да формира V Српски добровољачки одред. Извршујући Недићево наређење, ова чета српских добровољаца стигла је у Крагујевац 16. октобра 1941. године. Скоро истовремено било је наређено и једној добровољачкој чети, која се налазила у самом Београду, да, такође, оде у Крагујевац и да и она уђе у састав V Српског

⁴⁵ Видети на стр. 128. одељак: "Састанак пуковника Михаиловића са Немцима" и изјаву пуковника Бранислава Ј. Пантића.

⁴⁶ У "Књизи о Дражи", Виндзор, Канада. 1956, у напису "Устанак у Западној Србији" Звонимир Вучковић, на стр. 137-8, пише следеће у вези овога напада: "Неколико дана доцније, једна немачка моторизована оклопна колона, из Крагујевца, пробила се великом брзином правцем који су Партизани затварали, све до села Бара (22 км од Крагујевца). ПАРТИЗАНИ НЕ САМО ДА НИСУ ПОКУШАЛИ ДА СЕ КОЛОНИ СУПРОТСТАВЕ, НЕГО ЧАК НИСУ ИСПАЛИЛИ НИ МЕТКА ДА ЊЕН ПОКРЕТ УСПОРЕ. Изненађени, Палошевићеви одреди претрпели су тешке губитке у борбама код Љуљака и Белог Пања. Поручник Миодраг Мојсиловић, у једном покушају да Немце противнападом колико-толико задржи, гине погођен из немачког тенка. Тек на Рапај-Брду успеле су јединице мајора Палошевића да се прикупе за организован отпор. Борба је трајала двадесет и четири сата, губици су на обе стране били велики. Само из Таковског одреда погинуло је преко двадесет људи..."

добровољачког одреда, тако да те две чете - ова из Београда и она из Аранђеловца - буду основа томе новом Одреду. Ова друга чета српских добровољаца стигла је из Београда у Крагујевац 17. октобра 1941. године. Обе ове чете, по доласку у Крагујевац, биле су смештене у Основној школи "Светог Саве", у којој су биле само два дана. 19. октобра 1941. године биле су пресељене у Основну школу "Краља Петра". А за команданта тога новог V Српског добровољачког одреда био је постављен Марисав Петровић, један од најбескомпромиснијих антикомунистичких бораца у крагујевачком крају.

У времену, када су се горње две чете српских добровољаца преселиле у школу "Краља Петра", стигла је из Београда још једна добровољачка чета на челу са Словенцем Милошем Лаутнером - Војновићем. Њему је, такође, било наређено, да у Крагујевцу формира X Српски добровољачки одред. Ова чета добровољаца била је смештена у Основној школи "Светог Саве".

Тако су се ове добровољачке чете нашле у Крагујевцу потпуно независно од догађаја, који су се у самом граду почели развијати, а у којима су српски добровољци одиграли, уствари, колико се у те језиве дане могло, спасилачку улогу. А то се збило овако.

20. октобра 1941. године, око пет часова изјутра, српски добровољци у Основној школи "Краља Петра" приметили су, да су потпуно блокирани од Немаца, који су били до зуба наоружани. Немци никоме нису дозвољавали да напусти Школу. Исто тако је било и са добровољцима, који су се налазили у Основној школи "Светога Саве". Блокада добровољаца трајала је до три сата после подне, тј. до завршене рације над грађанима Крагујевца. Добровољци су гледали како Немци врше рацију, али појма нису имали ни зашто се грађани хапсе, ни какав је циљ рације. Стога се Марисав Петровић телефоном договорио с Милошем Војновићем, да он, када блокада добровољаца буде скинута, дође у Школу "Краља Петра", да би се договорили како да се обавесте о свему томе што се дешава у вароши. И Милош Војновић дошао је код Марисава Петровића тек по скинутој блокади.

После састанка и заједничког договора, Марисав Петровић и Милош Војновић отишли су заједно код немачког "Крајскоманданта" капетана Бишофсхаузена (von Bischofshausen). Код њега су се обавестили о разлозима блокаде и о сакупљању грађана. Речено им је, да је наређена одмазда због 10 погинулих и 26 рањених Немаца код с. Љуљака. Још им је казано, да ће одмазду да изврши немачка казнена експедиција, која је нарочито дошла у Крагујевац. Када су ово сазнали, Петровић и Војновић су најенергичније протестовали противу намерава не одмазде, наводећи да за погинуле и рањене Немце нису криви грађани Крагујевца и да није право да они страдају због тога што су ко-

мунисти мучки побили Немце. Међутим, "Крајскомандант" их је оборицу упутио команданту казнене експедиције. И њему су Марисав Петровић и Милош Војновић поновили исте речи. Командант немачке казнене експедиције био је, уствари, Командант места мајор Кениг (König), с обзиром да је он требао да руководи одмаздом. Када је саслушао добровољачке команданте, Кениг им је одговорио, да одмазда мора бити извршена, а ако грађани Крагујевца нису криви, онда нека предају Немцима стварне кривце. Добровољачке старешине су нанова нагласиле, да Крагујевчани заиста нису криви, да су за злочин криви комунисти и да њих треба Немци да гоне, а не мирне грађане. Међутим, мајор Кениг био је неумољив. Онда су Марисав Петровић и Милош Војновић преклињали и "Крајскоманданта" капетана Бишофсхаузена и мајора Кенига, да бар одложе извршење одмазде, како би се могли похватати они, који су одговорни за убиства, тј. комунисти. Ни то није помогло. Најзад је Марисав Петровић пао на колена пред Кенигом и завапио, да се смиљује над невиним становништвом Крагујевца. Сцена је била више него дирљива. Мајор Кениг једва је пустио толико што је рекао добровољачким командантима, да могу поднети списак оних људи за које својим животима могу гарантовати да нису комунисти и да активно не помажу комунистичку револуцију. Очајни због катастрофе, која се наднела над грађане Крагујевца, добровољачке старешине су се морале задовољити и са толиком "милошћу" мајора Кенига. Одмах су се дали на посао, да би у спискове унели штогод се више могло људи.

И Марисав Петровић и Милош Војновић и сви добровољци, колико их је било у Крагујевцу, а нарочито мештани, сами Крагујевчани, размислили су се по целој вароши и уносили у спискове све грађане без разлике, до чијих имена су могли доћи. Како су спискови били свршавани, тако су, наизменице, од Петровића и Војновића били ношени у немачку Команду. На основу ових спискова, само у првим сатима ове спасилачке акције, у предвечерје 20. октобра 1941. године, пуштено је на слободу преко хиљаду грађана. У само вече истог дана, пуштено је по новим списковима даљих шест стотина Крагујевчана, а што су, нехотично, признали и сами комунисти кроз уста свога хроничара, који пише:

*"Те вечери их је пуштено око 600. Доцније сам чула да их је пустио Марисав Петровић."*⁴⁷

Прављење спискова настављено је и кроз ноћ између 20. и 21. октобра 1941. године. И ујутру 21. октобра, а на основу спискова направљених преко ноћи, пуштено је у три групе преко даљих хиљаду грађана. У томе је почело стрељање првих група. Тада су добровољци

⁴⁷ Владимир Дедијер: "Дневник", Књига II, Прво издање, стр. 391.

видели, да спискови више не помажу, па су зато одважно почели упадати у редове одвођених на губилиште, те су Крагујевчане просто отимали од Немаца. На тај начин, спасли су добровољци још шест стотина грађана. Спашавани су сви без разлике, ко се год спасти могао. Међу спашенима било је највише омладине, нарочито ђака, а што сведоче и заједнички четничко-комунистички историчари, који дословно тврде:

"Мало доцније улази Марисав Петровић са својим Добровољцима. Са њима су и два Немца, подофицира. Држе у рукама велики табак хартије. Почиње прозивање. Како кога прозову, излази напоље. До нас у средини бараке провлачи се један дечак Добровољац. Нема ни седамнаест година, интелигентан и доброћудан, избеглица. Око нас старијих, група од преко сто и педесет ђака. Шапућемо:

- СПАСИ ОВУ ДЕЦУ, ОНИ СУ ЂАЦИ, ТВОЈИ ДРУГОВИ!

- СПАШЋУ ИХ, НЕ БРИНИТЕ!

*И ЗАИСТА, КАКО КОГА ПРОЗОВУ, ОВАЈ ДЕЧКО ЈЕ УВЕК ИЗБАЦИО ПО НЕКОЛИКО ЂАКА, ТАКО ДА ЈЕ СВЕ КОЈИ СУ БИЛИ ОКО НАС СПАСАО."*⁴⁸

Радећи овако, добровољци су задужили српски народ, а нарочито Крагујевчане.

У "ОБЗНАНИ", коју су Немци 21. октобра 1941. године издали у Крагујевцу, стоји да је стрељано 2.300 становника. А и сам пуковник Михаиловић, у својој депеши од 27. октобра 1941. године, упућеној Југословенској Влади у Лондону, наводи исту цифру. Међутим, у народу је веровање, да је стрељано око 7.000 Срба. Било тачно једно или друго, остаје за историју непобитна чињеница, да би број стрељаних у Крагујевцу био кудикамо већи, да Српски добровољци нису одиграли спасилачку улогу, која је напред описана.

После извршеног стрељања, Немци су задржали у затвору још пет стотина Крагујевчана као таоце. Добровољачке старешине, гарантујући својим животима, тражиле су, да се ови људи пусте на слободу као честити грађани. И сви су били пуштени. Крагујевчани су, природно, ценили овакав став и рад српских добровољаца, па су зато настојали, да им на разне начине одају признање. Млађи су добровољно долазили да ступе у добровољце ради борбе противу комуниста, старији су слали синове или млађу браћу у добровољачке редове, а највећи део је нудио и давао новчане прилоге. Све такве, добровољачке старешине су упућивале у Општину с напоменом, да своје прилоге даду за крагујевачку сиротињу.

⁴⁸ Радоје Л. Кнежевић: "Књига о Дражи", Свеска прва, Виндзор 1956, напис "Крагујевачка трагедија", одељак "Судбоносна прозивка" од Ј. Ш, стр. 149.

Док се ово збивало у Крагујевцу, дотле су у селу Книћу, више Крагујевца, четници и комунисти мирно сеирили. Тада је један од четничких команданта, капетан Павле - Паја Богићевић, пришао Раји Недељковићу, команданту Крагујевачког партизанског одреда, и предложио му да заједничким снагама нападну и ослободе Крагујевац, како би спречили немачку одмазду над невиним становништвом. На ово се комуниста Недељковић грохотом насмејао и четничком капетану Богићевићу дословно одговорио:

*"Време није за такав напад, а што се тиче људи, што их год Немци више побију, то ћемо ми имати мање да убијамо када ослободимо Крагујевац. Немци раде наш посао. Уосталом, зашто Крагујевчани нису дошли код нас у шуму..."*⁴⁹

Тако је говорио комунистички командант Раја Недељковић, а његов политички комесар још и црње. Наиме, када је крагујевачка трагедија била већ завршена, Владимир Дедијер, политички комесар Крагујевачког Партизанског одреда, послао је за "Борбу", орган Комунистичке Партије Југославије, која је излазила у "Ужичкој Републици", чланак с насловом "Крв за крв", у коме, поред осталог, пише и ово:

*"... Недићевци су ти који су заједно са Немцима жарили и палили по Крагујевцу. Њима помажу и издајници заједничке борбе за ослобођење Србије, људи кова Драже Михаиловића, који мучки ударају на партизане, напуштају фронтове и омогућавају Хитлеру и Недићу да тамане српски народ!"*⁵⁰

Очито је, да је комунистичка намера била, да одмах одговорност за стрељања у Крагујевцу баце на Дражу Михаиловића и ђенерала Милана Недића.⁵¹

Пуковник Михаиловић, пак, није схватио комунистичку намеру, а ђенерал Недић, чим је дознао за крагујевачку трагедију - а дознао је доцкан, јер су комунисти били прекинули телефонски саобраћај с Београдом - отишао је код Војног Заповедника Србије и тражио, да престану немачке одмазде, а да се он обавезује да уништи комунисте, који су свесно починили злочине над немачким војницима само да би изазвали што крвавију одмазду над српским народом. У истом смислу интервенисао је и Димитрије Љотић код др Турнера, Шефа Управног Штаба. Том приликом, и Војни Заповедник и др Турнер показали су Недићу и Љотићу фотографије масакрираних Немаца код села Љуља-

⁴⁹ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил 1949, стр. 60.

⁵⁰ Владимир Дедијер: "Дневник", Друго издање, Београд 1951, стр. 33-34.

⁵¹ Доцније су комуниста увидели, да они заједно с четницима сnose одговорност за крагујевачку трагедију, па су издали књигу у којој су за несрећу окривили Немце и Љотићевце. Ту верзију су усвојили и четници. А сама књига носи назив: "Зборник докумената и материјала о октобарском покољу 1941. године у Крагујевцу", Крагујевац, Издавачко предузеће "Светлост", 1953.

ка, наглашујући да ће они стати на пут том "српском вандализму". Међутим, и ђенерал Недић и Димитрије Љотић то су одлучно одбијали од српског народа, истичући - да су само комунисти способни да врше такве злочине и то највише баш из мржње према српском народу, против кога је, првенствено, и уперена њихова борба. Тада су и Недић и Љотић инсистирали код Немаца, да више не врше одмазде, а они се обавезују, да ће српске националне снаге у најкраћем времену уништити комунисте.

Док су овако радили ђенерал Милан Недић и Димитрије Љотић, дотле је пуковник Драгољуб Михаиловић изабрао други пут. Пристао је на поновни састанак са Титом и на продубљивање споразума са комунистима, и то - чак и после оног јавног напада комуниста на њега преко "Борбе"!

Други састанак пуковника Михаиловића са Титом

Овај састанак одржан је 26. октобра 1941. године у селу Брајићима, испод саме Равне Горе, где се тада налазио Штаб ђенералштабног пуковника Драгољуба Михаиловића.

Са комунистичке стране састанку су присуствовали: Тито, Генерални Секретар Компартије, Новак Животић - Црни (Сретен Жујовић), један од руководилаца комунистичке револуције у Србији, и Митар Бакић, члан "Главног Партизанског Штаба". Са четничке стране били су присутни: ђенералштабни пуковник Дража Михаиловић, адвокат Драгиша Васић и капетан Милорад Митић, опуномоћени четнички делегат у Титовом "Врховном Штабу". Као "присутни грађани" на састанку су још били потпуковник Драгослав Павловић и потпоручник Јакша Ђелевић.⁵²

Уколико је више овај састанак био потребан Титу и комунистима, утолико мање је требао пуковнику Михаиловићу, чије се људство на терену већ увелико сукобљавало са комунистима. Али, очито је да је главни и одлучујући удео у одржавању овога састанка имао енглески капетан Хадсон, који је Дражи Михаиловићу и његовим четницима донео од Енглеца пуну подморницу обећања, као и поруку - да четници и комунисти треба заједно да се боре и да међу њима не би требало да буде никакве разлике. Овим енглеским жељама, следовала је и Југословенска Влада у Лондону, која је, такође, послала сличне поруке. Тако, на пример, професор Радоје Кнежевић, историчар избегличке

⁵² Податке дао писцу лично капетан Милорад Митић на заједничком састанку, који су одржали 10. јуна 1957. године у кући г. Слободана Живадиновића: 1719 East 32 Street, Cleveland, Ohio, USA.

Југословенске Владе, пишући, после рата, о њеном раду у времену окупације и грађанског рата у Србији, истиче како је "политика југословенских Влада у својој основи била ЈЕДНОСТАВНА", па дословно наводи:

*"Пре свега, учинити да се два ривална покрета отпора СЛИЈУ У ЈЕДАН ПОД ВОЂСТВОМ ЂЕНЕРАЛА МИХАИЛОВИЋА; уколико би то било неизводљиво, настати да се обустави њихова међусобна борба и ПОСТИГНЕ ИЗВЕСНО САДЕЈСТВО ПРОТИВУ ЗАЈЕДНИЧКОГ НЕПРИЈАТЕЉА."*⁵³

Овакав став Југословенске егзилне Владе, који је резултирао из тоталног непознавања циљева међународног комунизма, а који се поклапао с тадашњим тренутним енглеским интересима, био је од неоцењиве користи комунистима на челу са Титом, док је ђенералштабном пуковнику Драгољубу Михаиловићу, његовим четницима и целом српском народу наносио ненадокнадиву штету.

Тито је одлично знао како се развијају ствари у савезничком табору (Москва га је тачно обавештавала, тачније него Лондон Михаиловића), па је зато и долазак Хадсона и поруке Југословенске избегличке Владе штедро користио за остварење својих комунистичких циљева. Зато је и дошао по други пут Дражи Михаиловићу на споразумевање.

На овом другом састанку у Брајићима, пуковник Михаиловић и Тито састали су се срдачније него први пут. У изливу срдачности, Тито је одмах понудио Михаиловићу положај Начелника Штаба "Врховног Штаба Партизанских Одред Југославије". Дража му се најлепше захвалио, нудећи му, да се партизани, најпре, потчине његовој, Михаиловићевој, команди, а да ће, после, лако поделити положаје. Разуме се, и Тито је на леп начин отклонио Дражину понуду, те су се онда сложили у томе, - да и надаље четници и комунисти наставе заједничку акцију у смислу постигнутог споразума у Струганику од 19. септембра 1941. године.

Тито и комунисти су се надали, да ће овим новим састанком и продубљењем споразума са Михаиловићем задржати четнике од даљих напада на партизанске јединице, а што им је било много важно у тим данима, када су српске националне снаге ђенерала Недића разбијале комунисте на свим странама, примичући се све ближе њиховој "Ужичкој Републици". Било је јасно, да је Тито желео да има осигурана леђа, па је зато и ишао по други пут код Драже на састанак и споразумевање. Да ли је, пак, пуковнику Михаиловићу било знано, шта је

⁵³ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Бојиште са три противника", Југословенски Американски Гласник, Сан Франциско, Год. 44, бр. 49, Фебруара 19, 1954, стр. 3.

све тиме Тито хтео да постигне, - тешко је рећи. Свакако да је пуковник Михаиловић био збуњен ситуацијом на терену и да је ту збуњеност мајсторски умео да искористи капетан Хадсон, који је улагао сву своју енглеску умешност, да још више продуби четничко-комунистичку сарадњу, не водећи при томе нимало рачуна о стварном расположењу српског народа.

Док се ђенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић са својим Штабом овако споразумевао са комунистима, дотле је сасвим другојачија ситуација била међу самим четницима, обичним борцима и њиховим нижим старешинама. Они су на појединим секторима, као на пример: Ужичка Пожега, Косјерић и др, долазили у све оштрији сукоб са комунистима. Баш онога дана, када је одржаван састанак између Тита и Михаиловића, командант Пожешког четничког одреда капетан Вучко Игњатовић, разоружао је цео комунистички Драгачевски батаљон, а у једној међусобној препирци његови четници су убили Милана Благојевића, команданта I Шумадиског партизанског одреда и једног од истакнутих комунистичких руководиоца у Србији. То је јасно сведочио, да четници, обични борци, као и сав народ, сасвим другојачије мисле и осећају, него што то мисли и осећа Дражин Штаб на Равној Гори.

Српски народ желео је, поштопото, одлучан обрачун са комунистима, који су својим поступцима били дозлогрдили и земљи и људима. Својој мржњи према комунистима, народ је давао отворено одушка пред четницима, тражећи од ових да већ једном дефинитивно раскрсте са комунистима. А, право говорећи, и самим четницима било је дојадило комунистичко вршљање, то су без икаквих наређења улазили у борбу противу партизана, разоружавали их, тукли, а неке и убијали. Разуме се, партизани су, такође, узвраћали све то четницима. Тако су комунисти у селу Каменици, код Прањана, напали на Таковски четнички одред, а ноћу између 1 и 2. новембра 1941. године комунисти су на најзверскији начин поклали четничке посаде у Каранима, Рибашевини и Чајетини. Озлојеђење код четника, достигло је врхунац. Штаб на Равној Гори, хтео не хтео, морао је хитно нешто предузети. Зато је потпуковник Драгослав Павловић, Начелник Штаба пуковника Михаиловића, 2. новембра 1941. године написао наређење четничким јединицама, да изврше концентрацију код Чачка и да разоружају комунисте. Ова заповест потпуковника Павловића значила је, уствари, отворен напад четника на комунисте. Зато четнички историчари тек по овоме наређењу одређују почетак Грађанског рата у Србији, који је, стварно, отпочео у свој својој страхоти још 17. септембра 1941. године, када су се сударили Српски добровољци и комунисти.

Пуковник Михаиловић званично у рату са комунистима

Своје наређење потпуковник Драгослав Павловић упутио је мајору Радославу Ђурићу, команданту опсаде Краљева. Заповест Михаиловићевог Начелника Штаба, гласила је у целини овако:

*"Команда Југословенске Војске у Отаџбини
Стр. Пов. Бр. Службено, 2.XI-1941
Положај*

*Команданту опсаде Краљева,
Бенералштабном мајору Рад. Ђурићу
Положај.*

Ноћас 2. новембра у 1 час по поноћи комунистичке снаге напале су наше посаде у Каранима, Рибашевини и Чајетини.

Један део посада је заробљен и зверски погубљен.

Стога наређујем следеће:

1. Одмах у току ноћи, под окриљем мрака, повући главнину наших снага са Краљева, остављајући најнужније делове прикривања одсуства трупа пред непријатељем.

2. Правац кретања Чачак. Распоред кретања извршити лично, заузети Чачак и обезбедити га са Ужичког правца. Партизанску команду места разоружати и послати је на Равну Гору.

3. Други део посаде скинути следеће ноћи и распоредити је тако, да разоружа партизанско командно особље и људство, уколико се не би драговољно ставило под команду Југословенске војске у Отаџбини.

4. Артиљерију упутити првим ешалоном у правцу Брђана.

*По заповести
Команданта Југословенске Војске у Отаџбини
Начелник Горског Штаба бр. 1
потпуковник Драг. Т. Павловић.⁵⁴*

Када је мајор Радослав Ђурић примио ово наређење 2. новембра 1941. године око два сата поподне, не само да га није извршио, већ га је лично предао Ратку Митровићу, политичком комесару Чачанског партизанског одреда, с којим га је заједно, на путу од Краљева ка Чачку, затекао курир с Равне Горе, који му је и донео заповест. Ђурић, као дисциплиновани члан Компартије, другојачије није могао ни по-

⁵⁴ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Прва герила у Европи", "Порука", Лондон, бр. 8, 1. новембар 1952, стр. 11.

ступити. А Митровић, пак, одмах је известио Тита и Врховни партизански Штаб о наређењу потпуковника Павловића. Чим је Тито сазнао текст заповести Михаиловићевог Начелника Штаба, одмах је издао хитно наређење партизанским јединицама, да затворе све правце према Чачку.

Штаб на Равној Гори, видећи да не стиже никакав одговор од мајора Ђурића у вези издатог наређења, предузео је потребне мере. Телефоном је, и то тек после три дана, на француском језику пренешено исто наређење најстаријем официру иза Ђурића у опсади Краљева, артиљериском капетану II класе Јовану Дероку, са усменим додатком, - да преузме команду и изврши заповест. И капетан Дероко ју је извршио. Али, доцкан. Комунисти су сасвим припремљени дочекали четнике и код Љубића 6. новембра 1941. године просто их искасапили. Ту су погинули и несретни капетан Дероко, и поручник Сима Узелац, и читав низ најбољих Дражиних официра, подофицира и војника.⁵⁵

После овога, настала је општа борба између четника и комуниста и на свим другим странама. Тукли су се са комунистима и капетан Вучко Игњатовић и капетан Милош Глишић и Божа Јаворски и Филип Ајдачић и редом сви остали Дражини команданти, па чак и капетан Драгослав Рачић, који је, раније, заједно с комунистима "освајао" Шабац. Тих првих дана месеца новембра изгледало је да ће се борба између четника и партизана развити до максимума и да међу њима више нема помирења. Међутим, у тим данима, који су били очајни по Тита и комунисте, - јер су их четници тукли "с бока", а национални одреди ђенерала Недића право са чела - Југословенска Влада у Лондону узима на себе улогу, да, преко Енглеза и Совјета, поново измири четнике и комунисте. У тим својим настојањима је и успела, а што је комунистима донело спасење, а покрету пуковника Михаиловића расуло.

⁵⁵ Четници су испевали песму: "Са Краљева силна ватра сева, да видимо ког' четника нема. Нема Симе, нема ни Дерока, обадва су погинула момка..." итд. Међутим, као што се из текста види, погинули су код Љубића, а не код Краљева. И то, Сима Узелац јуначки, на топовима, као Танаско Рајић, док је Јован Дероко био само лакше рањен, па је сишао у поток да се превије. Ту је на њега наишла једна партизанка и упитала га: "Шта радиш, друже капетане?". Дероко јој је одговорио: "Ето, другарице, превијам рану." На то је партизанка узвратила: "Чекај, капетане, да те ја превијем...", па је иза паса потегла пиштољ, те изрешетала несретног капетана.

Међу четницима постоји још једна верзија о отпочињању непријатељстава између њих и комуниста. По тој верзији, уочи Лучиндана, 30. октобра 1941. године, дошли су на Равну Гору капетани Вучко Игњатовић, Милош Глишић и Милорад Митић да траже наређење за напад на Ужице. Међутим, на Равној Гори су нашли једино Драгишу Васића, који их је саслушао, те издао усмено наређење за напад, примајући за то одговорност на себе пред пуковником Михаиловићем. Но, не постоје никакви писмени трагови који би дали веродостојност овој верзији, док у архиви бивше егзилне Југословенске Владе постоји акт потпуковника Павловића о нападу на комунисте.

Улога Југословенске Владе у Лондону у поновном измирењу четника и комуниста

Када је избио отворен сукоб између четника и партизана, пуковник Михаиловић је радио депешама одмах обавестио Југословенску Владу у Лондону о стварној ситуацији на терену. У својим депешама од 5, 7 и 11. новембра 1941. године, Дража Михаиловић извештавао је, да су комунисти напали четнике у Ивањици, Пожеги, Ариљу, Ужицу, Косјерићу, итд, и да је приморан да води борбу "противу Немаца, комуниста и других фракција".

Ове депеше, разуме се, деловале су на Владу у Лондону - као гром из ведре неба. Чланови Владе никако нису могли да схвате суштину ситуације у поробљеној Србији, где су непријатељ број 1 српског народа били комунисти, а не Немци. Народ је то јасно сагледао, па се зато листом и окренуо противу комуниста, сматрајући да ће лако изићи на крај с мањим злом (окупатором), када буде савладао веће и крвавије (комунисте). Но, Влада у Лондону то - или није могла да види ради непознавања циљева међународног комунизма, или није смела, да се не би замерица Енглезима, чији је тренутни интерес био савим другојачији од интереса српског народа. Зато је Југословенска Влада, потпомагана званичним енглеским факторима, предузела све потребне мере, да би опет четнике и комунисте натерала у исто коло.

А какве су биле те мере лондонске Југословенске Владе, најбоље се види из следећег:

"... Учињене су потребне интервенције код Совјета, и непосредно и преко британске Владе. Нашем Посланику у Москви јављено је да дејствује тамо 'да се хитно комунистима у нашој земљи даду упутства да сарађују са пуковником Михаиловићем и да му се потчине у заједничкој борби против завојевача'. Сличан корак учинио је ђенерал Симовић истог дана код совјетског Амбасадора у Лондону И. М. Мајског. Замољена је и британска Влада да преко свог представника у Москви 'пружи подршку овој нашој молби код руске Владе'..."⁵⁶

Овакав став и држање Југословенске Владе јасно сведоче, да њени чланови нису уопште познавали циљеве комунистичке борбе, па следствено овоме ни чињеницу, - да СССР није Русија, да у Москви не седи никаква "руска Влада" и да бољшевизам никада није имао, нити може имати, ишта заједничког са руским народом. Зато лондонска Влада никако није могла ни да схвати, да је борба комуниста у окупи-

⁵⁶ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Прва герила у Европи", "Порука", Лондон, бр. 8, 1. новембар 1952, стр. 12.

раној Србији била усмерена не противу окупатора, већ противу српског народа, кога су, својом крвавом револуцијом, желели, поштопото, да сломе, и физички и духовно, како би, после, што лакше освојили власт и спровели своју комунистичку диктатуру. На општу народну несрећу, Југословенска Влада у Лондону непрестано је помагала комунисте у остварењу ових њихових паклених циљева.

Разуме се, силне интервенције Британске и Југословенске Владе из Лондона нису остале без успеха. Бољшевичким вођама у црвеном Кремљу итекако је конвенирало у тим данима, да им Савезници падају на колена, те су, на првом месту ради интереса самог међународног комунизма, издали наређење Титу, - да се измири са пуковником Михаиловићем. То измирење било је сасвим противно интересима српског народа. Измирење је, у тим тренуцима, било од животне важности за комунисте. Зато је Тито једва дочекао, да је могао британском и лондонске Владе помоћу, да и по трећи пут превари Дражу Михаиловића.

Титово писмо Михаиловићу и четничко-партизанско измирење

17. новембра 1941. године Тито је, по нарочитом куриру, упутио писмо пуковнику Михаиловићу на Равну Гору. У овом писму, Тито је од Драже тражио: да се закључи примирје између четника и партизана, и да пуковник Михаиловић пошаље своје изасланике на заједнички састанак, на коме би се донели услови о примирју.

Дража Михаиловић прихватио је Титов предлог, те је сутрадан, 18. новембра 1941. године, дошло у Чачку до заједничког састанка између представника Тита и пуковника Михаиловића. С Титове стране састанку су присуствовали: Александар Ранковић - Марко, Организациони Секретар КПЈ, Иво - Лола Рибар, Секретар СКОЈ-а, и Петар Стамболић, члан Главног Штаба за Србију. Делегати с Дражине стране били су: мајор Радослав Ђурић, мајор Мирко Лалатовић и капетан Хадсон (енглески емисар - четнички делегат! Свакојаких чуда у то време било је у Србији!)

На овом четничко-комунистичком састанку одлучено је да заједнички формирају: Истражну комисију, која ће испитати све међусобне сукобе, Мешовити Суд, који ће судити свим кривцима, и Главну комисију за војна и политичка питања, која ће договорно радити по свим проблемима војно-политичког значаја. Том приликом, делегати су се договорили да следећи заједнички састанак одрже 27. новембра 1941. године у селу Прањанима, на коме би потписали дефинитивне услове споразума.

Одмах после одржаног састанка, док су још били на окупу и комунистички и четнички делегати, капетан Хадсон читао је пред свима радиограме добијене из Лондона, по којима:

*"Енглеска Влада шаље поздраве југословенским вођама због постигнутог споразума."*⁵⁷

По горњем, јасно се види коме је највише било потребно споразумевање између четника и комуниста.

У међувремену, националне снаге ђенерала Милана Недића, које су истрајно и јуначки гониле комунисте, допрле су до главних комунистичких снага, тј. пред "Ужичку Републику". То је натерало Тита, да пошаље своје делегате да се састану са четницима пре предвиђеног рока. Зато је 20. новембра 1941. године одржан хитан састанак између Титових и Михаиловићевих делегата, те закључили споразум, који је предвиђао: да 21. новембра 1941. године, тачно у подне, престану међусобна непријатељства, да и једни и други пусте заробљенике, да сваки остане на својим положајима и да заједнички продуже борбу.

После постигнутог горњег споразума, ђенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић послао је 22. новембра 1941. године радио депешу лондонској Влади у којој је јављао и ово:

*"Учинио сам са своје стране све и успео да прекинем братоубилачку борбу, коју су изазвали и наметнули Комунисти. У досадашњим борбама противу Комуниста и Немаца моји одреди потрошили су скоро сву муницију. Улажем највише напоре да удружим и повежем све народне снаге и извршим реорганизацију за одлучну борбу противу Немаца."*⁵⁸

Међутим, стварност је била сасвим другојачија. Наиме, те "све народне снаге", у које су, свакако, спадали и четници ђенералштабног пуковника Михаиловића, листом су пришле ђенералу Милану Недићу и његовим националним одредима, када су ови дошли пред сама врата "Ужичке Републике", коју су заједничким снагама разбили у парам парчад, а комунисте на челу са Титом натерали у панично бекство.

"Ужичка Република" и њен пад

Када су Немци 19. септембра 1941. године напустили Ужице, комунисти су их пустили да се сасвим мирно евакуишу. Уопште их нису нападали. Када је и последњи Немац био отишао, комунисти су тек

⁵⁷ Владимир Дедијер: "Дневник", Београд 1951, стр. 45.

⁵⁸ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Прва герила у Европи", "Порука", Лондон, Бр. 8, 1. новембар 1952, стр. 13.

21. септембра 1941. године ушли у Ужице, које је од тога дана понело крст мученичког српског града.

Чим су комунисти ушли у Ужице, одмах су прогласили "Ужичку Републику". За Председника ове прве "српске" комунистичке Републике, Централни Комитет Комунистичке Партије Југославије поставио је др Душана Недељковића, професора скопског Универзитета. Међутим, једна од главних личности у овој "Републици" био је др Леви, познати београдски лекар.

У Ужицу је био и "Врховни Штаб" на челу са Титом, који је био изнад свих и неприкосновен у сваком погледу. Седиште Титовог Штаба било је у Окружном суду, где је истовремено била и канцеларија капетана Милорада Митића, опуномоћеног делегата пуковника Михаиловића код Тита. Такође се у Ужицу налазила и Четничка команда места на челу са пуковником Сретенем Страњковићем.

Тек овде, у Ужицу, комунисти су потпуно скинули маску са свога лица. У својој "Републици" били су апсолутни господари, не дозвољавајући чак ни званичним четничким представницима мешање у њихове унутрашње ствари. А то ради тога, што је Ужице било постало састајалиште међународног комунизма, који је ту, у том мученичком српском граду, био сакупио из сваке европске нације своје комунистичке представнике. Каквих све комуниста ту није било! Чак је ту био и Димитров, Генерални Секретар Комунистичке Интернационале. Онај исти Димитров, коме је Краљевска Влада СХС била великодушно указала гостопримство 1923. године, а после неуспелог комунистичког устанка у Бугарској исте године. Београдски политичари дали су му азил, иако је још у то време "Георги Димитров руководио Балканском комунистичком федерацијом, која је координирала општу балканску делатност и узајамну помоћ комунистичких партија Балкана, и у чијем својству секретара ове федерације Димитров указује нарочито велику помоћ Компартији Југославије"⁵⁹ Био је то главом баш онај Димитров, који је на VII Конгресу Комунистичке Интернационале рекао:

*"Без уништења српске буржоазије, као господара Југославије, нема никаквог изгледа за нашу успешну борбу."*⁶⁰

И сада је Димитров дошао на српско тле, да на самом лицу места изврши бољшевичку пресуду над Србима. Димитров је 17. октобра 1941. године одржао у Ужицу конференцију са Централним Комитетом Комунистичке Партије Југославије. Резултат те конференције био је: смрт четири стотине Срба у Ужицу, који су масовно стрелјани и

⁵⁹ Стела Д. Благоева: "Георги Димитров", Софија 1944, стр. 45.

⁶⁰ Георги Димитров: "Фашизам и радничка класа" - реферат одржан августа месеца 1935. године у Москви на VII Конгресу Коминтерне.

покопани у заједничке гробнице. То су били: представници српске власти, чиновници разних државних установа, свештеници, професори, учитељи, адвокати, лекари, трговци, занатлије - сви они, који с комунизмом нису имали ништа заједничког. То је била та, по Димитрову, - "српска буржоазија", која је беспштедно уништавана у Ужицу и у првој "Републици" на српској груди.

Затим, у Ужицу су комунисти организовали - да би привукли децу испод родитељске власти и придобили је за себе - "Народни дом", где је заједно становала мушка и женска омладина. Ту јој се говорило о слободној љубави, која је слободно испољавана у томе "дому". Комунистички пропагандисти говорили су деци противу њихових родитеља, тврдећи им "да нису родитељи, доводећи их на свет, мислили на њих, на децу, већ само на себе и своје задовољство; говорило им се да никакву послушност не дугују они родитељима, јер су раздвојени као прошлост и будућност, као смрт и живот".⁶¹

У Ужицу су у то време биле забрањене све верске и јавне манифестације: помени, пратње, славе, преславе, итд. Ту су се славили само бољшевички празници, од којих је најпомпезније прослављена бољшевичка револуција. Ова прослава обављена је на дан 7. новембра 1941. године. Ту су биле параде, ревије трупа, ватромети, говори и у центру пажње - Тито, Генерални Секретар Комунистичке Партије Југославије, који је у "Републици" био неприкосновен.

Ужице је било претворено у прави комунистички арсенал. Све машине из фабрике оружја Пошингер, комунисти су били пренели у простране трезоре Народне банке, где су израђивали своје нарочите пушке зване "Партизанка", муницију, бомбе, мине и др. Ту су радили многи мобилисани радници, који су раније били запослени у фабрици Пошингер; затим, многи радници из вишеградског и ваљевског "Вистада", који су се налазили у разним партизанским одредима, те из њих били повучени на рад у трезоре Банке. Ту је било запослено на хиљаде радника, који су радили по шихтама, смењујући се, само да би комунисти имали што више оружја и муниције, јер су предосећали да им долази тежак обрачун са српским националним снагама. Али, пре него што је дошло до те борбе прса у прса, националисти у Ужицу, које комунисти нису могли све да побију, а којих је било и међу самим радницима у трезорима Банке, изазвали су експлозију у комунистичком арсеналу оружја, која је коштала живота многе комунисте. О тој експлозији, београдски вечерњи лист "ОБНОВА" писао је следеће:

"Злочини комунистичких чинилаца нашли су прву казну још пре ослобођења Ужица. 21. овог месеца (новембра - примедба пи-

⁶¹ Димитрије В. Љотић: "Дража Михаиловић и комунисти (II)", "Наша Борба", Год. I, бр. 13, 30. новембра 1941. године, стр. 2.

сца) избила је једна добро припремљена експлозија у трезорима Народне банке у Ужицу. Комунисти су били пренели у ове трезоре машине из фабрике оружја Пошингер, која је стално била у Ужицу. Комунисти су хтели ту у трезорима да израђују пушке и муницију и зато су купили раднике специјалисте са свих страна. У исто време у трезоре су склонили и сву своју муницију и експлозиве. 21 ов. м. када су трезори били пуни комунистичких функционера и радника, десила се страховита експлозија, која је трезор разорила и све који су се ту налазили побила је. Ископано је близу 650 лешева, али број овде погинулих комуниста је преко хиљаду, а по неким обавештењима можда се ближи и цифри од две хиљаде, јер многе подземне галерије нису могле бити откопане и у њима су се експлозије непрестано понављале."⁶²

Комунисти никада нису могли опростити националистима овај јуначки подвиг. Чак и десет година после овога догађаја, који јасно сведочи да су се Ужичани свесно и истрајно борили противу Тита и његових комуниста, партизански писци се са стравом сећају ове страшне експлозије, те пишу:

*"У самом Ужицу издајници су извршили диверзију у фабрици оружја. Читав дан се град тресао од експлозија у подземним радионицама и складиштима, пуцале су куће, а под земљом су гинули затрпани другови."*⁶³

Све ово што се збивало у Ужицу нису могли да виде ђенерал-штабни пуковник Драгољуб Михаиловић и његов политички саветник Драгиша Васић, али је зато све то видео и на својој кожи осетио народ Ужица, Чачка, Пожеге, Ивањице, Ариља, Чајетине и Косјерића. Зато, када су се "Ужичкој Републици" приближили Српски добровољачки одреди под командом пуковника Косте Мушицког, Четнички одреди Војводе Косте Пећанца под командом својих народних војвода, Подофицерско-жандармериски одреди под командом потпуковника Веље Јовановића, мајора Милана Калабића и мајора Савовића, - листом су им се придружили и Четнички одреди пуковника Михаиловића, које су предводили: потпуковник Манојло Кораћ, капетани Вучко Игњатовић и Милош Глишић, поручник Раковић и други.

Под снажним налетом српских националних бораца, а уз пуну потпору самог народа, "Ужичка Република" разбијена је у парам парчад, а само Ужице, после преживљених тешких дана ропства и терора, доживело је своје ослобођење у суботу 29. новембра 1941. године.

Разбијени комунисти на челу са Титом, бежали су главом безобзирце из Србије. И то своје вртоглаво бежање из Недићеве Србије

⁶² Вечерњи лист "ОБНОВА", Београд, 1. децембар 1941. године.

⁶³ Јован Поповић: "Истините легенде", Београд, 1951, стр. 94.

1941. године, комунисти су назвали својом "Првом офанзивом". А такве су биле и осталих шест комунистичких "офанзива", које су се састојале у томе, што је Тито једнако, у паничном страху, окретао леђа својим противницима.

Са својим "Врховним Штабом" и остацима десеткованих партизанских одреда, у стопу гоњен од националних снага, Тито је прешао реку Увац 1. децембра 1941. године, те тако тешко поражен напустио Србију, у коју са својим сопственим комунистичким снагама никако није могао више ући, све док болшевичка армија није умарширала у Србију у јесен 1944. године. Тек тада се Тито, донешен из Москве совјетским авионом, обрео у Београду.

У ове децембарске дане, када је Тито са преживелим партизанима побегао из Србије, пада састанак ђенералштабног пуковника Драгољуба Михаиловића са Немцима.

Састанак пуковника Михаиловића са Немцима

Постоји пет верзија у вези овога састанка.⁶⁴ Прва је самог Драже Михаиловића, изречена приликом његовог суђења у Београду 1946. године. Друга је пуковника Бранислава Ј. Пантића, организатора састанка у име четника. Трећа је др Јозефа Матла, официра Немачке Врховне Команде на служби у Војном Заповедништву Србије као Шеф одељења за састављање војно-политичких реферата о централном Балкану, - организатора састанка у име Немаца. Четврта је подофицира А. Шварца, који је ишао у сретање пуковнику Михаиловићу и пратио га на састанак и назад. Пета је енглеског капетана Хадсона. Доносимо све те верзије. Прва је узета са суђења Дражи Михаиловићу, друга, трећа и четврта дате су од поменутих лица лично писцу у виду изјава, пета је узета из поверљиве британске архиве.

На суђењу у Београду, које је трајало од 10. јуна до 15. јула 1946. године, водио се, по питању Дражиног састанка са Немцима у селу Дивци, следећи дијалог између председавајућег Михаила Ђорђевића и Драгољуба Михаиловића:

"Председник: Јесте ли се ви у то време у новембру месецу, где и када састали са Немцима?

⁶⁴ Др Стојан Прибићевић у својој књизи: "Ријеч Србима", Загреб, 1952, стр. 17, само региструје, не упуштајући се ниукакво коментарисање, да се - "Главни командант четничких снага, министар војске и морнарице у краљевској влади Југославије, генерал Дража Михаиловић поново састао с Нијемцима у селу Дивцима, 10 км од Ваљева, у ноћи између 13 и 14. новембра 1941. године, и то са начелником штаба њемачке команде за Србију, капетаном др Матлом и са још неколико виших хитлеровских официра."

Оптужени: Јесам. У другој половини новембра после примирја које је закључено између мене и партизана. Тада сам пристао јер су казнене експедиције почеле да руше и пале. Пре тога свет је већ био страховито заплашен. Ја нисам ни мислио на то, али дошао је Бранислав Панتيћ, који је био одређен стварно за Хомоље. Он је био више у Београду него у Хомољу и вршио је обавештајну службу. С њим су дошли Ненад Митровић и Матл, професор универзитета. Кад су они дошли на Равну Гору, у присуству Васића, Остојића, можда, Бранислава Пантића, Ненада Митровића, навалили су на мене, пошто је страх у народу због паљења и одвођења света, да се жртвујем и да наредим да се спречи, да не дозволимо даље уништавање народа, који није крив и који стварно страда због нас. На крају ја сам пристао. После тога кратко време имао сам састанак.

Председник: Где се одржао тај састанак?

Оптужени: У селу Дивци.

Председник: Где сте се конкретно састали у Дивцима?

Оптужени: У једној кафани.

Председник: Како сте дошли до кафане?

Оптужени: Дошао сам од Струганика. Пошао сам после подне, можда око 4 сата. Тек је почео да пада први мрак кад смо се приближили мосту. Људство сам задржао на једно три километра од моста. Ту су били Бранислав Пантић, Ненад Митровић и тај Матл, посредник. Прешао сам преко моста који смо ми срушили. Тамо сам видео немачке војнике и ауто. Сео сам у ауто и отишао у кафану. Са мном је ишао и Александар Мишић.

Председник: Је ли било каквог обезбеђења?

Оптужени: Јесте. Ја сам мислио да су то биле трупе које су биле спремне за напад на мене.

Председник: Је ли била само пешадија?

Оптужени: Били су и тенкови. Они су се морали обезбедити.⁶⁵

То је, што је Дража Михаиловић рекао на суђењу у вези свога састанка са Немцима. Међутим, његов сарадник из тих дана пуковник Бранислав Ј. Пантић, коме је пуковник Михаиловић као претпостављени поверио организовање састанка са Немцима, сећа се тачно свих детаља, те је писцу послао изјаву, која гласи:

Састанак и разговор са Немцима у селу Дивци - 3. децембра 1941.

I Општи поглед

Још од 1941, па све до данас, од стране извесних српских кругова, а и појединаца, строго и оштро је критикована одлука пуковника Ми-

⁶⁵ "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд, 1946, стр. 125.

хаиловића, да се састане и преговара са Немцима. Све те оцене овог догађаја не узимају у процену стварну ситуацију под којом је овај састанак одржан. Губи се из вида, да се историски догађаји не дешавају самобитно и својеволјно. А то је фатална грешка. Уистину, просечни људи нису у стању да друкчије схвате садржину и ток историских збивања, ВЕЋ САМО У ОГРАНИЧЕНОМ ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ.⁶⁶ Још у Старом веку изречена је и написана мисао: 'ИСТОРИСКА ЗБИВАЊА ПРОИЗВОД СУ, ИЛИ ВОЉЕ БОГОВА, ИЛИ ВОЉЕ ПОЈЕДИНИХ ВЕЛИКИХ ЉУДИ'. Ова мисао није тачна. Данас се при студији историских збивања мора ићи другим путевима и методама. Пре него што се, макакав историски догађај, стави под критику, неопходно је потребно добро познавати ток историских чињеница у вези са бесконачним бројем разних воља и жеља. Ако се овако испита сваки историски догађај долази се до закључка: ДА СУ ИСТОРИСКА ЗБИВАЊА ПРОИЗВОД КОЛЕКТИВНЕ ВОЉЕ ОДГОВАРАЈУЋИХ НАРОДНИХ МАСА. Фатална је грешка узимати суму безбројних воља, жеља и намера и посматрати их као вољу појединих личности.

Према предњем, за нас учеснике догађаја из 1941, савршено је јасно, да састанак Дража - Немци није био производ њихове сопствене воље и намере, већ производ сложених политичких прилика и околности И ЈАСНО МАНИФЕСТОВАНЕ ВОЉЕ НАРОДНИХ МАСА, ДА СЕ ТАЈ САСТАНАК УИСТИНУ И ОДРЖИ. Слободном вољом пуковник Михаиловић никад не би пристао, да разговара са Немцима.

Овај мали увод потребан је, са једне стране, да се добије јаснија слика како треба процењивати историске догађаје, а са друге, да се уочи са каквим се несавладивим тешкоћама борио пуковник Михаиловић. Оне су у мањој мери проистицале из опште војно-политичке ситуације, а у много већој од безбројних воља и вољица, како појединих виших и нижих старешина, тако и оних које су проистицале из народних маса. А те су се тешкоће само множиле из дана у дан, из месеца у месец. Стога ништа лакше, али ни опасније није, но злонамерно критиковати носиоце појединих историских догађаја. Нарочито ако су они мртви.

II Генеа састанка

Познате су идеолошко-политичке смернице борбеног покрета српског народа под вођством пуковника Михаиловића. Оне су постављене почетком маја 1941, када се комунистичка акција још није појавила, ни осетила на земљишту. Са ране јесени 1941, комунистичка опасност тачно је и јасно уочена и процењена. ОД ТОГА МОМЕНТА БОРБА ПРОТИВ КОМУНИЗМА ЗАУЗИМА ГЛАВНО И СРЕДИШНО МЕСТО У СВИ-

⁶⁶ Сва подвлачења у тексту су пуковника Бранислава Ј. Пантића.

МА ПОТХВАТИМА ПУКОВНИКА МИХАИЛОВИЋА И СРПСКОГ НАРОДА. ТАКВА ОСТАЈЕ ДО КРАЈА. Разуме се, да су се према развоју догађаја, мењали тактички поступци и, по потреби, примењивао политички опортунизам.

Како се и чиме изразила комунистичка опасност на земљишту и зашто је морало да дође до састанка Дража - Немци? На то питање одговор је следећи:

У духу већ донетих основних одлука, наш вид акције, против окупатора, требао је да буде УСТАНИЧКИ. Такав је морао остати до краја, тј. док војно-политичка ситуација на 'САВЕЗНИЧКИМ' ратиштима, не дозволи прелаз у отворену борбу. У то време, једини 'САВЕЗНИЧКИ' - руски фронт, био је удаљен преко 1000 км од наше области дејства и у пуном повлачењу. Под тим условима отпочети отворену борбену акцију значило је, повести српски народ у чељусти смрти и истребљења.

Међутим, комунистичко вођство, са Титом на челу, било је за непосредну борбену акцију, без обзира на жртве које су падале као одмазда комунистичког наопаког рада. Народне масе, на својој кожи, осећале су резултате овог разорног рада. На свим странама видели су се: крв, пожар и пустош. Непријатељ је већ жњео богату, а крваву жетву смрти и пожара коју су безумно и злочиначки посејали комунисти.

Истовремено, са свих страна, како од највиђенијих, тако и од најпростијих људи из народа падали су непрекидни захтеви: ДА СЕ ПРЕКИНЕ БОРБЕНА АКЦИЈА ПРОТИВУ ОКУПАТОРА, А ТИМЕ И ОБУСТАВИ БЕСМИСЛЕНО ПРОЛИВАЊЕ КРВИ. ДАКЛЕ, ТРЕБАЛО ЈЕ, ПО СВАКУ ЦЕНУ, СПРЕЧИТИ БЕЗУМНУ АКЦИЈУ КОМУНИСТА.

* * *

Концем октобра и почетком новембра 1941, у пуном јеку дејствовала је непријатељска 'КАЗНЕНА ЕКСПЕДИЦИЈА' коју је, на земљишту Западне Србије, беспштедно изводила 25 немачка дивизија - хитно доведена из Француске. Пуковник Михаиловић предузима све мере, да ово спречи, или бар ублажи рђаве последице злочиначког комунистичког рада. Због држања комуниста другог начина није било, него да се њихова разорна акција силом онемогући, јер преговори вођени са њима, нису довели до обуставе њихове борбене акције. Али, чиме?! Средствима за отворену борбу нисмо располагали. Нарочито се осећала очајна оскудица у муницији. Велики број бораца није располагао ни једним метком. Пријатељи далеко. Наслон и помоћ морали су се тражити. Али на кога и од кога? Једини избор је био Немци - Недић. Немци су већ пристали да дођу на разговоре. Недић је одбио, али је био спреман на посредне преговоре.

У оваквој ситуацији 24. новембра 1941, на Слави мајора Мишића (Св. Мрата), у Мишићевој вили у с. Струганику, донета је одлука по овом питању. У доношењу одлуке учествовали су пуковници Драгољуб Михаиловић, Бранислав Пантић и Драгиша Васић; потпуковник Драгослав Павловић; мајор Александар Мишић и капетан Ненад Митровић.

О потреби преговора није било речи. Ситуација је свима била јасна. Она их је неодступно захтевала. Спорно је питање било: са киме треба преговарати, да ли са Немцима, или са Недићем? После дуже дискусије већина се сложила да треба преговарати са Недићем. Овоме се одсудно успротивио Дража и мајор Мишић. Његов закључак по овом питању био је изражен речима:

- КАД ЈЕ СИТУАЦИЈА ТАКВА ДА МОРАМ ДА ПРЕГОВАРАМ, ОНДА ЋУ ДА ПРЕГОВАРАМ СА НЕПРИЈАТЕЉЕМ. НА ТО МЕ ОВЛАШЋУЈЕ И МЕЂУНАРОДНО РАТНО ПРАВО. УОСТАЛОМ, ШТА МИ МОЖЕМО ДА ДОБИЈЕМО ОД НЕДИЋА? СВЕ ШТО НАМА ТРЕБА, ОРУЖЈЕ И МУНИЦИЈА, НЕДИЋ МОРА ТРАЖИТИ ОД НЕМАЦА, ЈЕР ОВДЕ НИСУ У ПИТАЊУ МАЛЕ И СИТНЕ КОЛИЧИНЕ. ЗАШТО ИЋИ ПОСРЕДНО, КАД МОЖЕМО НЕПОСРЕДНО?

Његово одсудно држање, по овом питању, однело је превагу.

Исто тако било је спорно питање, да ли да се о преговорима обавести Недић? После краће дискусије, а пошто сам ја изложио, да капетан г. др Матл налази, да Недића треба обавестити, донета је одлука да се тако и учини.

Тако је донета одлука да се преговара са Немцима.

* * *

Техничко извођење и спровођење састанка са Немцима поверено је мени, с тим, да се од Заповедника Србије тражи лична писмена гаранција за личну безбедност пуковника Михаиловића и његове пратње. Одмах сам стилизовао ту гаранцију која је гласила: 'Заповедник Србије, својом часном, војничком речју гарантује пуковнику Драгољубу М. Михаиловићу, као и његовој пратњи, личну безбедност и сигурност, како на самим преговорима, тако исто и док пуковник Михаиловић, са својом пратњом, не изађе из дохвата немачких оружаних снага: Прочитао сам је Дражи и он се сложио са њом.

Затим се приступило редиговању услова и захтева које треба поставити Немцима. После дуже дискусије сложили смо се да Немцима треба поднети ове захтеве:

1. Моја акција има се посматрати искључиво као борба противу комунизма. А како је та борба у непосредном интересу и Немаца, потребно је, да се мојим оружаним одредима остави слобода акције и да се они, свим средствима, помогну.

2. Спремни смо да кооперишемо у свакој борби, противу комуниста коју би изводиле немачке оружане снаге.

3. Како су за борбу противу комуниста потребна средства то, да ми се из немачког ратног плена, за први моменат, стави на расположење:

- 20.000 пушака;
- 200 митраљеза;
- 2.000 пушкомитраљеза;
- 100 лаких бацача;
- 100.000 ручних бомби;
- муниција: 500 метака на пушку; по 2.000 метака на митраљез и пушкомитраљез и по 100 бомби на сваки бацач.

Целокупно наоружање, по врстама, да буде истог модела и калибра.

- 20.000 југословенских војничких униформи;
- 20.000 пари војничких ципела.

4. Да се немачки гарнизони повуку из свих насељених места у Србији остављајући само неопходно потребне снаге у Београду и Нишу.

5. Стога да се укине контрибуција и свака реквизиција. Преостале немачке оружане снаге да се издржавају сопственим средствима.

6. Целокупно обезбеђење свих комуникација и објеката поверити мојим одредима. Ја гарантујем њихову сигурност и безбедност.

7. Да се обустави свако даље гољење припадника 'Д. М.'

8. Да се из затвора и концентрационих логора одмах пусте на слободу сви припадници 'Д. М.', а ја се обавезујем, да ћу пустити на слободу све заробљене немачке војнике.

9. Пројектованом састанку треба да присуствују: пуковници Драгољуб Михаиловић и Бранислав Пантић, мајор Александар Мишић и капетан Ненад Митровић.

10. Састанак да се одржи 3. децембра 1941. увече, у кафани с. Дивци.

Потом су услови откуцани на машини, потписани од стране пуковника Михаиловића, а два примерка предата мени: један за Немце, један за Недића.

Из предњих излагања јасно се види, да је главни и једини циљ састанка и разговора са Немцима био: ДА НАМ ОМОГУЋЕ ОДСУДНУ БОРБУ СА КОМУНИСТИМА, ДАКЛЕ ЊИХОВО УНИШТЕЊЕ, А ТИМЕ И ОБУСТАВУ КРВАВИХ НЕМАЧКИХ ОДМАЗДА. ДАКЛЕ ОНО ШТО ЈЕ ЗАХТЕВАО ЦЕО НАРОД.

III Припреме за састанак

Сутрадан, 25. новембра 1941, са капетаном Митровићем отпутовао сам за Београд. Одмах смо се састали са немачким капетаном г. др Матлом⁶⁷, и изложили му ситуацију. Предао сам му наше писмено изложене захтеве, као и концепт гаранције коју је требао да потпише Заповедник Србије. Док је капетан г. др Матл читао наше услове, пажљиво сам га посматрао. На његовом лицу нисам могао да приметим никакву промену - само је рекао:

- Добро. Ја ћу ово предати на надлежно место. Ви кроз два дана дођите код мене, па ћу вам дати одговор.

26. новембра отишао сам код Недића и обавестио га о пројектованом састанку. Предао сам му примерак наших услова. Док их је читао, мршти се и чешће вртео главом. На крају ми је рекао:

- Није добро ово што радите. Али ви иначе СВЕ РАДИТЕ НА СВОЈУ РУКУ. ШТА ЈА ТУ МОГУ?! АЛИ УПАМТИ, БРАНИСЛАВЕ, ОД ТОГА НЕЋЕ БИТИ НИШТА.

У одређено време, 27. новембра, у 4 часа по подне, са капетаном Митровићем отишао сам код капетана г. др Матла. Он нам је рекао:

- Заповедника Србије упознао сам са целокупном ситуацијом. Он се сложио да се састанак одржи, увече, 3. децембра 1941, у механи с. Дивци. Молим вас обавестите о овоме пуковника Михаиловића, а нарочито му скрените пажњу, да не прави какве будалаштине.

Онда нисам разумео шта је то требало да значи.

Истовремено предао ми је гаранцију за пуковника Михаиловића потписану од Заповедника Србије. Прочитао сам је. Она је дословно гласила онако како сам је стилизовао. Само је избачена реч 'часном', те је та реченица: '... својом часном и војничком речју ...', гласила: '... својом војничком речју ...'.

На растанку капетан г. др Матл саопштио ми је: да ће 3. децембра, у 1 час по подне, доћи ауто пред моју кућу, који ће нас одвести на жељезничку станицу.

Опростили смо се од г. др Матла и отишли.

⁶⁷ "У оно доба капетан г. др Матл, који је, за време мира, био професор славистике на Универзитету у Грацу, био је на служби у Заповедништву Србије. У оно доба, био је то човек четрдесетих година, средњег раста, добро развијен, са густим пуним брковима. Једна му је рука била саката. Не сећам се, да ли лева, или десна. Мислим, да је то последица I светског рата. Говорио је коректно нашим језиком. Кадгод смо се срели на земљишту око врата је носио митраљету. Мислим да је имао разумевања за нашу борбу и да је био добронамеран. У то време становао је у једној вили у Румунској улици - на Дедињу.

Далеко би ме одвело да изложим необичан и интересантан начин на који смо се, ја и капетан Митровић, једног дана, у возу Лајковац-Београд, упознали са г. др Матлом. То је било почетком октобра 1941. Од тога доба веза се развила и учврстила. Он је идеју једног оваквог састанка још раније прихватио и одобрио. Само се чекала згодна прилика. Требало је да догађаји сазру и приморају Дражу на један овакав потхват."

Сутрадан, 28. новембра, капетан Митровић отпутовао је на Равну Гору, да о свему обавести пуковника Михаиловића. Наредио сам му, да Дражи саопшти: ДА 3. ДЕЦЕМБРА - НАЈДАЉЕ ДО ШЕСТ ЧАСОВА ПО ПОДНЕ, БУДЕ НА МОСТУ ПРЕКО КОЛУБАРЕ, КОЛИ СПАЈА МИОНИЦУ СА С. ДИВЦИ. Капетан Митровић, са Равне Горе, вратио се 2. децембра и обавестио ме, да је пренео сва обавештења, предао гаранцију и да је све у реду.

IV Полазак из Београда и долазак у с. Дивце

3. децембра 1941, тачно у 1 час по подне, стао је пред моју кућу немачки ауто. Сели смо у кола и очас смо били на станици. На прузи уског колосека стајао је 'ОКЛОПНИ ВОЗ'⁶⁸. Уобичајеној композицији био је придодат, одмах до локомотиве, спреда и позади, по један путнички вагон I класе. Кад смо стигли, 'ОКЛОПНИ ВОЗ' је био потпуно поседнут и спреман за полазак. Сачекао нас је капетан г. др Матл и одмах одвео у вагон да нас представи пуковнику Когхарту (Koghart) - Начелнику Обавештајног одељења у Заповедништву Србије⁶⁹. Он је био одређен да се састане са Дражом. Пролазећи кроз вагон приметио сам, да је у њему било доста официра и разних сондерфирера.

Пуковник Когхарт, висок, мршав, старији господин, са цвикерима на очима, примио нас је љубазно и рекао:

- Ви сте сад наши гости, а о вама ће се старати капетан г. др Матл.

Потом смо прешли у други путнички вагон, позади локомотиве и овде сам, у купеима, запазио доста официра. Нас тројица сместили смо се у један празан купе. У том је воз кренуо.

У току путовања, са капетаном г. др Матлом, водили смо разговор о предстојећем састанку. Ја и капетан Митровић излагали смо наша схватања и уверења. Нарочито смо подвлачили општу опасност од комунизма. Капетан г. др Матл углавном је ћутао, одобравајући, наша излагања - климањем главе. У једном тренутку рекао нам је следеће:

- Знате шта, да је моја Отаџбина у положају ваше и да сам ја у вашем положају, радио бих исто што и ви.

За мене је ово било довољно да добијем утисак у исправност и добронамерност г. др Матла.

⁶⁸ "У оно време немачки 'ОКЛОПНИ ВОЗОВИ', у Србији, били су састављени овако: локомотива у средини; спреда и позади локомотиве по два вагона категорије Г или К. Канате ових вагона биле су обложене дебелим балванима и џакчићима са песком. На сваком углу вагона, унакрст, постављен је по један митраљез, или пушкомитраљез. Међупростор је био поседнут са по десет стрелаца. На челу и зачељу воза по једна оклопна кола постављена на вагонима исте категорије, добро учвршћена балванима и џаковима песка."

⁶⁹ Пуковник Когхарт није био Начелник Обавештајног одељења, већ Помоћник Начелника Штаба Војног Заповедништва Србије.

Око 4 часа, по подне, стигли смо на жељезничку станицу Дивци. На улазу у село, на сред друма, пруга је ишла упоредо са друмом, угледао сам једна немачка оклопна кола, у борном положају - окренута северу. Улазећи у село, приметио сам на свакој солиднијој кући, кафани, школи, жељ. станици и на сваком високом дрвету, немачка аутоматска оруђа са осматрачима.

Изашли смо из воза. Људство 'ОКЛОПНОГ ВОЗА' остало је на своме месту. На станици нас је чекало ново изненађење. На рампи била је цела једна чета са оружјем у купама. Жељезничка станица, кафана и школа биле су пуне војника. Изненађен оволиком снагом, упитао сам г. др Матла:

- Шта ово треба да значи?

Одговорио ми је:

- Немачки Вермахт не може дозволити да буде изненађен. Уосталом, цело ово осигурање постављено је због комуниста, а не због вас. Ми вам верујемо.

Задовољио сам се овим одговором. Ипак ми је било хладно око срца. Све ове снаге доведене су из Ваљева. По мојој оцени њихова јачина је била око једног батаљона.

Време од 4,00 до 5,30 часова по подне, провео сам шетајући, са капетаном Митровићем, на перону жељ. станице. За ово време вршени су разни покрети немачких снага у циљу осигурања непосредне околине. Једни су одлазили, други су долазили, али због магле нисам могао да видим ништа.

V Одлазак у сусрет и састанак са Дразом

У том је већ пао мрак. У 5,30 часова пришао нам је капетан г. др Матл и саопштио, да је време да кренемо на место састанка - мост на Колубари. Ми смо били спремни. Пошли смо. На челу смо били ја, капетан Митровић и капетан г. др Матл. Позади нас, на неколико корака, кретао се један вод немачких војника. Друм, који спаја с. Дивце са Мионицом, дуг је око 7 км. Гвоздени мост на Колубари био је удаљен од с. Дивци око 2 км, а од Мионице око 5 км. Мост на Колубари био је делимично порушен. Њега је срушио мајор Мишић 7. септембра 1941, кад је водио борбу са Немцима, који су хтели да продру ка Мионици. Овај напад је био одбијен.

Дуж друма, све до моста, приметио сам немачке стражаре. Кад смо дошли до моста, на самом улазу на мост видео сам немачка оклопна кола, у борном положају - окренута Мионици. Вод који нас је пратио развио се у стрелце и посео положај десно и лево од моста.

Кад је све завршено, било је тачно 6 часова по подне. Пао је потпун мрак. Владала је савршена тишина. Само се из дубине чуло жубо-

рење Колубаре. Настало је дуго и нервозно чекање. Време је пролазило. Размишљао сам, шта у оваквој ситуацији да урадим. Знао сам, да у Мионици постоји наша посада, која је била у телефонској вези са Равном Гором. Истовремено упита ме капетан г. др Матл:

- Шта ово треба да значи и зашто пуковник Михаиловић не долази?!

Одговорио сам:

- Не знам.

У 7,30 часова предложио сам капетану г. др Матлу: да ја са капетаном Митровићем, пређем мост, одем до Мионице и да се телефонски обавестим, зашто пуковник Михаиловић не долази на уговорени састанак? Био је изненађен овим предлогом. После краћег размишљања упитао ме је:

- Колико времена треба да се обави тај посао?

Одговорио сам:

- Најмање један сат.

После краћег размишљања рекао је:

- Добро, идите. Ради ваше сигурности даћу вам два пратиоца. Пазите шта радите. Водите рачуна о вашој породици.

Ја, капетан Митровић и два, добровољно пријављена, немачка подофицира⁷⁰, од којих је један био наш фолксдојчер и говорио доста добро српски, акробатском вештином и не без опасности прешли смо преко порушеног моста. Било је 8 часова по подне. Ноћ... Облачна, магловита и мрачна. Не види се, као у гробу. С времена на време захуји хладан ветар и нанесе кишне капи помешане са снегом. Одмах смо се, брзим кораком, упутили друмом ка Мионици. Нисмо прешли ни неколико стотина метара, а из даљине се чуо топот коњских копита. Склонили смо се у врзину поред друма. Из мрака се појављују два наоружана човека. Иако су тихо разговарали, разумео сам наш језик. Гласно сам их питао:

- Ко иде?

На то је један упитао:

- Јесте ли Ви то, г. пуковниче? Мене су на Равној Гори готово сви познавали, нарочито људство Дражине штабне чете, јер су ме често дочекивали и испраћали.

На мој потврдни одговор, обавестили су ме, да је Дража, са пратњом - позади њих. Изашли смо на друм. Запрепастили су се кад су видели два немачка војника. Умирио сам их. То је била патрола извидница Дражине пратње.

⁷⁰ Пуковник Пантић се не сећа тих подофицира. Међутим, писац их је пронашао. То су: Siegfried Fiedler и A. Schwartz, који живе у Западној Немачкој.

После неколико минута, из мрака се појављује група од око двадесет људи. Сви иду пешке, а сеизи, позади њих, воде коње. Брзо прилазимо групи у чијој средини налазимо Дражу и мајора Мишића. Обојица су били у пуним официрским униформама, са свим ознакама и у пуној ратној опреми. Од оружја пиштољ и карабин са укрштеним реницима. Поздрављамо се и љубимо.

После мог обавештења о ситуацији у с. Дивци, а нарочито о предузетим мерама безбедности од стране Немаца, Дража позива мене, мајора Мишића и капетана Митровића. Нас четворица издвајамо се и удаљавамо 40-50 корака од групе. У потпуном мраку, у коме се ни ликови не распознају, чује се тих и одмерен Дражин глас:

- Браћо... Ми вршимо један врло важан и озбиљан народни посао. Ви сви знате колико сам био противан овом састанку. Ја од њега не очекујем ништа добро, ни повољно за нашу ствар. Али саветован од свих вас, нарочито од виђених људи из народа, ја сам решио да се жртвујем за општи интерес и да покушам, да добијем средства за борбу против комуниста и тиме отклоним дејство казнене експедиције, која већ два месеца убија, пали и жари по Отаџбини. Ја Немцима не верујем иако имам писмену гаранцију за моју и вашу личну безбедност и сигурност. Ја сам одлучио да жив не паднем у руке непријатељу. Ја и Аца смо сагласни, да, ако за време састанка дође до покушаја нашег заробљавања - сили иставимо силу, жртвујући своје животе. Према донетој одлуци, састанку са Немцима треба да присуствују нас четворица, а вас двојица нисте обавештени о овој нашој одлуци. Стога вас сада о њој обавештавам и одобравам, да донесете своју слободну одлуку, да ли сте спремни да, под овим условом, присуствујете састанку?

Овде Дража прекиде своје излагање очекујући да ми донесемо одлуку и дамо сагласност.

Ситуација није била лака. Мозак ми је радио муњевитом брзином. Одлука је морала пасти одмах. Видео сам какве су мере безбедности предузели Немци. Знао сам да из Диваца птица не би могла излетети. О томе сам обавестио Дражу. Па и поред тога он остаје при одлуци! Због мрака нисам могао да видим лице капетана Митровића, да бих, по изразу лица, могао да оценим утисак који су на њега изазвали Дражина одлука и захтев. Али, образ, част и понос били су у питању. После неколико тренутака, одговорио сам:

- Ја сам сагласан.

Одмах затим чуо сам глас капетана Митровића:

- И ја.

Дража продужи:

- Добро. То сам очекивао и томе сам се надао. Ацо, дај им бомбе.

Мајор Мишић отвори своју ратну торбу и очас се у мојој руци нађе наша војничка бомба АТЗ.

Одмах затим чу се Дражин тихи, уједначен, али одлучан глас:

- Сад је наша лична ситуација јасна. Ја и Аца, а сада и ви, донели смо одлуку: да у тренутку покушаја нашег савлађивања и хапшења, запалимо и бацимо бомбе. На тај начин да у соби створимо општу забуну, хаос, пометњу и, кога Бог сачува, да искористи створени метеж и побегне. Све је у Божјој руци. Живи нећемо пасти непријатељу у руке. А сад, у име Бога - напред.

* * *

Одмах потом, цела група, на челу са нама, кренула је ка мосту. После неколико минута већ смо били на месту. Прво сам ја прешао мост и обавестио капетана г. др Матла, да је пуковник Михаиловић са пратњом стигао. Др Матл ми је одговорио:

- Да мост пређе само пуковник Михаиловић са капетаном Митровићем и она два немачка подофицира, а целокупна пратња да остане са оне стране моста.

Пребацио сам се поново преко моста и саопштио Дражи захтев капетана г. др Матла. На то је Дража одговорио:

- Ја нећу доћи на састанак без Аце, јер је условима за састанак предвиђено, да истом присуствује и он.

Прешао сам поново мост и обавестио капетана г. др Матла о Дражиној одлуци. После краћег размишљања одобрио је, да мост пређе и мајор Мишић. Вратио сам се поново Дражи и саопштио му одлуку капетана др Матла. Одмах затим, мајор Мишић, капетан Митровић, ја и она два немачка подофицира, - прешли смо мост. Целокупна пратња остала је на десној обали Колубаре са наређењем: да чека наш повратак.

Чим смо прешли мост, пришао је Дражи капетан др Матл и представио му се. На питање г. др Матла: - Зашто је тако задоцнио на састанак? Дража је кратко одговорио: - Да, због послова, није могао раније стићи. После овога, одмах смо сви кренули ка Механи у с. Дивце. Тамо смо стигли око 9 часова увече.

VI Разговор у механи у селу Дивци

Кад смо дошли пред механу, видео сам један митраљески вод (два оруђа) пласиран на неколико корака од улазних врата. На врати-ма механе два немачка стражара, а под сваким прозором, тако исто, удвојена стражарска места. Ушли смо у главну механску просторију. Она је била снажно осветљена. Са таванице са две, а на столу са три јаке карбитске лампе. Дуж унутрашњег зида били су састављени сто-

лови и застрти белим, чистим чаршафима. За овај сто могло је да седне 30-40 људи. У средини стола, до зида, седео је пуковник Когхарт, а десно и лево заузели су места немачки официри. У моменту нашег уласка, у знак поздрава, сви су официри устали, па и сам пуковник Когхарт. Капетан г. др Матл представио му је Дражу и мајора Мишића. Пуковник их је врло љубазно поздравио и руком им показао да заузму своја места. За столом је распоред био овакав: до пуковника Когхарта, са десне стране, сео је капетан г. др Матл, а лево заузео је место један млади, омалени немачки поручник. Он је био тумач. Разговор је вођен на немачком и нашем језику. Тумач је преводио. Владао је савршено нашим језиком и по свој прилици, био је неки наш фолксдојчер из групе интелектуалаца. Преко пута пуковника Когхарта заузео је место Дража, десно од њега мајор Мишић, а лево ја и капетан Митровић. Даље, са обе стране стола, ређали су се немачки официри. Било их је и виших и нижих, као и зондерфирера разних положаја. Од свих њих, познавао сам само пуковника Когхарта и капетана г. др Матла. У свему, за столом је било 20 немачких официра и нас четворица. Укупно - 24 лица.

Кад смо поседали, а пуковник Когхарт дао дозволу да се може пушити, узео је реч немачки пуковник, који је дословно рекао:

- ГОСПОДО, ДОНОСИМ ВАМ ПОЗДРАВ И ПОРУКУ ЗАПОВЕДНИКА СРБИЈЕ. ЈА НИСАМ ДОШАО ДА ВОДИМ ПРЕГОВОРЕ. НЕМАЧКИ ВЕРМАХТ НЕ ПРЕГОВАРА СА БАНДИТИМА. ОН ИХ ХВАТА И СТРЕЉА. СТОГА САМ И ЈА ДОШАО ДА ВАМ ОВО УСМЕНО САОПШТИМ СА ЗАХТЕВОМ: ПОЛОЖИТЕ ОРУЖЈЕ, РАСПУСТИТЕ ВАШЕ БАНДИТЕ И УКЉУЧИТЕ СЕ У ОПШТИ ПОКРЕТ У БОРБИ ПРОТИВ КОМУНИЗМА. НЕМАЧКИ ВЕРМАХТ ГАРАНТУЈЕ ВАШУ ЛИЧНУ СИГУРНОСТ И БЕЗБЕДНОСТ, ДОГОД НЕ НАЂЕТЕ СВОЈЕ МЕСТО У ОПШТИМ СНАГАМА, КОЈЕ СЕ БОРЕ ПРОТИВ КОМУНИЗМА.

Прве речи пуковника Когхарта дејствовале су на мене као гром. Био сам запрепашћен и изненађен. Јаче сам стегао бомбу и погледао капетана г. др Матла. Он је седео потпуно мирно. На његовом лицу нисам могао ништа приметити. Погледао сам Дражу. Али његово брадато лице, са наочарима, није одавало никакво изненађење и узбуђење.

Пуковник Когхарт је продужио:

- МАДА ЗНАМ СВЕ ВАШЕ УСЛОВЕ И ЗАХТЕВЕ, КОЈЕ СТЕ ПИСМЕНО ИЗЛОЖИЛИ, ИПАК САМ ДОШАО ДА МИ ИХ И УСМЕНО ИЗЛОЖИТЕ И ОБЈАСНИТЕ. НАРОЧИТО ДА МИ ОБЈАСНИТЕ РАЗЛОГЕ ЗБОГ КОЈИХ СТЕ ПОВЕЛИ ОТВОРЕНУ БОРБУ ПРОТИВ НЕМАЧКИХ ОРУЖАНИХ СНАГА, А КОЈА СТОИ У ПРОТИВНОСТИ СА МЕЂУНАРОДНИМ РАТНИМ ПРАВОМ?! ИМА РЕЧ ПУКОВНИК МИХАИЛОВИЋ.

Дража је отпочео на дугачко и широко, да излаже нашу вековну борбу за слободу и опстанак. У главном рекао је: Целокупна борба српског народа, кроз векове, имала је за циљ: да се створе сви преду-

слову за бољу и лепшу будућност српског народа, како би могао да живи и ради у части и слободи. Српски народ никад није угрозио ни-чију част и слободу. Кроз вековну борбу српски народ доказао је, да је способан за самосталан рад и живот. Он је, у тој борби, увек залагао све своје снаге, без обзира какви ће резултати бити. Он је увек био спреман, да све жртвује за част и слободу. Он је увек налазио изворе одушевљења за кржави и тешки пут дужности и части.

Овде је пуковник Когхарт прекинуо Дражина излагања речима:

- ДОБРО, ДОБРО. СВЕ МИ ТО ЗНАМО И ЦЕНИМО БОРБУ СРПСКОГ НАРОДА. АЛИ ИЗЛОЖИТЕ НАМ И КАЖИТЕ НАМ ШТО О ДАНАШЊОЈ КОНКРЕТНОЈ СИТУАЦИЈИ - ЗБОГ КОЈЕ СМО СЕ И САСТАЛИ.

Дража је потом отпочео да излаже моменталну ситуацију. Углавном се оборио на комунисте, тражећи потребна средства за борбу противу њих. Срж његовог излагања, била је:

- Да он добро познаје данашњу војно-политичку ситуацију и да је свестан, да је борба против немачких оружаних снага, под данашњим условима - безпредметна и убитачна за српски народ.

На овом месту пуковник Когхарт прекинуо је Дражу - речима:

- ЗНАЧИ, АКО СЕ ИЗМЕНЕ ДАНАШЊИ УСЛОВИ - ВИ ЋЕТЕ НАС НАПАСТИ?

На то је Дража одговорио:

- Па, г. пуковниче, ми смо непријатељи и ви то добро разумете. Уосталом, то све зависи од вас.

На то пуковник Когхарт није ништа одговорио. Дража је продужио:

- У вези са данашњом ситуацијом, свим својим одредима издао сам наређење да избегавају сваку борбу са немачким оружаним снагама. Од октобра месеца, целокупан мој напор и све моје снаге ангажоване су у борби против комуниста. Али ја не располажем средствима за успешно вођење те борбе. А кад би их имао, на територији окупирани Србије завладао би ред и мир. Стога сам и одлучио, да дођем на овај састанак, да замолим за та неопходна средства. Нема потребе да истичем, да је та борба у обостраном интересу.

На то је пуковник Когхарт прекинуо Дражу речима:

- КАЖЕТЕ ДА СЕ БОРИТЕ И ДА ХОЋЕТЕ ДА СЕ БОРИТЕ ПРОТИВУ КОМУНИСТА. МИ ТО ИСТО ХОЋЕМО И ЧИНИМО. АЛИ, МИ ВАМ НЕ ВЕРУЈЕМО. ДА СТЕ ВИ ЛОЈАЛНИ, ВИ БИ ПОСТУПИЛИ КАО НЕДИЋ, ЉОТИЋ, ПЕЋАНАЦ И ТОЛИКИ ДРУГИ, КОЈИ СУ, ЈОШ У ПОЧЕТКУ, ОТВОРЕНО СТАЛИ НА НАШУ СТРАНУ И, У БОРБИ ПРОТИВУ КОМУНИСТА, ЧИНЕ НАМ НЕОЦЕЊИВЕ УСЛУГЕ. ДА СТЕ ВИ ЛОЈАЛНИ И ИСКРЕНИ ВИ БИ СЕ ЈОШ МНОГО РАНИЈЕ УКЉУЧИЛИ У ОПШТУ БОРБУ ПРОТИВУ КОМУНИСТА. УМЕСТО ТОГА, ВИ СТЕ СЕ ОДМЕТНУЛИ У ШУМУ, УЗБУНИЛИ НАРОД И ВОДИТЕ ОТВОРЕНУ БОРБУ ПРОТИВ НЕМАЧКОГ ВЕРМАХТА. НЕПРЕКИДНО ГОВОРИТЕ О НАРОДУ И ЊЕГОВОЈ ВОЉИ. НАРОД РАДИ И ГОВОРИ ОНО, ШТО РАДЕ ЊЕ-

ГОВИ ИНТЕЛИГЕНТНИ, А ПАМЕТНИ СИНОВИ. МИ ТО, НЕМЦИ, ВРЛО ДОБРО ЗНАМО. АЛИ ЈОШ НИЈЕ ДОЦКАН. ПОСТУПИТЕ ПО ПОРУЦИ ЗАПОВЕДНИКА СРБИЈЕ И МИ ЋЕМО ВАМ СТАВИТИ НА РАСПОЛОЖЕЊЕ СВА ПОТРЕБНА СРЕДСТВА - ЗА БОРБУ ПРОТИВУ КОМУНИСТА.

Дража је оштро реагирао на навод 'ДА ОН ВОДИ ОТВОРЕНУ БОРБУ ПРОТИВУ НЕМАЧКОГ ВЕРМАХТА', доказујући, да он никада није издао наређење да се нападају немачке оружане снаге. Напротив. Сва његова наређења управљена су на то, да се та борба избегава, сем у случају, да његове снаге буду од Немаца - нападнуте. Тако је било до сада, а тако ће бити и у будуће.

На то се пуковник Когхарт обратио једном од немачких официра, који је из своје торбе извадио један пакетић и предао пуковнику. Он је развио пакет и одатле узео неколико фотографија и предајући их Дражи, упитао га:

- ДА ЛИ СУ ВАМ ПОЗНАТЕ ОВЕ ФОТОГРАФИЈЕ И ОДАКЛЕ ОНЕ ПОТИЧУ?

Дража је узео фотографије, разгледао их и кратко одговорио:

- Не.

На то је пуковник Когхарт рекао:

- ВЕРУЈЕМ. ТО СУ ФОТОГРАФИЈЕ НАШИХ ВОЈНИКА КОЈИ СУ ПАЛИ 8. ОКТОБРА У БОРБИ КОД С. ЉУЉАКА. ВАШИ СУ ИХ ЉУДИ ОВАКО УНАКАЗИЛИ И МРТВЕ ОСРАМОТИЛИ.

Дража је опет оштро изјавио: да је то дело комуниста, а не његових људи.

На то је пуковник Когхарт приметио:

- НЕ, НЕ. МИ ИМАМО СИГУРНА ОБАВЕШТЕЊА ДА СУ У ТОЈ БОРБИ УЧЕСТВОВАЛИ И ВАШИ ЉУДИ ПОД КОМАНДОМ МАЈОРА ПАЛОШЕВИЋА.⁷¹

Дража је одговорио:

- Могуће је. Ја за то нисам знао, нити сам издао наређење да се та борба води, а најмање да се непријатељски војници скрнавље и мртви срамоте.

Пуковник Когхарт на то је рекао:

- ТО ВАШУ ОДГОВОРНОСТ, КАО КОМАНДАНТА, НЕ УМАЊУЈЕ. ВИ СТЕ ОДГОВОРНИ ЗА ЗЛОЧИНАЧКА ДЕЛА ВАШИХ ПОТЧИЊЕНИХ.

Док се овај разговор водио, фотографије су дошле у моје руке. Био сам изненађен. Оне су представљале немачке војнике, погинуле код с. Љуљака. Лешеви су били масакрирани, унакажени, полни органи одсечени и стављени у уста погинулих.

После овог разговора настао је кратак тајац, који је прекинуо пук. Когхарт, рекавши:

⁷¹ Видети на стр. 100. фус ноту 46, где су наводи Звонимира Вучковића о овој борби.

- ДОБРО. МИ СМО РАЗГОВАРАЛИ О СВЕМУ, АЛИ ГЛАВНО ПИТАЊЕ НИСМО ДОДИРНУЛИ. ЈА ЈОШ НИСАМ ЧУО ВАШ ОДГОВОР НА ПОРУКУ ЗАПОВЕДНИКА СРБИЈЕ.

Дража је поћутао неколико секунада, па је одговорио:

- ПОРУКА И ЗАХТЕВ ЗАПОВЕДНИКА СРБИЈЕ ТОЛИКО СУ ДАЛЕКОСЕЖНИ И ТАКО ДУБОКО ЗАСЕЦАЈУ У НАШ ДОСАДАШЊИ РАД, ДА ЈА НА ТУ ПОРУКУ, САДА ОДМАХ, НЕ МОГУ ДА ОДГОВОРИМ. НИСАМ ОВЛАШЋЕН ДА ДОНОСИМ ТАКО СУДБОНОСНЕ ОДЛУКЕ. ЈА МОРАМ ДА СЕ ПОСАВЕТУЈЕМ СА ЉУДСТВОМ МОГА ШТАБА, А ТАКО ИСТО И СА ВИЂЕНИМ ЉУДИМА ИЗ НАРОДА. КРОЗ НЕДЕЉУ ДАНА ДАЋУ ВАМ ПИСМЕНИ ОДГОВОР.

Пуковник Когхарт на то је одговорио:

- ДОБРО. ДРУГИ ОДГОВОР НИСАМ ОЧЕКИВАО. РЕКАО САМ, ДА МИ НЕ ВЕРУЈЕМО У ВАШУ ЛОЈАЛНОСТ И ИСКРЕНОСТ. ЈА НЕ ВЕРУЈЕМ НИ У ВАШЕ ОБЕЋАЊЕ И НЕ ОЧЕКУЈЕМ ВАШ ОДГОВОР. ДА ИМАМ СЛОБОДУ АКЦИЈЕ, ЈА ЗНАМ ШТА БИХ СА ВАМА УРАДИО. АЛИ ВИ ИМАТЕ ПИСМЕНУ ГАРАНЦИЈУ ЗАПОВЕДНИКА СРБИЈЕ КОЈА ГАРАНТУЈЕ ВАШ ЖИВОТ. ГОСПОДО, ЗАВРШЕНИ СУ НАШИ РАЗГОВОРИ. ВИ СТЕ СЛОБОДНИ. МОЖЕТЕ ИЋИ.

* * *

После ових речи, пуковник Когхарт се дигао, а тако исто и сви немачки официри. Дигли смо се и ми и упутили излазу. При нашем изласку сви немачки официри у знак поздрава заузели су став 'мирно', па и сам немачки пуковник.

Кад смо изашли било је 10,30 часова увече. Пред кафаном у погледу осигурања, затекли смо исту ситуацију - као и при улазу. Одмах смо се, нас четворица, капетан г. др Матл, са оним немачким водом - као пратњом, упутили ка мосту. За време пута нико ни речи није проговорио. Једног момента упита ме мајор Мишић:

- Ама, Брано, шта би ово?

Одговорио сам:

Не знам. ОвOME се нисам надао.

На то је мајор Мишић, гунђајући, Немцима нешто крупно опсовао. Гурнуо сам га лактом, јер је капетан г. др Матл био у нашој непосредној близини. Дража, целог пута, није речи проговорио. На мосту, кад смо се опраштали, тихо ми је рекао:

- МИСЛЕ ЛИ ОВИ НЕМЦИ ДА САМ ЈА ЛУД?! САД ЈЕ СИТУАЦИЈА ЈАСНА. ПРЕКИДАЈ ЦЕО ОРГАНИЗАЦИЈСКИ ПОСАО И ОДМАХ ДОЋИ НА РАВНУ ГОРУ. ТРЕБА ДА ВИДИМО ШТА ЋЕМО И КАКО ЋЕМО.

* * *

Опростили смо се. Дража и Мишић пређоше мост и изгубише се у мрачној ноћи.

Вратили смо се непосредно на жељезничку станицу. Сва осигурања била су скинута. Композиција је била спремна за покрет. Ушли

смо у вагон. Капетан г. др Матл био је опет са нама у купеу. Очевидно је био нерасположен. За време пута дуго смо ћутали. Негде око Лајковца нисам могао више да издржим. Обратио сам се г. др Матлу и упитао:

- Ама, шта ово би и шта ово треба да значи, г. капетане?! Зар смо за ово требали оволико да се трудимо, мучимо и ломимо?! Зар је цела ова кавалкада била потребна, само зато, да нам се саопшти, да немачки Вермахт не преговара са бандитима?! Све сте знали и цео план састанка имали сте у рукама! Оваквим обртом ствари, ја сам изненађен и запрепашћен.

Капетан г. др Матл, мало је поћутао па је одговорио:

- НИ САМ НЕ ЗНАМ КАКО И ЗАШТО СЕ САСТАНАК ОВАКО ЗАВРШИО. ПРИ РЕШАВАЊУ ВАШЕГ ПИТАЊА, БИО ЈЕ ПРЕДВИЂЕН САСВИМ ДРУГИ ПОСТУПАК, А РЕЗУЛТАТИ СУ, УГЛАВНОМ, ЗА ВАС, ТРЕБАЛИ ДА БУДУ ПОЗИТИВНИ. У ПОСЛЕДЊЕМ МОМЕНТУ МОРАЛО СЕ НЕШТО ЗНАЧАЈНО ДЕСИТИ, ШТО ЈЕ УТИЦАЛО НА ОВАКО НЕГАТИВНУ ОДЛУКУ ЗАПОВЕДНИКА СРБИЈЕ! ЈА СА ТИМ НИСАМ БИО УПОЗНАТ.

Имао сам утисак, да г. др Матл говори истину.

Даљи пут провели смо, углавном - у ћутању. У Београд смо стигли 4. децембра у 1 час по поноћи. Ја и капетан Митровић опростили смо се само са капетаном г. др Матлом, сели у кола и одвезли се мојој кући, где је капетан Митровић и преноћио.

* * *

Не могу да пропустим, а да на крају написа не додирнем и једну тешку комунистичку лаж и клевету. Реч је 'О ПРЕДАЈИ НЕМЦИМА НЕКИХ 350 ЗАРОБЉЕНИХ ПАРТИЗАНА, КАО И, ДА ЈЕ НА САСТАНКУ, У С. ДИВЦИ ПО ТОМЕ ДОНЕШЕНА ОДЛУКА'. То је комунистичка фатаморгана. А уколико се сећам, овај измишљени случај, на суду је уврштен у ред Дражиних 'ЗЛОЧИНА'.

Из предњег излагања, вођених разговора, јасно се види, да о томе није било речи. А није могло ни бити, јер су ти заробљеници - партизани постојали само у запаљеном мозгу комуниста. Никад ми у нашем поседу нисмо имали партизанске заробљенике - нарочито у тако великом броју. Уколико је и било 'ЗАРОБЉЕНИКА', то су углавном биле пребеглице. Ове је Дража увршћивао у редове својих одреда, или пуштао кућама. Да су ти партизански 'ЗАРОБЉЕНИЦИ' постојали - ја бих то морао знати.

Овде је по среди злонамерна измишљотина, извртање догађаја и подла клевета. Истина је у овоме:

Ми смо у октобру месецу, у борбама у Мачви, заробили око 300 Немаца и држали их у поседу. Они су били прво смештени у магацину 'Косовац' - под Цером, а потом пребачени у с. Вича (срез Драга-

чевски) и смештени у тамошњу школу. Ови заробљеници задавали су нам врло велике тешкоће. Како у погледу издржавања, тако и у погледу њихове даље судбине. По Дражином наређењу, у месецу новембру, водио сам са Немцима преговоре за предају ових заробљеника. У времену састанка у с. Дивци, ти разговори нису били завршени. Њихово ослобођење предвиђено је нашим условима, које смо поднели Немцима - за преговоре. Те заробљенике ослободили су сами Немци кад су, почетком децембра, извршили продор преко Равне Горе.

Ето, то је права истина о тим партизанским 'ЗАРОБЉЕНИЦИМА'. Све остало је комунистичка ординарна неистина, подла клевета и сатанско искоришћење вођених преговора ЗА ПРЕДАЈУ НЕМАЧКИХ ЗАРОБЉЕНИКА.⁷²

VII Епilog

Као последице наших разговора са Немцима у с. Дивци, следовали су ови догађаји:

1. 5. децембра 1941. обавестио сам Недића о резултатима наших разговора са Немцима у с. Дивци.

Недић ми је рекао:

- ЕТО, ЈЕСАМ ЛИ ТИ КАЗАО ДА ЋЕ ТО ТАКО БИТИ И ДА ОД ТОГ ПОСЛА НЕЋЕ БИТИ НИШТА.

2. 7. децембра Немци су, са знатним снагама, извршили продор преко Равне Горе и то правцем: Мионица - с. Брајићи и правац: Љиг - с. Брајићи. Потпуно изненађен Дражин штаб је напустио Равну Гору.

⁷² У књизи "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд, 1946, стр. 127-8, водио се, по горњем питању, следећи дијалог између председавајућег и пуковника Михаиловића:

Председник: "Да ли је тачно да је оне ноћи, кад је био ваш састанак у Дивцима, предато 365 заробљених партизана Немцима у селу Словцу, и да су одатле отерани у Ваљеву?"

Оптужени: "То се десило много раније од састанка у Дивцима, и то је било на овај начин. У области Мионице, у време започете борбе, био је ухваћен један број партизана. Мишић их је обишао и пријатељски са њима разговарао. Да ли су били у Планиници, ја тачно не знам. У томе времену и ја сам имао око 150 Немаца - заробљеника и ја их, због исхране нисам могао држати у Равној Гори, него сам их послао у Пожегу да их тамо хране."

Председник: "Јесу ли привођени ови партизани вама?"

Оптужени: "Оптужница то наводи, али ја их нисам видео."

Председник: "А јесте ли знали да долазе на Равну Гору да се даље спроводе?"

Оптужени: "Знам да ми је Мишић причао да их је обишао и да су, после, упућени према Струганику, где су имали више магацина, где су се могли хранити. После их је послао у Мионицу Богдан Брајевић."

Председник: "Шта је Богдан с њима радио?"

Оптужени: "Он их је продао, а не предао."

Председник: "Коме их је продао?"

Оптужени: "Продао их Немцима, по глави."

Председник: "Јесу ли стрељани?"

Оптужени: "Ја сам чуо да је било стрељања, али ништа даље."

Убрзо потом, почетком 1942, следовало је и Дражино пребацивање у Црну Гору.

3. 9. децембра, по Дражином наређењу, издатом ми на мосту, са капетаном Митровићем и Драгољубом Црвенићем, банкарм из Ниша, кренуо сам на Равну Гору⁷³. О догађају од 7. децембра нисмо знали ништа. Кад смо дошли на железничку станицу Кадина Лука, одакле се преко села Ба ишло на Равну Гору, обавештени смо о догађајима од 7. децембра; да су мајор Мишић и Фрегл заробљени; као и о томе, да на Равној Гори нема никога. На моје питање шта је било са Дражом и где се он сада налази, нико ми није могао дати обавештења - до једино, да није заробљен. У оваквој ситуацији шта смо друго знали да радимо, но да се, док се ситуација не разјасни - вратимо у Београд. То смо и учинили.

4. 13. децембра, око 9 часова, дошла је мојој кући, гђа војвоткиња Мишић и узбуђена, плачући, испричала ми је, како се одиграо догађај од 7. децембра. Ноћ 6/7 децембра, Дража је, са мајорима Мишићем и Фреглм и са најужом пратњом - провео у Мишићевој вили у с. Струганику. Немци су препад на с. Струганик извршили 7. децембра око 7 часова изјутра⁷⁴. Даље ми је саопштила: да се Аца сада налази у затвору у Ваљеву; да је 8. децембра била у Ваљеву, али да Немци нису допустили да се види са Ацом. Истовремено је обавештена, да је њен млађи син, Војислав, који је био комунистички симпатизер, 10. децембра ухапшен од стране специјалне полиције.⁷⁵ Замолила ме је, да затражим, да је Недић одмах прими, да би га молила за хитну интервенцију за Ацу и Воју, као да и ја пођем са њом. Одмах сам затражио везу са Председништвом Владе - са Шефом Кабинета - пуковником Масаловићем. Добио сам га одмах. Изложио сам му ситуацију, као и молбу Мишићеве мајке. Одговорио ми је, да ће одмах да обавести Недића и

⁷³ У "Књизи о Дражи" (I), Виндзор, Канада, 1956, у напису "Кроз иглене уши", стр. 199, др Милан Шијачки, четнички Командант Округа нишког, пише, да је он ишао са Црвенићем на Равну Гору 5. децембра 1941. године, не наводећи уопште пуковника Бранислава Ј. Пантића. Др Шијачки наводи да су, Црвенић и он, прошли Кадину Луку и дошли у само село Ба, одакле је, чак, разговарао преко телефона са пуковником Михаиловићем (стр. 202). Међутим, пуковник Бранислав Ј. Пантић уопште не спомиње др Милана Шијачког, наводећи да су само он и Драгољуб Црвенић ишли на пут, с којег су се вратили из Кадине Луке и не доспевши у село Ба.

⁷⁴ У "Књизи о Дражи" (I), Виндзор, Канада, 1956, у напису "Мишићева жртва", стр. 196, Павле Мешковић наводи, да су Немци ухватили Мишића и Фрегла у зору 6. децембра 1941. године, а не 7-ог.

⁷⁵ Када су комунисти били бројно ојачани, па од својих чета створили одреде, онда је Војислав Мишић, млађи Војводин син, био постављен за командира чете у Колубарском партизанском одреду. Кад су комунисти претрпели слом, Војислав Мишић са прикрио, али га је Специјална полиција пронашла и ухапсила. Преживео је рат, па се на процесу против Драже Михаиловића појавио као један од главних сведока. Сведочио је, да је лично видео када су заробљени партизани одвођени на предају Немцима. (Видети књигу: "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд, 1946, стр. 421-422).

да га чекам на телефону. После дужег чекања јавио се пуковник Масаловић и обавестио ме: да Председник, у току 13, 14 и 15. децембра, због неких важних и хитних послова и пријема, не може да прими гђу Мишић, али да ће је примити 16. децембра 1941, - у 10 часова пре подне. Обавестио сам гђу Мишић о одговору. Она ме је замолила да јој дам слушалицу да она разговара. Плачући, молила је Масаловића, да је Недић хитно - још истог дана прими. Узалудно. Пријем је одгођен за 16. децембар 1941.

Према обавештењу гђе Мишић, мојој породици, мајори Мишић и Фрегл стрељани су 17. децембра 1941. у Ђеновачкој шуми - у непосредној околини Ваљева.⁷⁶

⁷⁶ Божа Матић, бивши Потпредседник Општине у Ваљеву, који данас живи у Енглеској, послао је писцу 4. августа 1957. године писмо са следећом садржином:

"Мишић и Фрегл нису стрељани у Ваљеву 1941. године и ако је кружила таква верзија по вароши, да су стрељани у Ђеновачкој шуми, већ су једно јутро зором у камиону под немачком стражом били упућени путем правац Шабац.

Са немачким наредником, њиховим спроводником ухватио сам био брзо везу по повратку из Шапца и он ми је у поверењу казао: да су њих двојица били у животу до Шапца и да их је предао преко Саве другим спроводницима и стражи и да он мисли да су даље отерани у Немачку као заробљеници.

Ја сам могао и хтео, да их оба двојицу спасем и ослободим у Ваљеву, док су се налазили у затвору, на велику молбу Мишићеве сестре Еле удове Марковић, апотекарице и моје бивше кирајнице, јер сам тада био ухватио добре везе са немачким капетаном Штенцлом, који је у рукама имао I ц (Обавештајно одељење); иначе братом бившег југословенског пуковника Штенцла, који је пре рата био Начелник Штаба у Дринској дивизији у Ваљеву кога сам познавао, а он је био у заробљеништву и сада се налази у емиграцији као честит југословенски официр.

Немачки капетан Штенцел ми је у поверењу саопштио, да одем код њих у затвор и да их наговорим, да само пред њим изјаве, да пристају да приђу Ђенералу Недићу, да привремено ступе у његове оружане одреде и да ће их он спасти и задржати у Ваљеву, а после кад он оде из Ваљева могу слободно поново да оду код Драже у шуму.

Када сам им ово саопштио у затвору и објаснио ствар, Фрегл је се потпуно са мном сложио и усвојио мој предлог, док је Мишић био пијан, са флашом ракије у рукама, напао ме је, псујући Немцима оца и матер, да он неће ничије помоћи, да мрзи и своју рођену матер јер је Немаца, итд.

Кад је се смирио, рекао ми је: "Донеси ти мени ракије ако си човек, гледај своја посла а за мене не брини.

Када сам све ово гђи Ели, сестри, саопштио, опет ме је замолила да одем код Штенцла и да покушам све како би их спасао, што сам одмах сутрадан и учинио. На самим вратима канцеларије Штенцла, пресрела ме је жена Мишићева, згодна и лепо обучена дама, и рекла ми је, да се не заузимам за Мишића, да она има људе који сигурно раде за његово ослобођење, итд. Кад сам ово саопштио госпођи Ели, ухватила се за косе и на глас закукала: ... Она му ради о глави, јер живи са Дражом на Равној Гори.

Тако је цела ова ствар у погледу њиховог спасавања пропала.

Тада смо се ја и пуковник Лукић уз учешће Новице Вучићевића, мајора, дали на посао, да ослободимо мајора Војислава Пантелића, који је са Одредом Д. М. са око 200 људи ухваћен у селу Струганику кад и мајори Мишић и Фрегл. Једва смо успели да их ослободимо од интернирања и одвођења у заробљеништво. Мајор Пантелић се показао врло паметан и свестан ситуације, па је пред Немцима дао изјаву: да пристаје са Одредом да приђе Ђенералу Недићу и да ће се борити противу комуниста, што је он лично одржао до краја, а са људством не знам шта је било, неки су отишли кућама, неки у Недићеве одреде а неки поново у четнике. Сећам се да је међу њима био и брат Милутина Маринковића мајора, који је био у заробљеништву, - судија Мика Маринковић из Ваљева."

5. 15. децембра, око 11 часова ноћу, дошао сам из привременог стана, у свој стан, да се опростим са породицом. Осећао сам да ми гори под ногама и да се збива нешто неочекивано. Стога сам донео одлуку, да исте ноћи напустим Београд и да се привремено склоним у с. Калуђерице - у непосредној околини Београда, код једног свог пријатеља. У 11,30 часова, при излазу из куће, био сам изненадно нападнут од пет агената Недићеве Специјалне полиције, свезан сам и убачен у ауто, који ме је одвезао у Специјалну полицију која се налазила на Обилићевом Венцу. Одатле сам сутрадан, 16. децембра пребачен у немачки затвор Гестапоа, у Александрову улицу.⁷⁷

Са овим се спушта 'ГВОЗДЕНА ЗАВЕСА' на моје деловање у оквиру борбеног покрета Равне Горе - у 1941. - у Отаџбини. Али борбу против комунизма нисам прекидао. Њу сам, у оквиру борбеног покрета Равне Горе, уистину, под другим условима и околностима, наставио у немачком заробљеништву још упорније и огорченије.

6. Капетан Митровић ухапшен је неколико дана после мене. Како сам доцније обавештен, он је, на интервенцију капетана г. др Матла, убрзо пуштен на слободу. Али је и он, у току 1943, стрељан од стране Немаца.

Пуковник, Бранислав Ј. Пантић."⁷⁸

Организатор састанка с немачке стране, капетан др Јозеф Матл (Др Јосеф Матл), професор славистике на Универзитету у Грацу, дао је следећу изјаву:

*Изјава др Јозефа Матла поводом састанка Немаца са
пуковником Михаиловићем у селу Дивци*

"Са пуковником Браниславом Пантићем упознао сам се на путовању од Ваљева за Београд концем месеца октобра 1941. године. Случајно смо дошли у разговор па сам га позвао да са мном говори о целом проблему у Београду. Пошто сам већ у грађанском животу годинама радио за добре привредне и културне односе између Немаца и Југословена поставио сам себи циљ да радим за помирење у балканским земљама, пре свега у Србији, Хрватској, Црној Гори и у Албанији да спречим сувишна крвопролића. Тако треба разумети мој подвиг

⁷⁷ За боље разумевање овог поглавља, видети књигу Петра Мартиновића-Бајице, "Милан Недић", Чикаго, 1956, стр. 234-6, где се говори о састанку пуковника Бранислава Пантића са Александром Ранковићем, Организационим Секретаром Комунистичке Партије Југославије, који је одржан половином септембра 1941. године у Београду, а који је претходио састанку Драже Михаиловића са Титом у селу Струганику 19. септембра 1941. године.

⁷⁸ Својеручно потписана изјава пуковника Бранислава Ј. Пантића, послата аутору 22. маја 1957. године из Сиднеја, Аустралија.

за помирење у источној Босни, моје везе са мајором Дангићем у јесен 1941. године и почетком 1942. год, тако и моје везе са Дражом Михаиловићем, са генерал-пуковником Недићем и са Љотићем. Тако треба разумети моје многобројне интервенције што се тиче немачких мера у Србији и крвопролића Срба у Хрватској. Пошто сам увидео да се не може наћи *modus vivendi* са комунистима, старао сам се да утичем на наше надлежне војне вође. Када нисам у свему успео, то су томе криве две чињенице: 1. да су код нас поред генерала, команданата, владели и други, на примјер привредни штаб и шефови полиције - на њих нисам имао уплива будући да нисам био члан NSDAP - 2. да је тада био шеф генералштаба Пемсел (Pemsel), који је захтевао безусловну капитулацију, што није било прихватљиво ни за Дражу Михаиловића па ни за Дангића. Ствар би ишла друкчије да је већ 1941. био шеф генералштаба Кевиш (Kewisch), који је имао одликовање "Pour le mérite", или пуковник барон Гајтнер (Baron Geitner), који је био шеф до године 1943.

Да ли је предлог за преговарање са Михаиловићем иницијативно од мене потекао или био резултат заједничких расправљања између пуковника Пантића и мене, то више не знам. Свакако сам ја гарантирао за живот и безбедан пролаз Драже Михаиловића и његове пратње кад су се састали са нашим. Када сам случајно сазнао да ће полициске чете искористити ову прилику да ухапсе Дражу, јавио сам нашем шефу генералштаба да ћу се устрелити ако би полиција извршила тај план. Осим тога обезбедио сам предео око моста при Дивцима где сам у ноћи од 13. до 14. новембра дочекао Дражу. Неколико времена прије састанка сам се возио са неким подофициром од Диваца према југу па онда смо ишли пола сата према западу до неког самостана где смо се договорили са изасланицима Драже. Нажалост не знам више, који су од наших људи били присутни на састанку у Дивцима дана 15. новембра 1941. године. Знамо само да је био неки аспирент за генералштаб, потпуковник или пуковник, заменик шефа штаба генералштабног пуковника Пемсела, који је говорио по налогу генерала и шефа штаба, даље да су били присутни заступници шефа привредног штаба у Србији, неки "Sonderführer" у чину мајора, који је био у грађанском животу начелник у Nürnbergу и који је био лично познат са Хитлером. Не могу се ни сећати да ли су на састанку разговарали о предавању око 350 партизана, комуниста. Мој налог је био да пратим Дражу од моста до састанка и натраг. И ако сам био присутан на састанку нисам по војној хијерархији имао права да се мешам у расправљања. У осталом прилажем оригинални извештај мога подофицира Шварца (Schwartz). Још се сјећам да ми је на састанку код ћуприје Дража рекао: 'Знам да сте Ви добар пријатељ Срба, кажите Вашим Немцима да

нисам толико енглески човјек како они мисле. Мој је циљ да спасем језгро српског народа.'

И за време после састанка 1941, кад није било већ лојалних односа између наших и четника Драже, имао сам добре индиректне везе са Дражом, пре свега путем ритмајстера Митића, који се сада налази у Грацу.⁷⁹ О Божићу 1941-1942. и о Ускрсу 1942. поздравио ме је Дража путем курира, па сам се његовим поздравима и жељама одазвао ...

Толико Вам могу данас јавити, јер сам у току година много заборавао и изгубио своје забелешке. Надам се ипак, да сам Вам помогао овим својим извештајем.

Са срдчним поздравима остајем

Ваш др Јоз. Матл⁸⁰

Прилог, који спомиње професор Матл, јесте уствари изјава А. Шварца, једног од оне двојице подофицира, који су с пуковником Пантићем и капетаном Митровићем ишли у сретање Дражи Михаиловићу. Изјава подофицира Шварца гласи:

*Изјава А. Шварца о састанку између Немаца и
пуковника Михаиловића у селу Дивци*

"Био сам додељен потпоручнику Зиберту (Siebert) при Комуникационој станици 'Ваљево' заједно са радиотелеграфистом Бемом (Böhm) из Граца. Становао сам код фамилије пуковника Марковића, коначара Југословенске армије у Другом светском рату. Када смо стигли, господица из Заповедништва Србије била су окупирана на оштећеном колубарском мосту. Једна борна кола била су ту. Било је предвече, када су они питали, хоће ли се добровољно јавити, да прати пуковника Пантића из Главног Штаба Драже Михаиловића. На то смо се пријавили подофицир З. Фидлер (Siegfried Fiedler) и ја. Наоружани једним машинским пиштољем, с две ручне гранате и револверима, кренусмо. Морали смо претходно да се успењемо преко разореног моста на Колуба-

⁷⁹ Реч је о капетану Милораду Митићу, бившем опуномоћеном делегату пуковника Михаиловића у Титовом "Врховном Штабу" у Ужицу, који сада живи у Кливланду, Охајо, Сједињене Државе Америке.

⁸⁰ Својеручно потписана изјава др Матла, послата писцу 18. марта 1956. године из Граца, Аустрија, у којој је руком дописано и следеће: "Ген. пук. и Шеф Владе Недић, с којим сам се први пут састао у стану ген. штабног пуковника Кевеши, зими 1941/42, поздравио ме је следећим речима: 'Хвала Вам, господине професоре, у име српског народа па томе, што сте учинили за наш народ'.

Мајор Дангић послао ми је, зими 1941/42, куриром своју књигу са слиједећом посвјетом: 'Господину доктору Матлу, пријатељу и заштитнику напаћеног српског народа у знак захвалности и штовања - Јездимир Дангић'."

ри да би се ухватили пута, који око 6 км води до села. Испод сваког мањег пропуста за воду, друм је био раскопан два до три метра у ширину и два метра у дубину. Успут смо сусрели само једног јединог сељака. Упитали смо га, да ли зна где се налази Дража. Међутим, он није био у стању да одговори. Рекао нам је, да је тог преподнева било дошло до жестоких борби између партизана и Михаиловићевих људи и да су партизани имали око 60 мртвих. Пошто смо пешачили око један сат, чули смо рзање коња и није потрајало дуго, а били смо опкољени групом јахача, који су уперили пушке на нас. Када им се пуковник Пантић представио, ови су га одвели, а Фидлер и ја остали смо под стражом. Ускоро се развио разговор међу коњаницима, - а после неколико минута чусмо како један рече: 'Дражо, хоћеш ракију?' - 'Не, доста сам данас пио', рече Дража. Пуковник П. представио нам је Дражу с речима: 'Они су наши пријатељи'. Кренусмо. Фидлер лево, а ја десно од Драже. Дража примети: 'Ви правите сувише дуге кораке, не заборавите да ја нисам пешак.' Помагали смо му преко препрека на друму, при чему је један од нас скочио у јарак, а други је с друге стране помагао да пређе. 'Од куда ви тако добро говорите српски?' - хтео је Дража да зна. Одговорио сам, да смо ми као деца живели у Југославији и да је Зигфридов отац инсталирао Вапину фабрику хартије у Београду. Радовало ме је, да ме Дража није питао о појединостима. А ја га упитах, зашто је он отишао у шуму. На то ће Дража: 'Драги сине, планине су наше тврђаве'. Дража је надаље рекао: 'Прве ваше војнике видео сам о Ускрсу. Имали су лепу црну униформу. Јесу ли то ваши тенкисти били?' - Разговарали смо још о многим стварима, као на пример о партизанским борбама, о чему нам је већ онај сељак говорио. Његово причање се поклапало са причањем сељака. На колубарском мосту, помогли смо му да пређе. Пуковник П. је тада Дражи представио Матла. Тиме је наша мисија била завршена. Шта се даље ту догађало, Фидлер и ја више нисмо знали, пошто нисмо учествовали у преговорима. Знам само толико, да је Дража захтевао око 300.000 пушчаних метака, пушака, итд.⁸¹

Поред ових оригиналних изјава, потребно је навести шта је и капетан Хадсон, Шеф енглеске мисије, јавио својим претпостављеним о одржаном састанку пуковника Михаиловића са Немцима у Дивцима. Хадсон је доставио следеће:

"Протеривање партизана из Србије у зиму 1941-1942. представљало је привремени успех за Михаиловића. Он је успео да уче-

⁸¹ Изјава А. Шварца послата аутору преко др Матла 18. марта 1956. године из Граца, Аустрија.

ствује у немачкој офанзиви против њих, а да није отворено прешао на осовинску страну, и тако је засновао политику 'паралелне акције' пре него 'колаборације' са снагама окупатора, што је било даље спровођено од стране његових потчињених команданата у њиховим локалним местима. С друге стране изгледа да су Немци посматрали став Михаиловића са приличним неповерењем, и као да нису знали да ли да поступају са њим као са непријатељем или као са пријатељем. Једном је речено да се 10.11.1941 одржао састанак између др Матла из немачке обавештајне службе и Михаиловића, заједно са његовим саветницима Васићем и Мишићем у Дивцима код Ваљева. Ипак није постигнут никакав споразум. Мада је Михаиловић несумњиво пружио Немцима помоћ улогом коју је одиграо за време њихове офанзиве против партизана, њихов положај у односу према окупаторским властима био је још увек сумњив и опасан. Због тога је већина његових присталица сматрала за опрезније да пређу у службу Недићевог квислиншког режима, мада су они тајно и даље могли да одржавају везу с њим..."⁸²

Из свих ових извештаја види се, да се Дража Михаиловић, др Матл, А. Шварц и Хадсон приближно слажу о времену кад је састанак одржан - средином новембра 1941. године, када су се четници с Равне Горе налазили, уствари, већ у сукобу са комунистима, те им је помоћ у борби против њих била нужна. Међутим, пуковник Пантић наводи знатно доцније датум састанка - 3. децембра 1941. године, када су комунисти у Србији били сасвим разбијени и када је Тито, потучен до ногу, већ био изван граница Србије. Уз то, пуковник Михаиловић је од 20. односно 21. новембра 1941. године, био у примирју са Титом и комунистима (види стр. 123). Ради свега овога, писац је специјалним писмом тражио разјашњење од пуковника Пантића, који је дословно дао ово објашњење:

"За напис сносим пуну моралну одговорност - НАРОЧИТО ШТО СЕ ТИЧЕ ДАТУМА. Томе немам шта да додам. Сви догађаји које сам навео у одељку VII - Епилог, ређали су се тачно онако, као што сам их изложио. Датум мога хапшења свакако нисам заборавио – 15. децембра, а тако исто и датум Мишићеве Славе – 24. новембра 1941. - на којој је донета одлука да се састанак одржи 3. децембра 1941. И он је се стварно, у одређено време - и одржао.

Познати су ми сви догађаји од 2. новембра до 15. децембра 1941. У њима сам учествовао и речју и делом...

⁸² "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, април 1941 - јули 1944, Г - 2 (П. Б.), Главни Штаб Савезничких Снага, септембар 1944" - тач. 36.

3. децембра 1941. ми смо знали да су Немци заузели Ужице и да је Тито побегао. Али то није значило и прекид опште борбе са комунистима. ОНА ЈЕ ЗА НАС ТЕК ПОЧИЊАЛА..."⁸³

На срећу српског народа, било је људи за које је борба противу комуниста почињала далеко пре, а нарочито од 7. јула 1941. године, када су комунисти убили двојицу српских жандарма, те тиме прокламовали "устанак противу окупатора". Да су добровољци, Пећанчеви четници и припадници Подофицирско-жандармериских одреда чекали на 2. новембар или 3. децембар 1941. године, Србија би била претворена у једно непрегледно гробље.

После Тита и пуковник Михаиловић напушта Србију

После несреће, која га је задесила у селу Струганику у зору 7. децембра 1941. године, а где је поред мајора Мишића и Фрегла, изгубио и пратњу и одреде, пуковник Михаиловић се склонио у Горњи Лајковац, а после се пребацио у село Теочин, где се сместио у Весковићевим кућама. Ту се био прикрио извесно време, настојећи да ухвати везу с било којим чланом његовог Штаба, чији се део с потпуковником Павловићем био одвојио од њега уочи несреће у Струганику. Осим Павловића, у овој групи били су: Драгиша Васић, Мирко Лалатовић, Никола Калабић, Милојко Узелац, В. Додић, Власта Ђорђевић и капетан Хадсон. Они су се били склонили на Гојну Гору, где су им се придружили мајор Палошевић и капетан Орел, с врло малим бројем четника. Али, Дража Михаиловић није знао о њима ништа. Природно, да није могао да ухвати ни било какву везу с њима. Зато кад је опасност мало минула, пуковник Михаиловић је наново отишао на саму Равну Гору, где није затекао никога. Склонио се у Дамјановићеве колибе и чекао неће ли се ко појавити. И, заиста, ту је ускоро дошла цела група с Гојне Горе. На све њих поражавајуће је деловала планина без бораца. Нарочито је био разочаран капетан Хадсон, који је убрзо дознао, куда су се здели Михаиловићеви четници. У поверљивом приручнику Главног Штаба Савезничких Снага пише:

*"И тако је мајор Хадсон јавио да по повратку на Равну Гору у то време он 'није нашао ни трага од Михаиловићевих људи, изузев Михаиловића и неколико официра, ПОШТО СУ СЕ СВИ ДРУГИ ПРЕТВОРИЛИ У НЕДИЋЕВЕ ЉУДЕ'."*⁸⁴

⁸³ Из писма Бранислава Ј. Пантића, упућеног аутору 9. јуна 1957. године из Сиднеја, Аустралија.

⁸⁴ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, април 1941 - јули 1944, Г - 2 (П. Б.), Главни Штаб Савезничких Снага, септембар 1944" - тач. 36.

Бенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић видео је јасно, да му у оваквој ситуацији нема даљег опстанка у Србији. Зато је донео одлуку, да напусти Равну Гору и да оде у Црну Гору. У том циљу, најпре је сазвао на састанак преживеле чланове свога Штаба. Састанак је одржан почетком 1942. године у селу Луњевици, у Ацићевим колибама. Том приликом, Михаиловић је упознао своје сараднике са одлуком о напуштању Србије, те су заједнички направили план о повлачењу. Одатле је, по завршеном договору, пуковник Михаиловић, с једним делом свога Штаба, кренуо преко села Бреснице, Заблаћа и Каоне пут Црне Горе. У поменутом поверљивом енглеском извештају, дословно стоји и ово:

*"... Хадсон је јавио, када је Михаиловић отишао у Црну Гору рано идуће године, његов штаб је путовао без већих тешкоћа тиме, ШТО СЕ ПРИВРЕМЕНО 'ЛЕГАЛИЗОВАО' КАО ДЕО ПОЖЕШКОГ КОРПУСА."*⁸⁵

Легализација Михаиловићевих одреда - Немци хапсе пуковника Мушицког

Доласком у додир са четницима пуковника Михаиловића, и учешће ових, раме уз раме, са добровољцима, жандармима и Пећанчевим четницима у рушењу Титове "Ужичке Републике", - створило је код свих Недићевих националних одреда искрене симпатије према Дражиним четницима. Ова благонаклоност проистицала је из свих оних мука и патњи, које су Михаиловићеви људи преживљавали на терену, сарађујући са комунистима. Зато су се сви национални одреди такмичили између себе, ко ће већу пажњу учинити Дражиним четницима, било у поклањању заплетеног оружја, муниције, одеће и обуће, или у указивању било какве друге помоћи. У овоме је нарочито предњачио пуковник Коста Мушицки, Командант Српске Добровољачке Команде.

Као честити родољуб и елитни официр Краљевске југословенске војске, пуковник Мушицки је знао, - да сви они официри, Дражини команданти, који су дотле, под утицајем радио Лондона и избегличке Владе, ишли заједно са партизанима, да они, уствари, немају ничег заједничког са комунистима и међународним комунизмом. Пуковник Мушицки је, свим срцем својим, саосећао трагедију, коју су, у то време, преживљавали краљевски официри у одредима пуковника Михаиловића. Зато је Коста Мушицки, када се са српским добровољцима нашао на терену, широм отворена срца прилазио Михаиловићевим офи-

⁸⁵ Исто. - тач. 37.

цирима и, уопште, његовим четницима. Једнима је давао оружје, другима муницију, трећима одећу и обућу, четврте је слао ђенералу Милану Недићу, молећи га да све учини, како би се Михаиловићеви одреди могли легализовати под командом својих властитих старешина.

И, заиста, тада је дошло до пуне легализације већине Дражиних одреда. Тако су, поред других, легализовани и следећи четнички одреди пуковника Михаиловића: потпуковника Манојла Кораћа (који је чак постао и Недићев Окружни Начелник), капетана Вучка Игњатовића и Милоша Глишића, поручника Предрага Раковића и многи други. У цитираном приручнику Главног Штаба Савезничких Снага налази се и ово:

*"... У средини децембра 1941. године капетан Предраг Раковић, сада Командант Михаиловићевог Златиборског Корпуса, легализовао се у Чачку и остао легалан све док Немци нису повукли легалитет."*⁸⁶

А Раковића је, по наредби пуковника Мушицког, легализовао Марисав Петровић, Командант V Добровољачког одреда. Тада је Раковићев одред добио званичан назив "Самостални четнички љубићски одред Танаско Рајић".

Немци су, разуме се, сасвим подозриво гледали на овакав рад Недићевих националних одреда, а нарочито српских добровољаца на челу са пуковником Мушицким. Зато, када су видели, да добровољци извлаче четнике из тешке ситуације у којој су били, а још када су сазнали да се пуковник Мушицки, на самом терену, лично састао са пуковником Михаиловићем, Немци су 7. децембра 1941. године сасвим изненада ухапсили пуковника Косту Мушицког, иако је још била у току акција противу комуниста, у којој је српске добровољце предводио сам њихов командант. Немци су пуковника Мушицког хитно спровели у Београд и оптужили га Војном Заповеднику Србије за "сарадњу са одметником Михаиловићем". Ради бољег разумевања овог случаја, потребно је, на овом месту, објаснити и однос између самих Немаца у окупираној Србији.

Као и свуда у освојеној Европи, тако су и у Србији Немци имали двојаке јединице: војску (Вермахт) и полицијске СС органе. Они су се међусобно свагда гложили, јер док је војску чинио народ, дотле су у СС јединицама били само чланови "Немачке Национал-социјалистичке Радничке Партије". Зато је између једних и других увек било и нетрпељивости и свађе. Тако је било и у окупираној Србији, где је њихово међусобно гложење често ишло преко српских леђа. То је било и у самом случају пуковника Мушицког. Ствар је била у овоме. Српски добровољачки одреди на челу са Костом Мушицким били су у вези са

⁸⁶ Исто. - тач. 37.

Вермахтом. Међутим, Подофицирско-жандармериски одреди на челу са ђенералом Стевом Радовановићем и Четнички одреди Војводе Косте Пећанца били су у вези са немачким полицијским СС органима на челу са генералом Мајснером (Meisner), који се, после, старао и о легализованим одредима пуковника Михаиловића. Генерал Мајснер је једнако, и на самом терену и иначе, тежио да извуче добровољце испод надлежности Вермахта, те да располаже с њима као што је чинио са жандармима (доцније стражарима) и четницима. Вермахт то нипошто није хтео да дозволи и одбијао је тежње генерала Мајснера. А ни сам пуковник Мушицки никако није хтео да дозволи да добровољце на челу с њим контролише Мајснер са својим СС јединицама. Овај став пуковника Мушицког био је сасвим разумљив, јер немат Мајснерову контролу значило је имати већу слободу акције, нарочито у борби противу комунизма, која је (акција) била неопходна ако се хтео истински спасавати српски народ. А поред тога, пуковник Мушицки сматрао је, обзиром на саму политичку ситуацију, да је далеко корисније и за добровољце и за српски народ бити у вези само са Вермахтом. То му никако није могао опростити СС генерал Мајснер, који је једва дочекао да пуковника Мушицког може оптужити Војном Заповеднику Србије као "сарадника са Дражом Михаиловићем", иако је сам Мајснер, баш у то време, потпомагао легализацију Михаиловићевих одреда.

Судбина ухапшеног Мушицког била је следећа. Немци су га одмах ставили под немачки Војни ратни суд. Међутим, захваљујући само одлучној интервенцији ђенерала Милана Недића, који је запретио и својом оставком, пуковник Мушицки није био стрељан, већ осуђен само на затвор, који је издржавао у тамници београдског "Гестапоа". Пуштен је на слободу тек половином 1942. године и то на снажне интервенције ђенерала Недића и Димитрија Љотића. Али, пуковник Мушицки никакав положај у добровољцима није могао више да заузме, све док сасвим друге немачке јединице нису замениле старе у Србији.

Мора се признати, да се нису легализовали сви Михаиловићеви одреди. Они, који нису желели да приме легалитет, просто су се расули. Људи су отишли својим домовима и почели обављати своје свакодневне послове, док су се старешине криле по разним земуницама и пећинама. Један од оваквих, био је и Таковски четнички одред гардиског поручника Звонимира Вучковића. Његов одред сасвим се расуо. Људи су отишли својим кућама, док је сам командант, поручник Вучковић, остао илегалан, кријући се у једној пећини. Крила га је његова пријатељица, учитељица Милена, у селу Вујетинцу, Срез љубићски, код које је често навраћао. Оваквих случајева било је још, и такви команданти појавили су се из својих склоништа тек онда, када је Србија

била сасвим очишћена од комуниста и када је по наређењу Драже Михаиловића приступљено реорганизовању четничког покрета. Тада су се и легализовани Михаиловићеви одреди поново "одметнули" у шуму. У већ поменутом тајном британском извештају о четницима, од речи до речи пише:

*"Одреди Михаиловићевих људи, који су за време борбе противу партизана пришли Недићу" - 'пише пуковник Жујовић' - "ПРИШЛИ СУ ПОНОВО МИХАИЛОВИЋУ, ЧИМ ЈЕ ПРОШЛА КОМУНИСТИЧКА ОПАСНОСТ."*⁸⁷

Иако је све овако било, ипак су српски добровољци, у заједници са осталим националним одредима ђенерала Недића, учинили огромну услугу и српском народу и, напосе, четницима пуковника Михаиловића. Српском народу су користили, што су сву тежину борбе противу комуниста примили на себе, те тиме нису дозволили Немцима да врше никакве паљевине, одмазде, нити било каква насиља над невиним српским народом, као што је то раније био случај са Мачвом. Четницима Драже Михаиловића су користили, што су се залагали за њихово легализовање, те их тиме спасавали од разних немачких непријатности.

Углавном, захваљујући борби српских националних одреда, комунистичка револуција у Србији била је угушена, комунизам срушен, преживели комунисти на челу са Титом у паничном бекству једва спасли главе, а српски народ сачуван од биолошког уништења. Тек тада, ђенерал Милан Недић могао је, да прионе на посао административног, привредног и социјалног уређења оног измученог тла, које је цео народ звао Недићева Србија.

⁸⁷ Исто. - тач. 36.

НЕДИЋЕВА СРБИЈА

Општа сазнања

Окупирану Србију, која је званично носила назив "Подручје Војног Заповедника Србије", српски народ из свих крајева Српства звао је "Недићева Србија". Тако ју је звао ради тога, што је ђенерал Милан Недић све чинио, да од окупиране Србије створи оазу истинског мира, реда и рада, јер је само под овим условима Србија могла бити лука спасења прогоњеног српског рода. А она је то заиста и била, па је у знак захвалности, што ју је ђенерал Недић таквом створио, српски народ и звао "Недићева Србија".

То је, уствари, била предкумановска Србија, која је на Северу била продужена Банатом као аутономном административном јединицом⁸⁸, на Југу обухватала Нови Пазар, Митровицу и Вучитрн, док је једним појасом, у коме су били Пирот и Врање, била одсечена у корист Бугара. Тронежа "Недићеве Србије", Бугарске и Албаније била је на десетину километара северозападно од Врања.

Врховни господар на овоме подручју био је, разуме се, немачки Војни Заповедник, који је по рангу био ђенерал. Војни заповедници били су овим редом: Ферстер (Förster), Шредер (Schröder), Данкелман (Dankelmann), Бадер (Bader) и Фелбер (Felber). Борећи се, како је сам говорио, са "немачким неразумеванем и српском лудошћу", ђенерал Милан Недић је, постепено, умањивао власт и моћ немачких војних заповедника у окупираној Србији, настојећи да се окупатор за своје потребе уопште не обраћа непосредно српском народу, већ само преко његове (Недићеве) администрације. А ово је, пак, било од непроцењиве користи за српски народ, јер је тиме ђенерал Недић онемогућавао Немцима да чине злодела, која су, на пример, чинили између 1914. и 1918. године.

⁸⁸ Првобитно је Хитлер и Банат био обећао Мађарима, али када је 5. априла 1941. године послао свога опуномоћеника Нојбахера, да саопшти маршалу Антонеску, да ће од 6. априла 1941. Немачка бити у рату са Југославијом, Антонеску је том приликом рекао, - да Румунија и Југославија одувек живе у пријатељству и да Румунија нема никаквих територијалних захтева према Југославији. Тада је упитао Нојбахера: "Реците ми, молим Вас, ко ће посести југословенски Банат?" Овај је узвратио: "Ја то не знам, и у том погледу немам никаквих инструкција." Тада је Антонеску рекао: "Онда Вас молим да Фиреру одмах саопштите: ако би мађарске трупе ушле у Банат, онда ћемо и ми тамо ући и ступићемо у борбу с Мађарима." Зато је Банат остао аутономан. (Подаци узети из: Hermann Neubacher: "Sonderauftrag Südost 1940-45", 1956; Musterschmidt-Verlag, Göttingen-Berlin-Frankfurt, с. 126).

Да би ђенерал Недић онемогућио окупатору, да било што чини над српским народом, а нарочито да би га приморао, да се за све своје потребе обраћа њему, Недић је настојао да Србију уреди, најпре, административно, затим привредно и социјално, да збрине, пре свега, српски народ, да он има хлеба и са хлебом, па тек после да буде у стању, да - без крвавих репресалија - сноси ратну контрибуцију. И захваљујући своме истрајном и самопрегорном спасилачком раду, ђенерал Недић је успео да окупирану Србију организује тако, да је могла да прими, смести, прехране и запосли око 650.000 Срба изван граница Србије. А како је то постигао ђенерал Недић? Тако, што је, као нико пре њега у Краљевини Југославији, успео да земљу, иако под крутом чизмом окупатора, одлично организује административно, привредно и социјално.

Административна организација Србије

Када је борбом српских националних снага била угушена комунистичка револуција и када је Тито протеран из Србије, прво што је ђенерал Недић учинио било је, - да је успоставио српску националну власт у целој земљи. То је учинио организовањем Србије на округе (Београдски, Ваљевски, Зајечарски, Јагодински, Крагујевачки, Краљевачки, Крушевачки, Лесковачки, Нишки, Пожаревачки, Ужички и Шабачки), срезове и општине.

Лично је ђенерал Недић бирао најбоље, најугледније и најчестије српске људе, па их постављао за окружне и среске начелнике, као и за председнике градских и сеоских општина. За окружне начелнике је поставио, углавном, виђене националне антикомунистичке борце, који су се били истакли у угушивању комунистичке револуције. Тако је, на пример, за Окружног начелника Округа ваљевског био поставио жандармериског потпуковника Драгомира Лукића, који је руководио антикомунистичком борбом у Ваљевском крају; за Окружног начелника Округа ужичког Дражиног мајора Манојла Кораћа, који је заједно са осталим Недићевим одредима учествовао у рушењу "Ужичке Републике"; за Окружног начелника Округа крагујевачког мајора Милана Калабића, који је, као командант Недићевог Оружаног Центра на Руднику, легализовао многе и многе Михаиловићеве четнике, итд. За среске начелнике ђенерал Недић је постављао честите и исправне чиновнике из полициске струке, док је за председнике општина постављао највиђеније домаћине у дотичним општинама, уопште не гледајући на то - ко је како политички опредељен и којој странци припада.

Једина политика Ђенерала Милана Недића у време окупације била је: сачувати српски народ, а једина партија - на Крст распета Отаџбина.

Чинећи овако, Ђенерал Недић је и могао уживати пуну љубав и поштовање српског народа, који је видео да окружни и срески начелници и председници општина нису ништа друго до Недићеве референти у Србији. Отуда се народу није нити могла нити смела чинити никаква неправда. А ако је, пак, окупатор требао штогод да прикупља од народа у вези контрибуције, онда је то чинио преко српских власти. Разуме се, да су се ове, на сасвим другојачији начин опходиле с народом и прикупљале од народа што треба, но што би то чинили Немци.

Природно, окупирана земља морала је да плаћа контрибуцију, али Србија је била једина земља у окупираној Европи, којој је немачки Рајх, крајем септембра 1944. године, дуговао по клирингу седам и по милијарди здравих динара! А да ли би то било могућно, да се самим Немцима дозволило да они пљачкају? Свакако да не би! У томе је била предност Недићеве администрације, што је она знала и умела, да потпуно правилно тражи од народа, према крајевима у којима живи, само оно што народ има. И када, на пример, представник Недићеве власти дође у Срез подгорски (Ваљевска Каменица), па тражи за контрибуцију шљиве, - народ је то без речи давао. Или, кад дође у Поћуту (Срез ваљевски), па тражи дрва уместо мала, сељак је, такође, без приговора давао. Српске власти знале су, шта у коме крају треба узети. Међутим, у 1941. години (Недићева администрација почела је функционисати од јануара 1942. године), када су Немци сами упадали у села, односили су све што им је шака пало, не питајући да ли је то народу неопходно или не. Томе је Недићева администрација учинила крај. Без знања надлежног Окружног начелника, односно Среског, или Председника Општине, Немци нису могли добити ни кола дрва. Толико је корисно служила српском народу Недићева администрација.

Упоредо са административним организовањем земље, Ђенерал Недић побринуо се и за јавну безбедност у Србији. Пошто је Српска Добровољачка Команда са својих дванаест одреда служила као борбена српска снага, која је после угушења комунистичке револуције уништавала и даље разна заостала и скривена комунистичка гнезда у Србији, то је Ђенерал Недић тражио од Немаца, да дозволе, да се, уместо расформиране Жандармерије, формира једна трупа, која би се бринула за чисто унутрашњи ред у земљи. Тако се у фебруару 1942. године образују Српска Државна Стража и Српска Гранична Стража у укупној јачини од 18.000 људи. Српска Државна Стража састојала се из Српске Градске Страже и Српске Пољске Страже. Прва се стациони-

рала по градовима, а друга по сеоским општинама. Српска Гранична Стража имала је улогу граничне трупе и стационирала се у граничним појасевима. Командант Српске Државне Страже био је пуковник Боривоје Јонић, кога је Недић унапредио у чин ђенерала, а командант Српске Граничне Страже био је потпуковник Људевит Погачар, који је, такође, био унапређен у чин пуковника. Обе ове јединице биле су састављене, углавном, од припадника бивше Жандармерије, Пећанчевих и Михаиловићевих четника. Отуда ће оне, у критичном моменту, поћи, заједно са својим старешинама, са Дражом Михаиловићем.

Задатак ових јединица састојао се у одржању унутрашњег мира и безбедности у Србији. Отприлике, као што је била предратна Жандармерија. Стражари су бдили над редом и миром у сеоским општинама, срезовима и окрузима, а када би се указала велика опасност од комунизма, као што је било у пролеће 1944. године, тада би и они постајали борбена трупа, те би се заједно са српским добровољцима, раме уз раме, борили противу партизана.

Тек када је Србију административно организовао и у њој успоставио јавну безбедност, завео мир и ред, ђенерал Недић могао се латити и привредног уређења земље, а само с једним јединим циљем: да српски народ сачува од глади и немаштине.

Привредна организација Србије

Зима 1941/42. године била је исувише тешка за српски народ. Дижући своју револуцију, комунисти су спаљивали летину, амбаре, све залихе сељачке хране, само да би народ натерали у њихово коло. А какве су последице никле из овога, видело се тек када је наступила зима, која је била врло оштра и дуга. Оскудица је била општа и у свему. То је натерало ђенерала Недића, да посвети сву своју пажњу разореној и умртвљеној народној привреди, а нарочито пољопривреди, и да нипошто не дозволи, да се више, у ма ком виду, појави, ма и из далека, страшна авет глади.

Зато, у сва среска места, у многе варошице и скоро у све сеоске општине, ђенерал Недић шаље пољопривредне стручњаке, а преко целокупне своје администрације саветује српском сељаку, да што више засеје своје земље. Тада је ђенерал Недић спровео такозвану "Планску пољопривреду". Српски сељаци су, под надзором стручних лица, посејали све што им је ђенерал Недић тешком муком био набавио. Поред пшенице и кукуруза, у земљу се, много више но икада у Србији, бацило баштенског и индустриског семења. Сељак је радо слушао савете својих економа и агронома, те није хтео оставити незасејаним,

ако не ничим другим оно бар поврћем, ни најмањи комплекс зиратног земљишта. А шта је то значило за, грађанским ратом и глађу, опустошену Србију, показала је тек јесен 1942. године, а нарочито 1943 и 1944, када се, иако под крутом кнутом окупатора, српска земља преливала родом и берићетом. Највећа заслуга за то, припада ђенералу Милану Недићу, који није дозволио, да српски народ гладује и живи од туђе милостиње, а најмање од окупаторове.⁸⁹

Када је ђенерал Недић обновио и унапредио пољопривреду, онда је уздигао и сву осталу привреду. Извршио је преоријентацију наше индустриске производње, те је тако, на пример, по први пут у српској историји произвођен властити плуг за потребе искључиво српског сељака. Плугове је производила преоријентисана фабрика "Вистад" у Ваљеву, која је пре рата производила оружје и муницију. Нацрт за плуг израдио је инг Никола Станковић, власник и директор "Вистада", и фабрика је масовно производила плугове. Цена им је била минимална, тј. онолико, колико је фактички плуг коштао, и није било села, нарочито у Западној Србији, а да није имало те плугове.

И у осталим фабрикама увелико су се производили артикли неопходни за народ, као на пример: разни хемиски продукти (сапун, плави камен, итд), одећа, обућа, разни дрвни продукти, итд. Биле су основне нарочите установе, као: Централа за хемиске производе (Шеф инг М. Стефановић), Централа за шећер, меласу и шпиритус (Шеф инг Божићар - Дарко Петровић), Централа за текстил (Шеф Виндиш), Централа за кожу (Шеф инг Гавриловић), Централа за гвожђе (Шеф Звонко Мартиновић), Централа за жито (Шеф Милосављевић) и друге.

Све ове установе служиле су, искључиво, српском народу и преко њих су снабдевани Срби, широм Србије, а делом Црне Горе и Санџака, овим тако потребним артиклима. А да би искључио "црну берзу", ђенерал Недић организовао је Комесаријат за цене и наднице, а за Комесара поставио др Гојка Грђића (био врло кратко време), а после њега инг Божићара - Дарка Петровића, који је с много умешности, налазећи се између две ватре, водио Комесаријат, бринући се да народ добија сву потребну робу по ценама прилагођеним приликама.

Исто тако, ђенерал Недић је реорганизовао и сва државна пољопривредна добра, која су се налазила на територији окупиране Србије. За њихове управнике поставио је стручне особе, а на свим добрима

⁸⁹ Када су у јесен 1944. године комунисти уз помоћ Стаљинових црвеноармејаца, најзад, упали у Србију, комунистички хроничар је са нескривеном радошћу записао: "Једна ме ствар много обрадовала. У СРБИЈИ ИМА ОГРОМНО ХРАНЕ. Неће бити глади у Београду. Али, богам, неће бити глади ни у Крајини, ни у Лици, ни на Пиви. Села у овом крају Србије нису тако попаљена као у крајевима Босне и Лике. И СЛАЋЕ СРБИЈАНЦИ СВОЈОЈ БРАЋИ И ХЛЕБА И СА ХЛЕБОМ." (Владимир Дедијер: "Дневник", Београд 1951, стр. 803)

упослио је многе избеглице, док је цео мал са ових имања био намењен, углавном, бројним избеглицама.

Социјална мисија Недићеве Србије

За све време, док је стајао на челу окупиране Србије, ђенерал Милан Недић примао је у топао српски загрљај прогоњене и Србе и Хрвате и Словенце. Они су долазили из разних крајева Југославије, хрлећи Србији као јединој луци свога спасења. А каква би вајда била свим тим изгнаницима, да је Србија била згариште? Свакако, да им не би било спаса! Али, захваљујући ђенералу Недићу, Србија је заиста била лука њиховог спасења.

Сваки избеглица и, уопште, сви они који су потражили уточиште у Србији, ма из ког дела Југославије били, које је ђенерал Недић примио у свој загрљај, - били су социјално збринути. Сви они имали су кров над главом, имали су одговарајуће запослење и пристojну награду за свој рад. Она, пак, лица, која нису била у стању да привређују, као старци и деца, била су посебна брига ђенерала Недића и Комесаријата за избеглице. Ситна деца слата су на одгајање и васпитање по разним српским бањама и летовалиштима, а одраслија на учење заната. Старци су слати у старачке домове и разна опоравилишта. Ниједна породица, ниједно дете, није било незбринуто, и у Недићевој Србији, за цело време окупације, није се могао срести ни један једини бескућник или беспризорни. На тако високом ступњу било је социјално старање ђенерала Недића!

Осим избеглица, били су збринути и сви ратни заробљеници, који су из заробљеништва слати у Србију. Један добар део заробљеника био је пуштен због болести и старости, а извештан број сачињавали су млађи официри, који су били пуштени на изрично тражење ђенерала Недића, који је с њима желео да појача постојеће српске оружане формације. Сви заробљеници, без разлике, чим су стигли у Београд из заробљеничких логора, били су смештени у београдске болнице ради опоравка и одмора. О свима њима старао се Српски Црвени Крст на челу са др Петром Зецом. Стари и болесни били су задржавани до потпуног опорављења. Њихове фамилије, као и свих оних који су и даље остали у заробљеништву, примале су уредне месечне принадлежности. А Црвени Крст, општине, срезови и окрузи били су организовали масовно слање пакета у заробљеничке логоре где су се налазили југословенски заробљеници.

Млађи, пак, официри, који су били враћени из заробљеништва по жељи ђенерала Недића, били су, по одмору и опоравку, пуштани сво-

јим кућама, у родна места, и било им је остављено на вољу, да се сами пријаве у неку од формација ђенерала Недића, или, ако су баш желе-ли, могли су отићи и четницима у шуму. Било их је, који су се јавили или Недићевим или Михаиловићевим одредима. Али, био је кудикамо већи број пуштених млађих официра заробљеника, који се нигде нису хтели пријавити и који су просто лутали по Београду. Но, и поред то-га, сви су они примали уредно своје припадљивости од ђенерала Не-дића, иако их је сам народ био презрео, надевши им име "дангубаши". Њих су, почетком 1943. године, Немци, сасвим изненада, похватили и нанова отерали у заробљеничке логоре, где су их и сами њихови рат-ни другови звали истим именом као и народ у Отаџбини. "Дангуба-ши" су били једна од одлучујућих препрека, што ђенерал Недић није могао да издејствује од Немаца пуштање већег броја заробљеника.

На крају, важно је истаћи, да је народ у Недићевој Србији био збринут, тако да нико није био гладан, већ је свакоме био обезбеђен потребни минимум за живот. А сељаци, у годинама окупације, били су одевени и обувени као ретко када. Уз то, искористили су то време кад су свега имали, те су држави исплатили скоро сву дужну порезу а повериоцима све дугове. Једном речју, народ је у свему био задово-љан и једино што није имао, била је - слобода. Зато је ђенерал Недић мудро саветовао, да се народ стрпи, подсећајући га непрестано на многовековну народну мудрост: "Трпен - спасен". Једнако је народу препоручивао, да се сачека одлучни час, па да се тек онда сви дижу за слободу. Српски народ га је у свему слушао, те је ђенерал Недић био у стању да гради и друга велика дела, од којих је највеличанственије - први Дечији Град у Србији.

Недићев Дечији Град

Поред 650.000 одраслих избеглица, које су нашле спас у окупира-ној Србији, ђенерал Недић примио је под своје окриље и око 85.000 избегличке деце, махом без родитеља, које су усташе слали у затворе-ним вагонима, или које су спасавали из таласа Саве и Дрине припад-ници Српске Добровољачке Команде и Српске Државне и Граничне Страже.

Иако је већина ове деце била смештена по бањама и летовали-штима Феријалног Савеза, требало је још много и много просторија за ову унесрећену децу, да би им се омогућило уредно уздизање и васпи-тавање.

Највећи избеглички домови били су у Бањи Ковиљачи, Врњачкој Бањи, Летњиковцу код Шапца, Боговађи и другим местима. Но, све је

то било недовољно, јер се тежило систематском одгоју деце, а, уз то, да се у потпуности задовоље и сви хигијенски услови. Зато, ђенерал Недић долази на мисао, да створи један прави Дечији Град, у коме би деца, под надзором стручног васпитног особља, била одгојена за добре и корисне чланове опште српске заједнице. Стога је ђенерал Недић решио, да се у Обилићеву код Крушевца - где су постојали пред- ратни југословенски Војно-технички заводи, чије су зграде биле дели- мично порушене од бомбардовања - подигне први Дечији Град у Ср- бији. Тај посао ђенерал Недић поверио је Окружном начелнику Окру- га крушевачког Радославу Павловићу, једном од најспремнијих тада- шњих наших педагога.

Старањем скоро целог народа у Србији, Дечији Град је и подиг- нут. Имао је два дела: на подручју бивше барутане Обилићево (два км од Крушевца на путу Крушевац - Ниш) био је Завод за мушку децу, а на подручју некадашње фабрике гасова и гас-маски Равњак (три км од Крушевца на путу Крушевац - Александровац) био је Завод за женску децу. Према замисли, целокупан Дечији Град требало је да се прости- ре на површини од преко стотину хектара. Међутим, у време окупаци- је, док комунисти нису упали у Србију у јесен 1944. године, успело је, да се подигну следеће зграде: мала заводска Црква, зграда за Управу Града, две трпезарије, једна пекара, десет интерната и да се реновира пет зграда за смештај деце. Интернати су носили имена места или краја, који их је својим прилозима подигао, као на пример: "Дом Округа Зајечарског", "Дом Округа Ваљевског", "Дом Града Смедере- ва", итд.

У Дечијем Граду требало је да буде смештено око десет хиљада деце. Како се Град подизао и проширивао, тако је требало и број деце да се повећава. Испочетка било је неколико хиљада мушке и женске деце. Сва деца била су врло добро смештена, а исхрана им је била за- довољавајућа у сваком погледу. Само, пак, васпитање, било је органи- зовано плански, тако да се, из дана у дан, запажао све већи успон деце и у духовном и у физичком погледу. Сваки павиљон имао је по једног стручног васпитача - учитеља, који је био старешина павиљона и во- дио рачуна о свим потребама деце. Васпитач је имао за своје помоћ- нике већином средњошколце или богослове, који су имали дужности надзорника. Било их је по тројица на један павиљон. Деца су била рас- поређена у павиљоне по годинама старости. То је учињено ради што успешнијег васпитног рада. Једанпут недељно, а каткада и чешће (већ према приликама у Граду), одржаван је састанак свих васпитача, над- зорника и управног особља са Управником Града и његовим замени- ком. На овим састанцима били су претресани дечији поступци, давана педагошка и друга чисто практична упутства за даљи рад са децом.

На овај начин, ђенерал Милан Недић настојао је да српску децу, преко својих органа у Дечијем Граду, сачува не само физички, већ да тај најмлађи српски нараштај свесрдно припреми и васпита, како би био од користи својој Отаџбини и своме народу. Значај оваквог Недићевог рада потпуно је схватио српски народ, који је спонтано овај Дечији Град крстио именом ђенерала Недића. Тиме је васцео народ посведочио своју велику љубав према ђенералу Милану Недићу и његовом херојском делу, јер Недићево жртвовање за српски род и његову светлију будућност, нимало није заостајало иза јуначког подвига Обилића.

Васпитни Завод у Смедеревској Паланци

Поред Недићевог Дечијег Града, ђенерал Милан Недић има огромну заслугу и за подизање Васпитног Завода у Смедеревској Паланци, у коме су били смештени многи заведени и заблудели синови српског народа, који су довођењем у Завод били спашени сигурне смрти.

После угушења комунистичке револуције, у руке српских националних одреда пало је много српске средњошколске и студентске омладине, која је била у разним партизанским јединицама. Већина ове омладине била је заведена комунистичком пропагандом. Тој омладини, разуме се, није се могла скинути глава, већ се морала сачувати. А ђенерал Милан Недић био је решио, не само да је сачува, већ да је препорођену и преваспитану врати у крило својој нацији. Отуда је и основао Васпитни Завод у Смедеревској Паланци.

Довођењем у овај Завод, заробљена и заведена српска омладина, била је спашена испод немачких митраљеза, као и од страшних концентрационих логора. Ту омладину ђенерал Недић узео је под своје, да би је стручним васпитањем, а нада све хришћанским и лепим опхођењем, преваспитао и од ње створио национално свесну српску младост.

За Управника Завода у Смедеревској Паланци ђенерал Недић поставио је Генералног секретара предратног Југословенског Антимарксистичког Комитета Милована Поповића (био после Ратка Живадиновића), једног од најспремнијих антимарксистичких теоретичара и најбескомпромиснијих антикомунистичких бораца, кога је 1944. године Дража Михаиловић поставио за Шефа пропаганде Врховне Команде Југословенске војске у Отаџбини.

Управник Поповић, заједно са својом супругом др Драгојлом Поповић, лекаром, организовао је рад у Заводу на високим хришћан-

ским принципима, настојећи да од васпитаника створи светле ликове, који ће бити у стању да поведу успешну борбу противу комунизма.

У току од две године рада кроз Завод у Смедеревској Паланци прошло је 1270 Срба и Српкиња (840 питомаца и 430 питомица) између 14 и 24 године старости, који би, сигурно, за свагда били изгубљени да их ђенерал Недић није на овај начин спасао. Сви ови питомци и питомице, после две године живота под изузетном пажњом својих васпитача, постали су сасвим други људи. Многи питомци, по изласку из Завода, ступили су добровољно или у Српски Добровољачки Корпус, или у Српску Државну Стражу, или у четничке јединице ђенерала Михаиловића.

Колико је сам начин васпитања позитивно деловао на ову заведену омладину, најбоље сведочи низ изјава питомаца, који за увек кидају са некадашњом прошлошћу и опредељују се за лепшу и узвишенију будућност. У низу тих дивних изјава, заслужује пуну пажњу следећа.

Поводом трогодишњице Српске Владе Народног Спаса у августу 1944. године у име свих питомаца Завода упутио је Милутин Драгачевац, свршени матурант из Аранђеловца, телеграм ђенералу Милану Недићу са овим незаборавним текстом:

*"Можда нам се ближи Термопилски кланац, али ћемо га дочекати као Леонида. Нека површњаци погну главе пред овим светлим тренуцима историског живота једног народа. Дају се докази да се живело једним вишим животом, животом идеала."*⁹⁰

Млади Драгачевац своје нове идеале посведочио је херојском смрћу у борби противу комуниста, као и многи други из Васпитног Завода у Смедеревској Паланци.

Неки од ових младића и девојака били су просто измасакирани од стране комуниста, када су у јесен 1944. године, заједно са црвеноармејцима, упали у Србију. Најтрагичнији случајеви били су: Радована Ломића, свршеног ученика Средње пољопривредне школе у Ваљеву, бившег руководиоца СКОЈ-а (Савеза Комунистичке Омладине Југославије) за Округ ваљевски, и студенткиње Слободанке Стефановић, бившег Инструктора Окружног комитета КПЈ за Округ пожаревачки. Комунистичка партија желела је да их реактивира, али су се они изјаснили као одлучни антикомунисти, те су их партијци обоје масакрирали. Својом мученичком смрћу посведочили су свој национализам, којим су били запојени у Васпитном Заводу у Смедеревској Паланци. Толико је позитивно деловао овај Завод на заведену српску младост!

⁹⁰ Архив Димитрија Љотића.

Пионирски одреди

Да би спасао и осталу српску омладину, која се налазила на слободи, а била под будним оком окупатора, ђенерал Недић основао је почетком новембра 1941. године Пионирске одреде. Постојала су два таква одреда. Први пионирски одред на челу са инг Симом Керечким био је у Крагујевцу. Други пионирски одред, на чијем је челу стајао истакнути предратни антикомунистички борац у Ваљевском крају Иво С. Трипковић, био је у Крушевцу, обухватајући, истовремено, и Краљево. Оба одреда била су састављена од средњошколске, студентске и радничке омладине, а с очитим циљем да се склони испред очију окупатора, да се забави чим било, само да је не би Немци одводили на рад, купили и хапсили. Трипковићев Одред требао је, конкретно, да ради и на обнови манастира Жиче, који је био јако оштећен услед немачког бомбардовања. Међутим, Одред није имао ни средстава ни могућности за обављање тога посла, па се од тога одустало. А и сами Немци су врло брзо сагледали, какав је стварни циљ тих одреда, па не само да нису дозволили оснивање нових, већ су почетком марта 1942. године наредили да су укину оба ова одреда.

Национална Радна Служба за Обнову Србије

После извесног времена по укидању Пионирских одреда, ђенерал Милан Недић успео је да оснује Националну Радну Службу за Обнову Србије. Ова Радна Служба, како се обично звала, имала је за циљ што и ранији Пионирски одреди, само на много већем и ширем националном плану. Служби Рада дала је потребна средства сама Влада.

На челу Националне Радне Службе налазио се професор Марчетић, истакнути предратни стручњак за физичко васпитање омладине. Иначе, сама Радна Служба била је подељена на чете, које су слате у разне крајеве Србије на различите радове. Тако су, на пример, извесне чете радиле на мелиорацији земљишта у Мачви и Посавини, итд. Премда су чете вршиле, углавном, физичке послове, у њима је био врло јако развијен васпитно-културни рад. Често су поједине чете приређивале културне приредбе и за грађанство у крајевима где су се налазиле.

Иако је Национална Радна Служба за обнову Србије функционисала све до упада бољшевика и партизана у Србију у јесен 1944. године, ђенерал Недић није имао због ње неких нарочитих трзавица са Немцима, премда су Немци и на њу гледали са неповерењем.

По доласку Тита, Радна Служба била је, разуме се, укинута, иако је велики број њених чланова ушао у разне партизанске јединице, да би се, бар колико толико, сачували од комунистичке одмазде.

Професор Марчетић, пак, био је ухапшен. Изведен је и на суд. Осуђен је на неколико година робије.

Иначе, сама замисао ђенерала Недића била је успела. Сачувано је неколико хиљада омладинаца, који су слањем на рад у забите српске крајеве, били склањани од очију окупатора, који је беспослену омладину купио и слао на рад, било у домаће руднике, које су они експлоатисали, било у Немачку.

Ђенерал Недић и српски народ

Што је ђенерал Милан Недић успео у својој спасилачкој мисији, највише има да се захвали самом српском народу, а нарочито српском сељаку, који је дао пуну подршку, како ђенералу Недићу лично, тако и Српској Влади Народног Спаса.

Ђенерал Недић општио је с невиђеном љубављу са народом, специјално баш са сељацима, из чије средине је и он био изникао. Долазиле су му у Београд делегације народа из најудаљенијих крајева Србије. Долазили су му сеоски домаћини, који за време Краљевине Југославије чак ни у град нису били сишли. Долазили су му и богати и сиромашни, и учени; и неучи, и писмени и неписмени, те се са свима њима, с подједнаком пажњом и љубављу, разговарао и договарао. Са свим тим људима, ђенерал Недић здравио се сузних очију. Гледао их је и препознавао у њима старе ратнике са Куманова, Цера, Колубаре и Солунског фронта. У таквим тренуцима никако није могао одолети, а да не пусти сузу из свога ока. А ти људи, нарочито сељаци, врло често били су дошли, само да виде ђенерала Недића и да му стегну руку. Погледи су много више говорили, него бујице речи. И многи су се враћали од ђенерала Недића, не проговоривши с њим ни једне једине речи. Не што нису хтели, већ што нису могли, јер им само срце није дало да зборе, када су пред собом гледали мученички лик ђенерала Милана Недића. А тек када су ти људи дошли назад својим кућама, шапатом су говорили својим сусељанима: "Већи је мученик, него иједан живи човек! " Зато нико није био приврженији ђенералу Недићу од тих простих српских сељака. И нико више није могао њих да покрене ни на какав непромишљени поступак, већ су једино свој поглед упирали у ђенерала Милана Недића. Знали су врло добро, да нико живи у Србији не саосећа толико са својим поробљеним родом као он, који је презрео све овоземаљске части и славу, само да би могао што

благородније да послужи своме народу. Зато је овај благочестиви народ широм целе Србије звао ђенерала Милана Недића - ОЦЕМ СРБИЈЕ. И он је то, уистину, и био.

Ђенерал Недић и Немци

У Немцима је ђенерал Милан Недић свагда гледао само окупатора. Отуда је и његов однос према Немцима био само однос побеђеног према победнику, окупираног према окупатору, и он никада себи није дозволио да ово заборави. Зато је и његово држање према окупатору било увек достојанствено. Примио се Председништва Владе, да би земљу извео из страшног грађанског рата, да би комунизам уништио, да би Србе спасао од биолошког уништења. А када је Божјом помоћу и уз помоћ свесних родољуба то успео, онда је тежио да народ оспособи за нормалан живот и да Срби ниучему не зависе од окупатора, а најмање да од њега траже кору хлеба. А то је и постигао, те се, у лето и у јесен 1942. године, и сам окупатор у чуду нашао, када је видео шта је ђенерал Недић успео да учини од онога згаришта, какво је Србија представљала у јесен 1941. године. Када су Немци видели да је Србија изникла препорођена као Феникс птица из пепела свога, желели су, по праву победника, да је што више очерупају. Али, ђенерал Недић, заједно са својим вредним и оданим сарадницима, даноноћно је бдио над српским народом, те и по цену највеће жртве није дозволио, да ни сам окупатор више спроводи своју самовољу над Србима. Отуда је вредан помена пример, који се догодио у лето 1942. године.

Месеца августа те године Недићев Министар привреде Михаило Олћан, дознао је, да Немци желе, на своју руку, без знања и одобрења Недићеве Владе, да извезу из Србије две хиљаде вагона пшенице. Олћан је о овоме одмах известио ђенерала Недића, који се раније био споразумео с Немцима, да сву жетву у Србији препусте српском народу. Цела Влада овај случај узела је у озбиљно разматрање. И, да би натерали Немце да не изврше ову пљачку, три министра поднели су оставке немачком Главнокомандујућем ђенералу. То су учинили: Милан Аћимовић, Министар унутрашњих послова; Михаило Олћан, Министар привреде и др Чедо Марјановић, Министар правде. Тада је генерал Бадер наредио, да министри морају да повуку своје оставке, а др Марјановићу лично је запретио, да ће га стрељати, јер да њихове оставке сматра актом саботаже. Међутим, сва три министра остали су при својим оставкама само да би натерали Немце да повуку одлуку о пљачки српског жита.

Тада је ђенерал Бадер позвао Председника Владе ђенерала Недића и на њега вршио притисак. Но, ђенерал Недић одлучно је рекао немачком Главнокомандујућем, - да ни он више не може остати на својем положају Председника Српске Владе ако Немци не одустану од извоза пшенице, која је потребна за исхрану народа. Пред оваквим одлучним и достојанственим ставом и ђенерала Недића и министара, Немци су, најзад, морали да се одрекну пшенице и да је оставе народу.

Након сретног окончања ове кризе Недићеве Владе, ђенерал Недић реконструисао је свој кабинет 8. октобра 1942. године. У нову Владу ушли су: Танасије Динић, др Милорад Недељковић, инг С. Добросављевић и инг Радослав Веселиновић, а из Владе су изишли: Милан Аћимовић, др Јован Мијушковић, Михаило Олћан и др Чеда Марјановић.

После овога случаја, ђенерал Недић је још енергичније иступао пред окупатором, када је овај угрожавао животне интересе народа. Венералу Недићу лебдео је, свагда, пред очима народ, за чију се лепшу и срећнију будућност несебично борио сваким делићем свога бића. А што у овоме није до краја успео, велику кривицу сноси југословенска избегличка Влада у Лондону, која је својим радом ометала напоре ђенерала Милана Недића, који је мислио само својом српском главом и радио само оно, - што су му налагали животни интереси његовог народа.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИЗБЕГЛИЧКА ВЛАДА ПРЕМА НЕДИЋЕВОЈ СРБИЈИ

Туђински интереси били су изнад сопствених

Став југословенске избегличке Владе у Лондону према Недићеву Србији најбоље је окарактерисан овим речима:

*"Образовање Недићеве Владе било је мучно изненађење за југословенску Владу у Лондону... Он је схватио своју функцију као функцију административну, а не политичку, И НИЈЕ ХТЕО УЧИНИТИ НЕМЦИМА НИКАКВЕ УСЛУГЕ ИЗРАЗИТО ПОЛИТИЧКЕ ПРИРОДЕ... Однос Недићеве Владе према Михаиловићевом покрету Отпора био је непријатељски. Два дијаметрално супротна схватања, два духа, нашла су се у сукобу. Постојање једне Српске Владе у Београду под окриљем Немаца прилично је нашкодило нашој општој ствари у иностранству. То је било једно моћно оружје у пропаганди Комуниста и њихових пријатеља."*⁹¹

Када се врло добро зна, да је ђенерал Милан Недић образовао Владу: да би угушио комунистичку револуцију у Србији, да би спасао народ од биолошког уништења и да би Србима обезбедио лепшу и сретнију будућност, - онда је сасвим јасно, да се ђенерал Недић свега тога прихватио једино из превелике љубави према своме поробљеном роду. А када се овоме дода још и чињеница, да у своме раду "НИЈЕ ХТЕО УЧИНИТИ НЕМЦИМА НИКАКВЕ УСЛУГЕ ИЗРАЗИТО ПОЛИТИЧКЕ ПРИРОДЕ" онда је исувише очито, - да су ђенералу Милану Недићу, у свему што је радио, народни интереси били изнад свега. Отуда су, и дух и борба и схватања ђенерала Недића били чисто српски и користили су искључиво његовом народу.

И пошто је ђенерал Милан Недић користио својим радом само српском народу, сасвим је природно и разумљиво, - да није могао користити и онима, који су изнад интереса сопственог народа постављали туђинске. Ђенералу Недићу било је сасвим јасно, још од самог почетка његове улоге, да се не може истовремено служити и Србији и Москви и Лондону. Зато, када се ђенерал Недић примио спасилачке дужности свога народа, он је неминовно морао доћи у сукоб са експонентима туђинске политике у Србији. Ову кобну инострану политику

⁹¹ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић" - "Организовање отпора", "Порука", Лондон, бр. 13. од 16. јуна 1953, стр. 13-14.

на тлу Србије спроводили су, углавном, Москва и Лондон. Експоненти Москве били су комунисти, а експоненти Лондона југословенска избегличка Влада. А обоје су се - први свесно, други несвесно - нашли заједно противу српског народа. Ђенерал Недић, пак, храбро, јуначки, истрајно и без икакве резерве узео је у одбрану свој народ и од једних и од других.

На територији окупиране Србије, и уопште поробљене Југославије, извршилац московске бољшевичко-комунистичке политике био је Тито, Генерални секретар Комунистичке Партије Југославије, а извршилац лондонске политике ђенералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић, Командант Краљевске југословенске војске у Отаџбини. У прво време, ишли су оба заједно, руку под руку, јер је и циљ туђинске политике коју су спроводили био заједнички. У крајњој линији све се сводило на уништење српског народа. И ђенерал Милан Недић, који је дошао да спасава српски народ, морао се наћи насупрот њима. Морао - ради части и образа, ради лепше и срећније будућности свог народа као нације, као једне органске целине, коју је желео да сачува за далека покољења. Отуда су се, уистину, - "ДВА ДИЈАМЕТРАЛНО СУПРОТНА СХВАТАЊА, ДВА ДУХА, НАШЛА У СУКОБУ". Али, док је ђенерал Недић настојао свим силама, да потпуно уништи Тита и комунисте, који су свесно спроводили крваве циљеве међународног комунизма на српском тлу, дотле је уложио све своје моћи да уразуми пуковника Михаиловића, кога је сматрао несвесним извршиоцем туђинске енглеске политике у Србији, односно у Југославији. И, заиста, захваљујући, у првом реду, самом српском народу, који је дао пуну подршку ђенералу Недићу, долазило је, постепено, до Михаиловићевог отржењења, али, уједно, и до његовог полагањег одвајања од југословенске избегличке Владе, која је све више несвесно служила интересима међународног комунизма, да би, коначно, Титу, експоненту бољшевичке Москве, сасвим легално предала и државу и народ и Круну. А ђенерал Милан Недић, који је са својим верним сарадницима борбу водио да све ово спречи, морао је постати предметом бесомучних напада целог иностранства. Целокупно иностранство радило је систематски на комуницирању Југославије, а ђенерал Милан Недић, преко једне снажне националне и антикомунистичке Србије, желео је то да онемогући.

Оно што избегличка Влада никада није могла да види

И Милан Недић и Димитрије Љотић непрестано су говорили и истицали: да је главни непријатељ Срба комунизам, па тек после оку-

патор. Обојица су свагда наглашавали, да је комунизам непријатељ број 1 српског народа, а Немци број 2. Кадагод и гдегод су могли, говорили су: окупатор је у земљи привремено, он једног дана мора, силом или милом, отићи из наше земље, док је сасвим друга ствар са комунизмом и комунистима. Ови последњи су израсли на народном телу, они разједају народни организам, они уништавају све оно што је здраво и национално на народном стаблу, које желе да замене интернационалним большевизмом. Комунизам и комунисти увукли су се у све ћелије народног бића и они желе да сасвим овладају њиме. Међутим, то им треба по сваку цену онемогућити, јер то налажу животни интереси народа. Зато су и Недић и Љотић непрестано и позивали све Србе на одлучну борбу противу комунизма и комуниста, јер када се прво они сатру, онда ће лако бити народу да себи извојује толико жуђену слободу. Обојица су непрестано подвлачили, да се треба бојати тога, - да окупатор оде, а да нам слобода ипак не дође с обзиром на паклене циљеве међународног комунизма. Стога је животни императив васцелом српском народу налагао, да Срби прво униште комунизам, па тек после, у датом моменту, да усмере све своје снаге противу окупатора. То је у данима ропства и комунистичке револуције у Србији била једина паметна политика, диктована искључиво народним интересима.

Међутим, југословенска избегличка, Влада, будући и сама у служби туђину, никада није сматрала комунизам народним непријатељем. Следствено томе, лондонска Влада није ни комунисте, као носиоце крваве револуције у Србији, сматрала слугама туђинске политике. Зато је југословенска Влада у Лондону непрестано утицала на Дражу Михаиловића, да у миру и сарадњи живи са комунистима. Чак га је наговарала на измирење и онда, када је пуковник Михаиловић, натеран здравим инстинктом српског народа, морао да кида са комунистима. И Недић и Љотић били су тврдо убеђени, да до кидања те природне спреге мора доћи и зато су онај дан, када је пукла четничко-комунистичка сарадња, сматрали најзначајнијим догађајем за српски народ, јер је наговештавао срећније дане. Међутим, југословенска избегличка Влада сматрала је прекид односа између Михаиловића и Тита, односно четника и комуниста, српском несрећом, па је чак и после десет година од тога догађаја историчар те Владе јавно написао:

*"Сукоб који је нешто доцније избио између четника и партизана, ДОНЕО ЈЕ НЕСРЕЋУ ДО ВРХУНЦА."*⁹²

Чињеница је, пак, да је прекид четничко-партизанске сарадње донео у зиму 1941. године спасење српском народу. Комунисти на челу

⁹² Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Бојиште са три противника", "Порука", Лондон, бр. 10, 1. фебруара 1953, стр. 10.

са Титом морали су да беже из Србије и никада се више у њу не би повратили - иако их је Запад издашно помагао - да су им којом срећом на територији "Независне Државе Хрватске" могли бити за петама Милан Недић и Димитрије Љотић са својим антикомунистичким борцима. Додуше, гонио их је Дража Михаиловић, али је стално био кочен од југословенске избегличке Владе, која га је терала да се пошто-пото мири са комунистима, упркос чињенице што је тада постојала пуна сарадња између Павелићевих усташа и Титових партизана, који су међусобно општили, и у личном сусрету и преко званичних аката, као истински пријатељи.⁹³

Измирење са комунистима - најпречи задатак Владе у Лондону

Иако су животни интереси српског народа налагали, да се не сме имати ама баш ничег заједничког са комунистима, југословенска избегличка Влада радила је сасвим противно. Њен историчар пише, да је Влади "најпречи задатак био измирити и ујединити све герилске снаге у земљи, што се могло извести само пристанком Москве".⁹⁴

Отуда је избегличка Влада преко свога посланика у Кујбишеву (где се било склонило бољшевичко вођство из Москве услед притиска Немаца) чинила низ покушаја, да би измолила Совјете да натерају комунисте да се измире са четницима. На терену то је практично значило: да се српски родољуби мире са својим убицама! Али, и поред ове аномалије, лондонска Влада водила је своју туђинску а не политику свог народа. Зато је и чинила интервенције, које су значиле стављање ножа под грло српском народу.

Тако, на пример, Посланик југословенске Владе у Кујбишеву, после предузетих интервенција јавио је 24. новембра 1941. године својој Влади следеће:

"Током данашњег дана енглеска Војна мисија поднела је совјетском Министарству војном меморандум у коме тражи најхитнију интервенцију код устаника у нашој земљи. Русима је скренута пажња: да је већ девет дана прошло од прве интервенције и да до овог тренутка они нису учинили још ништа. 'На изричан захтев совјетске Владе, британска Влада охрабрила је устанак у Краљевини Југославији, а то значи да је у интересу совјетске Владе да помогне да се дође до јединства међу устаницима у Југославији'. У меморандуму је још речено да енглеска Влада сматра пуковника Михаиловића као јединог могућег вођу, и да због

⁹³ Видети књигу: Мило Милатовић: "Случај Андрије Хебранга", Београд, 1952.

⁹⁴ Исто што и ⁹².

тога све групе треба да му се потчине или да са њиме бар сарађују."⁹⁵

Како закључује историчар југословенске Владе, овакве интервенције су "остале без стварног одговора". А зар је другојачије и могло бити? Свакако да не! Исувише је велика била заслепљеност и потчињеност туђину. Зато се и догађало оно, што се морало десити. Наиме, док је југословенска избегличка Влада бољшевице у СССР-у сматрала "Русима", дотле се бољшевици нипошто нису могли натерати да Тита и комунисте у Југославији сматрају Југословенима, пошто они у Србију нису били ни дошли да дижу националну револуцију, већ интернационалну, комунистичку. Зато, Совјети више нису ни могли ни хтели, да гоне Тита (када је већ пред народом био скинуо своју маску), да се потчињава пуковнику Михаиловићу "као једином могућем вођи".

На несрећу, док је све ово било јасно бољшевицима у Кујбишеву и комунистима широм целог света, југословенској избегличкој Влади уопште није. А није јој ни могло бити јасно, јер јој је туђинска скрама пред очима онемогућавала, да сагледа - шта су то југословенски и шта српски, а шта московско-лондонски интереси. Отуда је Влада у бесконачност продужавала интервенције код бољшевика, само да би четници и комунисти ишли заједно.

Све се ово догађало у време када је Димитрије Љотић "рентгенизирао комунизам"⁹⁶, када је ђенерал Милан Недић појачавао националне одреде за борбу противу комунизма, када су се Михаиловићеви четници били "претворили у Недићеве људе" и када се цео српски народ - тада једини у свету - декларисао као изузетно непомирљив противник међународног комунизма. Тада се у Србији, додуше, није толико ни веровало у памет чланова избегличке Владе у Лондону, али се, ипак гајила нека нада у професора Слободана Јовановића, који је уживао углед научника светског гласа, па се држало да бар он познаје циљеве комунизма. Али, на општу несрећу, чак је и професор Слободан Јовановић чинио интервенцију код бољшевика, да се партизани и четници измире и да сарађују заједно. Тако је, на пример, професор Јовановић 29. априла 1942. године, наложио југословенском Посланику у Кујбишеву да интервенише у овом смислу:

"Заједнички и главни непријатељи наши су Немци, Италијани и Маџари. Њих треба сви да нападају. Издејствујте код совјетске Владе да се позову Партизани: да престану са братоубилачким

⁹⁵ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Бојиште са три противника", "Порука", Лондон, бр. 10, 1. фебруара 1953, стр. 10.

⁹⁶ Др Боривоје Тирић, лекар из Шапца, члан Компартије, једнако је указивао вођству Партије на опасност која им прети од Димитрија Љотића. Др Тирић је непрестано говорио: "Димитрије Љотић рентгенизира комунизам". Зато су комунисти толико и нападали Љотића и његове присталице.

ратом и да сви иду под команду Дражину противу заједничког непријатеља. Комунистима у Француској издато је наређење да иду под команду вође кога народ избаци да води побуну."⁹⁷

При оваквом стању, водећим антикомунистима у Србији било је потпуно јасно, да се српски народ у својој борби противу комунизма мора уздати само "у се и у своје кљусе", а не и у оне који су били упрегнути у туђа кола. Зато је српски народ наставио борбу сам самцит, док је избегличка Влада у Лондону и даље настављала да се споразумева са болшевицима, који су је просто вукли за нос. Да је заиста било тако, најбоље сведочи сам одговор совјетске Владе на горњу интервенцију професора Слободана Јовановића, који је југословенски Посланик из Кујбишева доставио у Лондон 5. маја 1942. године, а који гласи:

*"Влада СССР стоји на принципијелном становишту да је сав комунистички рад у иностранству ван њеног домашаја и да је то чисто унутрашња ствар респективних земаља. Иницијатива за промену става у Француској није дошла ни од француске Владе у Лондону нити пак од њеног Посланика у Русији."*⁹⁸

Ако су болшевици стајали на "принципијелном становишту да је сав комунистички рад у иностранству ван њиховог домашаја", шта су, онда, тражили у Србији за време комунистичке револуције: Георги Димитров, Владимир Лебедев, Фјодор Махин и цео низ других совјетских болшевичких главешина? Српски народ је врло добро знао шта они траже, па их је, зато, моткама гонио из Србије, али, на жалост, избегли министри и цела југословенска Влада у Лондону то нису знали, јер су сви они очи имали а ништа видели нису, и уши имали а ништа чули нису. Толико су слепи и глуви били пред дубоким променама, које су се дешавале у Недићевој Србији. Зато је лондонска Влада и продужила да се споразумева са болшевицима, све док им под нож није предала целу Југославију.

Бојиште са три противника

Све слепило и незнање југословенске избегличке Владе у Лондону било је засновано на томе, што Влада - попут целог Запада - није била свесна, да Други светски рат ни по чему није имао сличности са Првим светским ратом. Иако су на око постојале две коалиције: Западни Савезници и Силе Осовине, борба се, уствари, водила на три

⁹⁷ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Бојиште са три противника", "Порука", Лондон, бр. 10, 1. фебруара 1953, стр. 10.

⁹⁸ Исто. - стр. 10.

фронта. Постојала су три противника, иако трећег, ради његове лукаве игре, свет није могао да сагледа. У Другом светском рату била се битка између комунизма, демократије и нацифашизма. Иако је међународни комунизам ишао руку под руку са демократијом, бољшевичке вође су рат користили искључиво за остварење својих комунистичких циљева. То је најречитије потврдила комунистичка револуција у Србији. А први, који је српском народу указао на ову чињеницу био је Димитрије Љотић. Отуда се Љотић са ђенералом Недићем и залагао толико, да се српски народ обрачуна прво са комунизмом, јер је он најљући противник сваког национализма и сваке нације, па - следствено томе - и српске. И зато се српски народ одлучно и борио противу међународних комуниста, упркос чињенице, што су његови савезници из Првог светског рата (Англо-американци) ишли раме уз раме са СССР-ом, кулом међународног комунизма. И Милан Недић и Димитрије Љотић једнако су говорили своме народу, да је тај савез између Англо-американаца и бољшевика неприродан, да је резултирао из слепила одговорних вођа са Запада, да је он био потребан Стаљину и међународном комунизму и да су Рузвелт и Черчил у тај савез увучени противно интересима њихових властитих земаља, те ће морати доћи, пре или после, до кидања те неприродне спреге, која се у свему противи животним интересима и америчког и енглеског народног бића. И српски народ је у потпуности схватио Недића и Љотића, те се с ретком истрајношћу бескомпромисно борио противу комунизма, који је био подмукли савезник Запада, а коме је, уствари, задавао ударац у леђа. Тако је комунизам, односно СССР, од самог почетка рата био онај трећи партнер, онај трећи противник, који је на крви и костима оба зараћена тора стварао "објективне услове" за светску комунистичку револуцију. И док је српски народ овога био потпуно свестан још 1941. године, југословенској избегличкој Влади у Лондону требало је пуних десет година, и више, од свршетка Другог светског рата, па да њен историчар, након свег зла кога је комунизам донео човечанству, констатује: да је последњи рат био - рат са три противника!

Највише баш ради тога, што су Милан Недић и Димитрије Љотић успели да јасно и на време сагледају циљеве међународног комунизма и да јавно кажу - да је окупатор српском народу мање зло од бољшевизма, то су најжешћи напади југословенске Владе у Лондону, и њихових експонената у земљи, били усмерени на ова два родољуба. Сву своју жуч лондонска Влада искалила је на ове искрене патриоте, који су са својим сарадницима, у данима када је избегличка Влада чинила поклоњење бољшевицима, тукли посред главе експоненте тога бољшевизма у Србији: Тита и његове партизане. И ту бескомпромисну антикомунистичку борбу коју су водили Недић и Љотић, избегличка ју-

гословенска Влада не само да је ниподаштавала, већ је исту идентификовала са нацистичком и усташком борбом!

Историчар југословенске Владе, оцртавајући - после десет година од свршетка рата - ситуацију у Југославији из 1941. године, дословно пише:

*"До новембра 1941. године војничка ситуација унутра у Југославији БИЛА ЈЕ У ОСНОВИ ПРОСТА. Постојале су три живе борбене снаге, према трима идеологијама чије су неизмирљиве супротности растрзале Европу; али су, као и на међународној позорници, била само два противоположена фронта: НА ЈЕДНОЈ СТРАНИ ЧЕТНИЦИ И ПАРТИЗАНИ, НА ДРУГОЈ ОКУПАЦИОНЕ ТРУПЕ СА УСТАШКОМ ДРЖАВОМ (И НЕШТО ИВЕРЈА У СРБИЈИ И СЛОВЕНАЧКОЈ)."*⁹⁹

Ове речи могле су бити написане само у неизрецивој мржњи према српском и словеначком народу. Срби и Словенци, који су у Другом светском рату имали скоро заједничку судбину, крштени су од своје избегличке Владе "окупационим и усташким иверјем", а само ради тога, - што су водили јуначку и бескомпромисну борбу противу међународног комунизма и његових послушника, док је сама та Влада метанисала светским вођама тога истог комунизма.

Сиренски лондонски гласови

Није то било све, што је југословенска Влада називала Србе и Словенце којекаквим некрштеним именима. Много већа трагедија била је у томе, што је та Влада дозвољавала разним одговорним и неодговорним елементима, да преко лондонске, и других радио станица терају српски народ да гине као стока. Тиме је лондонска Влада своје народу чинила "услугу", какву ниједна избегличка Влада није чинила у односу на свој народ.

Најжалоснији је пример господина Харисона, који је преко радио Лондона дословно поручивао српском народу: "Драги моји пријатељи Срби, гините, јер што се трава више коси то боље расте!" А када му је ђенерал Милан Недић, пред лицем целокупне српске и светске јавности, поручио, нека дође у Београд да му одфикари русу главу, па да српски народ види да ли ће му друга порастати, - сручили су се урагански напади на ђенерала Недића и од стране југословенске Владе и од разних британских, званичних и незваничних сервиса.

Ђенерал Милан Недић подносио је стоички све те нападе и никада на њих ничим није реагирао, јер је знао да југословенска Влада у

⁹⁹ Исто. - стр. 9.

Лондону не води, нити може да води, националну политику. Таква политика била је - политика спасавања српских глава, а они из Лондона непрестано су тражили те главе. То је било оно што је највише болело ђенерала Недића. Он је просто родитељском нежношћу и брижљивошћу бдио над сваким животом, желећи да кроз све ратне невоље и недаће изведе народ са што мање жртава. И док га је цео народ благосиљао ради оваквог његовог рада, југословенска Влада у Лондону осудила га је на смрт. У својим емисијама од 7, 23 и 29. августа 1942. године, лондонска Влада је изрекла смртну пресуду ђенералу Недићу. То је био врхунац безумља. Избегличка Влада ниједног другог народа није учинила нешто слично, иако је баш ђенерал Милан Недић био једини међу свим поробљеним народима у Европи, кога је сопствени народ звао ОЦЕМ ОТАЏБИНЕ. Срби, широм Српства, звали су га ОЦЕМ СРБИЈЕ. Али, одвајкада је био другојачији суд народа, који је остао веран своме исконском бићу, од суда оних, који су се туђину најмили у службу. У југословенској избегличкој Влади било је чланова, који су заузимали одговорне министарске положаје, а овамо су били најобичнији шпијуни болшевичке Москве и отворени издајници свога народа и своје Отаџбине. У служењу болшевицима и у издајству Отаџбине најдаље је отишао др Бранко Чубриловић, Министар пољопривреде у разним емигрантским Владама. Издајући народне и државне тајне комунистичкој Москви, Чубриловић је у издајству ишао тако далеко, да је бивао најобичнијим послушником прекаљених болшевика Новикова, Богомолова, Мајског, Литвинова, Громика, Слодева, Лебедева и других, који су свој разорни комунистички рад крили дипломатским плаштом. Чубриловић је, уствари, био у њиховој директној служби и није било акта југословенске Владе, који би остао непознат Стаљину и црвеној Москви. Све им је достављао: почев од извештаја из земље, па до решења на министарским седницама. А Чубриловићево издајство достигло је врхунац када је крајем 1941. године обавестио Мајског о слову Југословенско-грчког споразума, о коме је на седници Владе 27. новембра 1941. године реферисао Нинчић, Министар иностраних послова, а који је требао да буде основа једном балканском конфедеративном савезу, у који би, поред потписница, доцније ушли и Румунија, Бугарска и Албанија. Иако је овај Споразум био тајан, Чубриловић га је у детаљима саопштио болшевицима, и то непосредно после одржане седнице Владе. Најпре је позвао на вечеру болшевичке главешине у вилу Барнет крај Лондона, а затим је поступио овако:

"Кад смо се разилазили, ја сам, пратећи г. Мајског до амбасаде, нагласио да савезници спремају нову политику, за коју не знам да ли је позната Совјетском Савезу. Истакао сам му да су на помолу веће и мање федерације и конфедерације држава. Најновији

*Југословенско-грчки споразум, као и спремање сличног споразума Чешко-пољског, изгледају по свему као санитарни блокови према Совјетима. Ја сам г. Мајског обавијестио о сједници нашег Министарског Савјета од 27. новембра, као и о мојој дискусији са г. Нинчићем. Г. Мајски иако није изражавао своје мишљење, био је, изгледа, задовољан мојим резонувањем о санитарним блоковима. Када сам му даље подвукао да Југославија само кроз Совјетски Савез може да се веже у политици са Удруженим народима, г. Мајском је било необично мило што то чује. Ја сам му у потврду тога нагласио да је у вили Барнет могао да осјети расположење правих Јужних Словена. Ово што му говорим, то мисли и већина нашег народа."*¹⁰⁰

Разуме се, да је Мајском "било необично мило" што један активни Министар Краљевске југословенске Владе обавља шпијунажу у корист Москве, која му је преча и милија од свога сопственог народа. Зато болшевици, бар у односу на Југославију, нису морали да троше паре за шпијунажу, коју су бесплатно вршили сами Краљевски Министри. А захваљујући оваквом издајству Бранка Чубриловића и њему сличних, Москва је увек на време могла да спречи сваки акт југословенске Владе, који није био у складу са болшевичким интересима.

Члановима лондонских Влада морало је, свакако, бити познато, да Чубриловић обија прагове комунистичких агената из Москве и одаје им народне и државне тајне, - али упркос тога, он је остајао активни Министар. Мандатори Круне нису смењивали Бранка Чубриловића ради тога, што су и сами, све више и више, окретали своју политику ка болшевичкој Москви. А такву политику, међутим, нису могли да дозволе највиши представници Краљевске војске, који су избегли у иностранство, али који су остали верни Круни, народу и Отаџбини. Отуда се стварао страховити јаз између војске и политичара, те стварале разне афере, које су страховито нашкодиле угледу народа и Отаџбине међу Англо-американцима. Од свих афера лондонске Владе најжалоснија је такозвана Каирска афера, која је створила непрестив амбис између избеглих политичара и војних команданата.

Каирска афера

Док није била пренешена у Отаџбину, Врховна Команда Краљевске југословенске војске налазила се у Каиру. Начелник Штаба Врховне Команде био је армијски ђенерал Богољуб Илић. Међутим, пошто се постепено вршила болшевизација југословенске егзилне Вла-

¹⁰⁰ Др Бранко Чубриловић: "Записи из туђине", Сарајево 1946, стр. 80.

де, то је друга избегличка Влада, на чијем се челу од 9. јануара 1942. године налазио професор Слободан Јовановић, поставила за В. Д. Начелника Штаба Команде Ђенералштабног потпуковника Миодрага Лозића, који је на Средњем Истоку био најобичнији агент бољшевичке Москве. Лозићу је требао да преда дужност Ђенерал Илић, који се од муке био разболео. Армијски Ђенерал да преда дужност једном потпуковнику! Доказ, у низу других, да је Влада заиста ишла ка органској бољшевизацији.

Када се Ђенерал Богољуб Илић био разболео, а ипак није предао дужност Миодрагу Лозићу, енглески војни фактори на Средњем Истоку саветовали су Ђенералу Боривоју Мирковићу, Команданту Ваздухопловства, да он прими дужност од Ђенерала Илића. И Ђенерал Бора Мирковић је примио. Међутим, југословенска Влада у Лондону била је упорна и захтевала да потпуковник Лозић поштопото прими одређену му дужност. Ђенерал Мирковић се био испочетка одупро, но када су му енглески војни фактори саветовали да преда дужност, он је предао, али одмах сутрадан по примопредаји дужности, Енглези су сменили потпуковника Лозића и поставили свога Војног Комесара на чело Краљевске југословенске Врховне Команде у Каиру. Тек је то, тада, погодило Владу, која је на сваки начин желела да потпуковник Миодраг Лозић остане на додељеној му дужности. Зато је професор Слободан Јовановић, Председник југословенске Владе, 12. марта 1942. године доставио Антони Идну, британском Министру спољних послова, ноту следеће садржине:

"Господине Министре,

На дан 5. марта о. г. у нашој Врховној Команди у Каиру дошло је, интервенцијом енглеских војних власти, до извесних промена које су изненадиле Краљевску Владу. Силом су уклоњени официри постављени од Краљевске Владе, а заведена је нека врста Комесаријата са једним енглеским Ђенералом на челу.

С тим у вези, част је изнети Вам ове чињенице:

I. Указима које му је поднела на потпис Влада Краљевине Југославије, Њ. В. Краљ Петар поставио је 15. јануара 1942. године за В. Д. Начелника штаба наше Врховне Команде у Каиру Ђенералштабног потпуковника Миодрага Лозића и наредио и друге промене у Врховној Команди и у командовању нашим трупима.

II. О тим променама Краљевска Влада је у право време обавестила Форен Офис, Министарство Ваздухопловства и Адмиралитет Његовог Британског Величанства (В. К. Бр. 75 од 29. јануара 1942. г.).

III. Смењени ђенерал Илић, коме је Краљевска Влада имала намеру поверити једну специјалну мисију у Канади, одбио је да приступи предаји дужности, под разним изговорима, помогнут у тој својој непокорности од стране ђенерала Мирковића, чији је положај Команданта Ваздухопловства укинут у вези са реорганизацијом наше Врховне Команде.

Тој непокорности ђенерала Илића ишле су на руку извесне околности чија се природа може видети из документа који је о. м. предат посланику г. Ренделу, а препис кога документа се налази у прилогу.

IV. Та непокорност ђенерала Илића Краљевској Влади трајала је од 15. јануара до 10. фебруара о. г. То време искористио је ђенерал Илић, заједно са смењеним ђенералом Мирковићем и својим пријатељима пуковником Жарком Поповићем и другима,

— с једне стране, да ширењем неистинитих тврђења и једном несавесном агитацијом створе затегнутост и узнемирење међу југословенским официрима,

— а с друге стране, да дају потпуно нетачна и алармантна обавештења енглеским војним властима о стању духова и моралу југословенских трупа на Средњем Истоку.

V. За све то време Краљевска Влада је инсистирала да се Краљевски укази, донесени по предлогу одговорне Владе скрупулозно изврше. Пред Краљевску Владу, која је наишла у спровођењу својих одлука на отпор једне групе официра, поставио се у свој својој озбиљности проблем ауторитета.

Из тога разлога Краљевска Влада није могла прихватити сугестије које су јој учињене да измени своје одлуке у вези са наређеним променама у Каиру, променама за које је Краљевска Влада имала веома озбиљне разлоге да их изврши, што се оваквим развојем догађаја показало тачним. На пример сугестију нашег дипломатског представника у Каиру (од 6. фебруара 1942), који извештава 'да је из разговора са Енглежима стекао уверење да би и Енглези радо желели да виде ђенерала Бору Мирковића да се њему повери команда над нашим трупима у Египту'.

VI. Одбијање ђенерала Илића да приступи извршењу Краљевских указа наилазило је на једнодушну осуду и Владе у Лондону и највиших југословенских представника на Средњем Истоку.

Телеграмом од 6. фебруара 1942. године наш Посланик у Каиру извештава да је тога дана имао разговоре са Краљевским делегатом на Средњем Истоку г. Боновићем, са ђенералом Мирковићем и потпуковником Лозићем, и 'сви су се сложили с тим да оваква непокорност од стране ђенерала Илића утиче веома штетно

по наше интересе, и да је крајње време да овоме треба учинити свршетак’.

Бенерал Илић је услед таквог свог држања пензионисан 11. фебруара 1942. године.

VII. Својом депешом од 10. фебруара о. г. (која је прispела у Лондон тек 15. фебруара), наш Посланик у Каиру извештава да се ђенерал Илић разболео и да је услед тога морао да напусти своје место пошто је претходно Наредбом Бр. 239 наредио извршење Краљевских указа.

VIII. У томе тренутку појављује се отворено на сцени ђенерал Мирковић, који је - према раније наведеном телеграму нашег Посланика у Каиру од 6. фебруара - дотле осуђивао непокорност ђенерала Илића као штетну по националне интересе и за кога је, у истом телеграму, учињена сугестија Краљевској Влади да га прими као заменика смењеног ђенерала Илића.

Једним актом узурпације власти ђенерал Мирковић је преузео дужност Начелника Штаба Врховне Команде и Наредбом Бр. 241 обуставио извршење Краљевских указа, наређено од стране ђенерала Илића пре поласка на боловање.

О томе своме чину ђенерал Мирковић је писмом обавестио нашег Посланика у Каиру.

Посланик је о томе одмах обавестио Краљевску Владу телеграмом који је предат у Каиру 10. фебруара, а прispео у Лондон пет дана доцније (15-II-1942).

IX. Бенерал Мирковић је због тога свог поступка стављен у пензију указом Његовог Величанства Краља од 16. фебруара 1942.

X. Као раније ђенерал Илић, тако сада и ђенерал Мирковић одбија да преда дужност лицима одређеним од стране Владе Краљевским указима.

Он иде и даље и, помогнут од стране пуковника Жарка Поповића и ваздухопловног мајора Б. Станојловића, покушава да појача узнемиреност међу југословенским официрима и наговара их на отворен бунт.

Циљ целе те акције непокорности постаје све јаснији и иза свега тога се открива једна чисто политичка позадина. Својим телеграмом од 25. фебруара о. г. наш Посланик у Каиру извештава Председника Владе: ‘Према неким вестима Мирковићеви пријатељи изгледа да ће и даље према одлукама Владе водити опозицију, рачунајући да ће створити тешкоће и изазвати промену Владе’.

Краљевски делегат на Средњем Истоку г. Ђоновић извештава са своје стране Председника Владе писмом од 20. јануара:

‘Илић и неколико пуковника повели су били акцију међу официрима, с намером да вас тамо импресионирају и присиле: или да повучете Ваше решење или да одступите. То су ми саопштили сами официри. Изгледа да им је било стало да Ви тамо будете уверени да су официри са њима и да су незадовољни са променом. То заиста није тачно. Код мене су били многи официри и сви су ме уверавали да је осамдесет процената официра једва дочекало ове промене и да су задовољни’.

XI. То стање затегнутости и непокорности траје услед немогућности Краљевске Владе да силом прибави поштовање својих одлука - пошто се налази на туђој територији. Енглеске војне власти у Каиру, према телеграму нашег Посланика од 27. фебруара о. г. ‘устезу се да се ангажују за извршење Владине одлуке’.

XII. На дан 1. марта изгледало је да ће се цела ова неугодна афера повољно привести крају. Наш Посланик у Каиру извештава телеграмом од тога дана:

‘Да је јутрос у његовом присуству био примљен код ђенерала Смита, Начелника штаба енглеске војске, прво ђенерал Мирковић, а затим и потпуковник Лозић.

Начелник штаба ђенерал Смит предао је ђенералу Мирковићу писмо у којем му потврђује да су саопштења о предаји дужности, која је наша Врховна Команда добила од нашег посланства у Каиру, аутентична, и да имају сагласност Њ. В. Краља Петра II и Краљевске Владе, и да је ова потврда примљена званично од енглеског Министарства војске у Лондону.

Ђенерал Мирковић је, пак, још једном поновио да он никад није имао намеру да се противи наређењима Краљевске Владе, већ само желео испуњење законске форме... Пристао је да преда дужност потпуковнику Лозићу, али је молио да ради потребних припрема предаја се одложи за четири дана.

Пошто смо се по овоме сагласили, то ће према томе предаја дужности бити извршена у среду 4. марта, што смо констатовали записником, на коме смо сви потписали своје име’.

XIII. На дан 2. марта нашег Посланика у Каиру посетио је Начелник Штаба ђенерал Смит да би му саопштио обавештења која енглеске власти имају од својих органа о ситуацији у нашим јединицама.

Том приликом речено је нашем Посланику да ‘како у батаљону, тако и у ескадрили, има изванредан број официра који су готови и пуцати да би спречили преузимање команде од потпуковника Лозића.

Бенерал Смит је подвукао да они не би желели да дође до таквих инцидената у нашој војсци... Они схватају да после свега што се догодило, ђенерал Мирковић не може остати на досадашњем положају, али мисле да би било можда опортуно довести неку трећу личност која би помирила супротне стране. Чак сугерира да се предаја дужности изврши сад привремено неком од тамо присутних пуковника или чак, можда, и једном енглеском официру, у очекивању дефинитивних одлука Краљевске Владе’.

"Наш Посланик подвукао је ђенералу Смиту, према телеграму од 3. марта о. г., ‘да он само извршава инструкције које су потпуно јасне и да би дисциплина у нашој војсци и њен дух били дефинитивно компромитовани ако би се формалне наредбе Краља и Краљевске Владе под притиском једне групе официра мењале. Пошто су ђенерал Мирковић и његова околина искоришћавали свој положај за вршење пресије на млађе офицере и служили се неистинитим тврђењима, сад је тешко констатовати право расположење официра и њихово будуће држање’.

Наш Посланик је инсистирао код ђенерала Смита ‘да се предаја дужности изврши онако како је предвиђено у споразуму, и да се утиче на најпомирљивије елементе да не изазивају инциденте. Бенерел Смит је обећао да ће у том смислу упутити сутра писмо ђенералу Мирковићу и потпуковнику Лозићу, тражећи категорично да и једна и друга страна покажу највећу дисциплину у извршењу наредбе Краљевске Владе; ако би неко од њих имао друго мишљење, нека га изрази на начин који је прописима дозвољен’. Бенерал Смит је још изјавио да ће о свему овоме реферисати у Лондону.

XIV. Сутра дан 3. марта о. г. потпуковник Лозић био је примљен код ђенерала Очинлека. Истога дана депешом коју је Председник Владе примио преко Форен Офиса 7. марта, потпуковник Лозић извештава о предмету тога разговора: ‘У вези са мојим преузимањем дужности, које има да се обави 4. марта био сам данас примљен код генерала Очинлека и његовог Начелника штаба. Они су изјавили да од сутра 4. марта сматрају мене као врховног команданта наше војске на Средњем Истоку’.

XV. На дан 4. марта, пре подне, потпуковник Лозић примио је дужност од ђенерала Мирковића.

XVI. На дан 5. марта о. г. Посланик г. Рендел посетио је Министра иностраних послова г. Нинчића и саопштио му да, према добијеним обавештењима, међу југословенским официрима у Египту влада велика затегнутост. Поменуо је могућност да се због

тога за команданта југословенских трупа на Средњем Истоку постави један енглески официр.

Г. Нинчић је одговорио г. Ренделу да је то 'une idée inadmissible'.

XVII. Истога дана 5. марта у Каиру приведена је у дело намера коју је г. Рендел поменуо у Лондону г. Нинчићу као једну од могућности.

Својим телеграмом од 5. марта наш Посланик у Каиру извештава да је од потпуковника Лозића, који је само један дан раније уредно примио дужност Начелника Штаба југословенске Врховне Команде, добио телеграм следеће садржине за Председника Владе:

‘Данас, 5. текућег месеца у 1 час поподне примио сам писмо од Врховног Команданта енглеске војске ђенерала Очинлека, који ми наређује да привремено предам дужност енглеском ђенералу Стону. Тако исто ми је наређено да потпуковник Балетић и мајор Глигоријевић напусте своје дужности. Ово се десило после мога захтева да се ухапси мајор Станојловић и још два нижа официра, јер су одбили послушати издате наредбе, подстицали су на побуну ваздухопловне официре и прекршили заклетву. Мислим да моју дужност отежавају извесни органи који се и сад, као и пре, залажу за ђенерале Илића и Мирковића. Енглеска Врховна Команда није уклонила ниједног од официра који су радили за ђенерале Илића и Мирковића, чак ни Станојловића. Молим, јавите ми најхитније ваше наредбе. Потпуковник Лозић’.

XVIII. Својим телеграмом од 6. марта о. г. потпуковник Лозић извештава да су ‘Енглези из Врховне Команде дошли синоћ 5. о. м. са пуковником Поповићем и захтевали да издам наредбу о предаји дужности ђенералу Стону. Изјавио сам да наредбу нећу издати и да ми то може наредити само Њ. В. Краљ. Енглески ђенерал Главз, после дискусије од два сата, преузео је моју дужност и издао наређење да мајор Глигоријевић и потпуковник Балетић одмах предају дужност. Упозорио сам их да уклањају официре постављене Краљевим указом, а оне које су требали да уклоне, доводе; да су уклонили мене који сам противу мајора Станојловића тражио санкцију, а њега су оставили на положају; да враћају пуковника Поповића, којега сам сменио. Рекао сам најзад да је ово напад на наш суверенитет и нашу војску. Да вас обавестим о овој нашој војној шифри нису ми дозволили’.

Господине Министре,

Наведени поступак енглеске Врховне Команде није у складу с основним начелима војне дисциплине, јер су уклоњени и потпуков-

ник Лозић и сви официри који су према последњим Краљевим указима имали да с њим одржавају нову Врховну Команду, докле су на њихова места доведени баш они официри, који су против тих указа агитовали, или се чак и отворено одупрли њиховом извршењу.

Тај поступак такође је у супротности са пријатељским односима између наших двеју савезничких Влада и он у највећој мери не води рачуна о достојанству и суверенитету једне нације која је свесно примила, и свакодневно подноси, најтеже жртве за очување свога националног достојанства и свога суверенитета.

Краљевска Влада истиче да у овом случају није реч о двема групама официра, којима би требало наћи арбитра. Овде је у питању ауторитет Владе и Краља. Једни према другима стоје: с једне стране неколико непокорних и несавесном политичком агитацијом заведених официра, с друге стране Краљевска Влада и Његово Величанство Краљ Петар, чије одлуке морају по сваку цену бити респектоване.

Прокламација Врховног Команданта Његовог Величанства Краља Петра, упућена југословенским трупам 7. марта о. г. омогућује пуно нормализовање односа.

Узимајући на знање да су енглеске војне власти у Египту свој поступак према нашој Врховној Команди обележиле као привремену меру предострожности, Краљевска Влада очекује да ће та мера бити најхитније повучена, да би своје положаје у југословенској Врховној Команди заузели официри постављени одлукама југословенске Владе, а уклоњени 5. марта.

Краљевска Влада изражава уверење да ће се у интересу досадашњег тесног пријатељства између ње и Владе Његовог Британског Величанства овај инцидент регулисати у најкраћем року.

Слободан Јовановић.¹⁰¹

Њ. Екс. Г-ну Идну,
Министру иностраних послова
Велике Британије."

Завршетак Каирске афере био је такав, да је југословенска Влада, што пензионисала, што лишила чина и интернирала око три стотине официра, подофицира и војника у Египту на челу са ђенералима Боривојем и Драгомиром Мирковићем, док је потпуковнику Миодрагу Лозићу непрестано указивала своју благонаклоност, да би га, ка крају, послала на његово право место: за војног изасланика у Москву. Југословенски војни интернирци су се борили раме уз раме са Енглезима,

¹⁰¹ "Документи о Југославији - 27 март: 'Народни устанак' или завера против Државе", Париз 1951, стр. 5-13. Издавачи: Др Часлав Никитовић и Драгиша Цветковић.

када је Ромел притеснио Британце у Египту, и сви су остали верни Краљу и Отаџбини. А потпуковник Миодраг Лозић, заједно са Станојем Симићем, југословенским Послаником у Москви, био је међу првима, који је издао Краља и Отаџбину, погазио своју војничку заклетву и отишао Титу, коме је припадао још док је седео у Каиру, где је, у то време, била централа Коминтерне (Комунистичке Интернационале).

И све се ово догађало у време када је српски народ на отаџбинској груди преживљавао најтеже часове своје историје и када је ђенерал Милан Недић чинио надчовечанске напоре да народ одржи у животу. Заиста се није могло наћи боље поређење од овога, да би се видело шта је и како је радила југословенска избегличка Влада, а шта и како Српска Влада Народног Спаса, која је остала са својим народом да с њим заједно дели све муке и патње!

Историја ће изрећи непристрасан суд о ђенералу Милану Недићу

Огромна је несрећа била за српски народ, што у данима Другог светског рата није имао у иностранству једну горостасну духовно-моралну и политичко-државничку личност, какву је у Првом светском рату имао у краљу Александру I. Као по некој злој коби, из земље су били избегли све сами мали, ситни, кукавни политички људи, које су ратни догађаји ковитлали као "сламку међу вихорове". А они истински родољуби, снажне духовне и моралне личности, остали су са својим поробљеним народом, да заједно с њим, јуначки и мученички, поделе тешку судбину. Па када је већ овако, онда, - да су се, бар, они први посули пепелом и скрушено кајали за своје грехе. Али, на преголему жалост, баш ти први узели су себи слободу, да суде дела потоњих! Но, знао је врло добро Димитрије Љотић ко ће се све усуђивати да суди ђенералу Милану Недићу, па је зато још 13. марта 1944. године, пред лицем целе јавности, изрекао ову незаборавну мисао:

*"Мале ствари виде се изблиза а велике тек из далека. Ко хоће да види Копаник, тај ће га видети само из далека. Кад човек дође у подножје његово, не види Копаник. Види неколико коса, брегова, чак ни сам врх његов не види. Ако почне да се пење по њему види још мање. Али кад се поодмакне, онда га види и онда каже: 'Ено га Копаник'. Тако и с великим делима и с великим људима. Тако и с генералом Недићем. Тек ће историја истаћи из историске перспективе сву огромност његовог дела."*¹⁰²

¹⁰² Д. В. Љотић: "Позадина рата и њен господар", Београд 1944, стр. 112-113.

ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ У ЦРНОЈ ГОРИ

Избегличка Влада унапређује Михаиловића и преноси Врховну Команду у Отаџбину

Југословенска избегличка Влада сама по себи, каква је била, није у иностранству представљала никакав значајан фактор. Отуда је појава Драже Михаиловића у Србији значила за Владу у Лондону право спасење. Влада се чврсто ухватила за Михаиловића и стала од њега брзим темпом стварати вођу отпора, без обзира на чињенично стање, које је тада владало у Србији. Тако, Влада унапређује Михаиловића у чин бригадног ђенерала 7. децембра 1941. године, када у Србији није постојао ама баш никакав отпор, а ког је дана Дража сам самцит једва изнео живу главу из Струганика. Затим, 11. јануара 1942. године, када је ђенерал Недић био успоставио своју пуну власт у Србији, лондонска Влада поставља ђенерала Михаиловића за Министра Војске, морнарице и ваздухопловства. А ускоро за овим, 19. јануара 1942. године Влада га унапређује у чин дивизиског ђенерала. А на месец дана после Михаиловићевог напуштања Србије, 17. јуна 1942. године унапређује Дражу у чин армијског ђенерала. Пре овога последњег унапређења, југословенска Влада је 10. јуна 1942. године пренела из иностранства (Каира, Египат) Врховну Команду у село Горње Липово, 7 километара од Колашина, где се био сместио Дража са својим Штабом. Влада је ђенерала Михаиловића наименовала и за Начелника Штаба Врховне Команде.

Ова брза унапређења Влада је чинила једино из разлога, да би Дража Михаиловић могао, у својим новим звањима, утицати из саме земље на савезничке факторе, не би ли некако подигли срозани углед југословенске Владе. Ово признаје и сам историчар лондонске Владе кад пише:

*"По речима Слободана Јовановића 'наша је Влада мислила да ће он (Михаиловић), као њен члан, - што ће рећи као члан једне признате савезничке Владе, - МОЋИ С ВИШЕ ПРАВА И С ВИШЕ УСПЕХА АПЕЛОВАТИ НА САВЕЗНИКЕ ЗА ПОДРШКУ...' итд."*¹⁰³

Међутим, доласком у Црну Гору ђенерал Михаиловић није, тренутно, представљао никакав фактор, јер је тамо био дошао са једва де-

¹⁰³ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић" - "Организовање отпора", "Порука", Лондон, бр. 13. од 16. јуна 1953, стр. 9.

сетак људи, док му се сва организација у Србији била распала, односно из става "илегалности" прешла у став "легалности". Фактор је био ђенерал Милан Недић и његова Србија, која је постала чврст антикомунистички бедем.

При оваквом стању ствари, а будући да је сад југословенска избегличка Влада очекивала из земље неку акцију ради подизања свога сопственог престижа, то је ђенерал Михаиловић, хтео не хтео, морао прихватити један нови вид "борбе". Наиме, почео је из Штаба Врховне Команде да шаље читав низ депеша лондонској Влади у којима извештава, да његови одреди воде борбе противу "Квислинга" Недића и Љотића и њихових "крџалија". Постоји цео низ депеша, које бацају врло ружну слику на ово раздобље делатности "Штаба Врховне Команде југословенске војске у Отаџбини". А непобитна је чињеница, пак, да баш у то време, док је ђенерал Михаиловић седео у Горњем Липову код Колашина, његови одреди у Србији нису водили никакве борбе ни са ким, јер нису уопште ни постојали. Тек одатле, седећи мирно у Црној Гори, ђенерал Михаиловић је почео спроводити своју нову организацију у Недићевој Србији преко ђенерала Мирослава Трифуновића - Дроње, кога је био поставио за свога Команданта Србије. То је организовање вршено с пуним знањем ђенерала Недића, који није хтео чинити никакве сметње ђенералу Трифуновићу, пошто је нова Михаиловићева организација била заснована на антикомунистичком духу. А овај нови дух организација је добила зато, што је Црна Гора отржењујуће деловала на ђенерала Михаиловића.

Црна Гора корисно делује на Дражу Михаиловића

Када је ђенерал Михаиловић дошао у Црну Гору, Црногорци су већ били савладали комунистичку револуцију и преживеле партизане на челу са Мошом Пијаде протерали у Босну. Зато се ни Тито, бежећи из Србије, није могао скрасити у Црној Гори, већ је продужио за Мошом. И када је Михаиловић дошао међу Црногорце, Црна Гора је била чиста од комуниста, али је била у црно завијена.

Храбри Црногорци говорили су ђенералу Михаиловићу о страхо-тама које су комунисти починили над народом, показујући му страшно "Пасје Гробље" крај Колашина и друге јаме и пећине, где су комунисти масовно бацали масакриране виђеније и, уопште, националисте из Црне Горе. Црногорци су говорили Михаиловићу, да ће се и са "црним ђаволом удружити у борби противу комуниста", само да им више не би дозволили да скрнавe паћеничку Црну Гору. Зато је ђенерал Михаиловић наишао у Колашину, и у другим местима широм Цр-

не Горе и Херцеговине, на једну необичну ситуацију. Наиме, црногорски и херцеговачки четници су по местима, и већим и мањим, изградили своју управу, имали своје месне команде, створили своје нарочите затворе у којима су љубоморно чували заробљене комунисте, па када се деси убиство кога италијанског официра или војника, заклањали су народ од одмазде тиме, што су Италијанима предавали партизане.

Овакво стање ствари било је, у почетку, несхватљиво и ђенералу Михаиловићу и капетану Хадсону, Шефу енглеске Војне мисије. Али, крвава логика "Пасјих Гробља" натерала их је, да даду за право Црногорцима и Херцеговцима. Но, и поред тога, капетан Хадсон је, ваљда по службеној дужности, ажурно извештавао своје у Лондону шта и како раде четници у Црној Гори и Херцеговини. Тако, на пример, у поверљивом енглеском извештају о четницима стоји дословно и ово:

*"... Италијански официри су помогли четницима, да изграде четничку цивилну управу и војне снаге, а главни херцеговачки градови имали су своје сопствене локалне признате четничке вође: Борђа Радмиловића у Калиновику, Стеву Старовића у Автовцу, попа Радојицу Перишића у Казанцима, Петра Самарџића у Невесињу, Косту Уљаревића у Билећи, Лазара Бакића у Љубињу и многе друге."*¹⁰⁴

У истој овој збирци поверљивих британских извештаја, наводи се и један акт националних Црногораца, који је вредно навести ради тога, што се из њега јасно види како је Црна Гора, после крвавог покоља који су комунисти извршили над народом у њој, брижно чувала сваку националну и хришћанску главу. Тај акт гласи:

*"Штаб националне армије Црне Горе и Херцеговине, Бр. 1158, 27. јуна 1942, Страшевина. - Народном Преком Суду Никшић. - У вези горњег наређења, ви треба да предате Штабу Краљевских карабинијера у Никшићу 15 најопаснијих комуниста од оних који се сада налазе у вашем затвору. Влад. Ђукић, капетан, заступник Команданта. " (Наређење које се помиње, јесте оно, италијанског војног команданта Никшића Бр. 907 од 27.6.1942. - мајора Мариа Торсиелоа потпис - којим тражи ове комунисте ради стрељања као репресалије за атентат на италијанске официре)."*¹⁰⁵

Све је ово натерало ђенерала Михаиловића да, доносећи одлуку о поновном формирању своје организације на територији Недићеве Србије, да изразити антикомунистички печат својој будућој акцији. То је било потпуно у складу са схватањима народа, који се показао непо-

¹⁰⁴ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, Април 1941 - јули 1944 г, Г - 2 (П. Б.), Главни Штаб Савезничких Снага, септембар 1944" - тач. 222.

¹⁰⁵ Исто. - тач. 166 и 167.

мирљивим противником комунизма. Али, то је било и у супротности са ставом југословенске Владе у Лондону, која је непрестано нагонила Михаиловића у савезништво са комунистима, које уопште није сматрала непријатељима народа. Зато ће ђенерал Михаиловић баш од тога времена, када је био у Црној Гори и када га је Влада обасипала силним унапређењима и положајима, ићи све више у раскорак са Краљевском југословенском Владом, док га ова, напokon, не буде сасвим напустила и признала Тита. А то је, уствари, значило само издајство народа, кога никакве силе нису могле да натерају да се хвата у коло са комунистима. Ђенерал Драгољуб Михаиловић је, напослетку, схватио антикомунизам Срба и зато је морао да следи народ, а не југословенску Владу, која никад није могла да осети праве откуцаје народног срца и да схвати здрава народна поимања. Лондонска Влада је била одсечена грана од народног стабла и очекивала је, да је Дража Михаиловић некако накалеми. Овај то није могао да учини, јер није било никакве органске везе између народа у земљи и Владе у туђини. Зато је Дража морао пасти у немилост.

Четнички Конгрес у Шаховићима

Како је у то време у Црној Гори владао мир и ред над којима су бдили Црногорци, то је ђенерал Михаиловић био у могућности да развије један нарочити вид своје акције. Наиме, он је одржавао многе конференције и зборове, а у својству нових звања која му је дала југословенска избегличка Влада. Од свих тих манифестација, по својој организованости и замашности једна нарочито пада у очи. То је, први Четнички конгрес у Шаховићима, који је одржан у дане 30. новембра, 1 и 2. децембра 1942. године.

Пошто су се на овоме Конгресу под покровитељством ђенерала Драже Михаиловића по први пут састали представници народа из Црне Горе, Боке и Санџака, те дискутовали о будућем уређењу државе и донели нарочите Закључке, то је од интереса навести не само решења Конгреса, већ приказати и сам ток његовог рада, да би се видело са каквом су озбиљношћу радили и одлучивали ови четнички делегати.

Најбоља слика о раду Конгреса стећи ће се, ако се цитира део из самог Записника, који је тада вођен у Шаховићима:

"Записник

Омладинске конференције четничких одреда Југословенске Војске на територији Црне Горе, Боке и Санџака, одржане у Шаховићима на дан 30. новембра 1942. године.

Присутни су:

Изасланик Министра Војске, Помоћник, Остојић - мајор,
Изасланик Гл. Нац. Одбора мајор Лашић,
Командант Одрета Ђуришић Павле, мајор.

Говорио је Радуле Остојић, судија из Жабљака. Осврће се на загарантовано самоопредељење од савезника. За наследну досадашњу Монархију. Прелазно доба четничка диктатура за 1-2 године ...

Стијовић Александар, ст. агр. (Подгорица) за четничку диктатуру 20-25 година да уведе ред и поредак.

Јован Тодоровић, свештеник, (Шавник). Устав да се донесе од четника и Краља и да четници владају, док будемо сазрели за парламентаризам.

Војводић Мирко, професор, (из Даниловграда). За све захваљује. Власт да држе они од 3-5 година и да буду око Круне и на власти, те да донесу законе, помоћу четника-правника. Хоће да се уведе омладина, и то поштена...

Радовић Михаило, официр, (Д. Град), за диктатуру у монархији.

Бранко Дрљевић, студент медицине (Колашин), исто ...

Радоњић Душан, п. поручник - студент права (Цетиње), - изјашњава се за поделу Арбаније између нас и Грка, и то нарочито с обзиром на војничку важност...

Милинко Радовић, судијски пр. (Пријепоље). Остатке партизана уништити, као и мањине, а затим пропаганду. Један централни пропагандни одбор у Колашину, а пододбори у срезовима. Да се развије пропаганда за Краља, Отаџбину, веру, верске обичаје.

Милан Бандовић: Судије морају имати сталност, независност, непогрешивост, материјално обезбеђени, из четничких редова. Треба да постоји један Врховни Суд за испитивање уставности и законитости у вези са самим покретом. Адвокати да се замене јавним браниоцима. Управне власти извршиоци државне политике, да се постављају председници и да се плаћају од државе. Жандармерија да проистиче из четничких одреда. Ниједан чиновник да не буде, који није учествовао у акцији - физичке или интелектуалне у четничком покрету.

Милан Бандовић: штампана диригована у погледу четничких циљева...

Томић Милан, судијски пр. (Шавник). Указује на зебњу, сумњу народа да се не уведе у авантуру...

Прелази се на питање улоге четничке организације по ослобођењу.

Мартиновић Александар, проф. (Андријевица). Четници има да донесу једну уредбу, која ће бити као устав, на основу кога ће увести своју власт.

Милан Ђуришић, медицинар (Андријевица). Да заведе четничку диктатуру.

Букашин Бојовић. Да четничка организација остане под оружјем ради остварења свога програма. Да се врата на дан ослобођења затворе за упис нових чланова.

Завршено је у 10 сати у Шаховићима и остављено у дужност часништву и напред наведеним делегатима да у Колашину донесу закључке у продужењу овога записника.

Оверавају:

Секретар

Јован М, Јованчевић с. р.

Петар Дабановић с. р.

Председник

Милан Бандовић с. р.

Потпредседник

Букашин М. Бојовић с. р

Оверачи записника:

Радуле Остојић с. р. судија

Милош Н. Јовановић с. р.

Никица Јовановић с. р. вјероуч.

Миле Микић с. р.

Михаило М. Бурић с. р.

Оташ Меденица с. р.

Ристо Песторић с. р.

Миладин Перовић с. р.¹⁰⁶

После тродневних заседања, делегати су донели следећу резолуцију:

ЗАКЉУЧЦИ

Прводецембарске конференције четничке интелектуалне омладине Црне Горе, Боке и Санџака одржане у Шаховићима 30-XI, 1-XII и 2-XII 1942. године.

Четничка интелектуална омладина Црне Горе, Боке и Санџака на својој конференцији у Шаховићима, после свестране дискусије по свим питањима државног и друштвеног уређења у будућој отаџбини донела је следеће закључке:

¹⁰⁶ Из архива Српског Добровољачког Корпуса.

1. Да будућа наша држава треба да буде наследна и уставна монархија - Краљевина Југославија, којом ће владати Краљ Петар II из династије Карађорђевића и у којој ће четничка организација, у сагласности са Круном, бити за извештан период времена, потребна за потпуну обнову и препород земље, једини носилац целокупне државне власти у земљи.

2. Границе будуће Југославије морају обухватити, поред досадашњих, и све оне покрајине на које имамо историско право, а које су нам биле до сада неправедно одузете. Поред историског, морају се узети у обзир етнички, политички, економски и стратегиски разлози.

3. Будућа држава треба да буде унитарна и у њој ће Срби, Хрвати и Словенци живети у својим областима на принципу широких самоуправа. Између свих области има се успоставити непосредна теренска веза, како би идеја југословенске заједнице била што потпунија.

4. На територији будуће државе живеће само Срби, Хрвати и Словенци. Националних мањина не може бити.

5. Приватна својина је зајамчена, а њен обим мора се ограничити законом у општем интересу.

Земља припада ономе који је обрађује. Велики приватни поседи морају се укинути и ставити држави на расположење. Ово ће држави олакшати потпуно решење аграрне реформе. Аграрно питање мора бити решено потпуно и правилно.

Целокупна индустрија мора бити у државним рукама.

Велика трговина мора бити у државним рукама, а мала у приватним под контролом државе.

Привреда треба да буде изграђена на принципу државног задругарства.

Трговачки послови, новчани и кредитни заводи морају бити у државним рукама.

6. Наука и уметност су слободне. Постојаће само државне школе. Основно школовање је обавезно и бесплатно.

Школе морају давати морално, национално и практично васпитање, како би се извела обнова и препород нације и културе. У ту сврху треба гимназије свести на потребан број, а повећати и фаворизирати средње стручне школе, а нарочито пољопривредне и занатске.

У циљу препорода народа, путем школа вршити строгу селекцију наставничког особља и школске омладине.

7. Црква је државна. Православна је Црква национална и светосавска. Католичка црква треба да буде административно

одвојена од Ватикана, и да буде југословенски национална у духу идеја Штросмајера.

Верска настава је обавезна у свим основним и средњим школама.

8. Судије да буду независни и стални, да не могу бити лишени звања нити уклоњени са дужности, премештени и пензионисани без одлуке редовног суда; да буду материјално обезбеђени, са аутоматским напредовањем као и остали чиновници. Адвокати треба да буду државни чиновници.

Судије да буду бирани из редова четничке организације, као и сви остали чиновници.

9. Општине територијално да буду што веће.

Општинско ће особље постављати и плаћати држава. При свакој општини по могућству да постоји лекар, ветеринар и пољопривредни референт. Они ће своје дужности обављати као државни чиновници, без права на приватну награду.

10. Обавезно се мора донети:

Закон о корупцији, који ће тачно предвидети која дела спадају у појам корупције. За корупцију постоји само једна казна - смрт.

Закон о испитивању порекла приватне имовине од 1918. године до данас.

Закон о кривичној одговорности свих оних који су допринели на било који начин пропасти државе.

11. Војска треба да буде јака, спремна и препорођена, као гаранција реда и безбедности државе. Она треба да буде национална и морална школа народа.

12. Жандармерија треба да буде формирана из редова четника и да стоји под директном контролом четничке организације.

13. Државни чиновници имају бити национално и морално исправни, из четничких редова, добро награђени и аутоматски унапређивани. Приватних чиновника не може бити. Министри да буду државни чиновници, без дискреционих права и диспозиционих фондова. Чиновницима укинути све специјалне додатке као: награде, сезонске додатке, паушале, тантијеме и путне трошкове. Жене могу бити чиновници само у оскудици мушкараца и то у специјалним, њима подобним струкама.

14. Штампa да буде глас правде и истине, у служби националне обнове. Дневна штампа - журналистика да буде руковођена интересима народа. Штампарска - издавачка предузећа морају бити у државним рукама.

15. У новој држави треба посветити нарочиту пажњу пропаганди у духу програма четничке организације и идеологије.

16. *Онеспособљеним четницима у борби, као и породицама погинулих четника, по завршетку рата треба указати највећу пажњу и пристојну материјалну помоћ.*

17. *У духу изложених закључака, а у сагласности са Круном, четничка организација ће спровести државно уређење и бити једини носилац целокупне државне власти до остварења четничког програма и остварења услова за прелаз на шире уставне слободе.*

1. *Вукашин Врачар, с. р, наст. грађ. школе за срез шавнички*
2. *Батрић Чоровић, с. р, професор за срез берански*
3. *Благоје М. Јанковић, с. р, учитељ за срез дурмиторски Жа-
бљак*
4. *Мирко Војводић, с. р. - за срез даниловградски*
5. *Драгутин Кићовић, с. р, за срез андријевачки*
6. *Инг Радомир Прелевић, с. р, за срез никишићки*
7. *Др Војин Пајовић, с. р, за срез подгорички*
8. *Јован М. Јованчевић, с. р, судија, за срез берански (секретар
конференције)*
9. *Јововић Н. Милош, с. р, проф.*
10. *Јовановић Никица, с. р, вјероучитељ*
11. *Петар Дабановић, с. р, бив. уредник 'Југосл. Листа' - за
срез барски*
12. *Радош Томашевић, с. р, дипл. правник, за срез колашински*
13. *Михаило Радовић, с. р, адв. прип. за срез цетињски*
14. *Ристо Песторић, с. р, трг. - за срез бококоторски*
15. *Михаило М. Бурић, с. р.*
16. *Миладин Петровић, с. р, суд. поручник, делегат из Цети-
ња*
17. *Мрдак Ј. Вуксан, с. р, дипл. правник Б. Поље.*¹⁰⁷

Када су се четнички делегати разишли са Конгреса, они су на својим теренима спроводили у живот закључке из Шаховића. Поред постојећих војних одреда, вршена је и организација неке врсте четничке политичко-управне власти, која је добила своју потпуну и одређену форму тек када се ђенерал Михаиловић вратио у Србију. Постојали су четнички окружни одбори на челу с Командантом Округа, срески на челу с Командантом Среза и општински на челу с Командантом Општине. Све је њих постављао ђенерал Михаиловић на предлог својих војних команданата. Ово је, уствари, био политичко-управни апарат Драже Михаиловића, преко кога је спроводио у живот сва она наређења која нису била чисто војничке природе. Уколико, пак, ови органи

¹⁰⁷ Из архива Српског Добровољачког Корпуса.

нису могли издејствовати од народа извршење појединих Михаиловићевих наређења, њима су притицале у помоћ оружане четничке снаге, које су, уствари, биле "једини носилац" Дражине власти на терену. Тако је било док је ђенерал Михаиловић био у Црној Гори, Боки и Санцаку, а такође и у Србији, о чему ће доцније бити речи.

Четнички пораз на Јабланици и Михаиловићев повратак у Србију

На основу Хадсонових извештаја Енглези су врло добро знали ситуацију у Црној Гори и Херцеговини по Дражином доласку у те крајеве, Британцима је била позната сарадња четника са Италијанима, те су исту крстили специјалним називом: "Акомодејшн" ("Accommodation"). Не само да нису имали ништа противу таквог четничког става, већ су, напротив, дали и знатну помоћ да би се "Акомодејшн" што више појачао на самом терену. То су, вероватно, чинили у јединој жељи, да четници на челу с Михаиловићем, који су тада били јачи од комуниста које је предводио Тито, буду апсолутни господари југословенским приморјем, које је било у енглеском стратешком плану за случај искрцавања на Балкану. Желели су, по свој прилици, да им се при руци нађе једна компактна национална југословенска група од које неће морати ни војнички ни политички да зазиру. Зато су и сматрали оправданом четничку сарадњу са Италијанима, која је била усмерена за уништење партизана. Шта више, Енглези су у то време, половином 1942. године, спремили специјалну мисију за ђенерала Михаиловића, која је имала за циљ, да лично Дражи преда поруке у горњем смислу и уједно донесе средства за појачање "Акомодејшна". Ту мисију су сачињавали елитни краљевски југословенски официри Недељко Плећаш и Јово Трбојевић, који су у Каиру завршили специјалне курсеве, а потом падобранима бачени у Штаб ђенерала Михаиловића у јесен 1942. године. О конкретном задатку ове мисије, као и о самим средствима која је носила за појачање "Акомодејшна", сам Недељко Плећаш пише следеће:

"У очи одласка у земљу имао сам последњи састанак са Енглезима. Са мном је био потпоручник Јово Трбојевић (сада у Чикагу). Састанак је био у једној палати на тргу Солиман паше у Каиру. Ту је било неколико енглеских официра разних чинова. При представљању рекли су ми њихова имена, која се нисам ни трудио да упамтим, јер сам знао да су имена и чиновни лажни. Од њих сам само знао мајора Бенета, мајора Кругмана (после рата се утврдило да је био комуниста) и капетана Роса. Међу њима је била и јед-

на жена, Нана Рибникар (акционарка 'Политике', а сада жена Бенета), која је преводила депеше на енглески.

У самом почетку су нам нагласили да све што нам они саопште да пренесемо ђенералу Михаиловићу представља гледиште енглеске владе и савезничке команде. Један од њих нас је упознао са стањем на савезничким фронтовима. Рекао је да ће ускоро отпочети савезничка офанзива против Ромела у Африци, у којој ће узети учешћа и америчке трупе. Верује да ће Африка бити очишћена од осовинских трупа до пролећа 1943. и после тога ће Осма армија имати одрешене руке за дејство преко Италије на Балкан.

Потом је говорио о слању помоћи ђенералу Михаиловићу. Изразио је жаљење савезничке команде што до сада није била у стању да обилније помогне трупе ђенерала Михаиловића. Узрок слабе помоћи је недостатак авиона и удаљеност база. Чим Северна Африка буде очишћена од Ромелових трупа установиће се специјалне базе код Бенгазија у Киренаики за помагање Михаиловића. Венералу Михаиловићу саветује стрпљење за неколико месеци, а потом ће бити обилно помогнут.

При искрцавању на Балкан они рачунају на садејство Михаиловићевих снага у Југославији. Ради успешније заједничке акције, они ће раније упутити војне мисије у разне четничке одреде и тада ће сви одреди бити снабдевени оружјем и материјалом.

За сада им је најхитније потребна веза са Михаиловићевим одредима у Јужној Србији, као и Бирчаниновим и Ђујићевим одредима у Далмацији. У том циљу они ће преко нас послати две радио станице и моле Михаиловића да им дозволи директну везу са овим одредима.

На крају је говорио мајор Бенет (сада енглески конзул у Тексасу). Казао је да је савезничкој команди позната акција комуниста да онемогуће организацију покрета ђенерала Михаиловића. Било је више случајева где су комунисти нападали Михаиловићеве одреде с леђа, док су се ови борили против окупатора, као што је то било у мају 1942. у Босни, каже Бенет, када су комунисти ударом преко Бајине Баште разбили четнички фронт против Немаца и усташа на Романији. Михаиловић треба да је свестан тешкоћа које енглеска влада има са Совјетима ради југословенских комуниста. Совјети траже од Енглеза да престану са помагањем Михаиловића, кога они, Совјети, сматрају за фашистичког агента. **СОВЈЕТЕ БИ ТРЕБАЛО СТАВИТИ ПРЕД СВРШЕН ЧИН И УНИШТИТИ КОМУНИСТИЧКЕ ГРУПЕ ДО ПРОЛЕЋА 1943.**

Овде да додам једну ствар: до пролећа 1943. године енглеска пропаганда није никада поменула постојање комунистичких одре-

да у Југославији. То је само учинио министар југословенске владе Милан Грол, који је у свом говору преко лондонског радија похвалио бобу партизанских одреда у Југославији. Генерал Михаиловић и његов Централни Комитет одговорили су на овај удар у леђа српској борби како је то Грол заслужио.

‘Акомодејшн’, како је то назвао Бенет, који постоји између Михаиловићевих трупа и Италијана савезничка команда сматра за врло користан и такво стање треба одржати све док се не изврши потпуна организација и наоружање Михаиловићевих снага. Михаиловић треба да чува своје трупе за одсудан ударац и прерано ангажовање могло би бити катастрофално. Пошто су Италијани вољни да продају оружје то треба искористити и купити чак и артиљерију ако је могуће. За ту трговину са Италијанима Енглези ће послати потребну количину новаца. (Преко мене и Трбојевића послали су у ту сврху 10.000 златних енглеских фунти и 30 милиона лира).

Рекао ми је да су Енглези заробили у Абисинији сина италијанског гувернера Црне Горе, те да ће ми уручити његово писмо за оца. (Ја то писмо нисам добио при одласку. Дознао сам да га је донео пуковник Бели, који је дошао за шефа енглеске мисије неколико месеци после мене.)

Енглези потпуно разумеју Михаиловићево нерасположење према Хрватима и схватају тежину српско-хрватских односа после погрома који су Хрвати починили над Србима. Они много жале да Мачек и ХСС нису до сада ништа учинили за заједничку акцију са Србима против заједничког непријатеља, која би у многоме олакшала односе. Михаиловић не би требао да престаје са покушајима да дође са Мачеком у везу и евентуалну сарадњу. Ради тога четничка акција треба да се ограничи на борбу против усташа међу Хрватима, а да се недужан народ поштеди. Усташе треба немилосрдно уништавати, јер се тиме уједно уништава и осовинска снага на Балкану.

Потом су ми рекли да саопштим Михаиловићу да енглеска влада и савезничка команда очекују да се он стави на чело ослободилачког покрета на Балкану, те би ради тога требао да успостави везе са покретима отпора у Грчкој, Албанији и Бугарској. Енглеске мисије, које се спремају да иду у Албанију и Грчку, добиће инструкције у томе погледу. Ставили су ми у дужност да упитам Михаиловића за дозволу да вођа бугарских земљорадника Георги Димитров (сада у Вашингтону) дође у његов штаб и одатле отпочне подземну акцију за устанак у Бугарској. Димитров се тада налазио у Каиру и требао је да се падобраном пребаци у Дразин

штаб. (Када сам стигао код Чиче изнео сам му овај план са Димитровом и он га је са одушевљењем примио, јер је познавао Димитрова још из доба кад је Чича био војни изасланик у Софији. Михаиловић је одмах известио Енглеze да се доласку Димитрова радује и уверен је да ће његов долазак бити користан за заједничку ствар. Међутим, Димитров никада није стигао код Михаиловића. Када сам други пут изашао из земље састао сам се са Димитровом у Каиру. Био је љут што му Михаиловић није дозволио да дође у Југославију. Нисам могао да га убедим да су га Енглези обманули. После рата састао сам се са Димитровом у Вашингтону. Сада је био склон да ми верује.)

Када смо завршили разговоре, Енглези су ми дали писмо и шифре за ђенерала Михаиловића. За шефа енглеске мисије 'Марка' Хадсона, поред писма и шифре послали су наредбу о унапређењу и одликовању, којим га је енглески Краљ одликовао.

На крају ове главе да подвучем једну ствар. Када су се Енглези реишли да издаду Михаиловића за рачун комунисте Тита, хтели су да ту издају прикрију неким разлозима. Међу осталим оптужили су га да је сарађивао са Недићем, са којим су сами Енглези хтели да успоставе везу, као и за сарадњу са Италијанима, коју су му они, Енглези, саветовали и у ту сврху послали паре.¹⁰⁸

И чим је дошла ова мисија на челу са Недељком Плећашем, који је све горње лично пренео ђенералу Михаиловићу, отпочеле су у Врховној Команди обимне припреме за уништење комуниста "до пролећа 1943". Ове припреме су убрзане, када је 25. децембра 1942. године дошао код Драже Михаиловића пуковник Бели (S. W. Baileu) у својству Шефа енглеске Војне мисије. И пуковник Бели је лично донео поруку ђенералу Михаиловићу, да са четничким снагама ликвидира партизане. Мисли се, да је Бели са собом донео и тајни план "Вајс" ("Weiss") до којег је дошла енглеска обавештајна служба на Балкану, а који се односио на немачко-италијански напад на комунисте у западној Југославији с почетка 1943. године. Четници су требали само да се путем "Акомодејшна" укључе у ту акцију и поспеше уништење партизана, које је, тада, било од користи обема ратујућим странама. Енглезима - из политичко-војничких разлога у случају искрцавања у Далмацију. Немцима - из чисто војничких, тј. да би имали мирно залеђе у случају Англоамеричког искрцавања. Тако је дошло, да су се све расположиве снаге ђенерала Михаиловића у Црној Гори, Боки и Санџаку, Босни и Херцеговини, Далмацији и Лици, - укључиле путем такозва-

¹⁰⁸ Недељко Плећаш: "Из ратних успомена (V)", "Слобода", Чикаго, Год. V, бр. 202, среда, 19. септембра 1956, стр. 2.

ног "Акомодејшна" у немачко-италијански напад на комунисте у пролеће 1943. године. Код војних историчара на Западу та операција носи назив "Вајс", а код комунистичких у Југославији зове се "Четврта офанзива".

Целокупним операцијама командовао је ђенерал Рудолф Литерс (Rudolph Lueters), Командант немачких трупа у "Независној Држави Хрватској". Четници су добили свој сектор. Њиховим операцијама руководио је ђенералштабни мајор Захарије Остојић, Начелник Оперативног одељења Врховне Команде Југословенске војске у Отаџбини, који је радио по директивама ђенерала Михаиловића. Четнички оперативни штаб био је премештен у Калиновик, у Херцеговину, где је дошао и сам Михаиловић, који је, углавном, обилазио трупе.

Операције су биле и замашне и дуго трајале. Отпочеле су 15. јануара 1943. године и трајале до половине маја, када је отпочела једна друга акција. Водиле су се силне борбе. Желело се потпуно уништење комуниста. Утерани су у обруч, који се, постепено, све више стезао. Партизани су видели, да се могу спасти једино пробојем. Међутим, нису били у стању да игде пробију обруч на сектору немачко-италијанских снага. Једини им је спас био преко четничког сектора. И комунисти су га пробили, и то на месту где је најмање постојала вероватноћа. Извршили су пробој не толико својом снагом колико четничком слабошћу. Сам ђенерал Михаиловић то објашњава овако:

*"То је било на Јабланици. Тамо је био Андрија Весковић са делом снага из Црне Горе, које су требале да заштите леву обалу Неретве. Развиле су се борбе. Он је био крајње неактиван и омогућио је прелаз тиме што није добро осигурао саму одбрану реке. После тога на истом правцу био је Лукачевић. Андрија Весковић и Лукачевић одступају према Главатичеву, одваја се Воја Лукачевић и, уместо да држи Трескавицу и Бјелиниће, он се баца сасвим у десно, за Коњиц, одатле врши своје нападе у правцу Дрежице."*¹⁰⁹

После пробоја, комунисти су пошли ка Калиновику, где им се у присуству Дражином супротставио војвода Павле Ђуришић. Вођене су врло тешке борбе, али су и ту партизани опет успели да прегазе Весковића, који се налазио на десном крилу код Обља. Онда су се докопали Босне и тиме сасвим извукли из немачко-италијанско-четничког обруча. Овако вешто извлачење комуниста током рата и натерало је Хитлера, да је, доцније, своме Министру за Југоисток др Нојбахеру рекао:

"Опет јављају о опкољавању шест Титових дивизија. Али ја већ знам како ће то да испадне: кроз неколико дана биће их само три, потом једна; и кад, најзад, склопимо обруч, у њему ћемо наћи

¹⁰⁹ "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд 1946, стр. 177.

свега неколико Италијана са премореним ногама и неколико болесних магараца."¹¹⁰

Немци и Италијани били су огорчени на четнике због случаја на Јабланици. Али, пошто су наставили са гоњењем комуниста у жељи да униште главне партизанске снаге, то нису хтели да прекидају "Акомодејшн", надајући се да се четници могу истаћи у даљим борбама. Међутим, тада се догодило нешто, што немачко-италијанске снаге на самом терену нису предвиђале. Наиме, у Санцак и Црну Гору упала је сасвим ненадно немачка Прва планинска дивизија, која је послата из Совјетског Савеза као појачање снагама ђенерала Литерса. Немачки планински упадајући 14. маја 1943. године у Колашин, налетели су на Војводу Павла Ђуришића и његових четири хиљаде четника, па пошто нису знали за постојећи "Акомодејшн", то су их све заробили. Војводу Ђуришића са оба његова ађутанта Радомиром - Рајом Поповићем и Букумиром, Немци су специјалним авионом послали у Немачку, а заробљене четнике заједно са командним особљем упутили у заробљеничке логоре у Грчку и у Немачку. Овом акцијом Немци су у црно завили четнички покрет у Црној Гори, јер су скоро најбоље, црногорске борце отерали у ропство. Ваљда је због тога ову немачку акцију Радоје Кнежевић, историчар југословенске избегличке Владе, назвао операцијом "Шварц" ("Schwarz").

По обављеном послу у Колашину, Немци су кренули даље у потеру за комунистима. Били су их опколили на Сутјесци, али су се партизани и ту извукли, крстивши, доцније, то своје бежање и извлачење "Петом офанзивом".

Овде треба поменути и догађај у с. Липову, где је Дража некоме кумовао, чему су присуствовали многи, па чак и енглеска војна мисија. За време ручка Дража је одржао говор, у коме је напао Енглеze, рекавши да они воде рат... "до последњег Србина". Ово је озлоједило пуковника Белиа и од тада почиње лично непријатељство његово према Дражи, које ће се касније претворити у непријатељство Енглеза према четничком покрету.

После свега овога, ђенерал Михаиловић је напустио Црну Гору и са својом Врховном Командом дошао у Србију. С Дражом је дошла и енглеска Војна мисија на челу с пуковником Белием, који је са својим задатком претрпео потпун неуспех. Уствари, то је био неуспех ђенерала Михаиловића и његовог покрета. Овај неуспех одлучио је четничку судбину у Југославији, јер су Енглези стекли утисак, да су комунисти на челу с Титом много јачи фактор, но што су то ђенерал Михаиловић и његови четници. Зато се почињу све више окретати Ти-

¹¹⁰ Hermann Neubacher: "Sonderauftrag Südost 1940-1945, Bericht eines fliegenden Diplomaten", Musterschmidt Verlag Göttingen-Berlin-Frankfurt, 1956, s. 177.

ту, а постепено напуштати Дражу Михаиловића, док га, најзад, нису сасвим препустили самоме себи.

НАЦИОНАЛНИ ОДРЕДИ У НЕДИЋЕВОЈ СРБИЈИ

Називи националних одреда

Поред административног, привредног и социјалног уређења Србије, ђенерал Милан Недић поклатио је велику пажњу и организовању јавне безбедности, а нарочито стварању добрих борачких јединица, које су требале да буду снажна брана комунистичком надирању с било које стране. Отуда је од значаја навести све те оружане националне формације и, уједно, објаснити и њихову организацију, као и улогу коју су вршиле у Недићевој Србији.

По хронолошком реду, како су ницале и развијале се, националне јединице иду овим редом: Подофицирски Оружани Одреди, Српски Добровољачки Одреди, Српска Државна Стража и Српска Гарда.

Упоредо с развојем и јачањем ових Недићевих српских оружаних јединица, ђенерал Драгољуб Михаиловић спровео је на територији Недићеве Србије и реорганизацију својих четничких одреда, који, од сада, носе званичан назив "Југословенска Војска у Отаџбини". Зато је неопходно потребно да се посвети посебна пажња и овој преформираној четничкој организацији.

Такође заслужује пажњу и признање и Српска полиција, која је својим несебичним залагањем била снажан и значајан сарадник ђенералу Милану Недићу, нарочито у подземној борби са комунистима и њиховом конспиративном организацијом.

Подофицирски Оружани Одреди

Када су жандарми са својим станицама подбацили у одржању мира и реда у Србији, а нарочито када су под утицајем четничког става толеранције и сарадње с комунистима остали у ставу скрштених руку у односу на партизане, те дозволили да их комунисти разоружавају и убијају, - ђенерал Недић је видео, да се више не може ослонити на њих, већ да мора створити неку јачу и сигурнију оружану трупу. Тако је дошао на мисао, да од подофицира бивше Краљевске југословенске

војске, који су избегли заробљавање и који су се водили као "заробљеници на одсуству", формира Подофицирске Оружане Одреди.

Подофицирски одреди бројали су од 100-150 људи, којима су командовали, углавном, виши официри. Како је који Одред био формиран, тако је слат на терен. Али, као што је већ раније споменуто, Подофицирски одреди су, већином, прилазили четницима, који су се тада налазили у савезу са комунистима. Тиме су, уствари, избегавали борбу с партизанима, због којих су били и формирани. Отуда су према себи створили неповерење окупатора, који их је стао разоружавати и терати у заробљеништво чим би осетио да Подофицири траже везу са четницима.

Разуме се, било је и часних изузетака, као што је био случај са Подофицирским Оружаним Одредом коме је стајао на челу потпуковник Драгомир Лукић. Овај Одред борио се у Ваљевској нахији и знатно допринео да се угуши комунистичка револуција у том крају Србије. Било је још таквих одреда, којима су на челу стајали истински родољуби и чврсти карактери, који нису могли дозволити да осрамоте и српски народ и ђенерала Милана Недића, који их је и послао у борбу противу комуниста. Међутим, оваквих одреда је било знатно мање него оних првих, те се видело да ни они нису у стању да се изборе с партизанским одредима у Србији. Зато је ђенерал Недић био дошао у ону безизлазну ситуацију, када је желео да поднесе оставку и да се повуче са положаја Председника Српске Владе Народног Спаса. Да до тога не би дошло и да црни застор смрти не би прекрио целу земљу, на обзору су се појавили Српски добровољци, који су високо уздигли заставу антикомунистичке борбе када је, скоро, цео свет ишао руку под руку са међународним комунизмом. Од првог до последњег дана своје борбе, добровољци су били свесни и доследни антикомунистички борци, који ни једног момента нису изгубили из вида, да је комунизам непријатељ број 1 српског народа. И не само овог.

Српски добровољци

На страни 81 је описано како су створени Српски Добровољачки Одреди. На овом месту, пак, описаће се како сама организација добровољаца, тако и дух, идеје, живот и рад, ових јединствених антикомунистичких бораца, који су се свесно и несебично жртвовали за добро свог народа.

У организациском погледу добровољци су - током свога живота, рада и борбе - преживели три фазе. 15. септембра 1941. године била је, најпре, основана Српска Добровољачка Команда, која је бројала

дванаест добровољачких одреда у укупној јачини од око 3.000 добровољаца. Затим је, месеца децембра 1942. године, Команда претворена у Српски Добровољачки Корпус, а од дванаест одреда образовано пет батаљона, који су имали по 600 бораца, тако да је и даље снага Српских добровољаца износила око 3.000. Међутим, месеца децембра 1943. године, добровољачки батаљони су израсли у пукове, најпре са по два батаљона, а од маја месеца 1944. године са по три. Укупно је било пет добровољачких пукова. Сваки пук је имао по три борачка батаљона, који су били састављени од по три стрељачке чете и једне чете пратећих оруђа. Уз то, сваки пук је имао Допунску Команду, која је водила материјално-економску грану у дотичном пуку. Осим пукова, постојао је још као самостална јединица и Артиљериски Дивизион Српског Добровољачког Корпуса. Укупна јачина добровољаца била је, тада, око 8.000 бораца.

Оваква организација остала је и онда, када је био постигнут споразум између духовног прочелника добровољаца Димитрија Љотића и ђенерала Драже Михаиловића, а у времену када су добровољци били у Словенији. Тада су биле обједињене све националне снаге, које су се налазиле у Истри и Словенији, а на чије је чело ђенерал Михаиловић поставио свога Помоћника ђенерала Миодрага Дамјановића, који је носио званичан назив "Командант Истакнутог Дела Штаба Врховне Команде Југословенске Војске у Отаџбини". Обједињене националне снаге сачињавале су следеће јединице: Српски Добровољачки Корпус, Динарска Четничка Дивизија војводе Ђујића, Лички Четнички Корпус војводе Јевђевића, Хрватска Армија ђенерала Парца и Словеначка Армија ђенерала Андреја (Иван Презељ). Ово је, уствари, била трећа организациска фаза, када су добровољци ушли у састав "Југословенске Војске у Отаџбини" у којој су задржали и своје име и целокупну своју војничку структуру. Тада су добровољци престављали најјачу националну трупу у Отаџбини, која је за собом имала већ изграђену борачку традицију. Вероватно ради тога се није хтело ни дирати у њихово име и њихову војничку организацију, која је беспрекорно функционисала. Међутим, првога дана, када се "Истакнути Део Штаба Врховне Команде Југословенске Војске у Отаџбини" нашао у туђини, окренут лице у лице према Савезницима, ђенерал Миодраг Дамјановић је, преко ноћ, Српски Добровољачки Корпус својом посебном наредбом прекрстио у Шумадиску Дивизију. Вероватно да је то учинио из бојазни према Савезницима. То би била четврта фаза у животу Српских добровољаца, која је, уствари, без значаја, јер изван отаџбинске груде нису више ни добровољци ни четници ни сва такозвана "Југословенска Војска у Отаџбини" представљали скоро никакав фактор. Зато се у

овој књизи и говори само о три фазе у животу, раду и борби добровољаца.

На челу Српске Добровољачке Команде од 15. септембра до 7. децембра 1941. године налазио се пуковник Коста Мушицки, један од најелитнијих официра предратне Краљевске југословенске војске. После већ поменутог хапшења пуковника Мушицког од стране Немаца, вршилац дужности Команданта Српске Добровољачке Команде био је кроз целу 1942. годину потпуковник Илија Кукић. То временско раздобље било је најтеже у животу добровољаца, јер су уживали страшно неповерење код окупатора, које је, углавном, дошло као последица спасавања Михаиловићевих четника, које су добровољци, после пада Титове "Ужичке Републике", избављали испред Немаца на сваком кораку. То је било с једне стране, а с друге - што добровољци нипошто нису дозвољавали да буду ниучему потчињени ђенералу Мајснеру и немачким полицијским снагама. То неповерење према добровољцима трајало је све дотле, док ђенерал Мајснер није био смењен и док савим нове немачке јединице нису дошле у Србију и замениле старе, те нису знале о добровољачко-четничким и добровољачко-немачким односима из 1941/42. године. Тек тада, крајем 1942. године, из немачког затвора пуштен је пуковник Коста Мушицки, кога је ђенерал Милан Недић нанова поставио за Команданта тадашњег Српског Добровољачког Корпуса, унапређујући га касније, до повратка Краља, у чин бригадног ђенерала.

На положају Команданта Српског Добровољачког Корпуса и доцније Шумадиске Дивизије, ђенерал Коста Мушицки остао је до краја борбе Српских добровољаца противу комуниста. Један део добровољачких снага, после предаје Југославије Титу од стране западних демократија, ђенерал Мушицки извео је у слободан свет (у Италију), али је ту лично, заједно са војводом Јевђевићем, био ухапшен од Енглеза и предат Титу, док је Јевђевић успео да побегне. Тито је ђенерала Мушицког стрељао заједно са ђенералом Михаиловићем 17. јула 1946. године.

За команданте добровољачких пукова били су одређивани истакнути антикомунистички борци, које је постављао ђенерал Милан Недић на предлог Команданта Мушицког. Тако су, на пример, команданти добровољачких пукова били следећи официри: I-ог Илија - Ика Мићашевић, активни пешадиски мајор; II-ог Марисав Петровић, резервни пешадиски мајор; III-ег најпре Душан Марковић и Кресоје Нотарош, резервни мајори, а затим Јован Добросављевић, активни пешадиски мајор; IV-ог најпре Вук Влаховић, активни пешадиски мајор, а затим Војислав Димитријевић, резервни мајор, па иза њега Миодраг Марковић, активни пешадиски капетан I класе; V-ог Милорад Мојић,

резервни мајор, после чије је мученичке смрти дошао Мирко Станковић, активни пешадиски потпуковник. Командант Артиљериског Дивизиона био је Момчило - Мома Ђорђевић, активни артиљериски капетан I класе.

Команданте батаљона, командире чета и воднике постављао је својом наредбом Командант Коста Мушички и већином су, осим малих изузетака, то били активни официри предратне Краљевске југословенске војске, који су били осведочени родољуби.

Сав формациски распоред, како самог Штаба Српског Добровољачког Корпуса, тако и свих пукова, батаљона, чета и водова био је потпуно исти као и бивше Краљевске југословенске војске. Једино ново што су имали добровољци, били су Просветари. То су били истакнути антикомунистички борци, који су имали за задатак да васпитно-просветним радом упознају добровољце са циљевима међународног комунизма и да од добровољаца изграде снажне духовне, моралне и идеолошке борце. У сукобу, какав се наметао; у сукобу са политички и идеолошки изграђеним противником, какав је био комунизам, друкчије се успешна борба није ни могла да води. За борбу против комунизма, поред физичког било је потребно и духовно оружје. И то: ово последње пре него ли оно прво. Чете су имале Васпитаче, батаљони Просветаре батаљонске, пукови - пуковске, а у Штабу Корпуса се налазио Шеф Васпитне Службе, који је руководио целокупним васпитно-просветним радом добровољаца. На челу ове деликатне службе налазио се познати новинар, публициста и антикомунистички борац Ратко Парезјанин, Директор Балканског Института у Београду. Парезјанин је за своје сараднике у Штабу Корпуса имао честите и искрене родољубе, признате националне борце, бескомпромисне антикомунисте, познате српске јавне и културне раднике, као на пример: др Ђоку Слијепчевића, доцента на Теолошком факултету београдског Универзитета; др Димитрија Најдановића, професора; Ратка Живадиновића, публицисту и првог Секретара Антимарксистичког Комитета у Београду; Јована Барјактаровића, професора Богословије; Влајка Влаховића, професора Богословије и друге. Пуковски и батаљонски Просветари били су, такође, опште познати и признати национални и антикомунистички борци, који су по професији, већином, били: професори, учитељи и студенти. Четни Васпитачи били су, пак, бирани из редова самих војника, који су се истакли не само својим познавањем суштине и циљева међународног комунизма, већ и борбом на бојном пољу.

Васпитно - просветна служба међу Српским добровољцима била је прожета и верском службом, којом је руководио Верски референт Српског Добровољачког Корпуса протојереј Алекса Тодоровић, познати верски и национални радник у Србији. А и сваки пук је имао

свога свештеника, који се бринуо о верском животу међу добровољцима. То су, обично, били највиђенији свештено-служитељи краја у коме се налазила дотична добровољачка јединица.

Овај васпитни, просветни и верски рад имао је велики успех међу добровољцима. Захваљујући овој јединственој служби, добровољци су постали свесни и постојани борци против комунизма.

Десет добровољачких заповести

Целокупна делатност свештеника, Просветара и Васпитача у Српском Добровољачком Корпусу била је заснована на "Десет заповести Српским добровољцима", које су биле свестрано тумачене, разрађиване и у душе добровољаца уливане. Те заповести су, уствари, биле темељ, основа васцелог живота, рада и борбе Српских добровољаца. Зато је неопходно потребно навести их, да би се видело шта је Српским добровољцима давало веру и истрајност у њиховој борби.

Десет заповести Српским добровољцима гласе:

"Прво: Што се од вас тражи, то је да љубави за страдалнички српски народ имате, да земљу своју и народ свој волите пре свега и изнад свега. Та љубав треба да буде извор и утока свих ваших нада и жеља, мисли и осећања; једном речју, сав ваш живот и цео рад мора бити искључиво за добро српског народа, никако мимо њега, најмање против њега. Том љубављу морате испунити срце своје до те мере да у њему не остане ниједан кутак у коме би се могла мржња заврежити, јер мржња, ма према коме, залива очи крвљу те човек онда истину не може сагледати. Таква љубав биће увек непресушни извор нових снага са којима ћете и најтеже напоре лако поднети.

Друго: Чеге морате бити свесни јесте то, да ви не располагете својим животима, јер сте их ставили добровољно у службу Српства и Србије. Патње и страдања српског рода, у свим крајевима где Срби живе, биће главни покретачи свих ваших напора, а ваши напори неће и не могу бити без жртава. На то морате бити спремни, тога морате бити свесни, јер без тога спасења народу нашем доиста нема. Зато спремност на жртву и висока свест о њој треба да краси сваког оног који жели да носи часно име српског добровољца.

Треће: Не смете бити самовољци. Оружје које носите није вам дато зато да будете господари над народом својим, него да народу своје будете верне слуге. Не треба српском народу ни дахија ни зулумћара. Имао их је и има их народ наш, нажалост, и

превише. Српском народу треба бранилаца и заштитника, лучоноша и заточника правде и истине. Он је крваво поробљен, језиво обесправљен, уништавају га и сатиру, децу му одводе да од њих стварају црвене јаничаре, куће пале, имања разарају. Цвили и јауче упропаићена српска земља под крвавим мачем црвених тирана.

Српски народ данас чека ослобођење, спасење и васкрс. Он полаже све своје наде у вас, српске добровољце; ви сте му једина одбрана и једина нада. Ако га ви изневерите, помоћи му нема ни од куда. Он ће нестати у побеснелим стихијама овога рата.

Зато не престајте ни часа мислити о својим дужностима према народу.

Четврто: Ни зловољци не смеће бити, јер зловољом се никакво добро није створило, а ви ступате у добровољце да само добре ствари радите. Будете ли зловољци, постаће и српски народ зловољан према вама.

Пето: Не смеће бити ни маловољци. Дугачак је пут наш и препун напора и теškoћа. Ко на такав пут крене са мало воље, тај ће брзо своју вољу истрошити, постаће безвољан, а такав, сигурно, до краја пута неће стићи. А народу српском је потребно да стигне до краја, да пређе преко свих препрека и теškoћа. То може постићи само онај који има много воље. Зато се наоружајте вољом.

Из ваше вере, воље и одлучности треба да израста ваша снага. Србију треба ослободити, сјединити, поново уздићи до славе и сјаја. Без вас то нико не може учинити. Снажите се, јачајте се, челичите се, с вама су непобедивост, правда и Бог, који чини чуда кроз носиоце истине.

Шесто: Морате бити јунаци. Ви слушате од ваших старијих другова о јуначким борбама и херојским подвизима српских добровољаца. Грудима се надимају па би да јурнете, ношени младалачким бурним полетом, да покажете како и ви можете бити хероји и јунаци. Али, да се не би погрешно разумели када говоримо о јунаштву, ми мислимо пре свега на оно највеће јунаштво: победити себе. То јунаштво није једанпут у години дана, или у месец дана, него стално неуморно јунаштво, јунаштво свакога дана и свакога часа. То је непрекидна будна стража над сваком својом речју, сваком мишљу, сваким поступком. Ако себе победите, победићете све противнике српског народа. Трудите се да такви јунаци будете.

Седмо: Ваш став мора бити јасан. Питаће вас многи: за кога сте? - против кога сте? - Ваш одговор гласи: за српски народ. - За ослобођење његово од црвених тирана, за препород његов, за по-

новно ступање на напуштени хришћански и светосавски пут. А против свих оних који спречавају и ометају народу нашем да свој пут нађе. Не мрзимо никог, али нас нико не може спречити да свој народ безгранично волимо и да жртвама својим свом народу извојемо оно место под сунцем Божјим које он по вредности својој и по свему другом заслужује.

Осмо: Питаће вас: ко је с вама, добровољцима? Па ко би пре свега морао бити са људима добре воље до ли сам Свевишњи. Нису ли небески анђели објављивали рођење Христово речима: 'Слава Богу на висини и на земљи мир међу људима добре воље'. Зато се трудите да будете доиста људи добре воље, јер докле год такви будете, имаћете моћни савез са Богом живим и никаква сила неће вас уништити. Божјом помоћу увек ћете побеђивати. Напустите ли добру вољу, гњев Божји излиће се на главе ваше и никакво оружје неће вам помоћи: бићете млевени и сатрвени. Настојте зато да увек останете добровољци јер ћете само тако бити у милости Божјој.

Девето: Знајте и запамтите: ви сте со и видели народу своме у најтежим данима његовим. Не плашите се што вас је мало, јер са мало соли много јела може се зачинити, а са мало светлости се велике просторије могу осветлити. Зато испуните себе љубављу, наоружајте се вером у Бога и правду Његову, и са много добре воље приступите делу спасавања српског народа, истрајно вршите свој посао. То је пут и начин да зрачите блиставом светлошћу и растерате таму у коју је запао народ српски. Победите себе, чувајте стражу над самим собом да со у вама не обљутави, да светлост ваша не загасне. Будите светли и чисти као девојка, а неустрашиви и одважни као бујна планинска река. Крв јуначка, душа девојачка.

Десето: Имајте увек у виду, да су добровољци били главни инструменат спасења српског народа. Добровољци су постали онда када већ скоро никакве наде није било, када је изгледало да српском народу нема спаса и да је пропаст његова неминовна. Жртвама и напорима добровољаца изведено је оно што се назива 'Српско чудо' - српски народ је отргнут од ивице понора. На том великом делу добровољци су принели на жртву своју најлепшу младост, своје најбоље другове. Њихова жртва наши је путоказ. Имајте га стално пред очима. Ако би њих заборавили нека Бог заборави на нас.

Предстоји вам тежак посао. Треба завршити започето дело. Српски народ је поробљен, расцепкан, стравично проређен. По светој српској земљи бесни дивља и необузdana тиранија безбо-

жника. Са разних страна скупили су се зликовци и убице да истребе све што је српско. Наша Отаџбина суновраћена је у амбис понора, изложена неисказаним патњама и страдањима. Отаџбину треба спасавати, народ на прави светосавски пут извести, треба га изнутра обновити, повратити му снагу и замах, учинити га оним што је био. Велике напоре и тешке жртве мораћете да уложите, ви српски добровољци, да се то дело оствари. Судбина српског народа је у вашим рукама.

Заборавите на себе и све своје личне бриге и невоље јер су исувише безначајне према невољама српског народа.

Својом жртвом искупите бољи и сигуран живот српској Отаџбини.

Све наде српског народа везане су за вас, не изневерите их.

Тако Вам Бог помогао!"¹¹¹

Симболи Добровољаца

Добровољци су настојали, иако због тога гледани с крајњим неповерењем од стране окупатора, да и симболима изразе своје непоколебљиво родољубље. Већ у првој акцији против комуниста, они су у униформама бивше краљевске југословенске војске. Једина измена је била на грбу који је ношен на шајкачи: уместо југословенског стављен је српски грб. А на прсима добровољци су носили Добровољачки крст, на коме се рељефно истицао свети великомученик и победоносац Георгије како убија аждају - као симбол борбе против комунистичког зла. Ивицом Крста ишао је натпис: Са вером у Бога, за Краља и Отаџбину - Добровољци. Тај натпис је изазивао честе сукобе са окупатором.

Добровољачки крст био је изливен по узору на Косовски крст, чиме је изражена повезаност добровољаца са националном прошлошћу свога народа. А свети великомученик и победоносац Георгије постао је и заштитником добровољаца, кога су они узели за своју Славу.

Добровољачки Крст је, уствари, симболизовао целокупну борбу добровољаца, и да ништа друго иза себе нису оставили до једино свој Крст, довољно је да се схвати сав смисао и суштина борбе Српских добровољаца у најтрагичнијим часовима српског народа.

Зато су, разуме се, добровољци са поносом носили свој Крст. Он је многим донео мученичку смрт, равну оној којом су умирали Хришћани из прве ере Хришћанства, али живима то је уливало само још већу веру у исправност пута којим су ишли и борбе које су водили.

¹¹¹ Из архива Српског Добровољачког Корпуса.

Има много примера трагичног и мученичког умирања ради Добровољачког Крста, али све превазилази језиво потресна, и истовремено херојска, смрт младог добровољца Душана Пашића, сина дивног слуге Божјег протe Пашића из Ужица, бездушно умореног од стране комуниста.

Душана Пашића су комунисти били живог ухватили и поставили везаног за колац, те га, из најнепосредније близине, убили на овај начин: један метак му је комунистички безбожник испалио у главу уз узвик: "Ово ти је за Бога", други метак му је испалио на десну страну груди уз поклик: "Ово ти је за Краља", а трећи му је сручио посред срца са узвиком: "Ово ти је за Отаџбину!" Тако су умирали Српски добровољци, носећи, свесно и поносно, на својим грудима Добровољачки Крст!

Добровољци су, ступајући у СДК, полагали и прописну војничку заклетву, заклињући се Свемогућим Богом на верно служење Отаџбини и на оданост Краљу Петру II. Заклетву су обављали свештеници, које је имао сваки добровољачки пук. У Београду, у штабу Српског Добровољачког Корпуса, обред заклетве је, обично, вршио сам Верски Референт протојереј Алекса Тодоровић. Заклетву су свештеници обављали поред заставе дотичне добровољачке јединице. Заставе су биле извезене у стилу старих српских војничких застава, које су мирно почивале у задужбини Краља Петра I Ослободиоца и краља Александра I Ујединитеља на Опленцу.

Иако су добровољачке јединице биле засноване на војничкој дисциплини, међу добровољцима владало је једно ретко дружељубље. Оно је почивало на међусобној љубави добровољаца, која је нарочито долазила до изражаја за време борби. Другарска љубав и пажња биле су код добровољаца толико развијене, да су изазивале поштовање са стране. У добровољаца је постојало правило, да се на борбеном ограшју није смео оставити непријатељу ни рањени ни мртви друг. Старешине су се трудиле да са војницима негују братски и витешки однос, онакав какав се некада гајио у старој српској војсци. Дружељубље је било израз једне борбе, у коју се ступало и под чијим се заставама умирало по доброј вољи. Војници су на ово узвраћали љубављу и оданошћу, какве је ретко где било. И однос међу јединицама је био такав: братски и витешки. Сматрало се непоправљивом срамотом да јединица јединицу напусти у борби.

Обзиром на борбу коју су водили, било је природно да добровољци теже религиозном васпитању. Без тога - одакле би црпили веру за борбу против често вишеструко надмоћнијег непријатеља. Због тога је молитва била врло чести пратилац добровољаца, било да су одлазили

у борбу, било да су се из ове враћали. Али не само када се о борби радило.

Религиозност је, разуме се, била ствар уверења, унутрашњег и дубоког, код велике већине. Но она је добијала понекад и спонтани, отворени израз. За време уобичајених молитви целих јединица, често би се заорило: "Другови, ко је с нама? " Одговарало се, у дубокој вери да је тако: "Бог! " Па се такво питање понекад чуло и за време борби, у тренуцима када је ситуација била најтежа. Пре него што ће погинути на Ибру, у борбама које су се водиле "на бајонет", прослављени добровољачки јунак, капетан Радојко Ђурић, упутиће као своје последње речи својим друговима добровољцима питање: "Ко је с нама? " А то питање и одговор који је тада дат из стотине грла - решило је битку: непријатељ је био тучен.

Вера, коју су носили добровољци, имала је понекад утицаја и на друге, њихове саборце. О томе сведочи и следећа анегдота из времена заједничке четничко-добровољачке акције против партизана у Срему. Том приликом, када је добровољачки старешина извршио поздрав пред стројем, четнички командант је осетио да и он треба нешто да каже својим борцима, те је узвикнуо: "Браћо четници, ко је с нама?", а цео четнички строј се заталасао снажним и ујединаченим ускликом: "Добровољци!"

Осим ђенерала Мушицког и осталих добровољачких старешина, смотру над добровољцима често је вршио и сам ђенерал Милан Недић. У тим приликама, седи ратник, који је боље но ико други знао какав треба да изгледа прави борац, свагда је добровољце ословљавао са: "Децо моја", или "Синови Србије".

Рад добровољаца изван касарне

Када се нису налазили на бојном пољу у борби противу комуниста, добровољци су се предано стављали у службу српском народу на другим пољима. Тако, на пример, у многим местима, где год су били, добровољци су, разуме се добровољно, обрађивали земљу оних породица, чији су се чланови налазили у заробљеничким логорима. Вршили су све земљорадничке послове, - од сетве, па све до жетве. Затим су помагали народу на јавним грађевинама: да се доврши започета школа, да се дозида црква, да се поправи мост, пут, итд. А у појединим местима, као на пример у Љигу (Срез качерски), где је 1942. године стационирао Први Добровољачки Одред, добровољци су подигли звоник и сакупљеним добровољним прилозима купили звоно за цркву, које је осветио Епископ Викентије Проданов, Викар Његове

Светости Патријарха Српског. Том приликом, овај високи достојанственик Српске Православне Цркве, пред мноштвом сакупљеног народа из неколико срезова, одао је врло дирљиво признање добровољцима за њихов несебичан рад на народном и националном, верском и културном пољу.

Такође су добровољци били организовали и разне бесплатне течајеве, кроз које је прошло доста народа. Најчешће су то били аналфabetски течајеви, а затим и стручни: из области хигијене, повртарства, воћарства, пчеларства, задругарства, итд. Течајеве су, обично, водили учитељи, професори, агрономи, лекари и ветеринари, који су се налазили у добровољачким јединицама.

Међутим, ма колико да је био значајан овај рад у животу добровољаца, ипак далеко заостаје иза оног самарићанског жртвовања, које су добровољци поднели у спасавању избеглица преко граничних река - Дрине и Саве.

Добровољци спасавају избеглице

За цело време окупације, а нарочито у 1941. и 1942. години, добровољци су предњачили у спасавању Срба, који су бежали испод усташког ножа. Добровољци су често прелазили и Саву и Дрину, узимали у заштиту збегове и водили жестоку борбу противу усташа. На тај начин, добровољци су спасли на хиљаде избеглица. У овоме послу нарочито се истакао Десети добровољачки одред на челу са Милошем Војновићем, који је, једно време, боравио у Бајиној Башти.

Војновић је са својим добровољцима често прелазео Дрину, прикупљао избеглице, те их чамцима и скелама пребацивао у Србију. По преласку им је пружана прва помоћ од самих добровољаца, који су са избеглицама делили и последњу кору хлеба. После првог охрабрења, прве утехе, прве помоћи, добровољци су избеглице упућивали у избегличке центре: Бању Ковиљачу, Врњачку Бању, Боговађу, Севојно, Смедерево и у друга места, где су постојали избеглички домови.

У овој спасилачкој акцији, добровољци су много пута морали да се боре и противу крвожедних усташа и противу страшних таласа валовите Дрине. Али, и поред свега овога, добровољци су свагда јуначки издржавали, само да би спасли што више народа.

Саме спашене избеглице, ту спасилачку акцију добровољаца овако описују:

"Било је то 1942. године када су усташе упали у моје село, Горњи Залуковик, које се налази између Хан Пијеска и Власенице.

Било ми је већ 14 година, тако да се сасма јасно сећам све оне грозоте која је тих крвавих дана снашла моје сусељане.

Када су упали у моје село, усташе су почели палити српске куће све од реда и убијати мало и велико, старо и младо. Изгинуло је сила света и многи су бежали пут Дрине да би сачували само голи живот. Избегли народ дошао је у Краљеву Гору. Збег су углавном сачињавале жене и деца и старији људи. Пошто се бежало с пуно страха испред страшног покоља, то је у збегу било деце без родитеља, родитеља без деце, браће без сестара, сестара без браће. Успут, идући ка Дрини, жене су прикупљале децу не питајући чија су. По нека је водила по једно, двоје, троје, а понека и по више деце. Деца су претрављена плакала и запомагала, тако да је било страхота слушати врисак јадне деце.

Када смо дошли на саму воду, видели смо дуж обале да на Дрину пристиже народ из свих села која су лежала према овој међи између Босне и Србије. Према месту званом Скелане видели смо како се наш народ већ пребације у Србију. Видели смо како с друге стране долазе неки војници с чамцима, трпају избеглице у њих, па се после враћају на српску страну. Жене с децом из мога села одмах су поиле према Скеланима, а за њима и сав остали народ. Када смо стигли на само место пребацивања, дознали смо да су наши спасиоци српски добровољци. Тада смо први пут видели нашег војника у правој српској униформи, са српском шајкачом на глави, са српском кокардом на шајкачи и с крстом на левој страни груди. Видевши их, ми смо плакали од радости. Добровољци су све по реду стављали у чамце, најпре жене и ситну децу, затим дечаке, девојчице и одраслије. Како је који чамац био пун, тако су га добровољци брзо окретали пут Србије. И тако је то ишло, док и последњег избеглицу са Скелана нису превезли.

По прелазу на србијанску страну, добровољци су нас смештали у Луг, код Бајине Баште. Тек тада смо приметили да су и усташе стигле на саму Дрину с оне стране, али, Богу хвала, тек пошто су нас добровољци све спасли. Усташе, не могући нам ништа на жао учинити, почели су од муке пуцати на Луг у који смо били смештени. Премда нас је делила Дрина, ипак су успели да убију једну жену у Лугу. Међутим, добровољци су одмах одговорили на усташку пуцњаву. Сели су у чамце и док су једни веслали, други су из митраљеза и пушака осули ватру на усташе. На тај начин успели су да потисну усташе око три километра од Дрине. Тада су добровољци претраживали обалу на босанској страни, да би извукли и спасли и последњег Србина који је бежао испред усташког ножа.

Када су нас спасли, добровољци су се одмах побринули о нашој исхрани. Одмах су дали свој хлеб и све што су уза се имали од хране нама избеглицама. Ми смо им се до неба захваљивали. Мене и још једну групу мојих вршњака и вршњакиња добровољци су спровели у Ужице у тамошњи Црвени Крст. Друге групе су водили на друге стране. У Црвеном Крсту добили смо одмах добру и топлу храну. Али, ту се нисмо задржавали. Моју групу су одатле пребацили возом у Врњачку Бању. На путу, кроз сва места кроз која смо пролазили: Ужице, Пожегу, Чачак и друга, народ нам је давао у корпама вруће погаче, куваних јела, разних колача, одела, обуће и новаца, свега што нам је душа желела. Народ је плакао. Поједини су узимали ситну децу за чије се родитеље није знало. Већина, пак, нас одраслијих стигла је у Врњачку Бању.

По доласку у Врњце, били смо одмах смештени у лепе зграде, добили чисте постеље, кувану храну и све друго што нам је требало. Дobili смо своје васпитаче и васпитачице, као и свештеника, који нам је долазио два пута недељно. У Врњачкој Бањи смо добили сви нова одела и нове ципеле као дар од Председника српске владе, генерала Милана Недића, коме смо нашом децијом љубављу били безмерно захвални.

Васпитачи и васпитачице су нас учили лепом понашању, хигијени, певању, свештеним молитвама и веронауци, док су нам српски добровољци свагда били на услузи. Из Врњачке Бање мало старије, међу којима и мене, пребацили су на пољопривредно добро у Севојни. Ту смо радили ситне пољопривредне послове. Васпитач би нас често водио на купање у Бетињу и пазио на нас да нам се не би што десило.

Из Севојне сам ја отишао у Звездан код Зајечара, где су многе избеглице добиле имања, која су обрађивали као своја властита. Добијали смо бесплатне карте и путовали смо несметано возом. Тако је било за све избеглице на целој територији Србије..."¹¹²

Упоредо са овим спасилачким послом, добровољци су обављали и још један, који с друге стране осветљава њихов живот и њихову борбу.

Прелазећи преко Дрине, добровољци су долазили у додир и с појединим четничким одредима из Источног дела Босне. При тим додирима, а и доцније, добровољци су давали босанским четницима и оружје и муницију, као и друге потребе. Све што је могло користити српској браћи у Босни, добровољци су им, такорећи откидајући од себе, с љубављу давали, изражавајући том приликом дивљење према

¹¹² Велимир Р. Мајсторовић: "Спашени смо на Дрини", "Записи из добровољачке борбе (III)", Минхен, 1955, стр. 16-18.

њиховој четничкој борби. Разуме се, ову помоћ добровољци су давали оним четничким командантима и њиховим одредима, који су се бескомпромисно борили противу свих српских душмана, а нарочито противу усташа и комуниста. Такви команданти су били: мајор Јездимир Дангић, капетан Стеван Дамјановић - Лека и Ђура Бижић, који су и своје животе положили на олтар Отаџбине, борећи се противу српских дин душмана. Четвртог команданту у том делу Босне, Ристи Ћуковићу, који је за све време грађанског рата и окупације сарађивао и са комунистима и са усташама, добровољци нису никада давали ни оружје ни муницију. То је било сасвим природно, јер су добровољци свагда били бескомпромисни у борби противу народних непријатеља, без обзира каквим су се плаштом огртали.¹¹³

Однос добровољаца према окупатору

Добровољци су, свагда, били свесни, да је Отаџбина поробљена а да ни њима ни народу не може бити добра, доклегод се непријатељ налази у земљи. Зато су добровољци, попут огромне већине Срба, били на дужном отстојању према окупатору. Добровољци су знали, да су се прихватили оружја само ради тога, да би спасли народ од комунистичког уништења. Они су, такође, били свесни и тога, да је ђенерал Недић гледао у њима најмоћније оружје у остварењу његове политике биолошког очувања Српства, па су се зато несебично трудили да даду све од себе, чак и саме своје животе, само да би Србија остала настањена живим Србима.¹¹⁴

С друге стране, добровољци су знали, да њихово битисање зависи од воље окупатора. Кадгод је овај желео, мирне душе је могао не само распустити добровољце, већ их отерати и у заробљеничке логоре, као што је био и учинио са извесним добровољачким јединицама. Зато су добровољци свагда морали да буду на опрези. Ради тога, никада није било срдачности у њиховим међусобним односима. Немци су знали да су победници, окупатори, и држали се охоло као и сваки победник, док су добровољци били свесни, да су народ и земља поробљени, те

¹¹³ Славко Мићановић, комунистички историчар бољшевичке револуције у Босни, у својој првој књизи "С Мајевице и Семберије" описује - како је једном приликом извршио смотру Мајевичког партизанског одреда Фадил Јахић - Шпанац, Главни политички комесар, па на стр. 48. дословно каже: "Сутрадан, Фадил је пред стројем одржао говор. Били су постројени и четници и партизани. Говорио им је о нашој борби... Сви борци су га поздравили, А РИСТО ЋУКОВИЋ МУ ЈЕ ЧЕСТИТАО..."

¹¹⁴ За време револуције и грађанског рата, комунисти су једнако говорили: "АКО НЕСТАНЕ СРБА, НАСЕЛИЋЕМО СРБИЈУ КИНЕЗИМА".

да ни они у таквој ситуацији никаквог добра не могу очекивати од окрутног окупатора.

Све што им је требало од одеће, обуће и исхране, - добровољци су добијали од Владе Ђенерала Милана Недића. У свему их је издржавао властитим средствима сам народ. А и само оружје и муницију примали су од Владе Ђенерала Недића, који је то добијао од Немаца. Испочетка су добровољци своје наоружање повећавали пленом у борби противу комуниста, али доцније, када су постали пукови, требало им је више и оружја и муниције. То се морало тражити од окупатора, те је и ту, поред низа других, непријатну улогу вршила Српска Влада Народног Спаса. Међутим, Немци су свагда били неповерљиви и никада нису давали онолико, колико им се тражило. Отуда су добровољци, за све време своје борбе, највећи део оружја и муниције пленили, углавном, од комуниста. А врло често им је плен био врло богат, нарочито када су разбијали масовне комунистичке нападе на Србију. Тада су, обично, добровољци плен делили са четницима и осталим националним одредима.

Мање акције противу комуниста добровољци су изводили потпуно самостално. Веће акције, као што су, на пример, били напади на "Ужичку Републику" и напад на партизанске дивизије на Ибру, добровољци су изводили у садејству са Немцима, Бугарима, четницима, стражом и Руским корпусом. Тада су, обично, добровољци добијали свој сектор и на њему се потпуно самостално носили са комунистима. Разуме се, морала се одржавати међусобна веза са борбеним секторима, како се не би десило да једна јединица доведе другу у безизлазну ситуацију. Ту улогу вршили су такозвани "официри за везу". Они су постојали у свим оружаним јединицама, а код добровољаца су били у пуковима и батаљонима. Међутим, што се тиче добровољаца, немачка надлежна команда своје "официре за везу" није могла поставити без сагласности Команданта Српског Добровољачког Корпуса. У самим јединицама "официри за везу" нису имали никаквог утицаја: без икаквих права, њихова је дужност била строго ограничена њиховом функцијом одржавања везе. А та се функција практично сводила на извршивање захтева добровољачких старешина.

И поред свих тих прилика и неприлика, добровољци су били одлична борбена јединица. То није могло да измакне војничком оку немачких Ђенерала и команданта. Зато су они, полазећи с војничког, а још више са свога политичког рачуна, тражили, у току 1942. године, од Димитрија Љотића да одреди једну добровољачку јединицу да иде на Источни фронт. То су правдали тиме, да сва Европа од Шпаније до Скандинавије има своје јединице на Источном фронту, па би требало да и Срби имају. Међутим, Димитрије Љотић је то најодлучније од-

био. Не само што није желео, да окупатор користи поробљене Србе за остварење немачких циљева, већ и зато што није хтео да дозволи, - да се ишта у будућности може приговорити добровољцима и, уопште, народу као целини. Захваљујући оваквом одлучном Љотићевом ставу, Србија је, поред Пољске, била једина земља у Европи, која није послала ни једног јединог човека да се бори за немачке интересе на "Ост-фронту", нити на икаквом другом.

Доцније су Немци и од самог Ђенерала Недића тражили, да одреди једну српску војну јединицу, која би била упућена на Источни фронт. Међутим, и Ђенерал Недић је био одлучно противан овоме као и Љотић, те никада није дошло до тога, да је и један једини Србин послат на "Ост-фронт".

Ради свега овога, одговорни Немци у Србији били су врло огорчени, те су непрестано, у разним видовима, правили сметње српским оружаним јединицама, а нарочито добровољачким, које су својим поступцима једнако малтретирали. Били су према добровољцима крајње неповерљиви. Ово неповерење ишло је чак дотле, да су Немци крајем 1942. године разоружали и послали у заробљеништво цео XI Српски Добровољачки Одред на челу са командантом мајором Перовићем. А када је капетан I класе Адам Карапанџић, Командант VII Добровољачког Одрета, који се налазио у близини мајора Перовића, послао једну чету из свога Одрета да би се интересовао зашто су Немци тако поступили према XI Одреду, - окупатор је, у своје неповерењу према добровољцима, разоружао на лицу места и ту добровољачку чету и транспортовао је, такође, у заробљенички логор. Такав је, уствари, био однос окупатора према добровољцима.

Сва ова понижења добровољци су морали да подносе ради крајњег циља њихове борбе и њиховог постојања, који се састојао у томе, - што су они били мртва стража Србије, која нипошто није дозвољавала Титу и његовим комунистичким јединицама да пређу на српско тле. И по добровољцима, као и по осталим српским оружаним националним одредима, никада Тито не би могао продрети у Србију. Тито је то врло добро знао, па је зато и тражио Стаљинову помоћ, који му је послао Црвену Армију на челу с маршалом Толбухином, који је бољшевичким бајонетима устоличио у Београду Тита и остале послушнике комунистичке Москве. Али, ни са тим чином није престала борба Српских добровољаца. Вођени својим духовним учитељем Димитријем Љотићем, добровољци су отишли на крајње Северо-западне међе Југославије, где је требало да одиграју једну судбоносну улогу у Другом светском рату, а у односу на Југославију и, уопште, цео Балкан. О томе ће посебно бити речи на крају ове књиге.

Национални Хрвати и Словенци у Српском Добровољачком Корпусу

Овде се мора истаћи и чињеница да су се у редовима СДК налазили и многи југословенски оријентисани антикомунисти, Хрвати и Словенци, који су се, раме уз раме борили са својим једномишљеницима из Србије, осећајући и тадашњу Србију као део њихове заједничке отаџбине.

Као што је речено у предњим поглављима ове књиге, знатан број националних Хрвата и Словенаца нашао је, такође, своје уточиште у Недићевој Србији. Ови честити и поштени родољуби нису могли остати по страни, кад су видели да је комунизам на челу са Титом почео беспопшtedно да удара на српски народ. Зато су многи од њих ступили у редове Недићевих оружаних јединица. Највише их је, пак, било у Српском Добровољачком Корпусу, где им је духовни, морални и национално-политички лик Димитрија Љотића уливао веру, да се под добровољачком заставом заиста боре не само за ствар Срба.

Ових националних Хрвата и Словенаца било је како у самом штабу Корпуса, тако и по свим јединицама: пуковима, батаљонима и четама. Било их је и на важним старешинским положајима. Они су се с подједнаком храброшћу борили са својом српском браћом противу међународног комунизма и безбожника на тлу Србије, где су многи храбро пали, сведочећи својим хумкама о судбинској повезаности Срба, Хрвата и Словенаца.

Мора се ставити рука на срце, па рећи, да су националисти из Хрватске и Словеније борећи се и у редовима добровољаца и осталих оружаних српских јединица, дали несебичан братски удео у угушењу комунистичке револуције у Недићевој Србији и у завођењу реда и мира у истој.

Када је пред крај 1944. године ђенерал Драгољуб-Дража Михаиловић прокламовао оснивање Хрватске Армије Југословенске војске у Отаџбини под командом ђенерала Матије Парца, основа овој хрватској националној трупи били су баш ови Хрвати, који су се још од 1941. године борили у редовима Српских добровољаца. Они су и у овој новој формацији дали знатан допринос општој националној борби противу комунизма у Југославији, а што ће се видети на завршетку књиге.

Српска Државна Стража

"1. У предратној Југославији жандармерија је у дисциплинском и персоналном погледу била под Министарством Војске и Морнарице а у погледу стручне жандармериске службе под Министарством Унутрашњих Послова.

Унапређења и распоред жандармериских официра вршило је Министарство Војске и Морнарице на предлог Министра Унутрашњих Послова.

У ратном стању жандармерија је потпадала под Врховну Команду као и целокупна државна оружана сила.

Слично томе било је и са Српском Државном Стражом.

Српска Државна Стража (скраћено СДС), била је двоструко потчињена:

а) Председнику Српске Владе ђенералу Милану Недићу као борбена снага и у погледу унапређивања и важних распореда, и

б) Министарству Унутрашњих Послова у погледу вршења жандармериско-полициске службе: 'Бдење над личном и имовном сигурношћу грађана',

2. Основна подела Српске Државне Страже била је:

а) Српска Државна Пољска Стража - улога 'Теренске жандармерије';

б) Српска Гранична Стража - улога 'Граничне трупе' - служба на граници и у граничној зони. Вредно је напоменути да је границе одредио окупатор а да су суседне државе биле у исто време и савезници окупатора а и сами окупатори.

в) Српска Градска Стража са улогом градске полиције. Вршење службе искључиво у варошима.

г) Градска Стража Управе Града Београда са улогом предратне престоничке полиције под директном командом Управника Града Београда у погледу службене полициске употребе.

3. Командант Српске Државне Страже од фебруара месеца 1942. године био је Боровоје К. Јонић са рангом дивизиског ђенерала и чином бригадног ђенерала.

Од почетка до краја постојања Српске Државне Страже били су под непосредном командом ђенерала Јонића:

- Српска Државна Пољска Стража и

- Градска Стража.

Ђенерал Јонић је био подчињен и директно Председнику Српске Владе ђенералу Недићу у борбеном и персоналном погледу, и Министру Унутрашњих Послова а доцније 'шефу Српске Државне Јавне

Безбедности' (када је то звање било установљено) у погледу жандармериско-полициске службе (јавна безбедност).

Градска Стража била је потчињена ђенералу Недићу и окупаторској управи директно.

Градска Стража Управе Града Београда била је потчињена ђенералу Недићу и Управнику Града Београда. Као формалног борбеног команданта сматрали су ђенерала Јонића и за борбену акцију била је потчињавана њему - нарочито делови употребљени за акцију на терену.

Формациско бројно стање Српске Државне Страже било је 15.000.

Унутрашња организација и формација Страже биле су следеће:

I. - За жандармериско-полициску улогу:

а) Команда Српске Државне Страже.

Седиште у Београду. Смештај у згради Главног ђенералштаба Краљевине Југославије.

Састав: Командант - ђенерал Боривоје Јонић;

I Помоћник - пуковник Бранимир Живковић;

II Помоћник - пуковник Бошко Павловић;

Шеф кабинета, ађутант, ордонанс официр.

Одељења: Оперативно, Ађутантско, Оружно-техничко, Интендантура, Обавештајно, Санитетско и Судско. Поред ових одељења у саставу штаба Команде Српске Државне Страже била је и Команда Југословенске жандармерије у ликвидацији. То је стварно био депо нераспоређених, старих, болесних официра и инвалида. Окупатор је стално ургирао да се та ликвидација изврши, али то није извршено, јер је то било једино уточиште незбринутих официра.

б) Обласне Команде Српске Државне Страже.

То су били највећи штабови - команде - на терену.

По 2-3 округа, по 2-3 Окружне Команде Српске Државне Страже потпадали су под 'Обласне Команде Српске Државне Страже'. Тако су постојале: Београдска, Нишка, Зајечарска, Ваљевска и Краљевачка Обласна Команда. Оне се нису бавиле материјалним односима - њихова улога је била жандармериско-тактичке природе.

в) Окружне Команде Српске Државне Страже.

Недићева Србија била је у административно-управном погледу подељена на Округе, а ови на Срезове и Општине. Тако је било и у Србији до стварања Југославије.

Поред тих Округа у саставу Недићеве Србије био је и Банат, али са специјалним статусом. Тамо је целокупна унутрашња управа формирана и управљана од окупатора - Немаца. Недићева Србија је само

сносила све материјалне трошкове те управе. Банат није потпадао под командну надлежност Српске Државне Страже.

У седишту свакога Окружног Начелства било је и седиште Окружне Команде Српске Државне Страже. У полициско-жандармериском погледу Окружни Командант Српске Државне Страже потпадао је под Окружним Начелником. У тактичком и персоналном погледу под Обласним Командантом Српске Државне Страже. Као непосредна снага под командом Окружног Команданта била је штабна чета Округа.

Окружне Команде Страже су имале у маломе сву надлежност Главне Команде Српске Државне Страже, тј. и полициско-жандармериску и материјалну и здравствену и персоналну и судску службу.

г) Среске чете Српске Државне Страже.

Како су се Окрузи делили на Срезове тако су се и Окружне Команде Страже делиле на Среске чете. Однос командира Среске чете био је према Среском Начелнику исти као Команданта Окружне Страже према Окружном Начелнику.

Среске чете биле су основне јединице Српске Државне Страже са седиштем у седишту Среског Начелства.

д) Станице Српске Државне Страже.

Свака Општина у Срезу имала је своју Станицу Српске Државне Страже. Однос према грађанским властима исти како је напред већ било наведено.

ђ) Градска Стража.

Сваки град - варош - Србије у коме је било седиште Окружног Начелства имало је своју чету Градске Страже. Улога: градска полициска служба. Однос према Команданту Окружне Српске Државне Страже и Председнику градске Општине био је како је то већ описано.

е) Батаљони Српске Државне Страже.

Било их је два: један у Београду и један у Нишу. Непосредно су били потчињени Команданту Српске Државне Страже у Београду. Улога теренско-борбена као потпора реда и законитости у Недићевој Србији.

ж) II 'Гвоздени' пук Српске Државне Страже.

Ради очувања безбедности на најважнијој стратегиској комуникацији, правцу: Београд - Скопље - Солун, а на делу исте који је припадао територији Недићеве Србије, био је од традиционално најбољих српских бораца - Топличана - образован пук Српске Државне Страже са седиштем у Прокупљу, у Топлици. Он је носио назив традиционалног и легендарног, у ратовима прослављеног 2-ог 'Гвозденог пука' Моравске Дивизије. Овај пук имао је теренско борбени задатак и не-

посредно био потчињен Команданту Српске Државне Страже у Београду. Командант пука је био пуковник Радован Кусовац.

II. - Ратна формација и организација Српске Државне Страже.

За учествовање у рату Српска Државна Стража је припадала Југословенској Војсци у Отаџбини под командом ђенерала Драже Михаиловића, а непосредном командом Команданта Србије ђенерала Мирослава Трифуновића. У њен је састав тада улазила и Гранична Стража. Тад је Српска Државна Стража постајала 'Српски Ударни Корпус' (скраћено СУК). Корпус је у своме саставу имао 3 дивизије. I и II дивизија биле су образоване од Пољске и Градске Страже а III дивизија од Граничне Страже. Тако је Српски Ударни Корпус имао ову формацију и састав:

а) Штаб Српског Ударног Корпуса.

б) I Дивизија Српског Ударног Корпуса. I, II и III бригада I Дивизије. Свака од ових бригада била је подељена на по 3 батаљона. Пукови нису постојали у саставу бригада - дакле непосредна подела бригада била је на батаљоне.

в) II Дивизија Српског Ударног Корпуса. IV, V и VI бригада. Свака од ових бригада била је подељена на по 3 батаљона.

г) III Дивизија Српског Ударног Корпуса. Образује се од Граничне Страже на сличан начин. Формација и подела зависе од бројног стања које ће бити у томе моменту.

II 'Гвоздени' пук под непосредном командом Команданта Српског Ударног Корпуса као општа стрателгиска резерва.

Српска Државна Стража је престала да дејствује 6. октобра 1944. године и од тог дана је претворена у Српски Ударни Корпус.

Од стране Команданта Србије Југословенске Војске у Отаџбини ђенерала Мирослава Трифуновића тога дана је постављен за Команданта Српског Ударног Корпуса бивши Командант жандармерије дивизиски ђенерал Стеван М. Радовановић, а ђенерал Боривоје К. Јонић постављен је за Помоћника Команданта.

То је објављено војсци наредбом Команданта Србије Пов. Бр. 523 од 6. октобра 1944. године.¹¹⁵

Симболи стражара

Припадници Српске Државне Страже носили су, исто као и Српски добровољци, српске амблеме и српску униформу. За разлику од добровољаца, који су имали суру униформу, стражари су носили уни-

¹¹⁵ Ово поглавље узето је у целини из сачуване званичне архиве Српске Државне Страже - Српског Ударног Корпуса.

форму зелене боје. Имали су еполете, чинове и ознаке исто као и добровољци. На шајкачама су носили кокарду са српским грбом, заклетву су полагали пред српским заставама и свагда су манифестовали своју оданост Краљу и верност Отаџбини. Једино, стражари су, за разлику од добровољаца, носили на левој страни груди плехане таблице с натписом Српска Државна Стража, тј Српска Гранична Стража, и на њима је био урезан број под којим је дотични стражар регистрован у својој јединици.

Рад стражара

Стражари су, углавном, водили бригу о јавној безбедности у Србији. И ноћу и дању органи Страже су били на својим местима и бдели над јавном сигурношћу грађана.

Уколико су се стражари налазили у граничним местима Србије, као на пример у Љубовији, Бајиној Башти, Бањи Ковиљачи, Лозници и другим местима, они су врло живо учествовали у спасавању избеглица из "Независне Државе Хрватске". Прихватили су избеглице као своју рођену браћу, те им указивали сваковрсну помоћ. По указаној првој помоћи, стражари су избеглице упућивали у разне избегличке центре.

Поред овога, и Српска Државна Стража је увелико потпомагала у оружју и муницији разне четничке јединице ђенерала Михаиловића. А врло често су стражари, било појединачно било у групама, са старешинама или без њих, пребегавали из својих јединица у разне четничке одреде. Њих су Дражини команданти примали са добродошлицом, а извесне офицере из СДС ђенерал Михаиловић је постављао и на одговорне положаје. Тако је, на пример, пребеглог мајора Љубишу Павићевића, Судског референта Окружне СДС у Ваљеву, Дража поставио за свога Команданта Округа Ваљевског, што је одговарало положају Окружног Начелника.

Граничари, пак, морали су још да воде и борбе са разним комунистичким шпијунима и куририма, које је Тито из Павелићеве Хрватске с нарочитим порукама слао прикривеним комунистима у Србији. Граничари су их, у већини случајева, откривали, живе хватали, а понеки су и гинули у борби с њима.

Такође су граничари спречавали и разне шверцере, који су преносили сваковрсну робу у Србију, или из Србије, препродавајући је по скупе паре. То су, углавном, били разни индустријски производи у којима се, тада оскудевало.

Важно је још подвући, да су граничари много пута помогли четницима преко Саве и Дрине, дотурајући им оружје и муницију, а врло често примали од њих курире и поруке за Михаиловићеве команданте у Србији, или од ових за оне изван Србије. У лето 1943. године, када је ђенерал Михаиловић нанова дошао у Србију, скоро сва курирска служба његове Врховне Команде, која је ишла на разне стране Југославије, имала је најсигурније пролазе поред српских караула и најбоље помагаче у Недићевим граничарима.

Поред јавне безбедности коју је обављала, Српска Државна Стража је, нарочито у трагичним данима 1944. године, када је комунистичка опасност била очигледна, активно учествовала заједно са добровољцима у борби противу комуниста, те су многи стражари јуначки принели и своје животе на олтар Отаџбине.

Српска гарда

Поред до сада побројаних, постојала је још једна врло мала српска оружана национална формација. То је била Српска Гарда, која је била потчињена лично ђенералу Милану Недићу.

Председник Српске Владе основао је Српску Гарду од најбољих припадника из Српске Државне Страже, које су му препоручили окружни Команданти. То је била репрезентативна српска јединица. Она је давала стражу пред Председништвом Српске Владе. Гардисти су били и у личној пратњи ђенерала Недића.

Припадници Српске Гарде су имали плаву војничку униформу и носили су све српске националне амблеме, као и остале оружане јединице.

Ови Недићеви гардисти носили су униформе предратне Краљеве Гарде, те су Београђани увек, када би прошли поред Председништва Владе, са великим симпатијама гледали на ове врсне Србе.

На крају, потребно је нагласити, да је жеља ђенерала Милана Недића била, да све оружане националне формације: Српски Добровољачки Корпус, Српску Државну Стражу и Српску Гарду стави под једну јединствену команду, коју је желео да повери елитном југословенском официру Драгутину Живановићу, дивизиском ђенералу, који се налазио у заробљеништву. Међутим, нити су Немци хтели са овим да се сложе, нити су хтели да пусте из заробљеничког логора ђенерала Живановића. Тако је то остало само једна неиспуњена жеља ђенерала Милана Недића.

Југословенска Војска у Отаџбини

Војници ђенерала Михаиловића били су, свагда, познати под именом четници. Народ их је тако звао и пре Михаиловићевог одласка у Црну Гору, а и по његовом повратку у Србију, премда се Дража трудио, да српски народ његове људе сматра правом војском. На овоме је ђенерал Михаиловић нарочито инсистирао од друге половине 1942. године, када је извршио своју реорганизацију. До тада је постојала "Команда четничких Одред", а од тада "Југословенска Војска у Отаџбини" (скраћено ЈВуО), који је назив Дража стално популарисао.

Своју реорганизацију у Србији ђенерал Михаиловић је извршио у времену док је био у Црној Гори, а после његовог наименовања за Начелника штаба Врховне Команде и пресељења ове из иностранства на отаџбинско тле. По Михаиловићевим инструкцијама, реорганизацију у Србији спровео је ђенерал Мирослав Трифуновић-Дроња, који је био постављен за Команданта Србије. А када је све ово било спроведено, ђенерал Драгољуб Михаиловић је поново дошао у Србију.

До преформације постојали су четнички одреди, који су носили име краја у коме су се налазили. А по новој формацији Југословенска Војска у Отаџбини била је заснована овако. Основна војничка група била је тројка: вођ, помоћник и одржач везе. Петнаест до тридесет тројки чиниле су чету. Три чете сачињавале су батаљон. Три батаљона чинила су бригаду. Три до највише пет бригада сачињавале су Корпус.

У Недићевој Србији постојали су следећи Михаиловићеви Корпуси:

Авалски - Командант Света Трифковић,
Београдски - Командант Александар Михаиловић-Саша,
Ваљевски - Командант Нешко Недић,
Вардарски - Командант капетан Крстић,
Власински - Командант поручник Поповић,
Врањски - Командант капетан Стефановић,
Делиградски - Командант Јован Јовановић, а затим Бранимир Петровић,
Златиборски - Командант Душан Радовић-Кондор,
Јабланички - Командант потпуковник Ријековић,
Јаворски - Командант Радомир Цветић,
Јужноморавски - Командант Радослав Ђурић,
Колубарски - Командант Владимир Комарчевић-Лале,
I Косовски - Командант капетан Младеновић, а затим Блажо Брајевић,
II Косовски - Командант Жика Марковић,

Књажевачки - Командант Божидар Миладиновић,
Крајински - Командант Велимир Пилетић,
Лепенички - Командант Душан-Дуја Смиљанић,
Мачвански - Командант поручник Васић,
Млавски - Командант Синиша Оцокољић-Пазарац,
Нишавски - Командант Милановић,
Нишки - Командант капетан Миладиновић,
Пожешки - Командант Милош Марковић,
Поречки - Командант Трбић, а затим поручник Сиковић,
I Равногорски - Командант Звонимир Вучковић,
II Равногорски - Командант Предраг Раковић,
Расински - Командант Богдан Гордић,
Руднички - Командант Драгомир-Гага Топаловић,
Смедеревски - Командант Живан (Жика) Лазовић,
Сремски - Командант Света Ђукић,
Тимочки - Командант Љуба Јовановић-Патак,
Топлички - Командант Стева Јововић,
Церски - Командант Воја Туфегџић,
Чегарски - Командант Мирко Ћирковић,
I шумадиски - Марко Музикавић,
II шумадиски - Александар Милошевић.

Осим ових корпуса, постојале су још и ове велике борбене групе:

Копачичка група корпуса - Командант Драгутин Кесеровић,

Мајевичка група корпуса - Командант Драгослав Рачић,

Подунавска група корпуса - Командант М. Радојловић,

Нишка група корпуса - Командант Милутин Радојевић.

Најзад, постојале су и две специјалне јединице Југословенске Војске у Отаџбини:

"Горска Гарда Његовог Величанства Краља Петра II", чији је командант био Никола Калабић, и "Телесна стража ђенерала Михаиловића", којом је командовао Милутин Јанковић, коме је Дража био кум.

Доцније, када је потреба изискивала, више корпуса је било спајано, те стваране специјалне борбене групе, као, на пример, четврта група јуришних корпуса, и слично. После су те групе распуштане, те се остајало при првобитним јединицама, да би се, на крају, после великог пораза на Зеленгори 13. маја 1945. године, остало на тројкама.

Природно, целокупну своју организацију, коју је ђенерал Михаиловић спровео преко ђенерала Трифуновића-Дроње и локалних команданата, Дража није могао извршити без знања и одобрења ђенерала Милана Недића. То је било знано и шефу британске Војне мисије

при Михаиловићевом штабу, који је својој надлежној команди доставио следећи извештај:

*"Пораст четничког покрета у Србији уствари је мера добро-намерности од стране Недићевог режима (а индиректно и од стране Немаца) да га толерира и чак потпомаже, а мање је знак његове сопствене виталности. Цена коју је платио Михаиловић била је све већа зависност његових команданата од Немаца и квислинских власти и њихово постепено пристајање на директну, пре него на индиректну, колаборацију. Ово може бити на најбољи начин доказано посматрањем улоге коју су одиграли Михаиловићеви потчињени команданти на простору под њиховом контролом."*¹¹⁶

Но, како је било да било, ђенерал Драгољуб Михаиловић је тек сада, по обављеној реорганизацији, могао несметано свој штаб да пренесе у Србију. Он је то и учинио.

Ђенерал Михаиловић поново у Србији

После неуспелог напада на партизане на Неретви, ђенерал Михаиловић се са својим штабом половином 1943. године вратио у Србију, која је, у то време, била потпуно мирна.

Са ђенералом Михаиловићем и његовим најближим војним сарадницима Захаријом Остојићем, и Мирком Лалатовићем, као и политичким саветницима на челу с Драгишом Васићем, у Србију је дошла и британска Војна Мисија, на чијем се челу налазио пуковник Бели, који је ускоро, по прелазу у Србију (23. септембра 1943. године), предао дужност бригадиру Армстронгу (C. D. Armstrong).

По доласку у Србију, цео Михаиловићев штаб, заједно са Енглезима, имао је прилику да види, да на целом окупираном подручју влада скоро апсолутан мир и ред, да сав народ, а нарочито сељаци - врло прилежно обављају своје свакодневне послове, да се Србија економски прилично уздигла, да народ није склон никаквим авантурама и да преформирани четнички одреди, тј корпуси и бригаде, проводе потпуно миран логорски живот по селима. Шта више, и ђенерал Михаиловић и сви остали у његовом штабу имали су прилике да виде, да и сами четнички команданти несметано силазе у градове, где - неометани ни од кога - обављају своје потребе. Природно, све се ово није могло свидети Енглезима, који су заједно са шефом Мисије, прегли на по-

¹¹⁶ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, Април 1941 - Јули 1944 г, Г - 2 (П. Б.), Главни штаб Савезничких Снага, Септембар 1944" - тач. 39.

сао, да некако "активирају" четничке снаге, односно Југословенску Војску у Отаџбини.

Најпре је британска мисија послала своје официре у истакнуте четничке штабове, као на пример: код Драгослава Рачића, Драгутина Кесеровића, Звонка Вучковића, итд. Ови енглески официри имали су за задатак, да на сваки начин покрену четнике у било какву акцију противу окупатора. А и сам шеф Мисије, бригадир Армстронг, наговарао је ђенерала Михаиловића да и он лично почне издавати наређења за вршење саботажа и других акција противу Немаца. Испрва је Дража ћутке прелазио преко тих упорних Армстронгових тражења. Али, када је једном приликом бригадир Армстронг захтевао од ђенерала Михаиловића, да нареди да се дигне у ваздух један мост јужно од села Полумира на прузи Београд-Скопље, Дража је то одбио, да не би због извршене саботаже изазвао немачку одмазду над недужним народом. Тиме је, уствари, отпочео нови курс Михаиловићеве политике у односу на окупатора. А то је, истовремено, значило и удаљавање ђенерала Михаиловића од бригадира Армстронга, који се чак неће ни поздравити с Дражом кад буде напуштао Србију.

Слично су поступали и сами Михаиловићеви команданти према енглеским официрима за везу, који су у појединим четничким корпусима били наишли на своје колеге - немачке официре за везу. Тако је, на пример, капетан Бимиш (Bimish), енглески официр за везу у Првом Равногорском Корпусу Звонимира Вучковића, имао свог колегу поручника Кемпа (Kömr), немачког официра за везу у овој четничкој јединици. Команданти нису желели да се замерају ни једнима ни другима, те су указивали пажњу час овима час онима, једном се сликали са Енглезима, други пут са Немцима, итд. Уз то, четничким командантима је "срцбом одзвањао њихов унутрашњи глас":

*"Овај начин ратовања са војне тачке гледишта је раван националном самоубиству. Сутра ће цео низ ових китњастих села бити у пламену. Ко зна колико ће наших племенитих сељака бити стрељано, по бездушном Леровом закону 'нацистичке одмазде'."*¹¹⁷

Ђенерал Драгољуб Михаиловић је сада потпуно схватио расположење српског народа, па је зато и саветовао Енглезе: да се стрпе, да причекају, да се види даљи развој догађаја на великим светским фронтовима, па тек онда, при завршетку, када Немци малакшу, да тад са својим снагама уђе у борбу. Међутим, и мајор Хадсон, и пуковник Бели, и бригадир Армстронг, и сви остали Енглези редом колико их је било код Драже, истрајно су радили на томе, да народ гурну у беспотребне крваве авантуре. А када ђенерал Михаиловић то није хтео ви-

¹¹⁷ Коста: "До виђења у слободи!", Буенос Аирес, Аргентина, 1955, стр. 109.

ше да дозволи, онда су Енглези из његовог штаба почели да достављају својим надлежним оцрњујуће извештаје о четницима. Тако, на пример, у једном од тих извештаја, дословно стоји и ово:

*"... Изгледа потпуно јасно на основу очајничких покушаја локалних команданата да избегну сваку акцију у овом простору, да постоји нека врста пакта о ненападању, који је ишао у прилог свију страна... Као војна организација, Михаиловићева организација никада не би могла да учини више, нарочито сада када је достигла ступањ војне неприправности и моралног дефетизма, него да пожури за неколико дана скоро неизбежно немачко повлачење или катастрофу. Организација ће наставити борбу противу партизана са оружјем како га сада има, док не буде потпуно потучена или док у Југословенској Влади не буде заступљено и једно партизанско представништво."*¹¹⁸

Да је било морала код западних савезника, њима би морао бити довољан и тај допринос, који је имао за циљ "да пожури немачко повлачење или катастрофу". Али, нажалост, Енглези су желели, да се српска крв сулудо пролива, па када, поред Недића и Љотића, то више није хтео да дозволи ни ђенерал Михаиловић, почео је да пада у немилост.

Споразуми Михаиловићевих команданата са Немцима

У вези свога новог стратегиско-тактичког плана, да у завршници зада што тежи ударац немачкој војној сили на Балкану, ђенерал Михаиловић је желео да и своје команданте и своје борце свестрано припреми за остварење тога задатка. Зато му је прва брига била, да своје команданте држи у руци и да им не дозволи никакве посебне и преурањене акције противу Немаца. Стога је и издао својим командантима тајне инструкције, које нису остале непознате енглеској Војној Мисији. Ова је, разуме се, текст инструкција, које носе назив "Сигнал бр. ФФ 707 и 708 од 8 маја", доставила својој вишој Команди. У тим инструкцијама ђенерал Михаиловић од својих команданата, поред осталог, захтева и следеће:

*"Наређујем да сваки вид оружаних акција противу окупаторских снага престане, и да се он напада у пропаганди. Сваки командант биће ми лично одговоран за спровођење горе наведеног."*¹¹⁹

¹¹⁸ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, Април 1941 - Јули 1944 г, Г - 2 (П. Б.), Главни штаб Савезничких Снага, Септембар 1944" - тач. 46.

¹¹⁹ Исто. - тач. 58.

Међутим, Михаиловићеви команданти, следећи горње наређење, отишли су у једну другу крајност. Они су, наиме, почели на своју руку да праве специјалне споразуме са Немцима. Тако су у Србији били познати четничко-немачки споразуми следећих команданата: Николе Калабића, Драгутина Кесеровића, Војислава Лукачевића, Радомира Цветића, Владимира Митића и других. Споразуми су, обично, носили назив места где су закључени. Тако, на пример, споразум, који је између четника и Немаца закључен у Београду у хотелу "Мажестик", носио је назив "Мажестик споразум", итд.

Разуме се, све ово није могло остати непознато британским официрима за везу у штабу ђенерала Михаиловића, који су, шта више, поседовали и саме текстове склопљених споразума. Тако су Енглези имали и споразум, који је 27. новембра 1943. године склопио са Немцима Никола Калабић, Командант "Горске Гарде", а који је један британски Интелигенс официр доставио својим надлежним. Текст тога споразума гласи:

"Споразум између Високе Војне Команде за Југоисток, коју заступа Ритмајстер Фрурст Вреде и четничких одреда капетана Николе Калабића, споразумно са пуковником Јевремом Симићем, Инспектором четника Драже Михаиловића, кога заступа поручник Мијатовић.

У области која укључује срезове: Грочански, Умљански, Врачарски, Подунавски, Космајски, Младеновачки, Опленачки, Аранђеловачки, Лепенички, Крагујевачки, Гружански, Качерски и Колубарски, капетан Калабић и пуковник Симић обавезују се да ће сви њихови одреди да се уздрже од било каквих напада или саботажа против немачке војске и њених савезника и локалних одреда који се боре на њеној страни. Закључак овог примирја треба да створи предуслове за заједнички напор против комунистичког непријатеља. Горе поменута област уступа се Калабићу и Симићу у циљу вођења независне борбе противу комуниста. У случају већих операција четнички одреди ће бити са дозволом Калабића и Симића стављени под немачку команду и добијаће своје операциске инструкције за време предвиђеног периода.

Да би се осигурала једна боља сарадња, једна немачка Мисија за везу биће отпослата у штаб капетана Калабића.

Четнички одреди капетана Калабића у горе поменутој области добијаће војне инструкције од немачке војске у складу са потребама војничке ситуације.

Закључак овог споразума остаће тајан.

Међусобна помоћ биће пружана у пропагандном рату противу комуниста.

Београд, 27. новембра 1943. Фет, командујући официр Команде Југоисток (потписано), за кап. Ник. Калабића и пук. Јеврема Симића, потпис."¹²⁰

Сличне споразуме са Немцима правили су и Михаиловићеви команданти у Хомољу, па кад су то Британци дознали, одмах су опозвали своје мисије из дотичних четничких јединица, а сам шеф енглеске Војне Мисије у Дражином штабу, доставио је својој надлежној команди чак и ово:

*"У читавом простору четничке групе треба да буду сматране као непријатељске, иако се знаци распада сваким даном све више појављују и постоји могућност да већина људства буде од стране партизана апсорбована за релативно кратко време."*¹²¹

Међутим, било је Михаиловићевих команданата који нису правили никакве писане споразуме са Немцима, већ су просто на реч сарађивали с њима. О таквима, Енглези у Михаиловићевом штабу извештавали су своју вишу Команду овако:

*"... Други локални четнички вођи у Ужичу отворено сарађују са Немцима. То су били између осталих Предраг Раковић, Командант 2 Равногорског Корпуса, Душан Радовић, Командант 2 Златиборског Корпуса и Милутин Јанковић, Командант Михаиловићеве телесне страже."*¹²²

Све је ово, несумњиво, много штетило угледу и престижу југословенске емигрантске Владе у Лондону, чији је активни Министар био и сам ђенерал Драгољуб Михаиловић, али је факат на самом терену у Србији био тај, - да су, без мало, сви Дражини команданти сарађивали са окупатором. Већина их је сарађивала на реч, усменим договорима, а мањи део писменим споразумима, који су имали снагу ратификованих уговора.

Српска полиција

Српска полиција са својим органима, како у самом Београду, тако и у унутрашњости Србије, била је веома важан сарадник ђенералу Милану Недићу и Српској Влади Народног Спаса.

За време грађанског рата и окупације Србије органи полиције стајали су на бескомпромисној антикомунистичкој линији. Они су нарочито водили борбу противу подземног рада комуниста. Откривали су њихове разне илегалне Комитете (Окружне, Месне, Рејонске, итд.),

¹²⁰ Исто. - тач. 43.

¹²¹ Исто. - тач. 47.

¹²² Исто. - тач. 51.

њихове тајне штампарије, њихове "јавке", итд. Онемогућивали су било какво комунистичко организовање и чим би запазили какве покушаје у вези овога, у корену су их сузбијали. Зато комунисти за време ђенерала Недића у Србији нису уопште смели јавно помолити своје главе, а скоро сасвим су се клонили и својих тајних састанака, јер су очи полиције свагда биле будне.

Успех Недићеве полиције у борби противу комуниста био би потпун, да их у томе није ометала сама окупаторска власт, која је чинила сталне сметње органима полиције у вршењу њихове службе. Већ је описано, како су сами Немци преузимали од полиције одговорне комунистичке личности, које су биле похватане, те их пуштали на слободу. А и сами поједини штабови ђенерала Михаиловића узимали су у заштиту извесне истакнуте комунистичке личности, не дозвољавајући уопште органима Недићеве полиције да било шта предузимају против таквих лица. Случај професора Кнежевића у Кесеровићевом штабу то најречитије потврђује.

Затим и сам факат, да се у Србији налазила полумилионска каса избеглица из крајева изван Србије, доприносио је да се комунисти успешно крију. Недићеви органи су према избеглицама свагда били пажљиви и никада нису хтели претраживати њихове редове. Комунисти су то знали, па су се баш највише крили међу избеглицама. У низу случајева врло је интересантан Пјера Хрижанића, који је вредно описати.

У почетку 1942. године ђенерал Недић је сакупио већи број коленовићских српских фамилија протераних из Херцеговине. Изразио им је бојазан, да усташе не претворе у гар и пепео њихова добра у Херцеговини, па да, уништавајући и сам помен о ономе што је српско било, не оспоре доцније право Србима и на њихову властиту дедовину. Зато им је ђенерал Недић предложио, да он сврши са Немцима да се они под њиховом заштитом врате на своја прадедовска огњишта и да тамо буду под њиховом пажњом, тако да их усташе не би побили. Виђене српске избеглице из Херцеговине, којих је највише било из Мостара, прихватиле су овај предлог ђенерала Недића. И Недић је све свршио код Немаца, који су организовали специјалну композицију и специјалну пратњу од Београда до Мостара. Ђенерал Недић је Немцима поднео списак свих тих херцеговачких домаћина и својом главом за њих гарантовао. Када је група требала кренути у Мостар, умре један Мостарац. Тада тајно комунистичко вођство у Београду сколи Херцеговце да ђенералу Недићу не пријављују смрт свога умрлог сабрата, већ да на његово име поведу једну истакнуту личност из њиховог Покрета, која ће после отићи даље. И Херцеговци пристану. На место умрлог приме Пјера Крижанића за којим је цела београдска полиција

трагала. Тако Крижанић у кругу избеглица оде у Мостар, а што му је омогућило да је и дан данас у животу.¹²³

Али, и поред свих тешкоћа и препрека на које је наилазила Недићева полиција, може се рећи да је са ретком пожртвованошћу вршила своју дужност и била један од најискренијих сарадника ђенерала Недића у борби противу комунизма и комуниста. Зато су Титови партизани, по доласку у Београд, ликвидирали све оне органе полиције, које су затекли у Престоници. А доцније су са нечувеним мучењем побили Драгомира - Драгог Јовановића, Управника Града Београда, и Бећаревића, једног од најбескомпромиснијих антикомунистичких бораца у редовима Српске полиције. Још је Недићева полиција дала многе жртве, које су, већином, остале незнане. Њихови живи другови, који су с Недићевим националним одредима избегли у слободан свет, сачуваће их, свакако, од заборава.

¹²³ Податке писцу дао Љубомир Марић, трговац из Мостара, који је, такође, био у овој групи Херцеговаца, која се из Београда вратила у Мостар.

СУКОБИ ИЗМЕЂУ НАЦИОНАЛНИХ ОДРЕДА

Како је дошло до борби међу националистима и ко их је све изазивао

Југословенска Војска у Отаџбини, када је била формирана у Србији, није, уствари, вршила никакве акције, јер је у земљи 1942 и 1943. године владао ред и мир. Исто тако није претила ни комунистичка опасност, која се појавила тек с пролећа 1944. године, када је Тито извршио неуспели напад на Србију. Отуда су новоформиране Михаиловићеве јединице проводиле време у нераду. У то време пада баш и политичко организовање Србије од стране четника. Наиме, по инструкцијама Врховне Команде тада четници постављају окружне, среске и општинске Команданте, које потврђује сам ђенерал Михаиловић. Тиме се поред Недићеве администрације ствара и Михаиловићева. Уствари, на тај се начин стварало двовлашће, које је рушило оно што је ђенерал Милан Недић великим напорима створио. У крајњој линији тиме се рушио углед и престиж српског народа, а нарочито његове шансе у борби противу међународног комунизма, па, разуме се, и у давању оног замишљеног доприноса у борби противу Немаца у завршној фази рата.

Сада су у Србији биле и две администрације и две борбене формације: Недићева и Михаиловићева. Једна другу, разуме се, гледала је попреко, јер по оној народној: "Једна земља а два господара, нит' је било нити може бити". Четници су веровали у победу Савезника, а с њиховом и у своју. Отуда се, по њима, требало обезбедити од унутрашњих супарника, како им не би загорчавали победу. А пошто и онако није постојала тренутна комунистичка опасност, то су настало време сматрали као погодно за своју унутрашњу политичко-војничку акцију. Уз то, и сами енглески официри за везу су их непрестано позивали на акцију. А с друге стране, пак, и они прикривени комунисти, који су се налазили у штабовима појединих Михаиловићевих одреда, или у њима заузимају командне положаје, такође нису мировали, већ су смишљеном пропагандом једнако хушкали четнике противу Недићевих формација. Али, док су Енглези међу четницима заговарали акцију противу окупатора, дотле су прикривени комунисти радили на томе, да се четници пошто-пото обрачунају с националистима, а што је баш одговарало четничкој жељи ликвидације супарника. Уствари, то је у крајњој линији требало користити самим комунистима, који су

том пакленом акцијом желели да себи у сутрашњици олакшају борбу противу бројних националиста. Бацити сад једне противу других, значило је свршити пола посла за рачун међународног комунизма.

Енглеске жеље и савете четници нису могли да послушају, јер су били у супротности са њиховим властитим жељама, а и са словом бројних споразума, које су четнички команданти имали с Немцима. Зато су се четници одазвали својим жељама, које су се подударале са пакленим планом комуниста, а у дубоком уверењу да ће и тиме послужити Савезницима, на првом месту Енглезима, који ће на самом терену имати прилике да виде, да се четници ипак боре.

И тако је, сада, настало време, када су Михаиловићеви команданти повели борбу противу Недићевих оружаних формација. Али, ни са свима њима се нису могли упуштати у борбу. Наиме, Српска Државна Стража је била састављена од многих Михаиловићевих и Пећанчевих четника, који су час били "легални", час "илегални". Према томе, противу својих сопствених војника нису могли да воде борбу. Такође четници нису могли да воде борбу ни противу Српске Граничне Страже, јер су им припадници ове, у разним граничним зонама, чинили огромне услуге, нарочито примајући и пропуштајући четничке курире на разне стране Југославије. Једини, дакле, преостали у служби ђенерала Милана Недића и српског народа, који су савесно и предано вршили посао биолошког очувања Срба - а који никада и ни с ким нису правили никакве споразуме - били су припадници Српског Добровољачког Корпуса. Зато су баш добровољци постали мета, на коју су се устремиле све отровне стреле и четника и, нарочито, комуниста и њихових провокатора у разним Михаиловићевим јединицама. А пре него што су почели оружани напади на добровољце, њима су били пришивени разни епитети, као: "квислинзи", "колаборатери", "крџалије", "немачки плаћеници", "разбојници", "издајници", итд. Све је то учињено ради тога, да би иностранство, Савезници, а на првом месту Краљевска југословенска Влада у Лондону, добили утисак, - да се четници под вођством ђенерала Михаиловића ипак боре на отаџбинском тлу, док је пропаганда имала да објасни, како је то, уствари, борба противу "осовинских сателита", које, бива, прво треба уништити, па тек после "осовинске снаге". А међутим, та је борба била - борба противу рођене браће, која је носила, само и једино, српске главе са обе стране. Међусобни напади су вршени и групно и појединачно, те је неопходно потребно описати бар извесне, да би се видело до којих је размера досезала та убитачна борба међу самим националистима.

Михаиловићев Командант Корпуса неће у борбу противу комуниста, а хита у борбу противу Српских добровољаца

На предњим странама ове књиге је описано (стр. 97 и 98), како је гардиски поручник Звонимир Вучковић, Командант I Равногорског Корпуса, избегао да поведе свој Одред у борбу противу комуниста у Горњем Милановцу, препуштајући тај задатак своме заменику Крсти Кљајићу. Међутим, сада, када су по појачаној четничко-комунистичкој пропаганди кратки таласи с радио Лондона просто заглушили уши српском народу противу "квислинга", "издајника", "недићеваца", "љотићеваца", итд, Михаиловићев командант Вучковић се осећа орним за борбу и просто се "оштри" за њу. Али, за какву борбу? Пуштамо да сам поручник Вучковић говори:

"Крста беше примио Таковску бригаду.

- Немам муниције, - жалио ми се, а ту у Љигу има око 200 Љотићеваца. Доста и оружја и муниције. Молим вас да ми одобрите да их нападнем. Напад ћу извршити својим старим батаљоном. Све ћу их разоружати. Бар ће и народ одахнути, - уверавао ме је он.

Када се сложих отрча сав сретан да напад припрема. А шта сам друго и могао радити. Муниција нам је била неопходна. Имао сам поверење у Крсту. Био је храбар, брз и проциљив. Једино, волео је да попије. И тада се губио. Само ако му ракија не буде при руци, успеће сигурно, - размишљао сам одлазећи на састанак са пук. Павловићем. ЖАО МИ ЈЕ БИЛО ШТО И САМ НИСАМ МОГАО ДА ПРИСУСТВУЈЕМ НАПАДУ. Пук. Павловић доносио је важна наређења из Главног штаба и ту није било извињења.

Извештен сам да је ђенерал Трифуновић био одређен за команданта Србије. Познавао сам га из времена мира. Био ми је командант. Сада је долазио да ме обиђе, само под другим околностима. РАСЕЈАНО САМ СЛУШАО ПУК. ПАВЛОВИЋА. МОЈЕ МИСЛИ БИЛЕ СУ СА КРСТОМ. ВЕЋ ЈЕ ПОЧЕО НАПАД, РАДИО МИ ЈЕ МОЗАК. САД ЈЕ КОД ЉИШКЕ ЦРКВЕ. УПАДА У КАСАРНУ, ЗБУЊУЈЕ ЉОТИЋЕВЦЕ, РАЗОРУЖАВА И ОДУЗИМА МУНИЦИЈУ. Можда и није тако, - јави се злобан глас некуд из подсвести. Можда су га приметили пре времена, отворили ватру и он први погинуо а батаљон разбијен. Нагло се тргнух. Пук. Павловић ме зачуђено погледа. ОБЈАСНИХ МУ О ЧЕМУ МИСЛИМ И КОЛИКО САМ ЖЕЉАН ДА СЕ ПРИДРУЖИМ КРСТИ.

- У том случају, добра вам срећа. Ја идем!

- Поздравите Чичу и реците му да смо спремни, - рекох му поздрављајући се. МОЖДА ЋУ ИПАК СТИЋИ НА ВРЕМЕ. ОДМИЦАЛИ СМО ЖУРНО. ВОЈНИЦИ СУ ПРОСТО ТРЧАЛИ ЗА МНОМ. Стигао сам ипак касно. Напад беше пропао. Крста тешко рањен. Батаљон се пову-

као у с. Прањане. Нађосмо коње и појурисмо за њима. У даљини угледах колону сеоских кола. Око њих двојица оборене главе. У једним, на простртој слами лежао је Крста. Покривен ћебетом преко главе тихо је јаукао. Јавих му се шапатам. Плашио сам се да му и мој говор не повреди рану."¹²⁴

Тако Звонко Вучковић, који просто нариче, што није стигао на време, да би учествовао у нападу на Српске добровољце. А његов Крсто Кљајић је, уствари, са својом бригадом био напао на Шести Српски добровољачки одред, који је стационирао у Љигу. Четници су добровољце напали предвече, када је цео добровољачки одред био постројен без пушака и вршио вечерњу молитву. У томе часу, када су Качерским брдима одзвањале речи молитве, Крста Кљајић је командовао напад на добровољце. Међутим, ови су се брзо снашли, те су узвратили ватром на нападаче. Добровољци су убрзо напад одбили, али су, том приликом, ранили у руку самог Крсту Кљајића, кога су четници колима пренели у с. Прањане, где му је поручник Вучковић додао лекара, који је Кљајићу ампутирао руку. Добровољци, тада, четнике уопште нису гонили.

Међутим, није остало само на овоме. Крста Кљајић, који је сам био крив што је руку изгубио, када је оздравио, желео је да се свети добровољцима. Поручник Вучковић му је то дозволио. О Кљајићевој освети Звонко Вучковић пише ово:

*"Крста није мировао. Освету никако није заборављао. Једнога дана дође са планом. ОДОБРИО САМ МУ, ЈЕР САМ ЗНАО ДА НЕЋЕ ПРЕСТАТИ ДА О ТОМЕ МИСЛИ. А НИЈЕ МНОГО ЉУДИ ТРАЖИО. САМО ДВАДЕСЕТОРИЦУ ОДАБРАНИХ. Љиг није био више гарнизон Љотићеваца. После одбијеног Крстиног напада, један део беше повучен у Београд а други остављен ради осигурања железничке пруге Љиг - Милановац. Штаб тога дела био је у с. Угриновци. Тај штаб био је циљ Крстиног напада. Упаиће ноћу, неочекивано и бомбама их побити. КАДА САМ СЕ СЛОЖИО, ОДЈУРИО ЈЕ КАО ВЕТАР."*¹²⁵

И пошто му је командант Корпуса дозволио да изврши освету над двадесеторицом добровољаца, о којима Вучковић говори на такав начин, као да је у питању двадесет пилади а не двадесет људи, Крста Кљајић је преваром напао на добровољачки штаб у Угриновцима и побио двадесет добровољаца. Ни тада, противно наредби ђенерала Милана Недића Српским добровољцима која је гласила: "Гоните те кокошаре куда год стигнете", - добровољци нису јурили никаквим потерама ни Крсту Кљајића ни уопште четнике.

¹²⁴ Звонимир Вучковић: "Дневник једног 'ратног злочинца'", "Американски Србобран", Год. 40, бр. 9088, 30. април 1946, стр. 3.

¹²⁵ Звонимир Вучковић: "Дневник једног 'ратног злочинца'", "Американски Србобран", Год. 40, бр. 9090, 2. маја 1946, стр. 3.

На општу несрећу, ни са овим се није све свршило, јер Крста Кљајић, кога су сад четници звали "Једноруки див са Равне Горе", просто је жудео за даљим крвопролићем. Једног сумрака он је сачекао у заседи код с. Жупањца тридесетак добровољаца, који су се возили камионом из с. Боговађе у Лазаревац. Препад је извршен код једне стрме окуке из најнепосредније близине јаком ватром из митраљеца. До борбе није ни могло доћи, јер је већина добровољаца била "избачена из строја": побијена или у ранама. Свега их се неколико тешком муком спасло, а и они су били рањени. Затекле рањенике у камиону Кљајић је побио а камион са лешевима запалио. После овога, добровољци су решили да се отарасе Крсте Кљајића, чија је делатност најпре користила комунистима. Знали су, ако њега нестане, прилике ће се у томе крају смирити, а односи међу националистима поправити. И они га сачекују у заседи. Убијају њега и никог више. То признаје и сам поручник Вучковић, који овако описује смрт свога команданта бригаде:

*"Непријатељ није могао да га смакне. Учинио је то квислиншка заседа. Крста беше пошао у Црнуће. Када су Љотићевци о томе сазнали, јако одељење послато је тамо. Начинили су заседу. Сачекали су га на неколико метара. Метак му је прошао право кроз срце. УБИЦЕ НИСУ ЈУРИЛЕ ЗА КРСТИНИМ ПРАТИОЦИМА, КОЈИ СУ НОСИЛИ ЊЕГОВО МРТВО ТЕЛО."*¹²⁶

А у знак пијетета према своме команданту бригаде Крсти Кљајићу, "једноруком диву Равне Горе" (он је "див" што је побио педесет добровољаца да би осветио своју руку изгубљену сопственом кривицом, а добровољци су "убице" што су се ослободили једног таквог нечовека), поручник Звонимир Вучковић, Командант I Равногорског Корпуса, испевао му је следећу песму:

"Ој Црнуће, црна ти судбина,
Што изгуби најбољег Србина,
Да ли знаде Крсте Кљајић мајка,
Где је тело њенога јунака. "¹²⁷

Такве је "јунаке" и "најбоље Србе" одгајао гардиски поручник Звонимир Вучковић, један од водећих команданата ђенерала Драгољуба Михаиловића. Овакво "јунаштво" у многome доприноси, да се схвате напади четника на Српске добровољце. Такође, и да историја донесе свој непристрасан суд о овоме.

¹²⁶ Звонимир Вучковић: "Дневник једног 'ратног злочинца'", "Американски Србобран", Год. 40, бр. 9092, 6. маја 1946, стр. 3.

¹²⁷ Исто.

Пред Англо-америчком Инспекционом Комисијом четници воде борбу противу "квислинга" и "сарадника окупатора"

У штабу ђенерала Михаиловића први енглески официр за везу био је капетан Хадсон, који је дошао на Равну Гору 25. октобра 1941. године. Хадсону се, доцније, прикључио и пуковник Бели, који је убачен у Југославију на сам католички Божић, 25. децембра 1942. године. Пошто су обојица били цивили, то су Енглези осећали потребу да пошаљу једно стручно војно лице за шефа Мисије у Михаиловићев штаб. Зато су Британци на дан 23. септембра 1943. године спустили падобраном бригадира (бригадног ђенерала) Армстронга са пратњом од неколико официра, који су се сви прикључили штабу ђенерала Михаиловића. Отада је бригадир Армстронг био заиста стварни шеф целокупне савезничке (и енглеске и америчке) Мисије код Драже Михаиловића, те су сви извештаји, и енглески и амерички, морали да иду преко њега.

Заједно са Армстронгом спуштен је на пл. Торник и амерички пуковник Алберт Сајц (Albert B. Seitz), који је од стране Сједињених Држава Америке послат као посматрач у Михаиловићев штаб. Ту је пуковник Сајц затекао и америчког поручника Валтера Мансфилда (Walter R. Mansfield), који је био нешто пре, 18. августа 1943. године, такође спуштен из авиона и пао поред самог штаба ђенерала Михаиловића, на пл. Чемерницу, код Ивањице. Американци су своје посматраче послали и у Титов штаб. То су били: мајор Лин Фариш (Linn M. Farish), и капетан Или Поповић (Eli Popovich). Сви су они имали за задатак, да лично виде чињенично стање на терену у Југославији и да поднесу извештај својим надлежним.

Од 18. августа, односно 23. септембра 1943. године Мансфилд и Сајц су стално били поред ђенерала Михаиловића и његовог штаба, чија је жеља била да се амерички посматрачи увере у неоснованост совјетских оптужби противу четника, а по којима су Михаиловићеве јединице биле неактивне и избегавале сваку борбу противу окупатора. Зато је била образована једна нарочита Инспекциона Комисија, која је имала за задатак да утврди противно. Ту Комисију сачињавали су: пуковник Сајц, капетан Хадсон (који је већ био унапређен у чин пуковника) и поручник Мансфилд. Њима је ђенерал Михаиловић доделио капетана Бору Тодоровића, као официра за везу, а који је знао енглески језик.

Ова Комисија је, најпре, испитивала стање ствари у најближој околини ђенерала Михаиловића, са чијим штабом је провела око три месеца. А потом је Комисија сама обишла четнички терен између р. Дрине - р. Саве - р. Велике Мораве, са завршном фазом у Санцаку, а

према плану који је израдио пуковник Сајц. Ова турнеја је трајала шест недеља. Почела је 6. новембра а завршила се 19. децембра 1943. године. Правац кретања Комисије био је: на Север ка Шапцу, на Исток ка Владимирцима, на Југ ка Ваљеву, на Исток ка Тополи, на Југ ка Горњем Милановцу и Рашкој. Инспекциона Комисија је обишла следеће Михаиловићеве команданте и места у којима су се четници налазили: мајора Драгослава Рачића (Доња Оровица, Ставе, Синошевићи и Свилеува), мајора Милутина Миловановића (Тулари, Дупљај и Струганик), капетана Нинковића и капетана Николу Калабића (Влакча и Страгари), мајора Душана Смиљанића (Каменица, Љуљаци и Коњуша), поручника, тада већ мајора, Звонка Вучковића (Брусница, Прањани, Крстац, Котража и Луке), капетана Милоша Марковића и мајора Радомира Цветића (Рудно и Голија, где је у присуству Комисије обављена 19. децембра 1943. године свечана заклетва четничких регрута).

За све ово време, од 18. августа, односно 23. септембра до 19. децембра 1943. године, савезничка Инспекциона Комисија имала је прилике да посматра заиста страшне борбе, које су Михаиловићеве јединице водиле на означеном простору. Али, противу кога борбе?

Како би се Англо-американци приближили терену било кога Михаиловићевог команданта, пред њиховим очима заиста су се водиле борбе, које су се развијале по правим операциским плановима. То је било време, када су у Србији нападали на Српске добровољце, без икаквог повода, и Драгослав Рачић у Шабачком крају, и Милош Марковић у Ваљевском, и Никола Калабић и Филип Ајдачић у Ужичком, и Нинковић у Качерском, и Смиљанић у Крагујевачком и Кесеровић у Крушевачком, и уопште - сви изреда четнички команданти. И сви су ти напади вршени с једним јединим циљем: да господа Сајц, Хадсон и Мансфилд виде, да четници ипак воде борбе, додуше не противу окупатора, већ противу "окупаторских слугу", "сателитских снага", "сарадника окупатора", "квислинга", итд. По четничком поимању, ове су борбе требале да обеснаже Стаљинове и Титове оптужбе, да су Михаиловић и његове јединице неактивне и да се не боре. Зато су у овом кратком раздобљу, иако је дотле 1943. година била потпуно мирна, четници побили у овој акцији мајора Душана Марковића, Команданта III Батаљона (тада још нису постојали пукови) Српског Добровољачког Корпуса и Окружног Начелника Округа крушевачког, капетана Милоша Војновића, Команданта IV Батаљона СДК, неколико нижих старешина и преко стотину Српских добровољаца.

Американцима и Енглезима се, природно, морало објаснити, противу кога се то четници боре, те су зато добровољцима надевана најпогрднија имена. Отуда пуковник Алберт Сајц у својој књизи "Миха-

иловић, варалица или херој", коју је, после рата, издао у Америци, назива Српске добровољце, односно "љотићевце", - "одурним разбојницима", који су по Србији сејали "смрт и уништење".¹²⁸

Када су се пуковник Сајц и поручник Мансфилд уверили, да се четници боре, спремали су се да напусте Југославију и да својим претпостављеним поднесу своје извештаје. Најпре су у селу Рудно сачекали поруке ђенерала Михаиловића. Ту је, изненада, са специјалним писмом дошао капетан Ђан Вед (John Wade), са још неколико Енглеза, који су били у штабу Драгутина Кесеровића. Вед је обавестио Сајца, Мансфилда и Хадсона (који је, такође, био у с. Рудно), да је одржана конференција у Техерану, на којој је решено да се напусти ђенерал Михаиловић, те зато он прелази на партизанску територију и одлази у комунистички штаб Пеке Дапчевића у Колашин, који треба да послужи као сабирни центар за Енглеза из Михаиловићевих јединица. После овога, Сајц и Мансфилд су се растали.

Сајц и Хадсон су пошли са Ведовом групом 24. децембра 1943. године. Њихов правац кретања је био следећи: с. Средња Река - Негбина код Нове Вароши - Рудо - Устибар - Јабука (између Пријепоља и Пљеваља) - Шаховићи - Мојковац - Колашин (где су били гости Пека Дапчевића) - Андријевица - Беране, где су стигли 3. фебруара 1944. године. У Беране су 15. марта 1944. године дошле две "Савоје", које су купиле све Енглеза и пренеле их у Бари. У једној су, такође, стигли у Бари пуковник Сајц и потпуковник Хадсон, који су међу партизанима провели око два и по месеца и за које је време пуковник Сајц сазнао само толико да Пеко Дапчевић - није комуниста!

Поручник Мансфилд је имао ову маршруту. Најпре је 25. децембра 1943. године добио поруку од ђенерала Михаиловића, да ће Воја Лукачевић такође да изиђе из земље са потребним извештајима и да ће он отпратити до Херцеговине Мансфилда и Тодоровића. Ова двојица су могла да крену на пут тек 14. јануара 1944. године, јер су се у Санцаку водиле оштре борбе између црногорских четника и комуниста, па је терен био врло несигуран. Мансфилд и Тодоровић су се кретали овим правцем: Средња Река - Штитково - Нова Варош - Прибој (где их је сачекао Захарија Остојић и предао им писма ђенерала Михаиловића за Рузвелта, Ајзенхауера и Донована) - Рудо - Горажде - Колиновик - Улог - Плужине - Тртине - Озаци (где су их стигли Воја Лукачевић и пуковник Бели с њиховом пратњом) - Обуско - Ранковци - Доњи Градац (где су на коси изнад села приметили Немце, којима је отишао на разговор Воја Лукачевић с двојицом пратилаца да би им "ратним лукавством" скренуо пажњу од главнине) - Доња Катавица -

¹²⁸ Подаци у овом поглављу узети из књиге: Albert B. Seitz: "Mihailovic, Hoax or Hero?", Leigh House Publishers, Columbus, Ohio, USA, 1953.

Доња Забица (где их је сустигао Лукачевић с пратиоцима) - Старо Слано - Пољице (где стижу потпуковник Петар Баћовић, Командант Источне Босне, Херцеговине и Боке, његов ађутант поручник Јовановић и члан штаба марински поручник Враголов) - Ћилипи. У селу Пољице група се крила неколико дана, чекајући на моторни чамац из Италије, који је стигао у близини села Ћилипи 14. фебруара 1944. године. Чамцем су прешли у Бари (Италија) следећи: пуковник Бели, капетан Мансфилд, капетан Лофтс, два енглеска подофицира, потпуковник Баћовић, мајор Лукачевић, капетан Тодоровић, поручник Јовановић и поручник Враголов. Из Барија су одмах сутрадан пребачени авионом у Каиро (Египат), где су сви Михаиловићеви официри били похапшени.¹²⁹

Пуковник Сајц и капетан Мансфилд су својим надлежним поднели извештаје у којима су се похвално изразили о борбености Михаиловићевих трупа и оповргли приче о сарадњи са окупатором. Алберт Сајц пише:

*"Басна о сарадњи, није се могла узети озбиљно; ја сам био са премного четничких првака у времену кад их је зацело рђаво обавештени или лажљиви Тифлис оптуживао за сарадњу."*¹³⁰

Ови су извештаји имали позитивно дејство на Председника Рузвелта, те је наређен одлазак специјалне Војне Мисије, код ђенерала Михаиловића и извршење припрема за помоћ четницима. Међутим, успело се да у штаб ђенерала Михаиловића буде послат само пуковник Мек Даул (Robert H. McDowell), као шеф Војне мисије, док уопште није дошло до слања никакве помоћи вредне помена нити било каквог материјала. Ово је, што је сасвим извесно, успео да обустави Председник енглеске Владе Винстон Черчил. То је, по свој прилици, учинио из ових разлога.

Доласком код својих надлежних, пуковник Бели и потпуковник Хадсон су, такође, поднели и своје извештаје. И они, који су доста дуже од Сајца и Мансфилда боравили у Југославији (Хадсон преко две године), имали су сасвим друге речи за оцену ситуације на терену. У њиховим извештајима је, поред осталог, написано и следеће:

*"... Области контролисане од стране четника нису, наравно, ни у ком случају биле ослобођени простори у смислу који би се могао применити евентуално на партизанску територију. ТО СУ ПРЕ БИЛЕ СФЕРЕ УТИЦАЈА ДОДЕЉЕНЕ ЧЕТНИЦИМА ОД СТРАНЕ НЕДИЋЕВИХ ВЛАСТИ..."*¹³¹

¹²⁹ Видети: Борислав Ј. Тодоровић: "Белешке официра за везу", "Књига о Дражи (I)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 372-412.

¹³⁰ Albert B. Seitz: "Mihailovic, Hoax or Hero?", Leigh House Publishers, Columbus, Ohio, USA, 1953. pag. 128.

¹³¹ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, Април 1941

А на једном другом месту, у извештају стоји и ово:

*"... Ма како изгледало стање ствари немогућно, оно је постојало и било у складу са основним циљевима Михаиловића и његове групе, КОЈИ СУ СЕ СASTOЈАЛИ, ПРЕ СВЕГА, У УНИШТЕЊУ ЊЕГОВИХ УНУТРАШЊИХ СУПАРНИКА, ПРИ ЧЕМУ СЕ НИСУ БИРАЛА СРЕДСТВА И НИЈЕ СЕ ЗАЗИРАЛО НИ ОД КОГА, ДА СЕ ПРИМА ПОМОЋ БИЛО ОД ОСОВИНСКИХ БИЛО ОД САВЕЗНИЧКИХ СНАГА ШТО ЈЕ ДОВОДИЛО ДО ПАРАДОКСАЛНИХ СИТУАЦИЈА, КАДА СЕ ЗАХТЕВАЛО ОД САВЕЗНИКА ДА ДАЈУ ТАЈНЕ ИНСТРУКЦИЈЕ МИХАИЛОВИЋЕВИМ КОМАНДАНТИМА ДА САРАБУЈУ СА НЕПРИЈАТЕЉЕМ. "*¹³²

Мада су овакви, и слични, извештаји британских официра за везу у разним четничким штабовима убрзали Черчилову одлуку о напуштању ђенерала Драгољуба Михаиловића, о повлачењу енглеских мисија од њега и да утиче на Рузвелта да обустави сваку помоћ Дражи, - ови извештаји потпуно осветљавају узроке напада четника на Српске добровољце.

Под непосредним утицајем комуниста четнички Команданти нападају на Српске добровољце

Највећа зла међу националистима у Србији, нанели су добро прикривени комунисти у разним Михаиловићевим јединицама. Од свих њих, најфаталније су улоге одиграли: Миле Кнежевић, директор гимназије у Краљеву, иначе политички саветник Драгутина Кесеровића; Влајковић - Стиб, шеф пропаганде Ваљевског четничког корпуса, и, нарочито, Радослав Ђурић, командант Јужноморавског четничког корпуса.

Директор Кнежевић је био предратни члан Комунистичке Партије. Као притворан човек и још већи демагог, Кнежевић је успео да се одлично пласира у штабу једног од најистакнутијих Дражиних команданата Драгутина Кесеровића, чији је политички саветник био. Кнежевић је потпуно овладао Кесеровићевом личношћу. Отуда је Драгутин Кесеровић био под сталним утицајем комунисте Кнежевића, који је с планом распиривао братоубилачку борбу у том крају Србије. Зато су Кесеровићеве јединице биле међу онима, које су стално водиле борбу противу Српских добровољаца.

Тешко је било, и жалосно, када су Кесеровићеви четници нападали добровољце у отвореним борбама, али је још теже и жалосније било, када су четници сачекивали добровољце у заседама и убијали их на најзверскији начин. Једна оваква заседа, постављена баш у време

- Јули 1944 г, Г - 2 (П. Б.), Главни штаб Савезничких Снага, Септембар 1944" - тач. 38.

¹³² Исто - тач. 34.

боравка у Србији Англо-америчке Инспекционе Комисије, стала је живота и самог команданта добровољачких снага у Крушевцу, којом приликом је погинуло још и око десетак добровољаца. То је једна од најтежих добровољачких трагедија, која је проузрокована директним утицајем превејаног комунисте Кнежевића - с једне, и пусте жеље Кесеровића, да Англо-американци виде борбеност његове четничке трупе - с друге стране. Трагедија се догодила на овај начин.

У Крушевцу је стационирао Трећи батаљон Српског Добровољачког Корпуса (тада, у лето 1943. године, још нису постојали пукови), чији је командант био мајор Душан Марковић, један од најистакнутијих предратних антикомунистичких бораца у Банату. Марковић је, уједно, био и Недићев Окружни Начелник за Округ крушевачки. У лето 1943. године, Марковић је у својству Окружног Начелника вршио обилазак срезова Округа крушевачког. Начелник Марковић је путовао аутобусом у пратњи од око двадесетак Српских добровољаца и неколико припадника Српске Државне Страже. Поред осталих, Марковић је обишао Среско Начелство у Трстенику. Тамошњи Срески Начелник Милојко Бискуповић, који је био Недићев службеник а четнички доушник, одмах је обавестио Кесеровићев штаб о правцу кретања Окружног Начелника Марковића. Када је ово обавештење стигло Кесеровићу, комуниста Кнежевић је без двоумљења предложио, да се побију добровољци на челу с Марковићем, јер да им се таква прилика више неће указати. А Кесеровићу, наравно, много није ни требало, поготову што је и савезничким посматрачима требало пружити доказа о борбености четника. Зато је Драгутин Кесеровић, знајући правац Марковићевог кретања, одмах издао наређење Богдану Гордићу, Команданту Расинског корпуса, кроз чији су терен добровољци требали да прођу, да их сачека и побије.

Четници су сачекали аутобус на једном завијутку код с. Богдања и бомбама и митраљеским рафалима побили око десетак добровољаца, а неколико ранили. Том приликом тешко је био рањен и сам Бискуповић. Њега је Окружни Начелник Марковић, када је полазио из Трстеника, повео у последњем тренутку, премда се Бискуповић опирао, јер је знао шта ће се десити. Марковић је повео Бискуповића у уверењу, да га четници успут неће смети напасти кад је у друштву тог њиховог истакнутог шпијуна, о чијем су раду добровољци били врло добро обавештени. Међутим, Бискуповићеви пријатељи нису могли тако брзо да обавесте четнички штаб, да је и он у аутобусу са добровољцима. Тако је Милојко Бискуповић остао богаљ целог живота, носећи у себи четничке куршуме.

Исто тако, попут Кнежевића, фаталан је са својом комунистичком акцијом и Влајковић - Стиб, који је у реону где је радио наговарао

четнике да врше најобичнија безумља. У Ваљевском крају, где је Влајковић - Стиб дејствовао, четници су нападали на добровољачке посаде, из заседе пуцали на органе Недићеве власти, вршили нападе на возове и убијали добровољце а не Немце, итд. А када се у септембру месецу 1944. године водила борба за Ваљево, које су пред помоћним комунистичким снагама бранили добровољци, ваљевски четници су код с. Словца напали на воз, којим је добровољац ђак наредник Драган Ранковић спроводио из Београда муницију добровољцима у Ваљево. Четници су убили добровољца Ранковића, а муницију му запленили (иако ни пушку нису испалили у одбрани Ваљева), те тиме допринели да Ваљево падне у комунистичке руке, о чему ће бити речи доцније, када се буде говорило о трагичним догађајима у јесен 1944. године.

Најфаталнији човек у четничком покрету, који је и самом ђенералу Михаиловићу највише стао главе, јесте мајор Радослав Ђурић. Он је био високи комунистички функционер у редовима Драже Михаиловића. Отуда за Тита није постојало тајне у четничком покрету. Ђурић га је о свему најревносније обавештавао. А главна Ђурићева шпијунка и обавештајка била је чувена Вера Пешић, пред чијим ногама су падали многи и четнички и немачки команданти. Преко ове раскалашне лепотице, добро увежбане у њеном послу, мајор Ђурић је дознавао све тајне, које је било потребно да зна Тито.

Радослав Ђурић се вешто извлачио испод контроле ђенерала Михаиловића, прикривајући своје издајство према њему својим непрестаним акцијама, које је водио противу добровољаца. Ђурићу су једнако пристизали у помоћ, уствари као попуна његовој јединици, партизани из Санџака, из Јужне Србије, па чак и из Бугарске. И Српски добровољци, борећи се противу партизана у Топлици, просто су били запањени да, и после искуства из 1941. године, имају противу себе опет заједно комунисте и четнике. Уствари, цео Ђурићев Јужноморавски корпус је био партизански и вршио је улогу Тројанског коња у Михаиловићевој организацији, а да Дража то уопште није могао да види. Ђенералу Михаиловићу и целом четничком покрету је пукло пред очима тек у лето 1944. године, када је цео Јужноморавски корпус ушао у састав Титове "Народно ослободилачке Војске и Партизанских Одред Југославије", а мајор Радослав Ђурић постављен за Помоћника Начелника штаба Партизанских Одред за Србију. Овај догађај је катастрофално деловао на Михаиловићев покрет као целину. Британски посматрачи су то својим надлежним описали овако:

"ЂУРИЋЕВО ПРЕЛАЗЕЊЕ ПАРТИЗАНИМА ДОВРШИЛО ЈЕ РАСПАДАЊЕ ЧЕТНИЧКИХ СНАГА У ЦЕНТРАЛНОЈ И ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ. Они четници који нису следовали његовом примеру, или су пришли

отворено Немцима у Лесковцу, или су задржали сумњиву верност мајору Ранку Стошићу, који је био наменован да наследи Ђурића. Чак и пре пребега Ђурића, овај човек је познат по томе што је добијао оружје од Немаца, посредством капетана Зотовића, локалног Недићевог команданта."¹³³

Тако су деловали комунисти у разним јединицама ђенерала Михаиловића, које су четници не само трпели у својој средини, већ их и слепо слушали. Разуме се, било је још доста сличних случајева, али поменути исувише рељефно приказују улогу комуниста у четничком покрету. Овај рушилачки комунистички рад, који је вршен кроз разне четничке јединице, изазивао је у народу гнушање. Зато су виђени родољуби у Србији, на првом месту баш ђенерал Недић и Димитрије Љотић, све чинили, да ове убитачне акције престану, јер су користиле једино Титу и комунизму. Колико су српски родољуби успели у својим настојањима, видеће се из даљег излагања.

Појединачни напади четника на Српске добровољце и виђене Србе

За жаљење је било, кад су Михаиловићеви четници нападали на Српске добровољце у борби, али кудикамо је већа несрећа била, кад су четници заплотњачки нападали на појединце добровољце и друге виђене Србе, те их убијали на зверски начин.

Има много случајева оваквих убистава, извршених из заседа или подмуклим нападом с леђа, који бацају врло ружну слику на ово раздобље српске историје. Немогуће је ређати сва та убиства, али објективност налаже да се помену бар нека, да би се могла што правилније оценити тадашња ситуација у Недићевој Србији.

Најтрагичнији и најжалоснији случај напада на појединце добровољце десио се о Божићу 1942. године. Тада је дошао у Зајечар на кратко одсуство Српски добровољац Чедомир Петровић, да са својом фамилијом проведе празнике Христовог Рођења. Али, чим је дошао у Зајечар, одмах су га ухватили тамошњи четници, који уопште ни барута нису омирисали у борби противу ма кога, а најмање противу комуниста. Заробљеног добровољца, који је учествовао у свим борбама противу партизана у 1941. години, четници су одвели у свој штаб и судили му као издајнику. Несретни Петровић трудио се свим својим силама, да четницима објасни пожртвовану борбу добровољаца противу комуниста и њиховог безбожног учења. Међутим, ништа му то

¹³³ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, Април 1941 - Јули 1944 г, Г - 2 (П. Б.), Главни Штаб Савезничких Снага, Септембар 144" - тач. 62.

није вредело. Осудили су га на смрт. Али, на какву смрт? Четници су га камама заклали! Док су га клали и док је имао и последњу искру свести, овај несретни добровољац је заклињао четнике Богом живим, да му поштеде живот. Све је било узалуд. "Патриоти" су "издајнику" пререзали гркљан.

Други је случај, убиство добровољца Драгутина Булића, свештеника и катихете гимназије у Чачку. То је био човек, који је много допринео да се сатре комунизам у његовом крају. То је био самарићанин, који је многим српском избеглици утро сузу и отклонио тешку мору. То је био родољуб, који је младе српске генерације одгајао у хришћанском и светосавском духу. И, најзад, то је био нежни родитељ (жена му је била умрла) своме нејаком сину јединцу. Али, уједно, то је био и огорчени противник оних, који су, у име сиренских гласова са радија Лондона, косили српске главе да би боље расле. И зато, што је био противник тих и таквих, Булић је био осуђен на смрт. Четници су пуцали на њега па га затим изболи камама. Страшном смрћу је Булић уморен! Али, још је страшније било гледати, како његов седмогодишњи синчић грли и љуби мртвог родитеља, који му је био и отац и мајка.

Трећи је случај био уморство добровољачког водника Александра Пашића, сина проте Пашића кога су комунисти убили, и брата добровољца Душана Пашића, кога су, такође, партизани стрељали. Александра Пашића су четници на реч часну и војничку домамили себи, када су му у заседи побили патролу којом је обилазио добровољачке страже на периферији Ужичке Пожеге. Четници су два дана водали кроз села Ацу Пашића, па су га, после тога, свега изболи камама. Тако су одржали часну реч према заробљеном добровољцу.

Четврти је случај био хајдучки напад на човека, који је први повео добровољце у борбу противу комуниста и ове нагнао у панично бекство. То је био напад на храброг капетана Будимира Никића и његове пратиоце, који су се путничким аутомобилом враћали из Ужица. Четници су сачекали ауто у Овчарско-Кабларској клисури, те митраљеским рафалима и бомбама засули ауто. А потом побегли. Ипак је, пуким случајем, Будимир Никић остао жив. Морали су му одсећи једну ногу до кука, те је, иако такав, ипак остао као живи сведок четничког безумља. Његови пратиоци, њих четворица на броју, остали су мртви.

Оваквих и сличних случајева било је око осамдесет, а да Српски добровољци уопште нису реагирали. Они су били свесни, да су четници оруђе у туђим рукама и зато су избегавали и сваки додир с њима. А кад више нису могли да спроводе своје ђефове над добровољцима, који су их се клонили, мета четничких патриотских операција постали

су многи виђени и угледни Срби, који или нису одобравали четничку акцију у Србији, или су напросто стајали по страни од свега онога што се збивало у Србији, а некад су били угледни и познати људи у нашем јавном животу. Али, ипак, ни једни ни други нису били поштеђени од четничког патриотизма. Пре него што би лишили живота ове Србе, четници су слушали радио Лондон, па кад би чули да поред тог и тог имена стоји слово "З", одмах би почели да оштре своје каме, које су са ужасом осетили многи Срби, као што ће се доцније видети. И зато, колико пада кривица на физичке извршиоце ових тешких аката, још већа одговорност лежи на оним духовним виновницима ових злочина, који су измислили слово "З" и "Црне тројке".

Фамозно слово "З"

Политички саветници ђенерала Драгољуба Михаиловића су често (много чешће него о другим проблемима) расправљали о томе, ко ће да дочека Краља и на каквом коњу када се земља буде ослободила. Озбиљно су се плашили, да та улога не припадне ђенералу Милану Недићу или Димитрију Љотићу или неком другом од "квислинга", па су зато упрегли сву своју мудрост да пронађу неки начин да се са успехом ослободе свих својих супарника, а да се Власи (тј. Енглези) ипак не сете о чему се ради. Зато су ступили у везу с Владом у Лондону и са разним њеним дворским саветницима и шифрантима, којима су сликовито објаснили, да у Отаџбини постоји извештај број лица, којих би Југословенска Војска у Отаџбини морала, на сваки начин, да се ослободи. И заједничким мозгањем Михаиловићевих и југословенских лондонских политичара дошло се на "сретну" (како сами веле) идеју, да се на отаџбинском тлу "популарише" (опет њихов израз) велико слово З, стављено, наравно, под наводне знаке.

Ђенерал Михаиловић, односно његов штаб, достављао је радио шифром Влади у Лондону имена лица из Отаџбине, а Влада је, објављивала преко радија Лондона, - да се стављају под слово "З" ти и ти. Стављајући их под слово "З" преко радија Лондона, југословенска избегличка Влада им је изрицала, без икаквог судског поступка, пресуду, која је значила - заклати.

По сопственом признању историчара југословенске емигрантске Владе, били су стављени под слово "З", чија су имена објављена преко радија Лондона, следећи:¹³⁴

¹³⁴ Поред сваког имена наведени су у загради: број и датум телеграма којим је Михаиловићев штаб доставио предлог, а затим, после тачке и запете, датуми када је извршено оглашавање преко радија у Лондону. Све се односи на 1942 годину.

"1. Аћимовић Милан, Недићев министар (бр. 310, 15. јули 1942; 30. јули, па 1, 7, 23 и 29. август); 2. Бабић Карло, наредник из Степојевца (бр. 521, 29. август; 1. септембар); 3. Богдановић Новак, полициски агент (бр. 385, 12. август; 29 и 31. август); 4. Браловић Раде из Краљева (бр. 395, 12. август; 23 и 29. август); 5. Булић Драгутин, професор у Чачку (бр. 202, 25. мај; 2 и 8. јуни); 6. Веселиновић Радослав, инжењер, Дирис (бр. 204, 25. мај; 2 и 8. јуни); 7. Вуковић Ђида, Хортијев посланик (бр. 203, 25. мај; 2 и 8. јуни); 8. Грбић Милован, председник општине Попучке код Ваљева (бр. 202, 25. мај; 2 и 8. јуни); 9. Грујић Милан, пуковник у пензији (бр. 396, 14. август; 29. август); 10. Губарев Никола, полициски агент (бр. 368, 8. август; 29 и 31. август); 11. Дедић Рафаило, нижи војни чиновник (бр. 452, 24. август; 11. септембар); 12. Динић Танасије, пуковник (бр. 203, 25. мај; 2 и 8. јуни); 13. Добричић Д. Никола, пеш. капетан II класе (бр. 369, 8. август; 29. август); 14. Докић Ђура, ђенерал, Недићев министар (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 15. Ђорђевић Душан, Недићев министар (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 16. Ђорђевић Цека, Аћимовићев помоћник МУД (бр. 201, 25. мај; 2 и 8. јуни, па 30. јули, па 1, 7, 23 и 29. август); 17. Живановић Мирко, шеф полиције у Нишу (бр. 366, 8. август; 23 и 29. август); 18. Здравковић Д. Милорад, арт. мајор (бр. 369, 8. август; 29. август); 19. Зотовић Мирослав, новинар из Ниша (бр. 366, 8. август; 23 и 29. август); 20. Јанковић др Велмар, Јонићев помоћник МП (бр. 204, 25. мај; 2 и 8. јуни, па 7, 23 и 29. август); 21. Јанковски Ђорђе, ваздух. капетан (бр. 452, 24. август; 1. септембар); 22. Јањић Страхинја, ражаловани потпоручник (бр. 522, 29. август; 11. септембар); 23. Јеремић Воја из Краљева (бр. 395, 12. август; 23 и 29. август); 24. Јонић Велибор, Недићев министар (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 25. Којадиновић Бата, срески начелник у Љубовији (бр. 203, 25. мај; 2 и 8. јули); 26. Коларевић Н. Милош, пеш. капетан (бр. 369, 8. август; 29. август); 27. Костић Јосиф, ђенерал, Недићев министар (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 28. Котур Ђура, Мијушковићев помоћник МСП (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 29. Кузмановић Огњен, Недићев министар (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 30. Кујунџић Богољуб, Недићев министар (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 31. Лазаревић Момчило, срески начелник у Власотинцима (бр. 272, 28. јуни; 18. јули); 32. Марјановић Миљко, председник општине пожешке (бр. 202, 25. мај; 2 и 8. јуни); 33. Марјановић др Чеда, Недићев министар (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 34. Марковић Жика, агент Специјалне полиције у Београду (бр. 368, 8. август; 31. август); 35. Матић Божа, из Ваљева (бр. 201, 25. мај; 2 и 8. јуни); 38. Матић Љубивоје, учитељ из Попучака, поред Ваљева (бр. 202, 25. мај; 2 и 8. јуни); 37. Мијушковић др Јован, Недићев министар (бр. 310, 15.

јули; 7, 23 и 29. август); 38. Михаиловић Анђелко, трговац из Ваљева и б. Народни посланик (бр. 202, 25. мај; 2 и 8. јуни); 39. Младеновић Т. Борисав, пеш. поручник (бр. 369, 9. август; 29. август); 40. Недић Ђ. Милан, ђенерал (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 41. Нововић Ђ. Војислав, пеш. капетан II класе (бр. 426, 22. август; 11. септембар); 42. Обућина Драгослав, свештеник у Краљеву (бр. 395, 12. август; 23 и 29. август); 43. Олћан Михаило, Недићев министар (бр. 310, 15. јули; 7, 23 и 29. август); 44. Пантовић Тадија, из Претока у Гружи (бр. 249, 17. јуни; 3 и 9. јули); 45. Папић Негован, из Мионице (бр. 201, 25. мај; 2 и 8. јуни); 46. Перић Ђорђе, Недићев шеф пропаганде (бр. 203, 25. мај; 2 и 8. јуни); 47. Першић Драго, из Краљева (бр. 395, 12. август; 23 и 29. август); 48. Петрић Живадин, срески начелник, Лебане (бр. 272, 28. јуни; 18. јули); 49. Петровић Милован, Председник Општине Бранковина (бр. 202, 25. мај; 2 и 8. јуни); 50. Поповић Драгутин, из Лебана (бр. 272, 28. јуни; 18. јули); 51. Поповић Душан, Начелник Среза крагујевачког (бр. 370, 8. август; 23 и 29. август); 52. Поповић Милан, б. сенатор, Хортијев посланик (бр. 203, 25. мај; 2 и 8. јуни); 53. Поповић Светислав, полициски агент (бр. 385, 12. август; 29 и 31. август); 54. Продановић Милован, из Кнића, арт. капетан I класе (бр. 369, 8. август; 29. август. Пре тога, дато само његово презиме, бр. 249 од 17. јуна, а оглашено 3 и 9. јула); 55. Рајовић Богдан, шеф станице Иверак (бр. 201, 25. мај; 2 и 8. јуни); 56. Редић Драги, потпуковник (бр. 231, 9. јуни; 3 и 9. јули); 57. Ритиков Анатолије, свештеник у Краљеву (бр. 395, 12. август; 23 и 29. август);¹³⁵ 58. Савић Радован, полициски агент у Нишу (бр. 366, 8. август; 23 и 29. август); 59. Свеншек Ф. Рудолф, пеш. капетан (бр. 231, 9. јуни; 3 и 9. јули); 60. Срб А. Ђорђе, пеш. капетан II класе (бр. 426, 22. август; 11. септембар); 61. Стефановић С. Миодраг, арт. капетан I класе (бр. 369, 8. август; 29. август); 62. Стојановић Александар, ђенерал (бр. 203, 25. мај; 2 и 8. јуни, па 7, 23 и 29. август); 63. Стојићевић Јован, из Дражевца (бр. 521, 29. август; 11. септембар); 64. Стојковић Драгић, судски чиновник у Власотинцима (бр. 272, 28. јуни; 18. јули); 65. Столе Врњачки, Пећанчев војвода, право име: Стојановић, кафедија из Београда (бр. 360, 5. август; 23 и 29. август); 66. Стругаревић Емилија, из Врњаца (бр. 362, 5. август; 23 и 29. август); 67. Тадић Драгић, трговац у Ваљеву (бр. 203, 25. мај; 2 и 8. јуни); 68. Тешић Рајко, капетан из Милановца (бр. 202, 25. мај; 2 и 8. јуни); 69. Тодоровић Алекса, из Краљева (бр. 395, 12. август; 23 и 29. август); 70. Тојић Миодраг, пеш. мајор, Помоћник Команданта СДС у Крагујевцу (бр. 361, 5. август; 29. август); 71. Ћоројевић (?; или можда Ђорђевић) Буда, инспектор Министарства финансија (бр. 204, 25. маја; 2 и 8. јуни); 72. Филиповић Стојан, полици-

¹³⁵ Ритиков није био свештеник, већ ђак.

ски агент (бр. 385, 12. август; 29 и 31. август); 73. Чолић Л. Михаило, жанд. поручник у пензији (бр. 404, 17. август; 11. септембар); 74. Швобел Рудолф, Потпредседник Општине крагујевачке (бр. 370, 8. август; 23 и 29. август); 75. Шкава Јован, Пећанчев војвода, из Ваљева (бр. 201, 25. мај; 2 и 8. јуни)."¹³⁶

Поред ових седамдесет и пет имена, која су била оглашена преко радија Лондона, ђенерал Драгољуб Михаиловић је доставио још двадесет и пет имена за стављање под слово "З". Међутим, та имена преко радија Лондона нису била оглашена (видеће се доцније зашто). То су ова имена:

"1. Анђелић Милисав, адвокат из Бијелог Поља, Потпредседник црногорске Скупштине од 12. јула 1941. (бр. 621, 12. септембар); 2. Божовић Божа, војни чиновник, Крушевачки округ (бр. 531, 4. септембар); 3. Бојевић Радивоје, војни чиновник, Крушевачки округ (бр. 581, 4. септембар); 4. Бурић Богдан, свештеник из Никшића (бр. 539, 1. септембар); 5. Вељковић Светозар, кројач, Крушевачки округ (бр. 581, 4. септембар); 6. Вучинић Душан, адвокат из Подгорице, Дрљевићев МУД (бр. 620, 12. септембар); 7. Дрљевић Милан, Расински војвода (бр. 581, 4. септембар); 8. Дрљевић др Секула, (бр. 621, 12. септембар); 9. Ђуровић Машан, из Рашке (бр. 344, 5. август); 10. Јакшић Арсо, свештеник из Никшића (бр. 539, 1. септембар); 11. Јовановић Белов Јован, из Црнојевића Ријеке (бр. 620, 12. септембар); 12. Куловец Петар, резервни капетан, Крушевачки округ (бр. 581, 4. септембар); 13. Ломпар Петар, Дрљевићев министар (бр. 620, 12. септембар); 14. Матић Велибор, полицајац, Крушевачки округ (бр. 581, 4. септембар); 15. Милошевић Михаило, Председник Општине недокуске, Срез Бијело Поље (бр. 621, 12. септембар); 16. Митровић ..., инжењер из "Аеропута" (бр. 357, 5. август); 17. Ненадић Воја, учитељ из Пљеваља, б. Народни посланик (бр. 621, 12. септембар); 18. Перовић Данило Тунгуз, професор из Берана, Дрљевићев министар (бр. 620, 12. септембар); 19. Петковић Петко, каменорезац, Крушевачки округ (бр. 581, 4. септембар); 20. Пламенац Петар, Дрљевићев министар (бр. 620, 12. септембар); 21. Поповић Лазар, из Београда (бр. 649, 16. септембар); 22. Сондермајер Тадија (бр. 357, 5. август); 23. Стефановић Милан, наредник, Крушевачки округ (бр. 581, 4. септембар); 24. Стругаревић Јордан, кројач, Крушевачки округ (бр. 581, 4. септембар); 25. Чвркић Војко, б. Народни посланик и министар (бр. 226, 6. јуни). "¹³⁷

Као што се види, међу свим овим именима уопште се не налази Димитрије В. Љотић. Интересантно је, зашто он није стављен под сло-

¹³⁶ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић, Организовање отпора", "Порука", Лондон, бр. 13, 16 јуни 1953, стр. 16 и 17.

¹³⁷ Исто. - стр. 17.

во "З"? Нико није нападан више од њега, а међу озлоглашенима се не налази његово име! Оно, додуше, постоји једна необјављена депеша Драже Михаиловића југословенској Влади (бр. 648 од 16. септембра 1942. године), у вези које историчар егзилне Владе пише следеће:

*"Додајмо да је у једном једином случају Михаиловић желео да једна личност буде оглашена и убијена; али је тада имало да се изреком каже: 'Шеф тројки наредио је да изгуби главу'. То није никад објављено."*¹³⁸

Можда ова депеша крије тајну о Димитрију В. Љотићу. Необично је важно нагласити, да се међу свим горњим именима, и оглашеним и неоглашеним, која су стављена под фамозно слово "З", не налази ни један једини комуниста. То признаје јавно и сам професор Слободан Јовановић, бивши Председник југословенске емигрантске Владе, у писму упућеном лондонском листу "Тајмс" 15. јула 1946. године, а које гласи:

"Господине Уредниче,

У оптужници против ђенерала Михаиловића нарочито су, изгледа, истакнута убиства извршена под тзв. словом З. Јавни тужилац у Београду тврди да је југословенска Влада у Лондону, поступајући по предлозима ђенерала Михаиловића, оглашавала преко лондонског радија имена оних које је требало побити. Према оптужници, та оглашавања преко радија представљала су наређења за убијање Титових присталица и симпатизера.

На једној конференцији за штампу, одржаној са страним дописницима у Београду 1. октобра 1945, др Недељковић, Председник југословенске Комисије за утврђивање ратних злочина, изјавио је да је број оних на које је примењено слово З 'изванредно велики. По нашим подацима о жртвама, покупљеним на терену, цифра закланих прелази десет хиљада... Никада ниједан Немац и ниједан колаборациониста нису били стављени под слово З'.

Као заступник Министра војске од јануара 1942. до јуна 1943, имам да изјавим следеће:

*1. З је прво слово речи **застрашити**. Лицима стављеним под слово З давано је упозорење да се за њихова недела зна и изван земље и да ће их после рата сустићи казна.*

2. Објављивање имена лица стављених под слово З вршено је преко радија Лондона, по предлозима које је ђенерал Михаиловић достављао југословенској Влади преко британских власти.

3. Укупно је 75 особа стављено под слово З.

4. Из списка лица стављених под слово З, који се може наћи у архиви радија Лондона, јасно излази да је слово З примењивано са-

¹³⁸ Исто. - стр. 16.

мо на квислиншке елементе познате по својој служби непријатељу. Тако је било примењено на Председника тзв. Српске Владе, Милана Недића, и на најважније колабораторе.

5. Супротно тврђењима др Недељковића, на списку лица стављених под слово З нема ни једног јединог члана из Титовог покрета.¹³⁹

И, заиста, непобитан је факат, да се међу стављеним лицима под слово "З" није налазио ни један једини комуниста. Ово је важно констатовати исто толико, колико и чињеницу, шта је, уствари, значило слово "З".

По Председнику југословенске емигрантске Владе Слободану Јовановићу, као и по историчару те Владе Радоју Кнежевићу, стоји, - да је "З прво слово речи застрашити". А професор Кнежевић још подвлачи, да је "стављање под слово З била једна у основи ПЕДАГОШКА МЕРА по Михаиловићевој замисли", које "НИЈЕ, РАЗУМЕ СЕ, ДАВАЛО ИМУНИТЕТ КРИВЦИМА И ЈЕМСТВО ЗА БЕЗБЕДНОСТ У БУДУЋНОСТИ".¹⁴⁰

А шта се, уствари, догађало у Отаџбини са лицима стављеним под слово "З", којима је радио Лондон одузимао "јемство за безбедност у будућности"? Преко ноћи их је нестајало! Јер, према стварној пракси спровођеној на терену у земљи, слово "З" је доносило смрт онима, чија су имена била обележена оним несретним знаком.

Да се заиста вршило ликвидирање националних људи, то је признао и сам професор Слободан Јовановић, Председник југословенске егзилне Владе, у једном строго поверљивом акту.

Када је Лозовски, Помоћник Министра Иностраних послова СССР-а, упутио 3. августа 1942. године ноту југословенској Влади у Лондону противу ђенерала Михаиловића у вези његове сарадње са окупатором, усташама, Недићем, Љотићем, итд, - Слободан Јовановић је одмах упутио Лозовском одговор у виду депеше, која је у архиви југословенске Владе заведена под Стр. пов, В. К. бр. 711, 12. август 1942. У ставу VI ове депеше, поред осталог, стоји и следеће:

*"У истом циљу стварања раздора протурени су и гласови о сарадњи ђенерала Михаиловића са Недићем. Те гласове протурају агенти немачки, Недићеви и Љотићеви. Међутим, да та сарадња не постоји види се јасно из Михаиловићевих депеша, из његових одлучних тражења да се рашичињују официри сарадници Недића и Љотића, КАО И ДА СЕ НА МНОГЕ ПРИМЕНИ СМРТНА КАЗНА."*¹⁴¹

¹³⁹ Исто. - стр. 16.

¹⁴⁰ Исто. - стр. 16.

¹⁴¹ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић, - Светлост и сенке", "Порука", Лондон, бр. 23, 16. октобар 1954, стр. 6.

А за које је људе тражено, да се "примени смртна казна"? Свакако за оне, који су стављени под слово "З" и чије је оглашавање преко радија Лондона вршила југословенска избегличка Влада. И када је оваква лица Влада оглашавала преко радија, била је потпуно свесна, да то за собом повлачи "примену смртне казне". Горњи текст из депеше Слободана Јовановића, то најречитије потврђује.

Зашто су људи стављани под слово "З"

Велики број лица стављених под слово "З", као и њихов лични рад, писац одлично познаје, те ће зато изређати најкарактеристичније примере, да би се видело какви су људи, и зашто, стављени под овај убитачни знак.

На пример: Милован Грбић, Председник Општине у Попучкама, Срез и Округ Ваљевски, дошао је једнога дана у Ваљево код Окружног Начелника пуковника Драгомира Лукића и показао му акт штаба Ваљевског корпуса Југословенске војске у Отаџбини, којим му се наређује, да четничкој команди приведе свога коња белца, пошто је потребан "ради дочека Њ. В. Краља"! Прочитавши то, Окружни Начелник се грохотом насмејао, а Грбићу рекао, да коња не даје и да се ничега не треба да плаши. Када је Грбић отишао, Начелник Лукић је, преко Среског Начелника Среза ваљевског Живка Протића, позвао десетак најбољих домаћина из села Општине попучанске и рекао им, да ће сви они сносити последице ако се ишта догоди Миловану Грбићу. Селјаци су из начелникове канцеларије отишли право у шуму у четнички штаб и тражили од команданта, да ради и њих и села пусти на миру Милована Грбића. И четници, испрва, Грбића нису ни дирали, али су га зато, што није предао белца и што се пожалио Окружном Начелнику ставили под слово "З", непрестано вребајући тренутак када ће моћи заплотњачки да ликвидирају најпре Начелника Лукића, који је штитио Грбића, па после и самог овог угледног сеоског домаћина.

Или, на пример, случај Тадића Драгића, трговца из Ваљева, који је имао велике магаци. Тадић је непрестано давао четницима све што су му тражили. Слао им је у шуму и робу и паре. Давао је све без говора. Али, једном приликом, када су му затражили знатну суму новаца, Драгић Тадић им је осорно одговорио, да ће паметније учинити ако му и кућу и магаци пренесу у шуму, јер му барем тада више неће досађивати. Тога пута је одбио да да, јер је у давању већ био исцрпљен. И ради тога, Драгић Тадић је стављен под слово "З", те је морао често да се сакрива само да не би био убијен.

Па, случај Милована Петровића, Председника Општине у Ненадовићевој Бранковини. Једне ноћи дошли четници у Бранковину. Међутим, у село су изненада упали Немци, а четници побегли куд који. Немци су похапсили свештенике, оца и сина, Чеду и Ацу Вићентијевић, и још неколико угледних сеоских домаћина, те их све отерали на Бањицу. А Милован Петровић, Председник Општине, родољуб и јунак, носилац Карађорђевог звезде с мачевима, када је видео шта се све збило услед кукавичлука четничког, сам је узео пушку у руке, па је стражарио над својим селом, не дозвољавајући да више прође четничка нога кроз атар његове општине. И остали сељани су га помагали, те су четници морали заобилазити Бранковину. На тај начин је Милован Петровић сачувао и село и сељане, али је зато био стављен под слово "З"! Јуначки је заложio своју главу за љубав заједнице.

А шта, тек, да се каже за Божу Матића, сина угледног трговца Милана Матића, а унука Маринка Матића, оснивача највеће гвожђарске трговине у Ваљевској нахији? Божа Матић је први из Ваљева почео слати четницима на Равну Гору све артикле у којима су оскудевали. Слао је, што се оно каже, и капом и шаком. Слао је радио апарате и батерије, разне алатке и гвожђарију, намирнице и готов новац. Када је Никола Калабић из "легале" отишао у "илегалу", те постао Дражин Командант "Горске Гарде", Божа Матић му је одвојио педесет најбољих бораца из Ваљевског четничког одреда заједно с потпоручником Драгојловићем из Рађевог Села, који су, после, били језгро нове Калабићеве формације. Када су Дража и Тито склопили споразум у Струганику, Божа Матић је отишао у шуму, у село Белошевац, где се састао са истакнутим Дражиним командантима у Ваљевском крају. Томе су састанку присуствовали: капетан Никола Калабић, поручник Нешко Недић, поручник Тома Обрадовић и студент Воја Поповић - Шоња. Божа Матић их је преклињао, да сви оду код пуковника Михаиловића у штаб и умоле га, да прекине сарадњу са Титом и комунистима, да заједно с Недићевим оружаним снагама поведу борбу против партизана и да за времена спасу народ од несреће којој се неминуовно ишло у сусрет. Међутим, већина је Дражиних команданата била противна и намери и схватањима Боже Матића. Нарочито се истицао Нешко Недић, који је најпогрднијим речима напао ђенерала Милана Недића и његов рад. Тако је пропао тај план Боже Матића. А нешто доцније, када су Немци похватили мајоре Ивана Фрегла и Ацу Мишића заједно с мајором Војиславом Пантелићем и скоро целим његовим одредом, Божа Матић је трчао на све стране док није пуштен на слободу мајор Пантелић са целим својим одредом. Могли су бити пуштени и Мишић и Фрегл, али је Мишић то одбио. А када је у јесен 1941. године наилазила из Јадра, Мачве и Подгорине према Ваљеву

немачка казнена експедиција, Божа Матић с Ваљевским четничким одредом сачекао је исту на друму код с. Ваљевска Каменица, које су Немци били спалили, као и сва друга на која су дотле друмом наилазили. Матић је пришао самом команданту немачке експедиције и рекао му, да он са својим људима гарантује Немцима миран пролаз кроз Ваљевску нахију, али да од тога момента експедиција престане са паљевином села и убиством сеоских домаћина. До тога момента, немачка казнена експедиција попалила је цео низ села и побила више хиљада Срба у Јадру, Мачви, Поцерини, Рађевини и Подгорини, а од Ваљевске Каменице није више спалила ни једно једино село нити икога убила. Непосредна заслуга за то припада Божи Матићу, пуковнику Драгомиру Лукићу и ваљевским четницима Војводе Пећанца. Али, зато је Божа Матић био проглашен за "издајника" и с Равне Горе је послата депеша, да се стави под слово "З"! И знајући, да улудо може главу да изгуби, Божа Матић је ступио у редове Српских добровољаца и тако се, некако, у заједници сачувао од каме.

Интересантан је, такође, и случај Рајовић Богдана, шефа станице Иверак (прва станица на прузи Ваљево-Лајковац). Дошли су четници да му руше станицу и пругу, да не би, бива, користили окупатору. Рајовић сакупио сељане, па заједно с њима уверава четнике, да се пругом вози народ, а да Немци иду друмом са својом моторизацијом, па ако баш желе да науде окупатору, нека их сачекају на друму, а пругу да оставе на миру. Када су, пак, четници остали при своме, Рајовић их је молио, да се бар, тада, окану посла, а он ће их обавестити када је најзгодније да изврше своју намеру. И сељани су сколили четнике, те су ови пристали на Рајовићев предлог. Међутим, како су четници напустили Иверак, из тих стопа је Богдан Рајовић дошао у Ваљево и саопштио Недићевим властима какво зло смерају четници да учине у Иверку. Наравно, власти су предузеле потребне мере да спрече четничку намеру, али је зато Богдан Рајовић стављен под слово "З", јер је желео добра народу краја у коме је служио.

Просто је невероватно, зашто су све људи стављани под слово "З" и кад њима тражена "примена смртне казне!" Емилија Стругаревић је стављена под слово "З" само ради тога, што је одбила да буде љубавница четничког команданта у Врњцима! А шта тек да се каже за оне искрене родољубе, чије је стављање под слово "З" било мотивисано "служењем окупатору"? Довољно је само запитати се, разуме се - паметноме, зар су могли бити у "служби окупатору" славни српски ђенерали и јунаци из ратова за народно Ослобођење и Уједињење: Милан Недић, Ђура Докић, Јосиф Костић, или, пак, избегличка мајка Богољуб Кујунџић, или господствени Црногорац др Јово Мијушковић, или душа од човека др Чеда Марјановић, или примерни свештеници

Алекса Тодоровић и Драгослав Обућина, или многи и многи други који су стављени под фамозно слово "З"?! Они, који познају све ове људе, морају бити у великој недоумици, кад виде ко је све био стављен под слово "З", а са циљем да се над њима "примени смртна казна"! И да нема Енглеза, који су потпуно расветлили, зашто су истински патриоти стављани под слово "З", никада нам то не би рекли разни историчари и министри из југословенске избегличке Владе. Професор Радоје Кнежевић каже: "То објављивање преко радија обустављено је по тражењу Форен Офиса"¹⁴², али избегава да објасни, зашто су то Енглези забранили. Међутим, Британци то нису прећутали. У поверљивом приручнику Главног штаба Савезничких Снага дословно стоји:

"СИСТЕМ ТРОЈКИ И ИЗВРШЕЊЕ СМРТНЕ ПРЕСУДЕ ОБЕЛЕЖИВШИ ЧОВЕКОВО ИМЕ СЛОВОМ З (ЗАКЛАТИ) БИЛО ЈЕ ТАКОЂЕ СПРОВЕДЕНО КРОЗ ЕМИСИЈЕ ББС, КОЈЕ СУ НА МИХАИЛОВИЋЕВ ЗАХТЕВ ДАВАНЕ...

На сличан начин ББС је искоришћен за слање инструкција које су биле шифроване за Михаиловићеве команданте, А У КОЈИМА СЕ НАЛАЖЕ ДА САРАЂУЈУ СА НЕПРИЈАТЕЉСКИМ СНАГАМА. Ма како изгледало стање ствари немогућно, оно је постојало и било у складу са основним циљевима Михаиловића и његове групе, КОЈИ СУ СЕ СASTOЈАЛИ, ПРЕ СВЕГА, У УНИШТЕЊУ ЊЕГОВИХ УНУТРАШЊИХ СУПАРНИКА..."¹⁴³

За то је, дакле, било и служило слово "З" - за "уништење Михаиловићевих унутрашњих супарника", а не како каже професор Радоје Кнежевић, историчар југословенске избегличке Владе, - да је "стављање под слово З утеривало страх у кости и памет у главу". Откако је света и века, нико још није људима са пререзаним гркљаном утеривао памет у главу! Од свих народа и од свих влада, које су постојале и које постоје на шару земљином, то је чинила, само и једино, југословенска емигрантска Влада. И пошто су Енглези све то знали, зато су забранили радио емисије о слову "З".

"Црне тројке"

Постојање "црних тројки" најочигледније сведочи, да је слово "З" значило заклати а не застрашити. Да је стављање под слово "З" било "педагошка мера", чему би, онда, служиле "црне тројке"?! Сасвим је јасно, да су "црне тројке" биле формиране, да би слово "З" добило своју практичну примену. А та примена се састојала у томе, што су

¹⁴² Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић, Организовање отпора", "Порука", Лондон, бр. 13, 16 јуни 1953, стр. 15.

¹⁴³ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, Април 1941 - Јули 1944 г, Г - 2 (П. Б.), Главни штаб Савезничких Снага, Септембар 144" - тач. 34.

"црне тројке" ликвидирале сваког оног, био под словом "З" иле не, на којег би упро прстом "шеф тројки у Југославији".

"Црне тројке" су различито временски биле формиране у појединим деловима Југославије. Негде су биле основане пре, а негде после. Али, факат је, да су "црне тројке" постојале и у Србији и изван граница Недићеве Србије. Британска обавештајна служба је била дошла до једног оригиналног наређења о формирању "црних тројки", које је било послато надлежнима у Лондон. Текст је следећи:

*"Команданти бригада ће по пријему овога наређења одмах изабрати потребан број тројки за извршавање специјалних задатака. Тројке не смеју да знају једна за другу и свака мора да мисли да је она једина. Особље за тројке биће изабрано од људи који нас симпатизују. Подмићивање не сме да буде вршено јавно већ тајно. Људство мора бити у стању да изврши наређења која би се од њих захтевала. Тројке које не изврше одређене задатке биће осуђене на смрт и одмах ликвидиране. Тројке ће положити заклетву пред Командантом бригаде, која ће их обавезивати између осталог и на то да морају извршавати своје задатке по цену живота и да никада не смеју одати тајну. Да чланови тројке не би били сувише истакнути они треба да врше све остале дужности као и други четници и када буду позвани на специјални задатак то не сме да буде опажено. - С вером у Бога за Краља и Отаџбину. (Потписан) Петар Баћовић, 6. август 1943."*¹⁴⁴

Када је једна "црна тројка" добила задатак, она је у своме извршењу могла да се служи свим средствима, само да би поверени задатак што успешније обавила. На пример: четнички поручник Николић, који је 9. марта 1944. године на улици, усред Београда убио пуковника Милоша Масаловића, шефа кабинета ђенерала Милана Недића, био је потпуно обучен у немачку тенковску униформу. Црну тенковску капу са швапском птицом држао је задевену за опасач, као што обично чине немачки тенковци. А кога је убио? Човека и јунака, коме су хиљаде и хиљаде Колубараца, бивших Солунаца из V-ог и XVII-ог пука, и њихова деца, љубили руку, када га је ђенерал Недић био послао у Моницу (Срез колубарски), да Колубарцима објасни политику Српске Владе Народног Спаса! Неоспорна је чињеница, да је пуковник Милош Масаловић, после ђенерала Милана Недића, био најпоштованија личност у окупираној Србији. Али, та Масаловићева популарност је штетила "шефу тројки у Југославији", те га је зато као супарника требало ликвидирати. И јунак и човек, каквог га само Бог могао створити, Милош Масаловић је био убијен и то, на преголему српску несрећу, од четника.

¹⁴⁴ Исто. - тач. 31.

Страшно је и убиство Цеке Ђорђевића, Помоћника Министра Унутрашњих послова. Он је још 25. маја 1942. године био стављен под слово "З", али је дубоко веровао да се "искупио", јер је београдској четничкој организацији чинио огромне услуге. Зато га је Командант Београдског корпуса Саша Михаиловић узео под своју заштиту и дозволио му, да се приликом честих узбуна због напада из ваздуха слободно склања на четничком терену. И Цека Ђорђевић је, обично, одлазио у села испод Авале, где су га четнички команданти најсрданије дочекивали и приређивали му пријеме. Тако су му 18. маја 1944. године приредили испод Авале вечеру, која је трајала до дубоко у ноћ, а после тога су га на најзверскији начин убили.

Убиство ове двојице истакнутих људи Недићеве администрације, било је, уствари, легитимација с којом се Савезницима представио Живко Топаловић, политички пуномоћник ђенерала Михаиловића, који је тих дана (у ноћ 31. маја 1944. године) авионом отпутовао у Италију. У своме првом меморандуму савезничким владама, а у самом уводу, Живко Топаловић је написао:

*"... Послове Председништва Владе водили су Државни подсекретари Цека Ђорђевић и шеф кабинета пуковник Милош Масаловић. Они су одлучно тражили уништење Михаиловићевих снага и стајали у служби Немаца. Они су организовали једну посебну групу терориста, од сто педесет до двеста, под командом старог комитског војводе Блашка. Њима су Немци дали најбоље аутоматско оружје и средства за брзе покрете. Први им је задатак био да убију ђенерала Михаиловића, а потом и све његове важније сараднике. Одговор на ово био је да су одреди ђенерала Михаиловића најпре ликвидирали војводу Блашка и већи део његових терориста, а потом су у Београду убили пуковника Масаловића и Државног подсекретара Цеку Ђорђевића."*¹⁴⁵

Ни пуковник Масаловић ни Цека Ђорђевић нису имали никакве везе са одредом Војводе Блашка Михаиловића, нити је, пак, овај имао било какве везе са ликвидацијом Драже Михаиловића. Блашков одред је формиран по личном наређењу ђенерала Милана Недића и то чак на крају Источне Србије да би појачао Недићеве оружане формације у борби противу комунизма. Дража је са штабом био око Прељине у Западној Србији, а Војвода Блашко са својим одредом чак у Зајечару. Ако се желело да се ликвидира Дража Михаиловић, онда би се слали људи у крај где је оперисао, а не тамо где никада Дражина нога није ни крочила! Исувише је провидно тврђење Живка Топаловића. Савезницима се није могао представити борбом противу окупатора, а ипак

¹⁴⁵ "Ситуација у Југославији маја 1944 - Меморандум др Живка Топаловића", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 67.

му је требала нека борбена легитимација. Зато су пред његов пут ликвидирани Масаловић и Ђорђевић, који су, бива, "стајали у служби Немаца", те као такви "одлучно тражили уништење Михаиловићевих снага". Политички и војнички штаб Ђенерала Михаиловића је сматрао, да оваквим поступцима у земљи може утицати на Западне Савезнике да промене своју политику према четницима! И када је Савезницима представљао да су Дражини људи убили Милоша Масаловића и Цеку Ђорђевића, Живко Топаловић је чврсто веровао да тиме чини услугу Ђенералу Михаиловићу и четничком покрету. Али, преварио се на сопствену жалост. Англо-американци су одлично знали за ту Дражину борбу противу супарника, па су зато Топаловићеви мемо-рандуми остајали без икаквог дејства.

Такође је језиво и убиство пуковника Драгомира Лукића, Окружног Начелника Округа ваљевског. И ово убиство сведочи речито, каквим су се све средствима служиле четничке "црне тројке".

Пуковник Лукић је био сељачки син. Завршио је основну и подофицирску школу још пре Балканских ратова. Узео је учешћа у свим ратовима од 1912 до 1918. године. Показао је несебично јунаштво, те је у борбама за народно Ослобођење и Уједињење стекао све своје чинове, као и бројне ордене. Године 1941, као Командант Оружаног Центра у Ваљеву, Драгомир Лукић је имао великих заслуга у угушивању комунистичке револуције у Ваљевском крају. Зато га је Ђенерал Недић и поставио за Окружног Начелника у Ваљеву. И пуковник Лукић је сељачком мудрошћу водио свој Округ између Сциле и Харибде, тако да Ваљевски крај, такорећи, није ни осетио немачку окупацију. Зато је Драгомир Лукић уживао неподељено симпатије и популарност код целокупног становништва срезова Подгорског, Колубарског, Ваљевског, Тамнавског и Посавског. Дешавало се, да је пуковник Лукић пешке обилазио најудаљенија села у Округу ваљевском, а да му се никада ништа није догодило, јер су га сами сељаци чували. Разуме се, таквом својом популарношћу пуковник Драгомир Лукић јо помрачио славу Команданту Ваљевског корпуса поручнику Нешку Недићу, који је тражио од "шефа тројки" да се Лукић ликвидира. И "шеф тројки" је наредио да се пуковник Лукић убије, пошто је био супарник четничком Команданту у Ваљевском крају. И Лукић је убијен. Али, како убијен?

Све док је био Окружни Начелник и боравио у Ваљеву нико од четника није смео дићи руку на Лукића, јер сам народ није дао да му се такне и једна влас са главе. Тек када га је Ђенерал Милан Недић опозвао са дужности из Ваљева и поставио за Саветника Министарства Унутрашњих дела у Београду, пуковника Лукића је убила "црна тројка" на сраман начин. Београд је тада врвео од четника и са брада-

ма и без брада, и у народној ношњи и у разним униформама: енглеским, италијанским, немачким, итд. Ишли су и пешке и у луксузним колима. Како је који командант имао чвршћи и интимнији споразум с Немцима, тако је имао и већа средства, боље наоружање, лепше аутомобиле, а понеки су и цео Одред моторизовали. Четници су долазили у Београд несметано, а многи су дане и ноћи проводили по разним београдским локалима. То је било време четничко-немачких споразума и када су четници стајали код београдског "Гестапоа" далеко боље него ђенерал Недић код Команданта Србије. И врвећи несметано Београдом, тако је 8. септембра 1944. године једна "црна тројка" у немачком аутомобилу упала у улицу Јована Ристића, где је био одсео пуковник Лукић са својим пратиоцем жандармериским наредником Војином. Изишли су из аутомобила, извадили калаузе (и то су имали!), отворили врата и попели се у стан. У стану су затекли пуковника Лукића како чита новине, те су одмах отворили ватру на њега, а кад се Лукићев пратилац машио за пиштољ, и он је пао прорешетан куршумима. Потом су чланови "црне тројке" полако, без икакве журбе, јер су радили насигурно, изишли из стана, сели у аутомобил и изгубили се. Тако су четници из Ваљевског корпуса поручника Нешка Недића, дошавши чак у Београд, ликвидирали пуковника Драгомира Лукића, честитог човека и искреног родољуба, који је пао само зато, што га је један амбициозни поручник сматрао својим супарником!

На сличан начин, а само и једино због пустог супарништва, било политичког било војничког, побијени су многи виђени људи у Србији, међу којима нарочито заслужује помен Војко Чвркић, бивши Народни посланик и Министар у Београду. Он је ухваћен од четника Другог Златиборског корпуса и упућен на Равну Гору под оптужбом, да је спремао убиство ђенерала Михаиловића. А то је учињено само зато, што га је Душан Радовић-Кондор, четнички командант у Чвркићевом изборном крају, сматрао за евентуалног политичког супарника у сутрашњици, па га је зато требало ликвидирати. И Војко Чвркић је стрељан у селу Рошци, Западна Србија, јер се више веровало неоснованим и намештеним четничким оптужбама, него њему лично.

Трагедија је то била, кад су честити људи, искрени патриоти и прави јунаци били ликвидирани због супарништва, јер су се налазили у другом, Недићевом националном фронту, који - ако није био више националан, мање свакако није од Михаиловићевог покрета. Али, кудикамо је већа трагедија била, када су се вршиле међусобне ликвидације и у самом четничком покрету, и то опет - само и једино због пустог супарништва! "Црне тројке" су и ту сејале смрт.

У међусобној борби, а све због супарништва, побијени су следећи четнички команданти: пуковник Јеврем - Јеша Симић - "Дршка"; по-

ручник Илија Пажина; поручник Милутин Јанковић, Командант Телесне страже Ђенерала Михаиловића; капетан Јован Јоксић; Војвода Ђеда Ђикић; Војвода Машан Ђуровић; Војвода Божа Јаворски и други. Такође је "црна тројка" ликвидирала и Душана Радовића-Кондора, Команданта Другог Златиборског корпуса и госпођу Мирковић-Недељковић, ћерку армиског Ђенерала Петра Недељковића. Кад су ово двоје убили, убице су им одсекле главе и однели у Врховну Команду! Од Радовањског Луга 1817. године па све до Равне Горе 1944. године нису се чиниле сличне ствари!

Сва ова убиства су вршиле "црне тројке", које су, служећи се најнечовечијим средствима, без поговора извршавале наређења "шефа тројки у Југославији". А ко је, уствари, био овај мистериозни човек?

На процесу Ђенералу Михаиловићу, који је одржан у Београду од 10. јуна до 15. јула 1946. године, Председник комунистичког суда пуковник Михаило Ђорђевић је поставио питање Дражи:

- Ко је, дакле, шеф тројки?

Ђенерал Драгољуб Михаиловић је одговорио: "Ја сам био..."¹⁴⁶

Случај Јездимира Дангића

Радоје Кнежевић, историчар југословенске избегличке Владе, пише о Дангићу следеће:

*"Јездимира Дангића, који је веровао да и Љотићевци 'спасављу Српство', Немци су ухватили на превару само уз помоћ Хенриха Лаутнера, алиас Милоша Војновића."*¹⁴⁷

Међутим, др Јозеф Матл, бивши немачки капетан на служби у Команди Србије за време окупације, а сада професор славистике на Универзитету у Грацу, детаљно објашњава случај мајора Јездимира Дангића овим речима:

*"Што се тиче мајора Дангића имао сам везе с њим зими 1941/42 (децембар, јануар, фебруар) најприје преко курира (био је капетан, имена се не сјећам), онда директно (састао сам се с њиме на терену у селу уз Дрину ноћу), после посредовао сам саста-
нак између њега и нашег генер. штаб. пуковника и шефа штаба Кевиша (био је Прус, одликован *Pur l' merite-om*), исто на терену у селу на Дрини, а мајор Дангић је у колима пуков. Кевиша ишао с нама у Београд, био тамо лични гост пук. Кевиша (наравно све*

¹⁴⁶ "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд, 1946, стр. 352.

¹⁴⁷ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић, Организовање отпора", "Порука", Лондон, бр. 13, 16 јуни 1953, стр. 14; и Радоје Л. Кнежевић: "Слово 3", "Књига о Дражи (I)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 252.

тајно да Павелићева делегација у Београду не нађуши), у стану пук. Кевича био је састанак Дангића са ђенер. Недићем, на којем сам присуствовао (било је говора о матер. помоћи Србима у Босни од стране Недића). А кад се Дангић послје неколико дана вратио преко Ваљева у Босну, држао је у Ваљеву од балкона среског начелника (његова пријатеља), код којег је био гост, пред народом, који се на глас да је Дангић ту скупљао пред кућом и приредио му овације, кратак (и паметан) говор. А та вијест је дошла у Београд у Пресбиро и пошто је био цензурни официр (др Тангл) политички тако глуп а да није предвидио политичке последице такве вијести у новинама, пропустио је вијест. А Павелићевци дуго су чекали на аутентичан доказ да њем. војни кругови стоје у добрим пријатељским односима са њиховим 'државним непријатељима', јавили су то одмах у Берлин на њем. политич. вођство и жалили и тражили су хапшење, а пошто је њем. полит. вођство (Хитлер, Рибентрон) било на Павелићевој страни (војска не), наредио је Берлин хапшење. Ја сам то од пуковника Кевича дознао, послао сам путем српских пријатеља курира (набавили смо још кола и бензин) да упозоримо Дангића на опасност да се још оне ноћи пребаци преко Дрине. А курир се је негдје у селу напио и заспао - а тако је Дангић био у јутро ухапшен.

Ја сам слиједећих мјесеци још неколико пута интервенирао и разјаснио у Берлину противу интрига и лажи Павелићевих људи у случају Дангића, устио сам да су барем у почетку добро поступали, касније нисам имао утјецаја, будући да нисам стао са политичким партијским вођством ни са полицајцима добро (нисам био члан партије).

Трагика је, да су њега Титовци послје убили."¹⁴⁸

То је истина о Јездимиру Дангићу, којој дајемо само још ову допуну. Када је немачка СД полиција ухапсила мајора Дангића, у његовом друштву су били: Подгорски Војвода Мика Бирчанин, Лознички Војвода Дака Тешановић и капетан Вучко Игњатовић, Командант Пожешког четничког одреда. Њих су Немци оставили на миру, јер су се строго држали наредбе о хапшењу само мајора Дангића. А да четнички курир није успут бекријао, стигао би, свакако, на време и Дангић би био изван домашаја немачке полиције. Српски добровољци, пак, као и Милош Војновић-Лаутнер немају с овим ама баш никакве везе.

Доцније је мајор Дангић успео да побегне из немачког заробљеништва и да се придружи отпору пољског народа. Дангић је учествовао у чувеном Варшавском устанку (августа месеца 1944) под запо-

¹⁴⁸ Писмо др Јозефа Матла послато писцу 25. априла 1956. године из Граца, Аустрија. (Видети и фус ноту 80).

ведништвом ђенерала Бор Коморовског. По крвавом угушењу овога устанка, - Немци су успели да га угуше захваљујући издајству Стаљина и његове Црвене Армије, - Дангић је поново пао у заробљеништво, које је ускоро било замењено бољшевичким. После страшних мучења по казаматима злогласне Лубјанке, бољшевици су мајора Јездимира Дангића предали Титу, чији су га целати убили у Сарајеву 1946. године.

СВЕТОСАВСКИ КОНГРЕС У СЕЛУ БА

Припреме и одржање Конгреса

Крајем 1943. године у Србију су допрле вести, да су комунисти на челу са Титом одржали у Јајцу, Босна, новембра месеца, Друго заседање такозваног "Антифашистичког Већа Народног Ослобођења Југославије", којом приликом су образовали "Национални Комитет Ослобођења Југославије", који је, уствари, требало да представља неку врсту комунистичке Владе. Било је јасно, да су комунисти ово учинили због иностранства, и то у првом реду ради Англоамериканаца, пред којима су морали нешто да учине ради стицања престижа. Али, уједно, овај Титов Комитет је био и противтежа "Централном Националном Комитету" ђенерала Драгољуба Михаиловића. Дражини политички саветници су ово осетили, па су му предложили да се одржи и четнички Конгрес, на коме би, поред четничких делегата из целе Југославије, присуствовали и представници свих политичких партија, културних, витешких, добротних и других организација. И ђенерал Михаиловић је прихватио тај предлог, те је наредио, да се изврше све потребне припреме за одржање конгреса.

Тај је Конгрес одржан у дане 25, 26, 27 и 28. јануара 1944. године у селу Ба, које се налази на југоисточним падинама планине Сувобора. Пошто је одржан о Светом Сави, назван је Светосавским Конгресом. На Конгресу су узели учешћа: ђенерал Драгољуб Михаиловић, чланови "Централног Националног Комитета" и 294 делегата из целе Југославије као представници политичких партија, културних, хуманих, спортских и других организација. Конгресу нису присуствовали комунисти, које су четници звали а партизани одбили да дођу, и представници Југословенског Народног Покрета "ЗБОР", које четници уопште нису ни звали.

Конгресу у селу Ба председавао је др Живко Топаловић Председник Социјалистичке Странке у Југославији. Овај факат сам за себе говори доста, нарочито у погледу рада и циљева Конгреса. Четнички историчари објавили су следеће:

"Одлуке Башког Конгреса

На Светог Саву, 27.1.1944.

Представници Равногорског покрета; представници и припадници свих демократских странака у Југославији: Радикалне, Демократске, Српске земљорадничке, Социјалистичке, Републиканске, Југословенске националне, које су у редовним и нередовним приликама на свим изборима добијале поверење огромне већине народа (изузев Хрватске сељачке странке, са чијим је легалним представницима засада додир онемогућен насиљем окупатора); као и представници свих великих народних неполитичких, културних, спортских, витешких, социјалних и других организација које такође окупљају већину народа, нарочито омладину:

На великом народном конгресу одржаном у дане 25, 26, 27 и 28. јануара 1944. године у слободним југословенским планинама, - а по саслушању изјава представника југословенске Краљевске Владе Министра војске, морнарице и ваздухопловства и Команданта Југословенске војске у Отаџбини, армиског ђенерала Драже Михаиловића; - као и по саслушању реферата др Стевана Мољевића, адвоката из Бања Луке, члана Централног националног комитета Југославије, - и реферата др Живка Топаловића, новинара из Београда, шефа Социјал-демократске странке Југославије, - инжењера Владимира Предавца, из Дугог Села код Загреба, - Антона Крејчића, из Марибора, бившег Народног посланика Југословенске националне странке и пуномоћника осталих демократских странака у Словенији, - Мустафе Мулалића, бившег Народног посланика и публицисте из Лијевна, - Велимира Јојића, директора гимназије и бившег Народног посланика Демократске странке из Андријевице, - као и изјава представника неполитичких народних скупина, доносе следећу

РЕЗОЛУЦИЈУ:

1. 27. марта 1941. године Југославија је својим ставом и својим уласком у рат створила преокрет и увелико пореметила планове непријатеља. Уз огромне жртве, народ Југославије допринео је свој удео у општој народној ствари и олакшао положај и Великој Британији и Совјетском Савезу. Иако побеђена од огромно надмоћног непријатеља, југословенска војска се окупила око првог покретача народног отпора ђенерала Драже Михаиловића и давала отпор непријатељу, везујући његове знатне снаге на Балкану.

Захваљујући томе, југословенски отпор је и данас у пуноме обиму организован.

Конгрес са одушевљењем и нарочитим признањем поздравља југословенску народну војску, која се, под командом ђенерала Драже Михаиловића, организовала у Отаџбини. Ова права народна војска, под командом народних старешина и под стручним вођством народних официра, јесте истинити бранитељ народних слобода и залога државне будућности свих Југословена.

2. Конгрес поздравља и подвлачи изјаву Команданта Југословенске војске у Отаџбини ђенерала Михаиловића: да он и војска под његовом командом јесу и остају верни свом Врховном заповеднику Њ. В. Краљу Петру II и уставном и законитом поретку Југославије, као и да ће поштовати искључиво право слободног и на демократски начин изабраног Народног представништва да уставним путем врши организацију државе.

Ово тим пре, што је наш народ за демократију давао своје жртве, извојевао себи демократију и у њој живео онда када су неки од оних који сада хоће да га уче демократији, живели у најирњем ропству. И само кроз демократију Србија је била способна за велике напоре које је имала да издржи у великим ослободилачким ратовима 1912-1918. године. Наш народ је, доследан себи и својој демократској прошлости, 27. марта 1941. прекинуо лажну игру са двадесетогодишњом демократијом и, по цену најскупљих жртава, стављајући у питање и своју државу и свој народни опстанак, придружио се Великим Демократијама Запада у борби за слободу и равноправност свих народа, и малих као и великих, против нацизма и фашизма и свих врста диктатуре.

Исто тако, Конгрес поздравља изјаву ђенерала Михаиловића: да су лажни сви гласови да ће Југословенска војска вршити колективну одмазду, јер да Југославија има своје позитивне законе, по којима ће сви кривци одговарати за ратне злочине, и да ће они који нису криви имати законску заштиту.

Конгрес сматра да су овом изјавом оповргнути сви лажни гласови о недемократским и диктаторским тежњама ђенерала Михаиловића и његове војске, као и лажни гласови да ће бити вршена колективна одмазда или ма какви произвољни и незаконити поступци приликом преласка у редовно стање.

3. Конгрес истиче као историски важну и судбоносну чињеницу за будућност и Срба и Хрвата и Словенаца: да они, у овом најкритичнијем тренутку свога живота, судбински повежу све своје снаге и уистину сложено и братски учине отпор непријатељу, под-

једнако као и свима насртајима на њихову слободу и независност који могу доћи ма са које стране.

У том смислу Конгрес са радошћу и одобравањем прима изјаву присутних представника и припадника демократских странака: да су се оне вољно потчинице народној дисциплини; да су се, све до обнове државе и нормализовања прилика у њој, одрекле сваке посебне партиске и политичке делатности, и да заједно са припадницима Равногорског покрета чине Југословенску демократску народну заједницу и усвајају њен програм.

Конгрес са радошћу и одобравањем поздравља изјаву великих неполитичких, националних, социјалних, уметничких и осталих скупина и удружења, женских и мушких, који се такође саглашавају са овом општом народном акцијом.

Конгрес овлашћује Организациони одбор да, у договору са представницима свих именованих група, прошири Централни национални комитет, који постаје народно вођство и помагач Краљевске Владе и државне оружане силе у извршењу њихових задатака на ослобођењу народа и обнови државе.

4. Конгрес поставља следећи општенародни програм:

(а) Да се у целини обнови Југословенска Држава и прошири на територије на којима живе Срби, Хрвати, Словенци, а да се као минимално тражење будућој Југославији одреде границе према тражењу југословенске делегације на конференцији мира после Првог светског рата.

(б) Југославија треба да буде уређена као федеративна држава, у облику уставне и парламентарне наследне монархије, са народном династијом Карађорђевића и Краљем Петром II на челу.

(в) Конгрес сматра да је солидност будуће Југославије условљена стварањем, на демократски начин, једне српске јединице у државној заједници, која би на демократским основама окупила цео српски народ, на његовој територији. Исто начело треба да важи и за Хрвате и за Словенце.

(г) У свима федеративним јединицама заједничке државе има се народу дати могућност за задовољење посебних покрајинских: економских, културних, социјалних и других интереса и потреба кроз широке народне самоуправе.

Разграничење између Срба и Хрвата извршено без легитимних представника српског народа, као и сва друга фактичка стања створена пред рат или у рату, под притиском насиља и диктатом окупатора, не признају се.

(д) Конгрес изражава жељу да се још у току стварања овакве државне организације обезбеде предуслови за корените рефор-

ме: привредне, социјалне и општекултурне, које дух времена намеће и које буду одговарале потребама народа српског, хрватског и словеначког, са циљем да се основна начела демократије проведу не само на политичком, него и на привредном, социјалном и општекултурном пољу.

(ђ) Држављани Југославије уживаће сва она политичка права и слободе који ће гарантовати њихов одлучујући утицај на пословање државе и самоуправних тела. Сваком Југословену биће обезбеђен културни успон и сигурност од свих врста незгода у животу.

5. Конгрес констатује да је Краљ Петар II народни Краљ по Уставу и законима Југославије, и да је он по њима обавезан на вршење свих краљевских дужности, те сматра да нико, ни у земљи ни на страни, нема права да га од ових дужности разрешава или на њихово вршење утиче; да чак ни он сам не може да напусти вршење ових дужности, нарочито дужности Врховног команданта војске, и нарочито данас када је земља у рату, све дотле док га слободно изабрано Народно представништво легалним путем од вршења ових дужности не би ослободило.

Стога Конгрес најодлучније протестује против познатих одлука усташко-комунистичке мањине, која, у тежњи да наметне своје превратничке идеје и оствари политику свршеног чина, чини безуспешан покушај узурпирања народних права и прејудуцирања народне воље.

6. Конгрес најодлучније осуђује акцију Комунистичке странке Југославије, која се одвојила од опште народне заједнице, створила своју партиску војску и чини напоре да рушењем државног уставног поретка дограби и узурпира власт и заведе своју диктатуру у Југославији. Комунистичка странка је ишчежавајућа мањина, и њене покушаје политичке и социјалне револуције одлучно осуђује и одбија огромна већина народа у Југославији. Партизанско војно вођство је својом нестручношћу и безобзирношћу према народним жртвама у великој мери допринело упропашћењу масе нашег народа, нарочито његове омладине.

Комунистичка акција која изазива грађански рат, слаби отпорну снагу народа против окупатора. Комунистичка странка Југославије, да би попунила своје слабе редове, на једној страни врши насилну мобилизацију народа, угроженог и од окупатора и од Усташа, а на другој прима у своје редове ратне злочинце и ослобађа их кривичне одговорности за почињене злочине. Она тиме вређа све оне светле жртве што, незаштићено већ близу три го-

дине, страдају, једне од окупатора, а друге од њихових слугу, највише Усташа.

Конгрес осуђује покушај комунистичког Већа да једностраним одлукама присвоји себи право да мења уставни поредак Југославије. Те одлуке су без икакве вредности, и Влада Рибар-Броз-Пијаде није никаква народна Влада, већ једнострана творевина Комунистичке странке Југославије.

Конгрес позива Комунистичку странку Југославије да обустави своју штетну разбијачку акцију на војном и политичком пољу и да се, као све остале народне скупине, потчини у ослободилачком рату општој народној дисциплини. Сви социјални и политички преображаји у нашој држави имају се спроводити после обнове државе демократским методама и законским средствима.

Конгрес жали што су, услед недовољне обавештености о нашим стварним приликама, неки од наших Савезника придали незаслужен значај посебној комунистичкој акцији, и изражава наду да ће ова погрешка бити исправљена у општем интересу југословенске и опште савезничке ствари, утолико пре што ова акција све више постаје и усташка, и бива подржавана од немачких сателита и ратних криваца у овом рату.

7. Конгрес изражава пуно поверење народа Југославије: да ће Уоружени народи под вођством Великих Савезника Америке, Велике Британије и Совјетског Савеза, добити овај светски рат, у који је Југославија ступила још у априлу 1941. године, ради борбе за слободу и демократију. Целокупан народ Југославије остаће им веран и бориће се са њима заједно до победе демократије над нацизмом, фашизмом и свим врстама тираније и диктатуре.

Конгрес сматра Атлантску повељу као идејну основу борбе за начела народне и социјалне правде свих народа и свих друштвених слојева.

Конгрес очекује да ће сви Савезници остати доследни овим начелима, уговорима о савезу и датим обећањима, да ће поштовати нашу народну част и поступати према нашој народној држави и њеним легалним представницима као са равноправним савезницима.

Здружени овим тежњама, народни представници позивају сав народ да се окупи у ову Југословенску демократску народну заједницу и помогне Југословенску војску у борби за обнову Југославије и победу светске демократије."¹⁴⁹

На дводневном конферисању у селу Оаровица, на врху планине Медведник, које је претходило сазивању Конгреса у селу Ба, а на ко-

¹⁴⁹ "Књига о Дражи (II)", "Одлуке Башког Конгреса", Виндзор, Канада, 1956, стр. 10-15.

ме су узели учешћа: ђенерал Михаиловић, Драгиша Васић, др Стеван Мољевић, др Живко Топаловић, др Владимир Белајчић, Бранислав Ивковић и др Александар Поповић-Шаца, - донети су закључци по којима се има управљати предстојећи Конгрес. Један од тих закључака је и следећи:

*"Тежња да се прекине грађански рат са покретом отпора под Титовом командом. Тога ради, тајно захтевати посредовање Савезника да дође до споразума између два покрета отпора; позвати Комунистичку партију Југославије на политичку сарадњу; тражити на терену и у иностранству додир са њеним представницима; прихватити плебисцит у питању облика владавине у држави."*¹⁵⁰

А сам, пак, Конгрес у селу Ба, и све што је собом донео, окарактерисан је од самог Председника Конгреса овим речима:

*"Крајњи циљ овог народног груписања није да руши Комунистичку странку, него да је придобије за сарадњу и потчињавање општој народној дисциплини. Крајњи војнички циљ овог народног груписања по сили прилика не може бити и није рушење једне од војних формација, а уздизање друге; већ је циљ прекид рата међу њима и укопчавање обе ове формације у општу акцију светске демократије."*¹⁵¹

И пошто је цео овај политички рад имао за циљ, да - поред четника - и Тита и партизана укључи у "општу акцију светске демократије", то је ђенерал Михаиловић, следећи своје политичке саветнике, настојао да се састане и разговара са комунистима. Молио је и ђенерала Армстронга да га у овоме помогне, а упутио је и специјално писмо у иностранство, молећи да британска Влада узме на себе да дође до једног састанка између њега и представника партизана. Чак је назначио и место састанка, који би се имао одржати негде у Санцаку. Међутим, британска Влада је одбила да посредује, а нити су Тито и партизани желели да се "потчињавају општој народној дисциплини", а још мање да их четници "укопчавају" у "општу акцију светске демократије", у коју су се они и без Драже Михаиловића и Живка Топаловића одавно већ били укопчали.¹⁵²

¹⁵⁰ Др Живко Топаловић: "Идеје водиле", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 3.

¹⁵¹ "Ситуација у Југославији маја 1944", Меморандум др Живка Топаловића, "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 70.

¹⁵² О корацима код британске Владе да би посредовала за састанак између четника и партизана, видети: "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд 1946, стр. 313.

Конгресу у селу Ба присуствовали су амерички и енглески посматрачи. Како су они оценили овај Конгрес, најбоље се види из следећег извештаја:

"... Живко Топаловић се држао као водећа личност Светосавског конгреса. Топаловић је човек са нешто компромитованом политичком репутацијом у Југославији, пошто је он покушао да створи неки тобожњи раднички покрет под заштитом Стојадиновићеве диктатуре...

*Да је овај састанак био скроз намештен, без правог народног карактера, и да је његов прави циљ био да се пласира боље него што је то учинио партизански проглас о формирању АВНОЈ-а предочено је од стране британског официра за везу и може се видети и у другим извештајима..."*¹⁵³

Нова политичка формација "Јуденаза" ("Југословенска демократска народна заједница"), каогод и нешто раније основана омладинска групација "Јурао" ("Југословенска равногорска омладина"), имале су неког значаја у земљи дотле, докле су постојали Михаиловићеви корпуси и бригаде. Чим је, пак, ових нестало, нестало је сасвим и "Јуденаза" и "Јурао". То сведочи, да је, заиста, целокупно ово организовање било "без правог народног карактера", како су то тачно оценили Британци, који су се тада налазили у Србији.

Када су се, по завршетку Конгреса, делегати из западних крајева Југославије враћали на своје терене, многи су сматрали својом светом дужношћу, да сврате у Београд и да посете ђенерала Милана Недића и Димитрија Љотића, према којима су гајили исто толико поштовање као и према ђенералу Драгољубу Михаиловићу. Тако су, поред других, посетили ђенерала Недића и Димитрија Љотића: Војвода Петар Самарџић, Митар Давидовић и Стево Старовић. Њима је, по одобрењу ђенерала Недића, Богољуб Кујунџић, Министар Правде, дао три милиона динара, с којим су новцем набавили многе потребе за своје борце.

На крају, ради што правилнијег схватања тадашње ситуације, неопходно је истаћи и чињеницу, да су многи делегати на Михаиловићевом Конгресу у селу Ба путовали кроз Србију са објавама које су им дали или Недићева Управна власт или Српски Добровољачки Корпус. Њихова сигурност је била толика, да се није десио ни један једини случај, да је било који делегат имао ма и најмање сметње у времену боравка и пролаза кроз Недићеву Србију.

¹⁵³ "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, Април 1941 - Јули 1944 г, Г - 2 (П. Б.), Главни штаб Савезничких Снага, Септембар 1944" - тач. 29.

САРАДЊА ИЗМЕЂУ НАЦИОНАЛНИХ ОДРЕДА

Неминовност сарадње

Ма колико да су се национални борци између себе гложили, па чак и с оружјем једни друге нападали, чињеница је, - да су национални одреди у Србији често између себе сарађивали и борили се раме уз раме противу заједничког непријатеља.

Кадгод се на помолу указала ма и најмања комунистичка опасност, а нарочито када су комунисти показивали намеру да из Павелићеве "Независне Државе Хрватске" продру у Недићеву Србију, увек се, тада, стварао заједнички национални фронт противу комунизма.

Међусобно су сарађивали и заједнички ишли у борбу противу истих душмана и четничке јединице ђенерала Михаиловића и Српски добровољци и припадници Српске Државне Страже.

Стражари и граничари су за све време свога постојања сарађивали са Српским добровољцима и никад, колико се зна, међу њима није дошло до међусобних разрачунавања. А четници и добровољци, уколико су се, раније, негде и нападали, свагда су пред заједничком опасношћу иступали заједно на бојним ограшјима. Тако је било почетком 1944. године на Ибру, средином лета 1944. на Сави код села Ушћа, с јесени 1944. скоро свуда по Србији, а 1945. године у Словеначком Приморју.

Што је долазило до ове неминовне сарадње, најпре се има захвалити самим српским националним борцима, који су се у часовима опште опасности од комунизма инстинктивно ослањали једни на друге. А затим, велика заслуга за ово припада ђенералу Милану Недићу и Димитрију Љотићу, који су, непрестано, све од себе чинили да се споразуму са ђенералом Дражом Михаиловићем у погледу заједничке сарадње и остварења јединственог националног фронта. У томе смислу, обојица су предузимали читав низ мера, да би се састали и са ђенералом Михаиловићем и са његовим одговорним командантима да би их придобили за заједничку антикомунистичку сарадњу.

Двојаки напори ђенерала Недића и Димитрија Љотића

По капитулацији Италије (8. септембра 1943.), када су Савезници наредили Италијанима да предају своје оружје Титовим комунистима,

и по одржаној конференцији у Техерану (1. децембра 1943.), када су Англо-американци учинили силне уступке Стаљину и међународном комунизму, - и Димитрију Љотићу и Милану Недићу било је потпуно јасно, да ће Савезници сасвим напустити ђенерала Михаиловића. Зато су ова два велика и искрена родољуба све учинили, да - с једне стране - појачају националне оружане снаге у Србији, јер су очекивали неминуван Титов напад, и - с друге стране - да се споразумеју са ђенералом Михаиловићем о заједничкој борби четника и Недићевих бораца, како би уједињеним напорима потпуно уништили Тита и његове комунистичке јединице. И Недић и Љотић имали су сасвим исправно становиште, које се огледало у овоме: да ће Стаљиново, Рузвелтово и Черчилово форсирање комунизма у Југославији бити узалудно, ако у њој Тито и домаћи комунисти буду уништени.

И да би спремни дочекали комунисте и били кадри да их униште, ђенерал Недић и Димитрије Љотић су, најпре, бројно повећали Српске добровољце. Дотадашњи добровољачки батаљони преформирани су у пукове, који су створени што добровољним приливом људства, што регрутовањем. Премда су, местимично, четници вршили ометање ове акције, ипак се преформирање Српских добровољаца завршило са успехом. За ово се највише има да захвали самом народу, нарочито сељацима, који су у добровољцима гледали истинску, дисциплиновану, народну, добро наоружану војску, па су радије своје синове, и друге укућане, слали у добровољце, него у коју другу јединицу, јер су били сигурни да их шаљу у праву војску. Уз то, сељаци, стари ратници, још са Солунског фронта познавали су и ђенерала Недића и Димитрија Љотића, па су врло добро знали, ако своју децу пошаљу овим освеченим борцима и родољубима, да се не морају плашити, да ће им синови бити издати или остављени на бојним пољима. Зато се и десило, да су најугледније народне фамилије, и из села и из града, слале своју децу у добровољце. Тако, на пример, ако се узме баш и сама Ваљевска нахија, која се сматрала кулом Драже Михаиловића, видеће се, да су прве домаћинске породице послале своју децу баш у Српске добровољце. Ово се да тумачити тиме, што су отресити српски домаћини имали пуно поверење у ђенерала Милана Недића и Димитрија Љотића, који су и створили ову елитну националну - антикомунистичку јединицу, која никада није имала неки партиски, већ прави народни и национални карактер.

Уколико је овај план ђенерала Недића и Димитрија Љотића, о бројном повећању Српских добровољаца, био са успехом спроведен, дотле је врло тешко ишло са стварањем споразума с ђенералом Михаиловићем. Дража никако није могао да схвати судбоносност Техеранских одлука по свој сопствени покрет и једнако је веровао да га Саве-

зници неће баш сасвим напустити. То уверење је највише и доприни-
сило, да ђенерал Михаиловић отеже споразум с Недићем и Љотићем.
Очито је било, да се плашио приговора југословенске избегличке Вла-
де и Савезника, иако су му и расположење и интерес српског народа
налагали споразум с овом двојицом народних првака.

Но, непобитна је чињеница, да је ишло врло тешко са споразу-
мом. Али, упркос свих тешкоћа, Недић и Љотић су неуморно радили
да до споразума ипак дође. Зато су једнако поручивали ђенералу Ми-
хаиловићу, да ће на самом терену морати неминовно да дође до сарад-
ње између четника и Недићевих бораца, јер када комунистичка опа-
сност буде наишла, онда ће се брат на брата морати да ослони. Па, кад
то већ мора бити међу самим борцима, зашто, онда, да се не сложе и
саме народне старешине, те да договором израде смишљен план за за-
једничку борбу.

Међутим, сви ови разумни разлози нису помогли, све док кому-
нисти нису ударили на Србију. Тада су се у потпуности обистинила
Недићева и Љотићева предвиђања. Спонтано, братски, нашли су се
раме уз раме и четници и добровољци и стражари и граничари. Прво
су се нашли на Ибру, па, онда, свуда редом.

Акција на Ибру - неуспео покушај комуниста да овладају Србијом

Акција на Ибру била је у рано пролеће 1944. године. После усту-
пака, које су Англо-американци учинили и Совјетима, и, напосе, ко-
мунистима у Југославији, Тито је морао - и ради сопственог престижа,
а и да би оправдао и заслужио даље савезничко поверење - да преду-
зме неку већу војну акцију. Зато је издао наређење најелитнијим и нај-
бројнијим комунистичким јединицама: II Пролетерској и V Крајишкој
дивизији да изврше продор у Недићеву Србију. Први план напада био
је, да ове партизанске јединице форсирају реку Ибар и да се споје са
бројно јаким комунистичким јединицама, формираним баш у то време
у простору српско-бугарско-албанске тромеђе, па онда да заједнички
ударе у само срце Недићеве Србије.

Комунистичке дивизије извршиле су снажан покушај форсирања
реке Ибра. Њима су се супротставиле следеће националне снаге: IV
пук Српског Добровољачког Корпуса (Командант мајор Воја Дими-
тријевић), II пук СДК (Командант мајор Марисав Петровић), Други
батаљон I пука СДК (Командант капетан Мијат Бардак), Први бата-
љон III пука СДК (Командант капетан Младен Штаљанић), Јаворски
Корпус (Командант мајор Радомир Цветић), Први Равногорски корпус

(Командант поручник Звонко Вучковић), Други Равногорски корпус (Командант капетан Предраг Раковић), Косовски корпус (Командант капетан Жика Марковић) и јединице Српске Државне Страже под командом потпуковника Драгутина Редића, Команданта СДС Области краљевачке. Борбом је руководио заједнички Оперативни штаб, на чијем је челу стајао Начелник штаба Српског Добровољачког Корпуса потпуковник Радослав Таталовић.

Борбе су отпочеле у ноћи између 30/31. марта 1944. године. Националне јединице имале су задатак: одбрана Ибарске долине и уништење партизанских снага. И ма колико да су комунисти упорно и дивљачки (халаукањем, врискањем, на бомбу и бајонет) нападали, национални одреди су у потпуности били извршили свој задатак. Било је тешких и страхотних ситуација, али српски национални борци су тријумфовали својим јунаштвом. Тако, на пример, у једном моменту, када су бројне комунистичке снаге навалиле на положаје Првог батаљона IV пука Српског Добровољачког Корпуса и када је изгледало да ће фронт да пукне и комунисти да продру, скочио је на тешки митраљез сам Командант овога батаљона, поручник Радојко Ђурић, и громовито узвикнуо: "Другови, добровољци, ко је с нама!" Цела јединица му је узвратила: "Бог!", те су добровољци с невиђеном снагом из одбране прешли у незадрживи пробојни јуриш. У овом крвавом јуришу пао је покошен комунистичким митраљезом и сам Командант батаљона поручник Радојко Ђурић, али и преко њега мртвог добровољци су снажно јуришали напред. И кад се крвавим ограшјем заорила песма Српских добровољаца: "За част Отаџбине напред идемо, заставу победе смело дижемо", - знало се да је победа добијена.

Партизани су били претрпели пораз као никада, и нигде, до тада. Бежали су у таквом паничном страху, да јединице уопште нису водиле рачуна једна о другој. Само једна једина мисао врхунила је комунистима: побећи што пре с прага Србије! И бежали су. Али, на несрећу, на бојном ограшју остале су и бројне жртве међу националистима. На страни националних одреда најтеже губитке су имали Први батаљон IV пука СДК и Први батаљон III пука СДК. Поред поручника Радојка Ђурића, храбро су пали и из III-ег пука: поручник Предраг Младеновић, командир чете, и потпоручник Ранисав Чавић, такође командир чете. Чавић, бивши Председник Општине у Обреновцу и јунак са Солунског фронта, нашао се усред борбе опкољен партизанима, те је ручном бомбом разнео и себе и партизана. Осим палих командира, погинули су и добровољачки водници: ђак наредник Периша Бошковић и наредник Мирко Илић.

Вредно је нагласити, да су у овој фази борбе противу комуниста Српски добровољци спасли од заробљавања штаб Првог Равногорског

корпуса поручника Звонка Вучковића, који су партизани били опколили у с. Вичи. Том приликом је и погинуо ђак наредник Периша Бошковић, који се са својим водом несебично жртвовао да би спасао од сигурне погибије четнички штаб па челу са Вучковићем. То је било 6. априла 1944. године.

Међутим, иако су комунистичке дивизије биле разбијене на Ибру, и даље је постојала опасност од партизана, јер главнина се дочекала планинских масива у самом граничном појасу Западне Србије, те се није знало какав јој је циљ. Једно је било јасно, да је план спајања ових Титових дивизија са онима на јужној граници Србије - којима је фактички командовао Дражин мајор Радослав Ђурић, - претрпео тоталан неуспех. Али, није се знало, да ли ће и спашена партизанска главнина да бежи назад одакле је и дошла, или ће, пак, да изврши неки нови покушај напада на националне снаге. Зато су јединице свих националних одреда у Србији, а нарочито добровољци, били непрестано померани с места на место, дуж целе граничне области западне Србије, а с циљем - да се потпуно уништи бежећа партизанска главнина. Да би се у овоме успело, осим поменутих националних јединица, на угрожени терен дошле су, по наређењу ђенерала Михаиловића, још и ове четничке јединице: Мајевичка група корпуса - Командант капетан Драгослав Рачић, Горска Гарда - Командант поручник Никола Калабић, и Ваљевски Корпус - Командант поручник Нешко Недић.

И докле су се даноноћно у стопу гониле преостале комунистичке снаге да би се једним ефикасним налетом сасвим уништиле, догодила се несрећа, којој се у тим тешким данима ниједан паметан човек није могао надати. Михаиловићев командант Ваљевског корпуса поручник Нешко Недић извршио је 26. априла 1944. године у 1 сат изјутра напад на Ваљево с циљем: не да разоружа Немце, већ да разоружа Први батаљон I пука Српског Добровољачког Корпуса, који је у строгој приправности очекивао сваког часа наређење за покрет противу комуниста. И само Бог зна колико би била тешка ова међусобна борба, да није сам шеф пропаганде једне Нешкове бригаде Дринчевић - "Дрина" открио цео план овог напада.

Дринчевића је лично Нешко Недић послао у добровољце, да би изнутра, у самом Ваљеву, организовао помоћ, тако да кад четници нападну споља, да се без милости изврши разоружање целог добровољачког батаљона. Значи, да је Нешко Недић плански и смишљено припремио ову акцију још од раније, а желео да је оствари сада, када је гро добровољачких снага био ангажован у борби противу комуниста. Међутим, несрећу је умногоме умањио сам Дринчевић. То се одиграло овако.

Када је Дринчевић, који је био свршени матурант Ваљевске гимназије, дошао у добровољце, био је дочекан и примљен с правом братском љубављу и другарском пажњом. Видећи како се добровољци према њему опходе и осећајући да су га у своје редове примили као неког најрођенијег свога, у Дринчевићу се нешто преломило. Одмах је отишао у штаб Нешка Недића и разумним саветима га одвраћао да не напада на добровољце, говорећи му - да су и они искрени родољуби, националисти, борци који се свесно боре противу комунизма и да је грехота да браћа нападају на браћу. На све ове савете, Нешко Недић се смејао Дринчевићу, наговарајући га да истраје у додељеном му задатку и ласкајући му овим речима: "Дрино, ако напад успе, оженићу те најлепшом девојком у Подгорини, окитићу те Карађорђевићим звездама, засути дукатима. Бићу ти кум..."¹⁵⁴

Дринчевић се повратио у Ваљево. Био је сав изломљен и душевно и физички. Више није могао да издржи. Изишао је на рапорт Команданту батаљона капетану Ратку Обрадовићу и саопштио му, - с каквом је мисијом послат у добровољце. Тражио је дозволу од Обрадовића, да убије Нешка Недића. Капетан Обрадовић је то одлучно одбио. Онда му је Дринчевић рекао, нека се бар припреми за напад. И, заиста, до напада је и дошло. Нешко Недић је две ноћи узастопце, 26 и 27. априла 1944. године, нападао на Ваљево с целим својим Корпусом. На срећу, Српски добровољци су отклонили међусобну погибију, не јурећи уопште четнике, већ одбивши само напад. Али, зато је, доцније, септембра 1944, Нешко Недић заклао Дринчевића!¹⁵⁵

Док се ово жалосно обрачунавање међу националистима - изазвано само болесном амбицијом једног од водећих Михаиловићевих команданата - збивало око Ваљева, главнина разбијених партизанских снага, која је као рањена звер тумарала по граничним планинама Западне Србије да би бар негде пронашла отвор и извукла се из Србије, - видела је, да јој то нипошто неће поћи за руком ако на ком било месту не разбије обруч националиста. Зато се комунистима учинило као најприродније, да искористе четничко-добровољачки сукоб и да се просто сруче у Ваљево. Ту би се средили, одморили, одахнули макар мало, људство попунили, те би - или сачекали помоћ из Босне, или се сами пребацили преко Дрине. И, заиста, 2. маја 1944. године, као гром из ведрога неба пукао је глас, да партизанска главнина надире ка Ваљеву! Првом батаљону I пука Српског Добровољачког Корпуса, који је колико пре три-четири дана бранио Ваљево од четника, одмах је наређено да најхитније поседне положаје код села Лесковице, на путу Ва-

¹⁵⁴ Ратко Обрадовић: "Изводи из једног необјављеног дневника - година 1944", "Записи из добровољачке борбе (I)", Минхен, 1954, стр. 29.

¹⁵⁵ Исто. - стр. 42.

љево-Варда. Најпре су отишле две чете добровољаца под командом поручника Давора Боначића, а предвече истога дана и друге две чете на челу са самим Командантом батаљона капетаном Обрадовићем. Доласком на лице места, добровољци су затекли ову ситуацију: 6 км јужније од села Лесковице, према Ужицу, код села Мравињци, партизани су били разбили један пук Руског Корпуса и управо када су хтели да се сруче на Ваљево, наишли су на добровољачке снаге, те су се тренутно задржали на Вису, једној каменитој и делимично пошумљеној чуки, која се диже између с. Лесковице и високог гробена Магљеш. Прве две добровољачке чете са поручником Боначићем биле су стигле на положаје управо у тренутку када је I бригада капетана Марковића из Ваљевског четничког корпуса, која је, такође, пре неколико дана учествовала у нападу на добровољце, - била "нагазила" на партизанима, који су опкољавањем хтели да униште четнике. Међутим, захваљујући добровољцима, четници су се спасли и бригада се иза добровољачких положаја средила и дошла себи.

Када је упознао ситуацију на терену, капетан Обрадовић напао је са добровољцима на Вис. Будући да је ова чука била врло тешка за одбрану, то су се партизани са Виса повукли на падине Магљеша. Тако су добровољци запосели Вис, али су видели да се ни они на њему не могу одржати. Преостајало је: или одлучан напад на Магљеш или повлачење на старе положаје. Требало је што пре доносити одлуку, јер су партизани са Магљеша непрестано тукли добровољце ватром право "у главу", с обзиром да се овај планински гробен налазио изнад добровољачких положаја. Ту је рањен и потпоручник Томаш Милић, командир 1 чете. И капетан Обрадовић, будући да је имао изрично наређење да брани пут Лесковице-Ваљево, повукао се на првобитне положаје код с. Лесковице. То је било у ноћи 3. маја 1944.

И сама ситуација западно и источно од Магљеша захтевала је од Првог батаљона I пука СДК да одлучно брани пут Лесковице-Ваљево. Источно од Магљеша, на Буковима, налазиле су се бројне јединице Горске Гарде поручника Николе Калабића и немачки пук "Бранденбург". Ове су снаге затварале пут Ваљево-Ужице, преко Косјерића, и ту је било мање вероватноће да ће комунисти продрети. А западно, пак, од Магљеша, на јужним падинама планине Повлен, водили су борбе IV пук СДК и Први батаљон II пука СДК са V Крајишком партизанском дивизијом. У овим борбама јуначки су пали потпоручник Југ Лабус, Бањалучанин, познати антикомунистички борац са београдског Универзитета, водник Константин Мајерхофер, Чачанин, из IV пука, и водник Драган Деспотовић из II пука. Ове добровољачке јединице браниле су пут с. Поћута-Ваљево, који се налазио на десном боку Обрадовићевог батаљона. И овде је била мала нада да ће парти-

зани продрети. Према томе, комунистима је једино преостајало, да се домогну пута Лесковице-Ваљево. Показало се, да је капетан Обрадовић добро поступио када је повукао свој батаљон на пут Лесковице-Ваљево, где су добровољци сасвим спремни дочекали комунистичку главнину.

Партизани су отпочели напад на добровољачке положаје 3. маја 1944. године пре пола ноћи. Напад је трајао целу ноћ, до зоре 4. маја. Борба је била најжешћа у самим јутарњим часовима. Тукло се само бомбама. Комунисти су желели поштопото да изврше продор на путу Лесковице-Ваљево, јер им је то представљало једино спасење. Међутим, партизани су били криво одбијени. У овој борби бомбама и кундацима, с добровољачке стране нарочито су се били истакли потпоручници Радочај и Милош Карамарковић, водник Бранко Рајић-Апа и пушкомитраљезац Славко Косић. Разуме се, и цела јединица, као једна солидна борбена целина, у потпуности је сјајно извршила свој задатак, тако да су комунисти морали да се повуку на своје полазне положаје на Магљешу, где су се припремали за поновни напад на пут Лесковице-Ваљево. Међутим, ујутру поменутог дана капетану Обрадовићу стигло је наређење од потпуковника Таталовића, Начелника штаба Српског Добровољачког Корпуса, да он изврши напад на Магљеш. Од Николе Калабића одвојене су две чете из немачког пука "Бранденбург" и хитно послате у село Лесковице као појачање. И капетан Обрадовић је пошао у напад, којим је лично командовао. Извршио је обухватање партизанске главнине јаким крилима. Комунисти су схватили намеру нападача, те су покушали да осујете продор Обрадовићевог десног крила. Дошло је до кратке, али жестоке борбе. Комунисти нису могли да издрже силину напада, те се, убрзо, њихов задатак свео на успоравање напредовања Обрадовићевих снага, а са циљем да се омогући извлачење партизанских јединица које су држале Магљеш. Али, пошто је капетан Обрадовић извео напад брзо и силовито, то комунисти уопште нису имали времена на претек, те су се партизанске снаге са Магљеша дале у панично бекство. Од тога тренутка настаје непрестано гоњење преосталих партизана.¹⁵⁶

Добровољачке снаге под командом капетана Обрадовића су 7. маја 1944. године на линији Мравињци-Беле Воде, 8. маја Мравињци-

¹⁵⁶ Живан Л. Кнежевић, шеф војног кабинета Председника југословенске егзилне Владе, који је тада био у Лондону, дао је следећи опис борби: "Две Титове дивизије, Друга Пролетерска и Пета Крајишка, упадају 16. марта код Руда у Србију. Задржане на Лиму, одскачу у долину Ибра код варошице Ушће (19. априла). Ту их заустављају корпуси мајора Драгутина Кесеровића. Тада крећу на север, прелазе Западну Мораву између Ужица и Пожеге (20. априла) и стижу на Маљен и Повлен (2. мај). Ту их четнички корпуси између Златибора и Рудника туку до ногу. Остаци беже у Санџак, одакле су и дошли." (Живан Л. Кнежевић: "Совјетски упад у Србију 1944", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 157.)

Анатема-Црвени Брег-Варда, 9. маја Варда-Јелова Гора-Заглавак-Ужице. На Јеловој Гори добровољци су сазнали од сељака, да су бугарске окупационе јединице без борбе пропустиле партизана да прођу. У Ужицама, где је био Начелник штаба СДК потпуковник Таталовић, капетан Обрадовић дознао је, да партизани никако нису могли да се докопају Дрине, те се повлаче преко Таре. Једино им је преостајало, да покушају да се пребаце на Златибор, па одатле у Санцак. На ону страну Дрине, убрзаним маршом била је дошла и XVII Партизанска дивизија са циљем, да ма каквом демонстрацијом олакша положај гоњеним партизанима на Тари. Међутим, ништа им то није вредело, јер се преживели део партизана неуморно гонио.

10. маја 1944. године добровољци су, под Обрадовићевим вођством, превалили пут Ужице-Мокра Гора-Котроман. Добили су задатак, да затворе теснац који води са огранака Таре на пут Ужице-Вишеград, а одакле је сасвим лак прелаз на Златибор. Добровољци су са успехом затворили тај теснац. Али, 12. маја капетан Обрадовић је сазнао, да су Бугари на Шаргану опет пропустили партизана, који су се докопали Златибора. Тиме је добровољачки положај био даље бесмислен. Но, ипак је капетан Обрадовић остао на својим положајима све док није добио наређење од потпуковника Таталовића за даљи покрет. У ишчекивању овога наређења, добровољци су се у Котроману сусрели са четницима капетана Драгослава Рачића, који је дошао да "дотуче" партизана. Четници су ту остали када је капетан Обрадовић добио наређење за покрет: Котроман-Семегњево-Краљеве Воде. У Семегњеву су добровољци затекли златиборске четнике капетана Коларевића.

Добровољци су 17. маја добили ново наређење за покрет: Краљеве Воде-Доброселице. На Боровој Глави добровољци су затекли немачки полициски полубатаљон под командом потпуковника Чермака, који је тражио од Обрадовића да га упозна са ситуацијом. И капетан Обрадовић је то учинио, подвлачећи: да преживели партизани настоје да, по сваку цену, пређу Увац, који је једини излаз за њихово спасење. А пошто су обале Увца страшно стрме, то комунисти могу прећи само на два места: код Кокиног Брода и код Радојињског Брода, према селу Радојињи. Колико му је било познато, Кокин Брод су држали Немци, те им према томе остаје једино Радојињски Брод, где су, наводно, биле слабије четничке снаге из Санцака. Потребно је извршити стезање обруча око партизана, који су, уствари, били опкољени, и онда им је уништење неминовно. Само, неопходно је да се брзо ради.

Када је саслушао капетана Обрадовића, потпуковник Чермак, - који је саопштио добровољачком команданту да су на том делу сектора под његовом командом и четници и добровољци, - одмах је издао наређење: капетану Рачићу да са својим Корпусом запоседне положа-

је на југоисточној ивици села Драглице и левим крилом да се ослони на четничке јединице које су се налазиле северно од Негбине, а десним крилом на Обрадовићев добровољачки батаљон; капетану Обрадовићу да поседне Стражицу, скоро до самог Увца; капетану Васиљевићу, команданту четничке Вишеградске бригаде, да поседне простор између добровољаца и Увца. То је било 17. маја 1944. године.

У дубоку ноћ зачуло се потмуло довикивање, па врисак, па јаук. Онда, опет, дозивање и јаук. Иза пола ноћи дотрчали су добровољци с левог крила и јавили капетану Обрадовићу, да је изгубљена веза са Рачићевим четницима, који су просто исчезли. Добровољачки командант је одмах послао патролу да ухвати везу са капетаном Васиљевићем. Овај убрзо дође. Обрадовић му саопшти, да нигде нема Рачићевих четника. Капетан Васиљевић се горко осмехну и рече, да је то Рачићева тактика да би непријатељ "ударио у празно". Рачић је, уствари, напустио положај са својим четницима не обавештавајући о томе ни добровољце ни вишеградске четнике!¹⁵⁷ А она је вриска значила, да партизани прелазе Увац управо код Радојињског Брода, пошто су се и с ону страну, упоредо са Рачићем, повукли и Санџачки четници. Значило је, да су се партизани извукли из обруча, те су зато онако и подврискивали. То се одиграло 18. маја 1944. године у раним јутарњим часовима.

Добровољци су преко Негбина отишли у Кокин Брод. Ту су 19. маја добили наређење за покрет у Нову Варош, која је била свега десетак километара удаљена од Недићеве Србије и која је у времену окупације и грађанског рата променила господаре по педесет и шести пут! Али, иако је Нова Варош симболизовала трагедију целог једног народа, уопште није била ни рушена ни паљена, јер су у њој у братској слози живели и православни и муслимани, свагда се ослањајући једни на друге и штитећи се међусобно. А у четничкој јединици Вука Калаитовића, био је и приличан број муслимана.

Истовремено је и потпуковник Чермак преместио свој штаб у Нову Варош, у коју су, такође, дошле и следеће четничке јединице: Горска Гарда с Николом Калабићем, Ваљевски корпус са Нешком Недићем, Церски корпус са Војом Туфегџићем, II Равногорски корпус са

¹⁵⁷ Рачић је често на сличан начин напуштао борбено ограшје, те доводио у тешку ситуацију јединице које су с њим биле у садејству. Тако је у другој половини септембра 1944. године у заједничкој акцији с Комбинованим батаљоном III пука СДК Рачић напустио положаје на Лесници (Мачва), не обавештавајући уопште добровољце. На Рачићеве положаје упали су у току ноћи партизани, а добровољци то нису ни знали. И када је добровољачки водник, Саво Даријевић, пошао са својим водом према четничким положајима, партизани су митраљеткама сасекли цео вод. Том приликом погинули су још и потпоручници Александар -Аца Стојић и Јован Протић.

Предрагом Раковићем, Санџачки четници са Вуком Калаитовићем и Вишеградска бригада са Васиљевићем.

Потпуковник Чермак је у Новој Вароши сазвао конференцију. Били су присутни: потпуковник Чермак са својим штабом, капетан Обрадовић у име добровољаца и поручник Калабић са Калаитовићевим ађутантом "Лунетом" као тумачем - у име свих четничких јединица. Када се Калабић поздрављао са Чермаком, тако је снажно треснуо опанак о опанак, да су зазвечале мамузе, које је увек носио на шума-диским опанцима. Немачки официри су се само међусобно згледали. Ипак, са свима њима се здравио Никола Калабић, док се с капетаном Обрадовићем уопште није хтео да пита.

На конференцији је потпуковник Чермак умолио капетана Обрадовића да изложи тренутну ситуацију. И Ратко Обрадовић је, нагнут над секцијама, излагао: да се преживела партизанска главнина већ налази у простору планине Златара, на једном огромном пошумљеном комплексу који се са севера граничи Бистрицом, односно Златарском реком, са запада Лимом, са југа друмом Вакуф-Сјеница, са истока кањоном Увца, а што све скупа чини простор од преко 400 квадратних километара. Било је, дакле, очигледно, да су се разбијени партизани спасли. Међутим, када је капетан Обрадовић изложио ситуацију, поручник Калабић је прешао руком преко целог Златара - разуме се, на секцијама - и рекао потпуковнику Чермаку, да ће он са десет хиљада четника (колико их је било у Новој Вароши) да "претресе" цео терен. Чермак је само погледао капетана Обрадовића, који се уздржао од било каквог коментара.

Сутрадан, 20. маја 1944. године, капетан Обрадовић добио је наређење, да пошаље једну чету код села Бистрице, на ушћу Бистрице у Лим, а другу да поседне положаје изнад Златарске реке, док су четници требали да "претресу" Златар. Међутим, четници су пошли у "претресање" тек када су партизани побегли још даље, тј. кад су већ прешли Лим више Пријепоља. Било је очито, да су партизани спашени. Зато је капетан Обрадовић известио радиограмом потпуковника Таталовића, Начелника штаба СДК, који се налазио у Ужицу, о стварној ситуацији. Тада је Таталовић наредио добровољцима да се врате у Србију.¹⁵⁸

Ово је историјат покушаја комуниста да овладају Србијом у пролеће 1944. године, који се, и поред свих изнешених перипетија, завршио поразно по партизане. У овим су борбама националне оружане снаге у Србији разбиле партизане и натерале их у бекство. Поред

¹⁵⁸ Подаци за ово поглавље узети из написа: Ратко Обрадовић: "Изводи из једног необјављеног дневника - година 1944", који су штампани у књизи: "Записи из добровољачке борбе (I)", Минхен, 1954, стр. 25-42.

огромних губитака у оружју, муницији и материјалу, комунисти су претрпели и велике губитке у самом људству. Поред низа побијених партизана, погинуо је и чувени Миодраг Миловановић-Луне, заменик команданта Друге Пролетерске дивизије. А заробљени партизани су, сви изреда, говорили, да се више неће решити да пођу на Србију. И, заиста, више нису ни предузимали своју "офанзиву" на Србију, све до јесени 1944. године, када је болшевичка Црвена армија ступила у нашу Отаџбину. Тек тада су се партизани осмелили, те су нанова пошли на Србију.

Савезници бомбардују Београд и друге српске градове

Титову офанзиву на Србију у пролеће 1944. године снажно су помогли и сами Савезници тиме, што су извршили масовна бомбардовања Београда, Ниша, Смедерева, Лесковца и других места.

Сва су ова бомбардовања Савезници извршили на изричан Титов захтев, који је био убеђен да ће савезнички масакр из ваздуха сасвим убити морал српског народа и да ће Срби бити не само немоћни да се супротставе његовим комунистичким дивизијама које је послао на Недићеву Србију, већ да ће и листом прићи партизанима. Али, Тито се грдно преварио у своме рачуну. Срби су му се одлучно одупрли и на Ибру и свуда по Западној Србији, док је само савезничко бомбардовање изазвало индигнацију српског народа у односу на Англо-американце.

Прво бомбардовање Београда извршили су Савезници када је била у пуном јеку комунистичка офанзива на Србију. То је било на сам Васкрс, 16. априла 1944. године. Београдске цркве биле су препуне побожног народа, који је васкрслом Господу приносио скрушене молитве да би поробљену Отаџбину обдарио победним Васкрсењем. И у тим побожним тренуцима, када је у ропске ланце оковани Престони град уносио топле молитве за народно спасење и ослобођење, стотине и стотине савезничких бомбардера сручили су своје кржаве васкршње поклоне поробљеним Београђанима. Уместо "Христос Васкрсе", то је био васкршњи поздрав савезничких вођа српском народу, који је до обожавања волео Англо-американце! И насупрот свога става, који су имали према другим поробљеним савезничким народима, Англо-американци су извршили из ваздуха нечувени масакр баш тог јадног народа, који их је толико волео! А да би трагедија била што већа, то је учињено не ради савезничких ратних потреба, већ једино зато - да би помогли једном међународном злочинцу да се докопа власти над народом и потчини га својој комунистичкој диктатури.

Својим бомбардовањима Англо-американци најмање су штетили Немцима, јер им нису уништили ни један једини војни објекат. Али су зато нанели огромне жртве, и материјалне и људске, српском народу, кога су желели да ваздушним терором натерају у наручје Титу и његовим комунистичким хордама. Отуда савезнички вођи носе велику одговорност пред историјом ради овог бездушног масакра голоруког народа. И не само они! Већ и југословенска избегличка Влада, која је морала учинити све од себе да би спречила Англо-американце у бомбардовању незаштићених српских градова. Нажалост, егзилна југословенска Влада није уопште узела у заштиту уништавани српски народ.

Први савезнички ваздушни напад на Београд у свему је био бездушнији и нечовечнији од немачког (6. априла 1941.), јер је вршен методом званом "теписи", тј. међусобно повезаним бомбама, тако да тамо где падну - ништа живо на земљи не остаје. А англо-амерички "теписи" на Васкрс 16. априла 1944. године падали су на Бајлонову Пијаци, на Каленића Гувно, на Пашино Брдо, на Милешевску улицу, на Кнез Михаилову улицу, и на много друге, где није било ни једног јединог немачког војног објекта. Читави блокови зграда са свим живим народом у њима, били су претварани у рушевине, згаришта и гробља. Оваква бомбардовања Београда поновљена су 17. априла, 18. маја, 6 и 8. септембра 1944. године. Само прва два ваздушна бомбардовања Београда стајала су, по властитим савезничким признањима, 1.161 мртвих и 1.468 рањених, а по српским изворима много и много више.

А колико је тек побијено Срба од савезничких бомбардовања Ниша, Смедерева, Лесковца, Подгорице и других места? Лесковац је, на пример, био бомбардован на сам Краљев рођендан, 6. септембра 1944. године, када је народ узносио топле молитве Богу да му сачува и врати вољеног Краља! Англо-американци, можда, нису знали шта је шестог септембра, али је то морала знати југословенска Влада у Лондону.

Све су Савезници чинили да ваздушним терором убију не само тело, већ и душу српског народа, као и народну веру у вечне светиње, само да би га нагнали да приђе комунистима!¹⁵⁹

Међутим, упркос тога убеђујућег средства Двадесетог века, који ће, несумњиво, остати као најкрвавији и најнеморалнији у целој људској историји, српски народ је остао постојан у своме антикомунистичком ставу. Он не само да је одолео Титовом нападу на Србију, већ је и његове најкрвожедније комунистичке Јединице нагнао у бек-

¹⁵⁹ Описе бомбардовања Лесковца видети у: Fitzroy MacLean: "Eastern Approaches", Лондон, 1949, стр 486-487; или: Fitzroy MacLean: "Escape to Adventure", Бостон, 1950, стр. 384-385.

ство, те су нанова, као и 1941. године, нашле спаса у усташкој "Независној Држави Хрватској", одакле су биле и дошле.

У вези савезничког бомбардовања српских градова, нарочито Београда, важно је подвући, да су добровољци одиграли једну узвишену улогу. Они су, непосредно после бомбардовања, раскрчавали рушевине, вадили испод њих унесрећене Србе, па ако су још били у животу, хитно су им указивали помоћ и носили у болнице, док су погинуле брзо сахрањивали, те су тако спречили појаву заразних болештина, које неминовно прате оваква разарања.

Војвода Павле Ђуришић у Београду - добровољци одлазе у Црну Гору

Некако пре овога крвавог пролећа одиграла се врло бурна историја с Војводом Павлом Ђуришићем, који је 14. маја 1943. године био заробљен од Немаца у Колашину са око четири хиљаде својих бораца, те су сви били одведени у заробљеништво. Од тада се у земљи ништа није знало о овом див јунаку Црне Горе, Боке и Санџака. Међутим, Павле је својим прегалаштвом писао историју, којој нема равне међу поробљеним народима Европе.

Ужи земљак Војводе Павла Ђуришића Филип Цемовић, адвокат и бивши Народни посланик, овако описује догађаје везане за то раздобље живота и борбе овог истакнутог четничког команданта:

"Војвода Павле Ђуришић заробљен је у Колашину 14. маја 1943. године и одмах је са још два официра из свога штаба отпремљен авионом у Берлин, јер су се Немци бојали, да им четници не отму Павла. Поред тога журили су да овог горског дива покажу својим нацистичким главешинама као свој велики трофеј, јер се за Павлово име добро знало у Берлину. У берлинском затвору инквизиторски је саслушаван и мучен. После неколико времена експедован је у заробљенички логор у Стриј, у Пољској. Још од свог доласка у логор смишљао је бекство и испитивао све могућности. Ту своју намеру није тајио пред својим друговима - официрима и многи су од њих прихватили ту идеју, препуштајући извођење тога плана самом Павлу. И једног дана близу 20 официра, на челу са Павлом, нашли су се ван логорских жица. Ради успешнијег бекства раздвојили су се у групе и пошли путевима, у правцу поробљене отаџбине.

Само се Павле Ђуришић, са њему својственом енергијом и неустрашивом храброшћу, могао одлучити на такав један, готово немогућ, план. Али за њега није постојало немогуће, за њега није

било препрека које он није био у стању да савлада. О њему и о његовим храбрим четницима ни комунисти нису могли прећутати истину, који у "Политици" од 20. јуна 1952. г. кажу: ... 'ово је био тврди четнички бедем, љути осинак, авангарда Дражина' ... 'ударна песница четништва'.

Само је Павле могао превалити огромно пространство од Стрија до Дунава и савладати све теškoће, прелазећи преко брда и планина газећи преко река, а често и пливајући и борећи се са таласима, са оскудном храном нађеном по пољима.

И најзад, стигао је на обалу Дунава са једним јединим другом, бегунцем. Код Вишњице, ниже Београда прешли су Дунав, и, када су мислили да су пребродили и последњу препреку, када су веровали да су се докопали толико жуђене слободе, десило се њихово неочекивано хватање; ухваћени су од једне српске патроле. И да би несрећа била потпуна, својом наивношћу или глупошћу патрола је телефонски обавестила о хватању своје претпостављене старешине. Како су Немци имали контролу телефонске линије, било је доцкан за њихово спасавање. Изненађени и предухитрени од Немаца били су беспомоћни. Тако су то објашњавали доцније, што је вероватно, јер припадници срп. држ. страже, сви од реда, били су уз покрет Драже Михаиловића.

Мене је обавестио о хватању Павловом одмах, један виши официр српске државне страже и ја сам известио пок. Риста Јојића, бив. министра са којим сам се посаветовао, шта да се ради? Како да се Павле спасе? Бојали смо се, да би га Немци могли стрелати, без обзира на прописе Женевске конвенције о којој нису водили много рачуна. Једина нада био је ђенерал Недић. Пок. Јојић са још једним, пошао је Недићу, који их је по свом обичају, љубазно предусрео и уверио, да ће се свим силама заложити да Павла избави из Гестаповског затвора, где је бачен у једну од његових ћелија.

То је могло бити крајем лета 1943. Према томе, ђенерал Недић је о хватању Павловом био обавештен пре Немаца, а не од Немаца.

Ђенерал Недић је, најзад, успео и у новембру Немци су му предали Павла, који је, већ сутрадан отишао у Врховну Команду код ђенерала Драже Михаиловића. О томе је знао и ђенерал Недић.¹⁶⁰

Међутим, Владимир Ленац, један од најближих сарадника Димитрија Љотића, прича, како га је једнога дана Љотић послао у немачку команду да интервенише да се пусти из затвора један ухапшен српски

¹⁶⁰ Филип Цемовић: "Бекство Војводе Ђуришића из немачког ропства, хватање и пуштање из затвора Гестапоа", "Српско Јединство", Чикаго, Илиној, бр. 36, Год. 50, Четвртак, Март 15, 1956, стр. 2.

домаћин из унутрашњости Србије. Када је дошао у Команду; тумач - који је био Фолксдојчер и који је свагда чинио услуге Србима у невољи - саопштио је Ленцу, разуме се, у поверењу, да одмах извести Љотића и Недића, да се у Београду, у једном од немачких затвора, налази Војвода Павле Ђуришић, који је успео да побегне из заробљеништва, али је опет пао Немцима у руке, те су га затворили. Тумач је нагласио, да треба хитно радити, јер се може догодити да Немци Војводу одведу из Београда. И Ленац је одмах отишао Љотићу и саопштио му шта је чуо. Љотић је о томе обавестио и ђенерала Недића, па су се договорили да обојица снажно интервенишу да се Војвода Павле Ђуришић пусти на слободу.

И, заиста, Недић и Љотић свесрдно су се заузели за Ђуришића. Обојица су неуморно објашњавали надлежним Немцима, да Војвода Павле Ђуришић ужива огроман углед међу народом у Црној Гори, Боки и Санцаку, као и у свима другим српским покрајинама, да је велики јунак и бескомпромисни борац противу комунизма, и да би било од великог значаја да се он пусти на слободу. Мада је ово убеђивање ишло тешко, пред Недићевом и Љотићевом упорношћу Немци су, најзад, попустили. Пустили су на слободу Војводу Павла Ђуришића. Ђуришићево ослобођење др Херман Нојбахер описује овако:

"... Издејствовао сам његово ослобођење. Међутим, наредио сам пре тога да ми Ђуришића доведу у канцеларију, јер сам хтео да упознам тога интересантног човека.

Преда мном је стајао млад, дугим пешачењем ослабео човек, који одавно није видео берберина. Био је снажан, средњег раста. Сео је и гледао ме мирно својим великим црним очима. То је, дакле, био тај ратни херој.

- Господине капетане, позната ми је Ваша историја. Ви сте онда неправедно разоружани и заробљени. Ја знам сасвим тачно, да се Ви као српско-црногорски националист нисте борили за нас, већ против комуниста, и да се Ви никад нећете борити за нас, ако уопште желите више да се борите. То зависи само од Вас. Ви сте сада слободни и можете ићи куда хоћете.

Ђуришић је савладао своје очигледно изненађење и одмах је рекао:

- Кад мене ослобађате, онда Вас молим да ослободите и моје другове који су имали храбрости да са мном побегну.

- Ја ћу то предложити.

- Можете ли ослободити и 600 људи који су са мном разоружани? Бољих бораца нема у Црној Гори.

- За то је надлежна немачка Врховна команда. Ја ћу и то предложити.

- Могу ли посетити Недића?

- Ви можете да посетите кога хоћете, јер Ви сте слободан човек. Но, ако се Ви будете борили противу нас, онда сте мене осрамотили и ја више нећу моћи ослободити никога ко би се нашао у Вашем положају.

- Дајем Вам моју породицу као таоце.

- Хвала, али ја сам против сваког узимања таоца. Поздравите своју породицу!"¹⁶¹

Тако је Војвода Павле Ђуришић постао слободан. Прво што је учинио, посетио је ђенерала Милана Недића и Димитрија Љотића, којима се захвалио за све што су учинили за њега, јер је знао да су се најнелепшије заузимали за његово ослобођење.

Ђенерал Недић упознао је детаљно Војводу Ђуришића са целокупним својим радом од формирања Српске Владе, па све до тих дана. Такође га је и Димитрије Љотић свестрано обавестио о свим догађајима, који су били везани за окупацију Србије. Водио га је и у Српски Добровољачки Корпус, где га је упознао са ђенералом Мушицким и другим водећим добровољачким старешинама од којих је сазнао историјат рада и борбе добровољаца. У свим тим приликама Војвода Павле Ђуришић исказивао је истинско дивљење спасилачком делу ђенерала Милана Недића и Димитрија Љотића, према којима је гајио поштовање достојно правог човека и стварног јунака.

У договору с Недићем и Љотићем, Војвода Павле Ђуришић одлучио је, да своје снаге у Црној Гори, којима се пуна срца враћао у загрљај, преформира у три пука, који ће као VI, VII и VIII ући у састав Српског Добровољачког Корпуса, а да се добровољачки штаб у Београду брине о целокупном снабдевању црногорских бораца.

Павле Ђуришић је с невиђеном љубављу и пажњом испраћен у Црну Гору, где су га његови четници и сав народ дочекали са неизрецивим одушевљењем. По доласку на свој терен, Војвода Павле је, заиста, формирао три пука: VI са седиштем у Милешеву, VII са седиштем у Пљевљима и VIII са седиштем у Подгорици. За команданте пукова поставио је: капетана В. Цимбаљевића, капетана Р. Рајлића и капетана М. Павићевића. Такође је именовао и офицере за везу при штабу Српског Добровољачког Корпуса у Београду. То су били: мајор Божо Јоксимовић, мајор Миливоје Зоњић и капетан Радомир Ћеранић. Све је ово, уствари, значило право јединство и братство између црногорских четника и Српских добровољаца, које је, ускоро, било потврђено и заједнички проливеом крвљу противу комуниста.

¹⁶¹ Hermann Neubacher: "Sonderauftrag Südost, 1940-1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten"; Musterschmidt Verlag Göttingen-Berlin-Frankfurt, 1956, с. 184.

Чим је Војвода Ђуришић извршио своју нову организацију и успоставио сталну везу са Недићевом Владом и Српским Добровољачким Корпусом, одмах је из Србије почела да се шаље обилна помоћ црногорској браћи. Ова је помоћ ишла преко Санцака. Тако је, на пример, послано: две стотине педесет брдских коњића натоварених оружјем, муницијом, одећом и обућом; неколико десетина вагона хране четницима и народу Црне Горе и Санцака; неколико вагона шећера и других нужних потребштина. Разуме се, све је ово тамошњи народ примио са захвалношћу, изражавајући истинску љубав према својој браћи у Србији.

После ове врсте помоћи, у Црну Гору је отишла и жива српска борбена помоћ. Ђенерал Недић и Љотић послали су браћи Црногорцима Други батаљон V пука Српског Добровољачког Корпуса на челу са Командантом Војиславом Најдановићем, активним капетаном I класе. Уз батаљон, који је имао 893 борца, послата је и војна музика. Са свим овим борцима, ђенерал Милан Недић послао је у Црну Гору као свога специјалног пуномоћника Михаила Олћана, бившег Министра Народне привреде.¹⁶²

Доласком у Црну Гору добровољци су заједно са црногорским четницима одмах повели борбу противу комуниста. Најжешће борбе водили су на планини Бичу, Црном Врху, код Бродарева, Бијелог Поља, Жуте Косе и на Мојковцу, где су браћа из Србије узвратила јунаштво Црногорцима, које су ови показали на истом месту 1915. године, када су невиђеним јунаштвом омогућили одступање српској армији. У свим овим заједничким борбама мешала се међусобна крв црногорских четника и Српских добровољаца. Несебично и јуначки гинули су и једни и други заједно са својим старешинама. Тако су, на пример, у једној тешкој борби код Прибоја погинули брат до брата: капетан Павловић, Командант Милешевске четничке бригаде и поручник Милованчевић, командир 7-ме добровољачке чете.

Народ је са дивљењем и поштовањем гледао самопрегорну борбу добровољаца, па је из превелике љубави према њима испевао неколико песама, које су се певале широм Црне Горе. Једна песма гласи:

"Застава се српска вије,
Дошла војска из Србије,
Да помогне сивог тића,
Млад Војводу Ђуришића ..."

А друга:

"Гледала сам добровољце,

¹⁶² Ђенерал Недић је пре Михаила Олћана слао у Црну Гору (почетком августа 1943. године) у специјалну мисију Мирка Влаховића, који је свој пут описао у напису: "Став генерала Недића према Црној Гори", "Записи из добровољачке борбе (II)", Минхен, 1955, стр. 62-69.

Из Србије младе борце,
Кроз гудуре Црне Горе,
За Краља се Петра боре ..."

Од послатог добровољачког батаљона остало је у животу свега 350 бораца, који су се у јуну месецу 1944. године вратили у Србију, јер су Немци ђенералу Недићу правили невиђене неприлике због његове сарадње са црногорским четницима, која је за крајњи циљ имала уједињење Црне Горе, Санџака и Србије. Немци су то знали, па су оштрим мерама, затварајући границу и хушкајући Арнауте и усташе противу Срба, спречили даље братимљење националиста из Србије и Црне Горе.¹⁶³

Но, упркос таквом ставу, ђенерал Милан Недић унапредио је Војводу Павла Ђуришића у чин потпуковника и поставио га за Помоћника команданта Српског Добровољачког Корпуса. А у јесен 1944. године Димитрије Љотић послао је Војводи Павлу Ђуришићу специјалну мисију на челу са Ратком Парезанином, шефом Васпитне службе Српског Добровољачког Корпуса. О Парезаниновој мисији у Црној Гори биће посебно речи на другом месту.

Заједничка акција добровољаца и четника на Сави

У лето 1944. године, партизанске снаге, које су се налазиле у сремским шумама дуж Саве, добиле су наређење да пређу у Србију. Уједно су им послата и појачања из Босне, која су се код с. Босута пребацила у Срем. Међутим, намеру ових комунистичких јединица на време су приметили четници из Посавине, који су о томе одмах известили ђенерала Михаиловића. Дража је хитно издао наређење командантима: Сремског корпуса дивизиском ђенералу Свети Ђукићу, Тамнавског корпуса мајору Владимиру Комарчевићу - Лалу, да са својим јединицама, као и са Посавском бригадом потпоручника Којића, осујете комунистички план. Уједно је и сама Врховна Команда послала на угрожени терен свога делегата мајора Илију Ореља. Истовремено је ђенерал Михаиловић обавестио и ђенерала Косту Мушицког, Команданта Српског Добровољачког Корпуса, о намери комуниста да пређу р. Саву, те је молио да и добровољци помогну четницима у овој акцији. Венерал Мушицки је одмах издао наређење Трећем батаљону III пука СДК у Шапцу и Трећем батаљону I пука СДК у Ваљеву да хитно изиђу на Саву и да се у селу Ушћу, Срез посавски (Обреновац),

¹⁶³ О Недићевој замисли у погледу уједињења Србије, Црне Горе и Санџака, које је лично Хитлер онемогућио, видети: Hermann Neubacher: "Sonderauftrag Südost, 1940-1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten"; Musterschmidt Verlag Göttingen-Berlin-Frankfurt, 1956, С. 155-161.

јаве Ђенералу Ђукићу, који је ту, на самој обали, образовао свој штаб. Команданти добровољачких батаљона капетан Миодраг Најдановић и поручник Миленко Поповић одмах су извршили предње наређење. Ђенерал Ђукић је с мајорима Комарчевићем и Орелјем, капетаном Најдановићем и поручником Поповићем израдио операциски план, по коме је: Трећи батаљон III пука СДК запосео десну обалу Саве од с. Орлаче до с. Ушћа; у његовом продужетку, од с. Ушће до с. Скела, положаје је запосела Посавска четничка бригада, појачана пратећом четом Трећег батаљона I пука СДК; три пешачке чете Трећег батаљона I пука СДК и једна бригада Тамнавског четничког корпуса прешли су р. Саву између с. Ушће и с. Скела и запоселе леву обалу Саве, окренуте фронтом према с. Купинову у Срему; један немачки речни реморкер са тешким оруђима имао је да помогне четнике и добровољце са припремном артиљериском ватром.

И четници и добровољци извршили су на беспрекоран начин поседање одређених положаја. А националне снаге које су прешле у Срем, једнако су тражиле додир са непријатељем, настојећи да га навуку на своје положаје. Комунисти су, најпре, вршили мање демонстрације, мерећи јачину националних снага. Националисти су им узвраћали с минималном ватром, тежећи да партизанску главнину навуку на себе, па да у једној одсудној битци непријатеља туку. И комунисти су се преварили. Извршили су напад у намери, да националне борце баце у Саву, па после да је и сами пређу. Напад је трајао целу ноћ. Добровољци и четници су се, најпре, одупирали из ровова, док је трајала припремна артиљериска ватра са реморкера, а када је ова престала, они су прешли у снажан јуриш. У одлучној и истрајној борби националисти су сасвим разбили партизанске снаге. А када су се комунисти дали у бекство, били су тучени снажном баражном ватром са реморкера, тако да су просто били сатрвени. Преживели су бозобзирно бежали кроз густу сремску шуму према Босуту, где су се пребацили у Босну.

Добровољци и четници, који су били на левој обали Саве, остали су још једно време у Срему, вршећи испитивање терена. Када су се преко Срба мештана уверили, да су преживели комунисти пребегли у Босну, онда су се тек четници и добровољци вратили у Србију, односно у своје базе. Пред одлазак, и Ђенерал Ђукић и делегат Врховне Команде мајор Орелј одали су на врло дирљив и достојанствен начин признање добровољцима пред свим четничким јединицама и њиховим командантима, истичући: да ће заједничка борба четника и добровољаца на Сави послужити за пример свима националним борцима у Србији како се несебично и братски треба борити раме уз раме противу заједничког непријатеља.

На крају, потребно је на овом месту истаћи јуначку смрт у овим борбама добровољачког водника Радослава Крунића - Мела из Трећег батаљона I пука СДК.

Састанак Љотића са Михаиловићевим Командантом Србије

Димитрије Љотић чинио је многе покушаје да дође у лични контакт са ђенералом Михаиловићем, верујући да ће га - када му лично буде објаснио ситуацију гледану очима једног родољуба, који је сагледао сву величину комунистичке опасности - приволети за акцију остварења јединственог националног фронта у Србији. У остварењу овога циља, Љотићу је, нарочито, помогао истакнути члан Дражиног Покрета Илија Михаиловић, бивши Председник Југословенске Народне Скупштине и Потпредседник Југословенске Националне Странке, који је био познат по своме исправном политичком и националном раду не само у Шумадији, већ и у целој Југославији.

Илија Михаиловић редовно је достављао, преко својих веза, све Љотићеве поруке ђенералу Драгољубу Михаиловићу, инсистирајући непрестано са своје стране да се њих двојица састану. И, најзад, ђенерал Михаиловић обавестио је Димитрија Љотића, да може да дође у његов штаб. То је учинио и посредно, преко капетана Нешића, шефа своје Обавештајне службе, на дан 2. септембра 1943. године, и непосредно својим писмом лично Љотићу, које је датирано 22. септембра 1943. године.¹⁶⁴

Према послатим упутствима, Димитрије Љотић пошао је у штаб ђенерала Михаиловића, јер му је "витешком речју" гарантована сигурност. Међутим, када је из Ужица требао да крене на место састанка, Љотића је нашао његов лични пријатељ мајор Петровић, истакнути члан Покрета Драже Михаиловића, и саопштио му, да је састанак одложен, јер Дража не може да га прими пошто је спречен хитним пословима. Петровић је још рекао Љотићу, да треба заједно њих двојица да се врате у Београд. И вратили су се. Тек у Београду, мајор Петровић саопштио је Љотићу, да му је Дражин Командант Златиборског корпуса капетан Душан Радовић - Кондор био спремио заседу да га убије и зато га је онако изненадно вратио из Ужица!

Но, ово није обесхрабрило Љотића, који је из жеље за остварењем јединственог српског националног и антикомунистичког фронта једнако тражио начин да се лично састане и поразговара са ђенералом Михаиловићем. Отуда је, после извесног времена, опет ступио у везу

¹⁶⁴ Видети оригинале ових писама у књизи Бошка Н. Костића: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 128-129.

са Илијом Михаиловићем, који је и сам захтевао од Драже, да се пошто-пото састане са Љотићем. И Дража је обавестио Илију Михаиловића, да јави Љотићу да ће до састанка сигурно доћи и да ће у његово име бити делегати ђенерал Мирослав Трифуновић - Дроња, Командант Србије, и Драгиша Васић, члан Централног Националног Комитета.

И, заиста, 17. маја 1944. године, у близини Горњег Милановца, у селу Брђане, дошло је до овога састанка на коме су били присутни: ђенерал Мирослав Трифуновић - Дроња, Илија Михаиловић, Димитрије Љотић и његов лични секретар Бошко Костић. Трифуновић је извинио Васића, који није могао доћи, али је нагласио, да је њега ђенерал Михаиловић овластио да се састане с Љотићем и о свему с њим поразговара. Разговори су трајали три дана: 17, 18 и 19. маја 1944. године. Разуме се, и Димитрије Љотић је ове разговоре водио с пуним знањем и одобрењем ђенерала Милана Недића.

После тродневних разговора, Михаиловићев Командант Србије ђенерал Мирослав Трифуновић - Дроња и Димитрије Љотић постигли су споразум, који је садржавао следеће:

"Заједничка борба против комунизма;

Организација ђенерала Драже Михаиловића остаје потпуна;

Споразумно са ђенералом Михаиловићем постављање окружних и среских начелника. У вези с тиме органи Драже Михаиловића неће нападати органе Недићеве власти нити се мешати у њихове функције;

У свим битним стварима, Недић има да се споразуме са Дражом Михаиловићем; иначе у осталим стварима Недићеве одлуке имају се извршавати;

Појачање оружаних снага врши се споразумно, а исто тако и заједничка акција против комуниста;

Ђенерал Михаиловић прима у начелу издржавање у новицу и намирницама од Недићеве Владе у ком циљу саопштава влади свој нормални састав, а уколико ово од владе добије одриче се досадашњих начина снабдевања;

Ђенерал Дража Михаиловић има свог делегата код ђенерала Милана Недића;

Непријатељска међусобна пропаганда нападања има да престане;

Регрутовању за Недићеве оружане јединице неће се чинити никакве препреке од стране органа ђенерала Михаиловића;

Заједнички антикомунистички фронт у Српству изван Србије;

*Недић ће одмах потпомоћи стварање Сремског четничког одреда ради чишћења Срема од комуниста у коме циљу ће помоћи оружјем, муницијом и осталом спремом до 4.000 људи...*¹⁶⁵

Док су сви били на окупу у Брђанима, ђенерал Трифуновић је сазвао конференцију виђених сеоских домаћина. Њима је представио Љотића као професора Петровића из Београда, пријатеља четничког Покрета, који ће им изложити политичку ситуацију. И Димитрије Љотић је на њему својствен начин изложио овим српским домаћинама у сред шумадије стварну политичку ситуацију. Сви су га слушали с напрегнутом пажњом. Али, када је завршио, проговори један шумадишки домаћин, који се захвали "Господину професору" на његовом говору, али, рече, да би они више волели да им је изложио како да се сложе и уједине Дража, Недић и Љотић, јер за тим чезне народна душа. Тада је настао један тајац. Љотића је из неприлике извукао сам ђенерал Трифуновић, који је казао домаћинима, да је "Господин професор" баш од тих људи који раде на слози Драже, Недића и Љотића, те је с тим циљем и дошао на овај састанак. Онда су српски домаћини молили "Господина професора", кад се поврати у Београд, да поздраве Недића и Љотића и каже им, да се сложе са Дражом, а они ће то исто говорити и самом Чичи.¹⁶⁶

Све се ово догађало у другој половини маја 1944. године. А само дванаестак дана после тога, 31. маја, одлетео је из Србије у Бари др Живко Топаловић, као политички пуномоћник ђенерала Михаиловића у иностранству. У своме првом меморандуму, који је упутио савезничким Владама, а у самом уводу који носи наслов "Акција Немаца, Недићеваца и Љотићеваца против ђенерала Михаиловића", Топаловић пише:

"Током месеца марта Немци су вршили гоњење одреда ђенерала Михаиловића на простору између градова Београда, Смедерева, Крагујевца и Чачка. Погинуло је или похватао око триста четника у заштитничким борбама, док су се главне снаге извукле ка Западној и Источној Србији. Непријатељу је задано много губитака. На железницама и транспортним камионима опљачкано је доста новог оружја. Очекивала се велика акција против свих трупа ђенерала Михаиловића у Србији. Недић и Љотић, и извештан број њихових војних и политичких сарадника, енергично су тражили од Немаца да сложе војничке снаге Михаиловићеве пре наступања пролећа, јер се само на тај начин може да избегне на-

¹⁶⁵ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 151-152.

¹⁶⁶ Све је ово Бошко Костић причао лично писцу.

родни устанак који Михаиловић спрема у вези са очекиваним искрцавањем Савезника на Балкану..."¹⁶⁷

Месеци март, април и мај 1944. године протекли су у пуној сарадњи добровољаца, стражара, четника, Немаца, Руса "Белогардејаца" и Бугара у борби противу комуниста, те у то време нико није вршио гоњење одреда ђенерала Михаиловића. А да је Димитрије Љотић "енергично тражио од Немаца да сломе војничке снаге Михаиловићеве", не би ниуком случају изнео живу главу из Брђана. Не би га тако лако пустио ђенерал Трифуновић! Али, ето, он је чак и споразум с Љотићем начинио! И тај споразум је ту, да најречитије демантује др Живка Топаловића, главног Дражиног политичког пуномоћника у иностранству.

И поред постигнутог споразума, сауговорачи су се договорили о потреби личног састанка Љотића с Михаиловићем, те су Дражини делегати обећали, да ће да пораде да што пре дође до тога састанка. Иначе, представници ђенерала Михаиловића растали су се врло срдечно с Љотићем и Костићем, тако да је овом последњем ђенерал Трифуновић - Дроња поклонио и своју фотографију на којој је заједно са ђенералом Михаиловићем.¹⁶⁸

Споразум је, пак, одмах почео да се спроводи у дело, али није спроведен у целости. Тако, на пример, и даље су се ређали напади четника на добровољце (случај напада на Марисава Петровића, Команданта II пука СДК, истина безуспешан), напади на органе Недићеве власти (случај са Окружним Начелником у Ваљеву пуковником Драгомиром Лукићем, чији су ауто четници митраљирали код села Мургаша, на путу између Уба и Ваљева), итд. Међутим, добар део споразума остварен је. Венерал Михаиловић послао је одмах у Београд као свога пуномоћника код ђенерала Милана Недића капетана Предрага Раковића, Команданта Другог Равногорског корпуса, чија је канцеларија била у самом Председништву Владе, а коме је по изричној Дражиној жељи био политички саветник Александар Цинцар - Марковић, Министар Спољних послова у Влади Цветковић - Мачек, која је закључила Пакт с Немцима 25. марта 1941. Затим је дата целокупна спрема са оружјем и муницијом, тако да је у самом Срему формиран Сремски четнички одред на челу с мајором Срдићем, док је Командант Сремског корпуса са седиштем у Србији био дивизиски ђенерал Света Ђукић. Па, онда, ђенерал Милан Недић издао је наређење Народној Банци, која је доставила ђенералу Михаиловићу већу суму новца за потребе "Југословенске Војске у Отаџбини", итд.

¹⁶⁷ "Ситуација у Југославији маја 1944 - Меморандум др Живка Топаловића", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 66.

¹⁶⁸ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 153.

Састанак ђенерала Недића са ђенералом Михаиловићем

Када је капетан Раковић стигао у Београд као пуномоћник ђенерала Михаиловића, донео је поруку Димитрију Љотићу, да Дража жели да се с њим лично састане. Међутим, Михаиловићеви команданти Никола Калабић и Драгослав Рачић, плашећи се да Предрагу Раковићу не припадне слава тиме што ће се састати Љотић и Дража, припремили су за леђима капетану Раконићу састанак ђенерала Михаиловића са ђенералом Недићем. То се збило на овај начин.

Половином августа 1944. године, Никола Калабић, Командант Горске Гарде, позвао је на састанак свога личног пријатеља Драгог Јовановића, Управника Града Београда, који је оружјем, муницијом и новцем увелико помагао не само Николу Калабића, већ и друге четничке команданте, као на пример: Драгана Бојовића (Драшковићевог зета), Команданта Космајске бригаде, Сашу Михаиловића, Команданта Београда, Драгутина Кесеровића, Команданта Копаоничке групе корпуса, итд. Јовановић је прихватио позив и састао се с Калабићем у Селтерсу крај Младеновца. Ту му је Калабић саопштио, да сутрадан треба да иде у Тополу да се састане с Драгославом Рачићем и Нешком Недићем, с којима треба да разговара о једној важној ствари. И, Драги Јовановић је отишао у Тополу. Ту није нашао никога, па се одвезао у Аранђеловац. Тамо је у једној кафани затекао на окупу Калабића, Рачића и Нешка Недића. После поздрава, Рачић је одмах саопштио Јовановићу, да су га звали да би организовао састанак ђенерала Недића са ђенералом Михаиловићем. Рекао му је, да је Дража спреман за састанак, а да он, Драги Јовановић, треба да приволи ђенерала Милана Недића. И Јовановић је обећао да ће то учинити. Вратио се у Београд, где је одмах упознао ђенерала Недића с предњим планом. Председник Српске Владе Милан Недић пристао је да се састане са ђенералом Михаиловићем, који је изразио пристанак још пре Недића. Сутрадан је Драги Јовановић саопштио Рачићу преко телефона, да је све у реду. С друге стране жице му је речено, да чека даља обавештења у недељу. И, заиста, у прву недељу Драгог Јовановића звала је пошта из Косјерића. Саопштено му је, да га у двадесет сати чека Дража. Јовановић је одмах отишао ђенералу Недићу и саопштио му, да треба да крену на пут. И ђенерал Недић је пошао без икакве пратње. Успут су узели ђенерала Миодрага Дамјановића, шефа кабинета ђенерала Недића, који је дошао наместо убијеног пуковника Масаловића. Ишли су у два аутомобила. У једном је био Драги Јовановић са својим пратиоцем, а у другом ђенерал Недић и Дамјановић. Путовали су преко Обреновца

и Ваљева у село Ражану, где их је дочекао Ђуровић, четнички Командант места. Увео их је у своју кућу у којој су били: Калабић, Рачић и Нешко Недић. Ту су се само поздравили, па су Дражини команданти изишли напоље да би ухватили даљу везу, док су гости остали у кући. Око једанаест сати увече стигла је "веза", те су ђенерала Недића, ђенерала Дамјановића и Управника Београда Јовановића позвали на одређено место. Ускоро су ушли у једну малу сеоску кућу, на чијим вратима их је дочекао лично ђенерал Драгољуб Михаиловић. То је било у ноћи 20. августа 1944. године.

Овоме састанку присуствовали су са четничке стране: ђенерал Дража Михаиловић, потпуковник Балетић, мајор Лалатовић, капетан Рачић и поручник Калабић, а с друге стране: ђенерал Милан Недић, ђенерал Миодраг Дамјановић и Управник Драги Јовановић. Пошто су се питали, једни другима наздравили, јер их је Дража послужио ракијом (ђенерал Недић одбио је да пије), одмах се прешло на разговоре. Почело се тиме, што је ђенерал Недић добио реч. Недић је о томе разговору оставио следеће сведочанство:

*"Дража је тражио од мене да изложим општу ситуацију и развој будућих догађаја, на што сам рекао да Немци пропадају и да ће се морати повући из наше земље и причао сам му о опасности комуниста који надиру са свију страна и стога је потребно да се образује српски фронт од мојих и четничких одреда да би, уједињени, брзо и ефикасно спасли српство и Србију од комунистичког упада. Дража је саслушао и прихватио моје излагање. Он је са своје стране рекао да има добре везе са Лондоном и Енглезима и да добија извештај о ситуацији из првих руку. Даље је рекао како ће се Енглези искрцати на Јадрану, где ће ухватити с њима везу, и да ће они доћи у нашу земљу ради очувања мира и реда."*¹⁶⁹

Када су тако измењали мисли, онда су се договарали шта и како да се ради. По Драгом Јовановићу, који је, такође, за собом оставио сведочанство, - "ништа није писано, нити је прављен какав уговор, већ је Недић у пет тачака формулисао споразум, који је Дража Михаиловић прихватио".¹⁷⁰ Тачке споразума су утврђене овако:

"1) Влада ставља одмах на расположење генералу Дражи Михаиловићу за плату официрима, подофицирима и осталима 10 милиона динара"¹⁷¹, с тим да престане пљачкање државних пошта и осталог.

¹⁶⁹ "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд, 1946, стр. 237-238.

¹⁷⁰ Исто. - стр. 240.

¹⁷¹ У исказима и ђенерала Недића и Драгог Јовановића, који се спомињу на стр. 239, 240, 241 и 395 поменуте књиге, спомиње се сума од 100 милиона динара, која је, стварно, и исплаћена. Према томе, сигурно је грешка у горњем тексту.

2) Генерал Недић, односно влада, преузимају на себе обавезу да код Немаца издејствују одмах 30.000 пушака, 3 милиона пушчаних и митраљеских метака, 500 пушкомитраљеза и 500 бацача граната.

3) Генерал Михаиловић гарантује Недићу, а овај преузима обавезу пред Немцима, да се ово оружје неће ни у ком случају употребити против Немаца.

4) Он, Недић и влада, вољни су, уколико окупатор дозвољава, да се и све оружане формације владе ради координирања акције против комуниста, ставе под команду Драже Михаиловића.

5) Влада је вољна, уколико добави, да му одмах стави на располагање и неодређени број униформи и обуће.¹⁷²

Јовановић нарочито још подвлачи, да је "на крају Недић формулисао у разговору да тај састанак треба да остане у највећој тајности".¹⁷³

Генерал Драгољуб Михаиловић пристао је на све што му је био предложио генерал Недић. Потом су се растали.

Недић, Дамјановић и Јовановић свратили су, нанова, у кућу Команданта Ражане, где су преспавали, па тек ујутру пошли у Београд. Чим је дошао у Београд, генерал Милан Недић послао је одмах генералу Михаиловићу 100 милиона динара, а нешто доцније и десет хиљада пушака и одговарајући број муниције, као и већу количину обуће и одеће. Све је ово ишло преко капетана Раковића, Михаиловићевог делегата у Председништву Владе. Иначе, генерал Недић није се више састајао са Дражом, док је Драги Јовановић ишао још једанпут, крајем августа 1944, на састанак у Прањане, којом приликом је саопштио Врховној Команди, да се Немци сигурно повлаче с Балкана и из Србије, те предложио да четници заузму градове, што је Дража одбио.¹⁷⁴

Када је Недић, по повратку са састанка од Драже, отишао др Херману Нојбахеру, немачком политичком представнику за Балкан, да би га молио за оружје и муницију, овај је, преко својих четничких веза, већ био обавештен о Недићевом састанку са генералом Михаиловићем! Сам Нојбахер о томе пише ово:

"У августу 1944. дошло је до сусрета Недић - Дража Михаиловић. Састали су се у потпуно замраченом простору, тако да ниједан није могао доказати другом да су заиста ту лично присуствовали. Михаиловић је захтевао, с обзиром на претећи комунистички напад, да му Недић да финансиску помоћ и да од Немаца

¹⁷² "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд, 1946, стр. 240.

¹⁷³ Исто. - стр. 395.

¹⁷⁴ "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд, 1946, стр. 396-399.

издејствује наоружање за педесет хиљада његових присталица. Тиме је требало да се Недић пред националним покретом отпора искупи за своју дугогодишњу колаборацију и да ступи у заједнички антикомунистички фронт. Недић је дошао с овим захтевом к мени, али ми је прећутао саопштење о састанку. Ја сам о томе био сазнао преко четничких канала. Кад сам то узгред споменуо Недићу, он ми је причао о сусрету у мрачном простору и опрезно додао: да је он Дражу Михаиловића једва познао по гласу, али да 'се могао и преварити'. Ја сам о овом Недићевом предлогу известио Врховну Команду."¹⁷⁵

Овај Нојбахеров текст садржи две крупне нетачности. Прва је, да је ђенерал Милан Недић ишао на састанак с Дражом "да су пред националним покретом отпора искупи за своју дугогодишњу колаборацију". То уопште не одговара истини. Пре свега, није ђенерал Недић био тај који је тражио састанак. Напротив, друга страна - Калабић, Рачић, Нешко Недић и сам Дража планирали су састанак и желели да се виде и поразговарају са Недићем. Затим, Милан Недић је био дубоко свестан, да иде исправним путем, да иде путем несебичног служења своје нацији и својој Отаџбини, за које је, на крају, положио и свој живот. Целим својим бићем био је уверен у исправност свога пута. Отуда, да је ишао на састанак "да се искупи", значило би да је посумњао у свој пут, у свој рад и у своје животно дело. Међутим, Недић није био сумњало. Јунак и мученик Милан Ђ. Недић, био је "свесна жртва". Напоследку, ђенерал Недић није могао тражити "искупљење за колаборацију" од оних, за које је знао да и сами колаборирају с Немцима. Тачност овога најречитије потврђује и сам Херман Нојбахер са својим, напред цитираним, контекстом. Зато је сасвим погрешно тврђење, да је Недић ишао у Ражану ради неког "искупљења".

Друга нетачност је, да је ђенерал Недић ишао на састанак "да ступи у заједнички антикомунистички фронт" у оном смислу како то Нојбахер приказује. По Херману Нојбахеру испада, да је Недић ишао на састанак четницима са жељом да им се нуди за заједничку борбу. Међутим, ништа нема нетачније од тога. Венерал Милан Недић је с првим даном, када је образовао Владу, ушао у рат противу комунизма, образујући солидан, чврст, бескомпромисан антикомунистички фронт у Србији. И налазећи се у томе фронту и пре и за време и после Дражиног пактирања са Титом и комунистима, Милан Недић је био истрајан и доследан антикомунистички борац, који је својим борбеним антикомунизмом просто надахњивао људе. Зато је Милан Недић чинио част антикомунистичком фронту у Србији и уопште у Југосла-

¹⁷⁵ Hermann Neubacher: "Sonderauftrag Südost, 1940-1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten"; Musterschmidt Verlag Göttingen-Berlin-Frankfurt, 1956, С. 164.

вији. А тај фронт је био далеко изнад четничког антикомунистичког фронта, који је био слаб, лабав, колебаљив, недоследан, безидејан. И сад тврдити, да је Недић ишао "да ступи у заједнички антикомунистички фронт" коме би основа био овај потоњи, јесте проста бесмислица. А најпосле, ако ће се право говорити, ђенерала Недића су сами четници звали у штаб ђенерала Михаиловића, па кад се већ позиву одазвао и у шуми с Дражом и његовим командантима састао, онда је ради спаса Србије и Српства он заговарао заједнички антикомунистички фронт, мислећи да му основа буде онај антикомунизам који је победио Тита 1941. године, а не који му је снагу био дао. Зато је Недић на састанку у Ражани тражио, да они, четници, ступе у тај и такав фронт у коме се он са својим одредима налазио још од 29. августа 1941. године. И ђенерал Драгољуб Михаиловић био је тај, који је пристао "да ступи у заједнички антикомунистички фронт" предложен од стране ђенерала Милана Недића. Али, нажалост, од тога "заједничког иступања" није било, као што ће се видети доцније, никакве вајде. Није зато, што покрет ђенерала Михаиловића није имао једну јасну линију, један одређен став, једну идеју водиљу. Лутао је и идејно и политички и војнички. Час је био запојен "фашистичким тенденцијама" а час "демократијом", која је, онаква каква је била, утирала пут комунизму у Југославији. Та четничка лутања је најбоље објаснио сам Живко Топаловић следећим речима:

*"Није никаква тајна да су под утицајем пропасти Југославије и огромних успеха Хитлерових код многих младих људи, нарочито у војсци, била раширена хитлеровска схватања, да политичке демократске партије треба уништити. О томе је Драгиша Васић и јавно писао чланке. Схватања о четничкој диктатури као програму Равногорског покрета изражена су и на омладинској конференцији у Шаховићима у 1942. години. Ове фашистичке тенденције коначно су савладане, уз помоћ Дражину, тек крајем 1943. године. Први који је увидео њихову погубност био је Дража и од њих се први излечио. На тој борби противу остатака хитлеризма у главама извесног броја официра умало што није пропао Конгрес у селу Ба. Ту је Дража коначно преломио своје односе и одлучио се за демократију..."*¹⁷⁶

Када се све ово има у виду, онда постаје јасно зашто је међу националним одредима долазило, и то повремено, само до јединственог војничког фронта, а никада није могло доћи до заједничког политичког окупљања. Схватања и погледи на основне политичке проблеме

¹⁷⁶ Из писма др Живка Топаловића, које је 29.07.1957. године упутио Зорану Ракетићу, Председнику Удружења Бораца Краљевске Југословенске Војске "Дража Михаиловић" за Француску. "Равногорски Борац", Хановер, бр. 104, Август 1957, Год. IX, стр. 2.

били су међу националним јединицама у таквој супротности, да су се на политичком плану морале разилазити. А пошто је комунистичка опасност постајала све очигледнијом, то се међу водећима у националним редовима тежило, да се на сваки начин постигне бар војничко јединство у националном фронту. Први покушај у овом смислу, остварен је на сам Краљев Рођендан, 6. септембра 1944. године.

Војничко јединство националног фронта у Србији

Из ових састанака: Љотића са Трифуновићем и Недића са Михаиловићем, резултирала је одлука, да се сви национални одреди у Србији ставе под војну команду ђенерала Михаиловића. Да би се ово спровело у дело, Дража је 2. септембра 1944. године, преко четничке Команде Београда, упутио позив свима командантима легалних оружаних одреда да пошаљу своје делегате у Врховну Команду "Југословенске Војске у Отаџбини".

Српски Добровољачки Корпус послао је као свога делегата капетана Радослава - Рацу Протића, Српска Државна Стража мајора Љубишу Микића, Српска Гранична Стража мајора Драгишу Јевтића. Ови делегати отишли су у село Прањане, где се тада налазио Михаиловићев штаб. Све њих заједно примио је Дража - 6. септембра 1944. године. Ђенерал Михаиловић је са делегатима одржао два састанка, на којима су присуствовали и потпуковник Лука Балетић и мајор Мирко Лалатовић. На овим састанцима делегати су поднели реферате о распореду својих јединица. Саслушавши их, ђенерал Драгољуб Михаиловић им је саопштио одлуку о војничком обједињењу свих националних одреда у Србији. Потом им је дао и писмене инструкције по којима јединице има да се управљају. Инструкције које је собом донео у Београд добровољачки делегат капетан Протић, гласиле су:

"1. Српски Добровољачки Корпус остаје у досадашњем саставу, са досадашњим старешинама. Командант Српског Добровољачког Корпуса према своје нахођењу, евентуално, смениће са положаја оне старешине које не би одговарале новонасталој ситуацији.

2. У оперативном смислу Српски Добровољачки Корпус ће формирати две ударне групе, Западну и Јужну, а према ондашњем распореду јединица Српског Добровољачког Корпуса.

3. Забрањује се узимање официра Српског Добровољачког Корпуса за друге јединице осим једино по распореду Врховне Команде.

4. Српски Добровољачки Корпус ће упутити два делегата за одржавање везе са Врховном Командом."¹⁷⁷

На поменутом састанку, ђенерал Драгољуб Михаиловић је делегатима Недићевих оружаних јединица изложио још и унутрашњу и спољну ситуацију. Том приликом је Дража нагласио, да у унутрашњем погледу Врховна Команда "Југословенске Војске у Отаџбини" чврсто држи ситуацију у својим рукама, а у спољном - да не постоји никаква бојазан од уласка Совјета у нашу земљу, јер га је пуковник Мек Даул, шеф америчке мисије у његовом штабу, уверио, да би совјетски прелаз Дунава изазвао отворен сукоб између Совјета и Англо-американаца.

Капетан Протић је ово пренео ђенералу Мушицком, Команданту Српског Добровољачког Корпуса, а вероватно да су слично учинили и делегати осталих јединица. Природно да су о свему овоме били обавештени и ђенерал Милан Недић и Димитрије Љотић. Обојица су у овом погрешном Михаиловићевом оцењивању ситуације, како унутрашње тако и спољне, видели извор нових несрећа за српски народ.

И Недић и Љотић стално су тврдили, а нарочито после Техерана, да главни политички фактор на Балкану постаје Савез Совјетских Социјалистичких Република (СССР), који ће све учинити да устоличи Тита и комунизам у Југославији. И ако неко са стране буде марширао нашом Отаџбином, то ће бити Стаљин и бољшевичке хорде - категорички је тврдио Димитрије Љотић. Догађаји су му потпуно дали за право. Истог оног дана, када је ђенерал Драгољуб Михаиловић уверавао делегате Недићевих оружаних формација да Совјети неће смети преко Дунава, тога истог дана Михаиловићев Командант Крајинског корпуса ђенералштабни мајор Велимир Пилетић увелико се грлио и братимио са бољшевицима, који су већ били прешли Дунав!

Нишки споразум

После ових састанака и споразума, почели су и сами Дражини нижи команданти да праве разне аранжмане и уговоре на својим теренима. Тако је дошло до закључења разних споразума између локалних команданата ђенерала Михаиловића и ђенерала Недића, које су подржавали и самоуправни органи и Равногорског покрета и Српске Владе.

Да би се видео дух и карактер тих споразума, довољно је навести као најтипичнији онај, који је склопљен у Нишком округу. У целини гласи овако:

¹⁷⁷ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 104-165.

"ОДЛУКА

Донета на заједничком састанку свих националних снага Округа нишког и дела Округа зајечарског. На састанку присуствовали су следећи представници: Командант 2 гвозденог пука пуковник Радован Кусовац, делегат Врховне команде пуковник Милутин Радојевић, обласни командант СДС мајор Петар Мартиновић, окружни командант мајор Велимир Велимировић, командант 5 добровољачког пука - мајор Милорад Мојић, мајор Милутин Буквић, командант чегарског корпуса капетан Мирко Ћирковић, окружни командант организације Д. М. Др Милан Шијачки, командант граничних одреда мајор Ранко Јовић, а у име управне власти начелник Округа нишког Јован Барјактаревић.

На састанку је донета једногласна одлука:

1. Да заједнички командант свих Српских националних снага на територији Округа нишког и дела Округа зајечарског буде досадашњи делегат Врховне команде пуковник Милутин Радојевић, коме се непосредно потчињавају све српске националне снаге у погледу операција, дислокација и свих задатака које тренутна ситуација намеће Српском националном фронту и покрету.

2. Да заједнички командант пуковник Радојевић одмах образује свој штаб у коме ће одмах делегирати по једног официра: командант нишке обласне команде, командант 2 гвозденог пука, командант 5 добровољачког пука, командант СДС Округа нишког и командант граничног одреда из Беле Паланке, ради преношења наређења на своје команданте.

Стални сарадници овог сталног штаба биће: Обласни командант области нишке, командант округа нишког, командант 5 добровољачког пука, командант граничног одреда из Беле Паланке и тактички командант 2 гвозденог пука, поред сарадника штаба из четничке организације Д. М. које ће одредити сам командант пуковник Радојевић.

3. Да обласни командант, окружни командант у Нишу и командант 5 добровољачког пука предузму све мере, да се од немачких војних власти добије што више оружја и муниције, и да се национални четници и СДС што боље наоружају и оружјем запленим од разоружаних бугарских јединица.

4. Сви делегати горе именовани предлажу и моле, да се прошири делокруг рада заједничког команданта пуковника Радојевића и на остале секторе, јер обједињавањем команде постићи ће се заједнички циљ. Оквир ове јединствене команде треба да буде цела Источна Србија. За ово умолити Врховну команду, министра г. Дражу Михаиловића и председника Српске владе ђенерала господина Милана Недића.

5. Ова је одлука једногласно састављена, потписана и од данас ступа на снагу.

6. По један примерак ове одлуке доставиће се: Врховној команди, Председнику Српске владе и свима командантима наведеним у овој одлуци.

7. септембра 1944. године
у Гадином Хану

Потписи:

Пуковник Радован Кусовац, мајор Петар Мартиновић, мајор Велимир Велимировић, мајор Милорад Мојић, мајор Милутин Буквић, Мирко Ћирковић, Др Милан Шијачки, Ранко Јовић, Јован М. Барјактаровић.

Предња одлука саопштена је пуковнику господину Милутину Радојевићу а одмах ће бити саопштена и свима осталим командантима на овом сектору тј. на подручју пуковника Радојевића.

Командант СДС и командант 5 добровољачког пука саопштиће ову одлуку својим јединицама.

Оверава:

Записничар седнице Јован М. Барјактаровић
окружни начелник.

Саопштена ми је предња одлука:
Командант нишке корпусне групе, пуковник
Милутин Б. Радојевић.

7-IX-1944. г.
Гаџин Хан.¹⁷⁸

Вредно је нагласити како се поштовало слово овога споразума. Докле су на означеном терену боравили добровољци на челу с мајором Милорадом Мојићем, и чистили терен од разних комунистичких група, те тиме чинили крај сигурним и за Недићеву управну власт и за разне друге оружане јединице, - дотле су поштоване предње одлуке. Али, када су добровољци, гонећи партизане отишли изван терена назначеног споразумом, и кад није имала више на кога да се ослони Недићева управна власт, четници су, мада за кратко време, преузели власт у своје руке и прво што су урадили - заклали су записничара седнице Јована Барјактаровића, Окружног начелника Округа нишког! Заклали су га зато, што је, бива, "колаборирао с Немцима". Међутим, док је несретни Барјактаровић остао заклан у некој јарузи, дотле је његов колега - Дражин Окружни начелник за Округ нишки др Милан Шијачки, ухвативши се за пешеве немачких шињела доспео чак у Аустрију, а одатле још и даље - у Америку! И на професору Барјактаровићу, коме се ни гроб не зна, остао је печат "колаборационизма" и

¹⁷⁸ Петар Мартиновић-Бајица: "Милан Недић", Чикаго, Ил., 1956, стр. 441-443.

"издајништва", а на Милану Шијачком, који је и у "шуми" живео баш онако као и данас у Америци, печат "чистунства" и "патриотизма"! Заиста, само су револуције кадре да изврше овакав поремећај у људским савестима!

ПОРУКА ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА КРАЉУ ПЕТРУ

**"Преклињем Вас, Господару, не попуштајте у питању Тита...
Потребно је, Господару, место да се уједињују Тито и Дража, да се
уједине Недић и Дража"**

И раније су ђенерал Милан Недић и Димитрије Љотић достављали своје поруке и извештаје о раду Краљу Петру, држећи Га у току целокупне ситуације у окупираној Србији. У два маха - фебруара 1942. и јуна 1943. године - емисар је био Бошко Н. Костић, Љотићев лични секретар, који је у име Српског Црвеног Крста одлазио у Турску, где је извештаје и поруке за Краља предавао нашем дипломатском особљу у Цариграду. У то време се и могло прећи ћутке преко Недићевих и Љотићевих порука, али сада, у лето 1944. године, када се после Техерана знало шта чека Југославију и када је народ у земљи већ осећао Дамоклов мач над собом, веровало се, да се изван граница мора послушати и народна реч. У Отаџбини је постојало дубоко уверење, да ће Краљ бити у стању да чује откуцаје народног срца, кад га већ нису могли чути толики политичари који побегоше из земље 1941. године. Па кад чује народно било, веровало се да ће Краљ заузети један јасан и одређен став у односу на Своју земљу и Свој народ. И васцело народно биће желело је да помогне Краљу у изналажењу пута, којим треба да поведе Отаџбину и народ. Зато је Димитрије Љотић, видећи сву тежину ситуације у којој се налазио народ, а плашећи се да нова четничко-бољшевичка спрега не донесе још већа страдања народу и земљи, - упутио специјално писмо Краљу Петру преко својих иностраних веза. То писмо, које је на време доспело у Лондон, а које се у оригиналу налази у архиви професора Радоја Л. Кнежевића, бившег Министра Двора, у изводу гласи:

"Господару,

... Сматрам својом дужношћу да Вам поднесем непристрасан приказ како ствари изгледају гледане одавде, као да Вам прикажем и њихов вероватан развој. Ако при томе будем нешто као савет давао, молим да се не одбаци без пажљиве процене . . .

Окупатор је у Србији стао на гледиште: непријатељско је оно што није српско. У многим крајевима изван Србије његови органи по сили српског става стоје на истом гледишту. НИЈЕ БИЛО, РАЗУМЕ СЕ, УВЕК ТАКО. Али еволуција је довела и окупатора до овога степена. Ми смо се само тим користили. ЈЕР АКО РАТ ХОЋЕ ДА РАЗБИЈЕ НАЦИЈУ, НАЦИОНАЛИСТИ СУ ДУЖНИ ДА ЈЕ ЧУВАЈУ...

... Борба са комунизмом дозволила нам је да поставимо јасне белеге српског националистичког пута: БОГ, КРАЉ, ДОМАЋИН. Читав духовни, политички и социјални српски домаћински систем, као закон живота нашег народа с једне, а противтезу комунистичкој борби с друге стране, - борби против Бога, против Краља и против домаћина . . .

МИ СМО ЗНАЛИ ДА СЕ НАЦИОНАЛИЗАМ НЕ СЛАЖЕ СА ОКУПАЦИЈОМ. АЛИ ОКУПАЦИЈА НИЈЕ НАШ ГРЕХ, АЛИ ЈЕСТЕ НАШ КРСТ И НАШЕ БРЕМЕ...

... Капитулација је предала српски народ у руке Немцима ОБЕЗГЛАВЉЕН И АМОРФАН. Било је потребно наћи АУТОРИТЕТ који ће моћи пред окупатором да представља тај народ. Обезглављеност и безобличност нису особине народа. Народ чим дође у стање безобличности и аморфности, тежи виталним снагама да се уобличи и добије вођство. За вршење окупаторског права и окупаторског факта Немцима то није требало. Они су све то могли вршити и без српског народног вођства. СРПСКОМ НАРОДУ ЈЕ БИЛО ПОТРЕБНО ДА ГА НЕКО ПРЕДСТАВЉА, ОРГАНИЗУЈЕ, БРАНИ, У ИМЕ ЊЕГОВО ГОВОРИ. ЗАТО ЈЕ ДОШАО ГЕНЕРАЛ НЕДИЋ...

... Тај је посао претежак и прегорак. Генерал Недић је једном лепо казао: преуска је то стаза која води између амбиса српске лудости и камените литице немачког неразумевања и неповерења. Али другог пута НЕМА. Ми избора НИСМО ИМАЛИ. И не кајемо се што смо тим путем ишли. Пред Богом, пред историјом, пред Краљем и пред целим народом ми изјављујемо да смо у избор овога пута и његово спровођење унели највише труда и разума, најмање при том тражећи какав год свој интерес, излажући себе свакој непријатности и опасности.

... Ми смо дакле нужно упућени на овај пут. И ми њим идемо и ићи ћемо до краја. Ми се надамо у разум, истину и силу овога пута да ће он вратити српском роду све оно што није неповратно изгубио, можда још за време рата. Успех би сигурно био далеко већи да српске националне снаге - нису разједињене.

Али борба са Титом је први факат зближења. Може и Краљ кога ми сви љубимо, за ким жудимо и коме смо верни признати Тита и Тито Њега, - ова признања неће моћи да НАС ОВАМО, ни Недића, ни Дражу, нагна да ПРОМЕНЕ став. Ми просто сматрамо

да Краљ није слободан или довољно слободан и идемо путем, који нам Закони земље наше одређују. Глас тога Закона је данас сасвим јасан свим националним Србима и он их здружује без споразума и договора, по сили борбе против заједничког непријатеља.

Помагање Тита од стране Англо-американаца је други разлог зближења међу националистима ...

... На крају, наше ране су тако многобројне, тако дубоке и тако кржаве, да српски народ не може да разуме да их треба продубљивати и умножавати борбом међу Србима националистима, који су сви верни Богу, Краљу и домаћину. То неразумевање српског народа за даљу неслогу, па њихова жеља да НЕДИЋ И ДРАЖА БУДУ ЈЕДНО, притискује наше међусобне односе и гони их зближењу. Ово је нарочито снажно код Срба изван Србије којима је Недић драг исто толико, ако не и више, колико и Дража...

... ПОТРЕБНО ЈЕ, ГОСПОДАРУ, МЕСТО ДА СЕ УЈЕДИЊУЈУ ТИТО И ДРАЖА, ДА СЕ УЈЕДИНЕ НЕДИЋ И ДРАЖА. ОВО ЈЕ ПОТРЕБНО НАМА. ОД ОНОГА ЋЕ ОВДЕ НАСТАТИ СМУТЊА И ХАОС, КРОВ КОЈИ ЋЕМО ИЗГУБИТИ И ОНО ШТО СМО САЧУВАЛИ, А КРАЈЊИ РЕЗУЛТАТ ЈЕ БОЉШЕВИЗИРАЊЕ НАШЕГ НАРОДА И СТВАРАЊЕ СРПСКЕ СОВЈЕТСКЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РЕПУБЛИКЕ - ПА ТО И НА САСВИМ МАЛОМ СРПСКОМ ТЕРИТОРИЈУ...

... ПРЕКЛИЊЕМ ВАС, ГОСПОДАРУ, НЕ ПОПУШТАЈТЕ У ПИТАЊУ ТИТА. Останите непопустљиви. Ма како Вам услед тога било тешко тамо, овде ће Вам на крају бити добро. Обратно ће Вам бити ако попустите. Већ и сад морам Вам рећи да су гласови о споразуму Тито - Шубашић почели да уносе забуну у редове националиста.

Четници изван Србије - ти мученици над мученицима - говоре (истина, још не тако гласно): 'Не вреди борба са партизанима. Иза њих су Русија, Енглеска и Америка. Сада и Краља присилише да их призна. Њихова је победа. Обориће нам после тога и Краља на гласању ...'

... Учините, Господару, све што можете да се рат оконча. Тиме радите за Своју земљу и за цели хришћански свет, и једино што вреди радити. Говорите о томе другим владарима, државницима ратујућих народа, чините то брзо док још има времена. Јер може бити да је све већ доцкан. Само то нас може СВЕ СПАСТИ...

... Нико нека Вам не каже да ћете таквим радом изгубити симпатије моћних и утицајних управљача или њихових пријатеља. ВИ ЋЕТЕ ЊИХОВУ ЉУБАВ ИМАТИ САМО ПО СКУПУ И МОГУЋУ ЦЕНУ, АКО ИЗНЕВЕРИТЕ ИНТЕРЕСЕ СВОГА НАРОДА, СВОЈЕ ЗЕМЉЕ, СВОГА ДОМА И СВОЈЕ ЛИЧНЕ, помажете да се слободно развију њихови планови, а ови, видели смо, иду на пропаст целог хришћанског света, а прво на пропаст Ваше земље и Вашег престола...

... У нашим стварима прва потреба је што веће зближење између генерала Недића и генерала Михаиловића. Борба између њих је извор снаге за Тита и узрок анархије. Србија треба да буде у стању и својој браћи изван Србије да пружи помоћ и то може само ако буде у њој власт чврста, а сад то није и не може бити. Ту мора доћи Ваше категорично наређење, било да генерал Михаиловић прими сву власт, и генерал Недић да се повуче, - било да генерал Михаиловић поштује власт којој на челу стоји генерал Недић. Трећег излаза нема, односно трећи је - Тито.

Једно увек знајте, Господару, генерал Недић Вам је ВЕРАН свакад и у свему. Водећи Србе овим путем, он ни за часак није prestaо радити у најдубљој оданости за добро Ваше и Вашег Дома, гледајући у томе добро Отаџбине и народа.

А исто тако знајте, Господару, да је Вама и Дому Вашем увек верни и одани слуга,

Д. В. Љотић.¹⁷⁹

Горње писмо стигло је у Лондон у прави час, али је несрећа била што је српски народ у најтрагичнијим часовима своје историје имао сасвим неспособне Краљеве саветнике и Министре, који не само да су Краљу саветовали супротно од онога што му је поручивао Димитрије Љотић, већ су упрли свим својим силама да што дубље забију крстачу над слободом и српског народа и Краљевине Југославије.

Не само да се није прихватио савет Димитрија Љотића, већ је југословенска избегличка Влада урадила баш оно, што ни чобанин са Медведника не би учинио - споразумела се са Јосипом Брозом Титом, а Краља саветовала да позове народ да приступи, не ђенералу Недићу и Михаиловићу, већ народним убицама, комунистима. Урађено је, управо, све супротно од онога што је предлагао - Отаџбини, народу и Краљу верни слуга - Димитрије В. Љотић!

¹⁷⁹ Архив Димитрија Љотића.

СПОРАЗУМ ШУБАШИЋ - ТИТО

Енглези организују Титу штаб на острву Вису

После ваздушног десанта на Дрвар, 25. маја 1944. године, којом приликом су Немци по први пут озбиљније напали на Тита и његов штаб (Немци су се на Балкану свагда држали оне старе девизе "Поде-ли па владај", па зато нису ни хтели уништити једног од међусобних ривала на југословенској и балканској политичкој позорници, који је врло често користио и самим немачким циљевима), - Јосип Броз Тито нашао је уточиште чак на острву Вису!

Никад партизани нису били тако слаби, разбијени и сасвим обезглављени као баш у ово време кад су претрпели пораз на границама Србије, а никад Тито није био тако јадан, беспомоћан и ништаван као после напада на Дрвар. Да су тада Тито и комунисти били препуштени сами себи, затро би им се сваки траг. Међутим, Енглези су тада спасли и Тита и цео комунистички покрет у Југославији. Титов пријатељ Маклин, шеф британске мисије код Тита, овако описује Тита и његово спасење након десанта:

"Тито је позвао Вивијана (major Vivian Street). Вивијан је за-текао Маршала уморна и потиштена. Маршал је преко воље до-шао до закључка да не може да руководи операцијама својих снага у Југославији доклегод је гоњен кроз шуме и стално у покрету... Већ је изгубио команду над скоро свима својим јединицама. Затра-жио је од Вивијана да уреди све: да се он и његов штаб ваздушним путем евакуишу у Италију.¹⁸⁰

И мајор Вивијан се пожurio "да уреди све", тј да омогући бекство Титу из Југославије. Ухватио је везу са својом командом у Бариу, ода-кле је стигла једна "Дакота" на Купрешко Поље. Одатле је извршена евакуација "потштеног" Тита и његовог штаба. Бригадир Маклин до-словно пише ове редове:

"Чим се ('Докота') спустила, ускочили су сви у авион: Тито, његов пас Тигар, шесторо из његовог штаба, Вивијан и руска Ми-сија. Полетели су одмах... Сат-два доцније спустили су се у Ба-ри... Његова оригинална маршалска униформа пала је у руке Нем-

¹⁸⁰ Fitzroy MacLean: "Eastern Approaches", Лондон, 1949, С. 453.

цима за време напада на Дрвар и послата да украси неки музеј негде у Немачкој."¹⁸¹

Тако је главнокомандујући партизана побегао не само са фронта, већ и из саме земље, која му је у име међународног комунизма била додељена да на њој врши бољшевичко експериментисање. Разуме се, ово је било држано у највећој тајности, јер да се за ово сазнало у редовима комуниста, Титов партизански покрет би се просто распао с обзиром у каквој се кризи налазио. Али, Енглези нису смели дозволити да Тито дуго седи ван Југославије. Зато су га са спашенима пребацили на острво Вис, где су му сами Британци организовали Врховни штаб. Ту је сад Тито био на југословенској територији, али је био и близу Енглеза. Нису Британци довели Тита на Вис без неког одређеног циља! Желели су, да им је близу и да га имају под руком. Знали су они добро шта предстоји на политичком плану, па је сва ова радња са Титом само убрзавала остварење енглеских циљева, којима су тако штедро служиле југословенске избегличке владе.

До 9. марта 1944. године Краљ Петар је са својом Владом био у Каиру. Тада је прешао у Лондон. Ту су Черчил и Идн вршили на Краља притисак, да отпусти стару и именује нову Владу. Краљу је било јасно зашто му се то тражи. Желела се, политички и морално, још слабија Влада, која је требала да Краљевину Југославију дефинитивно теслими међународном комунизму. Зато се Краљ упорно одупирао Черчиловим и Идновим захтевима. А када су ови прешли у претњу, Краљ се 16. априла 1944. године нарочитим писмом обратио Председнику Рузвелту, коме је изнео стварну ситуацију и молио га за мишљење и савет. Рузвелт му је саветовао да послуша Черчила. И Краљ није имао куд. Отпустио је стару Владу и 1. јуна 1944. године поверио мандат Ивану Шубашићу, Бану Хрватске бановине, који му је био препоручен од самог Черчила.

Прво што је учинио мандатор Круне, било је његово ходочашће на острво Вис. Иван Шубашић је отишао на ноге Титу, да би с њим и његовим разбијеним комунистичким покретом склопио споразум. То је била природна завршница пута издајства народних и националних интереса. Пута, којим су ишле све југословенске избегличке владе, почев од ђенерала Душана Симовића, па редом.

Шубашић на острву Вису

Нови Председник Краљевске Владе др Иван Шубашић кренуо је половином јуна месеца 1944. године из Лондона на острво Вис. Путо-

¹⁸¹ Исто, стр. 454-455.

вао је преко Бариа, Италија, где су биле главне везе између Англо-американаца и Тита. У Бариу су постојале бројне комунистичке мисије, које су имале за задатак, да продубљују срдачне односе са западним Савезницима, као и да се брину да уредно тече помоћ, коју су Англо-американци слали Титовим партизанима. Али, осим ових комунистичких мисија, у Бариу се, управо у то време, налазио и др Живко Топаловић, специјални политички пуномоћник Ђенерала Михаиловића. С њим се састао др Шубашић чим је дошао у Бари. Ипак је желео да чује њега пре него иког другог, пре комуниста и Тита. И чуо је. Сам др Живко Топаловић о томе сусрету пише следеће:

"Састали смо се сами у хотелској соби. Шубашић ми је рекао да му је Главнокомандујући Ђенерал Вилсон (Sir Henry Maitland Wilson) дао свој лични авион на расположење да дође овамо. После три године испитивања, вели, Американци и Енглези нашли су да је он погодна личност за решење југословенског проблема. И Краљ му је дао пуно поверење. Из Лондона је најпре пошао на конференцију са Ђенералом Вилсоном, а сада жели да дође у додир са људима из земље. Радује се моме доласку, и ето сам ја први с којим почиње разговор.

Ја сам Шубашићу подробно изложио стање у земљи и потребу да се ангажовањем Савезника прекине грађански рат. Шубашић је све писао што сам му говорио и трајно се показивао врло задовољан. На крају је питао: бих ли ја лично узео учешћа у његовој Влади? ОДГОВОРИО САМ МУ ДА БИХ ТО УЧИНИО, АЛИ ПОД УСЛОВОМ ПРИЗНАЊА ОБА ПОКРЕТА И РАВНОПРАВНОГ УЧЕШЋА ОБЕ СТРАНЕ ОТПОРА У ТОЈ ВЛАДИ.

Шубашић ми је заблагодарио на обавештењима и понудио пет стотина долара, које сам примио. Рекао ми је да следећег дана иде авионом на острво Вис, где ће се састати са Титом. Изложиће њему моје захтеве. Кад се отуда врати у Бари, донеће ми одговор..."¹⁸²

Др Живко Топаловић, који је био високи четнички функционер, члан Националног Комитета и специјални политички пуномоћник Ђенерала Михаиловића у иностранству, није уопште био у стању, да Шубашићу предочи сву несрећу, коју Тито са комунистима доноси Југославији и оном јадном народу у њој. И уместо да је уложио све своје снаге да убеди Шубашића, да нипошто не сме да се споразумева са Титом и комунистима, Топаловић му је саветовао "признање оба покрета и равноправног учешћа обе стране отпора у тој Влади"! И то је тако говорио Живко Топаловић који је долазио из земље, са самог те-

¹⁸² Др Живко Топаловић: "Покушаји смењивања Д. Михаиловића", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 127-128.

рена! И чак је још са Шубашићем и Титом пристајао да уђе у Владу, уместо да је Шубашићу голим чињеницама доказао: да никако не могу ићи заједно Краљ Петар и Тито, монархија и комунизам, те да је катастрофално и по државу и по народ свако споразумевање међу њима. Али, др Живко Топаловић, социјалиста и марксиста, није ни могао бранити монархију и престо Краљу Петру, кога су комунисти бесомучно нападали, јер су врло добро знали да не могу комунизирати Југославију док Краља не сруше. А пошто га нису могли срушити борбом на отаџбинском тлу, комунисти на челу са Титом су, уз помоћ Черчила и лажних народних вођа, предузели све да политиком споразумевања ликвидирају монархију у Југославији. Зато је добро дошао Иван Шубашић на острву Вису. А он је још мање од четничких вођа, запојених комунизмом, социјализмом и републиканством, познавао суштину и крајње циљеве међународног комунизма. Стога је Иван Шубашић, противно од онога што је саветовао Димитрије Љотић: НЕ ПОПУШТАТИ У ПИТАЊУ ТИТА, - долетео на острво Вис баш да попусти Титу и тиме да удари глогов колац и монархији и слободи у Југославији.

Иван Шубашић боравио је на острву Вису три дана. Ту је одржао низ већања са Титом и комунистичким "Националним Комитетом Ослобођења Југославије". У разговору са Титом и водећим комунистима, Шубашић је показао тотално непознавање комунизма. Показао се потпуно недораслим партнером Титу и осталим комунистима. Партизани на челу с Титом радили су са Шубашићем штогод су хтели. Отуда су и могли закључити споразум, који је потпуно одговарао комунистичким циљевима у Југославији. Зато је вредно у целини навести његов текст, који гласи:

"СПОРАЗУМ ТИТО - ШУБАШИЋ ОД 16. јуна 1944.

Национални комитет ослобођења Југославије и Председник југословенске Владе споразумели су се у овоме:

1. Краљевска југословенска Влада морала би бити састављена од напредних демократских елемената који се нису компромитовали у борби против Народно-ослободилачког покрета. Главна дужност те Владе било би организовање помоћи Народно-ослободилачкој војсци, као и свима онима који ће се убудуће једнаком одлучношћу борити против заједничког непријатеља наше домовине, но с тим да се све снаге уједине у један народни фронт. Једнака дужност те Владе је старање за прехрану становништва Југославије и довођење у склад рада представништва у иностранству и рада у међусавезничким комисијама за заштиту наших народних

права, с потребама народа и с народно ослободилачком борбом у земљи.

2. Национални комитет ослобођења Југославије и Краљевска Влада г. др Шубашића одредиће органе који ће координирати сарадњу у борби против непријатеља, у раду за обнову земље и у вођењу спољне политике, те олакшати стварање што скоријег јединственог представништва државе.

3. Национални комитет ослобођења Југославије сматра да у овом тренутку није потребно истицати и заоштравати питање Краља и монархије, јер она данас не представља сметњу за сарадњу између Националног комитета ослобођења Југославије и Владе г. др Шубашића, пошто је са обе стране прихваћено да ће коначно решење државног уређења донети народ после ослобођења целе земље.

4. Влада г. др Шубашића издаће декларацију у којој ће:

(а) Признати националне и демократске тековине извојеване од народа Југославије у току њихове трогодишње борбе, којима су постављени темељи демократском федеративном уређењу наше државне заједнице и проведена привремена управа земље средством организације Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије као његовог извршног органа;

(б) Дати пуно признање борбеним народним снагама организованим у Народно-ослободилачкој војсци под командом маршала Југославије, Јосипа Броза Тита, и осуду свих издајника народа који су јавно или прикривено сарађивали са непријатељем;

(ц) Упутити позив целом народу да се све борбене снаге уједине с Народно-ослободилачком војском у један јединствени фронт.

5. Са своје стране пак маршал Југославије, Јосип Броз Тито, као Председник Националног комитета ослобођења Југославије, објавиће изјаву о сарадњи с Владом г. др Шубашића и поново ће нагласити да Национални комитет ослобођења Југославије за време трајања рата неће покретати питање коначног државног уређења.

На слободној територији Југославије, 16. јуна 1944.

За Национални комитет ослобођења Југославије,

Председник, Маршал Југославије

Ј. Б. Тито, с. р.

Председник Кр. Југ. Владе,

Др. Иван Шубашић, с. р."¹⁸³

¹⁸³ "Документи о споразуму Тито-Шубашић и далекосежне последице његове", "Американски Србобран", Питсбург, бр. 10845, 14. април 1953, стр. 1.

Стављајући свој потпис на овај акт, испод потписа Јосипа Броза Тита, кога је једна завереничка међународна организација (Коминтерна) послала у Југославију да диже револуцију и који је стајао на челу једне партије (комунистичке), која је законима Краљевине Југославије била забрањена, - Иван Шубашић је, уствари, извршио издају и народа и државе. У томе издајству га је помогао и одговорни представник покрета ђенерала Михаиловића др Живко Топаловић, који је и Шубашићу и одговорним савезничким факторима непрестано говорио страшне неистине: да је "комунистичка акција уткана у народну револуцију од самога почетка"¹⁸⁴, да је потребно "укопчавање обе ове формације (Дражине и Титове) у општу акцију светске демократије"¹⁸⁵, а мало доцније (када је Шубашић учвршћивао споразум): да су "из Народне ослободилачке борбе никла три велика ауторитета: Краљ Петар, ђенерал Михаиловић и Јосип Броз - Тито"¹⁸⁶, да су та три ауторитета (дакле и Титов) "били веома потребни да би се из сплета југословенских супротности опет створила једна сређена држава"¹⁸⁷, итд. И пошто је, чак и по четничким схватањима, Тито био "веома потребан" да би се "створила једна сређена држава", то је не само склопљен споразум с њим, већ још и продубљиван! И сад, окривљавати Краља Петра за све ово (као што то чине четнички историчари), значи свесно грешити и пред Богом и пред историјом. Краља су на споразум са Титом упућивали и Черчил и Рузвелт и Стаљин, па и сам главни политички пуномоћник ђенерала Михаиловића Живко Топаловић, који је мандатору Круне давао оне несретне савете. Уопште узев, све то што је рађено, као да је било засновано на оној "научној" аксиоми професора Слободана Јовановића, да "у политици смела лудост јаче утиче него несмела мудрост"¹⁸⁸. Јер, заиста, баш та "смела лудост" је увећала "утицала", да се Југославија што пре теслими међународном комунизму и да у њој Јосип Броз Тито заведе тиранију, каква чак ни под Турцима није постојала.

Последица споразума Тито - Шубашић

Споразум између Тита и Шубашића, закључен на острву Вису 16. јуна 1944. године, значио је победу комунизма у Југославији на свим

¹⁸⁴ "Ситуација у Југославији маја 1944 - Меморандум др Живка Топаловића", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 69.

¹⁸⁵ Исто. - стр. 70.

¹⁸⁶ "Ситуација у Југославији маја 1944 - Меморандум др Живка Топаловића", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 190.

¹⁸⁷ Исто.

¹⁸⁸ Слободан Јовановић: "Влада Милана Обреновића (I)", Београд, 1934, стр. 305.

линијама. Од тада су почели да се нижу догађаји, који су неминовно доносили крваву комунистичку диктатуру у Југославији. Све се то одиграло вратоломном брзином. Баш по оној народној: "Када кола пођу низ брдо, нико их жив не заустави".

Најпре је 7. јула 1944. године образована заједничка Влада. Шубашић је остао Председник, Министар Иностраних послова и Министар Војни. Остале ресоре поделили су: др Јурај Шутеј, Сава Косановић, др Изидор Цанкар, и уз њих још др Драго Марушић и Сретен Вукосављевић, не као делегати, већ као присталице Титове комунистичке борбе.

Затим је Шубашићева Влада објавила 8. августа 1944. специјалну изјаву о помагању Титове "Народно-ослободилачке војске", а у смислу споразума од 16. јуна.

Потом је Краљевска југословенска Влада укинула 25. августа 1944. Врховну Команду у окупираној Отаџбини. Па је, онда, 29. августа 1944. ђенерала Драгољуба Михаиловића разрешила дужности Начелника штаба Врховне Команде, а 11. септембра поставила је ђенерала Борисава Ристића за Министра Војног. И врхунац безумља Шубашићеве Владе био је, када је 12. септембра 1944. године натерала Краља Петра II да одржи говор преко радија Лондона и позове цео народ да приђе комунистима на челу са Титом!

И све је ово Краљевска југословенска Влада чинила упркос чињенице, што је Тито напустио Југославију и побегао са острва Виса у Москву! Знао је Тито врло добро, да му је уз победу на политичком плану, коју је извојевао Шубашићевом помоћи, неопходно потребна и војничка победа, јер још увек је српски народ у Недићевој Србији био господар ситуације. И зато је Тито и отишао у Москву, да од Стаљина тражи, да бољшевичке армије прегазе Србију. И Краљевска југословенска Влада, без икаквог протеста својим западним Савезницима, допустила је, да бољшевичке хорде умарширају у Србију! А пре него што се ово збило, Тито је преварио и самог Черчила.

Састанак Черчил - Тито

После закљученог споразума Тито-Шубашић, Винстон Черчил, Председник британске Владе, позвао је на састанак Јосипа Броза Тита.

Овај састанак Черчила с Титом одржан је у Напуљу, Италија, 12. августа 1944. године. Том приликом Тито је уверавао Черчила да уопште нема намеру да уведе комунизам у Југославији и да му то импутирају његови политички противници. Черчил се одушевио овом Ти-

товом причом и препоручио му, да у том смислу даде и једну изјаву. И пошто Титу то није било тешко, дао је 17. августа 1944. године изјаву, у којој, поред осталог, стоји и ово:

*"... Да вођство Народно-ослободилачког покрета Југославије има пред собом једини и најважнији циљ - борбу против окупатора и његових слугу и стварање демократске федеративне Југославије, А НЕ УСПОСТАВЉАЊЕ КОМУНИЗМА, КАО ШТО НАМ НЕПРИЈАТЕЉИ ПОДМЕЋУ."*¹⁸⁹

А само недељу дана после ове изјаве, Јосип Броз Тито одлетео је у Москву, да тражи бољшевичке бајонете како би помоћу њих могао сломити отпорни дух народа и завести комунизам у Југославији! И тако, док му је Краљевска југословенска Влада омогућила, да се уставним путем домогне власти, бољшевичке трупе су му помогле да бајонетима учврсти комунистичку власт.

БОЉШЕВИЧКЕ ТРУПЕ УПАДАЈУ У НЕДИЋЕВУ СРБИЈУ

Јосип Броз Тито у Москви

Иако су му Енглези организовали Врховни штаб на острву Вису, иако су га чували тешки бомбардери, иако су га и политички и материјално помагали Англо-американци, иако је склопио споразум са Шубашићем и преварио Черчила, - Јосип Броз Тито знао је врло добро: да је доста далеко од обала Виса до Недићеве Србије у којој је народ био имун од комунизма. Зато је требало на неки начин савладати тај отпорни дух српског народа, који је, колико још тога пролећа, натерао у панично бекство Титове комунистичке хорде. Отуда је Титу било јасно, да не може овладати Недићевом Србијом, ако му у помоћ не притекне нека жива снага изван југословенских граница. А знао је и то, да су Рузвелт, Черчил и Стаљин на конференцији у Техерану решили, да у Југославију не улазе стране трупе, већ да се има ослободити сопственим снагама. Међутим, Титове снаге биле су немоћне у борби противу српског народа. Зато је Тито, једнога дана, крајем августа 1944. године, сасвим изненада и кришом нестао са острва Виса, пошавши у прошњу за снаге које ће му донети победу у Југославији. У совјетском авиону Тито је одлетео право у Москву, своме шефу и господару Стаљину.

¹⁸⁹ "Документи о споразуму Тито-Шубашић и далекосежне последице његове", "Американски Србобран", Питсбург, бр. 10843, 10 април 1953, стр. 1.

И сами бољшевички вођи у Москви знали су, такође, да је српски народ изузетно антибољшевички настројен и да сами комунисти у Југославији нису у стању да њиме овладају. Сада је дошао и сам Тито да то лично потврди. Зато је Генерални секретар Комунистичке Партије Југославије отворено молио Стаљина, да нареди да Црвена армија умаршира у Србију и помогне да се комунизира. А то је значило: да бољшевици, најпре, устолоче Тита и домаће комунисте на власт у Србији, па када овом овладају, онда ће лако завладати и осталим деловима Југославије, где је отпор према комунизму био мањи.

А пошто се овде радило не о победи над окупатором - то је била најмање брига Титова и Стаљинова, - већ о комунизирању Југославије, целог Балкана и Југоисточне Европе, Стаљин је, разуме се, великодушно пристао да његове бољшевичке хорде умарширају у Србију. Најпре ће просто упасти баш као праве насилничке хорде, па ако се види да се Енглези и Американци мрште, онда ће Титов "Национални Комитет Ослобођења Југославије" нарочитим јавним актом молити Стаљина, да са својом Црвеном армијом убрза "ослобођење Југославије", или, пак, ако би то значило компромитовање Тита у очима његових западних пријатеља, онда ће сами Совјети наћи већ начин да би оправдали свој упад у Југославију. Тако је, уствари, и урађено. Бољшевичке хорде упале су у Србију, а Тито је остао у Москви, страној земљи, страној држави, страној престоници, одакле је заједно са Стаљином руководио "ослобођењем Југославије", тј. њеним комунизирањем, које се вршило на један запањујући начин. И тек када су бољшевичке армије учврстиле свој штаб у Вршцу, ту је дошао Тито из Москве. А кад су бољшевици освојили југословенску престоницу, онда је и сам Тито с маршалом Толбухином дошао у Београд, те одатле с једним невиђеним терором наставио комунизирање Југославије.

Бољшевици прелазе Дунав - мисија ђенерала Михаиловића их дочекује

Када је ђенерал Драгољуб Михаиловић био обавештен, да су стигле на Дунав бољшевичке армије, послао је на територију Крајинског корпуса са специјалним пуномоћјем Миливоја Наумовића, Саветника Министарства Иностраних послова. Он је собом носио наређење ђенерала Михаиловића о образовању четничке Војно-политичке делегације за вођење преговора са бољшевицима у циљу координирања акције за "ослобођење". У ову делегацију Дража је именовао следећа лица: потпуковника Велимира Пилетића, потпуковника Љубу Јовановића - Патка, Александра Трифунца, адвоката из Београда, и Миливоја

Наумовића. Трифунац се на томе терену налазио још од раније. Међутим, мисија није остала у овом саставу. Дошло је до њене измене. Догађаји везани за рад четничке мисије, развијали су се овако.

Совјети су по први пут прешли Дунав 5. септембра 1944. године. Прелаз су извршили код с. Рткова. Бољшевичке снаге су се одмах упутиле у правцу Кључа са циљем "ослобођења". У заузећу Кључа заједно са бољшевицима садејствовао је и Пилетићев Крајински корпус. Међутим, Војно-политичка мисија још није била ступила у дејство, иако су се четници и бољшевици борили већ заједно приликом заузећа Кључа. Тек сутрадан, 6. септембра 1944. године, дошло је до првог званичног састанка и разговора четника са једним совјетским официром. Том приликом је утаначен план о даљој заједничкој сарадњи четника и бољшевика. Али, истог дана, поподне, сасвим изненадно, Совјети су се вратили назад, на леву обалу Дунава. Остало је неразјашњено, зашто су то учинили. Вероватно да се чекало на званично југословенско-совјетско саопштење о томе прелазу. Но, како је било да било, углавном су четници показали нестрпљење што бољшевици стоје на другој страни, те су предузели све мере да активирају бољшевице у акцији "ослобођења". Тако се, уствари, одиграла једна тешка трагедија са потпуковником Пилетићем, члановима мисије и њеном бројном пратњом. Трагедија, која је доказ невиђеног слепила у односу на међународни комунизам.

Ђенералштабни потпуковник Велимир Пилетић, Михаиловићев Командант Крајинског Корпуса, односно од половине августа 1944. члан Врховне Команде Југословенске Војске у Отаџбини са специјалном дужношћу на дотадашњем терену, зачуђен изненадним повратком бољшевика на леву обалу Дунава, био се забринуо што су бољшевици тако нагло стали у својој "ослободилачкој акцији". Зато је био одлучио, да и он пређе заједно с Мисијом на другу страну и да позове Совјете да наставе заједничко дело "ослобођења" Југославије. Али, сад долази до размимоилажења између самих чланова делегације. Наиме, Миливоје Наумовић, специјални пуномоћник ђенерала Михаиловића, подвлачио је, да Дражине инструкције изрично налажу вођење преговора са Совјетима на нашој, а не на туђој територији. Међутим, Пилетић је остајао при своме, тј. да треба прећи у Румунију. Тада Наумовић ускраћује свој одлазак. Пилетић, онда, формира мисију у новом саставу: потпуковник Велимир Пилетић, потпуковник Миодраг Ратковић, на место потпуковника Љубе Јовановића - Патка који није био на лицу места, адвокат Александар Трифунац и, наместо Наумовића, Михаило Крстић, Саветник Министарства Унутрашњих послова. Мисија у овом саставу са још 30 официра, 110 четника и 80 Немаца заробљеника пребацила се преко Дунава у Крајову 10. септембра

1944. године. У Крајови је Пилетић заробљенике предао Совјетима, а он се на челу с Мисијом упутио у главну бољшевичку команду, која је била у Букурешту, да би издејствовао наређење да Црвена армија пређе у Србију, односно у Југославију. Међутим, шта се десило с Велимиром Пилетићем и четничком Војно-политичком мисијом? У најопштијим потезима ово.

Мисију и њену пратњу Совјети су похапсили 30. септембра 1944. године. Потом су, 8. октобра, чланове Мисије на челу с Пилетићем пребацили у Москву. Ту је шеф Мисије ђенералштабни потпуковник Велимир Пилетић провео пет месеци у чувеној Лубјанки и осам месеци у Љефертофскујој Тјурми. Одатле је 19. октобра 1945. године спроведен у војно-политички логор Красногорск. Из овога логора бољшевици су 8. новембра 1945. године упутили Пилетића, преко Румуније, на суђење Титу, али је на путу успео да побегне и дође у Париз.¹⁹⁰

Сам, пак, Миодраг Ратковић, други члан Мисије, даје следећу верзију:

"Када смо 11. септембра дошли у везу с нашим румунским пријатељима, имали смо шта да чујемо о тој победоносној совјетској армији. Изгубили смо вољу да са њом уопште разговарамо. Али, како су у Букурешту већ биле Војне мисије Америке и Велике Британије, желели смо на сваки начин да са њима дођемо у везу, ако не буде дошло до преговора са совјетском армијом.

Међутим, после неколико дана нашег бављења у Крајови, студент Љуба Мирић, ађутант код потпуковника Пилетића, оптужи нас совјетској армији као енглеске шпијуне. По тој његовој оптужби, совјетска армија нас све похапси 1. октобра 1944. и авионом пребаци у Москву. Ту нас стрпају у затвор као енглеске шпијуне. Тако се наши преговори са совјетском армијом претворе у са слушања од стране НКВД.

То је предмет за посебно поглавље."¹⁹¹

И докле се све ово дешавало са овим истакнутим командантима ђенерала Михаиловића, дотле се вршило комунизирање Србије, односно целе Југославије, тачно по предвиђеном плану вође међународног комунизма Јосифа Стаљина и његовог експонента у Југославији - Јосипа Броза Тита.

¹⁹⁰ Подаци су узети из књиге: "Земља стење, а небеса ћуте" од Војина Симића.

¹⁹¹ Миодраг Ратковић: "Организација Источне Србије", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 117.

Комунисти врше поновни напад на Србију

Када су већ бољшевичке трупе биле на Дунаву, Тито је издао наређење комунистичким јединицама у Босни (где су се, углавном, оне налазиле), да изврше поновни напад на Србију.

Чим је стигло наређење из Москве, извршен је општи покрет свих партизанских јединица, које су се налазиле на територији "Независне Државе Хрватске". Свим комунистичким снагама нападни правац био је: Недићева Србија.

Партизани су формирали следеће четири борбене групе:

1. На простору Беране - Андријевица - Колашин: оперативна група, која је доцније названа Јужна ударна група дивизија (2, 5 и 17. дивизија), - са циљем да продре преко Копаоника ка Јужноморавској долини и Крушевцу.

2. На простору Фоча - Пљевља - Шавник: Први пролетерски корпус (1 и 2. пролетерска дивизија) и Дванаести ударни корпус (16 и 36. дивизија), оба под командом Пека Дапчевића, - са циљем да преко Лима упадну у Србију, да преко Таре и Златибора избију у долину Западне Мораве, да одатле изврше напад на линију Рудник - Суворор - Борања, и да даље надиру ка Београду у сусрет трупама Црвене армије.

3. На простору Зворник - Вишеград: Једанаеста крајишка и двадесет осма славонска дивизија, - са циљем да упадну у Србију и надиру ка Шапцу.

4. Јужно од Лесковца: Четрнаести корпус (23, 25 и 45. дивизија) и Тринаести корпус, под командом Коче Поповића, - са циљем да се пробију у Србију и ухвате везу са совјетским трупама.¹⁹²

Свим овим бројним партизанским снагама, имале су, баш у тим првим најкритичнијим тренуцима, да се супротставе једино добровољци и Михаиловићеви четници. Немци су били направили једну тешку грешку, која је комунистима донела неоцењиве користи. Наиме, услед погрешних обавештења, Немци су своје главне борбене снаге Прву Алписку дивизију и Седму дивизију "Принц Еуген" пребацили из Србије у Црну Гору, верујући да ће комунисти ту да изврше концентрацију свих својих снага, па тек онда да крену на Србију. Међутим, партизанске снаге су већ биле пошле на Србију с разних нападних праваца. И док су Немци чекали да се комунисти "концентришу" у Црној Гори, дотле су добровољци и четници водили већ врло тешке борбе у самој Србији.

¹⁹² Видети: "Информативни приручник о Југославији", Књига I, Св. 16-19, Београд, 1951, стр. 545-746.

Јединице Српског Добровољачког Корпуса супротстављале су се са успехом комунистима у Јабланици и Топлици. Тамо су добровољци Првог пука СДК (I и II батаљон) на челу са командантом мајором Илијом Мићашевићем и Петог пука СДК на челу са командантом мајором Милорадом Мојићем, држали партизане чврсто приковане за њихове положаје. Јасно се видело, да добровољци не дозвољавају овим партизанским јединицама да обаве постављени циљ. Међутим, Кочи Поповићу стижу у помоћ и снаге савезничког Балканског ваздухопловства, које својим бомбардовањима поспешују комунистичку акцију. Али, ни то Кочи не помаже. Видео је да са својим снагама као целином не може успоставити контакт са бољшевицима на Дунаву, којима је он одређен за везу. Зато се с једним делом одвојио од Јабланичко-топличких партизанских снага са циљем да поштопото ухвати везу са бољшевицима, остављајући команду на Југу своме помоћнику Радославу Ђурићу, доскорашњем команданту Дражиног Јужно-моравског четничког корпуса. Кочу Поповића је у стопу гонио мајор Милорад Мојић са својим добровољачким снагама. Местимично, а нарочито код Зајечара, дошло је до тешких борби између добровољаца и партизана. Најтежа борба водила се на Краљевици, 7. септембра 1944. године. Ту је јуначки погинуо један од најхрабријих добровољачких водника Милорад Никићевић-Цига, дипломирани учитељ из Ваљева. Међутим, пошто Коча није могао да ухвати везу са црвено-армејцима, то су ови ухватили с партизанима. Бољшевици су почели већ отворено прилазити у помоћ титовцима. Ово је учинило, да се мајор Милорад Мојић нашао између две ватре и стога није могао на време да се повуче у састав главних снага Српског Добровољачког Корпуса, већ је морао да се дохвати планинских масива и да се са преживелима сам повлачи ка Западу како је најбоље знао и умео.

У оваквој ситуацији, природно, четници нису могли остати по страни, па су и они морали ући у борбу. Најпре је, ђенерал Михаиловић од најбољих снага Југословенске Војске у Отаџбини формирао четврту групу јуришних корпуса, који су сачињавале следеће четничке јединице: Летеће бригаде Првог и Другог шумадиског корпуса, Горска Гарда и корпуси: Церски, Пожешки, Први равногорски, Други равногорски, Јаворски, Златиборски и Расински, под чију команду је био стављен и Други Косовски корпус капетана Жике Марковића. Ова борбена четничка група имала је јачину армије. За Команданта Четврте групе јуришних корпуса Дража је поставио Драгослава Рачића, за Начелника штаба Нешка Недића, док је Горску Гарду водио Никола Калабић, један комбиновани Корпус Предраг Раковић, а други Драгутин Кесеровић.

Четвртој групи јуришних корпуса ђенерал Михаиловић издао је наређење, да претресе и очисти простор између Ибра, Копаоника и Топлице, а потом и Јабланицу. Међутим, пре него што су и пошли у акцију, команданти су се између себе посвађали око положаја. Кесеровићу је било криво што је стављен под Рачићеву команду, те се једноставно издвојио из четврте групе јуришних корпуса и отпочео борбу на своју руку. На њега тако усамљеног наишла је, на самом Копаонику, партизанска Јужна ударна група дивизија. Дошло је до борбе између четника и комуниста. Одсудна битка одиграла се на Сувом Рудишту и Пијаном Преслу, где су партизани тешко поразили четнике. Преживеле на челу са Кесеровићем, комунисти су сатерали у угао између Западне Мораве и Ибра. Чим је за ово сазнао ђенерал Михаиловић, хитно је наредио Рачићу да са својом корпусном групом пође у помоћ Кесеровићу. Међутим, Рачић није извршио Дражино наређење. Тиме је партизанима био отворен пут ка срцу Србије.

У међувремену, пак, Титове пролетере: Прву пролетерску и Другу пролетерску дивизију сачекали су добровољци из IV пука СДК и дела II пука СДК у моменту када су партизани хтели да овладају важном комуникацијом Ужице-Пожега-Чачак. Добровољци омету комунисте у њиховој намери. Партизани се, онда, докопају Букова. Међутим, код Букова, на Јеловој Гори, ове комунистичке снаге дочекала је Четврта група јуришних корпуса, појачана тек формираним Шестим јуришним корпусом, који започну борбу, чији је исход катастрофално деловао на целокупну тадашњу ситуацију у Србији.

Битка на Јеловој Гори

Пре него што је дошло до битке између четника и комуниста на Јеловој Гори, која је одсудно деловала по обе стране, заступник Команданта I пука СДК капетан Љубиша Филиповић, који се налазио у Ваљеву само с једним батаљоном - Трећим (Први и Други су били чак код Лесковца), будним оком је пратио кретање партизана, чинећи потребне припреме за одлучну борбу против њих. И када је дознао да су четници извршили концентрацију својих снага на планинским масивима више Ваљева, одмах је настојао да ухвати везу са четничким командантима. На овоме је инсистирао и сам Командант СДК ђенерал Коста Мушицки, кога је капетан Филиповић телефоном непрестано држао у току ситуације.

Капетан Љубиша Филиповић је - упркос трагичног догађаја који се десио 4. септембра 1944. године, када су четници напали на воз између Лајковца и Словца и убили ђака наредника Драгана Ранковића,

који је из Београда добровољцима у Ваљеву спроводио муницију, - послао 5. септембра 1944. једну чету Трећег батаљона I пука да ухвати везу са четничким командантима и да им понуди добровољачку сарадњу и помоћ у борби противу комуниста. Ова добровољачка чета дошла је у додир са четницима из Ваљевског четничког корпуса, који су били најближи Ваљеву. Када су добровољци изложили четницима циљ своје посете, они не само да их нису хтели пропустити даље да дођу до одговорних четничких команданата, већ су добровољцима грубо ставили до знања: да нерадо гледају на њихово присуство и да је пожељно да се одмах врате у Ваљево. И, да би избегла сукоб или било какав неспоразум, ова добровољачка чета вратила се у Ваљево.

Када је капетан Филиповић обавестио ђенерала Мушицког о овоме, добио је поновно наређење, да на сваки начин дође у везу са четничким командантима у циљу вођења заједничке борбе противу комуниста. А да би појачао борбени фронт код Ваљева, ђенерал Мушички издао је наређење, да из Шапца дође у Ваљево Трећи батаљон III пука СДК.

Капетан Филиповић је по други пут, 7. септембра 1944. године, послао добровољце да ухвате везу са четничким командантима. Овога пута отишла је Пратећа чета Трећег батаљона I пука СДК на челу са својим командиром потпоручником Стојадином Ћосићем. Чета је отишла у своме пуном бројном саставу, са свим својим оруђима и још са резервном шаржом муниције. Срећа их је послужила, те су добровољци успели да дођу до самог Рачићевог штаба. Потпоручник Ћосић војнички је рапортирао Драгославу Рачићу циљ своје посете. Рачић и остали четнички команданти, да би на лицу места испитали "ефикасност" добровољачких тешких оруђа, наредили су потпоручнику Ћосићу да гађа неке сеоске брвнаре и пластове са сеном. Добровољачки командир је без поговора извршио наређење. Затим су му четнички команданти наредили, да се врати у Ваљево, јер је извршио свој задатак, и да каже своме команданту, да су четници сами способни да победе комунисте. И потпоручник Ћосић, очито видећи да четници не желе борбену сарадњу добровољаца, вратио се са својом четом у Ваљево.

Међутим, већ сутрадан 8. септембра 1944, а нарочито у ноћ 8/9, када је достигла сву своју жестину, одиграла се битка на Јеловој Гори. Битка се водила између Четврте групе јуришних корпуса појачаних Шестим јуришним корпусом Југословенске Војске у Отаџбини и Првог пролетерског корпуса и Дванаестог ударног корпуса. Четника, којима је командовао Драгослав Рачић било је око 20.000, а партизана, којима је командовао Пеко Дапчевић, у пола мање.

Четничко командно особље, које су у целини сачињавали Драгослав Рачић, Никола Калабић, Нешко Недић и Александар Милошевић, уливало је пуно поверење ђенералу Михаиловићу, који је полагао огромне наде у ову своју борбену трупу. Зато се и сам Дража са својим штабом, уочи одлучне битке, пребацио из села Прањана на Равну Гору, да би био што ближе самом жаришту битке. Желео је, да у погодном моменту сам узме команду у своје руке, те да једним снажним налетом натера партизана преко Дрине. Али, не само да му то није пошло за руком, већ се догодило сасвим обратно!

Неумешним вођењем операција, иако су били у великој надмоћности над партизанима, које су сасвим били опколили на Јеловој Гори, четници су претрпели страховити пораз. Комунисти су их, најпре, збунили страшном ватром из пратећих оруђа, нарочито из бацача, а затим извршили дивљачки јуриш. И партизани не само да су разбили четнички обруч и нагнали их у бекство, већ су им задали толики страх, да се 9. септембра 1944. године одигравала оваква слика у Ваљевоу: четници су у буљуцима, потпуно дезорганизовано, без икакве дисциплине и контроле старешина, панично бежали ваљевско-шабачким путем у правцу Коцељеве, где им је, за случај неуспеха, било одређено зборно место; а у самом граду су се задржавали само толико, колико је било потребно да обрију браде и подшишају косе, а пошто толико берберница није било у Ваљевоу, то су се у групама на улицама шишали и бријали! Што је било најгоре, међу народом у Ваљевоу изазвали су толику панику, да су добровољци имали муке да васпоставе мир и ред у вароши. При таквој ситуацији јасно је било, да се добровољци имају уздати једино "у се и у своје кљусе".

У овој ситуацији стигао је из Шапца у Ваљево капетан Миодраг Најдановић са Пратећом и две стрељачке чете, док му је трећа требала накнадно да стигне, јер је била дислоцирана дуж десне обале Дрине.

Капетан Филиповић предузео је хитне мере, да се два добровољачка батаљона са још нешто добровољаца из Допунске команде најодлучније супротставе партизанима. И они би, можда, одолели комунистима, или бар држали Ваљево докле не стигну појачања. Међутим, по хитном телефонском наређењу ђенерала Мушицког, оба добровољачка батаљона (без Пратеће чете Трећег батаљона III пука) морала су да напусте Ваљево и да се упуте да спасавају ђенерала Михаиловића и његов штаб, који је, заједно са америчком Војном мисијом, био опкољен од комуниста у Мионици, Срез колубарски. Партизани су већ били заробили комору Врховне Команде Југословенске Војске у Отаџбини и велику радио станицу, којом је ђенерал Михаиловић општио са Америком.

Српски добровољци спасавају ђенерала Михаиловића и америчку мисију

Када су партизани разбили четнике на Јеловој Гори, извршили су даља померања својих снага. Један мањи део комуниста, којима је помоћни нападни правац била Ваљевска Каменица (Срез подгорски), упутио се, заобилазећи Ваљево, у Подгорину. Са овим партизанским снагама сусрела се она заостала чета Трећег батаљона III пука СДК, која је, тада, управо пролазила кроз Подгорину. Други део комуниста, којима је помоћни нападни правац био усмерен ка Мионици, кретао се селима Среза колубарског, такође заобилазећи Ваљево. Ове партизанске снаге опколиле су Мионицу, где се с Равне Горе био спустио ђенерал Михаиловић са својим штабом и америчком Војном мисијом на челу с пуковником Мак Даулом. Њима су комунисти одсекли одступницу, те је ђенерал Михаиловић радио везом тражио помоћ од штаба Српског Добровољачког Корпуса. И ђенерал Мушицки је одмах телефонски издао наређење, да оба добровољачка батаљона хитно пођу из Ваљева у помоћ ђенералу Михаиловићу, иако се партизанска главнина као лавина спуштала право на Ваљево, које је, уствари, и било главни нападни циљ комунистима.

Цео Трећи батаљон I пука СДК (три стрељачке и пратећа чета) на челу с Командантом поручником Миленком Поповићем и део Трећег батаљона III пука СДК (две стрељачке чете) под командом Команданта батаљона капетана Миодрага Најдановића, изишли су из Ваљева и пошли у помоћ ђенералу Михаиловићу. Већ код села Дивци (гранично село Ваљевско-колубарског среза) добровољци су примили борбу с партизанима, чији су положаји били на реци Колубари у висини линије Дивци-Лозница (Ваљевска)-Словац. У оштрој и крвавој борби добровољци су успели, да разбију ове партизанске снаге и да овладају путем Мионица-Дивци, који избија код самог села Дивци на београдски друм Ваљево-Уб-Обреновац-Београд. Овим путем су сада успели, под заштитом добровољаца, да се извуку ђенерал Дража Михаиловић, пуковник Мак Даул и Врховна Команда Југословенске Војске у Отаџбини, који су аутомобилима, тамнавском страном отишли у Коцељеву. Из свога аутомобила ђенерал Михаиловић живо је махао добровољцима, захваљујући им се на тај начин на ефикасно пруженој помоћи.

У тим тренуцима, сасвим изненадно, дошао је у Ваљево из Београда и сам ђенерал Коста Мушицки, да би се на лицу места уверио да је успешно извршен задатак спасавања ђенерала Михаиловића. Том приликом је ђенерал Мушицки одржао топао говор добровољцима,

који су се налазили у самом Ваљевоу, бодрећи их да истрају у борби. Затим се ђенерал Мушицки вратио у Београд.

Када су, добровољци који су спасавали ђенерала Михаиловића, хтели да се увече по обављеном задатку врате у Ваљево, - нису то могли учинити ни по коју цену. Главнина партизанска, чији је главни и општи нападни правац био град Ваљево, извршила је снажно опкољавање вароши. Добровољци су у току ноћи извршили неколико напада на комунисте са циљем пробоја у Ваљево, али нису успели да се пробију, јер су им снаге биле далеко слабије од партизанских. Стога су се морали повући: капетан Најдановић у правцу Коцељева, а поручник Поповић у правцу Косјерића. Тако је Ваљево остало да се брани са врло незнатним снагама, које су биле остале у њему самом.

Храбри браниоци Ваљева

Борба о Ваљево отпочела је у јутарњим часовима 14. септембра 1944. године. Пошто су добровољачки батаљони били одсечени од Ваљева, то је капетан Љубиша Филиповић формирао једну стрељачку чету од људства Допунске команде и разних других административних пуковских и батаљонских органа. За командира ове чете капетан Филиповић поставио је капетана Рацу Миливојчевића. Овој чети била је додељена да садејствује и пратећа чета Трећег батаљона III пука СДК, која је била остала у Ваљеву.

Обе ове чете капетан Филиповић послао је на положаје, који су се налазили на линији Ваљево - Грачанско гробље. Добровољци су цео дан издржали на овим положајима, одбивши цео низ партизанских јуриша. Са успехом су одолевали свим партизанским нападима. У тешким и крвавим борбама, вођеним у току тога дана, јуначки су пали Миодраг - Миле Лома, праунук Кнеза Арсенија Ломе, Драгољуб - Драган Јањатовић, Ђорђе Димитријевић, Дуле Живковић и други, док су многи услед задобијених рана били избачени из строја.

Ово храбро супротстављање комунистима на градским вратима, на десној страни реке Колубаре, омогућило је капетану Филиповићу да организује упоришта у самом Ваљеву, која ће прихватити добровољце када се повуку са Грачанског гробља и из којих ће се, после, наставити даља борба против партизана. У свему су организована три упоришта: Официрски дом (где је био штаб пука), хотел "Бранковина" (штаб Допунске команде) и у бившим артиљериским касарнама југословенске војске, које су се налазиле између Београдског друма и леве обале реке Колубаре. Док су прва два упоришта била у самом центру вароши, треће је било на северо-источној периферији града.

Такође су и Немци, који су се тада налазили у Ваљеву, организовали своја упоришта. Највећи део Немаца, уствари њихов гарнизон, био је на Крушику, у касарнама бившег V-ог пешадиског пука, које су биле претворене у праву тврђаву, која је суверено доминирала северним делом града, а нарочито друмом Ваљево-Шабац и Ваљево-Уб (Београдски друм). На Крушику се била повукла и сва Српска Државна Стража из Ваљева. Док су се у овим утврђеним касарнама били сместили Немци из свих родова њихове службе, дотле су немачка "Фелцандармерија" и "шуцполиција" организовале у самоме граду своја сопствена упоришта: у бившем Окружном суду (команда "Фелцандармерије"), у бившем Среском суду ("Крајскоманда") и у кући комунистичког лидера др Милоша Пантића (Команда "шуцполиције"). Међутим, важно је на овом месту нагласити, да у борбама, које су се водиле пред самим Ваљевом, Немци уопште нису хтели да учествују. Сав терет жестоких партизанских налета сносиле су само две добровољачке чете.

Добровољци су на положајима више Грачанског гробља одолевали све до 10 сати увече, супротстављајући се партизанима јуначки и у историји оваквих борби невиђеним хероизмом, - сличним само браниоцима Београда из 1915. године. Да би избегле уништење опкољавањем од далеко надмоћнијег непријатеља, обе добровољачке чете повукле су се мало уназад, формирајући нову борбену линију на самој реци Колубари (лева обала) од електричне централе до касарни бившег XVII пука, на подножју Пећине.

Борба на реци Колубари трајала је страховитом и несмањеном жестином од 10 часова увече до саме поноћи. За све то време на назначеној линији ниједан партизан није могао прећи на леву страну Колубаре. Међутим, комунистима је изненадно дошла јединствена помоћ! Тачно у поноћ над Ваљевом су се зачули англо-амерички бомбардери. У томе часу, партизани су на брдовитом делу старе вароши, у Грацу (десна обала реке Колубаре), запалили велике ватре, дајући авионима до знања где се они налазе, тј. где им је предња линија и докле су допрли. Ватре су потпуно осветлиле линију фронта на Колубари. Авиони су се почели све ниже спуштати и на партизанским положајима дотурати оружје и муницију.

Паљењем ватри била је откривена дужина добровољачког фронта на Колубари, те су, тада, лака партизанска одељења прешла реку више електричне централе, где је било крајње лево добровољачко крило. Партизани су се почели приближавати добровољцима с леђа. Када су добровољци то осетили, повукли су се у унапред одређена ватрена упоришта.

У 0,30 часова 15. септембра 1944. године почињу партизански јуриши на упоришта у граду. Води се борба само ручним гранатама. Јуриши су све бесомучнији. Ређају се непрестано један за другим. Ништа се друго не чује, него само прасак бомби и граната. Добровољци јуначки одолевају. Само на два упоришта: Официрски дом и "Бранковину" извршено је од пола један до пет часова ујутру равно десет јуриша! Упоришта су још увек стајала као непобедиве тврђаве. Једина несрећа била је, што између себе нису имала никакву везу, изузев што је постојала веза Официрског дома са "Бранковином". У подрумима оба ова упоришта, вапај рањених добровољаца надјачавао је прасак бомби и граната, које су им разнеле делове тела.

Изјутра 15. септембра 1944, настало је затишје. Са кровова кућа око два главна добровољачка упоришта (преживели из трећег пребацили су се у Официрски дом и "Бранковину"), чула се понека машинска пушка. Било је јасно, да је то затишје пред буру. И то, пред страховиту олујину! Од добровољаца неко је био предложио, да добровољачке тројке запале зграде око упоришта и да на тај начин ватром држе комунисте на одстојању. Међутим, Просветар I пука СДК Драги Славковић, Окружни школски надзорник, то је одлучно забранио, рекавши - да су комунисти паликуће, а добровољци гину чувајући српска огњишта. Тако су Ваљевцима остале читаве куће.

Партизани су затишје били искористили за једну паклену намеру. Своје хаубице и топове довукли су на Ваљевску Пећину код Павиљона, одакле је до добровољачких упоришта у ваздушној линији износило ни непуних хиљаду метара. И око 9,30 часова пре подне отпочела је са партизанске стране страховита артиљериска ватра, најпре на Официрски дом. Разрушили су куполу. Зидови, цела зграда, поче просто да се љуља, а експлозије граната држе добровољце обезнањене по неколико минута. Растојање је било врло близу а елементи добро подешени, тако да је, скоро, свака граната имала директан погодак. Потом се однекуда појавише савезнички лаки бомбардери, који почеше да туку својим страшним ракетама. Добровољци се спустише у подруме. У томе приметише, да партизани настоје да одсеку Официрски дом од "Бранковине", те тиме онемогуће дотурање муниције из овог последњег упоришта, где је било складиште добровољачке муниције. Стога је капетан Филиповић наредио, да се све учини да би се партизани онемогућили у њиховој намери. Али, сила Бога не моли! Још би се и издржала ватра са земље, али су ракете из ваздуха ужасавајуће. Било је очито, да су комунисти уз помоћ Савезника у великој надмоћности. Међутим, добровољци су истрајали у Официрском дому доклегот им је трајао и последњи сандук са муницијом. Када им је ове нестало, добровољци су, око 11 часова пре подне, почели да се поједи-

начно пребацују у хотел "Бранковину", која је својим двориштем била везана једним каменим вратима са двориштем Офицерског дома. Комунисти су свим силама покушали да убитачном ватром спрече прелаз и да сасвим одсеку једно упориште од другог. Целокупна партизанска ватра била је концентрисана на пролаз у двориштима. Упркос тога, добровољци су са једном ретком дисциплинованошћу и хладнокрвношћу извршили пребацивање у "Бранковину". Премда су овом приликом многи задобили ране, ко лакше ко теже, гро добровољаца успео је да се из Офицерског дома пребаци у "Бранковину", одакле је са новим еланом настављена даља борба.

Партизани су и на "Бранковину" применили свој ранији метод. Са Павиљона на Пећини гађали су тешком артиљеријом и ово добровољачко упориште. Променили су само елементе и не жалећи гранате, просто су засипали добровољце. Ови су велику наду полагали у два своја батаљона, који су били изван Ваљева и за које се веровало да ће бити у стању да продру у варош. У том уздању снажно се и истрајно одолевало партизанима. Па и онда, када су комунисти почели вршити јуриш за јуришем на "Бранковину". Најжешћи јуриши су били око један сат поподне, кад су партизани хтели, пошто-пото, да освоје ово добровољачко упориште. Вођена је борба само бомбама и гранатама. У једној ужасној симфонији сливале су се експлозије и јауци.

До три сата после подне добровољци су истрајно одолевали свим партизанским јуришима. А тада је пијана комунистичка руља упала у приземље "Бранковине". Настала је страховита борба прса у прса. Почело је једно ужасно гушање. Добровољци напуштају степеник по степеник и из приземља се пењу на први спрат. Партизани иду за њима. Сваки степеник се скупо плаћа. Али, комунисти непрестано куљају. Једни преко других. Чини се, као да су се сјатили из целог света.

Партизани су били допрли и на први спрат. Преживели добровољци настављају борбу са тавана и крова. Одатле се олуцима спуштају и намећу комунистима уличну борбу. Леђима су кршили ограде дворишта, а митраљеткама косили партизане. Ишло се из дворишта у двориште, из улице у улицу. Постојала је нада, да ће и Немци давати отпор комунистима у уличним борбама. Међутим, сва три њихова упоришта, која су се налазила у самој вароши, одавно су, далеко пре добровољачких, била пала партизанима у руке, док су се преживели повукли у касарну на Крушику, која је била ограђена снажним бункерима, вучјим јамама, бодљикавим жицама. Тако су добровољци видели, да су сами у борби. Покушавали су да се и они пребаце на Крушик, али Немци нису више никоме дозвољавали да приђе овом њиховом утврђењу. Аутоматским оружјима косили су и партизане и добровољце. Онда су се добровољци почели повлачити ка пошумљеној пе-

риферији града, северо-западно од центра, пребацујући се на леву обалу реке Љубостиње, с леве стране шабачког пута, настојећи да се под заштитом мрака који се спуштао сакупе и организују за нови отпор. Ватра нападних партизанских одељења је малаксавала, а започињало је снажно халакање и шенлучење у самој вароши, јер је Ваљево било први град у Србији, који су заузели комунисти после трогодишњег лешинарског обилажења око Недићеве Србије.

И док су комунисти халакали и шенлучили, Ваљево је одавало страшну слику. Као да је градом прохујала куга са неком бесном олујином. Пред упориштима, по улицама и двориштима, лежали су лешеве, сва је земља мирисала на људску крв, која се мешала с мирисом барута и паљевине. Међу многим лешевима јасно су се распознавали добровољци, јер је с њихових груди пркосно и поносно сјао Добровољачки Крст са ликом Светог Ђорђа. Под овим Крстом јуначки су положили своје животе бранећи Ваљево: капетан Љубиша Филиповић, заступник Команданта I пука СДК, Окружни школски надзорник Драгољуб Славковић, пуковски просветар I пука СДК, капетан Раца Миливојчевић, командир добровољачке чете, студент Београдског Универзитета Тоша Асурџић, четни васпитач Пратеће чете Трећег батаљона III пука СДК, млади југословенски националиста из Далмације Милан Боначић и стотину још знаних и незнаних добровољаца.

Заједно с добровољцима измешали су своју братску крв и четници Војводе Косте Пећанца, који су учествовали у уличним борбама противу партизана, искачући са карабинима и бомбама из својих кућа. У овим борбама јуначки је погинуо и сам Ваљевски Војвода Милорад Радић. Сем њега, Ваљево је залио својом крвљу и други Пећанчев Војвода, Душан Обрадовић, Војвода Стишки, који се борио у саставу добровољачких јединица.

Мада су лешеве, крв, демолиране зграде и разрушени кровови кућа одавали страшну слику ове језиве вишедневне борбе, тек увече 15. септембра 1944. године, када су Ваљевци могли изићи из својих кућа напоље, на улицу, језивост је достигла своју пуну кулминацију. Очеви, мајке, сестре, љубе - почели су по двориштима превртати лешеве и тражити своје миле и драге, јер су добровољци-браниоци били махом из Ваљева и околине. И како је која жртва била препозната, Ваљевом се проламао језиви врисак. То је, речитије но ишта друго, најбоље сведочило, како је народ у првом граду у Србији, који су комунисти освојили, дочекао своје "ослободиоце". Али, упркос тога, безбожници су ипак славили своју победу. Улицама, на којима су савремене Косовке девојке превртале пале јунаке, партизани су водили циганску блех музику, која је из све снаге свирала, док је безбожничка руља играла. Помахнитало партизанско халакање уз звуке музике и до

неба вапијуће лелекање ваљевских мајки, сведочио је за сва времена какав је однос између српског народа и безбожних комуниста. Али, ни то није било све. Било је суђено, да Ваљево испије чашу жучи до дна. На њему су се партизани светили, што им се српски народ одупро 1941. године и што их је тада протерао као губу из своје торине.

Црвени терор

У току ноћи 15/16 септембра и преко целог дана 16. септембра 1944. године, комунисти су извршили страховит терор у Ваљеву. По наредби комунистичког вођства, јер се уз партизанске снаге које су упале у Ваљево налазио и Главни Титов штаб (изузев Тита), формирана су партизанска казнена одељења, која су просто десетковала становништво Ваљева! Типичним бољшевичким методом, што митраљирањем, што куршумом у потиљак, ликвидирани су: стари ратници са Куманова, Цера, Сувобора и Кајмакчалана на челу са Милисавом Карапанчићем, Председником четничког Удружења у Ваљеву; истрајни чувари српског народног патријархалног живота на челу са Григоријем Божовићем, Председником ПЕН Клуба Краљевине Југославије; несебични национални васпитачи читавих ваљевских генерација на челу са Илијом Мајсторовићем, Директором мушке гимназије; правници на челу са судијом Драгољубом Драгојловићем, Председником Народног Универзитета; млада национална интелектуална генерација на челу са Пером Тодоровићем, синовцем чувеног старог српског политичара Пере "Точкоње"; девојачка национална омладина на челу са Бранком Тодоровић, Перином сестром; млади стваралачки књижевни нараштај на челу са Гојком Табаковићем, чијег су предивног брата Комнена, младог као пролетња роса, убили, нешто раније, четници на препад; неинфицирани национални учитељски нараштај на челу са узорним оцем и васпитачем Марком Аврамовићем; паћеничка национална руска браћа на челу са ученим професором Василијем Алтеном; окружни Недићев управни апарат на челу са Славољубом Поповићем, Окружним начелником; срески управни апарат на челу са Милорадом Ђорђевићем, Среским начелником; административни апарат ђенерала Михаиловића на челу са др Владом Поповићем, Председником Дражиног Окружног Народног Одбора. Рачуна се, да је сваки десети становник Ваљева био ликвидираан! Толики је био комунистички терор! Грђи и језивији, него у времену крвавих турских дахија!

А што јо било најжалосније јесте то, да су побијене комунисти затрпавали по јаругама, јамама, увалама и шумама као најобичније цркотине. Партизани су убијали своје жртве без суда, бацали их без опе-

ла, затрпавали без гробара. Заправо, гробари су били сами партизани и у Србији им је то постало једино занимање. Гробари српског народа.

Породице убијених уопште нису знале за места где су им њихови мили и драги побијени и сахрањени. И утолико је овај терор теже падао српском и хришћанском Ваљеу. Све је ово, уствари, био крвави данак, што се Ваљево није било одазвало на комунистички устанак 7. јула 1941. године, када су први партизански меци прорешетали груди двојице невиних Срба. Ваљевци су знали, да је то био устанак противу српског народа и зато нису нипошто хтели да следе комунисте. Остали су верни својим јуначким прецима проти Матеји Ненадовићу, Кнезу Алекси и Јакову Ненадовићу, Кнезу Илији Бирчанину, Кнезу Арсенију Ломи и легији Карађорђевић бесмртних устаника, који су свесно гинули "за Крст часни и слободу златну", величанствено гесло које није имало ничег заједничког са безбожним комунистима. И зато, што су остали одани својим прецима и верни Крсту часном и Слободи златној, Ваљевци су, сада, морали овако крваво да плате своје родољубље.

И док су се комунисти овако крваво светили на Ваљевцима, дотле су Немци неузнемиравани седели у своме гарнизону, јер су партизани Крушик оставили на миру. Нису хтели да га заузимају. И стварно, Крушик комунисти нису ни заузели, иако и они и Енглези у својим историјама тврде да јесу. Нису зато, што је за партизана било главно да сатру добровољце и четнике, националне борце и, уопште, српски национални живаљ, а не Немце. Стога, кад су освојили последње добровољачко упориште, комунисти су стали. Немачки гарнизон на Крушику нису хтели да дирају нити су му се више приближавали. И Немци су ту остали још три дана, упркос чињенице, што су комунисти били у Ваљеу. А када су Немци почели своју евакуацију са Крушика, партизани су привремено напустили варош. То је још једна чињеница више, да су комунисти првенствено водили борбу противу српског народа, а не противу окупатора. И зато је ноторна неистина када, поред комуниста, и енглески бригадир Мак Лин тврди, да је "задат смртни ударац опседнутом немачком гарнизону" у Ваљеу. Мак Лин пише:

"За Први Корпус (Пеке Дапчевића) Ваљево је било тврди орах. Немци који су се повлачили, а којима је Ваљево била важна тачка, одлучили су да га задрже по сваку цену и гарнизон се утврдио до последњег човека, спреман за одлучну одбрану у добро утврђеним касарнама, око којих су изградили добро планиран систем одбране. Партизани су претрпели тешке губитке и нису успели да истрепају непријатеља, све док пар Бофајтера, позватих из Италије,

нису својим ракетама задали смртни ударац опседнутоме гарнизону."¹⁹³

Они који су учествовали у овим борбама, убедљиво сведоче за историју, да је Ваљево за комунисте "било тврд орах" по отпору националиста а не Немаца и да су партизани са савезничким Бофајтерима "задали смртни ударац" српском народу а не опседнутом немачком гарнизону, коме су партизани допустили да се несметано евакуише.

Састанак ђенерала Мушицког са ђенералом Михаиловићем

Док су комунисти спроводили црвени терор у Ваљеву, дотле су Немци седели у утврђеним касарнама на Крушику. А када је у ноћи између суботе и недеље 16/17. септембра 1944. године дохујала у Ваљево једна немачка моторизована јединица, долазећи београдским друмом ни од кога неузнемиравана, партизани су се на врат на нос повукли из града у брда и села иза старе вароши - Граца, који лежи на ушћу истоимене речице у Колубару. А Немци, пак, којима су комунисти и Мак Лин "задали смртни ударац", сишли су са Крушика и размилели се по Ваљеву. Али, зато нису могли изићи из гробова оних две хиљаде побијених Ваљеваца!

Сасвим изненадно у недељу изјутра 17. септембра 1944. године стигао је у Ваљево из Лајковца један вод добровољаца на челу са водником Слобом Јањатовићем, с којим је био и капетан Живко Живковић, ађутант Првог батаљона I пука СДК, који је с терена око Лесковца долазио службеним послом у Ваљево. Јањатовићев вод пратио је неки добровољачки транспорт, па кад се повратио до Лајковца, видео је да је прекинута жељезничка веза Лајковац-Ваљево. Зато су друмом пешке дошли у Ваљево. Ту су капетан Живковић и водник Јањатовић сазнали од преживелих добровољаца за ситуацију у Ваљеву.

Немачка моторизована јединица пробавила је у Ваљеву цео дан у недељу 17. септембра 1944. године, целу следећу ноћ и у понедељак до 11 часова пре подне. За све то време комунисти уопште нису узнемиравали Немце. Дошла су, додуше, три савезничка Бофајтера, али су "смртно ударени" Немци два оборили, а трећи је побегао. И немачка моторизована јединица и Немци из ваљевског гарнизона напустили су Ваљево 18. септембра 1944. године. Пошли су београдским друмом у правцу варошице Уб, Тамнавски срез. И тек када су Немци изишли из вароши, онда су опет, нанова, партизани ушли у Ваљево. У низу чињеница ово је била још једна више, да комунисти на челу с Титом нису у окупатору гледали главног непријатеља. Њихов непријатељ је

¹⁹³ Fitzroy MacLean: "Escape to Adventure", Boston, 1950, s. 393.

био српски народ и сва Титова борба била је усмерена противу самог народа, јер је знао да тек онда може успоставити комунистичку диктатуру у земљи кад салом кичму Србима.

Преживели добровољци су се, пак, сакупили у штабу Трећег батаљона I пука СДК (бивша зграда Дринске дивизије). Овима су се прикључили и добровољци из Јањатовићевог вода. А сви скупа ставили су се под команду капетана Живка Живковића, тада најстаријег официра у Ваљеву. То је било у недељу 17. септембра 1944. године. А истог дана поподне, сасвим изненадно, у Ваљево је дошао са својим аутомобилом ђенерал Коста Мушицки у пратњи ђака наредника Михаила Чубрила.

Ђенерал Мушицки се на лицу места упознао са ситуацијом у Ваљеву, обишао преживеле добровољце и дао им правац одступања. Према упутствима свога команданта, добровољци су се сутрадан, 18. септембра 1944, повлачили селима Ваљевског среза у правцу Тамнаве, ка варошици Уб. Када су дошли до речице Робаје, која се, пробијајући се кроз Јеринин Град, улива у Колубару код села Словац, добровољци су отишли узводно самим коритом Робаје. На тај начин су потпуно заобишли београдски друм. Више села Мургаша у Тамнави, напустили су корито Робаје и спустили се у варошицу Уб. Одатле су се добровољци упутили даље, те су се поново сакупили у Остружници, где су се припремили за нове борбе противу комуниста.

Ђенерал Коста Мушицки, пошто је посетио добровољце и видео ситуацију у Ваљеву, кренуо је шабачким друмом у правцу Коцељева, где се налазио ђенерал Михаиловић са својим штабом и америчком Војном мисијом.

Када је дошао у Коцељево, ђенерал Мушицки изишао је на рапорт ђенералу Михаиловићу. Упознао га је детаљно са ситуацијом и у Ваљеву и уопште у Србији. Венерал Михаиловић је с пажњом саслушао ђенерала Мушицког и с њим провео око 40 минута у врло срдачном разговору. Том приликом, Дража се најлепше захвалио добровољачком команданту на помоћи добровољаца код Мионице.

Пре него што ће поћи, Мушицком су се најусрдније обратили ђенерал Михаиловић и официри из његовог штаба, молећи га да им да војничке секције. Венерал Мушицки им је дао све што је имао у својој мапи, па се затим, ђенерал Михаиловић са својим штабом најсрдачније опростио од ђенерала Мушицког, који се са својим пратиоцем студентом Чубрилом и шофером вратио у Београд. Све се ово одиграло у недељу 17. септембра 1944. године.

Ђенерал Михаиловић напушта Србију и одлази у Босну

Иако није имао намеру да са Врховном Командом Југословенске Војске у Отаџбини напушта Србију, где је желео да са својим снагама води одлучну борбу противу комуниста, - ђенерал Михаиловић је брзо и сасвим неочекивано напустио Србију и отишао у Босну, иако је гро четничких снага био концентрисан у самом центру Србије. Тиме су ове снаге биле препуштене саме себи.

Ђенерал Михаиловић, Врховна Команда и америчка Војна мисија са пуковником Мак Даулом напустили су Србију крајем септембра 1944. године. Сви су из Коцељева и околине пошли у правцу Дрине, коју су прешли код села Бадовинци. Најпре су одахнули у Семберији, а затим се ђенерал Михаиловић са својом пратњом спуштао све ниже, на југ Босне, шиљући, успут, преко своје радио станице наређење четничким снагама у Србији да и оне пређу у Босну.

Да овако брзо, изненадно и неорганизовано остави Србију и напусти антикомунистички фронт у њој, ђенерала Михаиловића су, поред четничког пораза на Јеловој Гори, навела и празна обећања шефа америчке Војне мисије, који је са својим саопштењима изазвао, у тим данима, страховиту забуну међу целокупним српским народом.

Саопштење америчке Војне мисије у Михаиловићевом Штабу

У тим трагичним данима, америчка Војна мисија на челу с пуковником Мак Даулом непрестано је уверавала и ђенерала Михаиловића и Врховну Команду ЈВуО и цео српски народ, - да у Југославију неће доћи совјетске трупе, већ да ће се искрцати само Англо-америчке снаге.

На основу ових упорних Мак Даулових уверавања, Команда Србије ЈВуО преплавила је целу Србију силним лецима, чија је садржина била следећа:

"Службено саопштење

Шеф америчке мисије код Врховне Команде Краљевске Југословенске војске у Отаџбини, пуковник Мак Даул службено је саопштио следеће:

1) Партизанима у Југославији је укинута свака савезничка помоћ, јер је нису употребили противу окупатора већ за постизање својих партиских циљева;

2) У Краљевину Југославију ускоро искрцаће се само Америчке трупе, које ће омогућити народу да без ичијег притиска изрази своја демократска начела; и

3) Савезници су донели решење да се одмах разоружају и распусте партизански одреди у Француској и Италији, а да оружане снаге могу бити само редовна војска.

Команда Србије
Југословенске војске у Отаџбини. ¹⁹⁴

А и сама Врховна Команда, пред своје повлачење из Србије, издала је ово саопштење:

"Шеф америчке мисије при Врховној Команди Југословенске војске у Отаџбини саопштава:

САВЕЗНИЦИ СУ РАСПУСТИЛИ СВЕ ПАРТИЗАНСКЕ ОДРЕДЕ У ОСЛОБОЂЕНОЈ ИТАЛИЈИ И ФРАНЦУСКОЈ.

У ИТАЛИЈИ И ФРАНЦУСКОЈ САВЕЗНИЦИ ФОРМИРАЈУ РЕДОВНУ ВОЈСКУ.

Врховна Команда
Југословенске војске у Отаџбини. ¹⁹⁵

Уствари, све су ово биле само жеље, које је српски народ у своме срцу прижељкивао. А пошто су за те жеље знали сви одговорни фактори у штабу ђенерала Михаиловића, као и сам пуковник Мак Даул, то су се сви подавали само овим осећањима, не водећи уопште рачуна у тим трагичним данима о ономе, што је резонувао здрави разум. И све се то чинило само због тога, што се знало, - да се народ може имати уза се једино ако се пусти на вољу његовим пустим жељама. Међутим, овакав став, у то претешко време, био је катастрофалан за српски народ.

Порука Димитрија Љотића ђенералу Михаиловићу

Пре него што је ђенерал Михаиловић напустио Прањане и преко Равне Горе, Мионице и Коцељева отишао у Босну, Димитрије Љотић је настојао, да дође у лични контакт са Дражом и његовим штабом. Међутим, то му никако није полазило за руком, јер је ђенерал Михаиловић брже напустио Србију но што је то Љотић рачунао. Кад је видео да не може доћи до његовог виђења с Дражом, Љотић је дозвоа себи угледног Михаиловићевог команданта мајора Петровића и то још истог оног часа, када је прочитао Мак Даулово саопштење. Том приликом, Димитрије Љотић је мајору Петровићу саопштио следеће:

"Ово је нетачно. Англоамериканци се неће искрцати у Југославији. Али ће нам зато из Румуније доћи совјетске трупе. Молим

¹⁹⁴ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 170.

¹⁹⁵ Исто. - стр. 171.

*Вас да ђенералу Михаиловићу преко радио станице јавите, да сам мишљења да би било добро да се он из Босне одмах врати у Србију ради образовања једне привремене Краљевске југословенске владе о чему би обавестио Њ. В. Краља као и савезнике. Да умоли Англо-американце да се одмах искрцају у Југославију; да све оружане снаге стави под своју команду једним јавним актом. Партизане треба задржати и не дозволити им да освоје Србију. О свему овоме да упутити проглас народу."*¹⁹⁶

Мајору Петровићу је Љотић изложио верно и тадашњу тренутну ситуацију овим речима:

*"Савезници су направили споразум да са својим трупама не долазе у Југославију. Овај ће споразум Англоамериканци стриктно поштовати. Међутим, Совјети ће тај споразум изиграти на тај начин што ће Титу рећи да тражи њихове трупе у помоћ. И тако ћемо имати ситуацију да Англоамериканци помажу Тита из ваздуха, али њихове трупе не стижу у земљу, док ће совјетске трупе доћи у земљу, заузети је с Титом и њега на власт поставити... У близини Београда, наставио је Љотић, налазе се три добровољачка пука, ту има и снага Државне Страже. Ако би ђенерал Михаиловић пристао да дође и образује владу, ми би заузели радио станицу Београд, преко које би могао ђенерал Михаиловић упућивати апеле и наређења. Ово би се дало извести. Немаца има врло мало у Београду. Тоба момента власт ђенерала Недића престаје."*¹⁹⁷

Мајор Петровић је шифром преко радио станице београдске организације пренео Љотићеву поруку ђенералу Михаиловићу. Али, на своју поруку Димитрије Љотић није уопште добио никакав одговор. Зато је одлучио, да отпочну припреме за повлачење добровољаца у Словенију, а свога секретара Бошка Костића послао је у четнички штаб у Мали Мокри Луг код Београда да им ово саопшти и предложи, да добровољци и четници заједнички иду у Словенију. И Костић је отишао. У четничком штабу су му рекли, да су добили депешу од ђенерала Трифуновића, Команданта Србије, у којој им јавља да ће се Англо-американци сигурно искрцати у Далмацији и Црној Гори. Костић им је излагао исто оно што је и Љотић говорио мајору Петровићу. Четници су остали при своме. Бошко Костић се вратио без успеха. Али, зато, само пар дана после овога, једно службено саопштење совјетске Владе, речитије но ишта друго, говорило је у прилог Љотићевог резонувања.

¹⁹⁶ Исто. - стр. 172.

¹⁹⁷ Исто.

Званично саопштење бољшевичке Москве

Пре него што ће по други пут да упадну бољшевичке трупе у Србију, Стаљин и Тито су изнашли начин како да преваре и обману Англо-американце. Журило им се да што пре бољшевизирају Србију, јер ако то не учине, узалудан им је сав посао на комунизирању Југославије. Зато су на један типичан комунистички начин изиграли западне демократије, а да ове нису ни оком мрднуле! Наиме, по договору између Стаљина и Тита, совјетска Влада је, преко своје званичне агенције ТАСС у Москви, објавила 28. септембра 1944. године следеће саопштење:

"Пре неколико дана совјетска команда - имајући у виду интересе развијања борбених операција против немачких и мађарских трупа у Мађарској - обратила се Националном комитету ослобођења Југославије и Врховном штабу НОВ и ПО Југославије с молбом да даду пристанак на привремени улазак совјетских трупа на југословенску територију, која граничи с Мађарском. Совјетска команда саопштила је том приликом да ће совјетске трупе, пошто изврше своје оперативне задатке, бити повучене из Југославије.

*Национални комитет и Врховни штаб Југославије пристали су да задовоље молбу совјетске команде. Совјетска команда је примила услов, који је постављен с југословенске стране, да ће на територији Југославије, у областима где ће се налазити јединице Црвене армије, деловати администрација Националног комитета ослобођења Југославије."*¹⁹⁸

Цело ово саопштење, а нарочито крај његов, исувише је јасно говорило, зашто бољшевичке трупе улазе у Недићеву Србију. Али, на несрећу, ни западни Савезници ни одговорни политички фактори у Михаиловићевом штабу нису уопште били свесни тога, да "борбене операције" Црвене армије у Србији значе уствари бољшевизирање, најпре, Србије, а затим и целе Југославије. Једини у то време, који су правилно оценили сву судбоносност овог комунистичког акта, били су Милан Недић и Димитрије Љотић.

И да трагедија буде још већа, када су бољшевичке хорде упадале у села и градове, Михаиловићеви четници су их дочекивали са сољу и хлебом! Најтрагичнији пример је Драгутина Кесеровића, Команданта Копачичке групе корпуса. Он је бољшевику дочекао у Крушевцу са помпом и музиком. А бољшевичком команданту изнео је на послушавнику со и хлеб! Затим је приредио величанствен банкет у највећем

¹⁹⁸ Владимир Дедијер: "Дневник", Београд, 1951, стр. 798.

крушевачком хотелу. И док је Кесеровић држао здравице црвеноармејцима, дотле су болшевици и партизани по Крушевцу разоружавали и убијали Кесеровићеве четнике. Један од Кесеровићевих команданата избегао је разоружање и покољ, те је успео да се неопажен увуче у хотел, где је пришапнуо Кесеровићу шта се догађа напољу. Драгутин Кесеровић је сместа напустио банкет и ушао у хотелске нузпросторије, одакле се олуком спустио у двориште и једва жив побегао из Крушевца.

Све је то био резултат раније четничко-комунистичке сарадње, Дражиног споразумевања са Титом, веровања да су комунисти браћа, да је Савез Совјетских Социјалистичких Република "мајка Русија", да су болшевичке монголско-татарске хорде "браћа Руси", итд. Зато су четници и саветовали српске сељаке и сељанке да излазе на друмове пред "браћу Русе" с пуним корпама јабука и крушака и балонима шљивовице и препеченице. А "браћа Руси" не само да су узимали корпе и балоне, већ и снаше, па су несретнице биле сретне ако би после недељу дана виделе своје куће!

И док се ово догађало усред Србије, политички пуномоћник Драже Михаиловића у иностранству је још увек писао и говорио о "Новој Русији", о "браћи Русима", о "љубави" Срба према њима, смело тврдећи чак и ово:

*"После искустава која је наш народ стекао у овом рату, совјетска Влада може врло брзо стећи искрено пријатељство свих Југословена, а нарочито Срба према Русији."*¹⁹⁹

Да је, пак, било која сељанка у Србији била упитана у то време за мишљење о горњем, поготову још ако су кроз њено село прошла "браћа Руси", најречитијим доказима би демантовала главног политичког пуномоћника ђенерала Михаиловића у иностранству!

Сви ови догађаји просто су ошамутили Михаиловићеве четнике, тако да више нису ни помишљали да остану у Србији. желели су ма куда, само што даље од овакве Србије, притиснуте болшевичким терором и неморалом. И зато, кад су почеле стизати Дражине депеше, којима им је наређивао да дођу у Босну, четници су просто одахнули. Поготову, када им се још рекло, да се позивају зато, да би пошли у сусрет Англо-американцима, који ће се искрцати на Јадрану. Нису ни помишљали да би то могла бити обмана. Сва њихова осећања су им говорила да треба да иду из Србије, па кад је још на та осећања била накалемљена вера, да треба да пођу у Босну да би ишли у сретање Енглезима и Американцима, четници су без поговора пошли. Били су најпросто преварени, као и све остале српске националне снаге, осим

¹⁹⁹ "Ситуација у Југославији маја 1944 - Меморандум др Живка Топаловића", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 197.

добровољаца. И, разуме се, изузев ових последњих, све оружане јединице у Србији пошле су у Босну. Али, пре него што ће ти бројни националисти кренути на крвави и трагични босански пут, Димитрије Љотић је опет покушао, да четничке команданте у Београду, као и одговорне факторе Српске Државне Страже и Српске Граничне Страже придобије за свој план супротстављања комунизму, који је био заснован на пуној логици здравог разума. Љотићева је жеља била, да спасе од комунистичког уништења што је могуће више националних бораца, да их заједно окупи, па да их све скупа припреми за остварење једне велике замисли, која се, у то време, у различитим варијантама, родила само у главама два човека - Черчила и Димитрија Љотића. Остварити ту замисао, значило је спасти Југославију из комунистичке чељусти. Зато је Димитрије Љотић заложио целога себе, да спасе Југославију од тоталне бољшевизације.

План Димитрија Љотића

Када је у тим трагичним јесењим данима 1944 године видео, да је изгубљена ситуација у Србији, Димитрије Љотић је одмах почео радити на остварењу једног другог плана, који је имао припремљен за случај такве ситуације.

Љотић је дубоко веровао, да Англо-американци, а нарочито Британци, ако буду имали имало здраве памети, неће смети да дозволе, да међународни комунизам загосподари целокупном Југоисточном Европом и да је одвоји црвеним зидом од Средње и Западне Европе. Овај свој став Димитрије Љотић заснивао је на двома чињеницама.

Прва се огледала, у исполинској жељи Енглеза за очувањем саме Британске Империје. Димитрије Љотић знао је врло добро, да Черчил "није господар стратешких операција" у Другом светском рату, али да је дубоко свестан, да се "жила куцавица" Британског Царства брани са Балканског Полуострва. Димитрије Љотић је још крајем 1943. и почетком 1944. године говорио народу широм окупиране Србије:

"Британска империја, Британско Царство, за последњих сто педесет година било је руковођено да у басену Средоземног мора не сме ни једној великој сили дати приступа или ако та велика сила добије приступа онда она мора бити држана на одстојању од Енглеске, Енглеска мора бити далеко већа и јача. Тиме се објашњава целокупна политика Велике Британије према Отоманском царству и према Немачкој и Русији. Специјално на Балкану Велика Британија није дала приступа двома великим силама: Немачкој и Русији. Немачка и Русија нису смеле доћи на Балкан. Зашто? Ко

би запитао одговор ће добити кад погледа на карту нарочито пре 80 година откако је извршен прокоп кроз Суец, те је постао најкраћи пут од Велике Британије за Индију. Од тог времена Енглеска има тај категорички императив своје спољне политике: на Балкан ни једна велика сила не може да добије приступа, нарочито не Немачка и Русија, јер ако би Немачка изишла на Средоземно море или Русија, онда би за Велику Британију било јасно да је пресечен империјални пут који води од Велике Британије кроз Суец за Индију."²⁰⁰

И зато што је знао, да се Суецки канал брани са самог Балкана, Љотић је био убеђен, да ће Черчил, упркос забрани Стаљина и међународног комунизма који су били фактички господари "стратешких операција" на општем светском фронту, покушати у згодном моменту да закорачи најпогоднијим му путем на Балкан, те на тај начин да сачува најмоћнију брану "железнице" Британског Царства.

А друга чињеница се огледала, у британском напору, да одрже "равнотежу сила" у Европи, или још тачније речено, да не дозволе да болшевизам овлада целом Југоисточном и Централном Европом у коме би случају СССР био јачи од свих преосталих западно-европских држава.

Ради свега овога, Димитрије Љотић је чврсто веровао, да ће Англоамериканци, а нарочито Енглези, морати да оставе бар једну "капију слободе" (израз Епископа Николаја Велимировића) у Југоисточној Европи, кроз коју ће тежити да овладају бар једним делом Балкана, пропуштајући кроз њу, уједно, и дах истинске слободе, који ће крепити и снажити све поробљене народе, који су постали жртвама међународног комунизма.

Љотић је сматрао, да та "капија слободе" може бити само Словеначко Приморје, тј. Љубљана са својим залеђем ка мору, јер да та територија пружа најбољу могућну везу Средње и Западне са Југоисточном Европом и да ту најпре могу доћи Англо-американци из Италије, где су се већ налазиле америчка V и енглеска VIII Армија. Уз то, Димитрије Љотић је веровао, да у тај кутак Југославије неће моћи доћи Стаљинове болшевичке армије, јер им то Англо-американци нипошто неће дозволити, а у циљу обезбеђења сопствених интереса у том делу Европе. Али, зато могу, резонувао је Љотић, доћи Титови комунисти. А ако, пак, пре Титових партизана тамо дођу националне анти-комунистичке снаге, оне могу осујетити комунистичке намере и помоћи

²⁰⁰ Д. В. Љотић: "Позадина рата и њен Господар", Београд, 1944, стр. 66-67. (Догађаји од 4. јула 1956, када је Насер, Премијер Египта, извршио национализацију Суеца, као и догађаји, који су се одиграли октобра месеца исте године, када су Енглези на челу са Идном неповратно изгубили Суец, дали су за право Димитрију Љотићу, који је доласком Совјета на Балкан унапред сагледао британски крах на Суецу).

Англо-американцима да сазидају што већу и чвршћу "капију слободе". Уједно, то ће дати могућност националистима да и политички дејствују у Словенији, тј. да створе Владу која би била пандан Титовом "Националном комитету ослобођења Југославије". Ради свега овога, Димитрије Љотић је и донео одлуку, да снаге Српског Добровољачког Корпуса иду у Словеначко Приморје. Са овом Љотићевом одлуком, стопроцентно се сложио и ђенерал Милан Недић.

Димитрије Љотић предложио је преко Јоксића, Михаиловићевог Окружног начелника за Округ београдски, да и четници из Србије пођу у Словенију. Такође је то предложио и командантима Српске Државне Страже и Српске Граничне Страже.

Начелник Јоксић доставио је Љотићев предлог ђенералу Михаиловићу путем радио станице. Међутим, ни на ово Димитрије Љотић није добио никакав одговор. А, опет, ђенерал Боривоје Јонић, Командант Српске Државне Страже, и пуковник Људевит Погачар, Командант Српске Граничне Страже, страшно су се колебали. Превагнуло је саопштење Врховне Команде ЈВуО, које је говорило о распуштању партизанских одреда и о искрцавању Англо-американаца на Јадрану, што је стајало у саопштењу Команде Србије. И тако су се и ове две српске оружане националне јединице одлучиле да иду заједно са четницима "у сусрет Савезницима". Једино су, тада, добровољци веровали у исправност плана Димитрија Љотића и зато су га само они следили у Словеначко Приморје. Тиме су, уствари, баш добровољци ишли у сусрет Англо-американцима, који су, сходно плану Черчила, журили ка Љубљанској Котлини, јер се, заиста, догодило, да је и сам Черчил имао план сличан Љотићевом.

Винстон Черчил је осећао, да се комунистичка најезда може зауставити само тако, ако би Англо-американци својим трупама предухитрили Совјете и пре њих заузели Централну Европу, те тиме пре бољшевика испунили празнину, која би настала после Хитлеровог слома. Да би ово постигао, Черчил је видео једину могућност у томе, - да Англо-америчке трупе, које су се налазиле у Италији, изврше снажан продор преко Љубљанске Котлине у Дунавску Котлину и заузму Беч пре бољшевика. Тиме би, уствари, овај део Европе запосели Англо-американци, који би били брана даљем надирању Совјета, Зато је Черчил све чинио, да придобије и Рузвелта за овај план. Рузвелт, пак, који је безгранично веровао "Онкл Џоу" (тако је он звао Стаљина) и који никако није био у стању да сагледа крајње циљеве међународног комунизма који иду ка светској пролетерској револуцији, никако није хтео да се сложи са Черчилом. А када је британски Премијер остао, ипак, истрајан у својој жељи да овлада Љубљанском Котлином, Рузвелт му је, напokon, дао свој пристанак али с тим, да то Черчил по-

стигне са постојећим Англо-америчким снагама у Италији, не тражећи никаква друга појачања за остварење ове замисли. Напротив, Рувелт му је још и одузео две енглеске дивизије из Италије и пребацио у Француску. Отуда, на несрећу, Черчил није успео да оствари свој план, јер је Командант савезничких снага у Италији маршал Александар (Field-Marshal the Viscount Alexander of Tunis) напредовао врло споро, а с друге стране - ни Димитрије Љотић није могао да у Словеначком Приморју пружи ефикасну помоћ Англо-американцима, пошто није било дошло до намеравања концентрације свих југословенских националних антикомунистичких снага, с обзиром да ђенерал Михаиловић никако није могао да схвати сву замашност Љотићевог плана, а о чему ће бити речи доцније.²⁰¹

Одлазак добровољачке мисије код Војводе Ђуришића

Иако ни четници ни стражари са својим вођством нису хтели да прихвате Љотићев план о повлачењу у Словеначко Приморје, Димитрије Љотић сматрао је за своју дужност, да о својим намерама обавести и Војводу Павла Ђуришића и да покуша да бар њега са црногорским четницима приволи за одлазак у Словенију. Зато је Љотић припремио једну специјалну мисију Српских добровољаца, која је требала да крене у Црну Гору и дође до Војводе Ђуришића.

Ову мисију сачињавали су 33 припадника Српског Добровољачког Корпуса. На челу мисије налазио се Ратко Парезанин, Директор Балканског Института у Београду и шеф Васпитне службе СДК. Сама, пак, мисија била је састављена од добровољаца из свих друштвених слојева, тако да је по свему представљала једну елитну духовно-морално-борбену националну групу. Поред осталих, чланови мисије били су и: Влајко Влаховић, професор; Милан Бајић, свршени богослов; Милан Вујновић, студент; Бранислав Милошевић, абитуријент; Милан Суџум, ђак; Маријо Лакош, чиновник; Јован Поповић, занатлија; и други. Војнички старешина групе био је потпоручник Слободан Станковић.

Виђени Црногорци, који су живели у Београду, знали су да ће ова мисија ускоро кренути у Црну Гору. Знали су и зашто тамо иде. Међутим, овим Црногорцима је изгледало невероватно, да Љотић са добровољцима одлази у Словенију и још позива Ђуришића и његове четнике да иду тамо, а овамо ће се Савезници искрцати на Јадрану! Зато су они решили, да посете Љотића па да га лепо моле, да он са до-

²⁰¹ За боље разумевање овога поглавља видети књигу: Winston S. Churchill: "Triumph and Tragedy", Бостон, 1953, стр. 61, 65, 90, 101, 158, 159, 240, 267, 268 и 349.

бровольцима пође у Црну Гору а не у Словенију. И црногорска делегација посетила је Димитрија Љотића у његовом стану у Александровој улици бр. 1/IV.

Ову делегацију сачињавали су: Саво Радоњић, професор Милан Бандовић, мајор Божо Јоксимовић, мајор Величко Зонић, капетан Радоман Ћеранић и професор Влајко Влаховић. Љотић их је примио да не може бити лепше. Молили су га да он са свима добровољцима крене у Црну Гору, пошто ће се, по њима, искрцати Савезници на нашем приморју. Љотић их је с пажњом саслушао, па им је онда рекао:

*"Према садашњој ситуацији, ми смо предати Совјетима и Титу. Совјети ће помоћи Тита и гдегод нас овај нађе, сагореће нас. Ма колико да ми не волимо Совјете, они су формално наши савезници и ми се против њих не можемо борити. Совјети иду у помоћ нашим комунистима, јер су Стаљин и Тито веишто удесили да им у помоћ дође само онај којег Тито позове. Титу није корисно да му помоћ у војним јединицама дође од Енглеза и Американаца. Он ове позива да му помажу само у ваздуху, да бомбардују и да му бацају спрему, храну, оружје. Дању дођу, а ноћу одлазе у Африку или Италију. Бомбардовањем узгред озлојеђују народ против себе. Совјети још ни једно бомбардовање Југославије нису извршили. Остајати у земљи (мисли на Србију - примедба писца) значило би пропаст не само за борачке јединице, већ и за сам народ. Немци су имали своју грозну рачуницу да убијају за једног стотину, а Совјети и Тито уопште неће бројати, него ће уништавати све од реда."*²⁰²

Ради свега тога, нагласио је Љотић, добровољци одлазе у Словенију и Ратко Парезанин иде код Павла да га приволи да и он тамо пође. Међутим, Црногорци су остали упорни у своме захтеву, да Љотић са добровољцима пође у Црну Гору, јер они засигурно рачунају са искрцавањем Енглеза на Јадрану. Тада им је Љотић казао:

*"Гарантујте ми то. Али ја тражим сигурну гаранцију. Ако ми је дате, онда ћемо одмах да наредимо да добровољачки пукови крену према Црној Гори..."*²⁰³

Делегати су немо ћутали, а Љотић је наставио:

"... Постоји још један разлог зашто ми не можемо у Црну Гору. Сада је јесен и када народ у Србији и другде, куда би пролазили, види да ми идемо ка Црној Гори - кренуће за нама. Ми му то не можемо забранити. А чиме ћемо ми тај народ исхранити?..."

²⁰² Ратко Парезанин: "У Црној Гори у јесен 1944", "Записи из добровољачке борбе (I)", Минхен, 1954, стр. 57.

²⁰³ Исто. - стр. 57.

Мој је план да се сви националисти повлаче у Словенију, где, држим, да ћемо се најпре срести са савезницима. Ми и тамо идемо у нашу земљу и не мислимо да прелазимо границе наше земље и народа. Ја сам три дана ишао по Србији. Ишао сам од села до села, и нису ми дали да се нађем са Дражом (делегација је врло пажљиво слушала ове речи)... Бојим се, браћо моја, кад бих пошао у Црну Гору да бих правио катету и хипотенузу, а ја сам, кад се већ мора, за једну катету. По мом мишљењу догађаји ће се тако развијати - и то врло нагло - да би се морао, кад би се нашао у Црној Гори, брзо решавати на исти пут у Словенију. А замислите шта би то значило?! Колики губитак у времену, колике тешкоће, губици, жртве сваке врсте... Мислите само каква би нам обућа и одећа била код бораца после толиког мучног пута! Јесење су кише на дневном реду, кише које продиру до костију ... Не можемо променити нашу одлуку. Ето, Ратко иде до војводе Павла па ће му он, пође ли му за руком да се пребаци до њега, све ово опиширно објаснити. Ја сам њему то ставио у задатак и он креће на пут у најскоријем времену..."²⁰⁴

Делегација је завршила своју посету и сви су Црногорци били ожалостени што добровољци неће поћи у Црну Гору.

Мисија на челу са Парезанином пошла је из Београда 4. октобра 1944. године. Са њом су пошли и професор Милан Бандовић, капетан Радоман Теранић, Саво Радоњић и други Црногорци из Београда, који су се од Парезанина одвојили у Рашкој, изузев Радоњића. Добровољци су уз драгоцену помоћ инг Стеве Илића, кога су посетили у Трепчи, успели да се, после многих тешкоћа и разних перипетија, пробију преко Призрена и Скадра до Црне Горе. Дошли су у Подгорицу, где су нашли Војводу Павла Ђуришића, који је лежао у болници рањен у груди.

Ратко Парезанин је Војводи Ђуришићу пренео Љотићеву поруку, којом га позива да са свим црногорским националним снагама крене у Словенију. Мада је Павле дочекао добровољце са невиђеном љубављу и указао им заједно са својим борцима најсрдачнију братску пажњу, - није се могао одлучити да прихвати Љотићеву поруку. Говорио је, да њему једнако стижу депеше из Дражине Врховне Команде у којима га извештавају да ће се Енглези искрцати на обалама Јадрана, да ће и остали четници из Србије, Босне и Санџака такође доћи у Црну Гору и да им Црногорци припреме прихват, смештај и исхрану. Парезанин је уверавао Ђуришића у противно, говорећи му исто оно што је и Љотић говорио црногорској делегацији у Београду. Али, на жалост, и Војвода Павле Ђуришић је веровао у искрцавање Англо-американаца

²⁰⁴ Исто. - стр. 58.

на Јадранској обали и одлучио је да са својим борцима и народом остане у Црној Гори.

За време док је боравила код Павла, добровољачка мисија на челу с Парезжанином омогућила је, да се једна нарочита мисија Војводе Ђуришића пребаци преко мора Савезницима у Италију. Ту мисију сачињавали су капетан Јаков Јововић и бивши подбан Зетске бановине Душан Влаховић, који су живи и здрави стигли у Италију, али су одмах од Савезника били похапшени.

Пошто је Павлова одлука била дефинитивна у погледу остајања у Црној Гори, то је добровољачка мисија кренула одатле у Словенију. Добровољцима се једино прикључила десетина виђених црногорских интелектуалаца, који су са дозволом Војводе Ђуришића пошли с Парезжанином. То су били: др Љубомир Бараћ, браћа Бјелице, браћа Добриловићи, браћа Бојичићи, браћа Ђукановићи, браћа Папићи и Мићо Думовић, водник штабног Јуришног батаљона Војводе Павла Ђуришића.

Мисија Ратка Парезжанина, без иједног губитка, још повећана са напред побројаним црногорским националистима, дошла је у Словенију 15. јануара 1945. године, где су већ били стигли Српски добровољци на челу са Димитријем Љотићем, коме је шеф мисије поднео опширан извештај са пута у Црну Гору.²⁰⁵

Припадници Михаиловићевих омладинских штабова у Београду беже у Беч

У Београду је постојало неколико четничких омладинских штабова од којих су били најпознатији "Штаб 501" и "Штаб 1001". Њихови припадници били су, углавном, студенти са београдског Универзитета. Они су, уствари, служили ђенералу Михаиловићу и његовој Врховној Команди за разне параде и репрезентативне сврхе. Када се, на пример, одржавао какав четнички конгрес, или када су долазили у Дражин штаб разни савезнички емисари, тада су, обично, кроз Врховну Команду ЈВуО дефиловали: Милорад Драшковић, Бранислав Странџаковић, Никола Пашић, Евгеније Јуришић и други, који су били представљани као "елитни борци из покрета отпора у Београду". Странцима се увелико распредало, како су то достојни синови својих великих родитеља, како воде "подземну акцију" у самој престоници, како су то "елитни четнички борци", итд. А када би се савезничке ми-

²⁰⁵ Опширан приказ о раду ове мисије налази се у следећим издањима: "Записи из добровољачке борбе (I)", Минхен, 1954, стр. 52-72; и "Записи из добровољачке борбе (IV)", Минхен, 1950, стр. 28-72.

сије увериле, да је сва "српска елита" уз Михаиловића, онда су, обично, београдски четнички омладинци напуштали шуму и враћали се у Београд.

Када је, пак, у првим данима октобра 1944. године овој четничкој "елити" на челу са Милорадом Драшковићем, Браниславом Страњаковићем и Николом Пашићем било наређено, да се прикључе осталим четничким снагама и да по наређењу ђенерала Михаиловића и они пођу у Босну, - четнички омладински штабови "501" и "1001" изиграли су на јединствен начин Дражину наредбу. Без икаквог стида су: Драшковић, Страњаковић, Пашић и остали четнички омладинци отишли код Брандта, Шефа немачког Гестапоа у Београду, и ставили му се на расположење уз једину молбу: да их све пребаци у Беч. Шеф београдског Гестапоа, који је врло добро знао у какве су сврхе служили ђенералу Михаиловићу Бранислав Страњаковић, Милорад Драшковић, Никола Пашић и остали из њихове групе, а знајући да на сличан начин могу добро послужити и Немцима, - усвојио је молбу ових београдских равногораца. И док не организује њихов транспорт за Беч, Брандт је Драшковићу и компанији доделио као официра за везу Фердинанда Францези (Ferdinand Franzesi), Зондерфирера београдског Гестапоа.

Када су биле готове све припреме за пребацивање ових београдских четника у Беч, Драшковић, Страњаковић и Пашић договорили су се са Зондерфирером Францезијем како да напусте Београд а да ђенерал Михаиловић не посумња у њихово издајство. Најпре су Бранислав Страњаковић, Милорад Драшковић, Никола Пашић, Евгеније Јуришић и остали написали бомбасти летак с насловом "Последњи злочин Немачке у Београду", у коме су оштро напали Немце што су "похватали" и "интернирали" омладинске вође четничког покрета отпора у Београду. Онда су тај летак растурили по целој престоници. Када су то обавили, онда су се цели омладински штабови "501" и "1001" сакупили на конферисање. Сви су дошли на састанак с пуним коферима и потпуно спремни за пут. И управо када су држали свој "подземни састанак", упали су у њихово "склониште" Гестаповци. Разуме се, према претходном договору Немци су их све "похапсили". И онда су Немци "спровели под стражом" Драшковића, Страњаковића, Пашића и компанију право на железничку станицу, где их је чекала спремна композиција, и у њој њихове маме и остали чланови фамилија. На станици их је "преузео" Зондерфирер Фердинанд Францези. Чим су се укрцали, воз је одмах кренуо. Од Београда до Беча путовали су најудобније. Када су стигли у Беч, надлежни Немци су Драшковићу и осталој му браћи и њиховим фамилијама доделили као место боравишта Семеринг, где је тада живела Хитлерова нацистичка елита. Тако су се у

шумама и брдима више Беча састале две "елите", које са својим народима нису имале ама баш никакве духовне везе. А у то исто време, фамилије Српских добровољаца, које су избегле из Србије, биле су бачене у Алтлангендорф, на самој чешкој граници, смештене у неке шумске баракe и теране на рад по шумама и фабрикама. То тек толико, да би се видело како су се Немци опходили према својим "сателитима" добровољцима, а како према њиховим "непријатељима" четницима!

Али, овим није била завршена ова жалосна национална трагикомедија. Њоме је ђенерал Михаиловић био само преварен и обманут. Ова игра добила је свој завршетак тек у пролеће 1945. године, када је Дража Михаиловић сазнао за издајство својих "елитних бораца из покрета отпора". Хтео је, ипак, да са њих скине печат срама и издајства. Зато им је преко Војводе Момчила Ђујића наредио, да напусте Беч и да дођу или њему у Босну или у састав четничких јединица у Словенију, чиме ће њихов ранији поступак пасти у заборав. Међутим, Драшковић, Страњаковић, Пашић и остали одбили су да то учине, остајући и даље у Бечу.²⁰⁶

Ђенерал Недић одлази из Србије

Већина чланова Српске Владе напустили су Србију 4. октобра 1944. године, док је лично ђенерал Недић кренуо из Београда 6. октобра. У пратњи ђенерала Недића били су: Шеф његове личне безбедности Ђура Трипковић; Ђура Сарапа, Начелник Министарства Унутрашњих дела (са женом и сином); Митар Џаковић, доцније секретар Његове Светости Патријарха Гаврила; инг Божићар - Дарко Петровић, новопостављени Шеф Српске радничке делегације, која је имала да штити Србе послате на рад у Немачку; инг Александар - Цале Драгићевић, заступник америчког "Форда" у Београду; и Велибор Протић, Шеф Општег одсека Пропагандног одељења Председништва Владе. Са немачке стране ђенералу Недићу је додељен у пратњу Кронхолц (Krohnholz), Генерални конзул Немачке у Београду. Недићеву колону

²⁰⁶ Пред крај рата, ови "четници" и "демократе" успели су, да се пребаце у Швајцарску у две групе. Милорад Драшковић, Бранислав Страњаковић, Лаза Јовановић и компанија, прешли су, помоћу Немаца, аустриско-швајцарску границу код Брегенца. Друга, много већа група, у којој су били: Никола Пашић, Гена Јуришић, Зоран Хођера, Рајко Павловић, Марко Крстић, Воја Петровић и други, пребацили су се из Аустрије у Италију, одакле су, помоћу Мусолинијевих фашиста, прешли италијанско-швајцарску границу код Кома. Када су дошли у Швајцарску, сви изреда су се пред странцима и југословенском националном емиграцијом почели представљати као "елитни борци из покрета отпора ђенерала Михаиловића". Као таквима, Српска Народна Одбрана из Америке на челу са Михаилом Дучићем дала им је стипендије и омогућила им да заврше студије на страним универзитетима.

аутомобила пратила су два немачка "Панцерјегера" (лака борна кола), који су крчили пут кроз колоне немачке војске у повлачењу, као и кроз колоне "Фолксдојчера", који су напуштали Срем. Ђенерал Недић је путовао овако.

Са својом пратњом Ђенерал Недић је кренуо из Београда 6. октобра 1944. године око десет сати пре подне. Истог дана, идући врло споро до Инђије услед закрчености путева од Немаца и "Фолксдојчера", стигла је група у Нови Сад око 4 часа поподне. Ту су застали на тргу пред општинском кућом. За час се рашчуло за Недићев долазак, те се убрзо на тргу сакупила велика група Новосађана. Неке госпође предале су му букете цвећа. Народ је прилазио да га само види. Многи су наглас плакали. И самом Ђенералу Недићу сузиле су очи. Група пред општином бивала је све већа. Новосађани су сузама одавали признање Ђенералу Недићу за његов јуначки и спасилачки рад. Међутим, Кронхолц је морао да прекине овај дирљиви састанак. То је тражила мађарска полиција. Растанак је био још дирљивији. Није било ока, а да сузу није пустило. Ђенерал Недић је с пратњом кренуо у Суботицу, где је стигао у ноћ. Тамо је већ био заведен полициски час, па на улици није било никога. Срели су неколико мађарских полициских чиновника који су знали српски и који су се нашли при руци Недићевој пратњи. У Суботици је Ђенерал Недић преноћио са целом групом. Сутрадан су кренули даље. Имали су квара на аутомобилима а и застоје због надлетања савезничких и совјетских авиона. Прошли су кроз Сегедин, који је био удаљен свега 15 километара од надирућих совјетских колона. Заноћили су у Киш-Телеку, мањем месту. Сви су преспавали седећи у колима, изузев Ђенерала Недића за кога је нађена једна соба. Зором 8. октобра 1944, кренули су према Пешти, где су стигли касно увече. Пешта је била неосветљена и пуна рушевина. У Пешти су остали до 10. октобра, јер је Кронхолц тражио да успостави везу са Нојбахером, да би знао куда да води Ђенерала Недића. Кренули су даље тек по добијеној вези. Стигли су у Беч 10. октобра 1944. године у вече. Када је дошао у Беч, Немци су Ђенерала Недића сместили у хотел "Империјал", где су му биле резервисане собе. Ту је остао два месеца.

Из Беча су Ђенерала Недића Немци преместили у Кицбил (Kitzbühel), у Тирољу. Ту су се налазили и остали Недићеви министри. Кицбил је било њихово стално место боравка. Међутим, они на челу са Ђенералом Недићем нису више сачињавали Српску Владу. Били су, уствари, немачки интернирци. Њихов положај се утолико погоршавао, уколико је Ђенерал Недић упорније одбијао да под немачким условима формира нову Владу. До образовања нове Српске Владе ни-

је више уопште ни дошло. Зашто ђенерал Недић није хтео да формира своју Владу у Аустрији, видеће се из доцнијег излагања.

Четници и стражари одлазе у Босну

У непосредној близини Београда извршено је окупљање јединица Српске Државне Страже и Српске Граничне Страже, као и разних четничких група. Све су ове јединице напустиле Београд 5. октобра 1944. године, упутивши се у правцу Јагодине. Доласком у Јагодину, 6. октобра 1944. године, одговорни команданти Страже извршили су преформирање својих јединица, а по претходном договору са ђенералом Мирославом Трифуновићем - Дроњом, Дражиним Командантом Србије. Од свих стражарских јединица формиран је Српски Ударни Корпус (СУК) са три дивизије. За команданта СУК-а постављен је дивизиски ђенерал Стеван Радовановић, а за његовог помоћника бригадни ђенерал Боривоје Јонић, дотадашњи командант СДС, док је за Начелника штаба одређен ђенералштабни мајор Данило - Дача Стојановић. За команданте дивизија постављени су пуковници: Брана Живковић, дотадашњи Начелник Оперативног одељења СДС; Драгутин Редић, дотадашњи Командант СДС Краљевачке Области; и Људевит Погачар, дотадашњи Командант Српске Граничне Страже. Јачина Српског Ударног Корпуса била је око 6.500 људи.

Напуштање Србије вршено је по ешалонима. И четници и стражари одступали су преко Санцака у Босну, где је у Округлици ђенерал Михаиловић био сместио Врховну Команду ЈВуО, с којом је била и америчка Војна мисија.

У своме повлачењу на путу ка Босни, још док су били на тлу Србије, четници су убили Војводу Косту Пећанца, који се са својим личним четничким одредом, бројно врло малим, био прикључио четницима ђенерала Михаиловића. Несретни Пећанац је веровао, да ће му у тим трагичним данима по народ Дражини четници дозволити да бар заједно с њима подели тешке недаће повлачења. Међутим, грдно се преварио. Његове четнике су разоружали, а њега, Косту Пећанца, Војводу и старог четничког борца, пред којим су, негда, спуштане савезничке заставе у знак поздрава и дубоког поштовања, убили су без суда и пресуде.

Баш тада, у повлачењу, убили су и већ поменутог професора Јову Барјактаровића, Недићевог Окружног начелника Округа лишког, који се у одступању, такође, прикључио четницима с којима је имао и писмени споразум. Али, ништа му то није вредело! Јову Барјактаровића, елитног српског професора богословља и оданог сарадника ђенерала

Милана Недића, четници су уморили страшном смрћу и бацили га у јаругу.

Тако су се повлачили из Србије четници ђенерала Михаиловића.

Српски добровољци одлазе у Словенију

Последњи национални борци који су напустили Београд, били су добровољци. Добровољачке јединице извршиле су прелаз преко Саве у Срем у три групе. III пук СДК прешао је Саву код Шапца. Добровољци на челу с мајором Јовом Добросављевићем омогућили су, да се с њима повуче когод је хтео од Шапчана. Тако су се повукле многе добровољачке породице и извешан број јавних и националних радника из Мачве, на челу са протојерејом Данилом Милановићем, и из Поцерине, на челу са адвокатом Милојком Петковићем. II пук СДК под командом мајора Марисава Петровића прешао је Саву код Обреновца (Забрежје). А из самог Београда пошле су јединице I пука СДК на челу са својим командантом мајором Илијом - Иком Мићашевићем и IV пука на челу с мајором Војом Димитријевићем. Ове добровољачке снаге напустиле су Београд 8. октобра 1944. године. Сутрадан, 9. октобра, прешли су у Срем и: штаб СДК на челу са ђенералом Костом Мушицким, Центар за обуку на челу са капетаном Миодрагом Марковићем и школска чета са својим командиром капетаном Адамом Карапандићем. Претходно су добровољци из штаба Корпуса заједно са Димитријем Љотићем присуствовали парастосу блаженопочившем Краљу Александру I Ујединитељу, који је био одржан у београдској Саборној Цркви. Тек потом је главни добровољачки штаб напустио Београд, док је Димитрије Љотић још остао у Престоници.

На овом месту вредно је навести, како су добровољци напустили Србију. Један од добровољачких старешина, потпоручник Стојан Б. Вуксић, из IV пука СДК, у своме необјављеном Дневнику описао је напуштање Београда овим речима:

"Тог јутра устали смо врло рано. Кратко време по устајању био је наређен покрет. Први и Други батаљон IV пука Српског Добровољачког Корпуса кренули су у колони двојних редова Александровом улицом. Ускоро смо избили на Теразије. Многобројни пролазници посматрали су нас са изразом пуним страха и неизвесности, који су се јасно оцртавали на њиховим лицима. На по којој старијој жени појавиле би се и сузе у очима. Многи брижни погледи пратили су наш одлучан корак кроз улице Престоног града. Сабатом корака одзвањао је и поздрав многих Београђана: 'Срећан пут!' и 'Довиђења!'

Са Теразија, преко Призренске улице, упутили смо се ка Савском мосту. Пред мостом је стајала велика гомила људи и жена. Ту, на задњој стопи Недићеве Србије, желели су да и овога пута топло поздраве своје синове, браћу и мужеве.

Када је цео пук био на мосту, зачула се громка команда: 'Пук стој!', а затим: 'На лево круг!' и 'Клекни!' Кроз рано јутро, оба-вијено умилним зрацима јесењег сунца, подрхтавао је глас свештеника Добривоја Станојевића и Стеве Пештанца, ђакон Жике Крупежјевића и богослова Милана Кулаузова: 'Благословен Бог наши...' Цео пук узносио је топле молитве Свевишњему, да нам сачува народ и земљу. И док су се Српски добровољци побожно крстили, докле нас је Престони град испраћао Христоносним звуцима звона са Саборне Цркве. У ушима нам је страшно тутњало, али звук светих звона дубоко се упијао у наша срца и из сваког појединца избијала је гранитна вера и неизмерна нада, да ћемо се - Божјом помоћу - вратити своме народу и својој Отаџбини..."

У ово време, или нешто раније, напустили су Београд и многи виђени јавни, културни и привредни радници Србије, међу којима су били и: др Мирослав Спалајковић, др Стеван Иванић, др Велимир - Веља Даниловић, др Станко Шифрер, др Станислав - Сташа Цонић, инг Андрија Љоља, инг Станко Коштомај, адвокат Милан Фотић, професор Насуф Гачовић, професор Владимир Вујић, привредници Борислав Нешић, Михаило - Мика Милекић, Бранко Стојановић и многи други.

Димитрије Љотић последњи напушта Београд

Иако су добровољачке јединице већ увелико биле у Срему, Димитрије Љотић је, са најужом својом пратњом, остао у Београду још три пуна дана. Преко Команданта београдске Страже пуковника Радуловића Љотић је настојао, да се у Београду одрже мир и ред. У томе се и успело, тако да у том "интерегнуму" није било никаквих нереда у Престоници.

Димитрије Љотић напустио је Београд тек 12. октобра 1944. године са тројицом добровољаца који су били у његовој пратњи. Љотић је позвао са собом и пуковника Радуловића са београдском полицијом, али је овај одбио да пође, позивајући се на одредбе Међународног права, а и да му дужност налаже да "Савезницима (Совјетима) преда Престоницу". И, заиста, пуковник Радуловић је по свим прописима Међународног права предао Београд Совјетима, који су га, заједно са свим осталим београдским полицајцима, стрељали. Тиме су болшеви-

ци још једном више посведочили, да за њих уопште не постоје никакви закони ни међународни уговори, већ да је њихов закон - пушка и куршум.

Српски добровољци, којима се сад прикључио и Димитрије Љотић, повлачили су се кроз Срем, углавном, под борбом, јер су их сремски партизани непрестано нападали из заседа. Али, добровољци су сремске комунисте потпуно савладали, јер они за добровољачке снаге нису представљали скоро никакву опасност. Истина, у тим борбама је погинуло и неколико добровољаца, међу којима и млади добровољачки песник ђак наредник Иван Милачић, одушевљени Југословен са плавога Јадрана. Али зато су и партизански лешеви били расејани свуда по сремској равници.

Куда год су добровољци прошли, отварали су, чистили и уређивали запуштене православне Цркве у којима су добровољачки свештеници служили Свету Литургију. Најдирљивија служба Божја одслужена је у Руми, где се у православној Цркви и црквеној порти била слегла сила српског народа. Величанствену Свету Литургију одслужио је протојереј Алекса Тодоровић, Верски референт Српског Добровољачког Корпуса.

У Руми су се добровољци по ешалонима укрцали у вагоне, те су директном вожњом стигли у Словенију. Ту су добровољачке јединице биле распоређене дуж целог Словеначког Приморја, од Илирске Бистрице и Клане (код Ријеке), па све до Љубљане.

Од јединица Српског Добровољачког Корпуса нису се повукли у Словенију V пук на челу с мајором Милорадом Мојићем и Артиљериски дивизион на челу с капетаном Момчилом - Момом Ђорђевићем.

Мајор Мојић је са својим снагама гонио партизана које је предводио Коча Поповић. Са овим комунистичким снагама добровољци су водили тешке борбе код Зајечара. Међутим, партизанима је притекла у помоћ Црвена армија, која је напала на добровољце. Ови, да би избегли уништење, стали су се повлачити ка Санцаку, пошто им је била одсечена одступница ка Београду. Преживели добровољци из V пука на челу са својим командантом мајором Мојићем покушали су, да се преко "Независне Државе Хрватске" пребаце у Словенију, али су у Загребу били на превару похватани од усташа, који су их побили на најзверскији начин 7. децембра 1944. године.

Артиљериском дивизиону капетана Ђорђевића била је, такође, одсечена одступница ка главним добровољачким снагама, које су се налазиле код Београда. Зато се и капетан Ђорђевић са добровољцима из своје јединице повлачио ка Дрини и кроз Босну, те је успео да се пробије до Словеније и да нанова уђе у састав Српског Добровољачког Корпуса.

Совјетско-бугарска окупација Србије

Када је 28. септембра 1944. године совјетска агенција ТАСС издала раније споменуто саопштење, Стаљин и Тито имали су већ готов план како да заузму Србију.

Москва је, најпре, постала господар ситуације у Румунији и Бугарској, па тек после у Србији. Наиме, када је Црвена Армија била већ дубоко продрла у Румунију, Краљ Михаило је 23. августа 1944. године прогласио примирје са Савезницима, те је румунска војска престала да пружа отпор Совјетима. Међутим, Совјети су закључили примирје с Румунима тек 12. септембра 1944, кад су већ били прегазили скоро целу земљу. И прво што су урадили, послали су 12 румунских дивизија у Мађарску на фронт према Немцима. Тако су земљу лишили њене националне војске, те су, у њеном одсуству, Совјети извршили врло брзо болшевизацију Румуније, да су се Западни Савезници нашли у чуду, гледајући шта то Стаљин ради у Румунији.

У Бугарској су се, такође, с невероватном брзином одигравали догађаји, који су и ову земљу, на пуно запрепашћење западних демократија, водили пуној болшевизацији.

Најпре је 23. августа 1944. године Влада Ивана Багрјанова прогласила излазак Бугарске из рата. Затим је, 2. септембра 1944, образована нова Влада на чијем је челу био Коста Муравјев, који је истог дана прекинуо дипломатске односе са Немачком. Влада Муравјева била је састављена од свих бугарских странака осим комунистичког Отечественог Фронта, који је био ускратио своје учешће. И тада, на опште изненађење целог Запада, Совјети, који су све дотле одржавали потпуно нормалне односе с Бугарском, објављују јој рат у саму поноћ 5. септембра 1944. године. И, разуме се, Црвена армија одмах упада у Бугарску и тиме предухитрује Западне Савезнике да било што учине у овој земљи. Под притиском догађаја, бугарска Влада је 8. септембра 1944. објавила рат Немачкој и истовремено затражила примирје од Совјета. Али, већ сутрадан, болшевички агент ђенерал Маринов, Министар Војни, похапсио је у Софији све министре своје колеге и образовао Владу састављену од представника Отечественог Фронта. Маринов је на чело нове Владе поставио Кимона Георгијева. Совјети су већ сасвим преплавили Бугарску, маршал Толбухин, Командант Трећег украјинског фронта, ставио је 16. септембра 1944. под своју команду бугарску војску, коју шаље у Србију, те тако и Бугарску оставља без њене националне војске, како би Црвена армија што пре извршила пуну болшевизацију и ове земље.

Тако се сада силне колоне и Црвене армије и бугарске војске, која је до јуче била окупаторска, крећу у Србију са циљем њеног "ослобођења". Совјетски IV Мотомеханизовани корпус пошао је двома колонама од Неготина и Видина и надирао овим нападним правцима: Неготин-Смедеревска Паланка-Београд и Видин-Пожаревац-Смедерево-Београд. Совјетски LXVIII Моторизовани корпус надирао је са 113 дивизијом нападним правцем Зајечар-Параћин-Крагујевац-Рудник и 223 дивизијом, чији је нападни правац био: Књажевац-Крушевац-Краљево-Чачак, долином Западне Мораве.

Бугарске трупе, које су фактички још увек биле у рату са Енглеском и Сједињеним Државама Америке (ове су с Бугарском потписале примирје тек 12. октобра 1944.), пошле су да ослобађају Југославију, савезницу англо-америчку, и у којој су они, Бугари, до недавно били окупатори! Само Други светски рат, где су у неприродном савезништву ишли руку под руку поборници истинске слободе (Енглеска и Америка) са међународним завереницима најцрњег ропства (СССР-ом), могао је изнедрити овакве аномалије. Али, Стаљин је гледао своја посла и чврсто је ишао путем светске комунистичке револуције. И у име тих циљева, а не неких ослободилачких, надирале су три бугарске армије следећим нападним правцима: Друга армија трима колонама према Нишу, Лесковцу и Врању, па даље ка Ибру; Прва армија ка Скопљу, Тетову и даље ка албанској граници; четврта армија трима колонама: једна, у правцу Штипа, Велеса и албанске границе; друга, ка Прилепу, Битољу, Охриду и тремеђи Албанија-Грчка-Југославија; трећа, према Струмици, Ђевђелији и грчкој граници. А да би поспешили "ослобођење" Југославије, појавиле су се чак и две "Братерли Албанијен Дивижнс". У овом "ослобођењу" учествовале су и две италијанске партизанске дивизије: "Тауринезе" и "Гарибалди".

Све ове силне снаге имале су, уствари, за задатак, да саломе српски народ. Без победе над Србима није се могло извршити комунизирање Југославије. А Тито и његови партизани били су исувише слаби и нису били у стању да победе српски народ, који је био изузетно антибољшевички настројен. (На такву, према комунизму отпорну природу српског сељака, указао је и Черчил Титу, приликом њиховог првог сусрета у Италији.) Да би се тај народ победио, да би се саломео, да би се натерао на послушност и потчињеност, морали су, најпре, да умарширају у Србију два совјетска мотомеханизована корпуса, три комплетне бугарске армије и две добро наоружане албанске комунистичке дивизије! Да су ове снаге упале и у сваку другу земљу, биле су сасвим довољне да је покоре исто онако, као што је то учињено са Србијом, а затим и са Југославијом. За историју остаје јасно, зашто су све ове снаге биле преплавиле Србију. Без њих никада Тито и његови

комунисти не би завладали Србијом и, нешто доцније, Југославијом. Такође ће у историји српског народа остати вечито записано, да су његови Савезници: Енглези, Американци и Французи, у које се Богом и животом својим клео, допустили - да дојучерашњи непријатељи и окупатори својим бајонетима, заклоњеним плаштом лажног ослобођења, намећу комунизам и Србији и, уопште, целој Југославији.

Большевици и Толбухин упадају у Београд, а за њима Тито и партизани

Сам маршал Толбухин, сада већ Командант такозваног "Јужноевропског ослободилачког Корпуса", свој улазак у Србију и у Београд описује овако:

"Првог септембра, пише Толбухин, у своме извештају, недељу дана по мом спајању са армијама Малиновског код Кагула, дошли смо до бугарске границе. Наредио сам тада извођење заокрета удесно, у циљу пењања долином Дунава и прилажења 'железним вратима'.

Приступио сам тада концентрацији својих трупа између Турн Северина и Ниша, у циљу продора у долину Мораве. Двадесет осмог септембра започели смо, у директном контакту са Малиновским који је изменио осовину свог напада да би са своје стране продоро у Југославију, нашу офанзиву у овој земљи.

У планинама Србије наше трупе наишле су на велике тешкоће. Па ипак 4. октобра пробили смо се у долину Мораве а 8. октобра предграђа Београда била су већ у нашим рукама. Требало је зауставити се неколико дана и проширити фронт ка југу у циљу чишћења долине око Ниша, коју смо заузели 15. октобра.

Деветнаестог, Београд је био коначно у нашим рукама. Покрет ка западу, између Драве и Саве, северно од југословенских планина, настављао се.

*УПРАВО У ТОМ ТРЕНУТКУ БУГАРИ, КОЈИ СУ ПОСТАЛИ НАШИ САВЕЗНИЦИ, ДОШЛИ СУ СА ПАРТИЗАНИМА ТИТА ДА ПОДРЖЕ НАШЕ ТРУПЕ И ДА НАМ ПОМОГНУ У ЗАУЗИМАЊУ ИБРА, ПОСЛЕДЊЕ НЕМАЧКЕ ОДБРАМБЕНЕ ЛИНИЈЕ."*²⁰⁷

Тако је Толбухин са Црвеноармејцима био у Београду још 19. октобра 1944. године, па пошто то није била "територија која се граничи са Мађарском", те му је ваљало ићи даље да би се колико-толико оправдало ТАСС-ово саопштење, то је позвао Тита и партизана да до-

²⁰⁷ Кирил Димитријевич Калинов: "Совјетски маршали вам говоре", Београд, 1951, стр. 193-194.

ђу у Београд, па да сад они наставе даљи посао. И Тито и партизани упали су у Београд 20. октобра 1944. године и примили власт из руку совјетског маршала Толбухина. Тај дан су прогласили празником "Ослобођења Београда", иако су га, уствари, дан раније бољшевици заузели.

Овде је потребно објаснити и то, како су то Бугари "подржали" Совјете у "заузимању долине Ибра, последње немачке одбрамбене линије". Када је Толбухин устоличавао у Софији Владу Отечественог Фронта и кад је под своју команду био ставио бугарску војску, договорио се са Стаљином да пошаље у Софију Тита, који ће сачинити споразум са Владом "Нове Бугарске" а којим ће бити омогућено да Бугари нанова уђу у Србију из које су били изишли кад је Иван Багратинов земљу извео из ратног стања (23. августа 1944.). И Стаљин је Тита послао у Софију, јер је и сам увиђао потребу једног таквог споразума с обзиром да је Бугарска још увек била у ратном стању са савезницима Југославије Енглеском и Америком. Тако је Тито дошао у Софију, где је 5. октобра 1944. године закључио тзв. Споразум Тито-Терпешев. Добри Колев-Терпешев био је Врховни заповедник револуционарних снага Бугарске и он је у име Владе Отечественог Фронта закључио предњи Споразум с Титом "о заједничкој сарадњи у борби против Немаца". У званичном саопштењу стоји ово:

*"Национални комитет народног ослобођења Југославије дао је могућност Новој Бугарској да њена војска, у заједници са НОВ Југославије, учествује у завршним борбама против Немаца."*²⁰⁸

Тиме је Тито, кад већ Англо-американци нису хтели, дао могућност Бугарима да "учествују у борбама против Немаца" или, како Толбухин каже, "де подрже" совјетске трупе. Уствари, Споразум Тито-Терпешев омогућивао је, да Бугари заједно с титовцима учествују у спровођењу црвеног терора над српским народом. Тај терор је вршен широм целе Србије, али своју кулминацију достигао је у самом Београду, на који је партизанско вођство на челу са Титом било исувише кивно, јер их није довољно подржао 1941 године.

Терор у Београду био је страшан. Комунисти су вршили масовну ликвидацију "српске буржоазије".

Најпре су побијени сви припадници београдске полиције на челу са пуковником Радуловићем, који је Совјетима предао Београд по свим прописима Међународног права.

Затим је стрељано особље Недићеве администрације, почев од осталих министара, па до последњих чиновника и пристава разних министарстава. Од виђених људи побијени су: др Чедо Марјановић, бивши Министар Правде; др Јово Мијушковић, бивши Министар Со-

²⁰⁸ "Информативни приручник о Југославији", Београд, 1951, стр. 718.

цијалне политике и народног здравља; инг Добросав Веселиновић, Министар Пољопривреде; Душан Ђорђевић, Министар Финансија; и још многи други.

Такође је ликвидирано и особље Српског Црвеног Крста на челу са др Петром Зецом, који је у времену окупације најнесебичније служио српском народу, а нарочито несретним избеглицама.

Побијени су и представници српске штампе на челу са познатим београдским новинаром Јованом-Јоцом Тановићем.

А од свих, најгоре је прошла омладина.

Када је са својим пролетерима упао у Београд, Пеко Дапчевић је наредио, да се сакупи сва београдска омладина. Тада јој је, тако сакупљеној, специфичним партизанским речником одржао говор, називајући је најпогрднијим именима. Затим је ту младост, без икакве претходне обуке, упутио у пратњи комунистичких политичких комесара у сремску равницу, где је гинула као најобичнија стока. Слично је било поступљено и са српском омладином из осталих места у Србији. Рачуна се, да је такозвани "Сремски фронт" коштао Србију најмање 120.000 невиних српске младости.

НАЦИОНАЛНИ ФРОНТ У СЛОВЕНИЈИ

Словенија постаје ново жариште националне борбе

Када су дошли у Словенију, добровољци су с великом пажњом и љубављу били дочекани од словеначког народа. Словенци су у току Другог светског рата подносили исте муке и патње као и Срби. А извесни још и веће! Били су затварани, расељавани, слати у концентрационе логоре, насилно понемчавани и италијанизирани, злостављани и убијани. Многи су Словенци и Словенке, бежећи испред нацистичког и фашистичког терора, били нашли свој спас у Недићевој Србији, где су примљени и дочекани као најрођенија браћа и сестре. О томе се знало у целој Словенији, те су сада Словенци на братску љубав узвратили топлим љубављу.

Добровољци су, углавном, били запосели Словеначко Приморје, односно Љубљанску Котлину са њеним залеђем ка мору. Прве добровољачке посаде биле су већ у Ракеку, а последње у селу Клани испред Ријеке. Штаб Српског Добровољачког Корпуса био је у Постојни, а седиште Центра за обуку, на чијем се челу као Командант налазио Димитрије Љотић у униформи потпуковника, било је у Илирској Бистри-

ци. Седиште пукова било је: Првог у Престранеку, Другог у Светом Петру, Трећег у Клани, Четвртог и остаци Петог у Илирској Бистрици. Добровољачка болница налазила се у Логатецу, а добровољачке фамилије, које су на Љотићево заузимање доведене са аустриско-чешке границе, биле су у селу Планини.

У Илирској Бистрици добровољци су затекли Војводу Доброслава Јевђевића са његовим Личким корпусом, који су са истинском предусретљивошћу дочекали своју браћу из Србије. Одмах је, разуме се, између четника и добровољаца успостављена пуна сарадња.

За разлику од Србије, у Словенији је јасно био оцртан национални фронт, а исто тако и комунистички. На једној страни налазили су се окупљени сви националисти, а на другој комунисти са својом "Освободилном Фронтом". Постојала је пуна сарадња између домобранаца ђенерала Лава Рупника, који се налазио на челу Словеначке администрације, и словеначких четника, на чијем је челу стајао ђенерал Иван Презељ (четнички псеудоним Андреј). Словеначки националисти имали су као главну своју политику: биолошко очување Словенаца. Управо, исто оно што је имао и ђенерал Недић у Србији. Отуда, при таквој ситуацији, у којој се јасно знало шта је циљ словеначким националистима, Димитрију Љотићу није било тешко да спроведе пуну сарадњу између добровољаца и Словенаца, настојећи да одговорне словеначке националне факторе придобије за остварење свога политичког плана - проглашења слободне Словеније у саставу Краљевине Југославије.

Да би постигао горњи циљ, Димитрије Љотић је одмах, као најпотребније мере, предузео следеће: чишћење Словеначког Приморја од партизана, рад на концентрацији што већег броја националних антикомунистичких снага на тлу Словеније, стварање јединственог војничког и политичког вођства у националној Словенији.

Добровољцима није било тешко да очисте Словеначко Приморје од домаћих партизана, јер су се добровољци прекалили у борбама противу комуниста у Србији и имали велико борбено искуство. Отуда су добровољци у две-три своје акције - код Цоле, на планини Наносу, итд. - скоро сасвим разбили и потисли словеначке партизанске снаге, тако да се могло у по дана и у по ноћи несметано ићи пешке од Ријеке па све до Љубљане. Словеначки комунисти нису за остварење Љотићевог плана представљали никакву опасност, али је постојала бојазан да Тито не сагледа (као што је сагледао!) сву далекосежност Љотићеве акције, те пошаље своје партизанске снаге изван Словеније на ову националистичку оазу. Зато је Димитрије Љотић убрзано радио, да дође што више националних бораца у Словеначко Приморје, па да од

овога створи чврст антикомунистички бедем о који ће се разбити сви комунистички напади.

Војвода Ђујић са Динарском четничком дивизијом стиже у Словенију

Прва велика група српских националних антикомунистичких бораца, која је дошла у Словеначко Приморје били су четници Војводе Момчила Ђујића. За њихов долазак у Словенију најпреданије су се заузимали и Димитрије Љотић и Војвода Доброслав Јевђевић. Они су, најпре, морали убедити одговорне Немце у потребу концентрације националиста у Словенији, одакле би, после, предузели акцију ослобођења целе Југославије испод комунистичког ропства. Мада је ово убеђивање ишло врло тешко, срећа је била што је српски народ имао свог истинског пријатеља у личности др Хермана Нојбахера, Министра за Југоисточну Европу, једног ретко културног и добронамерног Аустријанца са широким видцима, који је показивао велико разумевање за српско-словеначку антикомунистичку борбу у тим трагичним данима.

Јевђевић и Љотић морали су прво убедити др Нојбахера у потребу Ђујићевог доласка у Словенију, те га умолити да издејствује пристанак код главнокомандујућег немачког ђенерала у Трсту Глобочника, као и да се динарским четницима, када стигну, ставе на расположење све потребе. Када су у овоме успели, тада су Љотић и Јевђевић могли јавити Ђујићу, да нема никаквих препрека његовом доласку у Словенију. Тек потом су динарски четници могли кренути својој браћи у Словеначко Приморје.

Најпре је др Нојбахер својом депешом од 25. децембра 1944. године обавестио Љотића, да је омогућен долазак Динарске четничке дивизије и информисао га којим путем креће у Словенију. Тада су се одмах састали Љотић и Јевђевић, те решили да пошаљу своје извесне јединице у сретање Војводи Ђујићу. Што је договорено, то је и учињено. 28. децембра 1944. године послати су од стране Љотића Други батаљон IV пука СДК (из Илирске Бистрице) под командом рез. капетана инг Милана Стојановића и Први и Други батаљон III пука СДК (из Клане) под командом капетана Радослава Протића, Команданта Првог батаљона, и поручника Душана Глишића, Команданта Другог батаљона. Такође је и Војвода Јевђевић послао једну своју четничку групу.

Српски добровољци и Јевђевићеви четници састали су се са Динарским четницима 29. децембра 1944. године у селу Шкрљеву. Са-

станак је био срдчан, топао, братски. Динарци су причали својој браћи о тешким борбама које су морали водити пробијајући се ка Словенији, а које су, Божјом помоћу и својом храброшћу, јуначки издржали и своме циљу доспели. Али, причали су им и о тешкој трагедији, која их је задесила. Наиме, 17. децембра 1944, усташе су код Костајнице упали у рањенички транспортни воз и побили у њему 123 четника, припадника Динарске дивизије.

Из Шкрљева су Ђујићеви четници кренули 1. јануара 1945. године, те су, идући преко Гробника, стигли у Свети Матеј, једно лепо словеначко село које им је било одређено као место за одмориште и преформирање. Оболели, пак, четници били су упућени у добровољачку болницу у Логатец, где су их са крајњом брижљивошћу лечили добровољачки лекари и болничари, а нарочито добровољачке сестре. Четници су, већином, били оболели од тифуса, који су пренели и у Логатец, тако да је истом подлегао и један од најпожртвованијих добровољачких лекара др Витомир - Баја Станојевић.

Доласком у Свети Матеј, Ђујићеви четници којих је било око 6.000, били су у свему помогнути и од добровољаца и од Јевђевићевих четника, а нарочито од Немаца, који су по наређењу др Нојбахера ставили на расположење Динарцима све што им је било потребно. О Ђујићевом приспећу у Словенију, Димитрије Љотић обавестио је др Нојбахера својом депешом од 2. јануара 1945. године:

*"Ђујић стигао у Ријеку 29. 12. Његових 4.500 бораца, 1.000 четника личких и око 500 избеглица, болесних, деце и рањеника. Истог дана прешли у простор источно од линије Бакар-Краљевица. 31. 12. сви су прешли у околину Кастав и Клана где су и сада. Борбени морал одличан, оружани прилично. Храну примају од Немаца. За неки дан треба да пређу у Виравску долину ради преуређења и одмора. Потребна је допуна обуке и дисциплине... Љотић."*²⁰⁹

Са четничким снагама није била дошла фамилија Војводе Ђујића, која је негде на путу била заостала. Зато је Војвода молио Љотића, да се посебно заузме за његову породицу. И Димитрије Љотић је, без даљњег, свесрдно молио др Нојбахера да предузме све потребне мере да Ђујићева фамилија жива и здрава стигне у Словенију. Др Нојбахер се, заиста, одмах заузео, те је 24. јануара 1945. године јавио Љотићу, да је Ђујићева породица спашена и да се налази на путу у Словенију.

Чим је прispела Динарска четничка дивизија, Димитрије Љотић је, у заједници с Војводом Јевђевићем, одмах упознао Војводу Ђујића са циљевима борбе националних снага у Словенији, саопштивши му,

²⁰⁹ Архив Димитрија Љотића.

том приликом, да све чини да и ђенерал Михаиловић са својим снагама дође у Словенију, одакле ће заједничким и уједињеним снагама повести борбу за ослобођење целе Југославије. Љотић је нарочито подвукао, да је Првог светског рата ослобођење Отаџбине почело од Солуна, а овога пута, ако Бог да, почеће од Триглава.

Војвода Момчило Ђујић у свему се сложио са радом Димитрија Љотића, те се и сам свесрдно укупчао у велику акцију народног спасења и ослобођења.

И Српска Државна Стража долази у Словенију

Дубоко разочарани у своја надања: ишли у сретање Англо-американцима, којих нигде није било; копали аеродроме по босанским гудурама да би се Савезници бар авионима искрцали или помоћ добили, а ових баш као за инат нема те нема; кошени још тифусом и другим болештинама; беспопштедно гинући од партизана и лутајући од немила до недрага, - припадници Српске Државне Страже и Српске Граничне Страже заједно са својим вођством, просто су напустили ђенерала Михаиловића и његове четничке јединице у Босни. Изузев мајора Александра Стикића и његовог батаљона, сви остали стражари су се прикључивали уз разне немачке колоне и транспорте и ишли у Беч.²¹⁰

Једино мајор Александар Стикић са својим батаљоном у јачини од 400 људи прикључио се капетану Момчилу Ђорђевићу, када је овај са својим Артиљериским добровољачким дивизионом пролазио кроз Босну. Сви ови борци, добровољци и стражари, стигли су директно у Словенију 24. децембра 1944. године. Артиљериски дивизион је остао и надаље самостална јединица Српског Добровољачког Корпуса. Дислоциран је у селу Престранек. Мајор Александар Стикић са својим стражарима ушао је у састав I пука СДК као Трећи батаљон. И његово седиште било је у Престранеку. Стражари су од Српских добровољца били дочекани с крајњом пажњом и братском љубављу.

Ускоро, иза доласка ових двеју јединица у Словенију, Димитрије Љотић почео је добијати низ депеша од др Нојбахера, који га извештава да је Беч препун стражара, те да њихови команданти ђенерали Стева Радовановић и Боривоје Јонић моле да буду послани у Словенију, било у добровољачке, било у четничке јединице.

Једна депеша, у низу многих, које је Љотић добијао, гласи овако:

²¹⁰ Видети: Миленко Соларић: "Наличје 'Босанске Голготе' или како сам постао припадник СДК", "Записи из добровољачке борбе (II)", Минхен, 1955, стр. 15-38.

"У Бечу стоје сада на расположењу 420 официра, подофицира и војника Државне и Граничне Страже, који су управо отпуштени из карантина и јавили се за СДК, Ђујића, Д. М.

Да бих спречио непотребно задржавање у Бечу наредио сам прихватној станици у Бечу да ових 420 граничара упутује још у току ове недеље у провинцију Кестенланд а да се мере избора и испитивања само сумарно спроведу. Они могу бити одатле прихваћени.

*Намеравам да у кратком времену упутим других 200 људи истим путем. Др Нојбахер."*²¹¹

Пошто је сваки борац био добро дошао, Димитрије Љотић је молио др Нојбахера да одмах шаље стражаре у Словенију. И овај их је слао преко организоване Добровољачке прихватне станице, коју је водио капетан Будимир Никић. Када су стражари почели стизати у Словенију, било им је остављено на вољу: да ли ће ступити у добровољачке или у четничке јединице.

Рачуна се, да је из Беча стигло у Словенију укупно око 1500 стражара заједно с њиховим вишим и нижим старешинама. Међу пристиглим официрима, који су и у Босни, у такозваном Српском Ударном Корпусу, заузимали одговорне положаје, били су: пуковници Брана Живковић, Сретен Страњковић, Воја Петровић, Иван Ткалчевић и Будимир Мартиновић; потпуковници: Петар Павасовић, Бранко Малешевић, Мирко Станковић, Миодраг Тојић, Драгутин Чечевић, Михаило Секулић, Петар Станковић и Хранисав Ђорђевић; мајори: Миленко Соларић, Сотир Станковић, Стојан Матовић, Живадин Ивановић, Саво Ђурановић, Миодраг Јонић, Петар Мартиновић, Веља Поповић, Љубиша Ђорђевић, Мићун Павићевић, Драгиша Јевтић, Стеван Ђачић, Александар Милић и др; капетани: Коста Хаџи-Поповић, Жика Магазиновић, Драгољуб Манчић, Крста Булатовић, Миодраг Радотић, Никола Марковић, Богосав Стојановић, Никола Кордић, Тихомир Михаиловић, Стеван Пајић, Стојан Михаиловић, Лазар Ристић, Бранко Босанац, Лазар Докић, Богосав Мандић, Живојин Коџић, Никола Јовановић, Милан Шупут, Ђорђе Каракушевић, поручник Мирослав Бранковић и многи други. На челу свих њих, налазио се ђенерал Боривоје Јонић, Командант Српске Државне Страже, док је ђенерал Стеван Радовановић, Командант СУК-а у Босни, остао и даље у Бечу заједно са Ђоком Ђорђевићем, Окружним начелником из Краљева, пуковником Људевитом Погачаром, Командантом Српске Граничне Страже, мајором Лавом Скодларом и другима.

Некако баш у ово време, када су из Беча пристизали стражари и граничари, стигле су у Словенију и две мање групе официра из заро-

²¹¹ Архив Димитрија Љотића.

бљеничких логора. Једна је дошла на челу са судским потпуковником Чедом Живановићем, а друга на челу са мајором Игњатијем Радаковићем.

Исто тако, стигло је и неколико група наших радника, који су били из Србије одведени на рад у Немачку.

Сви који су год долазили у Словенију били су братски дочекани и од добровољаца и од четника. Сваки је, према своме личном нахођењу, могао ступити где је желео: у Српски Добровољачки Корпус, у Динарску четничку дивизију, или у Јевђевићев Корпус. У Словенији је то било све једно.

При завршетку овога поглавља потребно је навести, да је у ово време постојала у Бечу "Српска канцеларија" на челу са др Дамјаном Ковачевићем. Остали чланови били су: Владимир Вујић, професор (за просветна питања); др Милош Младеновић, Главни уредник листа "Ново Време" (за радничка питања); Бошко Павловић, пуковник СДС (за информације); Радослав Пауновић, свештеник (за социјално збрињавање) и др Љубица Митровић (за здравствено старање). Ова "Српска канцеларија" била је, уствари, нека врста Српског представништва, званично признатог од Немаца.

Специјална делегација из Словеније одлази ђенералу Михаиловићу у Босну

Пошто је Димитрије Љотић све чинио, да и ђенерал Михаиловић са својим снагама дође из Босне у Словенију па да одатле води даљу борбу противу комуниста, то је сматрао за потребно да упутити специјалну Мисију у Босну, која ће лично упознати Дражу о плановима спровођеним у Словенији, као и о неопходности његовог доласка на словеначко тле. Љотић је сматрао да ту Мисију треба да сачињавају делегати из свих националних група, које су се налазиле у Словенији. Војне и народне вође потпуно су схватиле Димитрија Љотића, те је зато и образована Мисија по његовим интенцијама. Мисију су сачињавале следеће особе: ђенерал Матија Парац, Командант Хрватске армије Југословенске Војске у Отаџбини; мајор Миле Капетановић, Начелник штаба Динарске четничке дивизије; мајор Васа Маровић, представник Војводе Доброслава Јевђевића и Бошко Костић, секретар Димитрија Љотића, у име Српског Добровољачког Корпуса. Мисија у овом саставу пошла је на пут из Илирске Бистрице на дан 28. фебруара 1945. године. У путу Мисији су се прикључили и следећи: Милан Аћимовић, пуномоћник ђенерала Михаиловића у Бечу; Иван Павловић, четнички мајор и бивши Командант Београда на специјалној слу-

жби у Бечу; и Јован - Јоца Налевић, члан четничког штаба Команде Београда на служби у Бечу.

Мисија у целокупном горњем саставу није могла таква стићи у Босну. Наиме, пошто није било довољно места у превозном средству, то је др Нојбахер дао првенство пуномоћницима ђенерала Михаиловића у Бечу, који су морали ићи на реферат у Босну. Тако су, уствари, од целе Мисије стигли код ђенерала Михаиловића следећи: Милан Аћимовић, Иван Павловић, Јован - Јоца Налевић и Бошко Костић, коме су своја пуномоћја и поруке предали сви остали, који нису могли да крену.

Делегација је стигла у Босну 15. марта 1945. године, где је у селу Руданку нашла ђенерала Драгољуба Михаиловића. Бошко Костић је одмах, после поздрава, уручио Дражи све писмене поруке Димитрија Љотића, Војводе Ђујића, Војводе Јевђевића и ђенерала Парца, а поред тога му је и усмено изложио Љотићев војно-политички план, који се састојао у следећем:

"Сви југословенски националисти треба да се концентришу у Словеначкој и у Истри. По Љотићевој замисли ту ће се одржати одлучна битка између националиста и партизана-комуниста. Ми националисти не смемо дозволити да Тито освоји Словенију. Она, напротив, мора остати у рукама националиста. Он је са Словенцима већ постигао споразум и они су образовали Национални Комитет који ће прогласити слободну федеративну јединицу Краљевине Југославије - Словенију - која не признаје Тита него Краља Петра II. Национални Комитет Истре и Приморја објавиће своје прикључење федеративној јединици Словенији у саставу Краљевине Југославије. У даном тренутку позваће се Краљ Петар II да дође у Словенију и преузме своју краљевску власт. Све националне снаге имају се ставити под команду ђенерала Андреја (И. Презеља). На ово је пристао и ђенерал Рупник. Ово из политичких и тактичких разлога. Љотић моли ђенерала Михаиловића да са целокупном својом војском дође у Словенију и да он лично води операције и издаје потребна наређења. На ово су и Словенци пристали. У даном тренутку, словеначки Национални Комитет тражиће од Англо-американаца да се совјетским и Титовим трупама не дозволи улазак у Словенију, пошто је 90% народа против партизана, и замолиће да англо-америчке трупе као савезничке уђу у Словенију. У Словенији треба онда извршити плебисцит под међународном контролом на коме би народ слободном вољом изразио своја расположења. У Словенији има наоружаних што Срба што Словенаца око 35 хиљада. Ако се изврши брза мобилизација, овом броју се може додати још око 30.000 нових војника, Словенаца и

Истрана. А кад би и Дража дошао са својом војском, која у то време броји око 25.000, онда би се у Словенији створила једна јака армија од близу 100.000. Што се тиче Трста, Љотић сматра да га треба прогласити слободним градом, а доцније поради код савезника да се прикључи Краљевини Југославији. Даље, по Љотићевом плану, наше трупе морају одмах заузети све немачке магацине са храном и муницијом. Исто тако сва словеначка индустрија, која је била коришћена за немачко наоружање, има да настави рад у нашу корист. У Словеначкој има нешто и немачких борних кола и тенкова. У даном тренутку и ово треба да пређе у руке националних јединица...

У договору са ђенералом Парцем, Војводом Ђујићем и Јевђевићем, баи уочи мога поласка, упућени су Боривоје Гавриловић, новинар, Начелник штаба Хрватске армије, и студент Милорад Илић, да прођу преко фронта у Италији и да дођу у контакт са Англо-американцима..."²¹²

Када је све ово Бошко Костић изложио ђенералу Михаиловићу, подвукао му је нарочито, да национална борба изискује да одмах са својим снагама крене из Босне у Словенију. Премда се ђенерал Драгољуб Михаиловић сложио у потпуности са планом Димитрија Љотића и преко Костића му поручио, да све уради да би се у целости остварио, - није се сагласио да одмах дође у Словенију изговарајући се, да још увек има довољно времена за одлазак, пошто ће Немци, по његовом личном уверењу, још дуго моћи да издрже.

Међутим, када је Костић видео, да су сви Михаиловићеви команданти за одлазак у Словенију што пре, па када је још сазнао да се по томе питању Војвода Павле Ђуришић разишао са Дражом, - Костић је заједно са Калабићем, Рачићем и другим истакнутим командантима поново инсистирао код ђенерала Михаиловића, да што пре напусти Босну и крене у Словенију. Али, Дража је опет остао при своме, дословно рекавши:

*"Ја мислим да ће Немци издржати овако још годину дана. Зато имам још времена да дођем."*²¹³

Иако се није сложио да са својим снагама пође у Словенију, ђенерал Михаиловић одредио је своје делегате који ће поћи са Костићем. То су били: ђенерал Миодраг Дамјановић, бивши шеф кабинета ђенерала Недића и тадашњи Помоћник ђенерала Михаиловића; пуковник Љуба Јовановић - Патак, шеф Дражине шифре и потпуковник Синиша Оцокољић - Пазарац. Генерала Дамјановића Дража је поставио за Ко-

²¹² Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 211-212.

²¹³ Исто. - стр. 230.

манданта "Истакнутог Дела штаба Врховне Команде Југословенске војске у Отаџбини".

Такође је ђенерал Михаиловић дао Костићу и специјална писма за Љотића, Јевђевића, Ђујића, Епископа Николаја и бискупа Рожмана. Исто тако, упутио је и своју нарочиту "Поруку господи официрима, подофицирима, капларима и редовима Југословенске војске у Немачким заробљеничким логорима", тражећи од Костића да се иста упути ђенералима Илији Брашићу и Лази Тонићу, ђенералштабном пуковнику Бранку Наумовићу и повереницима који су се налазили у Сталазима. Још је Дража дао и шифру са којом ће Димитрије Љотић да општи са Врховном Командом. Напоследку, као свој лични поклон ђенерал Драгољуб Михаиловић послао је Љотићу своју четничку шубару са свима амблемима на њој.²¹⁴

Ова делегација са Костићем и Дамјановићем стигла је у Постојну 26. марта 1945. године. Ту се ђенерал Дамјановић одмах састао са Димитријем Љотићем, ђенералом Мушицким, Командантом СДК, и потпуковником Таталовићем, Начелником штаба СДК. Из Постојне сви су заједно исто вече отпутовали у Илирску Бистрицу, која је одређена за Дамјановићев штаб. У Илирској Бистрици је 27. марта 1945. године, у присуству свих добровољачких и четничких јединица, које су се налазиле у овом месту, објављено: да се одсада све националне снаге у Словенији зову "Краљевска Југословенска војска у Отаџбини", да је образован "Истакнути Део штаба Врховне Команде" ове војске и да је за Команданта ђенерал Михаиловић поставио свога Помоћника ђенерала Миодрага Дамјановића.

Од тада је Димитрије Љотић заједно са ђенералима Дамјановићем и Мушицким, Парцем и Андрејом, као и с Војводама Ђујићем и Јевђевићем, још интензивније радио на пуном остварењу његовог плана.

Трагедија Војводе Павла Ђуришића и његових четника

На овоме месту потребно је расветлити трагедију Војводе Павла Ђуришића и четника из Црне Горе, Боке и Санџака, као и свих оних који су се били прикључили овом црногорском диву. И Бог и људи захтевају да се дигне вео са ове крваве мистерије да би се видело ко пред историјом сноси одговорност за ову претешку српску трагедију.

Војвода Павле Ђуришић, Командант Црне Горе, Боке и Санџака, није имао намеру да напушта Црну Гору. Једино, ако би се преварио у очекивању искрцавања Англо-американаца и ако би га сколила каква велика несрећа, онда је мислио да се са својим борцима повуче у Грч-

²¹⁴ Видети књигу: Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 206-234.

ку и да одатле настави борбу противу комуниста. Из ових разлога Војвода Ђуришић и није хтео да пође у Словенију са Ратком Парезанином и његовом Мисијом.

Међутим, догодило се противно Павловим плановима. Наиме, када се уопште није ни надао, Војвода Ђуришић добио је радио-депешу из Михаиловићеве Врховне Команде, којом се позива да са својим снагама дође у Босну. И показавши се дисциплинованим војником и старешином, а дубоко верујући да Дража мора знати куда га и зашто позива, Војвода Павле Ђуришић је са својим борцима и силом народа кренуо у Босну, водећи са собом и црногорског Митрополита Јоаникија. То је била права сеоба народа, Када је, после тешког и мучног путовања, стигао у Босну, Павле је одмах отишао у штаб Врховне Команде и пријавио се ђенералу Михаиловићу. Дража га је са чуђењем гледао и питао - зашто је дошао. Павле му је показао депешу. Ђенерал Михаиловић је узвратио, да он никада није издао наређење да му се пошаље таква депеша. Тада се из прикрајка јавио ђенерал Мирослав Трифуновић - Дроња, Командант Србије, и рекао, да је он послао ту депешу, али са циљем да Војвода Ђуришић дође са борцима а не са женама, старцима и децом. Када је чуо "Дроњине" речи, Павле је плануо и потегао пиштољ. Мало је требало да убије ђенерала Трифуновића - Дроњу. Војводу Ђуришића су некако смирили Рачић и Калабић, али је тада дошло до врло мучних односа између Павла и Драже.²¹⁵

Видећи у какву је ситуацију запао туђом кривицом, Војвода Ђуришић је стао, најпре, ђенерала Михаиловића наговарати, да сви скупа крену у Словенију. Када је видео, да га Дража уопште и не слуша, онда је Павле преко Митрополита Јоаникија, Драгише Васића, Мирка Лалатовића, Луке Балетића и Захарије Остојића посредно утицао на Дражу, - да сви из Босне пођу у Словенију. Када ни то није успело, а видећи да су разне болештине, а нарочито тифус, почеле да косе ње-

²¹⁵ Горњу верзију саопштили су писцу преживели четници Војводе Павла Ђуришића. Међутим, један од преживелих србијанских четничких старешина, Милисав Марковић, командир чете у Конатичком батаљону Посавске бригаде Авалског корпуса, у својим мемоарима пише следеће:

"Нешто пре форсирања Босне, 10. марта, одржана је у Модричу конференција Врховне команде са командантима група корпуса. Ту је имала да се донесе одлука о задатку који су поједине јединице имале да изврше у остварењу Чичине замисли о даљој активности Југословенске војске у Отаџбини. На тој седници потпуковник Павле Ђуришић, командант одреда из Црне Горе, захтевао је од Чиче обућу, одела и храну за свој збег, као услов останка на положајима. Чича је Павлу пребацио што је собом повео и народ, а не само борце, као што му је он наредио, и као што су поступили сви остали команданти, пошто је својим снагама на тај начин практично везао руке за сваку војничку акцију и начинио их непокретним. Чича је рекао да Павле сноси пуну одговорност за страдање и судбину народа који је повео собом, противно инструкцијама..." ("Пут борбе и страдања Авалског корпуса ЈВуО - Са Дражом у победу или смрт (ХИ)", "Глас Канадских Срба", Виндзор, Канада, Год. XXI, Бр. 1336, четвртак 3 октобар 1957. год, стр. 4.).

гове људе, Војвода Ђуришић се потпуно оделио од осталих четничких снага, настојећи свим силама да ухвати радио везу са ђенералом Миланом Недићем, односно Димитријем Љотићем и националним снагама у Словенији.

Добровољачка радио станица ухватила је прву Ђуришићеву депешу 21. фебруара 1945. године, која је била упућена ђенералу Недићу и која у целости гласи:

*"Располажем са око 15.000 бораца Црногораца, Србијанаца и Босанаца и око 1.500 избеглица. Жеља ми је доћи тамо и ставити се под вашу команду за даљу борбу. Српски народ гледа једини спас у вама. Молим вас одговорите ми хитно да ли се војска и народ могу пребацити возом до вас, односно базе где су и остали борци. Маршујем од Добоја на Брод. Најбоље је да се укрцају код Брода или Градишке. Понављам српски народ гледа у вама спас. Молим хитно одговор. Војвода Ђуришић."*²¹⁶

Чим је Љотићу био саопштен текст ове депеше, одмах је наредио да се иста достави и ђенералу Недићу и др Нојбахеру, кога је својим посебним депешама од 21. и 24. фебруара 1945. године молио, да се заузме за Ђуришићев долазак у Словенију. Затим је 26. фебруара 1945. године ургирао за Павла следећом депешом:

*"У вези мојих депеша од 21. и 24. II. молим хитно решење за Ђуришића. Потребно да дође овамо из војничких и политичких разлога. Молим одговор. Љотић."*²¹⁷

Истовремено када су ове депеше слате др Нојбахеру, упућене су и посебне депеше самом Војводи Ђуришићу да би знао, да су примљене његове поруке, а и да би био у току целе ове акције. Прву депешу му је упутио 25. фебруара 1945. Ратко Парезанин, која дословно гласи:

"За Ђуришића. Још на први глас предузели смо што до нас стоји да дођеш овамо. Јуче је стигао одговор доста неповољан, али данас опет послан телеграм пресантан Нојбахеру да се твоја ствар што пре повољно оконча и тиме ојача овде српски националистички фронт, без кога ће Југославија отићи код Тита. Тешкоће су велике али се добру надамо.

Данас Љотић и Ђујић били код командујућег генерала и тражили његов пристанак и интервенцију за твој долазак овамо. Овај обећао.

Радује ме што си решио да овамо дођеш. Одавде ситуација гледана тек показује колико је значајно што прозоре и врата Југославије држе националисти.

²¹⁶ Архив Димитрија Љотића.

²¹⁷ Исто.

Твоја депеша Недићу отпослата.

У Бечу сам изнео Патријарху и Николају твој положај. Они ти шаљу свој благослов. И они траже да дођу овамо к нама.

Гара је послат у позадину партизана без нашег одобрења од стране Немаца. Ђукановић је убачен да контролише Гару. Пре свог поласка оставио је писмо обећавајући да ће се јавити и нама. Ово доцкан добијено, али од пре недељу дана слушамо а не јавља се. Употребљив је али под великом контролом. Поздрав Парезжанин."²¹⁸

Три дана после ове депеше и Димитрије Љотић шаље 28. фебруара 1945. године лично депешу Војводи Павлу Ђуришићу, обавештавајући га о следећем;

"За Павла Ђуришића. Све се чини за твој долазак овамо. Љуба Вуксановић је погинуо пред Грацем и ту сахрањен. Није стигао у Беч.

Поручио сам Дражи да ће се главна политичка и војничка битка против Тита водити овде. Стога овде потребна српска националистичка концентрација, а ту је место и њему, у жару битке, јер се оданде где се налази на исход не може утицати. И ти у том погледу утичи.

Јевђевић је заиста радио и овде и тамо против твога доласка. Мислим да више неће тако радити.

Транспорт је тежак. Да ли би могао са твојима кренути ка Бихаћу, а ми одавде да те прихватимо. Љотић."²¹⁹

На горње две депеше, Парезжанинову и Љотићеву, Војвода Павле Ђуришић одговорио је својом депешом од 2. марта 1945. године:

"Љотићу. Потребно је моје људство пребацивати тамо. Ја заступам гледиште да се сви тамо прикупимо и да се формира једна армија за продужење даљих борби. Не наилазим на разумевање. Делегати неће ништа урадити. Морају се силом натерати. Када би се ослободио болесних и избеглица могао бих марширати за Бихаћ. Када бих дошао у Бихаћ којим правцем и каквим средствима би ме даље пребацили. Треbate предузети све да ме прихватите. Молим хитан одговор. Да ли би се болесни и избеглице могли примити на станици Окучани. Павле."²²⁰

Чим је Димитрије Љотић примио ову депешу Павла Ђуришића, одмах је упутио молбу др Нојбахеру да се састане с њим, наглашујући му: да се питање Ђуришићевог доласка нипошто не сме даље одлага-

²¹⁸ Исто.

²¹⁹ Архив Димитрија Љотића.

²²⁰ Архив Димитрија Љотића.

ти. Др Нојбахер је истога дана, 2. марта 1945. године, одговорио Љотићу следећом депешом:

"Очекујем одређење термина мога поласка од Министарства Спољних послова.

Питање Ђуришића биће војнички испитано.

*Поводом одласка упућивања 260 људи Српске Граничне Страже под вођством Милосављевића тражио сам хитну сагласност Високог вође СС и полиције и молио одобрење циља марша. Др Нојбахер."*²²¹

Када је ускоро дошло до састанка између Димитрија Љотића и др Нојбахера, Љотић га је најусрдније молио да Војводи Павлу Ђуришићу омогући долазак у Словенију, а што би и војнички и политички много значило у даљој борби противу Тита. Др Нојбахер је, напokon, дао позитивно мишљење. Љотић и Ђујић, радосни и сретни што је ствар добила повољан обрт, одмах су Војводи Павлу Ђуришићу послали следећу депешу.

*"Ђуришићу. За твоје избеглице, болесне и рањене овамо обезбеђен смештај. За пребацивање твојих бораца долази у обзир само пут пешице до нас. Према нашим информацијама најпогоднији би пут био: Дервента-Бихаћ- Личко Петрово Село-Плитвице-Бриње-Криви Пут-Нови Бакар-Сушак. Не знамо ситуацију на путу Дервента-Бихаћ, а од Бихаћа даљи пут врло лак и ми ћемо те на тој линији у детаље извести, а по потреби и у сусрет ти доћи. За пребацивање небораца предузели смо најенергичније мере и надамо се успеху, о чему ћемо те извести. Чим јавиш да си сагласан са планом доћи ће група немачких официра и војника који ће регулисати твоје снабдевање и усputним властима. Ђујић, Љотић."*²²²

После ове депеше, отишао је у Босну гроф Чернин, ађутант Глобочника, главнокомандујућег немачког ђенерала у Трсту. Гроф Чернин требало је да се састане са Војводом Ђуришићем и да се с њим усмено о свему договори. Међутим, када је дошао у Босну и када је ступио у везу са Дражином Врховном Командом, грофу Чернину је из штаба ђенерала Михаиловића било саопштено: да Војвода Павле Ђуришић неће да иде у Словенију, већ хоће да се врати натраг у Црну Гору. Чернин је овим саопштењем био изненађен. Молио је поновно, да му се омогући састанак с Војводом Ђуришићем. Одговорено му је, да не знају где се налази Павле Ђуришић, иако је он тада са својим људством биваковао у непосредној близини Врховне Команде. Грофу Чернину је било јасно, да он ту не може више ништа учинити, погото-

²²¹ Исто.

²²² Исто. - Депеше су дословно пренете, без исправљања нејасних места.

ву када је видео да му не дозвољавају састанак са Војводом Ђуришићем. Зато се вратио у Трст. Пошто је свога претпостављеног упознао са ситуацијом у Босни, Гроф Чернин је одмах посетио Војводу Момчила Ђујића и лично му изложио како је прошао на путу. Када је саслушао Чернина, Ђујић је био више него изненађен. Одмах је упутио депешу Димитрију Љотићу у којој га је, поред осталог, обавестио и о следећем:

"Од Павла не добијам ништа, нити ми се јавља за последња три дана. Јуче био код мене ађутант Глобочников гроф Чернин. Каже ми да је био у Дервенти 14. марта и да није могао доћи у додир са Павлом, те да је чуо да се Павле спрема напруг за Црну Гору, а да се иначе негде у Босни налази у тешкој борби са партизанима. Не знам шта би му сада ово значило... Лав."²²³ (Тако је Ђујић потписивао своје депеше које је слао Љотићу).

Разуме се да је не мање од Чернина и Војводе Ђујића био изненађен и сам Димитрије Љотић. Преостало је једино, да се види шта ће учинити Бошко Костић, који је, управо, тих дана, стигао у Босну у штаб ђенерала Михаиловића. Држало се, да ће Костић, по своме повратку, потпуно разјаснити Ђуришићеву ситуацију.

Бошко Костић се уочи свога пута у Босну састао са др Нојбахером, који му је рекао "да одобрење још није дошло" за пребацивање Војводе Ђуришића и "чим нешто дође обавестиће Љотића"²²⁴. По свој прилици, да се ово односило на коначно одобрење, које се чекало од највиших немачких фактора. Иначе, пошто је Костић кренуо у Босну 15. марта 1945. године, а Чернин био у Дервенти само дан раније, 14. марта 1945. године, то је, скоро сасвим извесно, да Нојбахер још није знао како је гроф Чернин прошао у Босни. А можда уопште није ни знао, да је ђенерал Глобочник слао Чернина у Босну. Природно да о свему томе није могао знати ни Бошко Костић, који се у то време налазио на путу. У сваком случају види се, да је ситуација Војводе Ђуришића била нејасна и остало је да је осветли Бошко Костић по повратку из Босне.

Када је стигао у Михаиловићев штаб, Костићу је омогућено да се састане са Војводом Павлом Ђуришићем, који је, стварно, био недалеко од Врховне Команде. А то је било само пар дана по боравку у Босни грофа Чернина. Значи, да је неко из Врховне Команде свесно обмануо Чернина и онемогућио га у његовој мисији.

Саставши се с Војводом Ђуришићем, Костић га је лично информисао о Љотићевом и Ђујићевом заузимању за његово пребацивање у Словенију, упознавши га са свим детаљима. Такође му је саопштио,

²²³ Архив Димитрија Љотића.

²²⁴ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 231.

шта му је и Нојбахер рекао. А када је и сам Костић лично на лицу места видео како су нездрави односи између ђенерала Михаиловића и Војводе Ђуришића, саветовао је Павлу, да се још мало стрпи и да не креће док не стигне то одобрење о коме је Нојбахер говорио. Међутим, на све то, Војвода Ђуришић је од речи до речи одговорио Костићу:

*"Ја сам одлучио са својим људима да пођем. Имам одобрење и споразум са неким људима, а овде нећу остати. Тифус нас сатире, а и у борбама са партизанима имамо сталне губитке. Ако останем, нас ће нестати. Да сам слушао Парезжанина, ја бих са својим људима одавно био у Словенији, може бити још пре Ђујића. Парезжанин ми је увек унапред говорио шта ће се десити, али, на несрећу, ја сам мислио да он води само партиску политику. Тек сада сам се уверио да је он добро процењивао ситуацију и да ми је све искрено говорио. Ја Парезжанина нисам послушао да кренем у Словенију, јер су ме други стално обмањивали депешама да ће се савезници сигурно искрцати. Чак сам имао налог да и за четнике из Србије спремим што је потребно за њихово прихватање, јер су говорили да ће и они доћи у Црну Гору."*²²⁵

Саслушавши горње речи, Бошко Костић је саопштио Војводи Павлу Ђуришићу, да Димитрије Љотић ради свим силама да и ђенерал Михаиловић са целокупним својим људством дође из Босне у Словенију, па да је неопходно потребно да се и Павле по овоме лично поразговара са самим Дражом. На ово је Војвода Ђуришић рекао Костићу ово:

*"Ја сам Дражи говорио о томе да и он треба да иде, али он је увртео у главу да треба још да остане и ми се ту потпуно разилазимо. Дража у овом случају нема право и сву ће војску изгубити. И србијански четници желе да иду одавде. Неки су ми се већ јавили да пођу са мном. Ја их не могу примити, јер не желим да испадне као да их ја на то наговарам. Најгоре је то, што Дража још увек верује да ће га Англо-американци помоћи. Међутим, ја тврдим да они за њега неће више ни да чују. Они помажу Тита. Ово је тачно и у ово ћете се сви ви уверити."*²²⁶

Том приликом Павле је рекао Костићу још и то, да се с њим заједно налазе и: Митрополит Јоаникије, Драгиша Васић, Мирко Лалатовић, Лука Балетић, Павле Новаковић и Захарија Остојић, који су се одвојили од Драже и да су сви они за то, - да се одмах иде у Словенију.

²²⁵ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 231.

²²⁶ Исто. стр. 213-232.

Овом разговору Бошка Костића са Војводом Ђуришићем присуствовали су и четнички команданти Драгослав Рачић и Никола Калабић, који су, такође, са своје стране саветовали Павлу, да дође до чиче па да га сви заједнички наговоре да пођу у Словенију. Међутим, у томе нису успели.

У међувремену, пак, и Бошко Костић напустио је Босну и дошао у Словенију са уверењем, да ђенерал Михаиловић, бар тада, није желео да дође у Словеначко Приморје. Зато је Костић предложио Љотићу, да све учини да би се пребацио бар Војвода Павле Ђуришић са његовим људством. Љотић је био за ово без резерве. Али, несрећа је била што је од Костићевог доласка из Босне била прекинута Павлова радио веза са добровољцима. Љотићева радио станица никако није могла да добије непосредну везу са Војводом Ђуришићем. Зато је Љотић био принуђен да се преко ђенерала Михаиловића, односно преко станице Врховне Команде, интересује за Павла Ђуришића, инсистирајући од Драже да да одобрење и сагласност да Павле са својим људством може доћи у Словенију. Кадагод је Љотић послао какву депешу ђенералу Михаиловићу, у свакој га је молио за Павла. Било да ђенерала Михаиловића извештава о ситуацији, Љотић пита за Павла. Било да му авизира помоћ у оружју и муницији, Љотић се интересује о Павлу. Тако, на пример, у својим депешама бр. 4, 5, 6 и 7. (које чине једну целину) од 6. априла 1945. године, Љотић извештава ђенерала Михаиловића:

"Стигао синоћ с Дамјановићем из Фелдена и Трста. Примео шест депеша од 1. априла. Глобочник саопштио нама, да је помоћ вама упућена преко Фон Лерове групе најхитније. Јавите да ли сте примили или вам авизирано.

Не верујем да ће Немци у герилу на туђој територији. Знам да немају никакав споразум са савезницима јер уздишу за њим. Љубљана-Постојна главни правац одступања Фон Лерове групе.

Тренутне офанзиве немачке срачунате за дегажирање, ако се не ради о престижу који често утиче и данас на војне одлуке њихове. Овде су повољни изгледи за стварање јаке Пармине групе јер смо залеће једино Загреба. Успели смо да се забрани приступ усташама овде. У изгледу су врло интересантне везе.

Патријарх и Николај мисле да овде треба образовати југословенску Владу. Разуме се макар по тајном сагласију Краљевом. За два три дана иде у швајцарску Фотићев брат Милан, чика Радован (члан међународне ложе масонске 33 степена, велики борац ваш од Ђујића) а можда још ко год.

Сутра ћемо у Љубљану због важних договора. чујемо да је Павле код Загреба са 16.000 људи и избеглица. Не јавља се. Да ли

имате какву везу с Копаоником. Тамо се налази наша добра група. Не јавља се од 13. марта. Љотић."²²⁷

У својој депеши НВ 943025 в 730 од 1. априла 1945. године, Дража одговара Љотићу:

*"Примљена ваша депеша бр. 1. Ви нам можете много учинити сада. Мој повереник ће вас обавестити о стању код нас. Тежимо за Србијом, то је наш циљ. Очекујемо да ћете са свим снагама кренути овамо. То ће олакшати и ваш положај тамо јер ћете добити попуњу људства кад се будете кренули овамо. Док не кренете помозите нам у материјалу у колико највише можете. Стање муниције је најактуелније... После тога обућа, већ 4 месеца се веремо по терену. На нашем простору акције се развијају врло повољно за нас. Уверен сам да ћете нас помоћи што највише можете. Очекујемо успоставу директне везе. Поздрав ђенерал Михаиловић."*²²⁸

А у депеши № УУ 48 - 025 од 8. априла 1945. године (упућена преко Ђујића), ђенерал Михаиловић извештава Љотића:

*"Потврђујем пријем ваших депеша 5 до 7... За Павла знам да је у области Босанске Градишке заједно са Баћовићем. Он нема више од 8.000 људи слабе борбене вредности... Много поздравља ђенерал Михаиловић."*²²⁹

Љотићу је тешко падао овакав став ђенерала Михаиловића. Док је Љотић све чинио, да националне снаге из Босне пребаци у Словенију, дотле је Дража поручивао Љотићу да са целокупним људством дође у Босну, односно да иду у Србију. Док је Љотић молио и преклињао ђенерала Михаиловића да дозволи бар Павлу Ђуришићу да дође у Словенију и да му конкретно јави шта је с њим и његовим људством, - Дража у својим депешама говори о Павловој борбености! Било је јасно да ствари иду у раскорак. Љотић је видео, да је Војвода Ђуришић препуштен сам себи. Зато се одмах састао са Војводама Ђујићем и Јевђевићем, да би се договорили шта да учине да би Павлу пружили што ефикаснију помоћ. И на заједничком договору Љотић, Ђујић и Јевђевић су решили, да одмах упуте на реку Купу три пука Српског Добровољачког Корпуса (II, III и IV) на челу са потпуковником Таталовићем, Начелником штаба СДК, и један део Јевђевићевих четничких снага на челу са капетаном Џаковићем. Ове националне снаге хитно су упућене на терен са циљем: да форсирају реку Купу и да ухвате везу са Војводом Павлом Ђуришићем.

²²⁷ Архив Димитрија Љотића.

²²⁸ Исто.

²²⁹ Исто.

Чим су добровољци и четници отишли у акцију, Димитрије Љотић је одмах ђенерала Михаиловића обавестио радио депешама о ситуацији у Словенији. У својим депешама бр. 8, 9, 10, 11 и 12. од 10. априла 1945. године Димитрије Љотић извештава Дражу, најпре, о следећем:

"Операције западно од Бихаћа с јаким снагама изгледа потврђују процену из моје депеше бр. 2.

Овдашњи Немци очекују појачање притиска совјетског са Тронеђе у правцу Дравске долине ради што бржег избијања на пролазе алпске из Италије.

Ако се то обистини, онда је јасан план да се онемогући савезницима избијање у Централну Европу. Тиме се опет оправдава наш садашњи положај у Истри.

Ово је опет услов словеначке и хрватске борбе за Краљевину Југославију. Без нас се ова не може ни замислити. Питање је како ће и с нама - услед недовољне снаге - борба испасти.

Зато сам и молио непрестано концентрацију и ваш долазак овамо. И наши људи желе у Србију, али одлуке се доносе по разлозима а њихове су жеље слабије него остали разлози. Устанак у Србији ће бити крваво угушен и националисти обезглављени, прво услед недостатка муниције. Тада ће се прво одушевљење претворити у очајање и кривиће вас за оно што су сами желели.

Устанак у Србији потребан само под једним од ова три услова: немачко неко чудо и реакција у правцу Балкана, сукоб Англо-амерички са Совјетима, унутрашња револуција у Совјетији. Отуда наш рад у Србији док се не појави тај услов мора бити потпуно прикривен, мора мирити с једне, бодрити и везивати праве људе с друге стране.

*... Да ли знате где је Павле? Имате ли везе с њим? Љотић.*²³⁰

А у својим депешама бр. 13, 14, 15, 16, 17 и 18. од истог датума, 10. априла 1945. године, Љотић обавештава ђенерала Михаиловића да је добровољцима и четницима:

*"Наређена акција у Белој Крајини с крајњим циљем: Куна."*²³¹

Ђенералу Михаиловићу било је сада јасно, да су Љотић, Ђујић и Јевђевић послали добровољце и четнике да прихвате Војводу Ђуришића с његовим људством. Зато је пожurio, да бар сада да свој пристанак за Павлов долазак у Словенију. Али, пре него што је стигла та Михаиловићева депеша, Војвода Павле Ђуришић је са својим борцима већ доживео крваву Голготу. Ево шта се збило са Војводом Павлом Ђуришићем и његовим људством.

²³⁰ Архив Димитрија Љотића.

²³¹ Исто.

Када се разишао са ђенералом Михаиловићем, Војвода Ђуришић је са целокупним својим људством, коме су се из Врховне Команде прикључили још и: Драгиша Васић, Мирко Лалатовић, Лука Балетић, Павле Новаковић и Захарија Остојић, - кренуо према реци Врбас с намером да је пређе, па да, онда, обронцима Козаре и Просаре крене према Купи, где би га сачекали добровољци и четници из Словеније, јер је чврсто веровао да ће му ови поћи у сретање.

И, заиста, Павле је у ноћи између 2/3. априла 1945. године прешао на леву страну реке Врбас и стао запоседати Лијевче Поље, које је требало да му послужи као одскочница за даљи продор ка Словенији. Међутим, на Лијевчем Пољу дошло је до страховите битке, која је трајала пуна три дана. Док су четници вршили концентрацију и припремали се за даљи покрет, усташе су, под заповедништвом њиховог генерала Метикоша, дочекали четнике, најпре, на друму Градишка-Бања Лука, а затим прешли и у напад с бројним снагама, потпомогнутим тенковима. У току битке, усташама су дошли у помоћ и Титови партизани. И једнима и другима био је циљ: нипошто не дозволити четницима Војводе Павла Ђуришића продор ка Словенији.

Павле се са својим борцима јуначки носио и са усташама и са партизанима. Битка за продор ка Словенији трајала је од 4 до 7. априла 1945. године. Четници нису могли издржати силне нападе усташко-комунистичких снага. Нарочито нису могли одолети нападима тенкова. И подлегли су. Око 11 часова 7. априла 1945. године битка на Лијевчем Пољу била је окончана. Четници су били потучени. Велики број их је изгинуо. Многи су на челу с Војводом Ђуришићем допали усташког ропства, док се свега око хиљаду четника чудом неким успело да спасе и да продре ка Кордуну. Заробљене четнике са Павлом усташе су најпре, одвели у Босанску Градишку, а затим у Јасеновац. Издајничку улогу у четничком поразу одиграо је црногорски изрод Секула Дрљевић, којим су се усташе послужили да би убили морал и отпорну снагу Ђуришићевих бораца.

Најтрагичније било је то, што се у штабу ђенерала Михаиловића чула борба и знало да се то Војвода Ђуришић бори на живот и смрт да би се пробио, а није му се, међутим, притекло у помоћ! Дивизиски ђенерал Светомир Ђукић, који је у то време био у Дражином штабу, пише о томе следеће:

"Поранио сам и ослушкивао далеку пуцњаву око Мотајице, која се дизала испред нас на десетак километара. На ту страну је био отишао Павле Ђуришић са својом групом војника, избеглица, жена и деце, из Боке Которске, Црне Горе и Санџака. Он се одвојио од Драже и повео за Секулом Дрљевићем, који је из Црне Горе био пребегао са својом "владом" у Загреб, и тамо живео под Паве-

лићевом заштитом. Дража, међутим, је био наредио, да се све снаге прикупе, под његову команду у Средњој Босни, и зато је био необично љут на поступак Павла Ђуришића. Био је чак написао једну наредбу, у којој га сматра као другог Вука Бранковића."²³²

А лично ђенерал Михаиловић, када је Војводу Ђуришића и његове борце већ била задесила трагедија, упутио је Димитрију Љотићу депешу № 5 Даблве 602 од 15. априла 1945. године, у којој, поред осталог, јавља и ово:

*"... Немам ништа против да Павле дође тамо али ја не знам шта се с њим догађа, пошто се удаљио од мене. Он се сувише заплео са усташама који су га заједно са Немцима варали и све чинили да он тамо не дође. Чак имамо извештаје да су га усташе заједно са Немцима разоружали у великом делу."*²³³

Док се тако поступало у штабу ђенерала Михаиловића, дотле су добровољци из II, III и IV пука СДК водили тешке борбе са снагама Титове IV Армије на челу с Петром Драпшином. Ове јаке комунистичке снаге Тито је упутио на Словенију, да би уништио то једино озбиљно антикомунистичко упориште у Југославији. Међутим, док су добровољци доспели до реке Купе и јуначки се носили са партизанима, капетан Џаковић је са Јевђевићевим четницима напустио борбено ограшје. Добровољци су наставили са борбом, али нису могли да форсирају реку Купу, јер су поједини добровољачки батаљони морали да се боре са читавим партизанским дивизијама. На пример, у борби код Презида, два батаљона добровољаца нападали су на једну партизанску дивизију, која није могла да одоли силини добровољачког напада. И у моменту када се повлачила, партизанима је камионима стигла у помоћ цела једна свежа партизанска бригада из Чабра. Разуме се, овим снагама нису могли да одоле добровољци. И они су се, не знајући да је Војвода Павле Ђуришић већ доживео своју Голготу, повлачили ка Љубљани, где их је позвао Словеначки Народни Одбор да би могао под заштитом добровољаца и словеначких домобранаца да обави свој историски акт: проглашење слободне Словеније као саставног дела Југославије.

Због свега овога - ради дугог задржавања на Купи и посебног задржавања још у Љубљани - добровољачки пукови на челу са потпуковником Таталовићем нису могли на време да уђу у састав снага Српског Добровољачког Корпуса које су биле остале у Словеначком Приморју, већ су се морали повући у Аустрију, одакле су их Енглези на превару предали Титовим комунистима. Ради велике љубави према

²³² Генерал Светомир Ђукић: "Из шуме у емиграцију - Дражине поруке Павелићу", "Српска Застава", Буенос Аирес, Год. VII, Бр. 36, 25. март 1955, стр. 1.

²³³ Архив Димитрија Љотића.

Војводи Павлу Ђуришићу и оданости Словеначком Народном Одбору, ови добровољци доживели су трагичну судбину. Заједно са још десет хиљада словеначких домобранаца и око хиљаду Ђуришићевих четника (оних који су успели да се домогну Кордуна, а после Аустрије), ове добровољце комунисти су на зверски начин побили у шумама код Кочевја.

И саме Војводе Момчило Ђујић и Доброслав Јевђевић сведоче, да су добровољци највећма страдали из љубави према Војводи Павлу Ђуришићу и његовим борцима, које су желели да спасу. Војводе о томе пишу следеће:

*"... Димитрије Љотић није имао према Павлу никаквих других осећаја него дивљење и поштовање. Хоћемо да кажемо и то, да је ради љубави према Павлу добрим делом платило главом и оно неколико хиљада Љотићевих војника, који су се упутили преко Купе са искључивом намером да прихвате Павла, чије смо пробијање ка Словенији сви очекивали и ком смо и ја и Војвода Ђујић послали у сусрет један корпус на челу са Црногорцем капетаном Џаковићем."*²³⁴

А капетан Јаков Јововић, Начелник штаба Команданта четничких одреда Црне Горе, Боке и Санцака, у писму, које је 9. маја 1953. године упутио добровољцима који живе у Буенос Аиресу, Аргентина, написао је и ове редове:

*"... Честитајући вам Славу, молим да верујете, да Српски четници Црне Горе неће заборавити братску помоћ коју нам у најтежим данима наше борбе указаше јединице Српског Добровољачког Корпуса, ни легендарно јунаштво Ратка Парезанина, капетана Најдановића и њихових другова, који нам долеђеше са јатом Бијелих Орлова, стаише поред нас раме уз раме, и дадоше тежак прилог у крви у борби против зулумћара. Црна Гора и њени борци се са најдубљим поштовањем клањају пред сијенима витезова два пука тог Корпуса који без мало сви падоше хрлећи у помоћ горостасу наше борбе, прослављеном и несрећном Војводи Павлу, када се тешко десеткован пробијаше кроз комунистичко-усташке хорде преко срамотне Павелићеве "Независне Државе Хрватске" према братској Словенији. Ова би заједнички проливена братска крв - ако још има људскости, части и поштења - требала да цементира темеље наше братске љубави, слоге и јединства у борби против крвавог непријатеља нашег народа и цијелог човечанства. Срећна вам Слава Добровољци!"*²³⁵

²³⁴ "Изјава Г. Г. Јевђевића и Ђујића", "Српско Јединство", Чикаго, Илиној, бр. 9, Год. 50, четвртак, јуна 23, 1955, стр. 2.

²³⁵ Архив писца.

Отеран од усташа заједно са заробљеним четницима у Јасеновац, а лишен икакве помоћи од ђенерала Михаиловића, Војвода Павле Ђуришић доживео је ужасну судбину. Већину четника усташе су побили, а Павла су живог спалили. У то време, док још није било доцкан, ђенерал Михаиловић слао је свога емисара у Загреб код Павелића (о томе ће бити речи у посебном поглављу), али не са циљем да спасава Војводу Ђуришића, већ да се њему, Дражи, омогући пролаз кроз Хрватску, јер је видео да после битке на Лијевчем Пољу ни њему нема даљег опстанка у Босни.

Да би се још јасније осветлила трагедија Војводе Павла Ђуришића, потребно је навести и један мало познат докуменат из односа југословенске избегличке Владе и Енглеза.

Када је од стране Совјета била велика повика на ђенерала Михаиловића и његову колаборацију, Енглези су желели да сачувају сам четнички покрет од евентуалних сличних совјетских приговора, те су намеравали да ђенерала Михаиловића замене Војводом Павлом Ђуришићем. О томе је 29. децембра 1942. године отворено говорио енглески мајор Питер Бој (Peter Bougheu), из моћног Мастерсоновог Сервиса који се старао о четницима, са мајором Живаном Кнежевићем, шефом Војног кабинета при Председништву Владе у Лондону. У извештају о том разговору, који је Живан Кнежевић 30. децембра 1942. године доставио Слободану Јовановићу, Председнику Владе, под тачком 4, поред осталог, стоји и ово:

*"Мајор Бој говорио је да би ђенерала Михаиловића можда требало сменити и на његово место поставити неку другу личност. На моје питање коју другу личност, мајор Бој одговорио је: 'Можда мајора Ђуришића, који има велике снаге у Црној Гори'. Одговорио сам: да је мајор Ђуришић био до јуче капетан, да је велики јунак, да је одликован Карађорђевог звездом, али да није дорастао да буде вођ целог једног народа."*²³⁶

Овај докуменат, сам за себе, исувише много говори.

Патријарх Гаврило и Епископ Николај долазе у Словенију

Када је дошао у Словеначко Приморје, Димитрије Љотић је уложио све своје моћи, да преко др Нојбахера убеди одговорне немачке факторе, да је по морал и успех српских националних снага у Словенији потребно да се пусте на слободу Патријарх Гаврило Дожич и

²³⁶ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Светлост и сенке", "Порука", Лондон, бр. 24, 1. новембра 1954, стр. 13.

Епископ Жички др Николај Велимировић, који су били у концентрационом логору у Дахау.

У својим настојањима, Љотић је успео, те су заиста на његово заузимање Патријарх и Епископ Николај били пуштени из злогласног Дахауа.²³⁷

По пуштању из Кацета, Патријарх и Владика Николај доведени су у Беч. Тада је Љотић нанова молио, да се ови српски црквенодостојанственици упуте у Словенију међу српске националне борце. На стална Љотићева заузимања, др Нојбахер је од својих надлежних успео да измоли дозволу, да се Патријарх и Епископ Николај пошаљу у Словенију. Тако су се, напослетку ови многострадалници Српске православне Цркве нашли на слободи, међу слободном својом браћом на још једином слободном парчету Отаџбине.

Чим су дошли у Словеначко Приморје, Патријарх Гаврило и Епископ Николај обишли су све добровољачке и четничке јединице. Разговарали су и са старешинама и са обичним борцима.

Патријарх и Епископ Николај водили су посебне разговоре са Димитријем Љотићем, који их је упознао са својим војно-политичким плановима, а што су обојица одобрили, бодрећи га да истраје у својим настојањима.

Коликогод је Димитрије Љотић радио, да Патријарх и Епископ Николај дођу у Словенију због њихове властите слободе и ради морално-политичког престижа српских националних бораца, још више је то учинио ради тога, - да би их пребацио иза фронта на савезничку страну, јер је дубоко веровао да ће код Савезника моћи много да учине за националну антикомунистичку борбу и за Васкрс народне слободе. Радећи на испуњењу ове своје замисли, Димитрије Љотић је и изгубио свој живот.

Активност Димитрија Љотића у Словенији

Активност Димитрија Љотића у Словенији најбоље је окарактерисана овим речима:

"Последњих месеци (свога живота - БМК) Димитрије Љотић у пуном смислу речи постаје апостол љубави, свеобухватни, свеизмирујући дух не само у односу на српство и формирање српског

²³⁷ Видети: "20th Century Encyclopedia of Religious Knowledge", (I), "The Slavic Churches", стр. 357-358.

националног антикомунистичког фронта, не само на читави Словенски Југ, него и у обиму општечовечанском..."²³⁸

И, заиста, желећи да од Словеније створи чврсту базу, која ће послужити општем ослобођењу Југославије испод комунистичког ропства, Димитрије Љотић је у целокупну своју активност уносио много љубави, толеранције и самопрегора.

Љотић је, најпре, добровољце сјединио једном мишљу и једним духом. Прожмао их је једномислијем и једнодушјем, тако да су представљали једну чврсту органску целину. Били су, уствари, оно, што је био и сам Димитрије Љотић. Или, како је то лепо казао Епископ др Николај Велимировић:

*"... Десетине хиљада српских јунака под оружјем заједнички сједињени, не појединци, него заједнички, су заменици Димитрија Љотића."*²³⁹

А када је од својих бораца створио тако снажне духовно-моралне ликове, онда је стварао јединство и међу свим другим националистима. Желео је, да сви буду једно: и добровољци и четници и стражари и словеначки домобранци и "Пармини" (ђенерала Парца) Хрвати. И од свих њих је успео да створи једну свесну борачку националну целину, јер је, по речима Владике Николаја, - "Димитрије Љотић био човек који је надахњивао људе"²⁴⁰. А надахњивао их је: вером, љубављу, чојством, јунаштом и свесношћу за жртвовањем. Зато, када је од постојеће националне армије у Словенији створио снагу, која је била прожмана народним духом и ослободилачком мишљу, - тек онда је Димитрије Љотић своју активност усмерио ка чисто војничким и политичким циљевима, који су требали да поспеше акцију ослобођења Југославије.

На војничком плану Димитрије Љотић учинио је следеће: повезао је све постојеће српске, хрватске и словеначке националне снаге у Словенији; све команданте међусобно упознао и везао их чврстим пријатељством; све их придобио за остварење његовог политичког плана; учинио је да се све јединице ставе под команду ђенерала Михаиловића; најсрдачније је примио Дражиног Помоћника ђенерала Миодрага Дамјановића и упознао га са свим детаљима рада у Словенији; уложио је све своје силе, да се изврши општа концентрација свих националних снага, те је у том циљу непрестано и молио ђенерала Михаиловића да са својим људством дође из Босне у Словенију.

²³⁸ "Велики Србин - Један од највећих Југословена", "Искра", Минхен, Год. VII, бр. 100, 1. мај 1955. године, стр. 5.

²³⁹ Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 253.

²⁴⁰ Исто.

Димитрије Љотић знао је, да успеха у Словенији може бити само онда, ако се ту сви националисти једнодушно супротставе комунистима. Зато је и инсистирао, да Дража дође из Босне. И после силних наваљивања, а нарочито после четничког пораза на Лијевчем Пољу, ђенерал Драгољуб Михаиловић се, најзад, решио да дође у Словенију. У својој депеши № 15 од 11. априла 1945. године ђенерал Михаиловић извештава Љотића овако:

*"... Примљене ваше депеше бр. 8 до 10. УКОЛИКО УСПЕМ ДА ДОБЕМ ТАМО БИЋЕ ДОБРО АЛИ НЕ У ВАШЕМ ПРОСТОРУ. Много се може урадити утолико пре што Совјети по моме мишљењу никад неће доћи у Италију. Што се тиче устанка у Србији и то је сам народ који се диже и то се не може спречити. Ја само користим ситуацију која се тиме ствара. Мене народ неће осуђивати јер из нужде бежи у шуму. Ми и не изводимо велике операције борбене у Србији али... (није ухваћена реч у депеши - примедба писца) изводе организацију а борба се прима само уколико је наметнута иначе се борба избегава."*²⁴¹

Ђенерал Михаиловић је са својим снагама желео да дође у простор око Новог Места. То наводи у својим мемоарима ђенерал Света Ђукић, који пише да му је Дража, шаљући га код Павелића, рекао и ово:

*"... Са Вама ће поћи и Владимир Предавец, да покуша да ухвати везу са Мачеком. Моја је намера да или пређем у Словенију, у реон Ново Место (ту Дража повуче праву линију: планина Мотавица, преко Хрватске до Новог Места у Словенији) или да се повучем у планине..."*²⁴²

Тада, разуме се, Љотић није знао за Ђукићеву мисију, нити му је по упућеној депеши било знано куда ће Дража, односно у који део Словеније. Зато је Димитрије Љотић, хтео не хтео, морао да рачуна са оним јединицама и са оним људима, који су се већ налазили у Словенији. Отуда је Љотић правио војни план и вршио распоред са оним људством које је имао на лицу места, држећи, ипак, непрестано ђенерала Михаиловића у току целокупне своје активности.

Постојећу оружану снагу у Словенији сачињавале су следеће националне јединице: Српски Добровољачки Корпус, Динарска четничка дивизија, Јевђевићев Корпус, Словеначки четници, Словеначки домобранци и Хрватска група. У моменту када Народни Одбор за Словенију буде објавио своју прокламацију о слободној Словенији као делу Краљевине Југославије, све побројане војне формације сачиња-

²⁴¹ Архив Димитрија Љотића.

²⁴² Генерал Светомир Ђукић: "Из шуме у емиграцију - Дражине поруке Павелићу", "Српска Застава", Буенос Аирес, Год VII, бр. 36, 26. марта 1955, стр. 3.

ваће Југословенску националну армију на челу са ђенералом Андрејом (Иван Презељ), Командантом словеначких четника, који је у целој Словенији уживао неподељени углед међу свима националистима. Његов Начелник штаба требало је да буде ђенерал Миодраг Дамјановић, а остале старешине: Командант српског дела трупа ђенерал Коста Мушички, Командант хрватског дела ђенерал Матија Парац, Командант словеначког дела ђенерал Лав Рупник и Команданти Одсека Војвода Момчило Ђујић и Војвода Доброслав Јевђевић. Међутим, ђенерал Дамјановић је покварио цео овај план, показујући нескривену амбицију да он буде општи командант. Љотић се својом депешом од 10. априла 1945. године пожалио ђенералу Михаиловићу на овакво држање ђенерала Дамјановића. Дража је својом депешом № 21 - 025/21 од 12. априла 1945. године укорио ђенерала Дамјановића и молио Љотића, да поштопото сачува слогу и јединство. Димитрије Љотић је то и учинио, јер су према њему имали поштовања и респекта сви националисти у Словенији. Али, чим је Љотић погинуо 23. априла 1945. године, ђенерал Миодраг Дамјановић се просто наметнуо за општег команданта. Овај факат је много допринео, што у одлучном моменту у главној бици са комунистима није било тако нужног војничког јединства. Уствари, снажном комунистичком налету на Словенију били су се одупрли само добровољци, који су једини и извршивали наређења ђенерала Дамјановића.

Док се овако понео Дражин пуномоћник у Словенији, Димитрије Љотић је био боље среће са водећим словеначким људима, који су, заиста, били оличење правог чојства и јунаштва. Али, то већ спада у политичку активност Димитрија Љотића.

На политичком плану у Словенији Љотић је учинио следеће: ступио је у везу са свим водећим словеначким јавним и културним радницима; дошао у контакт са Словенском Људском Странком, са Либералном Странком, са Госарјевом групом и Младином клерикалном, са водећим свештенством на челу с Бискупом др Грегоријем Рожманом, које је било настројено антикомунистички и југословенски; успео је да повеже све групе и допринесе да се образује Народни Одбор за Словенију као највише политичко тело на словеначкој родној грудии; израдио план по коме ће Народни Одбор у погодном моменту да прогласи Народну Државу Словенију као саставни део слободне и демократски уређене Југославије. Ово је била круна Љотићевог деловања у Словенији, јер је Народни Одбор у свему поступио по замисли Димитрија Љотића. Мало даље ће се видети сва замашност прогласа Народног Одбора за Словенију за који се дугује велико признање пред историјом његовом Председнику др Јожи Басају, сјајном словеначком и југословенском патриоти, ненадмашном националном и антикомуни-

стичком борцу. Др Јожа Басај је са националним Словенцима са успехом обавио један историски посао, који, на несрећу, није успео само зато, што у одлучном моменту иза Народног Одбора није стајала и једна снажна национална армија, како је то Димитрије Љотић био замислио.

Осим овога рада на самом тлу Словеније, активност Димитрија Љотића била је још шири и обухватнија, тако да је прелазила границе Југославије. С једне стране, Љотић је успоставио најсрдачније односе са ђенералом Андрејом Андрејевићем Власовом и његовом антибољшевичком армијом, а с друге - са западним Савезницима, шаљући иза линије фронта Михаиловићеве и своје представнике с циљем, да објасне националну борбу у Словенији и добију сагласност и потпору за исту. Обављајући с пуно љубави и жртве овај посао (то га је, напokon, и живота стало), Димитрије Љотић ни за часак није престајао сарађивати и с ђенералом Драгољубом Михаиловићем и с ђенералом Миланом Недићем. Активност с Дражом огледала се у редовном општењу путем радио станице и непрестаном инсистирању да дође у Словенију, док је ђенералу Недићу свагда стајао на расположењу за шта год је требало. И на овом месту је баш нужно нешто рећи и о активности ђенерала Недића у Аустрији.

Став Венерала Недића у Кицбилу – зашто није образована нова Српска Влада

Већ је наглашено, да су српски министри на челу са ђенералом Недићем, доласком у Кицбил, били, уствари, најобичнији немачки заробљеници. Они нису могли ићи никуда, али им је било дозвољено да се између себе састају, што су и чинили, али уопште нису вршили функције Српске Владе. Немци су, додуше, непрестано тражили од ђенерала Недића, да формира нову Српску Владу и да као таква функционише са седиштем у Кицбилу. Међутим, ђенерал Недић је ово одлучно одбио. И то, из више разлога.

Немци су, најпре, тражили од ђенерала Недића, да у својству Председника Српске Владе приступи формирању Српске војске од педесет хиљада бораца, који би били регрутовани од заробљеника и радника у Немачкој. Ова војска би морала, по немачком захтеву, да се бори против "заједничког непријатеља", тојест "против руско-бољшевичких трупа". У вези свега овога, ђенерал Милан Недић је 19. јануара 1945. године упутио свој меморандум др Херману Нојбахеру, немачком опуномоћеном Министру за Југоисточну Европу, у коме је на-

челно пристао да се образује Српска војска, али у погледу употребе ове војске, ставио је следећи услов:

*"Ова се војска не би употребила ни противу једног савезника Србије, односно бивше Југославије. А употребиће се онда када се данашњи курс светске политике промени и настане опишти европски рат против бољшевизма и комунизма."*²⁴³

Др Нојбахер је ово с негодовањем одбио. Онда је ђенерал Недић, да би рашчистио свој однос с Немцима, упутио 2. фебруара 1945. године специјално писмо др Нојбахеру, у коме му је јасно скренуо пажњу на:

*"Ону ситуацију и онај однос који је од 1941. до 1944. године постојао између Немачке и Србије, као дела зарађене са Немачком Југославије, тј. однос победιοца према побеђеном, окупатора према окупираном, а тај однос и сада још постоји. При овоме напомињемо да немачка Влада ни у ком облику није тражила од Српске Владе у Србији да се тај однос, па дакле и њен однос према њеним Савезницима, ни у ком погледу измени. Такви покушаји изгледа нам да се тек сада чине са немачке стране, да се Српска Влада изјасни за борбу у сарадњи са Немачком, а противу 'заједничких непријатеља'... Ми, међутим, немамо ни овлашћења ни могућности да чињенично стање мењамо."*²⁴⁴

Немци су били просто поражени оваквим одлучним држањем ђенерала Недића. Било им је јасно, да се ничему од њега не могу надати. Поготову, када им је још и сам ђенерал Недић постављао и своје услове, нарочито баш у вези формирања Српске Владе. Венерал Недић је поставио Немцима одлучан захтев да у нову Српску Владу, или Национални Комитет, или како се већ буде звала, неизоставно уђе и ђенерал Драгољуб Михаиловић. Овај свој захтев ђенерал Недић образложио је тиме, што Немци ионако све ствари на терену у Југославији свршавају мимо њега а у договору са Михаиловићевим пуномоћником у Бечу - Миланом Аћимовићем. Уз то, Дража је и у самом свом штабу држао немачку Мисију (истина, у енглеским униформама) на челу са потпоручником Мертом (Mört), који је четницима свршавао и најделикатније ствари. При таквом стању ствари, ђенерал Недић је сматрао сасвим природним, да и ђенерал Михаиловић уђе у нову Српску Владу. Међутим, ни Дража ни Немци нису хтели пристати на ово што тражи ђенерал Недић. О разговорима вођеним у вези овога питања, др Нојбахер обавестио је Љотића својом депешом од 25. фебруара 1945. године:

²⁴³ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић, Организовање отпора", "Порука", Лондон, бр. 13, 16. јуни 1953, стр. 14, Фуснота 48.

²⁴⁴ Исто.

"У Кицбилу трају бесплодни разговори тамошње групе. Задње саопштење каже да би Недић учествовао у стварању једног Националног Комитета, ПРИ ЧЕМУ ЈЕ УЧЕСТВОВАЊЕ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА, ПРЕМА МИШЉЕЊУ НЕДИЋА, БЕЗУСЛОВНА ПОТРЕБА ЗА АКТИВАН РАД..."²⁴⁵

Када је ово прочитао, и Димитрије Љотић је био одлучно против тога, да ђенерал Михаиловић уђе у Недићеву Владу. То је био први и једини случај, да се Љотић у нечему размимоишао са ђенералом Недићем. А и то је било ради тога, што је по Љотићевој замисли ђенерал Михаиловић требао да уђе у Југословенску Владу, која је, у даном тренутку, имала да се образује у Љубљани. Разуме се, Немци нису знали праве разлоге, нити им је Љотић то могао рећи. Тешко да их је знао и сам ђенерал Недић с којим Љотић, ради појачане контроле Немаца, није ни могао лично разговарати. И пошто није знао разлоге због којих није смео Дража улазити у Српску Владу, ђенерал Недић је остао одлучан у своме захтеву да ђенерал Михаиловић уђе у његову Владу, па кад до тога није дошло, онда ни он није хтео да саставља никакву Владу.

Независно, пак, од Недићевих и немачких комбинација, Димитрије Љотић настојао је, да се у сагласности с ђенералом Михаиловићем образује Краљевска југословенска Влада када Народни Одбор за Словенију буде ову прогласио слободним делом Краљевине Југославије.

После Споразума Тито-Шубашић, после разних допуна тога Споразума, а нарочито после Краљеве Декларације од 21. јануара 1945. године, којом је Краљевску власт пренео на Краљевско Намесништво, и, надам се, после конференције на Јалти (од 4 до 11. фебруара 1945. године), Димитрију Љотићу било је сасвим јасно, да је Краљ Петар II изигран од западних демократија, које су жртвовале и монархију и слободу у Краљевини Југославији само да се не би замерили Стаљину и међународном комунизму. Након 21. јануара 1945, Краљ Петар II није више, фактички, имао нити своје Владе нити икакве власти. Зато је Димитрије Љотић сматрао, да Краљу треба повратити све оно што су му Стаљин, Черчил, Рузвелт и Тито преваром и издајом отели. Отуда је препоручио Народном Одбору у Љубљани, да онога часа када објаве проглас о слободној Словенији у оквиру Федеративне Краљевине Југославије, да позову Краља Петра II да дође на ту истински слободну територију своје Отаџбине. А потом би се тек образовала и Краљевска југословенска Влада.

Народни Одбор за Словенију, као и Патријарх Гаврило и Епископ Николај (в. с. 361) потпуно су се сложили с Љотићевим планом, док је

²⁴⁵ Архив Димитрија Љотића.

ђенерал Михаиловић био противан. У својој депеши № УУ 48 - 025 од 8. априла 1945. године Дража саопштава Љотићу:

*"... Ми не можемо добити сагласност Краљеву за образовање Владе, а није ни моменат за то..."*²⁴⁶

После овога саопштења, Љотић је тражио од ђенерала Михаиловића, да бар да сагласност о проглашењу слободне Словеније као саставног дела демократске и федеративне Краљевине Југославије. На ово је Дража одговорио Љотићу својом депешом № 5 - Даблве 602 од 15. априла 1945. године:

*"... Сматрам да је врло важно да се део словеначке територије прогласи Словеначком и то треба извршити у погодном моменту..."*²⁴⁷

По Љотићевом плану и горњем сагласју ђенерала Михаиловића, Народни Одбор за Словенију је тачно поступио. Ипак је испунио и Љотићеву жељу, иако он више није био у животу. Наиме, на једнодушни захтев словеначког привременог Парламента, Народни Одбор за Словенију формирао је Владу и послао је позив Краљу Петру II да се врати на још слободан део Краљевине Југославије, а о чему ће бити речи на крају књиге.

Везе Димитрија Љотића са ђенералом Власовом и његовим Покретом

Знајући да ће напад комуниста на Словенију бити врло снажан и да ће Тито све учинити да би скршио то најчвршће гнездо антикомунистичког отпора у Југославији, а видећи да националан фронт у Словеначкој није тако бројан, Димитрије Љотић је неуморно тражио савезнике у борби за ослобођење Југославије испод комунистичког ропства. Зато се Љотић обратио и ђенералу Андреју Андрејевићу Власову, Команданту Руске Ослободилачке Армије (РОА), који се сопственим снагама борио за ослобођење своје Отаџбине испод бољшевичког јарма.

Као велики хришћанин и Словен Димитрије Љотић је целог свог живота, баш као и краљ Александар I, саосећао свим својим бићем страшну трагедију руског народа. Отуда је Љотић сматрао као сасвим природно, да се успостави веза и сарадња између српских и руских антикомунистичких снага. И Љотић је то и учинио. Послао је у штаб ђенерала Власова као свога специјалног пуномоћника Божицара-Божу

²⁴⁶ Архив Димитрија Љотића.

²⁴⁷ Исто.

Најдановића, истакнутог предратног антикомунистичког борца на београдском Универзитету.

Преко Најдановића Љотић је детаљно упознао ђенерала Власова са својим војно-политичким плановима у Словенији, молећи га да у даном моменту помогне српске националне трупе са његовом Руском антибољшевичком армијом. И ђенерал Власов је пристао. Обећао је Љотићу, да ће у погодном тренутку извршити померање својих снага ка Југу, тојест према Словенији.

Исто тако Љотић је био у вези и са Руским козачким корпусом, који је био у околини Удина, а с којим је, такође, постигао потпуни споразум о заједничкој акцији у саставу југословенских националних снага.

У Љубљани је у то време стационирао један Власовљев пук, који је у потпуности био потчињен Љотићевим намерама и жељама о заједничкој сарадњи.

Крајем априла 1945. године ђенерал Власов издао је наређење својим трупам да крену у Словенију. И антикомунистичке руске трупе већ су биле на маршу према Југославији. Међутим, Немци, који су наслутили да ђенерал Власов прави неке планове са југословенским националним снагама у Словенији, нагло су скренули Власовљеве трупе од Југославије ка Чехословачкој. Тако су се одједном борци Руске Ослободилачке Армије нашли близу Прага између бољшевика и Американаца. И да руска национална трагедија буде још већа, Американци су тенковима гонили Власовљевце у наручје црвеноармејцима. Тако су руске антибољшевичке трупе доживеле једну од највећих трагедија у Другом светском рату. Немилице их је уништавао и комунистички Исток и демократски Запад. Тиме је најбројнија антикомунистичка армија у свету доживела жалостан завршетак, иако је на њеним националним заставама било исписано: "За Бога и Родину!"

Колико је, пак, ђенерал Власов гајио љубави и поштовања према српском народу и његовој праведној борби, најбоље сведоче његове речи из једног телеграма, који је упутио ђенералу Недићу уочи православног Божића 1945. године и који у целости гласи:

"Председнику Српске Владе армиском ђенералу Милану Недићу.

Срдачно Вам захваљујем на поздраву и Вашим жељама за коначну победу над нашим заједничким непријатељем - бољшевизмом.

Ја сам дубоко убеђен у то да ће се херојска борба српских добровољаца крунисати успехом и да ће слободољубиви и братски српски народ, збацивши са себе привремени јарам бољшевизма на нова ступити на свој исконски пут слободе и славе.

*Молим Вас, Господине ђенерале, да предате моје најлепше
жеље српском народу и Вашим херојима - добровољцима. Срдачно
Вас поздравља ђенерал Власов.*"²⁴⁸

Патријарх и Епископ Николај одлазе на пут – смрт Димитрија Љотића

Преко својих веза Димитрије Љотић успео је, да неколико виђених личности пребаци преко линије фронта на савезничку страну. Међу првима пребацио је делегата ђенерала Михаиловића потпуковника Синишу Оцокољића - Пазарца и студента Растка Марчетића.

После Пазарца и Марчетића, Љотић је пребацио преко фронта и истакнутог новинара Бору Гавриловића и студента Милорада Илића, Краљевог друга. Затим је пребацио и познатог београдског адвоката Милана Фотића, брата бившег Краљевског амбасадора у Вашингтону - Константина Фотића.

Све њих Љотић је послао на другу страну, да би Савезницима објаснили сву трагику положаја у коме се нашла Југославија предајом међународном комунизму. Уз то, требало је да информишу Западне Савезнике и о замисли да се преко слободне Словеније крене ка ослобођењу целе Југославије.

Премда је био уверен да ће послати људи бити у стању да правилно информишу западне Савезнике о стварној ситуацији у Југославији, а нарочито у Словенији, Димитрије Љотић је сматрао: да су са српске стране потребни још већи ауторитети, који би, по своме имену и положају, били у стању да нагнају Савезнике да поверују не само у веродостојност донесених обавештења, већ и да их приволе да се заинтересују, за борбу националних антикомунистичких снага у Словенији, па, евентуално, и своју помоћ да пруже. Отуда је Љотић сматрао да овај велики задатак могу обавити с најбољим успехом Патријарх Гаврило Дожић и Епископ др Николај Велимировић. Зато је Димитрије Љотић све учинио, да се ови високи достојанственици Српске православне Цркве пребаце преко фронта на савезничку страну.

Када су биле извршене све припреме за пут Патријарха и Епископа Николаја, који су из штаба Војводе Ђујића, из Светог Петра код Горице, имали кренути ка Савезницима, Димитрије Љотић је пошао из Илирске Бистрице да се с њима поздрави и да их лично испрати.

Димитрије Љотић пошао је на пут у једном малом путничком аутомобилу Ратка Живадиновића, бившег Секретара Југословенског Антимарксистичког Комитета, који је та кола набавио за своје потре-

²⁴⁸ "Наша Борба", Бр. 54, год. III, Божић 1945. године, стр. 2.

бе и дотеривао им и мењао унутрашњост како му је кад требало. Тако је задње седиште било од мадраца из неких других кола, те уопште није пасовало, тако да је било нестабилно. Ова околност је највише допринела несрећи, која се догодила.

Љотић је кренуо из Илирске Бистрице 23. априла 1945. године. Шофирао је сам Ратко Живадиновић, који је био врло кратковид и носио наочаре с минус десет диоптера. До Живадиновића, на предњем седишту десно, седео је инг Светолик - Луња Лазаревић. Позади Живадиновића, на левом задњем седишту седео је судија Јова Сарачевић, један од Љотићевих личних секретара, а до Јове на задњој десној страни седео је Љотић, који је главом додиривао сам плафон аутомобила с обзиром да је мадрац био неупасован и уздигнут управо на тој страни. Тако је Димитрије Љотић пошао на свој последњи пут. Несрећу, која га је задесила, инг Лазаревић описао је овако:

"... Пошли смо са великим закашњењем, око 4 сата после подне. Много смо изгубили времена око набавке бензина и кола, а што је у овом трагичном случају било од пресудног значаја. Мени се чини да је пок. Председник имао своја стална кола и потребног бензина, а што на жалост никада није био случај, ова се несрећа не би ни десила. Могућност је за то била, али поред жеље многих да Председник има властита кола за употребу, он је лично то одбацивао и исто спречавао... Успут смо имали гумидефект. И овога ради изгубило се доста времена. Затим неспоразум између пок. Председника и друга Јаше (брата пок. Љотића - примедба БМК), око места где су требали да се сретну, донео је такође губитке у времену. Покојни Председник је мислио да треба да се састане са другом Јашом негде око Шент Петра где је био смештен други пук. Међутим, после смо утврдили да њихов састанак треба да буде негде на раскрсници путева Шент Петра и Постојне. Док је Председник телефоном из Шент Петра расправио са Постојном, било је то пред сумраком. На поменутој раскрсници састали смо се са другом Јашом и Цонићем. Друг Јаша уручио је пок. Председнику коферат са неколико златника, својине Корпуса, за Патријарха и Владику Николаја, како би им се исто нашло за пут, који им је предстојао. После неколико измењених мисли око неспоразума, ми смо кренули даље. У то време почео је већ да пада мрак... Ратко је возио очајно. Возио је све преко рупа, тако да га је и сам Председник често опомињао... и често му понављао следеће речи: 'Пази, Рале, на рупе од друма, моја ти је глава мека'. Ратко му је обично одговарао: 'Не брините ништа друже Председниче, ја сам преко Караванки прешао, долазећи у Бистрицу'. У више махова је пок. Ратко ударао на рупе поквареног бетонског друма, тако да

се пок. Председник често хватао за главу од удараца о аутомобилски кров... Када је почео да пада мрак, ја сам тражио од Ратка да ми уступи возњу, како смо се у Бистрици договорили. Ратко је возио даље и ништа ми није хтео да одговара. Тако смо стигли у место Хајдучину око 9 часова увече. Ту су нас пресрела и зауставила два, млада Словенаца. Ако се не варам, један је од њих био официр. Заустановили смо се и сви изашли из аутомобила. Један од Словенаца, онај за кога мислим да је био официр, пришао је пок. Председнику, војнички поздрављајући га, са речима: 'Да ли сте Ви г. Љотић'. Покојни Председник му је пришао, помиловао га позади главе, по коси, и рекао му је: 'Ја сам, дете моје'. Даље се је развијао следећи разговор између њих двојице. Словенац: 'Куда ћете овако доцкан?' Председник: 'По плану, мој драги'. Словенац: 'Ама г. Председниче, Ви не можете даље ићи'. Председник: 'Е, а зашто?' Словенац: 'Видите ли оне ракетле, погледајте их, ено их баиш сада две, то су партизанске, и то непосредно поред пута, куда Ви треба да прођете'. На ово ће Председник њему: 'Па шта!' Словенац, обраћајући се Председнику, рече: 'Молим Вас да прекинете пут, код нас ћете спавати, а ујутру рано ми ћемо благовремено послати патроле и све ће бити у реду'. Председник му приђе ближе, обухватајући га обема рукама за рамена, рече му: 'Знаш сине мој, ти си војник, ти мораш знати шта то значи задатак. Ја имам задатак да вечерас стигнем у Св. Петар и друкчије се не може'. Словенац је и даље наваљивао, наводећи Председнику да ноћас нема никаквих патрола на овом делу пута и да је врло опасно. Све је било у залуд. Председник је остао упоран. И одмах некако при даљој возњи, десет-петнаест минута возње пре несреће, пок. Ратко за мало није згазио двојицу бициклиста. И овај случај дао ми је још више разлога да понова покушам да преузнем кола... Пок. Председник ухватио ме за уво, додајући строгим гласом: 'Остави Ратка на миру, ово ти последњи пут кажем, ти треба да водиш рачуна о свом задатку!' Исто тако и пок. Ратку је тога тренутка рекао: 'Пази Ратко, води рачуна о мојој глави, немој у неку дубоку рупу, и могао би на овом делу пута, док заобиђемо ове брежуљке, да угасиш аутомобилске фарове, да не би били добра мета за њих - партизане'. Ратко је ово одмах и учинио. Ја сам се затим окренуо пок. Председнику и рекао: 'Друже Председниче, ја се лично не плашим, али мислим да би било боље да останемо у овом месту на спавању, с тим да ујутру рано кренемо'. Председник ми је на ово љутито одговорио: 'Ти ако хоћеш можеш, а ја ћу да продужим'. На то је и друг Јова Сарачевић додао: 'Било би заиста добро да не идемо даље'. Председник је и њему исто одгово-

рио: 'Можеш и ти да останеш', настављајући љутито нама се обојици обратио: 'Слушајте ме, ја кад имам негде да стигнем, и онда када бих знао да ћу погинути, продужио бих пут'. Ово су биле последње речи које је пок. Председник изговорио пре катастрофе. Од овога тренутка ја сам се нагао на шоферско окно, гледајући на све стране пута, држећи у једној руци пушку имајсерку а у другој браву од аутомобилских врата, да бих могао у случају напада одмах да искочим. Ово је било последње чега се сасвим добро сећам, а што је било на два до три минута пре несреће. О самом моменту несреће сећам се, као кроз маглу, да сам приметио када смо ударили о неко камење пре пада, и чини ми се да сам испустио пушку имајсерку из леве руке хватајући за ручну бремзу, на коју сам изгледа, услед потреса ударио вилицом и исту сломио. Катастрофа је наступила и ја сам услед тешке повреде лобање изгубио свест. Из несвести ме је пробудио Јова Сарачевић, у самој руци у аутомобилу на моме седишту. Интересантно је да се сећам првих својих речи упућених другу Јови: 'Шта је са Председником?' Он ми је одговорио: 'Председник је мртав'. Мртвог Председника нисам видео, а и сам сам био у тешком стању окупиран самртничким боловима. То је било све... Несрећа се десила, како сам доцније сазнао, на некаквом мостићу чија је половина била срушена. Лева страна мостића у правцу нашег путовања, била је срушена, а десна је била читава и она се користила у оба правца саобраћаја. Пок. Ратко, пошто је имао слаб вид, а и без ноћних аутомобилских фарова, носећи при томе наочаре, није имао апсолутно контролу пута. Возио је место десном страном пута, левом против свих прописа саобраћаја. Тако је и могло доћи до несреће.

На целом путу вожње пок. Председник је био врло добро расположен. Ратко такође. Он је био пресретан, и горд, што му се указала прилика да вози пок. Председника. Јова је био такође врло расположен. И ја исто тако..."²⁴⁹

Димитрије Љотић је на месту погинуо, Ратко Живадиновић је нешто доцније подлегао задобијеним повредама, инг Светолик Лазаревић је сломио вилицу и ногу, док је једини остао здрав и неповређен судија Јова Сарачевић. Све се то догодило 23. априла 1945. године око 10 часова увече.

На пострадале наишли су четници Војводе Момчила Ђујића, који су им указали прву помоћ, а тело Димитрија Љотића пренели у Свети Петар код Горице, у четничку капелу. Ту је 24. априла 1945. године Епископ Николај, уз асистенцију свештеника из Динарске четничке

²⁴⁹ Из Писма инг Светолика - Луње Лазаревића упућеног гђи Ивки Љотић, супрузи пок. Димитрија Љотића, 21. априла 1949. године из Минхена, Немачка.

дивизије, одржао опело. После опела, седи Владика је над одром Димитрија Љотића изрекао своје чувено посмртно слово о којем су четници говорили: "Вредно је живети и погинути да би се чуо говор, какав је мало пре одржао Владика Николај."²⁵⁰

Те исте вечери, 24. априла 1945. године, Патријарх Гаврило и Епископ Николај кренули су на пут у пратњи протојереја Стевана Пространа и др Ђоке Слијепчевића, доцента на београдском Универзитету. Први је додељен пратњи по предлогу Војводе Ђујића, а други по жељи Д. Љотића.

Сахрана Димитрија Љотића обављена је сутрадан, 25. априла 1945. године, уз општу жалост и добровољаца и четника и словеначког народа. То је био крај овоземаљског живота Димитрија Љотића, али не и његовог дела, које је остало да живи и после његове смрти. Љотићево дело је морало и даље живети, јер је било саздано од једне светле личности, коју је Епископ Николај Велимировић окарактерисао овим речима:

"Димитрије Љотић био је државник, учитељ и хришћанин. Он није био само државник, он је био хришћански државник. За последњих сто педесет година, ми смо имали великих политичара, великих људи као што су Гарашанин, Јован Ристић и Никола Пашић, али то су људи били велики за своје време, и у границама Србије, док је Димитрије Љотић зашао у велике кругове светске политике. То је био политичар са крстом. Имао сам прилике да га једном чујем у манастиру Жичи када је рекао: 'Српски народ неће бити срећан док сав свет не буде срећан'. Он је био учитељ који је учио најпре делима, па тек онда речима, упућивао је, и сам је био пример. Никад није говорио а да делом није показао. Ништа није било да је говорио, а да није делом остварио. О, да су такви били сви наши учитељи! Христос је рекао: 'Треба радити па учити, а не само учити'.

Ко је познавао тога човека, морао га је волети. Он је био идеолог, светски, широке душе, лав у храбрости а јагње у кроткости. Говорио је: 'Ако учинимо све народе срећним, бићемо и ми срећни'. Чедо Милић, велики мостарски јунак, рекао је: 'Још сам видео јунака, али јунака као Љотић нигде'. О њему ће се зато писати књиге. Писаће не само Срби, него и сви Европљани који су га познавали.

Он је био велики човек. Оно што је посадио, ухватило је дубока корена. И све што је урадио, мирисаће."²⁵¹

²⁵⁰ Види: Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1946, стр. 250-258.

²⁵¹ Види: Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1946, стр. 250-256.

Ђенерал Михаиловић шаље своју Мисију усташком "Поглавнику" Павелићу

Некако у то време ђенерал Михаиловић је чинио последње покушаје да спасе људство које је било с њим у Босни. У ту сврху послао је своју нарочиту Мисију у Загреб усташком "Поглавнику" Анти Павелићу. Михаиловићеву Мисију сачињавали су: дивизиски ђенерал Светомир Ђукић, Командант Сремског корпуса на служби у Врховној Команди, и инг Владимир Предавец, син покојног Јосипа Предавца, Народног посланика и Потпредседника Хрватске Сељачке Странке.

И пре ове Мисије, ђенерал Михаиловић је имао свога политичког пуномоћника у Загребу. То је био др Ранко Брашић, адвокат. Њега је Дража често слао у Загреб. И др Брашић је био стална веза између ђенерала Михаиловића - с једне, и Бискупа Алојзија Степинца и Анте Павелића - с друге стране. Свима њима је Ранко Брашић доносио поруке од Драже, или од њих носио Дражи. Уз то, Брашић је од Павелића добијао серуме против тифуса и друге лекове, те то све слао Дражи. Временом се др Брашић толико спријатељио с Павелићем, да га је ословљавао са ти. Брашић је у Загребу сачекао и специјалну Дражину Мисију.

Са ђенералом Ђукићем и инг Предавцем ишао је до Славонског Брода и поручник Нешко Недић, Командант Ваљевског Корпуса. Они су у Славонском Броду били гости усташког Великог жупана Саболића, кога су молили да ослободи четничку болницу с којом се Нешко Недић повратио Дражи. Ђенерал Ђукић и инг Предавец продужили су пут у Загреб заједно са Саболићем, који их је возио у своме аутомобилу.

Емисари ђенерала Михаиловића стигли су у Загреб 17. априла 1945. године. Одлазак у Загреб ђенерал Ђукић овако објашњава:

*"... Кад се већ назирао неизбежан крај и Англо-Саксони надирали преко Италије ка Бренеру, ђенерал Дража, мој непосредни командант, поверио ми је мисију да ступим у везу са савезничком војском у Италији, а уз пут, пролазећи кроз Загреб, испитам могућност сарадње војних јединица Павелићевих и наших, као и предузимања мера за заштиту српског живља, на хрватској територији."*²⁵²

А о конкретним задацима Мисије, по тачкама, ђенерал Ђукић пише:

²⁵² Генерал Светомир Ђукић: "Из шуме у емиграцију - Од Славонског Брода до Загреба", "Српска Застава", Буенос Аирес, Год. VI, бр. 33, 25. децембра 1954, стр. 1.

"Према ономе што ми је Дража саопштио, мој се задатак састојао у следећем:

1) Обезбедити слободан пролазак наших људи преко територије Хрватске Државе;

2) Спастити болницу на Вучјаку (на овоме је нарочито инсистирао Нешко Недић, претећи да ће и против наређења Дражиног да се врати и силом је од усташа отме);

3) Ослободити 1.200 српског живља заробљеног од усташа, код вароши Шамац (на реци Сави);

4) Тражити од Загреба помоћ у храни, муницији и лековима;

5) Утицати на групу српских бораца у Истри - док не стигне тамо генерал Мирослав Трифуновић - да пружи руку сарадње Дражи, у колико је више могуће; и

6) По завршетку задаће у Загребу и Истри, продужити пут за Италију и тамо изнети праву ситуацију у земљи, пред надлежним форумима савезничких страна и тражити потребну помоћ."²⁵³

Да би горње задатке испунили Дражини емисари конферисали су са Павелићем. Први састанак је одржан 17. априла 1945. године и био је чисто куртоазног карактера. Овај састанак је био у старој Банској палати у Горњем Граду. Присуствовали су с четничке стране: ђенерал Светомир Ђукић и инг Владимир Предавец, а са усташке: "Поглавник" Анте Павелић и др Андрија Артуковић, ранији Министар Унутрашњих послова "НДХ" а у то време Председник Законодавног Одбора. Михаиловићеву Мисију привели су и представили Павелићу усташки ђенерал Анте Мошков и усташки пуковник Јосо Рукавина. Овај састанак био је врло кратак и на њему је заказана конференција за сутрадан.

По повратку од Павелића са првог састанка, одмах су посетили ђенерала Ђукића. Дражин политички пуномоћник у Загребу др Ранко Брашић и ђенералштабни мајор Жика Андрић, који је био нека врста Дражиног војног аташеа код усташа. Обојицу њих Ђукић је позвао, да сутрадан присуствују конференцији са Павелићем.

Други састанак, односно конференција одржана је 18. априла 1945. године у Павелићевом дворцу, у Тушканцу. Са четничке стране били су присутни: ђенерал Светомир Ђукић, инг Владимир Предавец, адвокат др Ранко Брашић и ђенералштабни мајор Жика Андрић. Са усташке стране присуствовали су: "Поглавник" Анте Павелић, ђенерал Ђорђе Грујић и ђенерал Вјекослав Лубурић. Шеф Михаиловићеве Мисије, ђенерал Ђукић одмах је изложио циљеве посете, те се, онда, развила дискусија у којој је преузео иницијативу др Ранко Брашић,

²⁵³ Исто. - Бр. од 25. 5. 1955, стр. 1. ("Резултати мог сусрета са Павелићем").

који је - по Ђукићевим речима - "био интимнији са Павелићем, обојица су адвокати и Поглавник га је ословљавао са ти". Све што су четници тражили, Павелић је обећао да ће учинити, али је био заказан још један састанак без одређеног датума.

Тај трећи састанак одржан је тек 22. априла 1945. године. На њему су се Ђукић и Павелић о свему споразумели. Ђенерал Ђукић о томе пише ово:

*"... После тих састанака са њим (Павелићем - примедба писца), док сам још био у Загребу, обавештен сам, да је према нашем тражењу, послао камионе са лековима и муницијом, а сем тога да је издао потребна наређења надлежним органима, да се Дражина група пропусти кроз Хрватску, у правцу Словеније. Болница и заробљеници били су одмах ослобођени, још док смо били у Сл. Броду."*²⁵⁴

Али, ђенерал Ђукић интересовао се, шта се догађало и између 18 и 22. априла 1945. године, тј. између његовог и Павелићевог другог и трећег састанка, те каже следеће:

*"... Мало сам се чудио: зашто од 18 до 22. априла нисмо имали никакву седницу? По неким информацијама, које сам после приватно добио, генерал Лубурић је у то време био одсутан и ишао на терен (у Босну или у Јасеновац), где се налазио Павле Ђуришић, који се био одвојио од Драже и са више хиљада људи, жена и деце био пошао из Црне Горе, преко Босне у правцу Словеније. Овај Ђуришићев поход завршио се смрћу за њега и без мало за целу ту групу..."*²⁵⁵

Извесно је, дакле, да је између 18 и 22. априла 1945. године, када је био прекид у састанцима, ђенерал Вјекослав Лубурић однео Павелићево наређење усташама у Јасеновцу да побију заробљене Црногорце на челу са Војводом Павлом Ђуришићем, који су, по свему судећи, ликвидирани баш у тим последњим данима постојања "Независне Државе Хрватске".

Из целокупног рада Дражине Мисије у Загребу види се; да су се емисари залагали за одробљавање четничке болнице, за пуштање на слободу заробљених четника код Шамца, за оружје, муницију и лекове Дражи, за слободан пропуст четника кроз Хрватску, једном речју - за све, само не за Војводу Павла Ђуришића и његово људство. Зато је аутор ове књиге отворено питао ђенерала Светомира Ђукића, да ли је Мисија на челу с њим, коју је ђенерал Драгољуб Михаиловић послао Анти Павелићу, ишта учинила за спас Војводе Павла Ђуришића и ње-

²⁵⁴ Исто. - Бр. од 25. 5. 1955, стр. 1.

²⁵⁵ Исто. - Бр. од 25. 5. 1955, стр. 3. ("Преговори са Павелићем у Загребу").

говог људства. Ђенерал Светомир Ђукић, својим приватним писмом од 17. априла 1955. године, одговорио је од речи до речи:

"НИКАКВЕ ВЕЗЕ НЕМАМ СА ПАВЛОМ ЂУРИШИЋЕМ НИТИ МИ ЈЕ ТО СТАВЉЕНО У ЗАДАТАК."²⁵⁶

Постоји и Павелићево сведочанство о боравку Дражине Мисије код њега. Оно у целости гласи овако:

"Једне вечери око 10 сати половицом травња 1945, саобћено ми је с Маркова трга, да је велики жупан из Брода на Сави јавио брзогласно на Министарство унутрашњих послова, да су к њему дошла два човјека, који су се представили као србијански часници, те да су тражили дозволу за слободан пролаз кроз Хрватску. Тко су ти србијански часници, каквој србијанској војсци припадају, и куда желе ићи, није ми чиновник, што је вршио ноћну службу у поглавном жупанству, знао ништа поближе рећи. Напосе ме је занимало, каквој војсци припадају, јер је, како је познато, у Србији тада било неколико разних војски, као Недићева, Михаиловићева, Љотићева, а можда и још која. Одредио сам стога да ме одмах споје изравно с великим жупаном Саболићем у Броду, и он ми се је за којих четврт сата јавио на брзоглас, те ми ствар разложио, како слиеди:

- Тога су се дана пријавила у уреду Велике жупе два човјека у грађанском одиелу и изјавила, да су србијански часници и да желе говорити с великим жупаном. Њему су, када их је примио, саобћили, да су часници из стожера генерала Драже Михаиловића, који се налази на ријеци Дрини на хрватској страни, те имају налог, да се обрате на најближу хрватску вишу област, до које буду могли доћи, и да у његово име затраже дозволу за слободан пролаз његове војске преко хрватскога подручја у правцу према Словенији, односно Јулијској Крајини у Италији. Велики им је жупан одговорио, да он не може издати такове дозволе, него да о томе може донети одлуку једино влада у Загребу, којој ће он њихову жељу одмах саобћити. Услиед тога се они налазе сада у његову уреду и чекају на одговор из Загреба.

Ја сам ствар на брзу руку промислио, и било ми је одмах јасно, да се одлука о тој ствари не може донети на пречац, него да треба прије тога установити разне појединости, а напосе установити, колико има те војске, у каквом се стању налази, и напоскон одредити точно пут, којим има проћи, те уједно подузети све потребите мјере, да се тај пролаз проведе без икаквих упадица. Напосе ми је било познато, да су постројбе генерала Михаиловића

²⁵⁶ Из писма Ђенерала Ђукића упућеног аутору 17. априла 1955. године из Дуисбурга, Немачка.

биле тешко заражене пјегавим тифусом, па је и у том правцу требало одредити потребите мјере. То ми је било познато, јер је који тједан прије тога био управљен на мене апел за помоћ проти пјегавцу. Једнога ми је дана, наиме, био саобћуио народни заступник др Саво Бесаровић, да је у Загреб стигао из Београда један одвјетник, по имену др Брашић, који да има велику мисију, и да би желио са мном разговарати. Ја сам га примио заједно са др Бесаровићем, и том ми је згодом др Брашић саобћуио, да је он поузданик генерала Михаиловића, и да се у том својству обраћа на мене с молбом, да би хрватска влада ставила на располагање извјесну количину цјепива проти пјегавом тифусу, јер да је људство генерала Михаиловића јако заражено том пошасту. Цјепиво је генерал Михаиловић добивао прије од Ниемаца, ну након што се је њемачко заповједништво повукло из Србије, то су остали без икаквога заштитнога средства и лека проти тој пошасту. Рекао ми је, да је ствар најжурније нарави.

Иако су постројбе генерала Михаиловића биле нама непријатељске, нисам им могао ускратити ту помоћ из чисто људских разлога, а, разумије се, и из обћих санитарних разлога, па сам одмах упитао здравствену област хрватских оружаних снага, да ли има на располагању довољно цјепива, а кад ми је одговорено да има, и да се може извјесна количина ставити одмах на располагање без икакова уштрба по нашу војску, одредио сам, да се др Брашићу одмах преда та количина, да је он особно с влаком однесе, дочим да ће се евентуално потребите веће количине ставити на располагање касније из министарства здравства.

Што се тиче принципиелнога питања пролаза свих србијанских постројби преко нашега државнога подручја, било ми је одмах јасно, о чему се ради. Када су се њемачке јединице повлачиле из Србије, превозили су са својим транспортима и поједине групе разних србијанских постројби. Но када су наше области то сазнале, саобћено је Ниемцима, да се то не смије без наше дозволе извршавати, а када се је, унаточ томе, неколико случајева поновило, онда су наше области физички сприечиле сваки даљи такав покушај. Генерал се Михаиловић није стога могао више поуздати у одпремање својих људи преко Ниемца, а вјеројатно ни они нису више хтјели на себе преузимати ту задаћу, јер им није било у интересу имати на повлачењу неприлика с нашим областима и нашим појединим јединицама, па је стога сматрао потребним обратити се на нас и исходити дозволу за пролаз. Ја сам тако сматрао, да је наша људска дужност, или, боље речено, да је потпуно у сугласју с традиционалном племенитошћу хрватског војника, да се пока-

же човјеком и према непријатељу, када је овај већ фактично стављен изван могућности да се бори, и нисам видио никакове запреке томе, да се тај пролаз не дозволи, када је било очито, да би све то Михаиловићево људство дошло иначе у бољшевичке руке, и било 'ликвидирано'. Требало је тек, како је горе речено, риешити извјесне предпоставке, па сам стога рекао на брзогласу Саболићу, да ту господу упуту, да дођу особно у Загреб, гдје ће добити одговор, односно да их он, ако су спремни доћи у Загреб, најкраћим путем допреми. Он их је, држећи отвореним брзоглас, позвао у своју уредску собу и то им саопштио, ну они су одговорили, да немају налога ићи до Загреба, па да се зато морају прије обратити на генерала Михаиловића, извести, и онда по даљнем налогу поступити.

Након неколико дана су се повратили к великом жупану и саопћили му, да су добили налога, да иду у Загреб, и он их је особно у своје самовозу довезао, јер је и онако морао по службеном послу путовати у Загреб.

Када је Саболић стигао у Загреб с овим часницима, јавио се је одмах главном равнатељу редарства Лисаку; овај ме је о томе обавиестио, и ја сам одредио, да их добро смјесте и да им ставе на располагање све, што им је потребно, те да их сутрадан прије подне доведу к мени.

Сутрадан ми је јавио у уреду побочник пуковник Герваис, да су дошли односни србијански часници, ну да нису само двојица, него тројица. Када су дошли к мени у уредску собу, представили су ми се, и то први генерал Ђукић, затим један зракопловни бојник, коме се имена не сјећам, дочим је трећи био, не србијански часник, него Предавец, младић од својих двадесет шест или седам година, син покојнога хрватскога заступника и подпредсједника Хрватске Сељачке Странке Јосипа Предавца. Он ме је одмах пред осталом двојицом замолио, да би послје разговора са свима, њега задржао, јер да би желио разговарати са мном на саму.

Генерал Ђукић ми је одмах разложио жељу генерала Михаиловића, то јест да издам дозволу, да његово људство може несметано проћи кроз Хрватску на путу у Италију, јер да је за њих борба свршила у домовини, односно, да се налазе у стању, у коме не могу водити више борбе. Генерал Михаиловић особно не ће ићи, него ће остати и даље у планинама. Ја сам њихов пролаз одмах начелно одобрио, а затим сам циелу ствар предао заповједништву трећег усташког сбора, преко чијега је подручја тај пролаз имао бити изведен, и које је ствар провело. Уједно је то заповједништво предузело бригу и око ових часника те их удомило за вриеме

њихова боравка у Загребу и до довршења тога пролаза, који је био под заштитом трећег сбора у реду проведен.

Када је Предавец остао сам са мнош, саобћуио ми је слиедеће:

- Када се је распаа Југославија, и када је успостављена Независна Држава Хрватска, ја се нисам могао с тиме помирити, јер су моји осјећаји били југословенски, и чим је Дража Михаиловић повео оружани покрет отпора, ја сам, сугласно с мојим осјећајима, отишао у тај покрет. Након краткога сам времена постао чланом његовога главнога стожера, гдје сам с још двојицом Хрвата имао представљати Хрвате у том покрету. Тако је то било све до пред неколико мјесеци, када се је састао конгрес, кога је генерал Михаиловић сазвао у својству члана југословенске владе, у којој је министар војске, те му и предсједавао као вођа југославенскога ослободилачкога устанка. На том конгресу ја нисам судјеловао, јер нисам имао зато никакове легитимације, нити сам могао овлаштено у ичије име говорити. С истих разлога није судјеловао нити један други Хрват. Делегати су имали пуномоћи становитих особа, јер да они разумију, да предбјежно немам камо ићи.

Након довршеног конгреса, позвао ме је генерал Михаиловић и саобћуио ми, да је конгрес закључио, да се више не води борба за Југославију, него само за Краљевину Србију, и да се нема више ни након побједе савезника успоставити Југославија, него обновити Краљевина Србија. Затим је додао, да улијед тога престаје и моја функција у његовом главном стожеру као Хрвата, која је постојала на темељу дотадање југославенске концепције. Додао је напокон, да ја, могу и даље остати код њих као гост и као приватна особа, јер да они разумију, да предбјежно немам куда ићи.

Ја сам саобћење генерала Михаиловића примио до знања, захвалио му се, што ми је до тада дао прилике, да радим за свој политички идеал, наполе и за доброту, коју ми исказује, нудећи ми и за у будуће гостопримство, ну, додао сам, да то гостопримство не могу прихватити, већ да ћу првом приликом, чим ми се пружи могућност, отићи, и то с разлога, што би мој даљни боравак код њега имао само значење спасавања живота, кога сам ја, међутим, ставио добровољно на коцку оним часом, чим сам отишао у планине, па сам и сада спреман носити посљедице тога.

Дуго ми се времена није пружио прилика отићи, док ми генерал Ђукић није након свога боравка у Броду рекао, да путује у Загреб и да ће бити примљен од Вас. Ја сам одмах одлучио, да путујем с њиме и с његовим пратиоцем, да дођем к Вама, да Вам све ово саобћим, и да се ставим на располагање, да према мени поступате по законима Државе Хрватске. И ево сада то извршујем.

Тако је гласила Предавчева исповијед. Ја сам му рекао, да му се неће ништа догодити, и да је потпуно слободан, на што је он замолио, да му се омогући отићи у Словенију, јер да му не би било сгодно остати након свега тога у Загребу.

Ја сам следећи дан позвао генерала Ђукића, предочио му Предавчеву изјаву, која је била стенографирана, и он ми је у целости потврдио истинитост његових навода..."²⁵⁷

Постоји и још један страни извор о Мисији, коју је ђенерал Михаиловић послао усташком "Поглавнику" Анти Пачелићу. То је опис о раду Ђукићеве Мисије, који је написао Стеван Клисолд, енглески тајни агент у Загребу у то време. Мајор Клисолд, поред осталог, пише и следеће:

"Тако, средином априла, Дража је послао своје делегате, ђенерала Ђукића за војна и инг Предавца за политичка питања, да преговарају са Антом Павелићем, Поглавником Независне Државе Хрватске. Да ли је ово 'случајност' да се шампион Српства, који је једном приписивао Хрватима све несреће које су задесиле његов народ, сад удвара архиубицама Срба за помоћ и заједничку акцију противу својих сународника?

Да ли је то била случајност или подвала, промена тактике или напуштање принципа, Дража Михаиловић је сад био приморан неумољивим нагоном за опстанак. Он је био само делимично задовољан кад је сазнао да се Павелић сагласио да дозволи слободан пролаз и лекарску негу рањеним четницима, али да није пристао на понуду за заједничку акцију противу партизана из бојазни да би отворена сарадња с четницима имала непожељан утицај на усташке трупе."²⁵⁸

Како је било да било, остаје чињеница, да ђенерал Михаиловић није хтео послушати Димитрија Љотића ни у октобру 1944. ни у марту 1945. године, када га је позивао да, још за времена дође са својим људством у Словенију. Уместо да пристане, он је тврдоглаво остајао у Босни све докле није увидео, да му је ту сигурна пропаст. Зато се тада обратио за помоћ чак и саме Павелићу. Али, све је већ било доцкан. Крај је био ту. Усташе су се спасавали на врат на нос и заједно с њима емисари и делегати ђенерала Михаиловића код Павелића: Светомир Ђукић, Владимир Предавец, Ранко Брашић и Жика Андрић. Њихова мисија донела је, уствари, једино корист њима самима, јер су, помогнути од усташа, несметано стигли у иностранство. А Дража Михаиловић, пак, са својим људством доживљавао је трагедију, која је била

²⁵⁷ Анте Павелић: "Држава Хрватска живи - Једно поглавље из рукописног дјела 'Доживљаји'", "Хрватска, културно-политички зборник", Буенос Аирес, 1949, стр. 11-13.

²⁵⁸ Stephen Clissold: "Whirlwind", Лондон, 1949, стр. 217-218.

ужасна по својим последицама. Са својим трупима, које су бројале око 55-57 хиљада људи²⁵⁹, ђенерал Михаиловић се вртео по Босни, као по зачараном кругу. И идући од немила до недрага, људства је просто нестајало: што од тифуса и других болештина, што од глади, што у борбама, што бекством читавих јединица, - Дражине трупе биле су, такорећи, десетковане. И кад је видео, мимо његовог очекивања и надања, да је немачка пропаст ту, а с њеном и његова, да му је извлачење у Словенију више немогућно и да му више нико помоћи не може, ђенерал Михаиловић је преосталом људству издао наређење: "На-траг у Србију!" Један од ретких преживелих команданата ђенерала Михаиловића, који је преживљавао те последње трагичне дане Југо-словенске војске у Отаџбини, пише следеће:

*"Наатраг у Србију. - Основна замисао била је: Са Вучјака кренути право на запад, и тако оставити утисак да ћемо и ми за Црногорцима. Од планине Мотајице скренути на југ, па брзим покретима општим правцем: Мотајица - источније од Котор-Вароши - између Травника и Зенице, избити у област босанске Фојнице. Одавде, преко Иван-планине - западних падина Бјелашице, обићи Калиновик нешто западније, и одмах јужно од њега скренути на исток, преко Зеленгоре избити на Дрину код Брода, ту је прећи, и онда даље кроз Санџак у Србију."*²⁶⁰

И преостало људство је на челу с Дражом кренуло пут Србије, гинући на сваком кораку од партизана који су их у стопу пратили. И када су преживели стигли на Зеленгору, од 57 хиљада није их било у животу више од 2-3 хиљаде! А ту, на Зеленгори, не дозвољавајући им нипошто ни прелаз у Србију, четници су с ђенералом Михаиловићем доживели 13. маја 1945. године такав пораз од партизана, да је то, уствари, представљало војнички (политички је одавно био) крај Југо-словенске војске у Отаџбини. Они, што су преживели ту борбу, распршили су се тако да се више ни тројка са тројком није срела!

Међутим, насупрот свему томе што се дешавало у Босни, у Словенији су се, тачно по једном смишљеном и унапред утврђеном плану, одигравали значајни историски догађаји.

²⁵⁹ Видети: Др Живко Топаловић: "Последњи покушај", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 175-180.

²⁶⁰ Александар Милошевић: "Голгота", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956, стр. 228.

Титови комунисти не нападају на Немце, већ на националне антикомунистичке борце

Тито је врло добро знао, да су у смртној опасности сви комунистички планови, ако националне снаге успеју да задрже у својим рукама Словенију из које ће, после, као своје чврсте антикомунистичке базе надирати, постепено, ка осталим деловима Југославије. Зато је Тито борбу за освајање Словеније поставио на први план. У тим данима, све друго је за комунисте било од сасвим споредног значаја. Поготову борба с Немцима, које су партизани потпуно оставили на миру, не ометајући их чак ни у повлачењу. То се нарочито десило у Словенији, где су Немци били сасвим остављени на миру и дозвољено им да се несметано повуку. Њих Тито није ни држао више за било какву опасност. Знао је Тито, да су једина опасност за њега и комунисте биле националне оружане формације, које је, по њему, требало или уништити или протерати из Словеније. Зато је Тито удар својих партизанских јединица усмерио само на националне снаге у Словенији. Обе стране биле су свесне, да битка за Словенију значи, уствари, битку за Југославију.

Битка за Словенију одиграла се, углавном, у оном делу Словеније, где су биле дислоциране националне снаге које је окупио Димитрије Љотић. У ову битку Тито је убацио пет дивизија, којима је била придодата Тенковска бригада и Пета прекоморска бригада. Тенковска бригада, која је бројала 2.160 људи и одговарајући број тенкова, била је формирана од људства из Гардиског батаљона Краљевске југословенске војске у Египту, чији је командант био мајор Живан Ј. Кнежевић. Пета прекоморска бригада била је формирана од Словенаца, који су служили у италијанској војсци, те као такви допали британског заробљеништва у Африци. Обе ове јединице Енглези су искрцали на Јадрану са циљем, да их Тито употреби у борби противу Немаца. Тито их је, међутим, придодео IV Армији Петра Драпшина и упутио право у Словенију, у срце националистичког отпора.

Ове комунистичке снаге биле су, најпре, у тешким борбама са II, III и IV пуком Српског Добровољачког Корпуса на Купи. У овим борбама комунисте су помогли из ваздуха Енглези са својим Балканским ваздухопловством од кога су националисти много више гинули него од партизана. Међу погинулим добровољцима, биле су и старешине: потпоручник Александар Гаврић, родом из Бијељине (Семберија) и водник Андрија Протић, родом из Шапца.

Када су, после дугих и крвавих борби, добровољачке снаге морале да се повуку ка Љубљани, Тито је наредио својој III Армији на челу

са Костом Нађом, да гони поменуте националне јединице, док је Петру Драпшину ставио у дужност да нападне остале националне снаге које су се налазиле у самом срцу Словеначког Приморја. И, разуме се, Драпшин је тако и поступио. Међутим, у тежњи да ухвати борбени контакт са антикомунистичким снагама, комунисти су нагазили на немачке јединице, које су се повлачиле од Ријеке ка Удинама. А пошто партизанима нису били циљ ни Ријека ни Немци, већ уништење националиста и овлађивање Трстом пре Англо-американаца, то је лично Тито наредио Драпшину, да Немце у повлачењу остави на миру, а да нападне на националне антикомунистичке снаге. Комунистички војни хроничар Драган Марковић, који описује те догађаје, каже да је Тито наредио Драпшину "да изврши нов маневар" кад је чуо да су партизани нагазили на Немце. Марковић дословно пише:

*"Маршал је онда донео другу одлуку. Јавио је депешом Петру Драпшину да изврши нов маневар: преко Мешуна и Шент Петра."*²⁶¹

То су били, уствари, положаји, које су држали добровољци. А комунистима је нарочито било стало, да овладају Шент Петром, необично важном комуникационом тачком од које се полази ка Трсту. И, разуме се, комунисти су свом жестином напали на добровољачке снаге које су се ту налазиле. Западно од Шент Петра, у правцу Илирске Бистрице, партизанима су се супротставили Школски батаљон Центра за обуку на челу са капетаном Адамом Карапанџићем и Први батаљон I пука Српског Добровољачког Корпуса на челу са капетаном Ратком Обрадовићем. Оба ова батаљона стајала су под командом потпуковника Ђорђа Ћосића, Помоћника Команданта Центра за обуку (пре своје смрти Димитрије Љотић је био Командант ове трупе). Источно од Шент Петра, у правцу Постојне, комунистима су се супротставили Други батаљон I пука СДК на челу са капетаном Мијатом Бардаком и Трећи батаљон I пука СДК на челу са поручником Миленком Поповићем, као и артиљериски дивизион на челу с капетаном Момчилом Ђорђевићем. Ове добровољачке снаге биле су под непосредном командом мајора Илије - Ике Мићашевића, Команданта I пука СДК. Потребно је истаћи, да је батаљон поручника Поповића био састављен претежно од људства Српске Државне Страже, које је раније припадало мајору Александру Стикићу.

Национални борци из свих ових јединица јуначки су се борили противу комуниста. Нарочито тешке борбе биле су непосредно пред Шент Петром. Најжешћа битка, и скоро одлучна, водила се у селу Престранек на саму Лазареву Суботу 1945. године. Добровољачки по-

²⁶¹ Драган Марковић: "У Врховном штабу пред велику офанзиву", "Политика", Београд, 1, 2 и 3. мај 1955, бр. 15 122, Год. 52, стр. 3.

ложаји налазили су се с леве и десне стране друма Шент Петар-Постојна. Добровољци су били одолели многим комунистичким јуришима. Међутим, битка је и даље беснела. Тек када је Тенковска бригада са својим тенковима овладала друмом и стала залазити добровољцима за леђа, ови су се почели повлачити. Повлачење је текло у непрекорном поретку преко речице Матења за село Гробишће, а одатле у село Превале, где су образовани нови положаји. Слично је било и са добровољцима западно од Шент Петра, који су се, такође, морали повући.

За све време док се водила битка за Словенију, Тито је с нескривеном забринутости пратио њен ток. Комунистички хроничар пише о томе следеће:

"Тито је свакодневно пратио ток операција. Често је стајао замишљен у своме кабинету и посматрао карте фронтова. Извештавали су га о свакој промени.

*Нарочито се интересовао за развој ситуације према Трсту. Често је позивао генерала Терзића (тадашњег заменика Начелника Врховног штаба - ауторова примедба) у свој стан да чује извештаје."*²⁶²

Титу је одлакнуло тек када је чуо, да се националне антикомунистичке снаге у Словенији налазе у повлачењу. А главни разлог повлачења добровољаца са старе југословенско-италијанске граничне линије треба гледати у следећем. У првом реду, повлачење је уследило физичким одсуством Димитрија Љотића и сталним инсистирањем Војводе Јевђевића да се положаји напусте и да се пожури преко Соче у сусрет Савезницима. Да је, пак, Љотић био жив, правац свих националних снага требала је бити Љубљана, веза са ђенералом Рупником, са три добровољачка пука и подршка Словеначком Народном Одбору у Љубљани, а никако не Соча. Затим, повлачење је дошло, што је ђенерал Дамјановић, по смрти Љотићевој, био званичан командант свих снага, али фактички није смео да предузима команду "због незгоде везе са Немцима" (тако се он сам изговарао), те је тиме дозвољено да четници напусте своје положаје, остављајући тако добровољце саме у борби, чија су и лева и десна крила била сасвим незаштићена. Зато је Војвода Јевђевић, не налазећи се, уствари, ни под каквом командом, био са својим четницима већ у Горици на Сочи, а добровољци педесет, и више, километара позади њих воде борбе са комунистима! Испало је, да су добровољци штитили одступницу четницима.

У овој и оваквој ситуацији је, најзад, ђенерал Дамјановић издао своју Стр. Пов. Наредбу од 29. априла 1945. године, којом се наређивало повлачење националних снага из Словеније.²⁶³ Повлачили су се:

²⁶² Исто.

²⁶³ Видети: Вошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949, стр. 259-261.

болнице, избеглице, Динарска четничка Дивизија, четници Војводе Јевђевића, Словеначки четници и добровољци из I пука СДК, школског батаљона Центра за обуку и Артиљериског дивизиона. Циљ повлачења био је: Горица, односно десна обала реке Соче. Мост на Сочи већ је држао потпоручник Зденко Антић са снагама из Хрватске Армије ђенерала Матије Парца. Преостала три добровољачка пука II, III и IV, налазили су се на путу ка Љубљани, где су кренули на позив Народног Одбора за Словенију.

Под заштитом добровољаца из I, II и III батаљона Првог пука СДК, који су на челу са својим Командантом мајором Илијом Мићашевићем штитили повлачење, националисти су прешли реку Сочу 1. маја 1945. године. Када су сви прешли реку, мајор Мићашевић је са својим пуком образовао мостобран на десној обали Соче. Ту су се чекали Англо-американци. Енглези су стигли тек 3. маја 1945. године. За све то време на мостобрану су се водиле жестоке борбе између добровољаца и Титових партизана, који су поштопото хтели да овладају мостом на Сочи и пређу на десну обалу, како би уништили националне снаге, не дозволивши им уопште контакт са Англо-американцима. Међутим, добровољци су крваво савладали све покушаје комуниста. Али, трећег дана, некако баш уочи доласка Енглеза, комунисти су убацили у борбу тенкове, који су се појавили на самом мосту. Преостала је последња одбрана: да се мост баци у ваздух. И мајор Мићашевић је издао наређење. Први диверзант, Младен Билић из Хрватске Армије ђенерала Парца, пао је на мосту изрешетан мецима из комунистичког митраљеза. Друга два диверзанта, добровољачки потпоручник Гојко Цвјетан и наредник Милутин Остојић успели су да мост баци у ваздух. Партизани су устукнули. Комунистички план о уништењу националиста пропао је. Али, зато им је успело, да пре Англо-американаца заузму Трст, где су спровели свој двадесетчетворочасовни терор. Маршал Александер је тенковима и топовима приморао Титове партизане да напусте Трст. Тек тада, и тако, Англо-американци су овладали Трстом, али не и његовим залеђем, које су запосели Титови комунисти, спремни да се и оружјем супротставе за одржање у својим рукама Љубљанског Коридора. Тако је Тито слабошћу националиста и слепилом Англо-американаца постао нежељени савезник на Слободној Тршћанској Територији.

Битка за Словенију показала је још нешто. По последњи пут доказала је целом свету јасно и недвосмислено, да је Титу и југословенским комунистима главни циљ био: борба противу српско-хрватско-словеначких националних антикомунистичких снага, а не борба противу окупатора. И битка за Словенију остала је записана, да вечито

сведочи да су се комунисти на челу са Титом борили за комунизирање Југославије а не за победу над Немцима.

Проглас Народног Одбора за Словенију

После смрти Димитрија Љотића једногласно је изабран у Постојни за његовог политичког наследника Јаков Љотић, дугогодишњи дипломатски чиновник Краљевине Југославије и бивши Секретар Двора за живота Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља.

Јаков Љотић, кога је покојни брат Димитрије држао у току целокупног свога рада у Словенији, одмах је, по братовљевој погибији, наставио да продубљује пријатељске и братске односе са одговорним словеначким политичким, јавним и културним радницима у Љубљани и уопште у Словенији. Циљ му је био, да словеначко народно и државно вођство окупљено око Народног Одбора за Словенију поступи у даном моменту онако, како се било договорило са Димитријем Љотићем. У том погледу одговорни Словенци показали су се као прави људи и истински родољуби, који су свим својим бићем остали одани своје нацији, своје Краљви и Југославији. Једном речју: у том одлучном историском тренутку Словенци су заиста били запојени правим чојством и истинским јунаштвом. Међутим, главни задатак Љотићевог брата био је у томе да ђенерала Дамјановића убеди у потребу преузимања команде над свим трупима, које су се у најкритичнијем часу бориле разједињено под командом својих старешина.

Пошто је ђенерал Миодраг Дамјановић с већим делом националних снага из Словеначког Приморја био већ прешао Сочу, а будући да се приближавао час када је Народни Одбор за Словенију требао да одигра своју историску улогу, то је Одбор упутио хитан позив потпуковнику Радославу Таталовићу, Начелнику штаба Српског Добровољачког Корпуса, да са II, III и IV добровољачким пуковима дође из Беле Крајине у Љубљану. И Таталовић је извршио наређење. Добровољци су дошли у Љубљану у пуном наоружању и ставили се на расположење Народном Одбору за Словенију. Поред добровољаца, Одбор је располагао и са словеначким домобранцима, који су свесрдно помогли акцију свога политичког и државног вођства.

Духовно и политички свестрано припремљен, али недовољно војнички, Народни Одбор за Словенију на челу са својим Председником др Јожом Басајем, великим сином словеначког народа, обавио је један величанствени историски акт у најсудбоноснијим часовима живота и Словенаца и Хрвата и Срба. Док је још рат беснео, национална Словенија дигла се на ноге, те је Народни Одбор за Словенију пред лицем

целогa света прокламовао слободу словеначком народу. Прокламација гласи:

"УЈЕДИЊЕНА СЛОВЕНИЈА УСТАЈЕ!

Љубљана, 3. маја. На ноћашњој историској седници првога словеначког парламента био је са одушевљењем примљен следећи проглас:

СЛОВЕНАЧКОМ НАРОДУ!

У смислу Атлантске повеље и других свечаних изјава демократских савезника о слободној одлуци и демократском уређењу народа

НАРОДНИ ОДБОР ЗА СЛОВЕНИЈУ

у одлучном и судбоносном историском часу словеначког народа

ПРОГЛАШУЈЕ,

да је за сву територију, на којој живе Словенци, установљена народна држава Словенија као саставни део демократске и федеративно уређене краљевине Југославије.

Народни одбор за Словенију поставља Словеначку владу као привремени највиши управни орган на територији народне државе Словеније.

Словеначка народна војска је преузела бригу за ред и мир у народној држави и запосеиће словеначке границе. Словеначки домобранци и друге народне оружане јединице ставиле су се у службу Народном одбору за Словенију, положиле су војничку заклетву краљу и словеначком народу те су тако ступиле у словеначку народну војску као саставни део краљевске југословенске војске у Отаџбини.

У народној држави Словенији моћи ће свака странка по начелима слободе и демократије да развије своје снаге и да спроводи своја стремљења. Зато Народни одбор за Словенију позива све странке, да с њим сарађују и тако омогуће политичку и социјалну консолидацију словеначког народа.

Народни одбор за Словенију позива све Словенце на опште измирење, да не би ситне и ослабљене народне снаге биле везане у унутрашњој борби, јер их у овом историском тренутку требамо сложне и уједињене за остварење народних интереса. Зато позива партизанске одреде, да одмах прекину све акције против словеначке народне војске и све иступе против мирољубивог словеначког становништва, да би тиме престало страховито братско крвопролиће.

Народни одбор за Словенију позива све Словенце, да у овом одлучном тренутку задрже народну дисциплину, да се држе пре-

ма свима достојанствено, да оставе свако лично обрачунавање и извршавају наредбе народне владе.

Љубљана, која ће постати први пут у историји, по заслуги победничког савезничког оружја и наших напора, престоница Уједињене Словеније, мора бити у свему пример народне свести, политичке мудрости и грађанске дисциплине.

Уздајући се у свемогућег Бога, који руководи судбином народа и надајући се у помоћ великих демократских савезника, Народни одбор за Словенију позива све Словенце на сарадњу за добро Отаџбине, на јединство и слогу, јер је само са тим обезбеђен опстанак и напредак словеначког народа.

Живео Краљ Петар II!

Живела федеративна краљевина Југославија!

Живела народна држава Словенија!

*Љубљана, дне 3. маја 1945.*²⁶⁴

На истој седници на којој је донешена предња прокламација, једногласно је усвојено, да се Краљу Петру II упутити позив да се врати на слободну територију Краљевине Југославије. Позив Краљу упутити је Народни Одбор за Словенију у име Првог привременог словеначког парламента. Народни Одбор упутити је, такође, и две депеше ђенералу Миодрагу Дамјановићу, Команданту Истакнутог Дела штаба Врховне Команде Југословенске војске у Отаџбини. Прва депеша гласи:

*"Молимо доставите депеши Главном стану ђенерала Александра у Италији да се спречи даље крвопролиће и уништавање словеначког народа. Молим хитне интервенције ваших оружаних снага у Словенији. Др Грегориј Рожман, бискуп љубљански. Трећег маја 1945. Народни Одбор за Словенију."*²⁶⁵

Текст друге депеше је следећи:

*"Трећег маја револуционарним путем састао се Први привремени словеначки парламенат који је прогласио установљење уједињене Словеније као саставног дела федеративне Краљевине Југославије. Са одушевљењем једногласно примљен је позив Краљу да се врати на од непријатеља ослобођену територију. Немачки политички отпор је сломљен. Народни Одбор."*²⁶⁶

Обе ове депеше ђенерал Дамјановић примио је 4. маја 1945. године, када се, са повученим националним снагама, налазио у Палманови, Италија. А већ сутрадан, 5. маја 1945, ове националне трупе морале су, по наређењу Енглеза, да предају своје оружје. Енглези су их

²⁶⁴ "СЛОВЕНЕЦ", Љубљана, Год. 73, бр. 101, 4. мај 1945, Петак, стр. 1.

²⁶⁵ Архив Димитрија Љотића.

²⁶⁶ Исто.

третирали као "непријатељску предату војску", те су их као такве транспортовали дубље у унутрашњост Италије, најпре у Форли и Ћезену, а затим у Еболи код Салерна.

Преостале, пак, националне снаге, које су се налазиле у Љубљани: три пука (II, III и IV) Српских добровољаца и Словеначки домобранци били су немоћни да својим оружјем бране тековину Народног Одбора за Словенију. Зато су се и ове националне снаге морале повући. Домобранци и добровољци повукли су се заједно са члановима Народног Одбора за Словенију и мноштвом словеначког народа. Сви они, повукли су се у део Корушке коју су окупирали Енглези, који су, такође, разоружали и ове националне трупе, те их сместили у логоре око Целовца. Одатле су Енглези, крајем маја 1945. године, на захтев Тита, а као уздарје му за уступљени им Трст, предали на превару југословенским комунистима око три хиљаде добровољаца, хиљаду преживелих четника Војводе Павла Ђуришића и десет хиљада Словеначких домобранаца. Ове свесне националне антикомунистичке борце Титови комунисти побили су на најгрознији начин у шумама код Кочевја. То је био трагичан завршетак ових дичних синова српског и словеначког народа, на чијим је националним тробојкама било написано: "Са вером у Бога, за Краља и Отаџбину". Под овим геслом су живели, борили се и мученички умирали.

Значај и смисао националног окупљања у Словенији

Проглашење слободне и независне Словеније као саставног дела Федеративне Краљевине Југославије имало је свога и политичког и историског значаја и смисла. Несрећа је била само у томе, што иза овога акта није стајала једна бројна и моћна национална армија. Да је према замисли Димитрија Љотића било у Словенији сто хиљада добро опремљених националних антикомунистичких бораца под јединственом војничком командом, скоро са сигурношћу се може тврдити да комунисти не би могли да овладају тим слободним делом Југославије, нити би им био дат икакав контакт са Англо-америчким трупама. Тек у томе случају били би постигнути циљеви Народног Одбора за Словенију. Ови циљеви би утолико пре били остварени, што је, у своје време, један од моћних британских агената, мајор Питер Бој, чија је установа одлучивала о судбини Балкана, јасно и недвосмислено рекао шефу Војног кабинета Председника југословенске Владе у Лондону следеће речи:

*"Када се савезничке трупе буду искрцавале на Балкану, онда је нама свеједно да ли ће нам прићи Недић, Антонеску или ђенерал Михаиловић."*²⁶⁷

На целом Балкану овога је био свестан једино Димитрије Љотић, који је зато и отишао на северозападне међе Југославије, где је изгледало највише могућно да се састане са западним Савезницима и уједно са успехом супротстави југословенским комунистима. Поред овога, Љотић је јасно видео, да се национална борба у Словенији потпуно поклапала са енглеским плановима о овлађивању Балканом и супротстављању болшевизму у Централној Европи. Исправност овог Љотићевог становишта потврдио је, нешто доцније, и тадашњи Краљевски Војни изасланик у Лондону ђенерал Милорад Радовић, који пише следеће:

"За време прошлог рата био сам на положају војног изасланика у Лондону. У мају 1943, замољен сам од стране помоћника Начелника главног ђенералштаба да израдим студију: О могућности инвазије Балканског Полуострва. Крајем јуна ја сам свој рад предао и убрзо пред импозантним скупом од око 80 англоамеричких виших официра и генерала изложио свој рад и давао потребна објашњења.

*У својој студији ја сам фаворизирао упад на Балкан са југа и надирање долином Вардара и Марице, у правцу Београда и Букурешта. Упад са запада и северозапада стављао сам у други ред, МАДА САМ ПРЕМА СТАЊУ НА БОЛИШТУ У ИТАЛИЈИ И ПОСТАВЉЕНИМ МИ ПИТАЊИМА ОД СТРАНЕ СКУПА ОСЕТИО ДА СЕ ОНИ ВИШЕ ИНТЕРЕСУЈУ ЗА УПАД ПРЕКО ИТАЛИЈЕ И ЈАДРАНА."*²⁶⁸

За разлику од свих водећих Југословена, како оних у поробљеној Југославији, тако и оних у слободном свету, Димитрије Љотић је, по свој прилици, био једини, који је не само "осетио", већ бистро и јасно духом својим сагледао шта "више интересује" Енглеze, па је итекако умео да интересе сопственога народа и сопствене Отаџбине усклади са савезничким интересима.

Ради свега овога, Димитрије Љотић је и тежио свом својом снагом, да изгради један снажан коридор слободе у Словенији, кроз који би струјали таласи вере и наде ка целој Источној и југоисточној Европи, а истинска слобода Југославији. Мртва стража на капијама овог слободног коридора, требали су да буду национални Срби, Хрвати и Словенци, окупљени у једну јединствену и снажну југословенску антикомунистичку армију. И да је ова армија представљала фактор, Ан-

²⁶⁷ Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Светлост и сенке", "Порука", Лондон, бр. 24, 1. новембра 1954, стр. 13.

²⁶⁸ М. М. Радовић: "На прекретници (The Turn of the Tide)", "Американски Србобран", Питсбург, Год. 51, бр. 11.837, Марта 19, 1957, стр. 1.

гло-американци би итекако имали респекта према њој. Димитрије Љотић је још из Првог светског рата знао, да Енглези, као ретко ко, умеју да поштују снагу, те је зато и окупљао у Словенији националне антикомунистичке борце из целе Југославије да би од свих њих створио један такав фактор. Баш стога је свим силама радио да и ђенерал Михаиловић са својим људима дође из Босне у Словенију и да са својом трупом од преко 50.000 бораца припомогне да национална армија у том, тада најважнијем делу Југославије, постане моћан фактор. Тиме би, како је Димитрије Љотић дубоко веровао, југословенске националне снаге створиле потребне услове за дочек и пријем Англо-американаца, као што су то учиниле грчке националне снаге на челу са пуковником Зервасом, које су дале могућности Черчилу и Савезницима да се умешају у "унутрашње ствари" Грчке.

Да је успео Љотићев план, да су се сакупиле у Словенији све националне српске, хрватске и словеначке снаге, да се створила моћна и јединствена Југословенска антикомунистичка армија, онда Тито по свој прилици не би овладао Словенијом, већ би вероватно губио и део по део Југославије који су држали партизани. У том случају потпуно би тријумфовала замисао Димитрија Љотића и Народног Одбора за Словенију.

ЕПИЛОГ

Бог је узео себи Димитрија Љотића - како рече Епископ Николај Велимировић - "као највећу жртву". Американци су ђенерала Милана Недића предали Титу. Енглези су ђенерала Косту Мушицког уручили Титовим комунистима. Британска Обавештајна служба помогла је да комунисти похватају ђенерала Драгољуба Михаиловића и његове најближе сараднике. Удружени Англо-американци су, такође, изручили партизанима неколико највиђенијих сарадника ђенерала Милана Недића.

Комунисти су хтели да изведу на суд Председника Српске Владе армиског ђенерала Милана Недића. Желели су да му јавно суде и да га јавно блате. Ђенерал Недић је одлучношћу јунака и мученика одбио да му суде међународни завереници и злочинци. Зато су га убили октобра месеца 1945. године, па његово тело избацили кроз прозор објавивши, да је ђенерал Недић извршио самоубиство.

Ђенерала Драгољуба Михаиловића, заједно са Љотићевим, Недићевим и његовим властитим четничким сарадницима, комунисти су извели на суд. За Јосипа Броза Тита и Комунистичку Партију Југославије сви су они били једно исто: противници комунизма. Зато их је требало све ликвидирати. И Тито их је побио. На дан 17. јула 1946. године комунисти су побили: ђенерала Драгољуба Михаиловића и његове најближе сараднике Радослава Радића и Милоша Глишића; сараднике ђенерала Недића: Драгомира - Драгог Јовановића, Ђуру Докића, Велибора Јонића, Танасија Динића и Бошка Павловића; Љотићевог најоданијег саборца и Команданта Српских добровољаца ђенерала Косту Мушицког. Докле су били живи, нису могли бити једно, јер није дала пуста српска неслога. У самртним часовима Тито их је ујединио, јер су сви они за њега били једно: љути противници комунизма. Овај факат требао је да памети поучи српски народ за сва и вечита времена. Нажалост, до данас још није. Иако је све ове верне синове српског народа Тито ставио под један нож и један митраљез, јер међу њима није правио разлике, дотле несрећни Срби једне праве свецима и цркве им подижу, а другима плују на гробове, не дозвољавајући чак ни воштаница да им се упали за покој мученичких душа. А Бог све то гледа, па зато и дозвољава да црвена куга притиска Отаџбину и целу нацију више од једне деценије. И само Он зна докле ће још безбожје тамо царовати...

Тако чине Срби. А шта, пак, раде западни Савезници, такозване светске демократије? Њима је потпуно овладало пометеније ума, те чине управо оно што користи међународном комунизму. Тргују са безбожницима, продају им народе и земље као најобичније ствари, помоћ им дају, на власти их одржавају, помажу им да вешала дижу и да државе у гробља претварају. Разуме се, ништа то не бива без Божијег удела. Сам Бог је дозволио, да комунизам овлада једном трећином света да би ставио до знања оном још слободном делу, шта и њега чека ако Бога и Христа не пригрли свим срцем својим, свом душом својом и свом мишљу својом.

После Првог светског рата Бог је опомињао народе Савезом Совјетских Социјалистичких Република. После Другог светског рата, када се још више зацарио неморал, када је богоборство узело још више маха, Бог опомиње народе не само СССР-ом, већ и многамилионитом црвеном Кином. Господу је стало, да земље и народи нанова пригрле наук његовог Јединородног Сина Господа Исуса Христа. Зато и шаље тако страшне опомене. Уколико их људи схвате, може комунизам пасти пре него што се то ико нада. А може се десити да се сасвим рашири, да сви људи осете разлику између Бога и Антихриста, вере и безбожја, па тек после да се сруши када људи скрушено завапе: "Боже, доста је више!"

Ради свега овога, узалудно је уздање да ће српском народу Англо-американци, западне демократије, силни и моћни повратити слободу. Никада је они српском народу нису ни давали. Напротив! Свагда су га само гурали у ланце и ропство. Своју слободу српски народ је увек изборио сам својим чојством и својим јунаштвом. И нову слободу српски народ ће, уз Божју помоћ, изборити сам, али тек онда, када њиме потпуно овлада право чојство и истинско јунаштво. Уз то, свагда да има на уму, да само и једино:

"ГОСПОД ЦАРСТВУЈЕ!"

САДРЖАЈ

	страна
Увод писца	5
ПРОПАСТ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	
Капитулација - Капитулација је донела и распарчавање државе - Комунистичко-ушташка спрега срушила је Југославију - Ненародне владе својим слепилом убрзале су пропаст Отаџбине - Срби су највише погођени капитулацијом	7-16
КОМЕСАРСКА УПРАВА	
Како је образована Комесарска Управа - Рад и теškoће Комесарске Управе - Трагедија у Смедереву и образовање Изванредног Комесаријата за обнову Смедерева	17-23
ПОКОЉ СРБА ИЗВАН ГРАНИЦА СРБИЈЕ	
У "Независној Држави Хрватској" Срби су стављени ван закона - Под ушташки нож све се ставља, од Владике до детета у колевци - "Месо за Јованову пијаци" - Насилно поримокатоличавање Срба - Један део Срба ушташе протерују у Србију - Комесаријат за избеглице - Мађарска зверства над Србима - Словеначке избеглице - Интервенција Српске Цивилне Управе због ушташких злочина - И Српска православна Црква на челу са Митрополитом Јосифом интервенише за прогоњене Србе - Свети Синод Српске православне Цркве обавештава и светску јавност о ушташким злочинима над српским народом	24-36
ШУМСКИ ЉУДИ	
Коме су шума и планина биле уточишта - Војвода Коста Пећанац - Ђенерал Љубо Новаковић - Ђенералштабни пуковник Драгољуб-Дража Михаиловић - Комунисти	37-52

КОМУНИСТИЧКА РЕВОЛУЦИЈА
И ГРАЂАНСКИ РАТ У СРБИЈИ

Стање у шуми после 22 јуна 1941 године - Покушај
Димитрија Љотића да заустави точак комунистичке
револуције још у самом почетку - Овако је револу-
ција почела - Српски народ под жрвњем комуни-
стичке револуције - Саветовање Централног Коми-
тета КПЈ - Прве заједничке акције комуниста и Дра-
жиних команданата - Титовим доласком у шуму, от-
почео је невиђени терор над српским народом - Срп-
ски народ пред биолошким уништењем - Централни
Национални Комитет пуковника Михаиловића - Ђе-
нерал Милан Недић и образовање Српске Владе На-
родног Спаса - Прве речи Ђенерала Недића поробље-
ном српском народу - Ђенерал Недић шаље Подо-
фицирске оружане одреде у борбу против комуниста
- Стварање Српских добровољачких одреда - Прва
победа Српских добровољаца, први пораз комуниста
- Први састанак и споразум између пуковника Миха-
иловића и Тита - Прво саветовање "Врховног Штаба
Партизанских Одред Југославије" - Комунистичко-
четнички напади на српске вароши - Споразум изме-
ђу Ђенерала Милана Недића и Војводе Косте Пећан-
ца - Под народним револтом погоршавају се односи
Михаиловићевих четника са партизанима - Долазак
прве енглеске мисије на Равну Гору - Крагујевачка
трагедија - Други састанак пуковника Михаиловића
са Титом - Пуковник Михаиловић званично у рату
са комунистима - Улога Југословенске владе у Лон-
дону у поновном измирењу четника и комуниста -
Титово писмо Михаиловићу и четничко-партизанско
измирење - "Ужичка Република" и њен пад - Саста-
нак пуковника Михаиловића са Немцима - После
Тита и пуковник Михаиловић напушта Србију - Ле-
гализација Михаиловићевих одреда - Немци хапсе
пуковника Мушицког

53-141

НЕДИЋЕВА СРБИЈА

Општа сазнања - Административна организација Ср-
бије - Привредна организација Србије - Социјална
мисија Недићеве Србије - Недићев Дечији град -
Васпитни Завод у Смедеревској Паланци - Пионир-

ски одреди - Национална Радна Служба за Обнову Србије - Ђенерал Недић и српски народ - Ђенерал Недић и Немци	142-154
--	---------

ЈУГОСЛОВЕНСКА ИЗБЕГЛИЧКА
ВЛАДА ПРЕМА НЕДИЋЕВОЈ СРБИЈИ

Туђински интереси били су изнад сопствених - Оно што избегличка Влада никада није могла да види - Измирење са комунистима, најпречи задатак Владе у Лондону - Бојиште са три противника - Сиренски лондонски гласови - Каирска афера - Историја ће изрећи непристрасан суд о ђенералу Милану Недићу ...	155-172
---	---------

ДРАЖА МИХАИЛОВИЋ У ЦРНОЈ ГОРИ

Избегличка Влада унапређује Михаиловића и преноси Врховну команду у Отаџбину - Црна Гора корисно делује на Дражу Михаиловића - Четнички Конгрес у Шаховићима - Четнички пораз на Јабланици и Михаиловићев повратак у Србију	173-188
---	---------

НАЦИОНАЛНИ ОДРЕДИ У НЕДИЋЕВОЈ СРБИЈИ

Називи националних одреда - Подофицирски Оружани Одреди - Српски добровољци - Десет добровољачких заповести - Симболи добровољаца - Рад добровољаца изван касарне - Добровољци спасавају избеглице - Однос добровољаца према окупатору - Национални Хрвати и Словенци у Српском Добровољачком Корпусу - Српска Државна Стража - Симболи стражара - Рад стражара - Српска Гарда - Југословенска Војска у Отаџбини - Ђенерал Михаиловић поново у Србији - Споразуми Михаиловићевих команданата са Немцима - Српска полиција	188-220
---	---------

СУКОБИ ИЗМЕЂУ НАЦИОНАЛНИХ ОДРЕДА

Како је дошло до борби међу националистима и којих је све изазивао - Михаиловићев Командант Корпуса неће у борбу противу комуниста, а хита у борбу противу Српских добровољаца - Пред Англо-америчком Инспекционом Комисијом четници воде борбу противу "квислинга" и "сарадника окупатора" - Под непосредним утицајем комуниста четнички Команданти нападају на Српске добровољце - Појединачни напади четника на Српске добровољце и

виђене Србе - Фамозно слово "З" - Зашто су људи стављани под слово "З" - "Црне тројке" - Случај Јездимира Дангића	221-251
СВЕТОСАВСКИ КОНГРЕС У СЕЛУ БА Припреме и одржање Конгреса	251-258
САРАДЊА ИЗМЕЂУ НАЦИОНАЛНИХ ОДРЕДА Неминовност сарадње - Двојаки напори ђенерала Недића и Димитрија, Љотића - Акција на Ибру, неуспео покушај комуниста да овладају Србијом - Савезници бомбардују Београд и друге српске градове - Војвода Павле Ђуришић у Београду - Добровољци одлазе у Црну Гору - Заједничка акција добровољаца и четника на Сави - Састанак Љотића са Михаиловићевим Командантом Србије - Састанак ђенерала Недића са ђенералом Михаиловићем - Војничко јединство националног фронта у Србији Нишки споразум	259-292
ПОРУКА ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА КРАЉУ ПЕТРУ "Преклињем Вас, Господару, не попуштајте у питању Тита ... - Потребно је, Господару, место да се уједињују Тито и Дража, да се уједине Недић и Дража"	292-295
СПОРАЗУМ ШУБАШИЋ-ТИТО Енглези организују Титу Штаб на острву Вису - Шубашић на острву Вису - Последице споразума Тито-Шубашић - Састанак Черчил-Тито	296-303
БОЉШЕВИЧКЕ ТРУПЕ УПАДАЈУ У НЕДИЋЕВУ СРБИЈУ Јосип Броз Тито у Москви - Бољшевици прелазе Дунав, мисија ђенерала Михаиловића их дочекује - Комунисти врше поновни напад на Србију - Битка на Јеловој Гори - Српски добровољци спасавају ђенерала Михаиловића и америчку мисију - Храбри браниоци Ваљева - Црвени терор - Састанак ђенерала Мушицког са ђенералом Михаиловићем - Ђенерал Михаиловић напушта Србију и одлази у Босну - Саопштење америчке Војне мисије у Михаиловићевом Штабу - Порука Димитрија Љотића ђенералу Михаиловићу - Званично саопштење бољшевичке Москве - План Димитрија Љотића - Одлазак добровољачке	

мисије код Војводе Ђуришића - Припадници Михаиловићевих омладинских штабова у Београду беже у Беч - Ђенерал Недић одлази из Србије - Четници и стражари одлазе у Босну - Српски добровољци одлазе у Словенију - Димитрије Љотић последњи напушта Београд - Совјетско-бугарска окупација Србије - Бољшевици и Толбухин упадају у Београд, а за њима Тито и партизани	303-345
---	---------

НАЦИОНАЛНИ ФРОНТ У СЛОВЕНИЈИ

Словенија постаје ново жариште националне борбе - Војвода Ђујић са Динарском четничком дивизијом стиже у Словенију - И Српска Државна Стража долази у Словенију – Специјална делегација из Словеније одлази Ђенералу Михаиловићу у Босну - Трагедија Војводе Павла Ђуришића и његових четника - Патријарх Гаврило и Епископ Николај долазе у Словенију - Активност Димитрија Љотића у Словенији - Став Ђенерала Недића у Кицбилу, зашто није образована нова Српска Влада - Везе Димитрија Љотића са Ђенералом Власовом и његовим Покретом - Ђенерал Михаиловић шаље своју Мисију усташком "Поглавнику" Павелићу - Титови комунисти не нападају на Немце, већ на националне антикомунистичке борце - Проглас Народног Одбора за Словенију - Значај и смисао националног окупљања у Словенији	345-400
--	---------

Слике	401
-------------	-----

Епилог	417
--------------	-----

ИЗВОРИ КОЈИМА СЕ ПИСАЦ СЛУЖИО

1. Архив Димитрија Љотића.
2. Владимир Дедијер: "Дневник", Београд, 1951.
3. Stephen Clissold: "Whirlwind", London, 1949.
4. Бошко Н. Костић: "За историју наших дана", Лил, 1949.
5. "Меморандум Српске Цркве о покољима српске нејачи у Хрватској Држави" (Меморандум Светога Синода упућен ђенералу Данкелману), "Американски Србобран", Питсбург, бројеви од 4-ог до 6-ог новембра 1942. године.
6. Др Виктор Новак: "Magnum Crimen", Загреб, 1950.
7. Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Бојиште са три противника", "Порука", Лондон, бр. 10, 1. фебруар 1953.
8. Божа Матић: Писмо Боровоју М. Карапанцићу од 4. августа 1957. године.
9. Димитрије Љотић: "Дража Михаиловић и комунисти", "Наша Борба", Београд, бр. 12 и 13. од 23 и 30. новембра 1941. године.
10. Радоје Л. Кнежевић: "Почеци покрета отпора", "Порука", Лондон, бр. 16, 1. новембар 1953.
11. "Књига о Дражи (I)", Виндзор, Канада, 1956.
12. Владимир Ленац: Писмо Боровоју М. Карапанцићу од 3. октобра 1955. године.
13. Walter Hagen: "Die geheime Front" (Wilhelm Hoettl: "The Secret Front", London, 1953).
14. Архив Српског Добровољачког Корпуса.
15. Родољуб Чолаковић: "Записи из Ослободилачког рата (I)", Загреб, 1947.
16. Милош Минић: "Држање омладине у устаничким данима остало ми је у неизбрисивој успомени", "Недељне Информативне Новине", Београд, год. IV, бр. 183, 4 јули 1954.
17. Коста Хаци-Поповић: "Под четничком заставом", "Српска Борба", Чикаго, год. IX, бр. 155. од 17. јуна 1954. и год. X, бр. 189. од 24. фебруара 1955.
18. Архив британске тајне службе: "Поверљиво П. Б. 274 ЧЕТНИЦИ, преглед четничке активности у Југославији, април 1941 - јули 1944 г, Г. 2 (П. Б.), Главни Штаб Савезничких Снага, септембар 1944".
19. "Записи из добровољачке борбе" (I), Минхен 1954.

-
20. "Тврђава, збирка добровољачке лирике", Београд, 1944, "Уводна реч Симе Пандуровића".
 21. Звонимир Вучковић: "Дневник једног 'ратног злочинца'", "Американски Србобран", Питсбург, бројеви од 9-ог априла до 14-ог маја 1946.
 22. Звонимир Вучковић: "Устанак у Западној Србији", "Књига о Дражи (I)", Виндзор, Канада, 1956.
 23. Ј. Ш. "Судбоносна прозивка", одељак из написа Радоја Кнежевића: "Крагујевачка трагедија", "Књига о Дражи (I)", Виндзор, Канада, 1956.
 24. "Зборник докумената и материјала о октобарском покољу 1941. године у Крагујевцу", Крагујевац, Издавачко предузеће "Светлост", 1953.
 25. Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Прва герила у Европи", "Порука", Лондон, бр. 8, 1. новембар 1952.
 26. Георги Димитров: "Фашизам и радничка класа", Реферат одржан августа месеца 1935. године на VII Конгресу Коминтерне у Москви.
 27. Стела Д. Благоева: "Георги Димитров", Софија, 1944.
 28. "ОБНОВА", београдски вечерњи лист, Београд, 1. децембар 1941.
 29. Јован Поповић: "Истините легенде", Београд, 1951.
 30. Др Стојан Прибићевић: "Ријеч Србима", Загреб, 1952.
 31. "Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом", Београд, 1946.
 32. Бранислав Ј. Пантић: "Састанак и разговор са Немцима у селу Дивци – 3. децембра 1941", Изјава дата Боривоју М. Карапанцићу 22. маја 1957. године.
 33. Др Јозеф Матл: Изјава о састанку Драже Михаиловића са Немцима - послата Боривоју М. Карапанцићу 18. марта 1956.
 34. А. Шварц: Изјава о састанку Драже Михаиловића са Немцима послата Боривоју М. Карапанцићу 18. марта 1956. године.
 35. Бранислав Ј. Пантић: Писмо Боривоју М. Карапанцићу од 9. јуна 1957. године.
 36. Hermann Neubacher: "Sonderauftrag Südost 1940-1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten", Musterschmidt Verlag, Göttingen-Berlin-Frankfurt, 1956.
 37. Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Организовање отпора", "Порука", Лондон, бр. 13, 16. јуна 1953.
 38. Миле Милатовић: "Случај Андрије Хебранга", Београд, 1952.
 39. Др Бранко Чубриловић: "Записи из туђине", Сарајево, 1946.
 40. "Документи о Југославији - 27 март: 'Народни устанак' или завера против државе", Париз, 1951. (издавачи: Др Часлав Никитовић и Драгиша Цветковић).

-
41. Д. В. Љотић: "Позадина рата и њен господар", Београд, 1944.
 42. Недељко Плећаш: "Из ратних успомена (V)", "Слобода", Чикаго, година V, бр. 202, Среда, 19. септембра 1956.
 43. Божа Матић: Изјава о случају Александра Мишића и Ивана Фрегла - дата Боривоју М. Карапанцићу 4. августа 1957.
 44. Велимир Р. Мајсторовић: "Спашени смо на Дрини", "Записи из добровољачке борбе (III)", Минхен, 1955.
 45. Славко Мићановић: "С Мајевице и Семберије (I)", Сарајево, 1947.
 46. Архив Српске Државне Страже, односно Српског Ударног Корпуса
 47. Albert B. Seitz: "Mihailović, Noax or Hero", Columbus, Ohio, USA, 1953.
 48. "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.
 49. Радоје Л. Кнежевић: "Југословенска Влада и Дража Михаиловић - Светлост и сенке", "Порука", Лондон, бр. 23, 16. октобар 1954.
 50. Др Живко Топаловић: "Ситуација у Југославији маја 1944", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.
 51. Др Јозеф Матл: "О случају Јездимира Дангића" - писмо Боривоје М. Карапанцићу од 25. априла 1956. године.
 52. Др Живко Топаловић: "Идеје водиле", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.
 53. Ратко Обрадовић: "Изводи из једног необјављеног дневника - Година 1944", "Записи из добровољачке борбе (I)", Минхен, 1954.
 54. Живан Л. Кнежевић: "Совјетски упад у Србију 1944", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.
 55. Fitzroy MacLean: "Eastern Approaches" или "Escape to Adventure", Boston, 1950.
 56. Филип Цемовић: "Бекство Војводе Ђуришића из немачког ропства, хватање и пуштање из затвора Гестапоа", "Српско Јединство", Чикаго, Илиној, 15. март 1956.
 57. Мирко Влаховић: "Став генерала Недића према Црној Гори", "Записи из добровољачке борбе (II)", Минхен, 1955.
 58. "Равногорски борац", Хановер, Бр. 104 од августа 1957, цитат из писма, које је др Живко Топаловић упутио Зорану Ракетићу 29. јула 1957.
 59. Петар Мартиновић-Бајица: "Милан Недић", Чикаго, 1956.
 60. Др Живко Топаловић: "Покушаји смењивања Д. Михаиловића", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.
 61. "Документи о споразуму Тито-Шубашић и далекосежне последице његове", "Американски Србобран", Питсбург, 14. април 1953.
 62. Др Живко Топаловић: "Ситуација у Југославији маја 1944", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.

-
63. Слободан Јовановић: "Влада Милана Обреновића (I)", Београд, 1934.
64. Војин Симић: "Земља стење, а небеса ћуте" (књига).
65. Миодраг Ратковић: "Организација Источне Србије", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.
66. "Информативни приручник о Југославији", Београд, 1951.
67. Ратко Парезанин: "У Црној Гори у јесен 1944", "Записи из добровољачке борбе (I)", Минхен, 1954.
68. Ратко Парезанин: «У Црној Гори у јесен 1944», «Записи из добровољачке борбе (IV)», Минхен, 1956.
69. Стојан Б. Вуксић: "Дневник" (необјављено).
70. Кирил Димитријевич Калинов: "Совјетски маршали вам говоре", Београд, 1951.
71. Миленко Соларић: "Наличје 'Босанске Голготе' или како сам постао припадник СДК", "Записи из добровољачке борбе (II)", Минхен, 1955.
72. Светомир Ђукић: "Из шуме у емиграцију - Дражине поруке Павелићу", "Српска Застава", Буенос Аирес, бр. 36. од 25. марта 1955.
73. "Изјава Г. Г. Јевђевића и Ђујића", "Српско Јединство", Чикаго, Илиној, бр. 9. од 23. јуна 1955.
74. Јаков Јововић: "Писмо Српским добровољцима у Буенос Аиресу" од 9. маја 1953.
75. Winston S. Churchill: "Triumph and Tragedy", Boston, 1953.
76. "Велики Србин - Један од највећих Југословена", "Искра", Минхен, бр. 100. од 1. маја 1955.
77. Андреј Андрејевић Власов: Телеграм упућен ђенералу Недићу о Божићу 1945, "Наша Борба", бр. 54. од Божића 1945.
78. Инг Светолик Лазаревић: Писмо г-ђи Ивки Љотић од 21. априла 1949.
79. Светомир Ђукић: "Из шуме у емиграцију - Од Славонског Брода до Загреба", "Српска Застава", Буенос Аирес, бр. 33. од 25. децембра 1954.
80. Светомир Ђукић: "Из шуме у емиграцију - Резултати мога сусрета са Павелићем", "Српска Застава", Буенос Аирес, бр. 33. од 25. маја 1955.
81. Светомир Ђукић: "Из шуме у емиграцију - Преговори са Павелићем у Загребу", "Српска Застава", Буенос Аирес, бр. 34-35. од 25. фебруара 1955.
82. "20th Century Encyclopedia of Religious Knowledge", (I).
83. Светомир Ђукић: Писмо Боривоју М. Карапанцићу од 17. априла 1955. године.

-
84. Анте Павелић: "Држава Хрватска живи - једно поглавље из рукописног дјела 'Доживљаји'", "Хрватска, културно-политички зборник", Буенос Аирес, 1949.
85. Др Живко Топаловић: "Последњи покушај", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.
86. Александар Милошевић: "Голгота", "Књига о Дражи (II)", Виндзор, Канада, 1956.
87. Драган Марковић: "У Врховном штабу пред велику офанзиву", "Политика", бр. 15.122. од 1, 2 и 3. маја 1955.
88. Проглас Народног Одбора за Словенију, "Словенец", Љубљана, бр. 101, од 4. маја 1945.
89. М. М. Радовић: "На прекретници (The Turn of the Tide)", "Американски Србобран", Питсбург, бр. 11. 827. од 19. марта 1957.
90. Из Меморандума ђенерала Милана Недића др Нојбахеру који је у изводима објавио Радоје Л. Кнежевић у органу Југословенског Народног Одбора - "Поруци", Лондон, бр. 13. од 16. јуна 1953.
91. Коста (Аћин): "До виђења у слободи", Буенос Аирес, 1955.
92. Борислав Ј. Тодоровић: "Белешке официра за везу", "Књига о Дражи (I)", Виндзор, Канада, 1956.
93. Милисав Марковић: "Пут борбе и страдања Авалског корпуса ЈВуО - Са Дражом у победу или смрт", "Глас Канадских Срба", Виндзор, Канада, год. XXI, бр. 1336, 3. октобра 1957.
94. Реферати Стевана Штерића, референта IV-ог (Антикомунистичког) одсека Специјалне полиције Управе Града Београда.
95. Јован Тришић: "Комунистичке лажи против Драже Михаиловића пред судом - (VIII)", "Американски Србобран", год. 49, бр. 11420, 21. јула 1955, стр. 2.

А

Аврамовић Марко, 318
 Ајваз Гојко, 44, 45
 Ајдачић Филип, 92, 104, 227
 Ајзенхауер (Dwight D. Eisenhower), 228
 Александар I Карађорђевић, 12, 13, 79, 172, 197, 338, 375, 395
 Александар (Field-Marshal the Viscount Alexander of Tunis), 330, 394, 397
 Алексић Миливоје, 79
 Алимпић Миливоје, 43
 Аљтов Василије, 318
 Анђелић Милисав, 238
 Андреј, в. Презељ Иван
 Андрић Жика, 383, 389
 Андрић, потпоручник, 45
 Андрићи из с. Јовање код Ваљева, 39
 Антић Зденко, 394
 Антонеску, ђенерал, 141, 399
 Араницки др Федор, 30
 Арата Ант., 28
 Армстронг (C. D. Armstrong), 214, 215, 226, 257
 Арсенијевић Радомир-Раша, 90
 Артуковић др Андрија, 383
 Аскрабић Душан, 26
 Асурцић Тоша, 317
 Аћимовић Милан, 17-20, 23, 33, 71-73, 153, 154, 236, 351, 352, 373
 Ацићи из с. Луњевице, 137

Б

Бабић Дане, 26
 Бабић Карло, 236
 Бабић Љубо, 91
 Бабунски, поручник Краљеве Гарде, 90
 Багрјанов Иван, 341, 344
 Бадер (Paul Bader), 141, 153, 154

Бајић Милан, 330
 Бакић Лазар, 175
 Бакић Митар, 100
 Балетић Лука, 170, 284, 288, 355, 360, 364
 Бандовић Милан, 177, 178, 331, 332
 Бањац Илија, 26
 Бараћ др Љубомир-Љубо, 333
 Бардак Мијат, 261, 392
 Барјактаровић Јован-Јово, 192, 291, 337
 Басај др Жожа, 371, 372, 395
 Баћовић Петар, 229, 245, 362
 Белајчић др Владимир, 70, 257
 Бели (S. W. Bailley), 184, 185, 187, 214, 215, 226, 228, 229
 Белић Александар, 73
 Бем (Boehm), радиотелеграфиста, 133
 Беме (Franz Boehme), 69
 Бенет, енглески мајор, 182-184
 Бењамин, јеврејин из Босне, 45
 Берге др Хрибовшек, 49, 67
 Бесаровић др Саво, 386
 Бећаревић Бошко, 220
 Бижић Ђура, 202
 Билић Младен, 14, 394
 Бимиш (Bimish), енглески капетан, 215
 Бирчанин Илија, в. Трифуновић
 Бирчанин Илија
 Бирчанин Мика, 91, 250
 Бискуповић Милојко, 231
 Бихаљи Ото, 13
 Бишофсхаузен (von Bischofshausen), 96, 97
 Бјелић из Липолиста (Мачва), 62
 Бјелице, браћа, 333
 Бјелогорић Јанко, 34
 Благоева Стела Д, 108
 Благојевић Милан, 102

Бобар Душан, 26
 Богдановић Милан, 13
 Богдановић Новак, 236
 Богић Атанасије, 34
 Богић Ђорђе, 26
 Богићевић Павле-Паја, 99
 Богомоллов, совјетски дипломата, 163
 Богуновић, свештеник, 26
 Божич Боривој, 26
 Божовић Божа, 238
 Божовић Григорије, 318
 Бој (Peter Boughy), 367, 398
 Бојевић Радивоје, 238
 Бојичићи, браћа, 333
 Бојовић Вукашин, 178
 Бојовић Драган, 283
 Бојовић Јован, 86
 Боначић Давор, 265
 Боначић Милан, 317
 Бонефати (Luiggi Bonefati), 7
 Борота Иштван, 67
 Босанац Бранко, 350
 Бошковић Периша, 262, 263
 Брајевић Блажа, 212
 Брајевић Богдан, 128
 Браловић Раде, 236
 Брандт, шеф Гестапоа у Београду, 334
 Бранковић Мирослав, 350
 Брањешевић Богдан, 26
 Брашић Илија, 354
 Брашић др Ранко, 382, 383, 386, 389
 Брзин, свештеник, 26
 Броз Јосип, в. Тито
 Будак Миле, 24
 Будимир Илија, 26
 Буквић Милутин, 290, 291
 Букумира Дмитар, 187
 Булатовић Крста, 350
 Булић Драгутин, 234, 236
 Бурић Богдан, 238
 Бурић Михаило М, 178, 181
 Буш, 11
 Бушатлија Махмуд, 11

В

Вајхс (Maximilian von Weichs), 7
 Валеријан, Епископ Будимљански, 35
 Васиљевић инг Милосав, 14, 17, 18, 20, 21, 71
 Васиљевић, капетан, 268, 269
 Васић Драгиша, 47, 70, 81-83, 100, 110, 112, 115, 135, 136, 214, 257, 280, 287, 355, 360, 364
 Васић, поручник, 213
 Вед (John Wade), 228
 Велебит Владимир, 52
 Велебит Љубо, 52
 Велимировић Велимир, 290, 291
 Велимировић др Николај, в. Николај, Епископ Жички
 Величковић Божа, 45
 Вељковић Светозар, 238
 Венијамин, Епископ Браничевски, 35
 Веселиновић инг Радослав-Рођа, 154, 236, 345
 Весковић Андрија, 186
 Весковићи из с. Теочина, 136
 Викентије, најпре Епископ Викарни, па Патријарх Српски, 198
 Вилфан др Јоже, 48-50
 Вилсон (Sir Henry Maitland Wilson), 298
 Виндиш, Шеф Централе за текстил, 145
 Винтер (Johann Winter), 51, 52
 Винш Бохуслав, 40
 Вићентијевић Александар-Аца, 242
 Вићентијевић Чедомир-Чеда, 242
 Вишњевац Видак, 26
 Влајковић-"Стиб", Шеф пропаганде Ваљевског корпуса ЈВуО, 230-232
 Власов Андреј Андрејевић, 372, 375-377
 Влаховић Влајко, 192, 330, 331
 Влаховић Вук, 191

Влаховић Душан, 333
Влаховић Мирко, 276
Војводић Мирко, 177, 181
Војин, жандармериски наредник, 248
Војиновић Воја, 26
Војновић-Лаутнер Милош, 96, 97, 199, 227, 249, 250
Враголов, поручник, 229
Врачар Вукашин, 181
Вреде (Frurst Wrede), 217
Вујевић Јевто, 26
Вујић Владимир, 339, 351
Вујновић Милан, 330
Вукмановић Светозар-"Темпо", 65, 83
Вуковић Ђида, 236
Вуковић Зоран, 89, 90
Вуковић Пера, 89
Вукосављевић Сретен, 302
Вуксан Мрдак Ј, 181
Вуксановић Љубо, 357
Вуксић Стојан, 338
Вучинић Душан, 238
Вучићевић Новица, 130
Вучковић Звонимир-Звонко, 64, 81-83, 92, 93, 95, 125, 139, 213, 215, 223-225, 227, 262, 263
Вучковић Никола, 26
Вучо Александар, 13

Г

Гаврило, Патријарх Српски, 34, 335, 367, 368, 374, 377, 381,
Гавриловић Боривоје, 353, 377
Гавриловић инг Воја, 49-51
Гавриловић, шеф Централе за ко-
жу, 145
Гаврић Александар-Аца, 391
Гајтнер (Baron Geitner), 132
"Гара", в. Гашпаревић
Гарашанин, 381
Гачовић Насуф, 339
Гашпаревић-"Гара", 357
Гвозденовић Владо, 26
Георгијев Кимон, 341

Герваис, усташки пуковник, 387
Главз, енглески ђенерал, 170
Глигоријевић, мајор, 170
Глигорић Велибор, 13
Глишић Душан, 347
Глишић Милош, 94, 104, 110, 138, 417
Глобочник, немачки ђенерал, 347, 358, 359, 361
Гордић Богдан, 213, 231
Горкић Милан, 50
Госарј, словеначки политичар, 371
Грбић Милован, 236, 241
Грђић др Гојко, 145
Грозданић, свештеник, 26
Грол Милан, 184
Громико, совјетски дипломата, 163
Грујић Ђорђе, 383
Грујић Милан, 236
Груловић Никола, 65
Губарев Никола, 236
Гутић Виктор, 24

Д

Дабановић Петар, 178, 181
Давидовић Митар, 258
Давичо Оскар, 13
Дамјановић Миодраг, 190, 283-285, 353, 354, 361, 369, 371, 393, 395, 397
Дамјановић Стеван-"Лека", 202
Дамјановићи с Равне Горе, 136
Дангић Јездимир, 132, 202, 249-251
Даниловић др Велимир-Веља, 14, 339
Даниловић Живко, 26
Данкелман, немачки ђенерал, 27, 35, 141
Дапчевић Пеко, 228, 307, 310, 319, 345
Даријевић Сава, 268
Дедијер Владимир, 11, 49, 56, 95, 97, 99, 107, 145, 325
Дедић Рафаило, 236

Дејановић Петар, 44, 45,
 Дејановић Тихомир, 87
 Деретић, калуђер, 26
 Дероко Јован, 86, 104
 Деспотовић Драган, 265
 Димитријевић Војислав-Воја, 191,
 261, 338
 Димитријевић Ђорђе, 313
 Димитријевић Жика, 62
 Димитров Георги, 108, 109, 160
 Димитров Георги-Гемет, 184, 185
 Динић Танасије-Таса, 154, 236,
 417
 Добриловићи, браћа, 333
 Добричић Никола Д, 236
 Добросављевић Бранко, 26
 Добросављевић, Јован-Јоца, 191,
 338
 Добросављевић инг С, 154
 Додић Влада, 136
 Дожић Гаврило, в. Гаврило Па-
 тријарх Српски
 Докић Ђура, 73, 236, 243, 417
 Докић Лазар, 350
 Донован (William Donovan), 228
 Доситеј, Митрополит Загребачки,
 25
 Драгачевац Милутин, 150
 Драгићевић инг Александар-"Ца-
 ле", 335
 Драгићевић Вељко, 94
 Драговић Вук, 13
 Драгојловић Драгољуб, 318
 Драгојловић, потпоручник, 242
 Дража, в. Михаиловић Драгољуб
 Драпшин Петар, 365, 391, 392
 Драшкић Панта, 73, 88
 Драшковић Милорад М, 333-335
 Драшковићи (Милорад и Слобо-
 дан), 283
 Дринчевић-"Дрина", 263, 264
 Дрљевић Бранко, 177
 Дрљевић Милан, 238
 Дрљевић др Секула, 238, 364
 Дудић Драгојло, 54, 55, 59, 60, 83
 Дудић Зора, 59

Дудић Миша, 59, 61
 Дугошевић Наталија, 88
 Думовић Мића, 333
 Дучић Михаило, 335

Ђ

Ђачић Стеван, 350
 Ђелевић Јакша, 100
 Ђикић Ђеда, 249
 Ђилас Милован, 65
 Ђоновић Јован, 166, 167
 Ђорђе (Карађорђевић), 25
 Ђорђевић Божа, 90
 Ђорђевић Власта, 136
 Ђорђевић Душан, 236, 345
 Ђорђевић Ђока, 350
 Ђорђевић Љубиша, 350
 Ђорђевић Милорад, 318
 Ђорђевић Михаило, 111, 249
 Ђорђевић Момчило-Мома, 192,
 340, 349, 392
 Ђорђевић Хранислав, 350
 Ђорђевић Цветан-"Цека" 88, 236,
 246, 247
 Ђујић Момчило Р, 190, 335, 347-
 350, 352-354, 356, 358-363, 366,
 371, 377, 380, 381
 Ђукановић, мајор, 76
 Ђукановић, командос, 357
 Ђукановићи, браћа, 333
 Ђукић Влад., 175
 Ђукић Светомир-Света, 213, 277,
 278, 282, 364, 370, 382-385, 387-
 389
 Ђурановић Саво, 350
 Ђурић Радојко, 198, 262
 Ђурић Радослав, 86, 103, 104, 106,
 212, 230, 232, 233, 263, 308
 Ђуришић Милан, 178
 Ђуришић Павле, 177, 186, 187,
 272, 274-277, 330, 332, 333, 353-
 367, 384, 385, 398
 Ђуровић Васа, 14
 Ђуровић Машан, 238, 249
 Ђуровић, К-т Ражане, 284

Ж

Живадиновић Лазар, 26
Живадиновић Ратко, 14, 149, 192,
377, 378, 380
Живадиновић Слободан-"Кокал",
100
Живановић Драгутин, 211
Живановић Мирко, 236
Живановић Чеда, 351
Живић, потпоручник, 43, 45
Живковић Бранимир-Брана, 207,
337, 350
Живковић Душан-Дуле, 313
Живковић Живко, 320, 321
Животић Новак-"Црни", в. Жујо-
вић Сретен-"Црни"
Жујовић Младен, 70, 140
Жујовић Сретен-"Црни", 65, 83,
100

З

Здравковић Милорад Д, 236
Зервас, грчки пуковник, 400
Зец др Петар, 20, 34, 146, 345
Зечевић Владо, 66, 68, 82
Зимоњић Петар, в. Петар, Митро-
полит Дабро-босански
Зонић Величко, 331
Зоњић Миливоје, 275
Зотовић Мирослав, 233, 236

И

Иванић др Стеван-Стева, 20-22,
30, 71, 339
Ивановић Живадин, 350
Ивковић Бранислав, 257
Игњатовић Вучко, 40, 92, 102,
104, 110, 138, 250
Идн (Anthony Eden), 165, 171, 297,
328
Илић Богољуб, 164-168, 170
Илић Божићар-"Дебарац", 44
Илић Бора, 45
Илић Милорад, 353, 377
Илић Мирко, 262
Илић инг Стево, 332

Илић инг, Титов ђенерал, 50

Ј

Јавор Стипе, 11
Јаворски Божа, 104, 249
Јаковљевић Славко, 88
Јакшић Арсо, 236
Јакшић Љубо, 26
Јакшић Павле, 86
Јанковић Благоје М, 181
Јанковић др Велмар, 236
Јанковић Милутин, 213, 218, 249
Јанковић Момчило, 20, 73
Јанковић Радивоје, 7
Јанковски Ђорђе, 236
Јањатовић Драгољуб-Драган, 313
Јањатовић Слободан-Слоба, 320
Јањић Страхина, 236
Јахић Фадил-"Шпанац", 202
Јевтић Драгиша, 288, 350
Јевђевић Добросав, 190, 191, 346-
348, 351-354, 357, 362, 363, 365,
366, 370, 371, 393, 394
Јеремић Воја, 236
Јеремић Милијан, 68
Јерковић Небојша, 76, 83-85
Јефремовић Драго, 14
Јоаникије (Липовац), Митрополит
Црногорско-приморски, 355, 360
Јовановић Веља, 91, 110
Јовановић Драган, 81
Јовановић Драгомир-Драги, 17,
220, 283-285, 417
Јовановић Драгутин, 63
Јовановић Ђорђе, 13
Јовановић Жикица-"Шпанац", 59-
61
Јовановић Здравко, 54, 59, 83
Јовановић Јован, 212
Јовановић Јован-Белов, 238
Јовановић Лаза, 335
Јовановић Љуба-"Патак", 213, 304,
305, 353
Јовановић Милош Н, 178
Јовановић Никица, 178, 181
Јовановић Никола, 350

Јовановић Радивоје-"Брадоња", 39, 59
 Јовановић Слободан, 159, 160, 165, 171, 173, 239-241, 301, 367
 Јовановић, поручник, 229
 Јованчевић Јован М, 178, 181
 Јовић Ранко, 290, 291
 Јововић Јаков, 333, 366
 Јововић Милош Н, 181
 Јововић Стева, 213
 Јојић Велимир, 252
 Јојић Ристо, 18, 20, 22, 273
 Јоксимовић Божо, 275, 331
 Јоксић Александар, 88
 Јоксић Јован, 249
 Јоксић, К-т Округа београдског ДМ, 329
 Јонић Боривоје К, 144, 206, 207, 209, 329, 337, 349, 350
 Јонић Велибор, 73, 236, 417
 Јонић Миодраг, 350
 Јосиф, Митрополит Скопски, 34, 35
 Јосифовић инг Станислав, 20
 Јојић Ристо, 20
 Јуришић Евгеније-"Гена", 333, 334

К

Калабић Милан, 91, 110, 142
 Калабић Никола, 136, 213, 217, 218, 227, 242, 263, 265, 266, 268, 269, 283, 284, 286, 308, 311, 353, 355, 361
 Калаитовић Вук, 268, 269
 Калафатовић Данило, 7, 72
 Калѐб Роко, 14
 Калинов Кирил Димитријевић, 343
 Каменица Љишки, 91
 Капетановић Миле, 351
 Карађорђевићи, Династија, 25, 179, 254
 Каракушевић Ђорђе, 350
 Карамарковић Милош, 266
 Карапанџић Адам М, 204, 338, 392
 Карапанџић Миличав Д, 318

Кардељ Едвард-Бевц, 65
 Кватерник Дидо, 12
 Кевих Драган, 55
 Кевих (Kewisch), немачки пуковник, 132, 133, 249, 250
 Кениг (König), немачки мајор, 97
 Кемп (Koepp), немачки поручник, 215
 Керечки инг Сима, 14, 151
 Кесеровић Драгутин, 213, 215, 217, 219, 227, 228, 230, 231, 266, 283, 308, 309, 325, 326
 Кићовић Драгутин, 181
 Клисолд (Stephen Clissold), 12, 389
 Клугман, мајор, 182
 Кљајић Крста, 92, 223-225
 Кљајић Филип-Фића, 54, 65, 83
 Кнежевић Живан Л, 367, 391
 Кнежевић Михаило-Миле, 230, 231
 Кнежевић Момчило-Мома, 14
 Кнежевић Радоје Л, 36, 44, 45, 98, 100, 101, 103, 105, 107, 155, 157, 159, 160, 173, 187, 219, 238, 240, 244, 249, 266, 292, 367, 373, 399
 Ковачевић др Дамјан, 351
 Ковачевић Риста, 76, 85
 Когхарт (Koghart), немачки пуковник 118, 123-126
 Којадиновић Бата, 236
 Којић, потпоручник, 277
 Коларевић, капетан, 267
 Коларевић Милош Н, 236
 Коморовски-Бор, 251
 Комарчевић Владимир-"Лале", 212, 277, 278
 Кончар Раде, 65, 83
 Кораћ Манојло, 110, 138, 142
 Кордић Никола, 350
 Косановић Сава, 302
 Косић Славко, 266
 Костић Бошко Н, 19, 47, 73, 74, 78, 99, 279-282, 289, 292, 323, 324, 351-354, 359-361, 369, 381, 393
 Костић Јосиф, 73, 236, 243
 Костић др Лаза, 18, 20, 22

Котур Ђура, 236
Коцић Живојин, 350
Коштомај инг Станко, 339
Крајгер (Kreiger), немачки капетан, 51
Краус (Krauss), немачки мајор, 18
Крејаковић, пуковник, 76
Крејчи Антон, 252
Крижанић Пјер, 219, 220
Крлежа Мирослав, 13
Кронхолц (Krohnholz), немачки конзул, 335, 336
Крсмановић Бранко, 54, 59, 65
Крстић, капетан, 212
Крстић Марко, 335
Крстић Михаило, 305
Крунић Радослав-"Меле", 279
Крупчежевић Жика, 339
Кузмановић инг Огњен, 73, 236
Кујунџић Богољуб, 236, 243, 258
Кукић Илија, 191
Кукољ, Јован-Јово, 39
Кулаузов Милан, 339
Куловец Петар, 238
Кун Ђорђе, 49
Кусовац Радован, 209, 290, 291

Л

Лабус Југ, 14, 265
"Лав", в. Ђујић Момчило Р.
Лазаревић Миладин, 68
Лазаревић Момчило, 236
Лазаревић Радисав, 95
Лазаревић инг Светолик-"Луња", 14, 378, 380
Лазаревић Стојадин, 68
Лазовић Живан-Жика, 213
Лакош Марио, 330
Лалатовић Мирко, 94, 106, 136, 214, 284, 288, 355, 360, 364
Ланге (Dr Lange), 50, 51
Лаутнер, в. Војновић Милош
Лаушевић Душан, 87
Лашић Ђорђе, 177
Лебедев Владимир, 160, 163
Леви, лекар из Београда, 108

Ленац Владимир-Влада, 14, 43-47, 273, 274
Ленац Здравко, 15
Лењин Владимир Илић, 12
Лер (Alexander Loehr), 215, 361
Лескошек Франц, 65, 83
Летица др Душан, 18, 20, 22, 73
Лист (Wilhelm List), 69
Литвинов, совјетски дипломата, 163
Литерс (Rudolf Lütters), 186, 187
Ловрић Шиме, 14
Лозић Миодраг, 165, 166, 168-172
Лозовски, совјетски дипломата, 240
Лома Арсеније, 313, 319
Лома Миодраг-Миле, 313
Ломић Радован, 150
Ломпар Петар, 238
Лофтс, енглески капетан, 229
Лубурић Вјекослав, 383, 384
Лукачевић Војислав-Воја, 186, 217, 228, 229
Лукић Драгомир, 75, 91, 130, 142, 189, 241, 243, 247, 248, 282
"Луне", ађутант Вука Калаитовића, 269, 270

Љ

Љоља инг Андрија, 339
Љотић Димитрије В, 9, 17-19, 22, 23, 33, 35, 42, 47, 48, 56-58, 60, 65, 71-73, 78-80, 87-89, 99, 100, 109, 124, 132, 139, 150, 156-159, 161, 172, 174, 179, 190, 203-205, 216, 233, 235, 238-240, 258-261, 273-277, 279-283, 288, 289, 292, 295, 299, 323-325, 327-333, 338-340, 345-354, 356-363, 365-381, 389, 391-393, 395, 397-417
Љотић Ивка, 380
Љотић Јаков-Јаша В, 378, 395

М

Магазиновић Жика, 350
Мајер Јосиф, 67, 68

Мајерхофер Константин, 265
 Мајски И. М, совјетски диплома-
 та, 105, 163, 164
 Мајснер (Meissner), ђенерал СС
 трупa, 139, 191
 Мајсторовић Велимир Р, 201
 Мајсторовић Илија, 318
 Мајсторовић Милија, 91
 Мајсторовић Петар, 26
 Маклин (Fitzgoy Maclean), 296,
 271, 296, 320
 Максимовић Тома, 31, 32
 Малешевић Бранко, 350
 Малиновски, совјетски маршал
 343
 Манастирлић, калуђер, 26
 Мандић Богосав, 350
 Мандић Воја, 14
 Мандић Милош, 26
 Мандић Небојша М, 14
 Мансфилд (Walter R. Mansfield),
 226-229
 Манчић Драгољуб, 350
 Марија, Краљица Мајка, 79
 Маринко Миха, 65, 83
 Маринковић Мика, 130
 Маринковић Милутин, 130
 Маринковић др Нико, 14
 Маринковић из Липолиста (Ма-
 чва), 62
 Маринов, бугарски ђенерал, 341
 Марић Љубомир, 220
 Марјановић Миљко, 236
 Марјановић др Чеда, 73, 153, 154,
 236, 243, 344
 Марковић Драган, 392
 Марковић Драгутин, 95
 Марковић Душан, 191, 227, 231
 Марковић Ела, рођена Мишић,
 130
 Марковић Жика, капетан, 212,
 262, 308
 Марковић Жика, полициски агент,
 236
 Марковић Милисав, 355
 Марковић Милош, 213, 227

Марковић Миодраг, 191, 338
 Марковић Никола, 350
 Марковић, капетан, 265
 Марковић, пуковник из Ваљева,
 133
 Маровић Васа, 351
 Мартиновић Александар, 178
 Мартиновић Будимир, 350
 Мартиновић Звонко, 145
 Мартиновић-Бајица Петар, 131,
 290, 291, 350
 Мартиновић Ратко, 66, 82
 Мартиновић, потпоручник, 45
 Марушић др Драго, 302
 Марчетић Растко, 377
 Марчетић, професор, 151, 152
 Масаловић Милош, 22, 129, 130,
 245-247, 283
 Маскиревић Драго, 26
 Матић Божа М, 38-41, 130, 236,
 242, 243
 Матић Велибор, 238
 Матић Љубивоје, 236
 Матић Маринко, 242
 Матић Милан М, 242
 Матић Милић, 85
 Матић Митрофан, 62
 Матл (Dr Joseph Matl), 111, 112,
 115, 117-120, 122, 123, 126, 127,
 131, 133-135, 249, 250
 Матовић Стојан, 350
 Махин Фјодор, 13, 160
 Мачек др Владимир-Влатко, 13,
 15, 184, 282, 370
 Меденица Оташ, 178
 Мек Даул (Robert H. McDowell),
 229, 289, 312, 322, 323
 Мерг (Sonderführer Mört), 373
 Метикош, усташки ђенерал, 364
 Мешковић Павле, 44, 45, 129
 Мијатовић, поручник, 217
 Мијушковић др Јован, 73, 154,
 236, 243, 344
 Микић Љубиша, 73
 Микић Љубиша, мајор, 288
 Микић Миле, 178

Миладиновић Божидар, 213
 Миладиновић, капетан, 213
 Милановић Данило, 63, 86, 338
 Милановић, четнички командант, 213
 Милатовић Миле, 61, 158
 Милачић Иван, 340
 Милекић Михаило-Мика, 339
 Милена, учитељица из Вујетинаца, 139
 Миливојчевић Раца, 313, 317
 Милић Александар, 350
 Милић Томаш, 265
 Милић Чедо, 381
 Миловановић Боривоје (конспиративно име), 90
 Миловановић Милутин, 227
 Миловановић Миодраг-"Луне", 270
 Милованчевић, поручник, 276
 Миловић Милун, 85
 Милосављевић Милосав, 59
 Милосављевић, шеф Централне за жито, 145
 Милосављевић, из Граничне Страже, 358
 Милошевић Александар, 213, 311, 390
 Милошевић Бора-"Бардањол", 76
 Милошевић Бранислав, 330
 Милошевић Михаило, 238
 Милошевић др Младен, 62
 Милутиновић Иван, 83
 Милутиновић Саво, 76
 Милутиновић, свештеник из Ивањице, 67
 Минић Милка, 52
 Минић Милош, 54, 59, 61, 64, 81
 Минић Михаило, 26
 Мирић Љубо, 306
 Мирковић Боривоје-Бора Ј, 165-170
 Мирковић Драгомир-Драган Ј, 171
 Мирковић-Недељковић (ћерка јен. Петра Недељковића), 249
 Мисита Веселин, 66, 82

Митић Владимир, 217
 Митић Милорад, 91, 100, 104, 108, 133
 Митровић др Љубица, 351
 Митровић Ненад, 112, 115-123, 127, 129, 131, 133
 Митровић Ратко, 103, 104
 Митровић, инг из "Аеро-пута", 238
 Мићановић Славко, 202
 Мићашевић Илија-Ика, 191, 308, 338, 392, 394
 Михаило, краљ Румуније, 341
 Михаилов Ванча, 11
 Михаиловић Александар-Саша, 212, 246, 283
 Михаиловић Анђелко, 237
 Михаиловић Блашко, 246
 Михаиловић Драгољуб-Дража М. ("Чича" и "Чика Ђока"), 36-38, 41-47, 51, 53, 54, 56-58, 60, 65, 66, 69-71, 81-84, 86-95, 98-118, 120, 122, 123, 128, 129, 131-140, 142, 144, 147, 149, 150, 155-160, 173-176, 181-188, 190, 191, 205, 209-219, 221-223, 225-230, 232, 233, 235, 238-240, 242, 244, 246-249, 251-253, 257-261, 263, 264, 273, 277, 279-290, 295, 298, 301, 302, 304-309, 311-313, 318, 320-326, 329, 330, 333-335, 337, 338, 349, 351-355, 358-365, 367, 369-375, 377, 382-390, 399, 400, 417
 Михаиловић Илија, 279, 280
 Михаиловић Стојан, 350
 Михаиловић др Тика, 39-41
 Михаиловић Тихомир, 350
 Мишић Александар Ж, 45, 54, 81, 88, 112, 115, 116, 119, 121-123, 126, 128-130, 135, 136, 242
 Мишић Војислав Ж, 129
 Мишић Живојин, 81
 Мишић, жена Војводе Мишића, 129
 Мишић, жена мајора Мишића, 130
 Младеновић Борисав Т, 237

Младеновић др Милош, 351
Младеновић Предраг, 262
Младеновић, капетан, 212
Мојић Милорад, 191, 290, 291, 308, 340
Мојсиловић Миодраг, 94, 95
Мољевић Стеван, 70, 252, 257
Мошков Анте, 383
Музикравић Марко, 213
Мулић Мустафа, 70, 252
Муравјев Коста, 341
Мусолини Бенито, 335
Мушицки Коста, 79, 91, 110, 137-139, 191, 192, 198, 275, 277, 289, 309-313, 320, 321, 338, 354, 371, 417

Н

Нађ Коста, 65, 392
Најдановић Божидар-Божа, 14, 376
Најдановић Војислав, 276
Најдановић др Димитрије, 14, 192
Најдановић Миодраг, 79, 278, 311-313, 466
Налевић Јован-Јоца, 352
Насер (Gamal Abdel Nasser), 328
Наумовић Бранко, 354
Наумовић Миливоје, 304, 305
Недељковић др Душан, 108, 239, 240
Недељковић др Милорад, 154
Недељковић Петар, ђенерал, 249
Недељковић Раја, 95, 99
Недељковић Слободан, 14
Недић Милан Ђ, 20, 22, 29, 30, 38, 69, 71-79, 81, 86-90, 95, 99-101, 104, 107, 110, 114-117, 124, 128-133, 135-163, 172-175, 185, 188, 189, 191, 198, 201-208, 211-214, 216, 218-222, 224, 229, 231-233, 235, 237, 240, 242, 243, 245-248, 250, 258-261, 268, 270, 273-277, 280-295, 302, 303, 307, 317, 318, 324, 325, 329, 335-339, 344-346,

353, 356, 357, 372-374, 376, 385, 399, 417
Недић Нешко, 212, 242, 247, 248, 263, 264, 268, 283, 284, 286, 308, 311, 382, 383
Ненадић Воја, 238
Ненадовић Алекса, 319
Ненадовић Јаков, 319
Ненадовић Матеја, 319
Нешић Борислав, 14, 339
Нешић, капетан, 279
Никитовић др Часлав, 171
Никић Будимир-Буда, 79, 234, 350
Никићевић Милорад-"Цига", 308
Николај, Епископ Жички, 328, 354, 357, 361, 367-369, 374, 377, 378, 380, 381, 417
Николић, трговац, 62
Николић, поручник, 245
Нинковић, капетан, 227
Нинчић Момчило, 163, 164, 169, 170
Новак др Виктор, 28, 34
Новаковић Јакша, 42
Новаковић Јовица, 87
Новаковић Љубо, 37-43
Новаковић Павле, 360, 364
Новиков, совјетски дипломата, 163
Нововић Војислав Ђ, 237
Нојбахер (Dr Hermann Neubacher), 141, 186, 274, 285, 286, 336, 347-350, 352, 356-360, 367, 368, 372, 373
Нојхаузен Франц (Franz Neuhau-sen), 69, 71
Нотарош Кресоје, 191

О

Обрадовић Душан, 91, 317
Обрадовић Пајо, 26
Обрадовић Ратко Д, 14, 264-269, 392
Обрадовић Тома, 242
Обућина Драгослав, 237, 244

Олћан Михаило, 73, 77, 78, 153, 154, 237, 276
Олујевић Марко, 89
Онкл "Џо", в. Стаљин
Опачић Богдан, 26
Орелъ Илија, 136, 277, 278
Остојић Захарија (Зарија, "чика-Бранко"), 42, 94, 112, 177, 186, 214, 228, 355, 360, 364
Остојић Милутин, 394
Остојић Радуле, 177, 178
Оцокољић Симеун, в. Пазарац Синеиша, 213, 353, 377
Очинлек (Sir Claude J. Auchinleck), 169, 170

П

Павасовић Петар, 350
Павелић Анте, 10-12, 21, 24, 33, 69, 158, 210, 250, 259, 365-367, 370, 382-385, 389
Павићевић Љубиша, 210
Павићевић Милош, 91
Павићевић М, 275
Павићевић Мићун, 350
Павле, в. Ђуришић Павле
Павловић Бога, 14
Павловић Бошко, 207, 351, 417
Павловић Драгослав, 54, 88, 92, 100, 102-104, 115, 136, 223
Павловић Иван, 351, 352
Павловић Рада, 14
Павловић Радослав-Рада, 148
Павловић адв. Рајко, 51
Павловић Рајко, 335
Павловић, капетан, 276
Пажина Илија, 45, 249
Пазарац Синеиша, в. Оцокољић Симеун
Пајић Стеван, 350
Пајовић др Војин, 181
Палошевић Миодраг-"Палош", 44-46, 54, 82, 94, 95, 125, 136
Пандуровић Сима, 80
Пантелић Војислав, 130, 242

Пантић Бранислав Ј, 95, 111-113, 115, 116, 120, 129, 131-136
Пантић Душан, 20
Пантић др Милош-Миша, 60, 314
Пантић Света, 54
Пантовић Јаков, 38, 39
Пантовић Тадија, 237
Папић Негован, 237
Папићи, браћа, 333
Парац Матија, 190, 205, 351-354, 369, 371, 394
Парежанин Ратко, 47, 192, 277, 330-333, 355-357, 360, 366
Парента Славко, 49
"Парма", в. Парац Матија
Патријарх, в. Гаврило, Патријарх Српски
Пауновић Радослав, 351
Пашић Александар-Аца, 234
Пашић Душан, 197, 234
Пашић Ђорђе, 51
Пашић Никола, 381
Пашић Никола Р, 333-335
Пашић, свештеник, 197, 234
Пемсел (Pemsel), немачки пуковник, 132
Перан Мирослав, 14
Перић Ђорђе, 237
Перић, поручник, в. Пипан Славко
Перишић Радојица, 175
Перовић Божо, 43, 45
Перовић Брана, 49
Перовић Данило Тунгуз, 238
Перовић Миладин, 178
Перовић, мајор, 204
Першић Драго, 237
Песторић Ристо, 178, 181
Петар, Митрополит Дабро-босански, 25
Петар I (Карађорђевић), 197
Петар II (Карађорђевић), 19, 62, 79, 96, 165, 168, 171, 179, 197, 213, 253-255, 277, 292, 297, 299, 301, 302, 352, 374, 375, 397
Петковић Милојко, 86, 338
Петковић Петко, 238

Петковић Урош, 62
 Петрић Живадин, 237
 Петровић инг Божидар-Дарко, 30, 145, 335
 Петровић Бранимир, 212
 Петровић Воја, 335, 350
 Петровић Марисав, 96-98, 138, 191, 261, 282, 338
 Петровић Миладин, 181
 Петровић Милован, 237, 242
 Петровић Милош, 26
 Петровић Чедомир, 233
 "Петровић др", в. Велебит Влади-мир
 Петровић, мајор, 279, 323, 324
 Петровић, претседник општине у с. Дивци код Ваљева, 67, 68
 "Петровић-професор", в. Љотић Димитрије В.
 Пећанац Коста, 37, 38, 41, 82, 87, 89, 90, 110, 124, 139, 243, 317, 337
 Пешић Вера, 232
 Пештанац Стеван, 339
 Пијаде Моша, 11, 65, 174, 256
 Пик (Wilhelm Pieck), 50
 Пилетић Велимир, 213, 289, 304-306
 Пипан Славко (конспиративно име "Перић"), 56, 57, 65, 88, 89
 Пламенац Петар, 238
 Платон, Епископ Бањалучки, 25
 Плећаш Недељко, 182, 185
 Плотњиков, совјетски дипломата, 13
 Погачар Људевит, 144, 329, 337, 350
 Попивода Крсто, 42
 Поповић др Александар-"Шаца", 257
 Поповић др Владо, 318
 Поповић Владо, 65, 83
 Поповић Веља, 350
 Поповић Воја-"Шоња", 242
 Поповић др Драгојла, 149
 Поповић Драгутин, 237
 Поповић Душан, 237

Поповић (El Popovich), 226
 Поповић Жарко, 166, 167, 170
 Поповић Јован, 110
 Поповић Јован-Јово, 330
 Поповић Коча-"Пера", 14, 83, 307, 308, 340
 Поповић Лазар, 238
 Поповић Милан, 237
 Поповић Миленко, 278, 312, 313, 392
 Поповић Милован, 149
 Поповић Радомир-Раја, 187
 Поповић Светислав, 237
 Поповић Славољуб, 318
 Поповић, поручник, 212
 Предавец инг Владимир-Влада, 252, 370, 382, 383, 387-389
 Предавец Јосип, 382, 387
 Презељ Иван, 190, 346, 352, 371
 Прелевић инг Радомир, 181
 Прибићевић Адам, 79
 Прибићевић др Стојан, 111
 Принцип Слободан-"Сељо", 83
 Проданов Викентије, в. Викентије
 Патријарх Српски
 Продановић Милован, 237
 Простран Стеван, 381
 Протић Андрија-Андра, 391
 Протић Велибор, 335
 Протић Живко, 241
 Протић Јеремија, 20
 Протић Јован-Јово, 268
 Протић Паун, 86
 Протић Радослав-Раца, 288, 289, 347
 Пупин Михаило, 77
 Путниковић, ђенерал, 62

Р

Радаковић Игњатије, 351
 Радић Милорад, 91, 317
 Радић Огњен, 26
 Радић Радослав, 417
 Радмиловић Ђорђе, 175
 Радован, четник Таковског Одре-да, 93

Радовановић Деса-"Шпањолка", 52
Радовановић Мика-"Шодер", 52
Радовановић Стеван-Стева, 89, 139, 209, 337, 349, 350
Радовић, кафеџија из Љубића, 62
Радовић Душан-"Кондор", 212, 218, 248, 249, 279, 317
Радовић Милинко, 177
Радовић Милорад М, 399
Радовић Михаило, 177, 181
Радојевић Милутин, 213, 290, 291
Радојловић М, 213
Радоњић Душан, 177
Радоњић Саво, 331, 332
Радосављевић др Милош, 73
Радотић Миодраг, 350
Радочај Момчило, 266
Радуловић, пуковник, 339, 344
Рајић Бранко-"Апа", 266
Рајлић Р, 275
Рајовић Богдан, 237, 243
Рајтер Милада, 49
Ракетић Зоран, 287
Ракић Стева, 92
Раковић Предраг, 110, 138, 213, 218, 262, 269, 282, 283, 285, 308
Рамадан, професор, 45
Ранковић, Александар-Лека ("Марко"), 83, 106, 131
Ранковић Драгољуб-Драган, 232, 309
Ратковић Миодраг, 305, 306
Рачић Драгослав, 76, 77, 82, 84, 85, 104, 213, 215, 227, 263, 267, 268, 283, 284, 286, 308-311, 353, 355, 361
Редић, Драгутин-Драги, 237, 262, 337
Рељић Миленко, 44, 45
Рендел, енглески дипломата, 166, 169, 170
Рибар др Иван, 256
Рибар Иво-Лола, 14, 83, 106
Рибентроп (Joachim von Ribbentrop), 250

Рибникар Владислав-Влада, 11, 48, 49, 65-67
Рибникар Нана, 183
Ријековић, потпуковник, 212
Ристић Борисав, 302
Ристић Јован, 248, 381
Ристић Лазар, 350
Ритиков Анатолије, 237
Рожман др Грегорије, Бискуп Љубљански, 354, 371, 397
Ромел (Erwin Rommel), 172, 183
Рос, енглески капетан, 182
Рузвелт (Franklin Delano Roosevelt), 161, 228-230, 260, 297, 301, 303, 329, 330, 374
Рукавина Јосо, 383
Рупник Лав, 346, 352, 371, 393

С

Саболић, усташки велики жупан, 382, 385, 387
Сава, Епископ Горњокарловачки, 25
Савић Јанко, 26
Савић Милош, 26
Савић Радован, 237
Савовић, мајор, 110
Сајц (Albert B. Seitz), 226-229
Самарџић Петар, 175, 258
Сарапа Ђура, 335
Сарачевић Јова, 378-380
Сарда, Бискуп, 28
Свеншек Рудолф Ф, 237
Секулић др Милош, 35, 36
Секулић Михаило, 350
Сеничар Фрањо, 45
Сиберт (Siebert), немачки пот-поручник, 133
Сиковић, поручник, 213
Симић Бора, 60
Симић Војин, 306
Симић Јеврем-Јеша ("Дршка"), 217, 218, 248
Симић Станоје, 172
Симовић Душан, 7, 10, 35, 105, 297

Симовић Милоје, 95
Сингер Стеван, 89
Скодлар Лав, 350
Славић, капетан, 39
Славковић Драгољуб-Драги, 315, 317
Слијепчевић др Ђоко, 192, 381
Смиљанић Душан-Дуја, 82, 94, 213, 227
Смит, енглески ђенерал, 168, 169
Сокић, поручник, 76
Соларић Миленко, 349, 350
Солодев, совјетски дипломата, 163
Сондермајер Тадија, 238
Спалајковић др Мирослав, 339
Срб Ђорђе А, 237
Срдић, мајор, 282
Стајић, лекар, 39-41
Стаљин, Јосиф Висарионович Џугашвили, 46, 50, 52, 62, 64, 65, 67, 145, 161, 163, 204, 227, 251, 260, 289, 301-304, 306, 325, 328, 329, 331, 341, 342, 344, 374
Стамболић Петар, 106
Станисављевић-"Моле", 86
Станковић Ђура, 45
Станковић Мирко, 43, 45, 192, 350
Станковић Немања, 62
Станковић инг Никола, 145
Станковић Петар, 350
Станковић Слободан-"Ћата", 330
Станковић Сотир, 350
Станојевић др Витомир-"Баја", 348
Станојевић Добривоје, 339
Станојловић Б, 167, 170
Старовић Стево, 175, 258
Старовић Шпиро, 26
Стевановић Мира, 11
Степинец Алојзије, 382
Стефановић инг Мика, 145
Стефановић Милан, 238
Стефановић Миодраг С, 237
Стефановић Слободанка, 150
Стефановић, капетан, 212

СТИЈОВИЋ АЛЕКСАНДАР, 177
СТИКИЋ АЛЕКСАНДАР, 349, 392
СТОИЛОВИЋ НИКОЛА, 62
СТОЈАДИНОВИЋ др МИЛАН, 17, 18, 20, 258
СТОЈАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР, 237
СТОЈАНОВИЋ БОГОСАВ, 350
СТОЈАНОВИЋ БРАНКО, 14, 339
СТОЈАНОВИЋ ДАНИЛО-"ДАЧА", 337
СТОЈАНОВИЋ ИНГ МИЛАН, 347
СТОЈАНОВИЋ ПЕТАР, 26
СТОЈАНОВИЋ СТОЛЕ, 237
СТОЈАНОВИЋ, ПОРУЧНИК, 94, 95
СТОЈИЋ АЛЕКСАНДАР-АЦА, 268
СТОЈИЋЕВИЋ ЈОВАН, 237
СТОЈКОВИЋ ДРАГИЋ, 237
СТОН, ЕНГЛЕСКИ ЂЕНЕРАЛ, 170
СТОШИЋ РАНКО, 233
СТРАЊАКОВИЋ БРАНИСЛАВ, 333-335
СТРАЊАКОВИЋ СРЕТЕН, 91, 108, 350
СТРИТ (Vivian Street), 296
СТРУГАРЕВИЋ ЕМИЛИЈА, 237, 243
СТРУГАРЕВИЋ ЈОРДАН, 238
СУБОТИЋ ДУШАН, 25
СУЦУМ МИЛАН, 330

Т

ТАБАКОВИЋ ГОЈКО, 318
ТАБАКОВИЋ КОМНЕН-"КОНЕ", 318
ТАДИЋ ДРАГИЋ, 237, 241
ТАМНАВСКИ БУДИМИР-БУДА, 91
ТАНГЛ (Dr Tangl), 250
ТАНОВИЋ ЈОВАН-ЈОЦА, 11, 345
ТАТАЛОВИЋ РАДОСЛАВ, 79, 262, 266, 267, 269, 354, 362, 365, 395
ТЕРЗИЋ, ТИТОВ ЂЕНЕРАЛ, 393
ТЕРПЕШЕВ ДОБРИ КОЛЕВ, 344
ТЕСЛИЋ ИЗ СИСКА, 27
ТЕШАНОВИЋ ДАКА, 91, 250
ТЕШИЋ РАЈКО, 237
ТИРИЋ др БОРИВОЈЕ, 159
ТИСЕРАН ЕУГЕНИЈЕ, 28
ТИТО (ЈОСИП БРОЗ), 31, 47, 49-52, 59, 61, 65-67, 81-84, 86, 88, 90, 91, 93, 94, 100-102, 104, 106-111, 114, 131, 133, 135-137, 140, 142, 152,

156-159, 161, 172, 174, 176, 182, 185-187, 191, 204, 205, 210, 220, 221, 226, 227, 232, 233, 239, 240, 242, 250, 251, 257, 259-261, 263, 266, 270, 271, 286, 287, 289, 292-304, 306, 307, 309, 318, 320, 321, 324-326, 328, 329, 331, 341-344, 346, 352, 356-358, 360, 364, 365, 374, 375, 391-395, 398, 400, 417
Ткалчевић Иван, 350
Тодоровић Алекса, 192, 197, 237, 244, 340
Тодоровић Бора, 226, 228, 229
Тодоровић Бранка, 318
Тодоровић Јован, 177
Тодоровић Петар-"Пера", 318
Тојић Миодраг, 237, 350
Толбухин Фјодор, 204, 304, 341, 343, 344
Томашевић Радош, 181
Томић Милан, 178
Тонић Лазар-Лаза, 354
Топаловић Драгомир-"Гага", 213
Топаловић др Живко, 70, 246, 247, 252, 257, 258, 281, 282, 287, 298, 299, 301, 326, 390
Торлачки Божа, 91
Торсиело (Mario Torsielo), 175
Трбић, четнички командант, 213
Трбојевић Јово, 182, 184
Трипковић Ђура С, 335
Трипковић Иво С, 151
Трифковић Света, 212
Трифунцац Александар, 305
Трифунцац др Милош, 73
Трифуновић Бирчанин Илија, 183, 319
Трифуновић Мирослав-"Дроња", 174, 209, 212, 213, 223, 280-282, 288, 324, 337, 355, 383
Тришић Јован, 88
Тришић Милан, 26
Трлајић Сава, в. Сава, Епископ Горњокарловачки, 25
Турнер (Dr Turner), 17, 21, 72, 73, 80, 99

Турудија инг Станко, 27
Тугегић Воја, 76, 213, 268

Ћ

Ћатић Ристо, 26
Ћеранић Радоман, 275, 331, 332
Ћирковић Мирко, 213, 290, 291
Ћоројевић (Ћорђевић?) Буда, 237
Ћосић Ћорђе, 392
Ћосић Стојадин, 310
Ћуковић Риста, 202
Ћурчић Стеван, 26

У

Увалић Радивоје, 50
Узелац Милојко-"Тарас", 44, 45, 136
Узелац Сима, 104
Ујчић, Надбискуп Београдски, 33
Укмар Рудолф, 43
Улман, поднаредник, 45
Уљаревић Коста, 175

Ф

Фариш (Linn. M. Farish), 226
Фелбер (Foelber), немачки ђенерал, 141
Ферстер (Foerster), немачки ђенерал, 141
Фет, 218
Фидлер (Siegfried Fiedler), 120, 133, 134
Филиповић Љубиша, 309-311, 313, 315, 317
Филиповић Стеван-"Фића", 68
Филиповић Стојан, 237
Филиповић Фића, 11
Фистрић Славко, 14
Францези (Ferdinand Franzesi), 334
Фрегл Иван, 54, 129, 130, 136, 242
Фотић Константин, 36, 361, 377
Фотић Милан, 339, 361, 377

Х

Хаген (Walter Hagen; право име: Dr Wilhelm Hoettl), 52

Хадсон (Duane Turrel Hudson), 93, 94, 100-102, 106, 107, 111, 134-137, 175, 182, 185, 215, 226-229
Хајдуковић из Гуче, 62
Харисон, енглески новинар, 162
Хасановић Васке, 14
Хаџи-Поповић Константин, 63, 76, 350
Хебранг Андрија, 158
Химлер (Heinrich Himmler), 128
Хитлер (Adolf Hitler), Фирер, 48-50, 52, 67, 69, 93, 99, 132, 141, 186, 250, 277, 287, 329, 334
Хођера Зоран, 335
Хорстенау (Gleise von Horstenau), 52
Хорти (Miklos Horthy), 236, 237

Ц

Цанкар др Изидор, 302
Цветић Радомир, 212, 217, 227, 261
Цветковић Драгиша, 13-15, 20, 171, 282
Цветковић, поручник, 39
Цвијовић Јосиф, в. Јосиф, Митрополит Скопски
Цвјетан Гојко, 394
Цемовић Филип, 272, 273
Церски Будимир, 91
Цимбаљевић В, 275
Цинцар-Марковић др Александар, 7, 72, 282
Цонић др Сташа, 14, 339, 378
Црвенић Драгољуб, 129

Ч

Чавић Ранисав, 262
Чвркић Војко, 238, 248
Чермак, немачки потпуковник, 267-269

Чернин, гроф, 358, 359
Черчил Винстон (Winston S. Churchill), 161, 229, 230, 260, 297, 299, 301-303, 327-330, 342, 374, 400
Чечевић Драгутин, 350
"Чича", в. Михаиловић Драгољуб-Дража
Чолаковић Родољуб-"Роћко", 54, 65, 83
Чолић Михаило Л, 238
Чоровић Батрић, 181
Чубрило Михаило-Миша, 321
Чубриловић др Бранко, 163, 164
Чупић Милорад, 85
"Чика Радован", 361

Џ

Џаковић Душан, 362, 365, 366
Џаковић Митар, 335

Ш

Шварц (A. Schwartz), 111, 132-135
Швебел Рудолф, 238
Шијачки Ђура, 45
Шијачки др Милан, 129, 290, 291
Шифрер др Станко, 14, 339
Шкава Јован, 238
Шредер В, 34, 51, 141
Штаљанић Младен, 261
Штенцл, пуковник југословенске војске, 130
Штенцл, капетан немачке војске, 130
Штерић Стеван-Стева, 52
Штрбац Дамјан, 26
Шубашић др Иван, 294, 296-303, 374
Шупут Милан, 350
Шутеј др Јурај, 302

Боривоје М. Карапандић
ГРАЂАНСКИ РАТ У СРБИЈИ
1941-1945

ТРЕЋЕ ИЗДАЊЕ

Прво издање
Кливленд, Охајо, САД – 1958

Друго издање
Београд – 1993

Издавач

Припремио и уредио за штампу
Александар Павловић

ТИРАЖ
350 примерака

Штампа
ВАЉЕВО ПРИНТ